

ODESA ВІСНИК
NATIONAL UNIVERSITY ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
HERALD УНІВЕРСИТЕТУ
Volume 19. Issue 2/2. 2014 Том 19. Випуск 2/2. 2014
SERIES СЕРІЯ
ECONOMY ЕКОНОМІКА

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

ISSN 2304-0920

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Series: Economy

Scientific journal

Published six times per year

Series founded in July, 2006

Volume 19. Issue 2/2. 2014

Odesa

Publishing House

«Helvetica»

2014

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ISSN 2304-0920

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Економіка

Науковий журнал

Виходить шість разів на рік

Серія заснована у липні 2006 р.

Том 19. Випуск 2/2. 2014

Одеса

Видавничий дім

«Гельветика»

2014

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль (*головний редактор*), **О. В. Запорожченко** (*заступник головного редактора*), **В. О. Іваниця** (*заступник головного редактора*), **Є. Л. Стрельцов** (*заступник головного редактора*), **С. М. Андрієвський**, **Ю. Ф. Ваксман**, **В. В. Глебов**, **Л. М. Голубенко**, **Л. М. Дунаєва**, **В. В. Заморов**, **В. Є. Круглов**, **В. Г. Кушнір**, **В. В. Менчук**, **О. В. Сминтина**, **В. І. Труба**, **О. В. Тюрин**, **Є. А. Черкез**, **Є. М. Черноіваненко**

Редакційна колегія випуску:

О. В. Горняк, д-р екон. наук (*науковий редактор*), **А. Г. Ахламов**, д-р екон. наук, **Л. М. Алексеєнко**, д-р екон. наук, **В. Д. Базилевич**, д-р екон. наук, **Б. І. Валуєв**, д-р екон. наук, **Л. Х. Доленко**, канд. екон. наук, **В. І. Захарченко**, д-р екон. наук, **Г. М. Давидов**, д-р екон. наук, **А. П. Наливайко**, д-р екон. наук, **О. В. Садченко**, д-р екон. наук, **З. М. Соколовська**, д-р екон. наук, **А. О. Старостіна**, д-р екон. наук, **В. М. Степанов**, д-р екон. наук, **С. А. Циганов**, д-р екон. наук, **В. М. Мельник**, д-р екон. наук, професор, **С. О. Якубовський**, д-р екон. наук, **Олег Курбатов**, д-р менеджменту (Університет Париж-Північ XIII), **Ян Чемпас**, д-р економіки (Економічний університет в Катовіцах), **Л. А. Родионова**, канд. екон. наук, доцент кафедри статистических методів Національного дослідницького університету «Высшая школа экономики» (Росія, г. Москва), **І. А. Ломачинська**, канд. екон. наук (*відповідальний редактор*)

Editorial board of the journal:

I. M. Koval (*Editor-in-Chief*), **O. V. Zaporozhchenko** (*Deputy Editor*), **V. O. Ivanytsia** (*Deputy Editor*), **E. L. Streltsov** (*Deputy Editor*), **S. M. Andrievsky**, **Yu. F. Vaksman**, **V. V. Glebov**, **L. M. Golubenko**, **L. M. Dunaeva**, **V. V. Zamorov**, **V. E. Kruglov**, **V. G. Kushnir**, **V. V. Menchuk**, **O. V. Smyntyna**, **V. I. Truba**, **O. V. Tyurin**, **E. A. Cherkez**, **E. M. Chernoiivanenko**

Editorial board of the series:

O. V. Gornyak, **A. G. Ahlamov**, **L. M. Alekseienco**, **V. D. Bazylevich**, **B. I. Valuev**, **L. H. Dolenko**, **V. I. Zaharchenko**, **G. M. Davydov**, **A. P. Nalyvaiko**, **O. V. Sadchenko**, **Z. M. Sokolovska**, **A. O. Starostina**, **V. M. Stepanov**, **S. A. Tsyganov**, **V. M. Melnyk**, **S. O. Yakybovskiy**, **Oleg Curbatov**, **Jan Czempas**, **L. A. Rodionova**, **I. A. Lomachynska**

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

АЖАМАН І. А. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ.....	8
АНТОНЮК Д. А. СТРУКТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ.....	12
БАРАНОВ А. І. ЗАГАЛЬНИЙ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ГАЛУЗІ ТА СПЕЦИФІКА УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ В БУДІВНИЦТВІ.....	17
БЄЛОСВЕТ О. В. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБРУНТУВАННЯ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТУЮЧИХ ПОКАЗНИКІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК.....	22
БІЛЕГА О. В. ОЦІНКА СТАНУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР КЛАСТЕРНОГО ТИПУ.....	26
БОГАШКО О. А. ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	32
БОГУЦЬКА Я. В., СВІРІДОВА С. С. НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙ У БУДІВЕЛЬНУ ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ.....	36
ВЕНГЕР В. В. РОЗВИТОК ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.....	39
ВОРОНКОВА І. Ю. ФАКТОРИ І ВИДИ ВЗАЄМОДІЇ СКЛАДОВИХ КЛАСТЕРНИХ УТВОРЕНЬ.....	44
ГОНЧАРЕНКО О. В. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АГРОІННОВАЦІЙ.....	48
ГРИЩУК Н. В. АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОВИРОБНИЦТВА – ОДНА ІЗ НАРІЖНИХ УМОВ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ АГРОФОРМУВАНЬ.....	52
ДЕМЧЕНКО Н. В. СТРАТЕГІЯ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ У ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ ГАЛУЗІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	56
ДУМАНСЬКА І. Ю. СТРАТЕГІЯ ПОВЕДІНКИ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ ІННОВАЦІЙ.....	61
ЄРМАЧЕНКО В. Є., КОЗУБОВА Н. В. ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ.....	65
ЗАМРИГА А. В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АПК УКРАЇНИ.....	69
ЗЕЛЕНЮК Т. А. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ.....	72
ІВАНОВА Т. А. ГЛОБАЛЬНІ І МАКРОЕКОНОМІЧНІ ІНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	77
ІВАЩЕНКО А. І. АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	81
ІЛЬІНА А. О. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ.....	85

КАЛЬНИЦЬКА М. А. МОДЕЛІ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	92
КАМБУР О. Л., ПЕТРИЩЕНКО Н. А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ.....	96
КОСТИНЕЦЬ В. В. АДАПТАЦІЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ДО ФОРМУВАННЯ БРЕНДУ ТУРИСТИЧНОГО НАПРЯМКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ.....	100
КОСТИНЕЦЬ Ю. В. ОБРУНТУВАННЯ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ ДЛЯ РИНКУ ПОСЕРЕДНИЦЬКИХ ПОСЛУГ.....	104
КРАСНОЩОК А. В. АНТИКРИЗОВА ПОЛІТИКА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ.....	108
КРИЛЕНКО В. І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ.....	113
ЛІСОВСЬКА О. Л., КРАПІВІНА Н. В. МОДЕРНІЗАЦІЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	117
МАЗУР О. Є. НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ КОНСОЛІДАЦІЇ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ.....	121
МАКАРА О. В., ЧИЖЕВСЬКА Л. Т. ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ.....	125
МІСЮК М. В. ВПЛИВ РИНКУ М'ЯСО-МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА РІВЕНЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ.....	130
МОЛОДЕЦЬКИЙ С. С. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВПЛИВУ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ В УКРАЇНІ.....	134
НЕЗДОЙМИНОВ С. Г. РОЛЬ КРУІЗНОГО БІЗНЕСА В РАЗВИТТІ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В УКРАЇНІ.....	138
Орлова О. М. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В СВІТЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ 2013–2014 РОКІВ.....	142
ПАСЛАВСЬКА В. В., КВАСНІЙ А. Г. ОСОБЛИВОСТІ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ.....	146
ПУГАЧ О. А. ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ».....	150
РУБАН В. М. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРИЗИ ТА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ.....	154
РУДЬ В. П. ОВОЧЕВИЙ РИНОК В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ.....	158
СВІТОВИЙ О. М. ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ ЯК ЧИННИК І ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ.....	162
СЕРВЕТНИК Н. О. УКРАЇНА НА ШЛЯХУ В ЄС: СИНХРОНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ.....	166
СІДОРЕНКО Ю. В. РОЗВИТОК МІСЬКОГО ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТУ ТА ЙОГО РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ МІСТА.....	170
СІВЦЬКА С. П. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ІНВЕСТУВАННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ.....	174

СОКОЛЮК К. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ «ІНВЕСТИЦІЯ» ТА «ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РЕСУРС»	178
СОЛОВ'ЙОВ А. І. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ ВИРОБНИЦТВОМ.....	182
СОЛОВ'ЙОВА О. О. ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	186
ХУСАІНОВ Р. В. ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	190
ЧЕРЛЕНЯК І. І., КУРЕЙ О. А. КОНСТРУКТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ ТА ЕКОНОМІКИ.....	196
ЯРЕМЕНКО М. О. ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ТА ФОРМИ ВИХОДУ УКРАЇНИ НА СВІТОВИЙ РИНОК НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ІННОВАЦІЙ.....	202
НАШІ АВТОРИ.....	208

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 332.122:338.49:332.83

Ажаман І. А.

Одеська державна академія будівництва та архітектури

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Визначені основні суб'єкти, зацікавлені в стабільному розвитку промислового та цивільного будівництва як одного з чинників розвитку сільських територій. Сформовані умови, на основі яких пропонується здійснювати розвиток будівництва на селі. Запропоновано для найбільш повного задоволення індивідуальних запитів окремих сільських мешканців, господарюючих суб'єктів на селі (враховуючи їх особисті уподобання, соціально-економічний рівень розвитку, інтереси, цілі та інше) розвиток будівництва здійснювати, використовуючи основні положення теорії потреб А. Маслоу. Обґрунтована необхідність використання соціально-етичної і інноваційної концепції маркетингу щодо визначення напрямків розвитку будівництва на селі, що дозволить формувати нові та задовольняти існуючі потреби споживачів в об'єктах будівництва при одночасному врахуванні соціальних і екологічних наслідків будівельної діяльності та зростанні добробуту суспільства в цілому.

Ключові слова: промислове будівництво, цивільне будівництво, сільська місцевість, потреби, концепції маркетингу, соціально-етичний маркетинг, інноваційний маркетинг.

Постановка проблеми. Розвиток промислового та цивільного будівництва на селі є одним з механізмів забезпечення довгострокової привабливості сільської місцевості для проживання та ведення бізнесу, зокрема сільськогосподарського виробництва. Таке будівництво має здійснюватися з врахуванням потреб індивідуальних забудовників щодо цілей використання споруд, їх технологічності, зручності та економічності в експлуатації, особливостей архітектурних і дизайнерських рішень. Також воно повинно відповідати обмеженням щодо соціальної і екологічної безпеки будівель та споруд, сприяти задоволенню суспільних потреб. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність пошуку підходів, концепцій, які дозвлять вирішити такі задачі і сприятимуть розвитку будівництва на засадах задоволення суспільних і індивідуальних потреб на основі використання сучасних інноваційних досягнень в галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі в країні діє ряд законодавчо-нормативних документів, які направлені на регіональний розвиток, підтримання та стимулювання аграрної сфери економіки, житлового будівництва на селі. До таких документів відносяться: Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики», Указу Президента України «Про заходи щодо підтримки індивідуального житлового будівництва на селі», Наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року», Указ Президента України «Про основні засади розвитку соціальної сфери села» та інші [1-6].

Результати дослідження виробничої і житлової інфраструктури на селі представлені в роботах

Онисько С., Грубінки І., Мамчина М., Жагаляка І., Добуша Ю., Клокара О. [7-9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на вагомість отриманих результатів щодо розвитку будівництва в виробничій, житловій, соціально-культурній сферах, необхідно зауважити, що в науковій літературі не визначені підходи, які сприятимуть розвитку промислового та цивільного будівництва в сільській місцевості для задоволення індивідуальних і суспільних потреб на інноваційних засадах.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення концептуальних засад щодо розвитку промислового і цивільного будівництва в сільській місцевості для задоволення індивідуальних та суспільних потреб на основі використання досягнень науково-технічного прогресу в галузі.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сільських територій є складним та багатоаспектним питанням, вирішення якого потребує одночасного врахування потреб як сторін, які знаходяться (мешкають) на них, так і тих, що представляють інтереси суспільства, регіону в цілому. За таких умов існує об'єктивна необхідність визначення базисної концепції, яка і буде покладена в основу розвитку сільської місцевості.

Основним суб'єктом, зацікавленим в розвитку сільських територій, є сільські жителі – громада, яка потребує створення умов для її життя та трудової діяльності. Відповідно до цього, розвиток будівництва повинен бути направлений на оновлення та створення соціально-культурних умов на селі, розбудову інфраструктури, зокрема інженерно-технічних споруд (дорожнє господарство, вода, газозабезпечення та інше). Не менш важливим питанням є забезпечення сільських мешканців робочими місцями – відповідно є необхідність в промисловому будівництві, продуктом якого є споруди для організації виробничо-збутової діяльності в аграрній сфері, переробної та харчової промисловості тощо. Одночасно, зважаючи на сезонність аграрної галузі, зокрема рослинництва,

необхідно розвивати «допоміжні» галузі, які дозволять працевлаштовувати сільське населення в міжсезонний період.

Інший суб'єкт, який є зацікавленим в розвитку сільських територій, це місцеві органи влади та держава в цілому. З метою зменшення міграційних процесів до міста, вимирання сіл, забезпечення рівномірного розвитку всіх територій, продовольчої безпеки держави, підвищення рівня добробуту громадян, формування та підвищення іміджу країни як розвинутої європейської держави, органи влади повинні сприяти створенню умов для життя і виробничої діяльності в сільській місцевості, які будуть відповідати сучасним стандартам якості.

Відповідно до зазначеного, розвиток будівництва на селі як одного з механізмів реалізації задач щодо розвитку сільської місцевості бачиться на основі дотримання таких умов:

– створення можливостей до задоволення потреб кожного окремого сільського мешканця, господарюючого суб'єкта, враховуючи їх особливості та індивідуальні вимоги. При реалізації даної умови нами пропонується в якості базису використовувати теорію потреб Абрахама Маслоу.

Відповідно до досліджень автора, всі потреби людини можна відобразити у вигляді піраміди. На першому рівні знаходяться фізіологічні потреби, пов'язані з «біологічною» стороною людини – потреби в воді, їжі тощо. В рамках даної потреби однією з основних задач держави є забезпечення продовольчої безпеки. Дане можливо за рахунок розвитку сільського господарства, агропродовольча продукція якого виступає в якості кінцевої, придатної для споживання, сировини для харчової промисловості та інших галузей народного господарства. В рамках реалізації такого завдання важливим є розвиток будівництва виробничих, допоміжних та обслуговуючих споруд для забезпечення ефективного сільськогосподарського виробництва та інженерно-технічної інфраструктури, зокрема дорожнього господарства, від наявності та якості якого залежить швидкість перевезень, якість продукції, ефективність збутової діяльності тощо.

Наступний рівень – потреба в безпеці. Дана потреба безпосередньо пов'язана з житловим будівництвом та створенням комфортних умов життя. Даний рівень потреб нами пропонується розглядати як мінімально-допустимий для сільської місцевості. Тобто сільський мешканець має мати гідні житлові умови, здатні задовольняти потреби сучасної людини – житло повинно бути обладнане електро-, водо-, газопостачанням, опаленням, каналізацією, засобами зв'язку та Інтернету. В межах громади – до населеного пункту повинні проходити автодорожні шляхи.

Наступний рівень – соціальні потреби – потреба в спілкуванні, соціально-культурному збагаченні, приналежності тощо. В рамках даного рівня в сільській місцевості необхідно розвивати мережу закладів культури, спорту, освіти тощо.

Статистичні дані по країні свідчать, що дві третини населення в Україні мешкає в містах. Крім цього, характерними є процеси трудової міграції та міграції з метою проживання до міст. Однією з причин такого явища є саме умови життя, соціально-культурного забезпечення на селі. Відповідно до цього, однією з пріоритетних задач місцевих органів, сільських громад має бути розбудова соціально-культурної інфраструктури сільської місцевості.

Четвертий рівень відображає так звані «престижні» потреби – а саме потребу у самоповазі, службовому зростанні, признанні та повазі оточуючих. Одним з шляхів задоволення таких потреб є індивідуальне житлове будівництво, яке через архітектурні елементи, дизайнерські рішення може стати способом визнання людини, її особистості. Крім того, розвиток промислового будівництва і тим самим потенційне розширення мережі підприємств і збільшення кількості робочих місць стає підґрунтям для горизонтального та вертикального кар'єрного росту особи.

П'ятий рівень – передбачає потреби в самоактуалізації, самовираженні особистості. Згідно з твердженням Бандура О., самоактуалізація – є процесом актуалізації людиною власних потенціалів і подальше їх використання в якості засобів реалізації сенсу життя. Автор відмічає, що процес самоактуалізації тісно переплітається з процесом життєтворчості. У результаті такого процесу «...усвідомлюється специфічна система ціннісних орієнтацій, ...розвивається соціально-конструктивна життєва позиція...» [10].

Відповідно до вказаного, задоволення потреб щодо самоактуалізації і самовираження особистості в контексті розвитку будівництва нами бачиться через реалізацію індивідуальності людини при проектуванні будівель і споруд (включаючи їх розмір, поверховість, місце розташування, матеріал і технології, які використовуються в процесі зведення, архітектурні і дизайнерські рішення тощо).

Отже, розвиток будівництва повинен забезпечити можливості для задоволення потреб як в цілому громади, так і окремих потреб кожного з сільських суб'єктів, враховуючи його індивідуальні запити, уподобання, інтереси та цілі. Для цього важливим є впровадження в практику будівництва теоретичних інноваційних напрацювань щодо технології, техніки, матеріалів тощо.

– сільська місцевість є складною системою, розвиток якої вимагає врахування потреб як окремих сільських суб'єктів, так і суспільних в цілому. В зв'язку з цим будівлі та споруди повинні відповідати запитам, що висувуються їх замовниками і користувачами та одночасно враховувати загальносуспільні вимоги, тобто передбачати дослідження і облік у подальшому розвитку соціальних і екологічних наслідків будівельної діяльності.

– необхідність ведення будівельної діяльності у відповідності вимогам сучасного етапу НТП. Дана умова пояснюється тим, що науково-технічні досягнення в галузі будівництва створюють можливості для підвищення якісних та експлуатаційних характеристик споруд, зменшення строків зведення об'єктів і збільшення часу їх експлуатаційної придатності. Сучасні технології дозволяють зменшити негативний вплив на оточуюче середовище, витрати на утримання споруд, підвищують їх економичність, ергономічність тощо.

Для дотримання вказаних вище умов нами пропонується розвиток промислового та цивільного будівництва в сільській місцевості вести на основі маркетингового підходу.

При визначенні концепцій маркетингу, які будуть найбільш придатні для забезпечення стабільного розвитку будівництва, ми вважаємо за необхідне врахувати основну тезу Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку (МКНСР), яка у 1987 році в доповіді «Наше спільне майбутнє» визначила необхідність «стійкого розвитку» та зауважила, що «задоволення потреб

сучасності не має підривати здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [11].

Відповідно до вказаного вище, нами пропонується розвиток будівництва проводити на основі концепції соціально-етичного маркетингу. А враховуючи рівень конкуренції, що формує необхідність використання новітніх технологій і матеріалів, впровадження нових методів дослідження споживачів і їх потреб, на нашу думку вагоме значення також має концепція інноваційного маркетингу.

Концепція соціально-етичного маркетингу, згідно з Ф. Котлером, ґрунтується на аналізі потреб і запитів споживачів і задоволенні їх крапцями, а ніж конкуренти, способом при одночасному зростанні добробуту суспільства. Відмінністю даної концепції також є необхідність урахування довгострокових інтересів та сприяння формуванню благ суспільства на перспективу.

Щодо концепції інноваційного маркетингу, то в сучасній науковій літературі не визначено чітко її місце. Так, Овечкіна О.А. датує її другою половиною 90-х років та визначає як наступний після соціально-етичного етапу розвитку маркетингу. В монографії Ілляшенко С.М. інноваційна концепція розглядається як проміжна між концепціями маркетингу та соціально-етичного маркетингу. Автор визначає інноваційний маркетинг як «...концепцію ведення бізнесу, яка передбачає створення вдосконаленої або принципово нової продукції (виробу, технології, послуги, управлінського рішення) – інновації – і використання в процесі її створення та розповсюдження вдосконалених чи принципово нових – інноваційних – інструментів, форм та методів маркетингу з метою більш ефективного задоволення потреб як споживачів, так і виробників» [12; 13].

Поєднання концепції соціально-етичного і інноваційного маркетингу до розвитку будівництва в сільській місцевості сприятиме:

- задоволенню суспільних потреб щодо рівномірного розвитку сільських територій в напрямку підвищення добробуту, соціально-культурного забезпечення сільських мешканців на рівні, що є нижчим ніж в міських поселеннях та який відповідає сучасним світовим стандартам;

- впровадженню досягнень науково-технічного прогресу в галузі, що дозволить формувати і задовольняти зростаючі індивідуальні потреби сільських забудовників щодо якісних характеристик об'єктів будівництва, їх масштабів, особливостей технологічних, архітектурних і дизайнерських рішень;

- веденню будівельної діяльності за умов: мінімізації негативного впливу на екологічний стан оточуючого середовища; максимально-можливого збереження природного ландшафту, історичних пам'яток архітектури та іншого з метою забезпечення цілісності культурної спадщини і національних традицій для майбутніх поколінь;

- формуванню позитивного іміджу сільської місцевості як території, які є привабливими для

проживання та ведення бізнесу. Для цього особливе значення має розвиток будівництва інженерно-технічних споруд, а саме автодорожнього господарства, водо-, газопостачання, розширення мереж зв'язку тощо;

- підвищення іміджу країни в цілому, як такої що дбає про стабільний і рівномірний соціально-економічний розвиток всіх територій та регіонів, підвищення рівня життя і добробуту мешканців.

Відмітимо, що забезпечення розвитку промислового та цивільного будівництва в сільській місцевості на основі концепцій інноваційного і соціально-етичного маркетингу має здійснюватися на рівні від державного до окремих юридичних і фізичних осіб, які є забудовниками, замовниками будівельних проектів на селі. Так, на державному рівні необхідно створення діючої нормативно-правової бази, яка сприятиме розвитку будівництва що має суспільне (зведення споруд, які мають суспільне значення – доріг, ліній електропередач, агрологістичних центрів та інше) і індивідуальне значення (житлове будівництво) з використанням сучасних інноваційних технологій і матеріалів.

На рівні місцевих органів влади повинна бути побудована чітка система реєстрації дозвільних документів щодо будівництва промислових і цивільних об'єктів в сільській місцевості. Прозорість і оперативність в розгляді подань та прийнятті рішень щодо будівництва споруд є одним з кроків до активізації будівельної діяльності на селі. Також на місцевому рівні кожний з потенційних забудовників повинен нести індивідуальну відповідальність щодо забезпечення безпеки споруд, їх відповідності (сумісності) з існуючими будовами та оточуючим середовищем.

Висновки і пропозиції. У результаті проведених досліджень було визначено основні суб'єкти зацікавлені в стабільному розвитку промислового та цивільного будівництва в сільській місцевості. Сформовані умови, на основі яких пропонується здійснювати розвиток будівництва на селі. Запропоновано для задоволення індивідуальних потреб сільських мешканців, господарюючих суб'єктів на селі розвиток будівництва здійснювати використовуючи основні положення теорії потреб А. Маслоу. Вказане дозволить встановити чітку взаємозалежність запитів конкретного забудовника (відповідно до рівня розвитку його потреб) з об'єктом будівництва, а отже останній буде відповідати вимогам щодо вартості, розмірів, використовуваних матеріалів і технологій, інших якісних і кількісних характеристик. Обґрунтована необхідність використання соціально-етичної і інноваційної концепції маркетингу щодо визначення напрямків розвитку будівництва на селі – дозволить формувати нові та задовольняти існуючі потреби споживачів в об'єктах будівництва при одночасному врахуванні соціальних і екологічних наслідків будівельної діяльності та зростанні добробуту суспільства в цілому. Визначені основні переваги використання запропонованих концепцій в практику будівельної діяльності.

Список літератури:

1. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 7.10.1990 р., № 400-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400-12>.
2. Про Концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України від 25.05.2001 р., № 341/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>.
3. Про заходи щодо підтримки індивідуального житлового будівництва на селі: Указ Президента України від 27.03.1998 р., № 222 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222/98>.

4. Про основні засади розвитку соціальної сфери села : Указ Президента України від 20.12.2000 № 1356/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1356/2000>.
5. Про затвердження галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельного проекту «Нова сільська громада») : Наказ Міністерства аграрної політики України від 01.06.2010 р. № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN56844.html.
6. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п>.
7. Онисько С. Характеристика відтворювального процесу формування основних засобів у сільському господарстві / С. Онисько, І. Грубінка // Аграрна економіка – 2011. – № 1-4, Т. 4. – С. 53-57.
8. Мамчин М.М. Тенденції розвитку інфраструктури українського села / Мамчин М.М., Жагаляк І.І., Добуш Ю.Я. // Теорія логістики і маркетингу – 2007. – № 594. – С. 455-460.
9. Клокар О.О. Розвиток соціальної інфраструктури як чинника формування трудових ресурсів аграрного сектора економіки / О.О. Клокар // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 1(11). – С. 31-37.
10. Бандура О. Самоактуалізація як механізм формування інтегрованого стилю життя особистості / О. Бандура // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : Наук.-метод. збірник. – К. : Контекст, 2000. – С. 101-104.
11. Олєфіренко О.М. Еволюція концепцій маркетингу та перспективи їх подальшого розвитку в умовах економіки сталого соціо-еколого-економічного зростання / Олєфіренко О.М., Олєфіренко Ю.О. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/22846/1/znu_3_10.pdf.
12. Овечкіна О.А. Планування маркетингу. 2-ге вид. перероб. та доп. : навч. посіб. / О. А. Овечкіна, Д. В. Солоха, К. В. Іванова, В. В. Морєва, О. В. Бєлякова, О. Б. Балакай. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 352 с.
13. Ілляшенко С.М. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : монографія / Ілляшенко С.М. – Суми : Університетська книга, 2008. – 272 с.

Ажаман И. А.

Одесская государственная академия строительства и архитектуры

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО И ГРАЖДАНСКОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Резюме

Определены основные субъекты, заинтересованные в стабильном развитии промышленного и гражданского строительства как одного из факторов развития сельских территорий. Определены условия, на основе которых предлагается осуществлять развитие строительства на селе. Предложено для наиболее полного удовлетворения индивидуальных запросов отдельных сельских жителей, хозяйствующих субъектов на селе (учитывая их личные предпочтения, социально-экономический уровень развития, интересы, цели и др.) развитие строительства осуществлять, используя основные положения теории потребностей А. Маслоу. Обоснована необходимость использования социально-этической и инновационной концепций маркетинга для определения направлений развития строительства на селе, что позволит формировать новые и удовлетворять существующие потребности потребителей в объектах строительства при одновременном учете социальных и экологических последствий строительной деятельности и росте благосостояния общества в целом.

Ключевые слова: промышленное строительство, гражданское строительство, сельская местность, потребности, концепции маркетинга, социально-этический маркетинг, инновационный маркетинг.

Azhaman I. A.

Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture

CONCEPTUAL BASES OF DEVELOPMENT INDUSTRIAL AND CIVIL BUILDING IN RURAL AREAS

Summary

Key actors interested in sustainable development of industrial and civil building, as one of the factors in the development of rural areas have been identified. Conditions on which the development is proposed to carry out construction in rural areas are formed. Proposed to best meet individual needs of individual villagers, economic entities in rural areas (including their personal preferences, socio-economic development level, interests, goals, etc.) to carry out the construction of the development of the theory using the basic needs of Maslow. The need to use social – ethical and innovative marketing concepts to guide the development of construction in rural areas determined. This will enable create new and meet the needs of existing customers in construction projects while taking into account social and environmental impacts of construction activities and the wellbeing of society as a whole.

Key words: industrial engineering, civil building, rural areas, needs, marketing concepts, socio-ethical marketing, innovative marketing.

УДК 338.49.001.76

Антонюк Д. А.

Запорізький національний університет

СТРУКТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ

Досліджено інноваційну активність підприємств та діяльність об'єктів інноваційної інфраструктури в промислових регіонах України. Обґрунтовано необхідність структурної трансформації і модернізації інститутів інноваційної інфраструктури підприємництва. На прикладі одного з промислових регіонів України (Запорізької області) запропоновано структуру регіональної інноваційної системи з обґрунтуванням необхідності впровадження інфраструктурних елементів.

Ключові слова: інновації, інноваційна інфраструктура підприємництва, інститути інфраструктури, промислові регіони.

Постановка проблеми. Негативні тенденції в економіці України, обумовлені як політичними процесами, так і високою залежністю від експорту, застарілістю вітчизняних підприємств, неконкурентоспроможністю продукції на світових ринках, обумовлюють необхідність її структурної перебудови. Розпочаті процеси мегарегіональної інтеграції, зокрема впровадженій в односторонньому порядку ЄС режим автономних торговельних преференцій, відкриває можливості для виходу українських експортерів на нові ринки. Для цього необхідно забезпечити високу конкурентоспроможність продукції на основі впровадження інноваційних технологій в організаційній, технологічній, маркетинговій і фінансовій сферах. Слід зазначити, що рівень інноваційної активності підприємств на сьогодні в Україні є дуже низьким. Наприклад, у промисловості у 2012 р. інноваційною діяльністю займалися лише 1758 підприємств, або 17,4% промислових підприємств (у 2011 р. – 1679 підприємств, або 16,2%). На технологічні інновації 1362 підприємства витратили 11,5 млрд. грн. (у 2011 р. – 1348 підприємств і 14,3 млрд. грн.) [1].

Особлива увага у реалізації інноваційної моделі розвитку України має бути приділена промисловим регіонам (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська області), розвиток яких заснований на історично сформованій спеціалізації, де працюють «старі» підприємства (побудовані ще за радянських часів і зазвичай мають застаріле обладнання та технології), а «нові» практично відсутні або відділяються від існуючих. Тому особливо в цих областях необхідно збільшити частку підприємств із новітніх секторів з високим рівнем інноваційності та якнайшвидше модернізувати традиційні – металургійні, машинобудівні, хімічної і харчової промисловості – шляхом зниження енергозалежності, підвищення технологічності тощо.

Низька інноваційна активність підприємств, відсутність реальної державної підтримки науково-технічної діяльності, мотивації приватних інвесторів і, насамперед, недосконалість інституціонального середовища цих регіонів, зокрема інноваційної інфраструктури (яка дає змогу сформувати потребу у нововведеннях, забезпечити відповідний рівень пропозиції цих нововведень та комунікації між ними), призводить до того, що інновації не виступають визначальним чинником зростання економіки. Ці аргументи обумовлюють наявність значної кількості проблемних питань розвитку інститутів інноваційної інфраструктури промислових регіонів, які потребують нагального вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед робіт, які присвячені проблемам формування та модернізації інноваційної інфраструктури, доцільно розглянути наукові праці О.А. Амоші, П.Т. Бубенко, З.В. Герасимчук, В.Ф. Гриньова, О.І. Жилінської, Т.А. Іващенко, С.А. Парсадоняна, В.П. Семіноженко, А.А. Солдатова, Н.О. Чистякова, М. В. Шингур, Н.В. Єміна та багатьох інших. Дослідники значну увагу приділяють сутності, змісту, функціям і завданням інноваційної інфраструктури країни в цілому та окремих її регіонів. Наведемо думки деяких з них.

Науковці акцентують увагу на необхідності створення регіональної інноваційної системи, яка виступає частиною інноваційної системи країни. При цьому важливе місце в ній посідає саме інноваційна інфраструктура. Ключовою умовою інноваційного розвитку для регіонів, як констатує П.Т. Бубенко [2], є наявність ефективної інноваційної системи, у межах якої має бути забезпечена продуктивна взаємодія основних об'єктів інноваційної економіки – бізнес-структур, науково-освітніх інститутів і органів влади. Слід зазначити про її недосконалість, а в деяких промислових регіонах і повну відсутність, хоча деякі елементи працюють достатньо ефективно.

З.В. Герасимчук інноваційну інфраструктуру регіону розглядає як підсистему регіональної інноваційної системи, яка об'єднує організаційно-економічні форми та інституційні структури, налагоджує взаємозв'язки з її складовими, забезпечує інтеграцію діяльності науково-дослідного та промислового секторів, сприяє підтримці, створенню, функціонуванню і розвитку інноваційного бізнесу на різних стадіях інноваційного процесу, забезпечує виробничо-технологічні, фінансові, інформаційно-маркетингові, кадрові послуги, підвищує ефективність інноваційного процесу та зменшує тривалість виходу на ринок наукоємкої продукції [3]. Інше визначення надає М. Канаєва, на думку якої, інноваційна інфраструктура – це соціально-економічна система, що забезпечує та координує безперебійне багаторівневе функціонування взаємозв'язків і суб'єктів інноваційної сфери з метою збільшення ефективності та зменшення тривалості інноваційного процесу. Це відбувається шляхом надання послуг, постачання ресурсів, організаційного оформлення взаємозв'язків між суб'єктами інноваційної сфери, що призводить до зменшення вартості їх взаємодії та зниження ризику [4].

Аналіз апіорі свідчить про те, що значна увага дослідників приділялася питанням класифікації елементів інноваційної інфраструктури та дослідженню їх змісту. С. Парсадонян виділяє два

елементи інноваційної інфраструктури: інформаційну та організаційну підтримку. Перша спеціалізується на наданні інформації виробникам та споживачам інноваційної продукції та є сукупністю довідникової, патентної, кон'юнктурної, аналітичної, технічної та рекламної інформації. Друга – займається організаційним забезпеченням та представлена переважно консультаційними фірмами [5]. Хоча, на нашу думку, ця класифікація є не повною та не охоплює законодавчі норми, прийняті правила, технічні рішення для забезпечення підтримки. К. Плетньов дає більш розширену класифікацію інноваційної інфраструктури, що складається з багатьох систем: організаційної, фінансово-кредитної, інформаційної, сервісного обслуговування, навчання, експертизи, виробничо-технологічної підтримки, сертифікації, просування на ринки, координації та регулювання розвитку тощо [6]. Хоча найбільш раціональною, на нашу думку, є класифікація, запропонована Мінекономрозвитку Росії [7] та ФДБНУ НДІ РДНКЦЕ [8], відповідно до якої розрізняють: виробничо-технологічну інноваційну інфраструктуру (технопарки; бізнес-інкубатори; центри трансферу технологій; центри колективного користування; інжинірингові центри; центри кластерного розвитку); території інноваційного розвитку (особливі економічні зони техніко-впроваджувального типу; наукогради); інформаційну та експертно-консалтингову інноваційну інфраструктуру (фонди підтримки малого і середнього підприємництва; центри субконтрактації; інформаційні центри); фінансову інфраструктуру (венчурні фонди; гарантійні фонди; державні та муніципальні фонди підтримки підприємництва; банки, що здійснюють фінансування інновацій; мікрофінансові організації, що здійснюють фінансування інновацій). Слід зазначити, що науковці розглядають елементи інноваційної інфраструктури в дуже обмеженому сенсі та не враховують інституційні складові (правила і норми, механізми тощо).

До функцій цих і інших елементів інноваційної інфраструктури регіону відносять [3]: забезпечення та підтримка зв'язків між підсистемами інноваційного процесу регіону; виробничо-технологічна, фінансово-кредитна, інформаційно-консультаційна та кадрова підтримка суб'єктів науково-інноваційної діяльності; активізація науково-інноваційної діяльності в регіоні; стандартизація та сертифікація інноваційної продукції; кадрове забезпечення інноваційної інфраструктури регіону; зниження ризику через диверсифікацію учасників інноваційного процесу; регулювання інноваційного процесу тощо.

Що стосується державного визначення інноваційної інфраструктури, слід зазначити, що на сьогодні в Україні інноваційна діяльність регулюється низкою законів: Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України, Закони України «Про інформаційну діяльність», «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009-2013 рр.» тощо, що свідчить про актуальність проблем і зацікавленості держави в їх вирішенні. Відповідно до Закону України «Про інформаційну діяльність», інновацій-

на інфраструктура – це сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) [9]. При цьому такі терміни, як «технополіс», «бізнес-центр», «бізнес-інкубатор», у даних нормативних актах не мають чіткого визначення, що ускладнює динаміку їх розвитку та функціонування, до того ж спостерігається неузгодженість різних регламентуючих документів, відміна окремих статей законів підзаконними актами тощо.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Хоча існуючі публікації містять значний масив теоретичних розробок, окремих аспектів інноваційної діяльності та інноваційної інфраструктури, однак практично не стосуються питань інституційного забезпечення інноваційної інфраструктури, її впливу на інноваційну діяльність підприємств, трансформації інноваційної інфраструктури підприємництва на регіональному рівні. Практика на регіональному рівні відображає недостатній її розвиток і неефективне функціонування, що потребує подальшого дослідження.

Метою статті є розроблення пропозицій щодо структурної трансформації і модернізації інститутів інноваційної інфраструктури підприємництва промислових регіонів. З огляду на недостатність вивчення регіональної інноваційної інфраструктури підприємництва, завданнями автора було:

- дослідити інноваційну активність підприємств та діяльність об'єктів інноваційної інфраструктури в промислових регіонах України;
- обґрунтувати необхідність структурної трансформації і модернізації інститутів інноваційної інфраструктури підприємництва;

- на прикладі одного з промислових регіонів запропонувати структуру регіональної інноваційної системи з обґрунтуванням необхідності впровадження інфраструктурних компонентів.

Основний матеріал і результати дослідження. Аналіз чисельності об'єктів інноваційної інфраструктури в регіонах України свідчить про їх обмеженість, структурну та функціональну неповноту, дуже обмежену діяльність венчурних фондів і центрів трансферу технологій. За інформацією Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва станом на 01.01.2014, в регіонах діють 480 бізнес-центрів, 79 бізнес-інкубаторів, 50 технопарків, 538 лізингових центрів, 4 148 небанківських фінансово-кредитних установ, 226 фондів підтримки підприємництва (з яких 23 створені за участю Українського фонду підтримки підприємництва), 3 034 інвестиційних та інноваційних фондів і компаній, 4 238 інформаційно-консультаційних установ (табл. 1) [10]. За наявності динаміки зростання загальної кількості об'єктів інфраструктури на 2,8%, порівняно з 2012 роком, залишається диспропорція у формуванні інноваційної інфраструктури підприємництва в регіонах України. Так, 35,9% від загальної кількості об'єктів інфраструктури сконцентровано в місті Києві, 10,1% – в Донецькій, 7,2% – в Харківській областях. Тоді як в інших регіонах України питома вага таких об'єктів значно менше, а саме: 4,2% – в Полтавській, 3,4% – в Луганській, 2,9% – в Житомирській областях. В місті Севастополь лише 1,0%, в Чернівецькій області – 0,86%, в Чернігівській області – 0,8%. Формування інноваційної інфраструктури підприємництва протягом 2013 року

здійснювалося шляхом розвитку її окремих елементів. Так, у порівнянні з 2012 р. збільшилася загальна кількість технопарків (на 8,7%), інформаційно-консультативних установ (на 8,6%), небанківських фінансово-кредитних установ (на 4,7%), бізнес-інкубаторів (на 4,0%), координаційних рад з питань підприємництва (на 1,6%).

Аналіз структури формування доходної частини бюджету свідчить, що саме промислові області (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська) формують найбільшу частку ВВП України. Так, Запорізька область входить до групи регіонів України, що складають основу економічного та інтелектуального потенціалу країни. Тут зосереджені практично всі основні галузі промисловості: електроенергетика, металургія, машинобудування, металообробка і хімічна промисловість. До того ж Запорізька область є єдиним регіоном з високим рівнем інноваційного потенціалу [11, с. 100; 12], пропускаючи в групу регіонів з дуже високим рівнем м. Київ, Донецьку і Харківську області.

Аналіз розвитку підприємств Запорізької області, залучених до розроблення інноваційних продуктів та інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності, дозволив виділити низку проблемних питань, які з великою вірогідністю можна спроектувати як на інші промислові регіони, так і на країну в цілому.

1. Недостатність фінансування і, як наслідок, незабезпеченість матеріально-технічною базою, дефіцит кадрів тощо.

2. Несформованість або недосконалість механізму взаємодії між споживачем і виробником інноваційного продукту, що відчувається особливо гостро з урахуванням того, що існує активний ринок інновацій і інтелектуальних продуктів як в Україні, так і за її межами. Причиною такого становища є відсутність в області регіональної інноваційної системи та відповідної інфраструктури, яка б дозволила проводити роботи з перетворення результатів науково-технічної діяльності в технології і нові підприємства. З урахуванням міжнародного досвіду (згідно з яким, в розвинених країнах така організаційна система в різних формах існує у вигляді бізнес-інкубаторів і технопарків) в Запорізькій області ця проблема повинна бути вирішена за рахунок розвитку інноваційної інфраструктури підприємництва: бізнес-кооперативних бюро, бізнес-інкубаторів, рамкових програм, консалтингових компаній тощо.

3. Нездатність окремих підприємств здійснювати розроблення та впровадження інноваційної продукції власного виробництва у зв'язку з великою вартістю науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, а також недостатньою фінансовою підтримкою з боку держави. Хоча багато провідних підприємств, які є основними вироб-

Таблиця 1

Характеристика інститутів інфраструктури підприємництва станом на 1 січня 2014 року

№	Області	Бізнес-центри	Бізнес-інкубатори	Технопарки	Лізингові центри	Небанківські ФК установи	Фонди підтримки підприємництва	Інвестиційні фонди і компанії	Інноваційні фонди і компанії	Інформаційно-консультативні установи	Кількість громадських об'єднань суб'єктів підприємництва	Кількість координаційних рад з питань підприємництва
1	Вінницька	11	3	2	9	128	15	49	27	295	80	34
2	Волинська	10	4	1	6	64	11	12	4	62	59	21
3	Донецька	27	6	2	38	370	8	216	120	630	101	64
4	Дніпропетровська	4	1	-	4	59	1	6	-	7	104	43
5	Житомирська	3	1	1	-	35	2	-	2	254	128	29
6	Закарпатська	4	2	-	1	128	10	20	11	77	82	18
7	Запорізька	11	2	-	8	61	2	39	4	21	81	27
8	Івано-Франківська	18	3	1	2	26	5	2	-	24	52	19
9	Київська	12	5	-	12	58	13	5	-	90	100	39
10	Кіровоградська	23	1	-	4	39	4	-	1	58	46	26
11	Луганська	24	3	-	6	125	10	31	7	136	147	34
12	Львівська	16	3	2	15	146	8	23	1	53	73	29
13	Миколаївська	30	1	-	8	235	4	14	10	265	26	-
14	Одеська	31	4	-	7	26	10	12	10	37	108	33
15	Полтавська	14	2	1	10	29	14	72	26	376	88	31
16	Рівненська	6	3	1	4	144	1	3	1	11	45	21
17	Сумська	3	5	-	3	117	7	4	4	42	66	26
18	Тернопільська	7	2	1	3	59	2	-	1	24	52	18
19	Харківська	54	1	12	34	100	1	152	145	511	73	44
20	Херсонська	9	3	2	4	62	5	16	2	19	27	22
21	Хмельницька	3	1	2	3	50	3	1	1	54	73	27
22	Черкаська	5	3	-	5	81	2	3	1	42	56	27
23	Чернігівська	2	1	-	-	35	2	-	1	8	47	24
24	Чернівецька	3	1	-	1	32	10	2	1	20	50	14
25	АР Крим	29	7	-	4	57	6	13	2	50	97	27
26	м. Київ	118	10	20	347	1809	66	1510	372	1069	288	12
27	м. Севастополь	3	1	2	-	73	4	73	2	3	*	*
	Всього	480	79	50	538	4148	226	2278	756	4238	2149	709

никами інноваційної продукції, мають власні науково-дослідні установи, створюючи істотну конкуренцію для спеціалізованих інноваційних фірм, все ж таки питання про державну підтримку пропонуємо вважати відкритим і особливо важливим.

Виходячи з вищезазначеного, вбачаємо за необхідне створення регіональної інноваційної системи (рис. 1) та такі шляхи трансформації і модернізації інноваційної інфраструктури Запорізької області:

1. Вдосконалення регіональної нормативної бази, зокрема – підвищення підтримки з боку місцевих органів влади. Так, наприклад, в області розроблена цільова економічна програма інноваційного розвитку на 2008-2012 рр., метою якої було створення інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки, ефективне використання науково-технічного потенціалу шляхом створення в регіоні інноваційних підприємств, при цьому фінансування її було практично відсутнє.

2. Залучення фінансування для формування елементів інноваційної інфраструктури за рахунок економії бюджетних витрат, створення інноваційного фонду регіону, кредитних спілок, венчурних фондів, залучення приватних інвесторів. Для подолання проблем браку фінансування, незабезпеченості матеріально-технічною базою, дефіциту кадрів необхідним є сприяння інтеграції, об'єднанню, кооперації всіх складових науково-технічного потенціалу в різних секторах наукової діяльності.

3. Розвиток міжнародної співпраці з питань наукової та фінансової підтримки відповідних розробок, що є однією з умов ефективного розвитку інноваційного потенціалу. Залучення фінансування можливе як через зарубіжні фонди та компанії з управління активами, так і шляхом посилення інституційної, культурної та фінансової основи конкурсного грантового фінансування.

4. Організація виставково-ярмаркових заходів, інноваційних бірж із презентацією інновацій з метою формування партнерських зв'язків інноваторів і інвесторів.

5. Важливим, на наш погляд, є також сприяння розвитку міжрегіональної співпраці, особливо на базі кластерних утворень. Аналіз потенційних кластерів, що формуються до теперішнього часу, в Запорізькій області дозволяє виділити декілька провідних секторів, які в найближчій перспективі одержать інтенсивний розвиток: металургія і металообробка; теплоенергетика; машинобудування (авто-, сільхоз-, приладо-); надання професійних послуг (бізнес-послуги, освіта, логістика); будівництво; екологія і переробка відходів; туризм і виробництво сувенірів; виробництво одягу та взуття; охорона здоров'я (біофармацевтика, медичне устаткування); харчова промисловість; тваринництво, рибальство, рослинництво, бджільництво, садівництво та виноробство [13].

Турбує також відсутність в цьому секторі розробок за пріоритетними напрямками розвитку, включаючи збереження навколишнього середовища і новітніх ресурсозберігаючих технологій. Отже, виникає питання про необхідність впровадження заходів з подолання такої ситуації (зокрема, надання пільг заводам, що використовують наукові розробки). Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємств, стимулюватиме залучення до розробок університетів і держави через надання грантів.

6. Розширення мережі інформаційно-консультативної, організаційно-технічної підтримки інноваційного розвитку приватними організаціями. Зокрема, це стосується ефективного функціонування системи організацій та установ, які забезпечують захист прав інтелектуальної власності, проведення експертизи інноваційних, науково-технічних проектів, сертифікацію наукоємної продукції, надання послуг у сфері метрології, стандартизації,

Рис. 1. Модель регіональної інноваційної системи

контролю якості, інформаційне та консультаційне забезпечення реалізації інвестиційних проєктів, підвищення кваліфікації представників підприємств та підприємців в інноваційній діяльності, питаннях інтелектуальної власності і трансферу технологій.

Також в Запорізькій області на даний момент активно ведеться обговорення шляхів формування технопарків, промислових зон або зон пріоритетного розвитку. Висунуті пропозиції про створення індустріальних парків для розвитку високотехнологічного машинобудування і харчової промисловості.

7. Стимулювання інноваційного підприємництва шляхом використання регіональних преференцій, механізмів часткового відшкодування відсоткових ставок, участі у виставково-ярмаркових заходах, пільг на оренду приміщень тощо.

Слід зазначити, що частина елементів інноваційної інфраструктури вже створена в регіоні. Тому основні зусилля повинні бути спрямовані на тиражування в регіонах об'єктів інфраструктури, що позитивно зарекомендували себе, створення та розвиток недостатніх ланок і на розробку нормативно-методичного та інформаційного забезпечення функціонування і розвитку об'єктів інноваційної інфраструктури.

Висновки. Проведені дослідження поточного стану, можливостей структурної трансформації і модернізації інститутів інноваційної інфраструктури підприємництва промислових регіонів дозволили:

- проаналізувати сутність, зміст, функції і завдання інноваційної інфраструктури країни в цілому та окремих її регіонів;

- кількісно та якісно оцінити інноваційну інфраструктуру в регіонах України, яка характеризується обмеженістю, структурною та функціональною неповнотою, дуже обмеженою діяльністю венчур-

них фондів і центрів трансферу технологій; за наявності динаміки зростання загальної кількості об'єктів інфраструктури, залишається диспропорція у формуванні інноваційної інфраструктури підтримки підприємництва в регіонах України;

- на прикладі Запорізької області як регіону з високим рівнем інноваційного потенціалу, де зосереджені практично всі основні галузі промисловості (електроенергетика, металургія, машинобудування, металообробка і хімічна промисловість), виділити проблеми, що перешкоджають інноваційній активності підприємств: недостатність фінансування і, як наслідок, незабезпеченість матеріально-технічною базою; несформованість або недосконалість механізму взаємодії між споживачем і виробником інноваційного продукту; нездатність окремих підприємств проводити розробки та впровадження інноваційної продукції власного виробництва у зв'язку з великою вартістю тощо;

- запропонувати певні шляхи трансформації і модернізації інноваційної інфраструктури промислових регіонів: вдосконалення нормативної бази; залучення фінансування для формування елементів інноваційної інфраструктури за рахунок економії бюджетних витрат, створення інноваційного фонду регіону, кредитних спілок, венчурних фондів, залучення приватних інвесторів; розвиток міжнародної співпраці в питаннях наукової і фінансової підтримки відповідних розробок; організація виставково-ярмаркових заходів, інноваційних бірж; міжрегіональна співпраця, зокрема на базі кластерних утворень; стимулювання інноваційного підприємництва шляхом використання регіональних преференцій, механізмів часткового відшкодування відсоткових ставок, участі у виставково-ярмаркових заходах, пільг на оренду приміщень тощо. Кожен із запропонованих заходів потребує проведення подальших глибоких досліджень.

Список літератури:

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році. Статистичний збірник [За ред. І. В. Калачової]. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 287 с.
2. Бубенко П. Ключові моменти формування регіональних інноваційних систем в Україні / П. Бубенко, В. Гусев // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 33-39.
3. Герасимчук З.В. Інноваційна інфраструктура регіону: методологія формування і розвитку / З.В. Герасимчук, Н.Т. Рудь // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3(105). – С. 197-207.
4. Канаєва М. Класифікація складових та елементів інноваційної інфраструктури / М. Канаєва // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. – 2008. – № 99-100. – С. 35-39.
5. Парсаданян С.А. Инновационная деятельность: организация, технологии, проектирование / С. А. Парсаданян, В. К. Потемкин. – СПб. : ИРЭ РАН, 2001. – 234 с.
6. Белоусов В.Л., Плетнев К. И. Экспертиза в сфере научно-технической и инновационной деятельности. – М. : РАГС, 1997. – 8 с.
7. Информационные формы для характеристики объектов инновационной инфраструктуры субъектов Российской Федерации и методические материалы по их заполнению [Электронный ресурс] / Министерство экономического развития Российской Федерации. – Режим доступа : http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/innovations/development/doc20120614_02.
8. Национальный центр по мониторингу инновационной инфраструктуры научно-технической деятельности и региональных инновационных систем [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.miir.ru>.
9. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
10. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226>.
11. Федулова Л.І., Бажал Ю.М., Шовкун І.А. та ін. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи: Аналітичні матеріали до Парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». – К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2009. – 196 с.
12. Антонюк Д. А. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку промислового регіону (на прикладі Запорізької області) / Д. А. Антонюк, К. І. Антонюк // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2012. – № 9. – С. 397-403.
13. Соколенко С.И. Перспективы повышения конкурентоспособности экономики Запорожской области на основе кластеров / С.И. Соколенко, В.И. Шамилов // Деловой вестник. – 2010. – № 12. – С. 24.

Антонюк Д. А.

Запорожский национальный университет

СТРУКТУРНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И МОДЕРНИЗАЦИЯ ИНСТИТУТОВ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА ПРОМЫШЛЕННЫХ РЕГИОНОВ

Резюме

Исследована инновационная активность предприятий и деятельность объектов инновационной инфраструктуры в промышленных регионах Украины. Обоснована необходимость структурной трансформации и модернизации институтов инновационной инфраструктуры предпринимательства. На примере одного из промышленных регионов Украины (Запорожской области) предложена структура региональной инновационной системы с обоснованием необходимости внедрения инфраструктурных элементов.

Ключевые слова: инновации, инновационная инфраструктура предпринимательства, институты инфраструктуры, промышленные регионы.

Antoniuk D. A.

Zaporizhzhya National University

STRUCTURAL TRANSFORMATION AND MODERNIZATION OF THE INSTITUTES OF INNOVATION ENTERPRISE INFRASTRUCTURE IN INDUSTRIAL REGIONS

Summary

The innovative enterprises activity and activities of innovation infrastructure facilities in the industrial regions of Ukraine was investigated. The necessity of structural transformation and modernization of institutions innovative business infrastructure was justified. The structure of the regional innovation system with rationale implementation of infrastructure elements was proposed on example of one of the industrial regions of Ukraine (Zaporozhye region).

Key words: innovation, enterprise innovation infrastructure, institutions of infrastructure, industrial regions.

УДК 658.153

Баранов А. І.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

ЗАГАЛЬНИЙ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ГАЛУЗІ ТА СПЕЦИФІКА УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ В БУДІВНИЦТВІ

Представлено загальний техніко-економічний стан будівельної галузі. Проведено аналіз стану та ефективності використання обігових коштів галузі. Визначено ключові аспекти та специфіку управління оборотними активами в будівництві.

Ключові слова: будівельна галузь, оборотні активи, незавершене будівництво, власний капітал, коефіцієнт покриття.

Постановка проблеми. Для того щоб поліпшити ситуацію в економіці України, необхідно, в першу чергу, відновити будівельну галузь. А для того, щоб відновити нормальну роботу будівельної галузі, потрібно вирішити питання недобудов, тому що будівельна галузь розвивається, в основному, за гроші саме фізичних осіб. Саме фізичні особи (приватні інвестори) формують основні джерела оборотних активів будівельних компаній, частка яких у майні понад 80%. Основна проблема будівельної галузі – це забезпечення виробничого процесу оборотними активами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління обіговими коштами висвітлено у працях багатьох російських та українських вчених: Бланка І.А., Бочаров В.В., Леонт'єв В.Є., Лебедько С.А., Радіонов Р.А., Сироткін С.А., Бойчик І.М., Харів П.С., Хопчан М.І., Савицька Г.В. тощо [1-7].

Метою роботи є висвітлення загального техніко-економічного стану галузі та специфіка управління оборотними активами в будівництві.

Виклад основного матеріалу. Основна проблема будівельної галузі – це забезпечення виробничого процесу оборотними активами. Виробничий про-

цес у будівництві є дуже ємним і вимагає великих обсягів фінансових ресурсів. Будівельні компанії не мають таких фінансових ресурсів. Їх не має і держава. Таким чином, основне завдання держави в сучасних умовах полягає в тому, щоб захистити права громадян, які будуть інвестувати в будівництво житла. Фактично приватні інвестори беруть на себе тягар фінансування та забезпечення кредитними ресурсами, адже саме приватні інвестори беруть 20-річні кредити і повинні їх виплачувати.

За оцінками експертів, в Україні загальна нестача житлової площі на сьогоднішній день оцінюється приблизно в 280 млн. м². При 28 м² на людину – це 10 млн. осіб сьогодні потребують житла (при цьому офіційна «черга» складає всього 1,5 мільйона). Пожвавити будівельну галузь за задумом держави повинна програма «Доступне житло», або пільгове іпотечне кредитування під 3%. Спроможності даної ініціативи сьогодні викликає великі сумніви і у банкірів, і у забудовників, і у самих потенційних учасників програми.

З урахуванням вартості (за нормативами) одного квадратного метра 5 000 грн., державі необхідно щорічно інвестувати тільки в житловий фонд порядку 196 млрд. грн. Згідно з ініціативою Пре-

Таблиця 1

Споживчий та промисловий індекси цін з 2004 по 2012 роки

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Індекс цін виробників промислової продукції	124,1	109,5	114,1	123,3	123,0	114,3	118,7	114,2	100,3	
Індекс споживчих цін	109,0	113,5	109,1	112,8	125,2	115,9	109,4	108,0	100,6	
Індекси цін на будівельно-монтажні роботи	120,2	125,6	123,5	123,1	135,3	111,3	115,8	119,4	112,6	
Індекс цін виробників промислової продукції (накопиченим підсумком до 2007 року)						151,7	173,3	205,8	235,0	235,7
Індекс споживчих цін (накопиченим підсумком до 2007 року)						141,2	163,7	179,1	193,4	194,6
Індекси цін на будівельно-монтажні роботи (накопиченим підсумком до 2007 року)						166,6	185,4	214,7	256,3	288,6

зидента, держава компенсуватиме різницю процентних ставок. Навіть припустивши, що вони зменшаться до 13% річних, державі доведеться компенсувати 10%. А це 19,6 млрд. грн. на рік або 18,26% всього державного бюджету (бюджет України на 2012 рік становить 358 млрд. 50 млн. 376 тис. гривень) – сума на сьогоднішньому етапі для України нереальна.

При цьому іпотека 6-8% річних на 30 років виглядає набагато реалістичніше: 3,3 мільярда гривень або 3,1% держбюджету щорічно. Те, що в найближчі рік-два «нормальні» іпотечні програми (6-8 відсотків в 20-30-літньому періоді) все-таки запрацюють, можна вважати досить реалістичним.

Програма ж державного кредитування занадто однобока: необхідно не тільки стимулювати купівельну спроможність з точки зору зменшення кредитних ставок, але й одночасно збільшувати кількість житла. При цьому, якщо буде адекватне зниження вартості, то існує великий відсоток ймовірності, що навіть на існуючі недобудови знайдуться потенційні покупці.

Розглянемо більш детально проблеми та перспективи будівельної галузі на основі статистичних даних, що надає Державний комітет статистики. Частка будівництва в ВВП значно поступається переробній промисловості та більш менш співвідноситься з частками інших галузей. Загалом частка будівництва в ВВП України найменша за всі основні види економічної діяльності. Це свідчить про те, що галузь має великі можливості щодо збільшення обсягів виробництва. За часткою доданої вартості будівельна галузь значно поступається всім основним сферам економіки, а отже має високий рівень проміжного споживання.

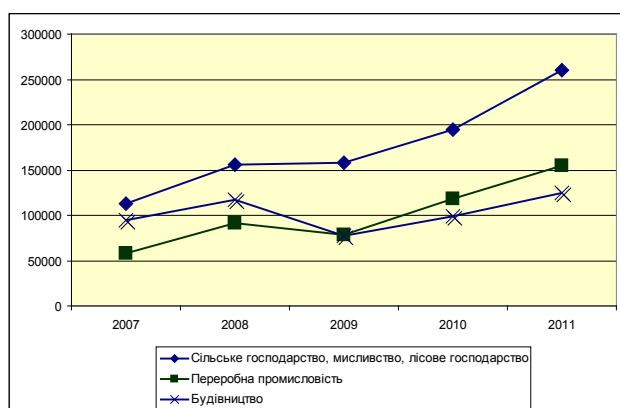

Рис. 2.1. Виробництво внутрішнього продукту за видами економічної діяльності (млн. грн.)

Як вже зазначалося, зростання 2010 та 2011 років багато в чому викликане значними обсягами будівництва інфраструктурних об'єктів до Євро-2012, що фінансувалися з державного бю-

джету. Особливість такого будівництва з точки зору управління обіговими коштами така, що будівництво за такою схемою не потребує значних вкладень в обігові кошти. Компанія виконує певний обсяг робіт згідно плану, потім ця частина приймається, підписується акт впровадження та підприємство отримує необхідні кошти. Якщо підприємство потребує залучення додаткових коштів, то воно може зробити це без суттєвого впливу на фінансовий стан підприємства, оскільки залучення банківського кредиту для фінансування додаткової потреби носить цільовий разовий характер. Така ж тенденція збереглася і в 2011 році. Але це разові, так би мовити штучні вливання в галузь. Після проведення Євро-2012 подібні вливання в галузь будуть скорочені до мінімуму, оскільки державний бюджет не має необхідних коштів.

Особливість наведених даних також полягає у тому, що вони представлені у фактичних цінах конкретного року. Тому для більш повної картини треба врахувати індекси інфляції. Якщо показники інфляції коливалися б в межах 5%, то такими змінами можна було б знехтувати, але, як показує статистика (таблиця 1) рівень інфляції як на споживчому ринку, так і в промисловій сфері був високим. Лише в 2012 році темпи інфляційних процесів (за офіційними даними Держкомстату дещо знизилися). Крім того, як показує аналіз, ціни на об'єкти будівництва з 2007 по 2012 роки дуже суттєво коливалися. На протязі всього періоду в будівельній сфері спостерігався найвищий рівень зростання цін, за винятком двох-трьох років. При цьому в післякризовий період відбувалася парадоксальна тенденція. Ціни на вторинному ринку нерухомості впали інколи в 3-3,5 рази, а ціни на нові будівлі не майже знижувалися. Виробники намагалися компенсувати свої витрати, але через завищені ціни попит на таке житло впав в декілька разів. Сьогодні в багатьох містах України мож-

Таблиця 2

Введення в експлуатацію житла за видами житлових будівель (тис. м² загальної площі)

Роки	Усього	У тому числі у житлових будівлях		
		одноквартирних	з двома та більше квартирами	гуртожитках
2003	6 432,9	3 873,9	2 553,4	5,6
2004	7 566,0	5 037,8	2 508,9	19,3
2005	7 815,9	4 385,7	3 410,9	19,3
2006	8 628,4	4 686,0	3 917,0	25,4
2007	10 243,7	5 716,7	4 519,7	7,3
2008	10 495,6	5 919,9	4 531,1	44,6
2009	6 399,6	2 363,3	4 015,8	20,5
2010	9 339,3	6 266,8	3 050,4	22,1
2011	9 410,4	5 189,0	4 178,9	42,5
2012	10 749,5	7 170,5	3 534,1	44,9

на спостерігати ситуацію, коли є багато збудованих багатоквартирних будинків, ділових центрів тощо, але вони стоять порожні через високі ціни (не дивлячись на ринкову кон'юнктуру) та, відповідно, відсутність відповідного попиту.

Саме тому краще провести аналіз на основі певних натуральних вимірників (табл. 2).

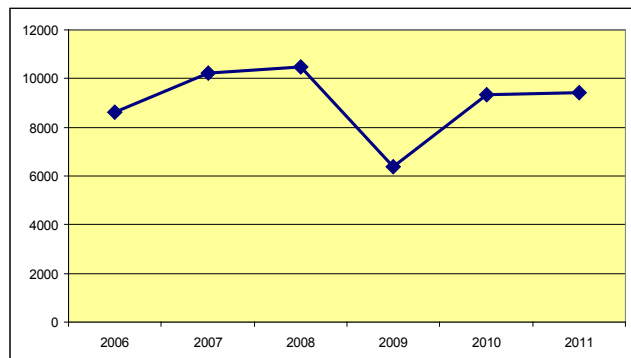

Рис. 2.2. Введення в експлуатацію житла за видами житлових будівель (тис. м² загальної площі)

В 2009 році, особливо в першому півріччі, у пік фінансово-економічної кризи об'єкти будівництва майже не вводилися, у будівників для цього було недостатньо коштів. Тому стрибок 2010 року пояснюється тим, що почали здаватися в експлуатацію об'єкти 2008 та 2009 років. Однак навіть з цим обсяги виробництва в галузі трохи вище рівня 2006 року, який був початком стрибка галузі. Найбільш наглядно це демонструє статистика житлових багатоквартирних будівель, оскільки загальну статистику значного підйому 2010 року значно покращує індивідуальне будівництво (зростання за рік в 2,65 рази), а його специфіка така:

- по-перше, це значні площі на одну одиницю готової продукції (середньостатистичний індивідуальний будинок за своєю площею майже в два рази перевищує середньостатистичну квартиру);

- по-друге, будуються за рахунок коштів власника, за фактом наявності цих коштів, а отже проблеми нестачі обігових коштів не має, як немає і залишків обігових коштів підприємства на власних рахунках;

- по-третє, індивідуальні будинки, в переважній більшості будують малі та частково середні підприємства, великі підприємства, що визначають стан галузі в таких проектах, як правило участі не приймають, за винятком будівництва коледжних містечок, але їх частка незначна.

Також досить показовим виглядає статистика кількості будівель та інженерних споруд незавершеного будівництва (таблиця 3).

Ця статистика наглядно демонструє обсяги робіт, які були виконані в тому чи іншому році, і ця статистика говорить про дійсний стан галузі: обсяги виробництва в натуральних вимірниках досить низькі та значного покращення не спостерігається.

Виходячи з вищезазначеного, можна проводити аналіз стану та ефективності використання обігових коштів галузі, оскільки саме обсяги виробництва визначають потребу підприємств в обігових коштах, т. б. має спостерігатися значна кореляція між темпами зміни обсягів виробництва та темпами зміни обсягів обігових коштів. У таблиці 4 наведено дані щодо активів окремих галузей в економіці.

Таблиця 3
Кількість будівель та інженерних споруд незавершеного будівництва станом на 1 січня (одиниць)

Роки	Загальна кількість незавершених будівель та інженерних споруд	у тому числі	
		будівель	інженерних споруд
2004	27383	19435	7948
2005	25912	18010	7902
2006	24485	16835	7650
2007	22701	15574	7127
2008	21516	14688	6828
2009	19989	13682	6307
2010	18977	13018	5959
2011	18261	12519	5742
2012	16654	11347	5307

Таблиця 4
Структура активів за окремими видами економічної діяльності (будівництво та промисловість) за 2008-2011 роки (млн. грн.)

	Сільське господарство	Промисловість	Будівництво
Необоротні активи			
2007	42 718,7	399 089,6	45 633,9
2008	59 536,6	491 341,4	68 004,0
2009	62 150,5	540 966,0	60 624,7
2010	69 561,5	583 432,1	64 597,6
2011	86 568,1	728 018,0	90 239,0
2012	101 829,6	957 255,7	95 514,5
Оборотні активи			
2007	45 772,1	355 036,7	63 072,2
2008	72 710,4	481 216,6	90 811,7
2009	78 262,9	517 162,4	77 987,3
2010	100 482,4	631 647,0	89 470,2
2011	139 463,6	706 447,9	136 969,5
2012	173 085,0	786 102,5	161 522,0
Всього основного майна			
2007	102 255,3	754 126,3	108 706,1
2008	121 687,1	972 558,0	158 815,7
2009	131 712,0	1 058 128,4	138 612,0
2010	156 129,6	1 215 079,1	154 067,8
2011	188 397,7	1 434 465,9	227 208,5
2012	274 914,6	1 743 358,2	257 036,5

Зауважимо, що якщо зробити коригування на індекс росту цін в галузі, то починаючи з кризового 2008 року обсяги обігових коштів у будівельній галузі скоротилися. При цьому значне зростання відбулося лише в 2011-2012 роках, що пов'язано з певними подіями. У 2009 та 2010 році обсяги оборотних активів були нижчими за рівень 2008 року.

Таблиця 5
Частка оборотних активів в активах будівельної галузі (%)

	Частка оборотних активів		
	Сільське господарство	Промисловість	Будівництво
2007	44,8%	47,1%	58,0%
2008	59,8%	49,5%	57,2%
2009	59,4%	48,9%	56,3%
2010	64,4%	52,0%	58,1%
2011	74,0%	49,2%	60,3%
2012	63,0%	45,1%	62,8%

Зауважимо також, що коефіцієнт кореляції між обсягами виробництва галузі та обсягами оборотних активів складає 0,76, що можна вважати досить непоганим показником, який свідчить про наявність зв'язку між обсягами виробництва та залишками оборотних активів.

В таблиці 5 представлена частка оборотних активів. З наведених даних видно, що в цьому аспекті будівництво наближене до сільського господарства, бо має схожу частку оборотних активів. Зауважимо, що ця частка значно більша за долю оборотних активів, наприклад, в промисловості. Отже готова продукція в будівництві створюється більшою мірою за рахунок оборотних активів.

Слід визначити також ще одну особливість будівельної галузі (табл. 6). Будівництво має порівняно незначний розмір власного капіталу, який навіть не покриває необоротні активи підприємств. Причому дефіцит фінансових ресурсів є досить значним, на відміну, наприклад, від тієї ж промисловості. Звідси маємо наочне підтвердження того, що підприємства будівельної галузі вкрай потребують запозичених коштів, які цілком і повністю ідуть на фінансування оборотних активів та частки необоротних.

Розглянемо структуру оборотних активів будівельної галузі, та порівняємо її з іншими галузями економіки в Україні.

Зауважимо, що система обліку, яка використовується в державному комітеті статистики має дуже значний недолік. Фактично в розділі «Оборотні активи в запасах товарно-матеріальних цінностей» присутні три складові оборотних активів: виробничі запаси (МБП, ресурси, напівфабрикати тощо), незавершене виробництво та готова продукція. Таке групування є абсолютно неінформативним. Іншими словами, в одному цьому розділі враховуються одразу три ключові стадії кругообігу оборотних активів. Зауважимо, що виробничі запаси як і незавершене виробництво принципово відрізняються від готової продукції. Отже це не дає можливості проведення детального аналізу оборотних активів (табл. 7).

Таблиця 6

Покриття активів підприємств будівельної галузі власним капіталом

	Сільське господарство	Промисловість	Будівництво
Власний капітал будівельних компаній, (млн. грн.)			
2007	49 038,9	355 795,3	26 449,7
2008	62 845,2	394 929,4	27 421,2
2009	70 805,4	401 121,0	28 387,8
2010	90 390,9	424 545,4	27 371,9
2011	123 446,3	526 118,5	27 031,3
2012	148 147,8	680 359,3	29 522,5
Коефіцієнт покриття активів власним капіталом			
2007	0,48	0,47	0,24
2008	0,52	0,41	0,17
2009	0,54	0,38	0,20
2010	0,58	0,35	0,18
2011	0,66	0,37	0,12
2012	0,54	0,39	0,11
Коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом			
2007	1,15	0,89	0,58
2008	1,06	0,80	0,40
2009	1,14	0,74	0,47
2010	1,30	0,73	0,42
2011	1,43	0,72	0,30
2012	1,45	0,71	0,31

Структура оборотних активів будівельної галузі дещо схожа на структуру оборотних активів промисловості. Найбільшу частку, більше половини займає дебіторська заборгованість. (Табл. 8) Інша значна за розмірами частка оборотних активів в обох галузях – оборотні активи в запасах товарно-матеріальних цінностей. Слід також зауважити, що останні шість років структура обігових активів будівельної галузі мала певні коливання. В межах галузі ці коливання (плюс-мінус 5%) можна вважати певною мірою

Таблиця 7

Оборотні активи будівельної галузі, сільського господарства та промисловості України (млн. грн.)

	Оборотні активи в запасах товарно-матеріальних цінностей	Дебіторська заборгованість	Поточні фінансові інвестиції	Грошові кошти	Інші оборотні активи
Сільське, лісове та рибне господарство					
2007	23 417,8	17 645	265	2 892,6	1 551,7
2008	33 950,3	30 387,2	501,7	5 588,3	2 282,9
2009	34 931,3	35 934,4	469,1	4 580,4	2 347,7
2010	41 894,4	49 920,6	743,2	5 540,2	2384
2011	65 253,6	61 807,3	1 048,7	8 144,2	3 209,8
2012	72 695,3	85 340,5	1 538,5	9 014	4 496,7
Промисловість					
2007	107 777,5	206 156,3	7 155,5	22 605,6	11 341,8
2008	131 449,4	300 071,0	9 807,3	26 679,7	13 209,2
2009	129 087,4	337 795,4	12 363,3	23 210,5	14 705,8
2010	159 183,4	409 456,4	13 260,5	31 846,0	17 901,1
2011	187 670,3	445 108,1	11 162,7	45 527,0	16 979,8
2012	206 622,2	49 8079	13 957,9	48 368,7	19 074,7
Будівництво					
2007	14 205,7	35 053,6	4 165,8	5 536,9	4 110,2
2008	20 824,7	54 274,8	5 351,5	5 241,2	5 119,5
2009	17 977,7	45 448,1	5 886,8	4 587,1	4 087,6
2010	17 393,3	54 446,2	7 133,0	5 317,7	5 180,0
2011	34 880,2	75 348,3	12 140,5	6 570,0	8 030,5
2012	37 315,5	9 2631	16 043,9	6 597,5	8 934,1

значущими. Зазначимо, що якщо, наприклад, такий рівень дебіторської заборгованості для сфери оптової торгівлі є нормальним, виходячи з аналізу складу та структури обігових активів будівельної галузі, можна зробити висновок, що такий рівень дебіторської заборгованості є надто великим. Причиною цього є те, що галузь має певні проблеми з реалізацією продукції, іншими словами, попит як такий є, але не має платоспроможного попиту і підприємства галузі вимушені надавати значні і тривалі відстрочки платежу.

Однак, як зазначалося в першому розділі, система вітчизняного обліку та його специфіка значно викривлюють дійсний стан щодо оборотних активів будівельної галузі. Те що правильно з законодавчої точки зору, зовсім не вірно з методичної. Тому зробимо відповідну поправку (табл. 9).

Як вже зазначалося, з погляду операційного циклу те, що в системі обліку враховується як «незавершене будівництво» для будівельних компаній як «незавершене виробництво». Отже, відніmemo «незавершене будівництво» від загальної суми необоротних активів та додамо оборотних.

Отже бачимо, що частка оборотних активів значно зросла і за своєю структурою активи підприємств будівельної галузі наближаються до підприємств торгівлі. Тим не менш навіть за такого коригування коефіцієнт покриття власним капіталом необоротних активів значно менше одиниці, а отже проблема фінансування виробничо-господарської діяльності підприємств будівельної галузі залишається дуже актуальним.

Висновки. В результаті проведених досліджень встановлено, що будівельна галузь має

надзвичайно високий коефіцієнт завантаження оборотними активами. Жодна інша сфера економіки (окрім торгівлі) не може навіть наблизитися до цих показників. Отже, успішне функціонування підприємств будівельної галузі можливе лише за умови відповідного механізму забезпечення оборотними активами та якісного управління ними. Фінансово-економічний механізм функціонування підприємств будівельної галузі такий, що підприємства на 100% фінансують оборотні активи за рахунок запозичених коштів і використання кредитних ресурсів в цьому випадку дуже суттєво збільшують ціну готової продукції. Однак фінансово-економічний механізм галузі такий, що дозволяє одночасно вирішувати два принципові завдання: реалізувати готову продукцію (знаходити покупця) та за його рахунок здійснювати фінансування значної частки оборотних активів.

Також визначено, що специфіка продукції будівельної галузі така, що якщо брати натуральні виміри, то вона виробляється в досить обмеженій кількості (порівняно, наприклад, з виробництвом того ж сільського господарства, де обсяги вимірюються мільйонами тон), але з високою вартістю. Одна одиниця готової продукції коштує понад 200 тис. грн. Звичайно ж що при такій вартості існує зовсім невелика кількість покупців, що здатні купувати продукцію з оплатою «за фактом». Тому виробники мають створювати механізм фінансування покупців і частково брати на себе вирішення цієї проблеми. Така світова практика будівельної галузі і це обов'язковим елементом системи цінності виробленої продукції для покупця. В іншому випадку обсяги реалізації будівельної компанії будуть на декілька порядків нижчими.

Таблиця 8

Структура обігових активів будівельної галузі за 2008-2012 роки

	оборотні активи в запасах товарно-матеріальних цінностей	дебіторська заборгованість	поточні фінансові інвестиції	грошові кошти	інші оборотні активи
Будівництво					
2007	22,5%	55,6%	6,6%	8,8%	6,5%
2008	22,9%	59,8%	5,9%	5,8%	5,6%
2009	23,1%	58,3%	7,5%	5,9%	5,2%
2010	19,4%	60,9%	8,0%	5,9%	5,8%
2011	25,5%	55,0%	8,9%	4,8%	5,9%
2012	23,1%	57,3%	9,9%	4,1%	5,5%
Промисловість					
2007	30,4%	58,1%	2,0%	6,4%	3,2%
2008	27,3%	62,4%	2,0%	5,5%	2,7%
2009	25,0%	65,3%	2,4%	4,5%	2,8%
2010	25,2%	64,8%	2,1%	5,0%	2,8%
2011	26,6%	63,0%	1,6%	6,4%	2,4%
2012	26,3%	63,4%	1,8%	6,2%	2,4%

Таблиця 9

Розрахунок скоригованих оборотних активів (млн. грн.)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Незавершене будівництво	16 716,3	24 491,3	19 880,8	21 582,7	36 274,2	38 975,6
«Чисті» необоротні активи *	26 002,4	35 045,3	42 269,7	47 978,8	50 293,9	62 854,0
Скориговані оборотні активи	79788,5	115303	97868,1	111052,9	173243,7	200497,6
Частка оборотних активів з урахуванням незавершеного будівництва	0,61	0,80	0,75	0,78	0,93	0,77
Власний капітал	26 449,7	27 421,2	28 387,8	27 371,9	27 031,3	29 522,5
Коефіцієнт покриття власним капіталом необоротних активів	1,02	0,78	0,67	0,57	0,54	0,47
Власних оборотні активів	447,3	-7 624,1	-13 881,9	-20 606,9	-23 262,6	-33 331,5

* «чисті» необоротні активи – це необоротні активи за мінусом незавершеного будівництва

Список літератури:

1. Бланк И. А. Управление активами / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2000. – 270 с.
2. Бочаров В.В. Корпоративные финансы / Бочаров В.В., Леонтьев В.Е. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
3. Лебедько С. А. Оборотный капитал холдинга: принципы и эффективность управления / С. А. Лебедько // Финансовый директор. – 2007. – № 1. – С. 41.
4. Радионов Р. А. Управление сбытовыми запасами и оборотными средствами предприятия / Р. А. Радионов, А. Р. Радионов. – М. : Дело и сервис, 2003. – 268 с.
5. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учеб. пособие– [7-е изд., испр.] / Г.В. Савицкая. – Мн. : Новое знание, 2006. – 704 с.
6. Сироткин С. А. Оборотные средства и оборотные активы в современной экономике / С. А. Сироткин // Региональная экономика и управление : электр. науч. журн. – 2007. – № 1(9). – С. 65.
7. Економіка підприємства : навч. посібн. / І. М. Войчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : «Каравела» ; Львів : «Новий світ – 2000», 2007. – 360 с.

Баранов А. І.

Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры

ОБЩЕЕ ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ОТРАСЛИ И СПЕЦИФИКА УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОТНЫМИ АКТИВАМИ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ

Резюме

Представлено общее технико-экономическое состояние строительной отрасли. Проведен анализ состояния и эффективности использования оборотных средств отрасли. Определены ключевые аспекты и специфика управления оборотными активами в строительстве.

Ключевые слова: строительная отрасль, оборотные активы, незавершенное строительство, собственный капитал, коэффициент покрытия.

Baranov A. I.

Dnieper State Academy of Civil Engineering and Architecture

GENERAL TECHNICAL AND ECONOMIC STATE OF THE INDUSTRY AND SPECIFIC MANAGEMENT OF CURRENT ASSETS IN CONSTRUCTION

Summary

The present general technical and economic status of the construction industry. An analysis and efficient use of working capital industry. The key aspects and specific management of current assets in construction.

Key words: construction industry, current assets, construction in progress, equity, coverage ratio.

УДК 338

Белосвет О. В.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБРУНТУВАННЯ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТУЮЧИХ ПОКАЗНИКІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК

Досліджено теоретичні питання щодо оцінки результуючих показників функціонування молокопродуктового підкомплексу.

Ключові слова: рентабельність виробництва, рівень цін, обсяг виробництва продукції, собівартість, обсяг споживання продукції.

Постановка проблеми. У національній економіці України одна із вирішальних ролей належить агропромислому виробництву. Соціально-економічна суть останнього полягає в тому, що досліджувана сфера має гарантувати, з одного боку, продовольчу безпеку країни, а з іншого, – окупність. Молокопродуктовий підкомплекс займає важливе місце в структурі агропромислового виробництва, оскільки забезпечує населення життєво необхідними продуктами харчування, багато з яких стратегічні в експортному потенціалі. Унікальні властивості молока та продуктів його переробки зумовлюють необхідність їхнього безперебійного постачання споживачам, що вимагає ефективного функціонування цієї сфери виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження молокопродуктового підкомплексу (МППК) АПК та особливостей його підтримки зробили В.Г. Андрійчук, П.С. Березівський, Н.С. Белінська, П.І. Гайдуцький, О.І. Гуроров, А.Д. Діброва, В.Н. Зимовець, М.М. Ільчук, М.Х. Корецький, О.В. Крисальний, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяк, Т.Л. Мосстенська, В.М. Онегіна, М.К. Пархомець, П.Т. Саблук та інші вчені. Відповідні науковці говорять, здебільшого, про розбалансованість цінової політики в МППК та неефективність державних програм щодо подолання деструктивних процесів. Погоджуючись з безперечним науковим значенням висновків, яких було досягнуто зазна-

ченими вченими необхідно стверджувати, що за-требуваним залишається пошук раціонального співвідношення прибутковості суб'єктів МППК та обсягів споживання відповідної продукції, що може бути підтвержене негативними статистичними показниками відповідних параметрів [1]. Тому оцінка зміни результуючих ознак функціонування молокопродуктового підкомплексу під дією корегування складових елементів держаних преференцій є актуальним, що й зумовило обрання такої теми дослідження.

Мета статті. Формування алгоритму оцінки взаємозв'язків між корегуванням преференцій в МППК та реакцією на цей процес результуючих ознак.

Виклад основного матеріалу. Доцільним здається формування пропозицій та напрямів удосконалення виробництва за рахунок виявлення економічних факторів та оцінки їх якісного впливу на виробничий процес у молокопродуктовому підкомплексі АПК.

Досить важливим компонентом МППК є рівень споживання молока та молочних продуктів населенням, адже від такого показника залежить ємність внутрішнього ринку, що, в свою чергу, дає можливість для розширення відповідного виробництва. Необхідно зазначити, що фактична норма споживання молока залежить від роздрібною ціни та рівня доходів населення. Відтак, М.Х. Корецький у своєму дослідженні [2, с. 37] говорить про те, що саме ціна є головним елементом в рамках державного регулювання аграрного ринку. Автор вважає, що ринкові ціни є результатом дії багатьох чинників, які можна згрупувати за трьома напрямками.

До першої групи факторів М.Х. Корецький [2, с. 43-44] відносить рівень суспільних витрат виробництва. Автор аргументує свою позицію тим, що ринкова ціна товару має покривати витрати на його виробництво і забезпечувати підприємцю раціональний рівень рентабельності. При цьому йдеться не про індивідуальні, а про суспільно необхідні витрати виробництва.

Ринковий механізм об'єктивно змушує всіх товаровиробників не виходити за межі суспільно необхідних витрат, які враховують загальноприйняті стандарти якості продукції. На думку представників трудової теорії вартості суспільні витрати виробництва є вирішальним фактором, який визначає рівень ринкових цін.

До другої категорії автор [2, с. 44] відносить корисність товару для споживача, а до третьої [2, с. 44] ринкові фактори, насамперед співвідношення попиту та пропозиції на певний товар. Сьогодні більшість провідних учених-економістів наголошують на тому, що в кінцевому підсумку саме співвідношення попиту і пропозиції є вирішальним.

Необхідно погодитися з позицією В.М. Онегіної та М.Х. Корецького стосовно значимості цінової політики та співвідношення попиту та пропозиції в межах аграрного ринку. Резюмуючи зазначені вище положення та зважаючи на цінові диспропорції, доцільним є визначення рівня роздрібних цін та фактичної ємності ринку як результуючого показника попиту на досліджувану продукцію.

Поряд з цим виробничий процес підприємств МППК залежить від таких елементів, як [3, с. 51]:

- природно-кліматичні умови;
- народногосподарські потреби в молокопродуктах і традиції їх споживання;

- рівень конкурентоспроможності національних товаровиробників;
- забезпеченість трудовими ресурсами;
- транспортні умови;
- наявність практичного досвіду роботи та кваліфікація робітників [4, с. 123].

Відповідні фактори безпосередньо впливають на собівартості продукції та рівень її споживання в межах внутрішнього ринку. Тому виділяти їх як окремі елементи виробничого процесу є недоцільним.

Необхідно погодитися з позицією В.І. Радько [6] та Р.Л. Касяян [5] стосовно того, що економічна ефективність молочного скотарства характеризується системою таких показників: продуктивність корів, витрати праці і кормів на 1 ц молока, його собівартість і ціна реалізації, прибуток з розрахунку на 1 ц молока і на одну корову, рівень рентабельності виробництва молока. Відповідні чинники можна розділити на дві групи :

- чинники внутрішнього середовища (чисельність поголів'я корів, середньоденний надій молока, системи технологічного оснащення, персонал та ін.);

- чинники зовнішнього середовища (політика держави – фіскальна, кредитно-грошова, аграрна, зовнішньоекономічна а також стан економіки, розвиток конкуренції та ін.).

Окремо дослідимо фактори, які впливають на виробничий процес переробного підприємства [7, с. 128-129]. До таких відносять вартість сировини, витрати на оплату праці, пакування продукції, допоміжні матеріали, податки та амортизація, які формують собівартість продукції. Провідне значення має коефіцієнт рентабельності виробництва. Підтвердженням цього можуть слугувати позиції Р.М. Шелудько, Л.В. Шелудько та Є.М. Прохорова. На думку авторів, узагальнюючим індикатором ефективності виробництва є рентабельність, яка якісно відображає кон'юнктуру ринку й свідчить про стан та проблеми розвитку різних галузей економіки [8]. Подібного погляду дотримується О.О. Швець, який вважає, що показник рентабельності, акумулюючи вплив внутрішніх і зовнішніх факторів, дозволяє всебічно оцінити економічну ефективність виробництва молока [9]. П.С. Березівський [10, с. 36] зазначає, що показник рентабельності хоч і є найбільш узагальнюючим, проте не висвітлює всієї повноти економічного ефекту й потребує доповнення іншими індикаторами результативності.

М.М. Бердар звертає увагу на те, що рентабельність – це якісний вартісний показник, який характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання наявних ресурсів у процесі виробництва і реалізації товарів (робіт, послуг) [11, с. 113].

На думку З.Г. Ватаманюка та інших авторів [12, с. 356], рентабельність підприємства визначається відношенням суми прибутку до середньорічної вартості основних та обігових засобів і виражається у відсотках, а ефективність виробництва окремих виробів визначається рентабельністю продукції: відношенням прибутку до витрат на виробництво.

Спираючись на позиції зазначених вище дослідників та зважаючи на існуючі проблеми у досліджуваній сфері виробництва, можна сформулювати напрямки застосування інструментів державного регулювання у МППК:

- 1) створення умов для підвищення молочної продуктивності корів;

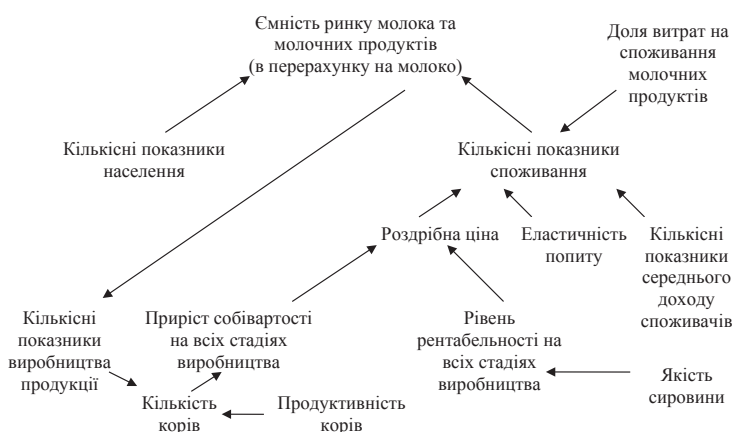

Рис. 1. Фактори виробничого процесу в МППК

2) зміна ставок ПДВ для переробних підприємств та організацій роздрібної торгівлі;

3) запровадження додаткових механізмів цінового регулювання.

Таким чином, необхідним є визначення методичного забезпечення щодо оцінки впливу інструментів державного регулювання на динамічні характеристики результатуючих ознак в розрізі сільськогосподарських товаровиробників та переробних підприємств.

Взаємозв'язки відповідних показників зображено на рис. 1.

Доцільним здається дослідження кожного з наведених вище факторів окремо для усіх ланок функціонування МППК та формалізація відповідних взаємозв'язків. Для підприємств молочного скотарства опишемо динамічні параметри

таких елементів: рентабельність виробництва молока; рівень цін; обсяг виробництва продукції заданої якості; собівартість виробництва продукції (рис. 2), де R – рентабельність виробництва продукції; P – середня закупівельна ціна для заданого напрямку реалізації; Q_{nt} – обсяг реалізованої продукції за напрямками її реалізації; Π – сумарні показники пільг, які надаються сільськогосподарським товаровиробникам; C – собівартість виробленої продукції; n – якість продукції за ДСТУ 3662-97; де t – період часу; E – еластичність ціни за обсягом реалізації продукції; Π – індекс цін; V_{zag} – загальний обсяг виробництва; E_{it} – ємність ринку молока та молочних продуктів (в перерахунку на молоко); E_g – коефіцієнт еластичності пропозиції за обсягом споживання продукції; I_i – індекс імпорту продукції МППК (%); E_i – індекс експорту продукції МППК (%); Z_i – індекс зміни запасів (%); BK_i – індекс використання продукції на корм (%); B_i – індекс втрат виробництва (%); $CB_{m,sp}$ – собівартість молока для сільськогосподарських товаровиробників у розрахунку на одну корову; K_m – витрати на придбання корму (на 1 корову); ΠMM_m – витрати на придбання паливо мастильних матеріалів (на 1 корову); $ОПо_m$ – оплата послуг і робіт сторонніх організацій (на 1 корову); $ІВ_m$ – інші витрати (на 1 корову); $ОП_m$ – прямі витрати на оплату праці (на 1 корову); $АНА_m$ – амортизація необоротних активів; $ВС_m$ – відрахування на соціальні заходи; $ІЗ_m$ – інші загальновиробничі витрати; V_i – показники поголів'я корів;

Зважаючи на структуру молокопродуктового підкомплексу, необхідно говорити про те, що важливими елементами МППК є підприємства, які займаються переробкою молока. Тому доцільним є формування алгоритму оцінки впливу інструментів державного регулювання для відповідних суб'єктів господарювання.

Результуючими ознаками діяльності молокопереробних підприємств будуть виступати:

1) рентабельність промислової переробки молока;

2) обсяг споживання продукції кінцевими споживачами;

Таким чином, оцінку впливу факторних ознак на результуючі можна здійснити за наступним алгоритмом (рис. 3), де $CB_{m,nn}$ – собівартість виготовленої продукції переробного підприємства; P_{nn} – оптово-відпускна ціна молокопереробного підприємства; Q_{nn} – обсяг реалізації продукції переробного підприємства; KPC – кількісні показники споживання; P_{tm} – ціна торгової мережі; E_p – середнє значення еластичності попиту за роздрібною ціною; K_m – коефіцієнт витрат на споживання молочної продукції; D – рівень доходу споживачів; I – індекс приросту доходу споживачів;

Таким чином, у рамках пошуку шляхів державної підтримки розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК сформовано ряд основних результуючих ознак функціонування досліджуваної сфери виробництва. Особливістю оцінки відпо-

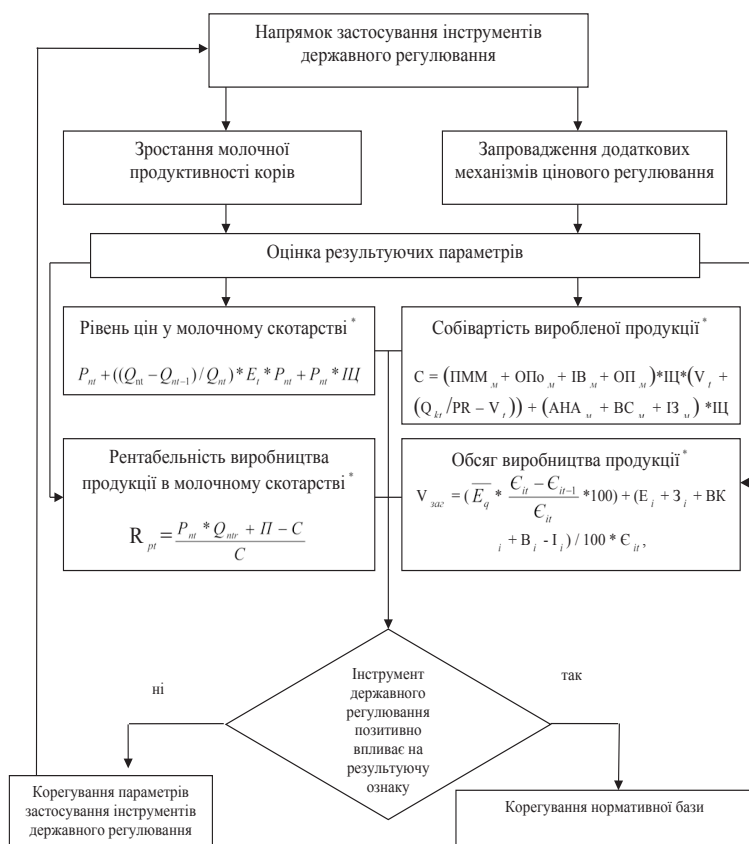

Рис. 2. Алгоритм визначення результативності застосування інструментів державного регулювання в молочному скотарстві

відних параметрів є їх динамічні зміни в межах визначеного проміжку часу під дією не лише державних преференцій, а й внутрішніх та зовнішніх факторів виробництва.

За допомогою алгоритмів наведених на рис. 2 та рис. 3 можна оцінити вплив корегування політики державного регулювання в МППК на результуючі ознаки окремих структурних елементів молоко-продуктового підкомплексу АПК.

Висновки і пропозиції. Сучасна ситуація на ринку молока та молочних продуктів дає право стверджувати, що результуючими показниками досліджуваної сфери виробництва є наступні елементи:

- рентабельність виробництва;
- рівень цін;
- обсяг виробництва продукції заданої якості;
- собівартість;
- споживання продукції.

Такі параметри є динамічними та взаємопов'язаними. В результаті відповідного дослідження були сформовані формалізовані вирази, які описують зв'язки та алгоритми визначення результативності застосування інструментів державного регулювання у сфері виробництва, переробки та споживання молока та молочної продукції.

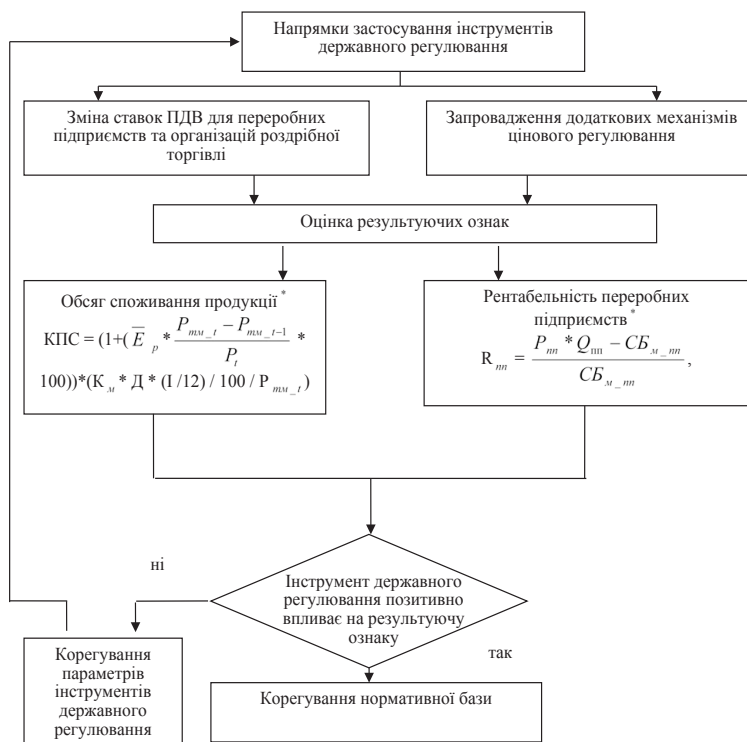

Рис. 3. Алгоритм визначення результативності застосування інструментів державного регулювання до переробних підприємств

Список літератури:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: Монографія / М. Х. Корецький. – К.: В-во УАДУ, 2002. – 260 с.
3. Мармуль Л.О. Ефективність підприємницької діяльності фермерських господарств : монографія / Л. О. Мармуль, О. Л. Гальцова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 204 с.
4. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу : навчальний посібник / За ред. Брюховецького. – Суми, 2001. – 474 с.
5. Олійник О. В. Цінова еластичність попиту і пропозиції продукції сільського господарства як чинники стабілізації галузі [Електронний ресурс] / О. В. Олійник, Г. С. Морозова // Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Agroin/2010_4-6/OLIYNYK.A.pdf.
6. Радько В. І. Організаційно-економічні умови ефективного виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «економіка та управління підприємствами» / В. І. Радько. – Київ, 2008. – 26 с.
7. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / [за ред. О. Г. Янкового]. – Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.
8. Шелудько Р. М. Підвищення ефективності виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції (на прикладі ПСП ім. О. П. Довженка Сосницького району Чернігівської області) / Р. М. Шелудько, Л. В. Шелудько, Є. М. Прохоров // Вісник ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». – 2008. – № 7. – С. 355-360.
9. Швець О. О. Економічна ефективність виробництва молока і молочної продукції та шляхи її підвищення / О. О. Швець // Вісник ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». – 2006. – № 2. – С. 388-393.
10. Березівський П. С. Економічна ефективність скотарства та шляхи її підвищення ; моногр. / П. С. Березівський. – Львів : Укр. Технології, 1998. – 156 с.
11. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навчальний посібник / М. М. Бердар – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
12. Вступ до економічної теорії : підручник / за ред. З. Ватаманюка. – 3-тє вид., допов. – Львів : «Новий світ – 2000», 2006. – 504 с.

Белосвет А. В.

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ОЦЕНКИ РЕЗУЛЬТИРУЮЩИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МОЛОКОПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО ПОДКОМПЛЕКСА АПК

Резюме

Исследованы теоретические вопросы оценки результирующих показателей функционирования молоко-продовольственного подкомплекса.

Ключевые слова: рентабельность производства, уровень цен, объем производства продукции, себестоимость, объем потребления продукции.

Byelosvyet A. V.

Kharkiv National Economic University named after Semen Kuznets

THEORETICAL BASES OF VALUATION INDICATORS THE MILK PRODUCTION

Summary

Theoretical issues in assessing the resulting indicators of milk production.

Key words: profitability, prices, volume of production production, cost, consumption of products.

УДК 338.242:334.7

Білега О. В.

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ОЦІНКА СТАНУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР КЛАСТЕРНОГО ТИПУ

Досліджено роль органів державного управління щодо формування мережеских структур кластерного типу. Визначено інституційно-організаційні засади створення конкурентоспроможних кластерів. Окреслено стратегії кластерної політики на державному та регіональному рівнях.

Ключові слова: кластерна організація економічної діяльності, мережескі структури кластерного типу, інституційне забезпечення, державна кластерна політика, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Більшість вчених [1, с. 108; 2, с. 46; 3, с. 24; 4, с. 127] сьогодні наполегливо заявляють про необхідність реальної (а не декларативної) участі держави у формуванні кластерної організації економічної діяльності із залученням нових «інститутів розвитку» (стабілізаційного та інвестиційного фондів, наукових центрів, особливих економічних зон) для створення відсутніх елементів (перш за все інфраструктурних) для повноцінного існування кластерів. Важливо, щоб кластери сприймалися як мережескі структури, які не зливаються в єдине утворення, а співпрацюють в межах спільної стратегії розвитку. Для того щоб створювати і розвивати мережескі структури кластерного типу (МСКТ), потрібна активна державна кластерна політика, що здатна перетворитися на інструмент розбудови економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні концептуальні уявлення про мережескі структури та теоретико-методологічні основи впливу держави на формування їхніх конкурентних переваг були закладені у фундаментальних роботах вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: А.М. Асаул, В.М. Войнаренко, В.М. Геєць, О.І. Гонта, В.І. Захарченко, А. Єрмішина, Р.В. Кузьменко, В.Г. Маргасова, І.В. Пилипенко, В.Ф. Семенов, С.І. Соколенко, В.П. Третьяк, Г.Р. Хасаєв, П.Г. Щедровицький, Дж. Бакаратіні, Е. Бергман, М. Енрайт, Р. Коуз, А. Маршал, М. Портер, В. Прайс, П. Морозіні, К. Кетелс, П. Кругман, Дж. Харріс, М. Фельдман, Е. Фезер тощо.

Кластерний підхід здатний принципово змінити сутність державної регіональної політики. У цьому випадку зусилля Уряду мають бути спрямовані не на підтримку окремих підприємств і галузей, а на створення інституціональних умов для розвитку взаємовідносин між постачальниками і споживачами, між кінцевими споживачами і виробниками, між самими виробниками й урядовими інститутами і т. ін. Проте зазначене в першу чергу вимагає зміни організаційної структури державного управління щодо формування мережеских структур кластерного типу, які є альтернативою класичним ієрархічним економічним структурам.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукові розробки цілої низки вчених з питань сутності, формування, чинників розвитку, та ідентифікації мережеских структур набули в Україні багатоаспектного характеру. У більшості публікацій з цієї проблематики розкриваються теоретичні засади формування кластерів, досліджуються передумови їх ефективного функціонування, проте окремі питання щодо державного регулювання створення та підтримки діяльності мережеских структур в Україні майже не розкрито, також не з'ясовано стан інституційного забезпечення формування мережеских структур у процесі трансформації національного господарства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення ролі органів державного управління та оцінки стану інституційного забезпечення формування та розвитку конкурентоспроможних мережеских структур кластерного типу.

Виклад основного матеріалу. В Україні сьогодні модно говорити про «кластерну політику», «формування кластерів». Проте кластерні ініціативи – це інструмент. Головною задачею формування й підтримки мережеских структур кластерного типу є підвищення продуктивності праці, причому без великих фінансових вкладень та активна участь державних органів влади. Структурна кластерна політика у формуванні стратегії конкурентоспроможності країн в умовах сучасної світової економіки займає одне із провідних місць.

М. Енрайт запропонував розглядати чотири типи кластерної політики, що відрізняються способами її здійснення: 1) каталітична кластерна політика – при цьому уряд зводить зацікавлені сторони (наприклад, приватні компанії та дослідницькі фірми) і надає їм невелику фінансову підтримку; 2) підтримуюча – у цьому випадку каталітична політика доповнюється значними інвестиціями в інфраструктуру і різні важливі сфери (освіта, професійне навчання, маркетинг та ін.), що створюють сприятливе середовище для появи і розвитку кластерів; 3) директивна кластерна політика, що передбачає впливові дії держави в рамках програм трансформації економіки регіону шляхом створення кластерів; 4) інтервенціоналістська – коли

уряд активно формує спеціалізацію кластерів за допомогою трансфертів, субсидій, стимуляторів і обмежувачів, а також контролює діяльність кластерів [5, с. 198].

Означене підводить до судження про те, що в українських умовах можливе використання всіх чотирьох названих типів державної кластерної політики з домінуючими акцентами і відповідно зі специфічними особливостями (структурою, рівнем спеціалізації і станом) економіки того чи іншого регіону.

Згідно з доповіддю ОЕСД (Організації економічної співпраці та розвитку) «Конкурентні кластери: підходи до національної політики», проблема інституційного забезпечення конкурентоспроможних мережевих структур кластерного типу складається із вирішення наступних питань: по-перше, як повинна чинитися підтримка кластерів з боку держави – через створення умов функціонування або безпосередньої підтримки кластерів; по-друге, чи повинна держава здійснювати підтримку широкого кола кластерів або тільки обмеженого кола лідируючих регіональних кластерних утворень і по-третє, що важливіше при підтримці кластерів – збереження та збільшення робочих місць, чи впровадження нових стратегічно важливих технологій. У цій доповіді відзначається, що такі цілеспрямовані програми підтримки можуть призвести до недостатньої диверсифікації національної економіки, крім того, довгострокове інвестування в певні галузі не дає можливості у разі необхідності змінити пріоритети розвитку тощо.

З точки зору чинного законодавства України кластери підпадають під класифікацію «інноваційна структура» (Додаток Р). Порядок створення і функціонування інноваційних структур регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 року № 549 «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків і інноваційних структур інших типів» (далі – Порядок). Відповідно до абзацу першого пункту 2 Порядку «Інноваційна структура – це юридична особа будь-якої організаційно-правової форми, яка створена відповідно до законодавства (вид А), або група юридичних осіб, яка діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи і без об'єднання вкладів її учасників (вид Б), з визначеними галуззю діяльності і типом функціонування, орієнтованими на створення і впровадження наукомісткої конкурентоздатної продукції» [6, с. 1].

Організаційне і методичне забезпечення створення і функціонування інноваційних структур здійснюється Комісією з організації діяльності технологічних парків і інноваційних структур інших типів (далі – Комісія), положення про яку затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2003 року № 1219 «Про затвердження Положення про Комісію з організації діяльності технологічних парків і інноваційних структур інших типів».

Відповідно до пункту 4 Порядку, ініціаторами створення інноваційної структури можуть бути центральні і місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, організації і установи незалежно від форм власності.

Для реалізації створення МСКТ за запропонованим сценарієм необхідно здійснити наступні кроки:

1. Визначити ініціативну групу відносно створення МСКТ і її Учасників.

2. Розробити і затвердити Комісією проекти програмних документів відносно діяльності МСКТ:

- концепцію функціонування МСКТ;
- стратегію інноваційного розвитку галузі;
- основні інноваційні продукти (товари, види послуги);
- інформація про учасників інноваційної МСКТ;
- бізнес-плани відносно створення і масового виробництва конкретних видів інноваційної продукції.

3. При необхідності отримати в установленому порядку свідоцтво про реєстрацію МСКТ як інноваційної структури.

У інших актах вітчизняного законодавства не існує визначення поняття «кластер» та його походних, особливостей створення і функціонування. Зокрема, у Господарському Кодексі України відсутнє поняття «кластер» чи «мережева структура» як територіальне об'єднання підприємств. Розробленими, але не затвердженими залишаються проекти нормативно-правових актів щодо формування засад державної політики у сфері кластеризації економіки, такі як «Концепція створення кластерів в Україні» (Міністерство економіки України, 2008 р.), «Національна стратегія формування та розвитку транскордонних кластерів» (Міністерство регіонального розвитку та будівництва України, 2009 р.) [7, с. 68-71].

У діючих нормативно-правових документах щодо засад державної аграрної політики не передбачено регламентування діяльності МСКТ. Зокрема, в Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.», і в «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р.» [8, с. 1] згадки про кластери чи мережеві структури відсутні. Лише проектом Закону України «Про сільське господарство», визначено, що у сільському господарстві можуть утворюватися міжгосподарські організаційно – управлінські структури у вигляді самоврядних господарських об'єднань кооперативного господарювання та кластерного регіонального співробітництва в організаційно-правових формах товариств, асоціацій, консорціумів.

Водночас підтримка розвитку МСКТ має бути одним з пріоритетів державної економічної політики [9, с. 1]. Розвиток МСКТ визнано одним із найважливіших напрямів у стратегіях розвитку багатьох регіонів, але існують суттєві проблеми, зокрема: відсутність нормативно-правового регламентування створення кластерної організації виробництва та визнання кластерного об'єднання як самоврядного господарського об'єднання підприємств унеможливорює поширення на нього існуючих та розробки нових, спеціалізованих програм державної підтримки.

При кластерному підході суттєво змінюється державна політика – від державних інституцій очікується підтримка не самих підприємств, а вплив на взаємовідносини між усіма ланками мережевих структур. Відбуваються значні зміни в апараті управління держави, в місцевих органах влади. Розвиток інфраструктури підтримки МСКТ має два шляхи: формування допоміжних та обслуговуючих груп всередині МСКТ та розробка механізмів підтримки кластерних утворень на регіональному та державному рівнях [10, с. 55-61].

На інституційному рівні факторами розвитку МСКТ можуть виступати: інформаційне забезпечення бізнесу, а також створення сильної законодавчої бази, всіляких норм та правил, що стосуються політики кластеризації. Крім того, держава може створювати умови для формування плато-

спроможного попиту на продукцію мережевих структур шляхом державних закупівель та стимулювання політики експорту.

Методи державного регулювання змінюються в залежності від стадій життєвого циклу МСКТ (табл. 1).

Результати досліджень М. В. Подсолонко та Е. Г. Басиладзе [11, с. 34-39] показали, що законодавча база України стосовно кластерів (МСКТ) складається з прийнятих постанов, розпоряджень, програм та наказів, і умовно може бути розділена на 4 групи:

- 1 - постанови;
- 2 - стратегії;
- 3 - програми розвитку;
- 4 - виділення грантів та коштів.

Таблиця 1
Методи державного регулювання розвитку МСКТ з урахуванням різних стадій життєвого циклу

Стадія життєвого циклу МСКТ	Методи державного регулювання
1. Прецеденти (первинні дії)	Просвіта та популяризація кластерного підходу; активна підтримка ідеї формування мережевих структур.
2. Виникнення (початкові кластерні результати).	Забезпечення «Круглого столу» для конструктивного діалогу між майбутніми учасниками МСКТ; сприяння розвитку інфраструктури; залучення інвестицій; економічне стимулювання співпраці організацій і підприємств.
3. Розвиток (повні кластерні ефекти)	Підтримка підприємництва; фінансування інноваційних проектів; проведення спільних маркетингових досліджень; стимулювання експорту.
4. Подальше зростання або трансформація або зникнення	Надання нових можливостей для інвестування; маркетингові дії; створення умов для диверсифікації виробництва.

Проведений аналіз законодавчої бази України дає змогу виділити ряд проблем, що стосується правового регулювання політики кластеризації, без вирішення котрих буде неможливо впровадити цю політику в економіку як на регіональному рівні, так і в економіку самої України.

До таких проблем відносяться:

- 1 – Недостатня законодавча база.

Кластерна політика в незначній мірі прописана в законах України щодо інновацій; формування МСКТ в нашій державі регламентується законами, які відповідають лише за загальні питання соціально-економічного розвитку. Існує ствердження, що процес технологічного виконання програм опирається на типові вимоги та макети, а це, у свою чергу, зумовлює появу досить формальних документів, які абсолютно не працюють на практиці. Крім того, не існує чіткого визначення поняття «кластер» чи МСКТ, оскільки воно незакріплене на законодавчому рівні – в деяких наукових колах ці поняття взагалі не визнаються або використовуються їх різноманітне трактування.

2 – Відсутність концепції створення кластерів (МСКТ) в Україні.

Основним документом, що визначає загальні засади створення та розвитку кластерів для забезпечення високих темпів економічного зростання та диверсифікації економіки на рівні держави, повинна бути запропонована та схвалена концепція створення кластерів в Україні. Вже більш ніж за 20 років з моменту виникнення кластерних ініціатив в державі так і не було затверджено такої концепції. Це зумовлює виникнення певних

проблем щодо формування та розвитку кластерної політики, а також реалізації стратегії розвитку держави.

У 2008 році була спроба втілити у життя таку концепцію – був розроблений проект Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення кластерів в Україні», але так і не був прийнятий. Тому, нагальною потребою є прийняття відповідної концепції на загальнодержавному рівні. Порівнюючи досвід впровадження кластерної політики в сусідніх державах – наприклад, в Російській Федерації, можна відзначити, що на відміну від нашої країни там Концепція розвитку кластерів була затверджена.

3 – Недостатня розвиненість інституційного забезпечення формування та розвитку МСКТ. До інститутів кластеризації відносять: агенції та центри регіонального розвитку, організації та фонди з залучення інвестицій, освітні та наукові установи, організації інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва, державні та регіональні органи влади.

4 – Відсутність достатнього інформаційного забезпечення створення та функціонування МСКТ в Україні (невеликий досвід функціонування кластерів (МСКТ) в Україні).

5 – Нерозвиненість інноваційних технопарків, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів, які є головною умовою для формування конкурентоспроможних мережевих структур кластерного типу.

6 – Відсутність мотиваційної складової та недостатня зацікавленість малих та середніх підприємств об'єднуватись у мережеві структури (кластери).

Проблема міститься у вкрай низькому рівні довіри між бізнес-структурами. Тому, аби вони сіли за стіл переговорів та дійшли спільного конструктивного рішення, безумовно, потрібна ініціативна держава [12, с. 49].

По-перше, тому, що держава виконує роль арбітра, тобто має повний обсяг даних, тоді як у кожного учасника потенційної МСКТ інформація подана фрагментарно. До того ж, держава виступає гарантом, що сторона, яка на даний момент погоджується на поступки у рамках певної мережевої структури, отримає преференції в заздалегідь обумовлені строки та у визначеній формі.

По-друге, формування кластера чи МСКТ торкається економічних завдань державного масштабу – отже, її підтримка необхідна.

7 – Відсутність в державі консолідуючого органу, до функції якого б належало встановлення ефективної взаємодії між усіма зацікавленими сторонами процесу кластеризації. Адже кластерними дослідженнями в Україні займаються різні установи, агенції, асоціації та інститути, які по різному розуміють і визначають політику кластеризації в Україні.

8 – Проблема відсутності конкуренції в середині інтегрованої кластерної структури, несамостійність, і зниження зацікавленості окремих її членів.

9 – Відсутність достатнього інвестиційного забезпечення розвитку кластерів у зв'язку з інвестиційною непривабливістю регіонів та відповідної державної політики щодо залучення інвесторів.

Отже, головним напрямком державного впливу щодо інституціонального забезпечення формування МСКТ є конструктивна кластерна політика – заходи, що проводяться державними та місцевими органами влади, зі створення та підтримки

розвитку мережових структур кластерного типу на території держави, включає в себе заходи нормативно-правового забезпечення, інвестиційні, фінансово-бюджетні механізми, інформаційну підтримку [4, с. 265]. Головна відмінність кластерної політики від традиційної промислової полягає в тому, що вона консолідує сервіс, науково-освітній комплекс, навички та традиції місцевих спільнот, які залучаються до роботи МСКТ.

У науковому світі виділяють два покоління кластерної політики [8, с. 126]. До кластерної політики першого покоління відносять комплекс заходів, що включає ідентифікацію МСКТ, визначення широти діяльності фірм-учасників, створення державних установ, які будуть активно підтримувати розвиток кластерного об'єднання, а також розроблення плану дій на регіональному та місцевому рівнях, що включають політику підтримки МСКТ у загальному розвитку регіону або держави. До кластерної політики другого покоління відносять питання стосовно існуючих в країні мережових структур, а також проблеми стосовно розвитку та функціонування кожної окремо взятої МСКТ.

На існуючому етапі розвитку та функціонування мережових структур кластерного типу в Україні найбільш прийнятною та дієвою буде кластерна політика першого покоління.

Однією з основних функцій держави стосовно розвитку МСКТ є функція стимулювання. Адже держава має такі важелі впливу на стимулювання розвитку МСКТ як «брокерська політика» – тобто створення підґрунтя для проведення діалогу між усіма ймовірними учасниками об'єднання; диверсифікація попиту місцевих підприємств через розміщення державних замовлень; підвищення кваліфікацій та здобуття спеціальної освіти для роботи з мережевими структурами завдяки реалізації програм перепідготовки кадрів та додаткової освіти; пошуку оптимальних підприємств для майбутньої МСКТ на регіональному рівні, яка зможе підняти рівень конкурентоспроможності регіону та успішно залучати іноземні інвестиції.

Крім того, до функцій державної підтримки МСКТ відноситься підсилення конкурентних переваг певної території, що має суттєве значення для мережових структур. В системі критеріїв відбору груп підприємств, що користуються підтримкою держави, лежить відповідність діяльності їх учасників обраній стратегії розвитку країни або регіону, що орієнтована на реалізацію його конкурентних переваг. Але для бізнес-підприємств перспективний розвиток країни або регіону не є основною метою, як правило, бізнес досить індіферентний до інтересів інших економічних систем.

Тільки держава несе відповідальність за соціально-економічний розвиток країни, її територій, визначення перспективних точок росту, що реалізують конкурентні переваги національної економіки та її регіональних формувань. Найбільш продуктивним інструментом реалізації конкурентних переваг в сучасних умовах є МСКТ. Оскільки у зв'язку з об'єктивністю переваг, кластерна структура має з самого початку заданий пролонгований життєвий цикл.

До того ж, для створення та розвитку МСКТ принципове значення має:

- по-перше, визначення порядку взаємодії держави та бізнесу;
- по-друге, відбір та перетворення методів на такі, що відповідають поставленим цілям та умовам їх досягнення, які існують на регіональному рівні.

Визначення порядку взаємодії означає вибір варіанта дій органами влади з наявного набору альтернатив:

1 – виборчий або наскрізний характер державної підтримки бізнесу;

2 – безперервності або дискретності цієї підтримки.

Кожний зазначений набір альтернатив, на нашу думку, має як переваги, так і недоліки. Так, істотною перевагою наскрізного характеру підтримки є забезпечення однакових умов для усіх суб'єктів підприємницької діяльності та високий рівень прогнозування економічної ситуації для суб'єктів бізнесу. До недоліків слід віднести відсутність зв'язку з перспективними точками росту бізнесу в галузевих та регіональних системах. До того ж, наскрізний характер підтримки розсіює завжди обмежений обсяг бюджетних коштів, користь для яких від певних фірм є мінімальною.

Неможливо виділити, якому із зазначених підходів щодо державної підтримки віддають більше переваги. Безперервність підтримки підвищує передбаченість та стійкість середовища функціонування бізнесу, а також спрощує процес планування бюджету. Але тут ми маємо і суттєвий недолік, який особливо виділяється в теперішніх умовах глобалізації економіки – неможливо відреагувати на зміни пріоритетів розвитку галузевих та регіональних систем. Поряд з цим така практика державної підтримки сприяє консервуванню старої структури економіки і знижує активність мережових структур щодо пошуку внутрішніх резервів свого розвитку та впровадження інновацій, що є основною рушійною силою для формування конкурентних переваг.

Натомість дискретність підтримки нівелює зазначені недоліки, але, у свою чергу, створює нові:

- підвищує рівень визначеності умов підприємницької діяльності;
- провокує фінансово-економічні війни між різними бізнес-угрупкуваннями та територіями;
- завдяки такого роду підтримки відбувається лобіювання інтересів окремих підприємницьких структур.

Реалізація кластерної політики, потребує формування адекватних інститутів реалізації такої політики. Інституційний механізм реалізується законодавчою та виконавчою гілками влади. Основні інститути держави (або інколи за участю держави) організації і структури (міністерства, комітети, ради, агентства, фонди та ін.), уповноважені формулювати і проводити національну політику на регіональному рівні. Інституції слід розглядати як компонент багаторівневого управління розвитком національного господарства, що забезпечує ділове партнерство, сприяє розвитку кластерних формувань, стимулює та забезпечує можливість усім суб'єктам господарювання приймати участь у ринкових відносинах [10, с. 56]. Інститути є посередником між підприємницькими кругами та владою регіонального і муніципального рівнів. Вони змушують управлінський апарат, що здійснює політику розвитку регіону, враховувати інтереси бізнес-спільноти, а також підтримують обрані владою пріоритети.

На нашу думку, роль інституційного забезпечення при формуванні кластерних структур виявляється у наступних діях:

- інститути відіграють інтеграційну роль, сприяючи консолідації суб'єктів МСКТ;
- інформаційний вплив інститутів полягає в накопиченні, обробці та передачі спеціалізованої

економічної інформації, яка необхідна як для діяльності МСКТ, так і для державних та місцевих органів влади;

– орієнтаційний вплив інститутів на розвиток економічних суб'єктів (у тому ж числі і МСКТ) у напрямку, що є найбільш пріоритетним для регіону.

Більш визначені (конкретні) функції інститутів розвитку можуть бути реалізовані через інститути партнерства, державні підприємства та організації, некомерційні організації, які штучно об'єднуються та мають певний статус.

В Україні взаємодія владних структур та бізнесу за останні роки набуває все більшої актуальності, особливу роль відіграють інститути партнерства: взаємодія влади та бізнесу просто необхідна для інтеграції ресурсів та їх джерел задля ефективної реалізації національних проєктів в Україні; за рахунок державно-приватного партнерства бізнес формує сприятливі умови для власного розвитку; державно-приватне партнерство необхідне в рамках реалізації стратегії інноваційного типу розвитку регіональної економіки; саме заходи державно-приватного партнерства, такі як стимулювання конкуренції, створення факторних умов, формування попиту, підтримка суміжних галузей, відображають міру непрямої підтримки кластерних об'єднань в регіоні [12, с. 132]. Роль великого бізнесу в процесі створення МСКТ в Одеській області полягає у залученні малих та середніх підприємств для налагодження виробництва на основі тісної кооперації та субконтрактційних зв'язків, враховуючи активну ділову та інформаційну взаємодію. Це сприяє розвитку всіх учасників МСКТ та забезпечує їм конкурентні переваги в порівнянні з іншими об'єднаннями, що не мають таких міцних взаємозв'язків.

Найважливішим фактором інституційного забезпечення конкурентоспроможності МСКТ є високий рівень розвитку системи взаємопов'язаних інститутів та галузей, а для формування національної інноваційної системи і припливу висококваліфікованих кадрів – державна політика. Політика підтримки МСКТ повинна здійснюватися на різних рівнях державної політики, до того ж слід вказати, що політика на нижчих рівнях найчастіше створює домінуючий вплив на розвиток МСКТ.

В Україні в процесі ринкових перетворень склалися три групи інституцій, які є значним підґрунтям для формування мережових структур кластерного типу:

1) інститути партнерства, які займаються визначенням і розробкою стратегії соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням концепції МСКТ (міжгалузеві асоціації, академічні та галузеві НДІ, інститути сприяння підготовки кадрів, економічні ради при облдержадміністраціях);

2) інститути підтримки розвитку та дослідження функціонування об'єднань кластерного типу (інститути фінансової та інноваційної підтримки, інститути фінансової реструктуризації підприємств);

3) інститути партнерства, що представляють інтереси підприємств-учасників МСКТ (торгово-промислові палати, центр підтримки малого бізнесу, некомерційні партнерства тощо).

Партнерство держави та бізнесу як інституційний та організаційний альянс, що має за мету реалізацію програм створення МСКТ покликане підвищити якість та конкурентоспроможність

продукції, підтримувати інноваційні шляхи економічного розвитку, виявляти та розв'язувати соціальні проблеми. Найефективнішим є центри кластеризації економіки, до задач яких відносяться:

- методичне забезпечення та узагальнення досвіду створення і функціонування економічних кластерів;

- сприяння у залученні інвестиційної підтримки для організації та функціонування кластерів, які здійснюють інноваційні послуги та виготовляють продукцію;

- використання механізмів лобювання з ціллю реалізації посередницьких функцій між громадянами, суспільними інститутами, суб'єктами господарювання та органами державної влади;

- організація робіт для забезпечення безпеки і якості продукції та послуг інноваційного характеру, що виробляються новоствореними кластерами;

- сприяння в інформаційній підтримці організації та функціонування кластерів.

Для того, аби кластерна політика була дійсно ефективною, необхідно змінити тактику: держава повинна замінити планування та субсидювання певних галузей на заохочення створення МСКТ в економіці в цілому. У науковій літературі такі зміни орієнтирів розцінюються як перехід від прямого державного впливу до побічного та від вертикальної політики до горизонтальної, хоча елементи кластерної політики можна зустріти у складі декількох категорій – у промисловій політиці, у політиці заохочення інновацій та у політиці регіонального розвитку (наприклад, регіональні відомства перетворюють мережові регіональні програми у кластерні ініціативи) [10, с. 56].

Таким чином, аби ухвалити заходи щодо підвищення конкурентоспроможності МСКТ, державі необхідно визначити, які види економічної діяльності варто підтримати, а які відпустити на самостійне існування. Крім того, державні інвестиції в наукову базу або субсидії на науково-дослідні розробки не можуть надаватися абсолютно усім кластерам, тобто знову-таки державним органам потрібно здійснити вибір – або підтримка та стимулювання високотехнологічних кластерів, або політика, що направлена на збереження традиційного виробництва у низькотехнологічних кластерах.

Висновки і пропозиції. На існуючому етапі розвитку та функціонування мережових структур кластерного типу в Україні найбільш прийнятною та дієвою буде державна кластерна політика як напрямок активної структурної політики, що включає ідентифікацію мережових структур кластерного типу, визначення широти діяльності фірм-учасників, створення державних установ, які будуть активно підтримувати розвиток кластерного об'єднання, а також розробка плану дій на регіональному та місцевому рівнях, що включають політику підтримки мережових структур кластерного типу у загальному розвитку держави.

За результатами проведеного дослідження виокремлено три групи інститутів та організацій що склалися під час ринкових перетворень і є значним підґрунтям для формування мережових структур (кластерів): інститути партнерства, які займаються питаннями національної економіки; інститути підтримки розвитку та дослідження функціонування кластерних об'єднань; інститути партнерства, що представляють інтереси підприємств – учасників кластерів.

Досвід провідних європейських країн доводить, що кластеризація залежить від інституційних факторів. Інституційні системи розвинутих країн утворили розгалужені структури та механізми підтримки

МСКТ. Тому розбудова розгалуженої та ефективної системи кластеризації в Україні сприятиме розвитку ринку інноваційної продукції та забезпечить конкурентоспроможність країни на світовому ринку.

Список літератури:

1. Анненкова О. В. Механізм державної підтримки інноваційних кластерів / О. В. Анненкова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. Вип. VI, т. 2. / за ред. І. Г. Ткачук. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 108-112.
2. Броншпак Г. К. Государственная поддержка кластерных инициатив: вертикально-горизонтальные структуры в АПК / Г. К. Броншпак // Экономика АПК. – 2007. – № 4. – С. 45-49.
3. Воротін В. Є. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
4. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / За ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
5. Enright, M. (1996) «Региональные кластеры и экономическое развитие», in Staber U., Schaefer N. and Scharma B., (Eds.) «Business Networks: Prospects for Regional Development, Berlin»: Walter de Gruyter, pp. 190-213.
6. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 143.
7. Кулик Р. О. Особливості формування кластерних структур / Р. О. Кулик // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 68-71.
8. Косач І. А. Функціонування кластерів в умовах сучасних економічних відносин / І. А. Косач // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 1. – С. 125-128.
9. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Ст. 79 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 9.
10. Онишко Св. В. Державне регулювання кластеризації економіки як напрямок розбудови національної інноваційної моделі / Св. В. Онишко, С. В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11. – С. 55-61.
11. Подсолонко М. В. Государственное регулирование развития кластеров в Украине / М. В. Подсолонко, Е. Г. Басиладзе // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки». – 2009. – Т. 1 (129), № 3. – С. 34-39.
12. Захарченко В. И. Кластерная форма территориально-производственной организации : Ч. 2 / В. И. Захарченко, В. Н. Осипов. – Одесса : «Фаворит» – «Печатный дом», 2010. – 236 с.

Билега Е. В.

Одесская государственная академия строительства и архитектуры

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СЕТЕВЫХ СТРУКТУР КЛАСТЕРНОГО ТИПА

Резюме

Исследована роль органов государственного управления по формированию сетевых структур кластерного типа. Определены институционально-организационные основы создания конкурентоспособных кластеров. Очерчены стратегии кластерной политики на государственном и региональном уровнях.

Ключевые слова: кластерная организация экономической деятельности, сетевые структуры кластерного типа, институциональное обеспечение, государственная кластерная политика, конкурентоспособность.

Bileha O. V.

Odessa State Academy of Building and Architecture

ASSESSMENT OF INSTITUTIONAL SUPPORT FORMATION OF COMPETITIVE NETWORK STRUCTURES OF CLUSTER TYPE

Summary

The role of the administration on the formation of network structures of cluster type. Defined institutional and organizational principles for the creation of competitive clusters. Outlines the strategy of cluster policies at national and regional levels.

Key words: cluster organization of economic activity, the network structure of cluster type, institutional support, public policy cluster competitiveness.

УДК 330.34

Богашко О. Л.

Європейський університет, Уманська філія

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано еволюцію соціально-економічної категорії «людський капітал» і на цій основі запропоновано сучасне трактування даного поняття. Подано авторську класифікацію людського капіталу за рівнями використання та структуру його видів, що забезпечить нові можливості державного регулювання його розвитку.

Ключові слова: людський капітал, індивідуальний капітал, людський капітал фірми, національний людський капітал.

Постановка проблеми. Зі становленням світової економіки, а відповідно й економічної науки, відбулося переосмислення цілей і завдань, засобів і критеріїв суспільного розвитку. В сучасних умовах прискорення темпів розвитку економіки, глобалізації та інтернаціоналізації економічних процесів все більшої актуальності набувають дослідження питань конкурентоспроможності, пріоритетних чинників економічного зростання, критеріїв ефективності господарської діяльності в ринковому середовищі. Стан економіки, її інтенсифікація, прогрес визначаються інноваційною спроможністю та потенціалом суспільства, які радикально видозмінюють систему економічних відносин як на мікро-, макро-, так і на мегарівні.

Аналіз досліджень і публікацій. Фундаментальні теоретичні та емпіричні дослідження людського капіталу відображені у працях таких зарубіжних вчених, як У. Петті, А. Сміт, А. Маршал, Дж. С. Міль, Е. Денісон, Дж. Кендрік, Ф. Махлуп, Дж. Мінцер, Л. Туроу, І. Фішер та ін. За розвиток теорії людського капіталу отримали визнання як Нобелівські лауреати Т. Шульц і Г. Беккер. Сучасні проблеми формування та розвитку людського капіталу – фактору конкурентоспроможності національних економік активно досліджуються такими вітчизняними вченими-економістами, як О.С. Мочерна, А.Ю. Жуковська, А.В. Переверзєва та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що концепція людського капіталу є достатньо розробленою, але серед вчених немає наразі єдиної точки зору щодо змістового наповнення категорії «людський капітал».

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження теоретичних засад й еволюції концепції людського капіталу, визначення в нерозривному зв'язку його соціально-економічної сутності та ролі в забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан економіки України характеризується поглибленням ринкових відносин та розвитком виробництва в умовах обмежених (в силу їх дорожнечі) матеріальних ресурсів. Інтеграція України до світового економічного простору з високим рівнем конкуренції обумовила перехід від ресурсної до інноваційної моделі господарювання, яка передусім пов'язана з нагромадженням та ефективним використанням інноваційного потенціалу вітчизняної економіки.

Дослідження інноваційного потенціалу, його визначення тісно пов'язане з трактуванням терміну «потенціал», як наявних у економічних суб'єктів ресурсів, їх оптимальну структуру й уміння раціонально їх використовувати для досяг-

нення поставленої мети. Саме тому визначення інноваційного потенціалу часто відрізняються лише складом ресурсів інноваційної діяльності.

Так, на думку Л. Г. Мельника, «інноваційний потенціал – сукупність фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, які може використати дана система для реалізації пілотних проектів, тобто таких, які спрямовані на виробництво нових видів продукції» [1, с. 122]. В. Гусев також визначає його як «сукупність різних видів коштів, механізмів і ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, науково-технічні та інші види ресурсів, у тому числі людський капітал, які необхідні для здійснення інноваційної діяльності» [2, с. 24].

Як єдність ресурсів інноваційної діяльності й здатності сприймати і впроваджувати інновації визначає інноваційний потенціал Г.М. Гузенко: «Інноваційний потенціал економіки – це сукупність чинників інноваційного економічного розвитку: ресурсних – ресурсний потенціал; результативних, пов'язаних з реалізацією наявних можливостей здійснення сучасного інноваційного процесу; внутрішніх – здатність економічної системи сприймати і впроваджувати інновації» [3, с. 31].

В Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» інноваційний потенціал розглядається як сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку. При цьому окремо виділяється такий активатор потенціалу, як інноваційна культура (в нашому дослідженні – інноваційна спроможність суспільства), яка характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах [4].

Отже, основою інноваційного потенціалу, його джерелом виступає людина і суспільство, тобто носії певного освітньо-кваліфікаційного рівня і морально-психологічних якостей, необхідних для реалізації успішного інноваційного впливу на природні ресурси, фінансові потоки та виробничі потужності в процесі здійснення господарської діяльності. У перспективі, в умовах глобалізації та активізації міграційних процесів, країни змагатимуться між собою за якість життя, яка забезпечує формування та розвиток людського капіталу. У цьому контексті стає актуальним детальне вивчення умов формування та розвитку людського капіталу як базису інноваційної конкурентоспроможності на всіх рівнях національної та світової економіки.

Концепція людського капіталу базується на досягненнях інституціональної теорії, неокласичної теорії, неокейнсіанства та інших економічних теоріях. Її поява стала відповіддю економічної та суміжних з нею наук на затребуваність реальної економіки і життя. Виникла проблема поглибленого розуміння ролі людини і накопичених результатів її інтелектуальної діяльності на темпи і якість розвитку суспільства та економіки. Поштовхом до створення теорії людського капіталу стали статистичні дані зростання економік розвинених країн світу, які перевищували розрахунки, що базуються на врахуванні класичних чинників зростання.

Першу спробу оцінити людський капітал зробив фундатор західної політекономії Уільям Петті. Ще у 1683 році видатний англійський економіст і статистик у праці «Політична арифметика» розкрив суть поняття економічної цінності людини-працівника. Однак не довів свої погляди до рівня самостійної теорії. Після цього різні аспекти людського капіталу висвітлювалися у працях класиків економічної науки, зокрема: А. Сміта, Дж.С. Міля, К. Маркса, А. Маршала.

А. Сміт у 1776 році у своїй роботі «Багатство націй» дослідив, що відмінності між можливостями людей з різним рівнем освіти і професійної підготовки відображають відмінності у їх доходах, а також зараховував знання, майстерність і досвід людей, як і машин, землі, споруд до основного капіталу суспільства.

На особливу увагу заслуговують праці К. Маркса, який обґрунтував категорію «робоча сила» як головну виробничу силу суспільства, визначив її вартість, а розвиток фізичних, розумових, творчих здібностей людини розглядав з точки зору безпосереднього виробництва як процес створення основного капіталу, що потребує відповідних затрат.

А. Маршал, як і Дж.С. Міль, не включав людину та її природні якості до категорії капіталу, оскільки сама людина не є товаром, але вважав що знання і здібності до праці є складовою частиною капіталу.

Саме поняття «людський капітал» увійшло в науку на початку 60-х років ХХ століття. Започаткували його економісти чиказької школи Г.С. Беккер та Т.В. Шульц. Розробивши концеп-

цію людського капіталу, вони довели, що саме людський капітал, а не матеріальні засоби виробництва є визначальним фактором досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки. Джерелом економічного зростання визнано освіту, науку, охорону здоров'я, які до того трактувались виключно як галузі, що споживають, а не виробляють. Т. Шульц під «людським капіталом» розуміє знання, навички та здібності людини, які сприяють зростанню продуктивної сили її праці [5]. Найважливішою особливістю такого капіталу є те, що людина та її людський капітал є невіддільними одне від одного. Людським капіталом він стає тому, що є невід'ємною частиною людини, а формою капіталу, оскільки такі знання і здібності людини є джерелом майбутніх заробітків. За оцінками Шульца, з виробленого в суспільстві сукупного продукту на накопичення людського капіталу використовується вже не 1/4, як випливало з більшості теорій відтворення ХХ століття, а 3/4 його загальної величини. Г. Беккер, що паралельно розробляв цю теорію на мікрорівні, наголошував, що «людський капітал формується за рахунок інвестицій у людину, серед яких можна назвати навчання, підготовку на виробництві, витрати на охорону здоров'я, міграцію і пошуки інформації про ціни та доходи» [6]. Г. Беккер оцінив економічну ефективність освіти, перш за все, для самого працівника. Особливий внесок Беккер зробив також до теорії конкуренції, стратегії і розвитку фірми. Він ввів розрізнення між спеціальними і загальними інвестиціями в людину. І виділив особливе значення спеціального навчання, спеціальних знань і навичок. Спеціальна підготовка працівників формує конкурентні переваги фірми, характерні і значущі особливості її продукції і поведінки на ринках, в кінцевому підсумку, її ноу-хау, імідж і бренд. У спеціальній підготовці зацікавлені в першу чергу самі фірми і корпорації, і вони її фінансують.

Подальші ґрунтовні дослідження основних положень концепції людського капіталу проводили: Е. Денісон, Дж. Кендрик, Ф. Махлуп, Дж. Мінцер, Л. Туроу, І. Фішер та інші. У цей період в поняття «людського капіталу» західні вчені стали вкладати значно ширший зміст. Так, Л. Едвінсон та М.

Таблиця 1

Систематизація підходів щодо визначення соціально-економічної категорії «людський капітал»

№ з/п	Автор	Підхід	Сутність категорії
1	Е. Дорнбуш, Е. Долан, Д. Ліндсей, Л. Туроу, С. Фішер	Ресурсно-споживацький	Людський капітал як сукупність усіх можливих якостей працівників, які визначають продуктивність і можуть стати джерелами доходу для людини, сім'ї, підприємства.
2	Г. Беккер, Т. Шульц, Д. Богиня, О. Головін, О. Грішнова	Інвестиційний	Людський капітал як нематеріальний актив, що формується та нагромаджується в результаті інвестицій в освіту, охорону здоров'я, відпочинок, культурний розвиток.
3	А. Добринін, С. Дятлов, М. Критський, І. Ільїнський	Історичний (цивілізаційний)	Людський капітал як адекватна постіндустріальному стану суспільства епохи науково-технічної революції форма вираження (організації, функціонування, розвитку) продуктивних сил людини, в основі якої лежить рух економічного суб'єкта як нової сили суспільного прогресу.
4	К.Р. Макконел, С.Л. Брю, Н. Голікова	Кумулятивний	Людський капітал як нематеріальний актив, що накопичується внаслідок попередніх вкладень в освіту, підготовку, охорону здоров'я та інші.
5	Й. Бен-Порет, Р. Ехненберг, А. Сміт	Особистісний	Людський капітал як актив, що перебуває у власності працівників (а не їх роботодавців), що володіють ним і вирішують, коли, як і куди будуть його вкладати.
6	Дж. Коулман, А. Білик	Психологічний	Людський капітал виникає із поєднання діяльності з психічною реальністю, психікою та мотивацією.

Джерело: [7, с. 29]

Мелоун розглядали цей капітал як складову інтелектуального капіталу поряд із структурним капіталом. Людський капітал, на їх думку, не може бути власністю компанії, на відміну від структурного капіталу, який складається із технічного та програмного забезпечення, організаційної структури, патентів, ліцензій, торгових марок, баз даних, електронних мереж і всього того, що може бути об'єктом купівлі-продажу. Елементами «людського капіталу» вони називають втілені в працівниках компанії сукупність знань, практичних навичок, творчих здібностей, а також моральні цінності компанії, культуру праці, здатність до нововведень, філософію фірми та загальний підхід до справи.

Багатогранність категорії «людський капітал» призводить до зосередження уваги як на виділенні тієї чи іншої характеристики, так і на всій множині проявів даного поняття. Основні підходи до його визначення зарубіжними та вітчизняними вченими можна згрупувати у вигляді таблиці 1.

Таким чином, людський капітал – це категорія, що на сучасному етапі найповніше відображає наукові погляди на роль і місце людини в економічній системі. Основним у визначенні людського капіталу є поняття капіталу як «самозростаючої вартості». Із цих позицій людина набирає функцій капіталу лише тоді, коли стає суб'єктом економічної діяльності, тобто коли починає працювати, а інвестиції – приносити прибуток».

Людський капітал являє собою сукупність здібностей людини, які тісно пов'язані з його діяльністю. Однією з найважливіших властивостей людського капіталу є те, що він перебуває в безперервному розвитку. Людина здатна у відповідних межах керувати своїм розвитком, застосовуючи саме ті здібності, які в даному випадку найбільш необхідні. Виокремлюють наступні види здібностей [8, с. 171]:

- інтелектуальні, які виявляються в здатності людини аналізувати й узагальнювати інформацію, яку вона має, та ту, яка надходить;
- трудові, серед яких переважають здібності обробки інформації щодо конкретних питань, за якими людина має вже достатню інформації;
- фізичні, пов'язані зі здійсненням скоординованого впливу безпосередньо на предмети праці;
- інші здібності, пов'язані з тим, що деякі люди мають специфічні якості в значно більшій мірі, ніж інші.

Людський капітал у сфері економіки – це оцінка втілених у людині здібностей приносити дохід шляхом використання інтелектуальних, трудових та інших здібностей, а також ресурсів, якими розпоряджається суспільство.

Для аналізу умов формування та розвитку людського капіталу в різних країнах світу використовуються різні показники, зокрема: індекс розвитку людського потенціалу (англ. – Human development index), індекс якості життя (англ. – Quality of life index) та індекс людського щастя (англ. – Index of human happiness). Найпоширенішим показником, який дозволяє оцінити умови формування та розвитку людського капіталу, є індекс розвитку людського потенціалу, який відображає середній рівень досягнень країни в трьох найважливіших елементах розвитку людського потенціалу: довгому та здоровому житті, яке вимірюється показником очікуваної при народженні тривалості життя; знаннях, що вимірюються рівнем освіченості дорослого населення та загальною кількістю тих, хто вступив у навчальні заклади; гідному рівні життя, який вимірюється показником ВВП на душу населення.

Однак, як зазначає А.В. Переверзева, в економічній літературі часто між поняттями «людський капітал» і «людський потенціал» ставиться знак рівності. Хоча ці два поняття подібні, проте це невірно. Незважаючи на те, що визначення людського капіталу і людського потенціалу схожі, між ними існує істотна різниця. Поняття людського потенціалу входить в поняття «людський капітал», оскільки в обох випадках розглядається людина з певною освітою, здоров'ям, вихованням, мотиваційними перевагами, але поняття людського капіталу стосується в більшій мірі економічної діяльності, тоді як людський капітал – це більше соціологічне і психологічне поняття [9, с. 67].

У теоретичному аспекті слід розрізняти поняття «людський капітал» за трьома рівнями:

– на особистісному рівні людським капіталом називаються знання та навички, які людина здобула шляхом здобуття освіти, професійної підготовки, практичного досвіду (використовуючи при цьому свої природні здібності) і завдяки яким вона може надавати цінні виробничі послуги іншим людям. На цьому рівні людський капітал можна порівняти з іншими видами особистої власності, яка приносить доходи, і його називають особистим, або приватним людським капіталом;

– на мікроекономічному рівні людський капітал являє собою сукупну кваліфікацію та професійні здібності всіх працівників підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективної організації праці та розвитку персоналу. На цьому рівні людський капітал асоціюється з виробничим і комерційним капіталом підприємства, бо прибуток отримується від ефективного використання всіх видів капіталу;

– на макроекономічному рівні людський капітал включає накопичені вкладення в такі галузі діяльності, як освіта, професійна підготовка та перепідготовка, служба профорієнтації та працевлаштування, оздоровлення тощо, є суттєвою частиною національного багатства країни. Цей рівень включає всю суму людського капіталу всіх підприємств та всіх громадян держави [10, с. 93].

Ми пропонуємо наступну структуру людського капіталу, що включає його класифікацію і поділ на види (рисунк 1), яка, в теоретичному плані, допоможе більш повно розкрити сутність даного поняття, а в практичному – забезпечить можливості державного регулювання його розвитку.

Рис. 1. Класифікація людського капіталу за рівнями використання та структура його видів

Джерело: розроблено автором

Висновки і пропозиції. На наш погляд людський капітал – це соціально-економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних індивідуальних і суспільних здібностей, таких як загальний стан здоров'я і фізична сила, освіченість і рівень інтелекту, трудовий досвід і працьовитість, організаційні і підприємницькі здібності, талант і обдарування, які цілеспрямовано використовуються в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяють зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливають на зростання доходів як його власника, так і суспільства чи нації в цілому.

Розвиток людини як найвищої соціальної цінності, підвищення якості людського життя є важливим пріоритетом та одним із факторів ефективного економічного піднесення економіки держави.

Основними завданнями управління розвитком людського капіталу в Україні потрібно визнати: удосконалення системи охорони здоров'я та освіти, поступове підвищення рівня фінансування людського розвитку, створення сприятливих умов для формування та розвитку людського капіталу на всіх рівнях національної економіки. На формування сукупного людського капіталу в Україні значний вплив має і соціально-демографічна політика, яка повинна забезпечувати сприятливі умови для відтворення, збереження та примноження кількісних показників та якісних характеристик населення держави.

Подальшими науковими розробками в даному напрямку можуть бути дослідження і розроблення концепції розвитку людського капіталу в Україні та надання практичних рекомендації щодо її реалізації.

Список літератури:

1. Мельник Л. Г. Информационная экономика : [учебн. пособ.] / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университ. кн.», 2003. – 288 с.
2. Інноваційний потенціал України: підприємство, галузь, регіон, країна: Круглий стіл // Економіст. – 2004. – № 5. – С. 15-26.
3. Гузенко Г. М. Інноваційний потенціал національної економіки та роль держави у його відтворенні в Україні / Г. М. Гузенко, В. В. Бабак // Бізнес Інформ. – 2009. – № 11(2). Т. 2. – С. 41-42.
4. Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності» // Офіційний вісник України. – 2003. – № 7. – С. 5-11.
5. Schultz T. Human capital: Policy Issues and Research Opportunities / T. Schultz // Human Resources. – Fiftieth Anniversary Colloquium VI. – 1975. – 20 p.
6. Becker G. S. Human Capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to education. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 1964.
7. Мочерна О. С. Діалектика концепції людського капіталу за умов транснаціоналізації / О. С. Мочерна // Бізнес-навігатор. – 2009. – № 1. – С. 27-38.
8. Каменецкий В. А. Капитал (от простого к сложному) / В. А. Каменецкий, В. П. Патрикеев. – М. : Экономика, 2006. – 573 с.
9. Переверзева А. В. Етапи формування людського капіталу / А. В. Переверзева // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – 2008. – № 3. – С. 66-84.
10. Філатов В. М. Значення людського капіталу в забезпеченні інноваційного розвитку України / В. М. Філатов, Л. В. Височіна // Бізнес Інформ. – 2009. – № 12(2). Т. 2. – С. 92-94.
11. Богашко О. Л. Теоретичні аспекти дослідження конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації / О. Л. Богашко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Випуск 1 (25). – Донецьк, 2014. – С. 32-37.

Богашко А. Л.

Европейський університет, Уманський філіал

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ЕГО РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

В статье проанализирована эволюция социально-экономической категории «человеческий капитал» и на этой основе предложена современная трактовка данного понятия. Представлена авторская классификация человеческого капитала по уровням использования и структура его видов, что обеспечит новые возможности государственного регулирования его развития.

Ключевые слова: человеческий капитал, индивидуальный капитал, человеческий капитал фирмы, национальный человеческий капитал.

Bogashko A. L.

European University, Uman Branch

HUMAN CAPITAL AND ITS ROLE IN PROMOTING INNOVATION DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Summary

This paper examines the evolution of the socio-economic category of «human capital» and on this basis proposed modern interpretation of this concept. Posted author's classification of human capital in levels of use and the structure of its kind will provide new opportunities for government regulation of development.

Key words: human capital, individual capital, human capital firms, national human capital.

УДК 330,322:624

Свірідова С. С.
Богущька Я. В.

Одеський національний політехнічний університет

НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙ У БУДІВЕЛЬНУ ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ

Досліджено теоретичні питання напрямків активізації інвестицій в будівельну галузь. Проаналізовано фактори, за допомогою яких можна підвищити інвестування будівельної галузі. Досліджено стан інвестиційних процесів у галузі.

Ключові слова: активи, інвестиції, будівельна галузь, структура інвестицій, капітал.

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день інвестиційні процеси в будівельну галузь знаходяться не на достатньо високому рівні, що є не дуже позитивною тенденцією для держави. Інвестиції – це одна з головних складових економіки країни. Інвестування будівельної галузі відіграє важливу роль у розвитку економіки держави, так як за допомогою цього поліпшується рівень життя населення, є необхідні робочі місця, інвестування будівельної галузі є одним з найвигідніших вкладень фінансових коштів і можливості отримання прибутку. Тому що інвестування будівельної галузі на сьогоднішній день нестабільне і вимагає постійного розвитку, дана тема є актуальною.

Питаннями активізації інвестиційних процесів у різні періоди займалися такі вчені як: Беляев М.К., Бочаров В.В., Ковалева В., Васильев В.М., Литвин Б.М. та ін. Однак для будівельної галузі ці питання залишилися невирішеними.

На даний момент наша країна знаходиться у дуже важкому стані, ми переживаємо кризу, тому більшість будівельних підприємств припинило свою роботу, велика кількість будівельних об'єктів заморожена, так як не вистачає коштів для закінчення будівництва. Тому одним із таких питань є вкладання коштів та залучення інвесторів у будівництво.

Мета дослідження. Виявлення причин низького інвестування будівельної галузі, дослідження стану інвестиційних процесів у галузі. Дослідження можливостей, шляхів, методів, за допомогою яких можливо активізувати інвестиційні процеси будівельної галузі.

Нещодавно в Одеській області був проведений моніторинг стану недобудованих об'єктів. Результати моніторингу показали, що в Одеській області на даний момент нараховується 651 об'єкт незавершеного будівництва. Основна причина – відсутність коштів у замовників. По розрахункам департаменту, загальний об'єм незавершеного будівництва у регіоні складає 10 – 12 мільярдів гривень. По об'єктам сфери освіти нараховано – до 400 мільйонів гривень, охорона здоров'я складає – 1 мільярд гривень, культури та спорту складають – 170 мільйонів гривень, інженерна інфраструктура складає – 1,3 мільярда гривень, інші галузі – майже 5,5 мільярда гривень [2].

В Одеській області нараховується 36 заморожених будинків, а також 26 інженерних споруд. На даний момент Одеська область потребує покращення будівельної галузі.

Інвестування будівельної галузі являє собою процес безперервності власних капітальних вкладень, які здійснюються протягом усього періоду будівництва будівель і споруд. Особливістю вкладення інвестування в будівельну галузь є те, що вона в кінцевому етапі представляє об'єкти інвестиційного товару. Так само інвестиційна діяльність являє собою не тільки вкладення грошових

коштів залучених інвесторів, але й так само здійснення ними дій на практиці в сфері інвестування.

Інвестиції – це вкладення грошових коштів з метою отримання прибутку або інших вигод [1].

Інвестиції за формами власності поділяються на:

- державні – фінансування здійснюється з державного бюджету чи державними підприємствами;
- приватні – кошти залучених інвесторів;
- закордонні – грошові кошти залучених закордонних інвесторів, зарубіжних корпорацій і фірм;
- загальні – грошові кошти фізичних та юридичних осіб України, а також залучених іноземних держав.

Інвестиції можуть бути як довгостроковими більше 3-х років, середньостроковими до 3-х років, так і короткостроковими приблизно 1 рік, можливо і менше [3, с. 35].

Одним із напрямків вкладення інвестицій є підвищення та покращення техніко-економічного рівня будівництва.

Реконструкція, технічне переоснащення, розширення, нове будівництво, відношення вкладених інвестицій у цей комплекс робіт називається відображаючою структурою.

Під розширенням мається на увазі ремонт і відновлення старих об'єктів, будівництво додаткових підсобних і обслуговуючих підприємств. Весь цей комплекс робіт проводиться за короткий період часу при мінімальних витратах.

Для підвищення техніко-економічного рівня будівельного виробництва підприємства проводяться реконструкція діючих цехів та об'єктів основного та обслуговуючого призначення. Під час реконструкції будівельного підприємства повинен виконуватися певний план робіт [3, с. 36]:

- збільшення продуктивності праці;
- збільшення техніко – економічних показників підприємства;
- збільшення фондівіддачі;
- збільшення виробничої потужності підприємства за рахунок ліквідації застарілих запчастин і устаткування.

Підвищення техніко-економічного рівня будівельного підприємства можливо за допомогою технічного переоснащення, яке включає в себе введення передових технологій, модернізацію і заміну застарілого обладнання на нове більш продуктивне.

Ці заходи виконуються з метою технічного переоснащення та покращення діючих підприємств, збільшення виробничої потужності, поліпшення якості продукції. Інвестування в будівельній галузі спрямовано на будівництво об'єктів невиробничого і виробничого призначення.

Так само необхідно зауважити, що підвищення капітальних інвестицій можливе за допомогою збільшення об'єму інвестицій, поліпшення відображаючої структури інвестицій, удосконалення структури інвестицій.

Так само невід’ємною частиною інвестування будівельної галузі, є такі показники, як:

- фінансова ефективність;
- загальноекономічна ефективність;
- бюджетна ефективність.

Відображення співвідношення фінансових витрат і результатів, що забезпечує необхідну норму прибутковості, називається фінансова ефективність. Фінансова ефективність визначається як для учасників, які вкладають свої капітальні інвестиції, так і для проекту, що реалізується в цілому [3, с. 40].

Загальноекономічна ефективність враховує витрати і результати учасників інвестиційних проектів.

Бюджетна ефективність відображає вплив результатів інвестиційного проекту на прибутки і витрати відповідно державного та регіонального бюджету з огляду на перевищення прибутку відповідного бюджету над витратами.

В процесі виконання інвестиційної діяльності будівельного підприємства, велику роль відіграють пошуки ефективних джерел і ресурсів фінансування.

- Основними формами фінансового забезпечення є:
- держава;
 - самофінансування;
 - кредитування.

Державне фінансування – це можливість отримання фінансування від уряду та обласної адміністрації. Держава вважається самим лояльним кредитором, так як підприємству необов’язково повертати позику у визначений період часу і бути оголошеним банкрутом.

Для фінансування інвестиційної діяльності будівельне підприємство використовує так само власні фінансові ресурси, це покриття витрат пов’язано з розвитком господарства за рахунок власних і частини залучених фінансових ресурсів. До власних ресурсів відноситься чистий прибуток і амортизаційні відрахування. Перевага амортизаційних відрахувань в тому, що це джерело має місце і залишається завжди в розпорядженні підприємства при будь-якому фінансовому становищі.

Для зниження ризику банкрутства кожне будівельне підприємство повинно прагнути до того, щоб його прибуток залишився в його розпорядженні на фонд споживання і накопичення. Кредитування інвестицій – це перспективні форми залучення позикових ресурсів за рахунок інвестицій лізингу. Лізинг – це один з різновидів довгострокового кредиту, який представляється в натуральній формі і погашається в розстрочку. Розглянемо структуру капітальних інвестицій (див. рис. 1).

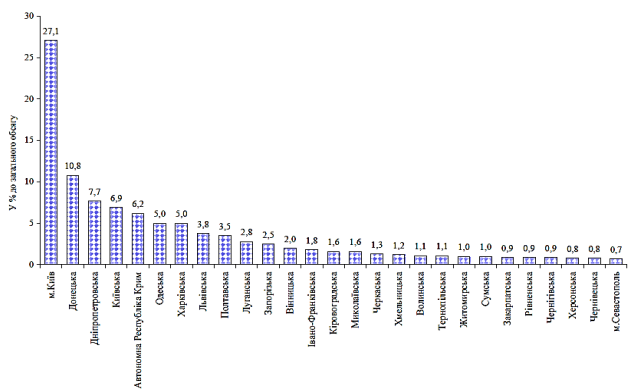

Рис. 1. Структура капітальних інвестицій за регіонами за 2012 рік [3]

З даної діаграми ми бачимо, що найбільш розвинута інвестиційна діяльність в м. Києві, котра складає 21,7%, більш-менш розвинута інвестиційна діяльність у Донецькій, Дніпропетровській, Київській, Одеській, Харківській областях, АРК. Що стосується усіх інших областей, то ми бачимо, що інвестиційна діяльність будівельної галузі знаходиться на низькому рівні, що є дуже негативною тенденцією для України [4].

Для детального розгляду цієї проблеми необхідно проаналізувати капітальні інвестиції за видами активів (див. табл. 1).

Таблиця 1
Капітальні інвестиції за видами активу за 2012 рік

Показники	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	
	млн. грн.	у % до загального обсягу
Капітальні інвестиції за видами активів за 2012 рік		
Всього	293691,9	100,0
інвестиції в матеріальні активи	285146,3	97,1
житлові будівлі	38549,0	13,1
нежитлові будівлі	56811,3	19,3
інженерні споруди	64848,9	22,1
Капітальні інвестиції по регіонах за 2012 рік		
Україна	293691,9	100,0
Одеса	14631,2	5,0

Після аналізу капітальних вкладень на території держави потрібно розглянути аналіз одеського регіону (див. табл. 2) [4].

Для детального аналізу нам також необхідно проаналізувати капітальні інвестиції за видами активів за напрямками (див. табл. 3) [4].

У таблиці № 4 ми розглянемо капітальні інвестиції за видами економічної діяльності [4].

З наведених даних ми бачимо, що основні показники виробничої діяльності підприємства за останній рік значно знизилися, що є не дуже позитивною тенденцією для держави і галузі. Капітальні інвестиції за видами активів за 2012 рік у порівнянні з попередніми роками знизилися. На даний момент капітальні інвестиції вкладають в більшій частині в матеріальні активи відсоток яких складає 97,1 %. Що стосується житлових і нежитлових будівель, то відсоток вкладення таких об’єктів інвестицій становить лише 32,3%, що не є позитивним результатом.

На основі даних таблиці № 2 можемо зробити висновок, що:

- в основному вкладаються інвестиції власних коштів підприємств та організацій, вони складають 59,7%;
- вкладення з боку кредитів банків та інших позик становить 17,1%;
- а кошти державного бюджету становить всього 5,8%.

Що стосується одеського регіону то тут ми бачимо зовсім інші показники [4]:

- 1) основний внесок інвестицій належить банківським кредитам та інших позик їх відсоток становить 41,2%;
- 2) вкладення інвестицій власних коштів підприємств та організацій їх внесок становить 38,4 %;
- 3) найнижчий відсоток вкладу інвестицій на-

Таблиця 2

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування по регіонах за 2012 рік

Показники	Україна		Одеса	
	Освоєно (використано) капітальних інвестицій за рахунок			
	тис. грн.	у % до загального обсягу	тис. грн.	у % до загального обсягу
коштів державного бюджету	17141215	5,8	240223	1,6
коштів місцевих бюджетів	9149239	3,1	426819	2,9
власних коштів підприємств та організацій	175423906	59,7	5622530	38,4
з них амортизаційних відрахувань	25799878	14,7	1436832	25,6
кредитів банків та інших позик	50104947	17,1	6022847	41,2
з них кредити іноземних банків	8263756	16,5	186068	3,1
з них іпотечне кредитування	257715	0,5	2014	0,0
кошти іноземних інвесторів	5040644	1,7	71045	0,5
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	21975072	7,5	1341175	9,2
кошти населення на будівництво власних квартир	3650959	1,2	114815	0,8
інших джерел фінансування	11205960	3,9	791714	5,4

Таблиця 3

Капітальні інвестиції за видами активів за напрямками за 2012 рік

Показники	Освоєно (використано) капітальних інвестицій								тис. грн.
	У тому числі								
	нові активи		активи, які були у використанні		витрати на капітальний ремонт		витрати на поліпшення, вдосконалення, реконструкцію, модернізацію		
	тис. грн.	у % до загального обсягу по виду активу	тис. грн.	у % до загального обсягу по виду активу	тис. грн.	у % до загального обсягу по виду активу	тис. грн.	у % до загального обсягу по виду активу	
Всього	213295223	72,6	16850750	5,7	19212769	6,6	44333200	15,1	293691942
інвестиції в матеріальні активи	205701435	72,1	16542802	5,8	19208170	6,8	43693891	15,3	285146298
Житлові будівлі	36631225	95,0	241350	0,6	625954	1,6	1050481	2,7	38549010
	32331101	56,9	5732712	10,1	5309894	9,3	13437575	23,7	56811282

Таблиця 4

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2012 рік

Показники	Код за КВЕД	Освоєно (використано) капітальних інвестицій		в тому числі за рахунок коштів державного бюджету	
		тис. грн.	у % до загального обсягу капітальних інвестицій	тис. грн.	у % до загального обсягу капітальних інвестицій за видом економічної діяльності
Будівництво	F	37312964	12,7	499988	1,3
Будівництво	45	37312964	12,7	499988	1,3
Підготовка будівельних ділянок	45.1	252037	0,1	61022	24,2

лежить вкладенню коштів з боку державних бюджетів їх внесок становить усього 1,6%.

Капітальні інвестиції за видами напрямків представляють наступне:

- на першому місці стоїть вкладення інвестицій в нові активи їх вкладення становлять 72,6%;
- на другому місці ми бачимо витрати на поліпшення вдосконалення, реконструкцію і модернізацію, їх внесок становить 15,1%;

4) на передостанньому місці ми бачимо витрати на капітальний ремонт їх внесок становить 6,6% і найнижчий показник мають активи які були використанні їх внесок становить 5,7%.

Аналіз капітальних інвестицій за видами економічної діяльності показує, що:

- основні капітальні інвестиції в будівництві займають 12,7% до загального обсягу капітальних інвестицій;

5) за рахунок державних бюджетів капітальні вкладення становлять 1,3% до загального обсягу капітальних інвестицій за видами економічної діяльності.

Висновки. Аналіз активізації інвестиційних процесів будівельної діяльності показав, що на сьогоднішній день тема є дуже актуальною. Тому що інвестування будівельної діяльності країни знаходиться на низькому рівні, що є негативною тенденцією для розвитку будівельної галузі та країни в цілому. Тому необхідно прийняти заходи поширення, прискорення інвестицій у будівельну галузь. Необхідно в рамках економічної політики розробити міри по залученню інвесторів у будівельну галузь. Держава повинна створити такі економічні та юридичні умови, які дадуть можливість будівельному підприємству отримати прибуток достатній для повернення інвесторам дивідендів і по-

дальший розвиток будівництва. Залучені кошти повинні строго контролюватися і бути захищеними від недобросовісних користувачів. Уряду потрібно більше звертати увагу саме на інвестування будівельної галузі, так як будівельна галузь забезпечує людей необхідною кількістю робочих місць, надає можливість отримати житло, також за допомогою будівництва розвиваються інші галузі.

Велике значення для інвестиційних активів в житлових будівлях відноситься до кредитування.

Кредити надаються під залог нерухомості, це використання іпотеки в якості забезпечення повернення кредитних засобів.

Ефективна інвестиційна політика будівельного підприємства повинна бути спрямована на перелік і зниження ризиків його інвестиційної діяльності при цьому важливу роль грає правильна оцінка ризику діяльності будівельного підприємства, на основі проведення аналізу тенденції ризику.

Список літератури:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Инвестиции>.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rupor.od.ua/news/V-Odesskoj-oblasti-nedostroev-pochti-na-10-milli-029337/>.
3. Литвин В.М. Планування діяльності будівельного підприємства : навчальний посібник. – Тернопіль, 2007. – С. 35-50.
4. Статистичний збірник «Капітальні інвестиції в Україні за 2012 рік», Київ 2012. – 38 с.

Свиридова С. С.
Богутская Я. В.

Одесский национальный политехнический университет

НАПРАВЛЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИЙ В СТРОИТЕЛЬНУЮ ОТРАСЛЬ УКРАИНЫ

Резюме

Исследованы теоретические вопросы направлений активизации инвестиций в строительную отрасль. Проанализированы факторы, с помощью которых можно повысить инвестирования строительной отрасли. Исследовано состояние инвестиционных процессов в отрасли.

Ключевые слова: активы, инвестиции, строительная отрасль, структура инвестиций, капитал.

Sviridova S. S.
Bogutskaya Y. V.

Odessa National Polytechnical University

DIRECTIONS OF ACTIVIZATION OF INVESTMENTS INTO CONSTRUCTION BRANCH IN UKRAINE

Summary

The theoretical aspects of the direction of activization of investments into construction branch are investigated. The factors that can help you improve the investment construction industry. The state of the investment processes in branch.

Key words: assets, investments, construction branch, structure of investments, capital.

УДК 330.334

Венгер В. В.

Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України

РОЗВИТОК ІНТЕГРОВАНІХ СТРУКТУР В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто методологічні підходи до застосування основних теоретичних напрямів та економічних концепцій щодо визначення сутності понять «інтеграція» та «інтегровані структури». Проаналізовано дієві механізми та критерії вибору об'єктів для інтеграції. Визначено найбільш ефективні форми об'єднання суб'єктів господарювання.

Ключові слова: інтеграція, інтегрована структура, вертикальна інтеграція, горизонтальна інтеграція, фінансово-промислові групи.

Постановка проблеми. Одним з фундаментальних механізмів ринкових відносин є конкуренція яка спонукає виробництво до пошуку оптимальних шляхів підвищення ефективності використання обмежених ресурсів і, як наслідок, виникнення достатнього рівня продукції, виробництв, підприємств, конкурентоспроможності – за ціною,

за якістю, за рівнем технологічності, за розміром контрольованого сегменту ринку, за організаційно-технічним забезпеченням виробничих процесів, комерційною ефективністю, маркетингом тощо [1]. У конкурентному середовищі поряд із заходами окремих підприємств з організаційної, ресурсної та технологічної реструктуризації, за

умови, що ринок динамічно розвивається виступають інтеграційні процеси, при яких, на відміну від окремих підприємств, активно проявляються ефекти системи, так званий синергічний ефект¹. Саме інтеграційні процеси сприяли ефективному розвитку економік провідних країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення та узагальнення літературних джерел дає змогу стверджувати, що проблема становлення, розвитку та функціонування інтегрованих структур присвячено достатньо уваги. Зокрема, це наукові праці І. Алексеєва [2], Т. Васильєвої [3], Л. Ганущак-Єфіменко [4], М. Кизим [5], К. Косівської [6], Л. Сисоєвої [3], Ю. Уманціва [7], Л. Федулової [8], Ю. Червіної [9], О. Чорної [10], І. Ялдіна [11] та інших. Проте подальшого дослідження потребують питання щодо узагальнення сутності поняття «інтеграція» та «інтегрована структура» з метою визначення найбільш ефективних форм об'єднання суб'єктів господарювання.

Метою дослідження є аналіз літературних джерел щодо узагальнення основних концепцій і підходів до визначення сутності поняття «інтеграція» та «інтегровані структури» а також визначення на цій основі дієвого механізму і критеріїв для вибору ефективних форм та об'єктів економічної інтеграції.

Основні результати дослідження. Поняття «інтеграція», як і сам процес інтеграції (рис. 1), з'явилося відносно недавно, у 20-х роках ХХ століття. Його науковими родоначальниками були німецькі вчені Р. Шмед, Х. Кельзен, Д. Шиндлер [12]. Спочатку термін «інтеграція» використовувався у природничих науках. Він трактувався як певна цілісність, структура, вдосконалення. Проте, перенісши його у сферу аналізу суспільних відносин, згадані автори почали трактувати його як об'єднання людей, особливо держав, у певне соціально-політичне суспільство. Згодом термін «інтеграція» почали застосовувати в різних наукових сферах, зокрема у хімії, біології, фізиці, політиці, економіці, культурній, соціальній, інформаційній сферах. Саме через багатогранність і неоднозначність понятійного апарату інтеграції виникла об'єктивна необхідність уточнення її сутності відносно інтеграції підприємств з точки зору сучасних економічних теорій.

До основних концепцій і підходів щодо сутності, визначення механізму і критеріїв вибору об'єктів для інтеграції відносяться чотири основних:

- *технологічний підхід* – підприємства інтегруються уздовж технологічного ланцюга з ура-

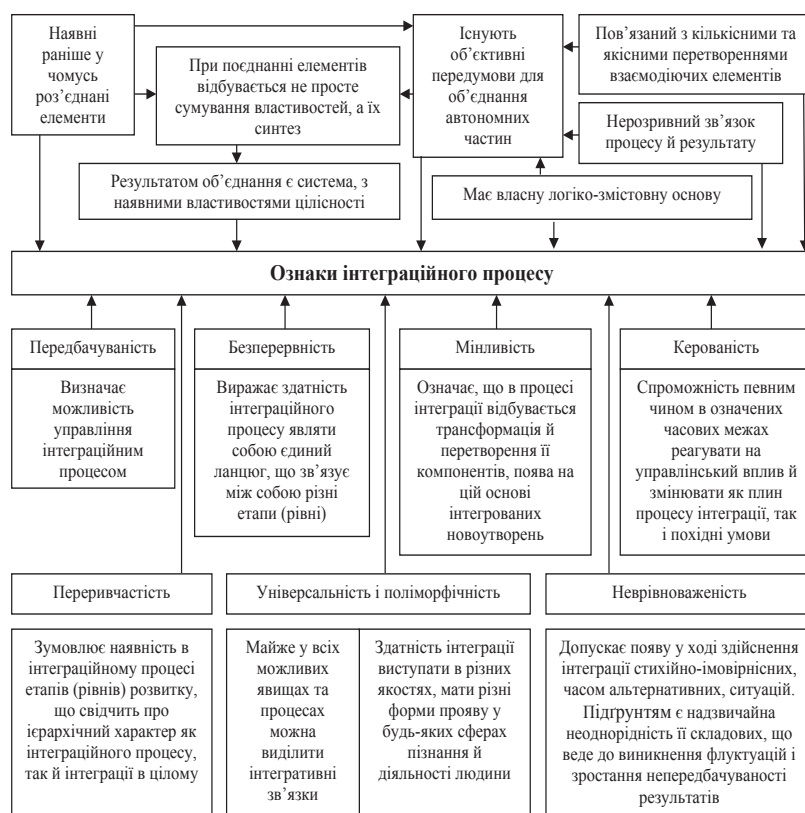

Рис. 1. Сутнісна характеристика інтеграційного процесу [4]

хування виробничої сумісності і специфічності активів;

- *маркетинговий підхід* – підприємства інтегруються на основі перспектив розвитку ринків, на яких функціонує чи планує переорієнтувати свою діяльність певна структура;

- *ситуаційний підхід* – підприємства інтегруються з метою підтримки процесів функціонування і збереження потенціалу розвитку в умовах нестійкого середовища;

- *випадковий підхід* – підприємства інтегруються, виходячи із наявності вільних фінансових ресурсів на основі критерію можливості придбання нових активів.

Найбільш об'єктивним для розвитку виробництва є технологічний підхід. Завдяки такому підходу в інтегрованих структурах відбувається максимальна концентрація матеріальних і фінансових ресурсів, як правило, на одному або декількох напрямках, які дають найбільший ефект, відмежовують другорядні, малоефективні сфери діяльності. Такий підхід досить виправданий у випадку формування інтеграційної структури на основі підприємств найбільш передових, наукомістких галузей, що визначають пріоритетні напрями науково-технічного прогресу. Це дозволяє, не порушуючи галузевої спеціалізації, розширювати сферу функціонування інтеграційної структури за рахунок проникнення в суміжні сфери діяльності.

Попри усталену думку про «другорядну» відносно технологічного підходу роль маркетингового, ситуаційного та випадкового підходів, обґрунтовуючи доцільність виникнення інтегрованих структур, не варто беззастережно віддавати перевагу лише першому. Навпаки, необхідно забезпечити одночасне обґрунтування та застосування всіх концепцій як для різних етапів інтеграційного процесу, так і стосовно різних учасників та суб'єктів інтегрованих структур [11]. Особливо слід

¹ Як правило інтеграція проявляється в досить активних формах – злиття і поглинання (англ. «mergers and acquisitions» або «takeovers») – термін, який використовується в Україні для позначення дій, в результаті яких: існуючий власник контрольного пакету акцій публічного або приватного акціонерного товариства відчужує на погоджених умовах належний йому контрольний пакет іншій особі (приватному покупцю); відбувається скупівля особою (ініціатором поглинання) у міноритарних акціонерів публічного або приватного акціонерного товариства належних ним акцій з метою концентрації ініціатором поглинання контролю над товариством; відбувається об'єднання активів декількох компаній з метою створення нової компанії.

враховувати й наявність різних теорій², кожна з яких висвітлює різні аспекти та різні рівні інтеграційних процесів.

У зв'язку з цим, для більш глибокого дослідження вважаємо за доцільне хоча б коротко описати підходи цих теорій до базового поняття «*інтеграція*» та визначити те з них, яке найбільше відповідає об'єкту нашого дослідження.

Слід зазначити, що у сучасній економічній літературі існує велика кількість визначень поняття «*інтеграція*», зокрема:

1) у широкому розумінні інтеграція це:

- «від лат. слів *integration* – відновлення, *integer* – цілий (об'єднання в ціле раніше ізольованих частин, соціальна – об'єднання різних груп соціальних (класова), асиміляція різнорідних елементів культури в єдину культуру (культурна), уніфікація різних моральних норм і цінностей (моральна)). Інтеграція економічна – форма інтернаціоналізації виробництва, зближення й поглиблення взаємодії національних економік ряду країн. Зумовлена зростанням продуктивних сил, підвищенням усупільнення виробництва та науково-технічною революцією...» [13, с. 711];

- від лат. слів *integration* – відновлення і поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії (взаємовплив, взаємопроникнення, взаємозбагачення та ін.) [14];

- від лат. слів *integer* – ціле, заповнення відновлення, (поняття, яке означає стан поєднання окремих частин та їх функцій в ціле) [15, с. 452];

- організаційно-економічне злиття двох або більше елементів (*за рівнем об'єднання технологічних процесів, розвитку виробничих зв'язків і економічних стосунків, формування організаційно-економічного механізму злиття є найскладнішою формою інтеграції*) в єдине ціле, при якому з'являється нова якість [16, с. 18].

2) в інституційному контексті:

а) мінімізація трансакційних витрат:

- в країнах з розвинутою ринковою економікою, відповідно до теорії трансакційних витрат³ інтеграцію визначають як механізм заміни ринкових обмінних операцій (трансакцій) організаційною побудовою виробництва. На думку Р. Коуза інтеграція – це «...організація трансакцій, які раніше розподілялися серед підприємців через механізм ринку» [17, с. 59-66];

б) в контексті природи фірми:

- взаємодія між економічними одиницями у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання з метою отримання максимального синергічного ефекту. Інтеграційні функції проявляються у встановленні зв'язків між раніше розрізненими елементами, які згодом були інтегровані [18].

3) в контексті інтеграції підприємств це:

- інтегрована сукупність суб'єктів господарювання, які представляють собою різноманітні

форми капіталу, пов'язаних між собою фінансово-економічними і (або) виробничо-технологічними зв'язками для сумісної підприємницької діяльності на основі «м'яких» (договірних) та «жорстких» (право власності) управлінських і організаційних відносин з метою підвищення ефективності функціонування й подальшого стійкого розвитку бізнесу [5, с. 17];

- спільна діяльність суб'єктів господарювання в рамках їх цілісної системи у сучасних умовах розвитку промисловості характеризується широкомасштабним протіканням інтеграційних процесів, тобто передбачає інтеграцію діяльності підприємств у різних сферах – у виробничій, сфері обігу, фінансово-кредитній тощо [19, с. 5].

Різноманітність підходів до визначення поняття «інтеграція» обумовлено існуванням значної кількості теоретичних моделей, які вказують на:

- формальні та неформальні інтегровані об'єднання, структури чи формування, які здійснюють спільну діяльність для досягнення загальних цілей. Ці об'єднання можуть діяти на основі договору про спільну діяльність чи статут;

- виробничі формування метою яких є здійснення спільної виробничої діяльності;

- сукупність фінансових, економічних, виробничих і технологічних зв'язків для сумісної підприємницької діяльності. Ця модель є найбільш адекватною, адже враховує сучасні тенденції розвитку економіки, в основі якої лежить принцип глобалізації.

Таким чином, перелік та аналіз визначень поняття «інтеграція» дає можливість стверджувати, що до базових елементів, які найчастіше використовуються при її визначенні належать: «об'єднання», «співпраця», «злиття», «процес», «процес зближення», «механізм» тощо. Використовуючи ці ключові визначення, а також логіку і природу процесу, *інтеграцію можна визначити як організаційно-економічний процес об'єднання, взаємопроникнення суб'єктів господарювання різних форм власності з метою посилення конкурентоспроможності і підвищення ефективності функціонування* [10]. Таке визначення розкриває загальну характеристику процесу об'єднання елементів організації.

Розвиток інтеграційних процесів об'єктивно обумовлює появу нових інтегрованих структур. Водночас у науковій літературі не існує єдиного визначення поняття «*інтегрована структура*». Проте поряд з ним широко використовуються такі поняття, як: «об'єднання компаній», «інтегрована корпоративна структура», «інтегроване об'єднання підприємств», «диверсифіковане корпоративне об'єднання» [3], «велика виробничо-фінансова система промисловості», «виробничо-господарська структура», «інтегроване виробниче формування», «інтегрована структура суб'єктів господарювання», «інтегрована підприємницька структура», «інтегрована структура бізнесу» [7, с. 65] тощо. Визначення деяких з них наведемо нижче.

Ю. Червіна до «*інтегрованої структури*» відносить господарюючих суб'єктів виробничого, фінансово-кредитного, інноваційного та торгового профілю, які формують єдину економічну систему, шляхом консолідації активів на акціонерній або договірній основі [9].

І. Алексєєв визначає «*інтегровану структуру*» як об'єднання різних за своїм виробничо-господарським змістом, за організаційно-правовою формою та іншими ознаками угруповань

² Теорія галузевої організації; концепція технологічних факторів; контрактна концепція фірми; концепція трансакційних витрат; теорія прав власності; теорія агентських витрат; концепція концентричних кілець; концепція макрогенерацій; теорія соціального обміну (концепція соціальної взаємодії); теорія ролей; концепція економіки, орієнтована на знання; теорія груп (теорія колективних дій); теорія навчання; концепція економічної залежності. Теорія панування (економічної влади); праксеологічна теорія; еволюційна теорія; теорія команд; теорія інформаційної вартості; концепція автопоєзису; синергетичний підхід; теорія ресурсної залежності; стратегічна концепція фірми; концепція динамічних спроможностей; концепція самовідтворення фірми; організаційна екологія; теорія організації; теорія фінансів.

³ Трансакційні витрати – це витрати на адаптацію підприємства до мінливих ринкових умов.

підприємств, а також їх об'єднання з установами та організаціями інших сфер економічної діяльності [2, с. 9].

К. Косівська вживає термін «*інтегрована структура*» розуміючи під ним структуру, створену суб'єктами господарювання, можливо, неоднорідними за своєю діяльністю, з визначеними організаційними, виробничими, фінансовими та іншими зв'язками, з метою стабілізації функціонування учасників, покращення показників їх діяльності для досягнення певної спільної мети [6].

О. Чорна вказує на те, що «*інтегрована структура*» – це добровільне або примусове об'єднання економічних суб'єктів промисловості з метою здійснення сумісної діяльності, на основі участі в капіталі або договірних (контрактних) відносинах, створене на певних умовах на тимчасовій або постійній основі, яка вступає у взаємодію з зовнішнім середовищем як економічно цілісне утворення [10].

У праці О. Драчової та О. Лібман «*об'єднання компаній*» – це окрема координована система, що здатна здійснювати економічну діяльність в окремому регіоні або на території декількох регіонів і, що володіє такими масштабами, які не послаблювали б управління на місцевому рівні, не знижували б ефективність її діяльності [20].

На думку Л. Федулової «*корпоративна структура*» як сукупність окремих одиниць, організованих в єдину систему (як об'єднання капіталів, де проходить їх взаємодія та перетворення в єдину систему корпоративного капіталу, і як складне економічне утворення, що відображає статутне злиття простих економічних одиниць), де кожна складова корпоративної системи може функціонувати лише завдяки взаємодії з іншими елементами і являє собою внутрішню організацію, що розвивається за власними законами і набуває свого змісту в *інтеграції* за виробничо-технологічними та фінансовими зв'язками [8, с. 11].

І. Ялдин для означення результату об'єднання підприємств використовує поняття «*інтегрована структура бізнесу*», проте він вважає за необхідне розглядати його в рамках компетентності підходу й визначати як компліментарний пул компетенцій (КПК) її учасників, відповідний до консолідованого вектора цілей об'єднання підприємств, стійкість розвитку якого реалізується через узгодження параметрів змін факторів забезпечення наявних компетенцій та очікувань суб'єктів інтеграційної взаємодії [11, с. 104-105]. Компетенцію він трактує як спроможність певного суб'єкта вирішувати певний клас професійних завдань.

В. Демиденко та С. Демиденко пропонують використовувати поняття «*диверсифікована корпорація*» – *інтегроване підприємницьке середовище*, у якому в рамках загальної стратегії і з використанням єдиного фінансового й інформаційного потоку діє горизонтально інтегрована сукупність вертикально інтегрованих виробництв [21, с. 155].

Термін «*великомасштабні економіко-виробничі системи*» вживає М. Кизим для означення системи різних рівнів ієрархії, котрі включають в себе не менше трьох об'єктів управління, що виконують одну або декілька виробничо-технологічних функцій, пов'язані між собою складними матеріально-фінансовими потоками, при чому понад 50% потужностей цих об'єктів припадає на забезпечення внутрішніх зв'язків, вони мають спільну систему управління у вигляді м'якої або жорсткої організаційної структури [5, с. 14].

Підсумовуючи необхідно зазначити, що сьогодні існує багато варіантів словосполучень для поняття «*інтегрована структура*». При цьому кожне з них має право на існування, свої переваги й недоліки. Проте, узагальнюючи основні з них, під поняттям «*інтегрована структура*» слід розуміти структуру, створену суб'єктами господарювання, можливо, неоднорідними за своєю діяльністю, з визначеними організаційними, виробничо-технологічними, фінансовими та іншими зв'язками, з метою стабілізації функціонування учасників, покращення показників їх діяльності та для досягнення певної спільної мети. Це визначення близьке із визначенням К. Косівської [6].

Найбільш поширеною *формою* інтеграції суб'єктів господарювання є організаційна, що включає в себе два види інтеграції – вертикальну та горизонтальну.

Вертикальна інтеграція – це виробниче й організаційне об'єднання, злиття, кооперація, взаємодія підприємств, пов'язаних спільною участю у виробництві, продажу, споживанні єдиної кінцевої продукції: постачальників матеріалів, виробників вузлів і деталей, виробників кінцевої продукції, продавців і споживачів кінцевої продукції [22, с. 5].

Сутність *горизонтальної інтеграції* полягає в об'єднанні підприємств за спільними підприємницькими інтересами з урахуванням виробничої спеціалізації з випуску однотипної продукції на базі подібності технології і впровадження спільної стратегії збуту, завдяки чому створюється нове організаційне утворення, яке має кращі можливості отримання кредитів, володіє переважною часткою участі на ринку, характеризується більш високою прибутковістю, меншою собівартістю продукції та меншими витратами на здійснення маркетингу, має кращу позицію проведення торгів, конкурсів, або переговорів з постачальниками та споживачами.

Головною метою горизонтальної інтеграції є посилення позицій фірми в галузі шляхом поглинання певних конкурентів або встановлення контролю над ними. Горизонтальне об'єднання може здобути економію на масштабі виробництва, знизити небезпечність конкурентної боротьби, розширити випуск товарів та послуг. Часто важливою причиною горизонтальної інтеграції виступає географічне розширення ринків; в такому випадку об'єднуються компанії, які виробляють однотипну продукцію, але виступають на різноманітних регіональних ринках.

Головними перевагами горизонтальної інтеграції виступають: отримання додаткових переваг від збільшення обсягів виробництва та накопиченого досвіду; збільшення частки на ринку з метою досягнення монополістичних вигод та переваг; зниження витрат на розвиток підприємства; зростання фінансового потенціалу, який полегшує виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт та дає можливість знизити витрати на проведення досліджень; зростання ефективності (в результаті зниження витрат укладання і проведення угод, більш низьких податків та інших синергічних ефектів); краще використання керівних кадрів; досягнення переваг від взаємодії технологій та винаходів без придбання ліцензій.

Слід зазначити, що у світовій практиці існують різні *організаційно-економічні форми* інтеграції суб'єктів господарювання які комбінуються між собою, утворюючи складні організаційні структури, що розрізняються цілями співпраці, характером господарських відносин та ступенем самостійності.

До таких форм відносять насамперед, об'єднання промислового і фінансового капіталу: стратегічні альянси, консорціуми, картелі, синдикати, пули, асоціації, конгломерати, трести, концерни, промислові холдинги, фінансово-промислові групи тощо.

Об'єднання фінансового і промислового капіталу відбувається шляхом:

- укладання комерційної угоди. За таких умов інтеграція мінімальна – немає участі в капіталі компанії або обміну акціями (така модель найбільш поширена в країнах з високим економічним ризиком);

- створення спільного підприємства (СП). Партнерами створюється абсолютно нова організація (СП дозволяє розділити витрати та знизити ризик);

- прямої купівлі інших підприємств, часто із зовнішнім фінансуванням;

- перехресного володіння акціями за допомогою обміну;

- злиття, у тому числі у формі фінансово-промислових груп (ФПГ);

- утворення фінансового холдингу.

Висновки. Прагнення знайти баланс між перевагами централізації і децентралізації управління та відповідальності при об'єднанні суб'єктів господарювання приводить до вибору таких організаційних форм інтеграції, які займають проміжне місце між повністю централізованою корпоративною структурою і співробітництвом у суто ринковому середовищі. До таких форм належать, насамперед, *фінансово-промислові групи*.

Створення ФПГ є об'єктивним явищем розвитку економіки, що дозволяє суттєво збільшити фінансові ресурси у результаті об'єднання різних форм капіталу (промислових підприємств, банківських установ та небанківських інститутів) і вирішити низку проблем стосовно розвитку пріоритетних галузей виробництва.

Список літератури:

1. Дульська І.В. Розвиток інтегрованих структур в промисловості України у посткризовий період [Електронний ресурс] / І.В. Дульська. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vmntu/2010_1/7.pdf>.
2. Алексеев І.В. Управління ресурсним забезпеченням промислово-фінансових груп : монографія / І.В. Алексеев, М.К. Колісник, А.С. Мороз. – Львів : Видавництво Національного Університету «Львівська політехніка», 2007. – 152 с.
3. Сисоева Л.Ю. Теоретичні основи функціонування фінансово-промислових груп / Л.Ю. Сисоева, Т.А. Васильєва [Електронний ресурс]. – – Режим доступу : <<http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/3019/1/Sysoyeva.pdf>>.
4. Ганущак-Єфіменко Л.М. Організація інтегрованих структур бізнесу в умовах сучасного ринкового середовища [Електронний ресурс] / Л.М. Ганущак-Єфіменко. – – Режим доступу : <<http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2881/3/5869.pdf>>.
5. Кизим Н.А. Крупномасштабные экономико-производственные системы: организация хозяйствование / Н.А. Кизим. – Харьков ; БизнесИнформ. 1999. – 228 с.
6. Косівська К. Об'єднання підприємств: аналіз підходів до визначення / Косівська К. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/20881/10-Kosivs'ka.pdf?sequence=1>>.
7. Уманців Ю.М. Інституційні основи формування інтегрованих корпоративних структур / Ю.М. Уманців / Економічна теорія. – 2012. – № 2. – С. 62-71.
8. Федуллова Л.І. Інтеграційні процеси корпоративних структур: можливості для інноваційного розвитку економіки України / Л.І. Федуллова // Економіка і прогнозування : Науково-аналітичний журнал. – 2007. – № 3. – С. 9-32.
9. Червіна Ю.В. Інтегровані корпоративні структури в системі національного господарства України / Ю.В. Червіна [Електронний ресурс]. – – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tpe/2012_27_1/Zb27_1_52.pdf>.
10. Чорна О.Ю. Інтегровані структури промисловості: сутність, поняття, класифікація / О.Ю. Чорна [Електронний ресурс]. – – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2010_22_1/13Chorn.htm>.
11. Ялдіні І. В. Ресурсно-компетентнісний підхід до організації управління життєдіяльності інтегрованих структур / І. В. Ялдіні // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. – 2009. – № 2(7). – С. 104-113.
12. Ефанова Е.А. Экономическая сущность интеграции. Предпосылки и виды интеграции [Электронный ресурс] / Е.А. Ефанова. – Режим доступа : <http://www.orelgiel.ru/5_ef_11_03_12.pdf>.
13. Український Радянський енциклопедичний словник : у 3-х т. / [відп. ред. А.В. Кудрицький та ін.]. – 2-ге вид. – К. : УРЕ, 1986. – Т. 1. А – Калібр. – 752 с.
14. Большая экономическая энциклопедия / [под ред. А.М. Прохорова]. – М. : Эксмо, 2007. – 816 с.
15. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : «Большая Российская энциклопедия»; СПб. : «Норинт», 1998. – 1456 с.
16. Алешин М. Интеграция фиктивного и реального капитала в финансово-промышленных группах и холдингах / М. Алешин // Маркетинг. – 2004. – № 3(76). – С. 17-27.
17. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / За ред. О.Е. Вільямсона, С. Дж. Вінтера ; пер. з англ. А.В. Куликова; наук. ред. пер. В.П. Кузьменко. – К. : А.С.К., 2002. – 336 с.
18. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури, ; пер. с англ. – М. : Дело, 2000. – 704 с.
19. Козаченко А.В. Механизм стратегического управления крупными производственно-финансовыми системами промышленности : монография. – Донецк : ИЭП НАНУ, 1998. – 348 с.
20. Драчева Е. Л. Проблемы определения и классификации интегрированных корпоративных структур / Е.Л. Драчева, А.М. Либман // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 38-53.
21. Демиденко В.В. Розвиток та ефективність функціонування диверсифікованих корпорацій / В.В. Демиденко, С.Л. Демиденко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – 2008. – № 21. – Ч. 2. – С. 155-158.
22. Бутыркин А.Я. Вертикальная интеграция и вертикальные ограничения в промышленности : научная монография. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 200 с.

Венгер В. В.Институт экономики и прогнозирования
Национальной академии наук Украины

РАЗВИТИЕ ИНТЕГРИРОВАННЫХ СТРУКТУР В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

Резюме

В статье рассмотрены методологические подходы к применению основных теоретических направлений и экономических концепций относительно определения сущности понятий «интеграция» и «интегрированные структуры». Проанализированы действенные механизмы и критерии выбора объектов для интеграции. Определены наиболее эффективные формы объединения субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: интеграция, интегрированная структура, вертикальная интеграция, горизонтальная интеграция, финансово-промышленные группы.

Venger V. V.Institute for Economics and Forecasting
National Academy of Sciences of Ukraine

DEVELOPMENT OF INTEGRATED STRUCTURES IN THE ECONOMY OF UKRAINE

Summary

In the present paper we consider methodological approaches to the main theoretical trends and economic concepts' usage on the «integration» and «integrated structures» essence definition. Effective mechanisms and criteria of the integration objects' selection are analyzed. The most effective forms of the economic entities association are defined.

Key words: integration, integrated structure, vertical integration, horizontal integration, financial industrial groups.

УДК 334.75:658.114.5

Воронкова І. Ю.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

ФАКТОРИ І ВИДИ ВЗАЄМОДІЇ СКЛАДОВИХ КЛАСТЕРНИХ УТВОРЕНЬ

Особливості функціонування кластера залежать від таких чинників, як спеціалізація, структура виробництва, рівень комплексності тощо. Вивчення закономірних тенденцій їх розвитку, аналіз складу, виробничого напрямку, розробка питань моделювання, планування і прогнозування сприяє визначенню спільних рис кластерів та групуванню їх за певними ознаками. Це завдання вирішується за допомогою класифікації. У статті подано класифікаційні ознаки кластерів, наведено визначальні характеристики кластера, розглянуто кластерні взаємодії залежно від його організаційної структури та функції кожної складової в економічному процесі. Запропоновано використання критеріїв класифікації кластерів через врахування особливостей взаємодії їх складових. Визначені ланцюжкові взаємозв'язки між складовими кластера у формуванні додаткової вартості та синергетичного ефекту. Дослідження взаємозв'язків у кластері пов'язується з пошуком оптимальних шляхів удосконаленого використання методологічних підходів до кластероутворення та визначення теоретичного базису розробки практичних рекомендацій.

Ключові слова: кластер, кластероутворення, класифікаційні ознаки, взаємодіючі підприємства, взаємозв'язки, складові кластера.

Постановка проблеми. Кластер сприймається як територіально-виробниче об'єднання базових, суміжних, допоміжних та обслуговуючих його складових. Специфіка функціонування кластера залежить від таких чинників, як спеціалізація, структура виробництва, рівень комплексності тощо. Вивчення закономірних тенденцій їх розвитку, аналіз складу, виробничого напрямку, розробка питань моделювання, планування і прогнозування необхідне у визначенні спільних рис кластерів і згрупування їх за певними ознаками. Це науково-методичне завдання може вирішуватися за допомогою класифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фаховій вітчизняній та зарубіжній літературі представлені окремі наукові аспекти утворення та розвитку кластерів. Теоретичні положення щодо передумов утворення та розвитку кластерів в економіці започаткували іноземні вчені Е. Бергман, І. Дахмен, М. Енрайт, Р. Коуз, П. Кругман, Е. Лімер, А. Маршал, Л. Мат-

ссон, С. Розенфельд, Ф. Перу, В. Прайс, Д. Солє, І. Толенадо, П. Фішер, М. Фельдман, В. Шройдер, Й. Шумпетер та ін. Засновником сучасної концепції кластерів та аналізу їх впливу на формування конкурентних переваг вважають американського економіста М. Портера.

Питання формування та розвитку кластерів щодо інноваційної моделі економіки знайшли відображення у вітчизняних фахових працях, зокрема: Анненкова О., Войнарченко М., Ганущак-Єфіменко Л., Геєць В., Карасев А., Кропивко М., Кузьмін О., Мікула Н., Саблук П., Соколенко С., Федулова Л., Хоменко О. та ін. Основну увагу в цих дослідженнях зосереджено на особливостях діяльності кластерів в галузях виробництва товарів і послуг та вивченні зарубіжного досвіду їх організації.

Мета статті – узагальнення класифікаційних ознак кластерів, виявлення видів взаємодій складових кластерних утворень у залежності їх організаційної структури та функції кожної складової в

економічному процесі, визначення взаємозв'язків взаємодіючих складових кластера та передумов формування ланцюжка додаткової вартості й виникнення синергетичного ефекту.

Основні результати дослідження. Поняття «класифікація» (від лат. classis – разряд, клас і facio – роблю, розкладаю) визначається як система суцільних понять (класів об'єктів) якоїсь галузі знання чи діяльності людини, що часто подається у вигляді різних за формою схем (таблиць) і використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями або класами об'єктів, а також для точного орієнтування в різноманітні поняття або відповідних об'єктів. Класифікація повинна фіксувати закономірні зв'язки між класами об'єктів з метою визначення місця об'єкта в системі, яке вказує на його властивості [1, с. 269].

Відправними методами класифікації і типології є аналіз, аналогія, порівняння і синтез. Їх застосування дає змогу об'єднати кластери у класи і типи, оснований на певних спільних або відмінних рисах.

Для класифікації кластерів необхідно враховувати низку ознак і факторів їх розвитку – серед них масштаби території, виробничий потенціал, умови формування, сировинна база, трудові ресурси, спеціалізація і структура кластера, розвиток взаємозв'язків та ін.

У фаховій економічній літературі мають місце розробки з класифікації кластерів. Так, С.І. Соколенко наводить класифікацію кластерів, враховуючи наступні ознаки: конкурентні, стратегічні, виникаючі, потенційні, зрілі, стабілізуючі [2, с. 163]. При цьому приймається до уваги те, що С. Розенфельд, а згодом і М. Енрайт розробили варіанти групування кластерів, зважаючи на здатність підприємств до пожвавлення економіки та реалізації свободи обміну інформацією, інноваціями, технологією, капіталом між учасниками кластера (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація кластерів за С. Розенфельдом-М. Енрайтом

(складено за джерелом [2, с. 163-164])

За цією класифікацією С. Розенфельд поділяє кластери на:

- працюючі – здатні повніше реалізувати свій потенціал та спільно виготовляти більше продукції кращої якості;
- приховані – мають потенційні можливості для реалізації синергії від співробітництва;
- кластери-«імітатори» – додають певних зусиль та залучають інвестиції з метою формування можливостей для основи кластера, але критичної маси та умов для витрат капіталу немає.

У свою чергу, М. Енрайт уточнив поняття «імітатори», розподіливши його на три категорії:

- потенційні кластери мають певні дані для успіху розвитку сфери діяльності підприємства;

- політично керовані кластери мають певну підтримку уряду на всіх рівнях влади, але відсутня «критична маса» для розвитку підприємницької діяльності;

- кластери, які приймають бажане за дійсне, й при цьому не мають ніяких особливих переваг, окрім бажання сформувати кластер.

Окрім класифікації кластерних утворень за рівнем розвитку, науковці наводять численну кількість груп за різними ознаками [3, с. 23-31; 4, с. 26-31]. Визначимо наступні:

- за географічним охопленням – мегакластери, макрокластери, мезокластери, мікрокластери;
- за територіальним поділом – глобальні, транскордонні, міжнародні, національні, регіональні, локальні;
- за життєвим циклом – ембріональні, розвинені, зрілі, «вмираючі»;
- за рівнем конкурентних переваг – федеральні, національні, локальні;
- за напрямом інтеграційних відносин – горизонтальні, вертикальні, змішані;
- за типом партнерських відносин – формальні, неформальні;
- за галузевою специфікою – інноваційні, творчі, дискретні, процесні, туристично-рекреаційні, будівельні, транспортно-логістичні, змішані.

Існування низки класифікаційних ознак пояснюється багатовимірним процесом кластероутворення. Його вивчення проводиться на різних етапах формування і становлення кластерів. Кластерні стратегії та програми використовують змінний набір різних підходів, інструментів та методів, запозичених із інших сфер економічної політики, зокрема, таких, як промислова, інноваційна, технологічна, політика регіонального розвитку тощо. Це дає підставу стверджувати, що остаточна систематика кластерів в економіці ще недостатньо сформована і потребує подальшого дослідження. При такому дослідженні доцільно використовувати системно-структурний підхід з урахуванням найбільш впливових факторів взаємодії складових кластероутворення.

Відповідно до чинного законодавства України кластероутворення – це один із пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузей національної економіки. Інфраструктура інноваційної діяльності безпосередньо впливає на кластероутворення через інноваційні центри, технологічні парки, наукові парки, технополіси, інноваційні бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, венчурні фонди тощо. Інноваційна спрямованість визначає економічний зміст кластера, його конкурентні переваги, стратегічні можливості використання інтелектуально-виробничого потенціалу. Іншою важливою ознакою кластера є його динамічність та наявність гнучких зв'язків між складовими елементами. На відміну від формалізованих об'єднань, такі зв'язки сприяють збереженню оптимальної структури з можливістю заміни елементів без відчутних економічних втрат.

В окремих фахових публікаціях подаються наукові положення формування концепції щодо кластероутворення на засадах більш тісних зв'язків між учасниками кластерних утворень. Зокрема зазначається, що взаємозв'язки у виробничому кластері є системою взаємовідносин між його складовими. Реалізація цього процесу відбувається за допомогою різних форм у межах стійкої організаційної структури, з урахуванням ролі конкретного суб'єкта в економічному процесі.

Нині при дослідженні кластероутворення вирішального значення набуває вивчення взаємодій між його потенціальними складовими. Процес взаємодії складових кластера відбувається під впливом виробничих, технологічних, організаційних, економічних та соціальних факторів. Використання такого системно-структурного підходу дає можливість вибудувати логіко-структурну схему внутрішньокластерної взаємодії.

Характерні фактори і види кластерних взаємодій наведено на рис. 2.

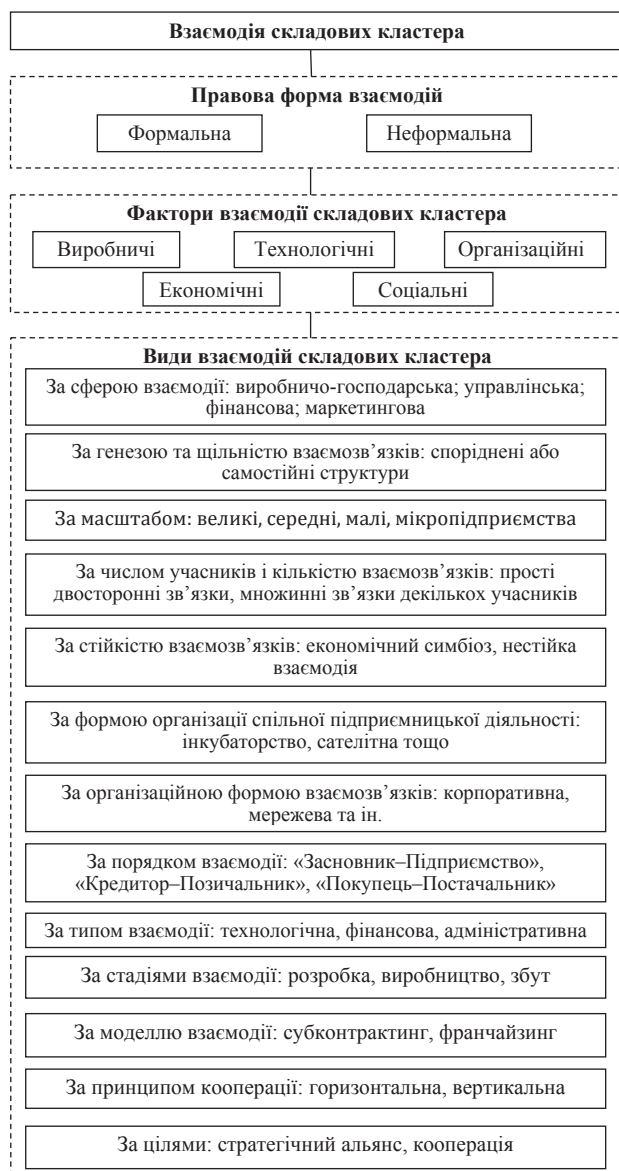

Рис. 2. Види кластерних взаємодій залежно від факторів

Джерело: розроблено автором з використанням матеріалів [6]

До принципів, які регулюють внутрішньокластерні взаємодії, відносять [7]:

- принцип взаємодоповненості: ланцюг відносин, побудований всередині кластера, сприяє скороченню терміну виготовлення і зменшенню собівартості продукції та послуг підприємств;

- принцип стриманої конкуренції: підприємства однієї галузі, що входять в кластер, здійснюють взаємовигідне співробітництво, задовольняючи потреби всередині кластера;

- принцип доступності: підтримка розвитку галузі шляхом залучення нових ідей та партнерів, для більш ефективного вирішення завдань щодо реалізації спільних проектів;

- принцип всебічних зв'язків: складові кластера здійснюють горизонтальні та вертикальні зв'язки;

- принцип спільності: взаємодії між складовими кластеру повинні відповідати спільній стратегії розвитку;

- принцип відповідності: діяльність великих підприємств галузі повинна відповідати державній політиці;

- принцип стійкості взаємодій: стійкість кластера досягається тільки через стійкі взаємозв'язки між його елементами.

Найбільш виразна риса кластера проявляється у відносинах «Покупець-Постачальник». Більшість фірм купують сировину, компоненти, послуги у інших місцевих фірм. Наявність спільної мережі постачальників і покупців – це велика перевага для таких фірм. Суттєвою частиною взаємозв'язків у кластері є діяльність сформованого ним ланцюга доданої вартості. Конкурентні переваги фірм залежать від їх активності, починаючи від розробки проекту й до його реалізації. Кожен елемент ланцюга включає в себе певні елементи [8]:

- технологія: ресурси, вдосконалення, патенти, вибір процесу виробництва;

- дизайн продукту: призначення, фізичні характеристики, естетика, якість;

- виробництво: об'єднання ресурсів, сировина, виробничі потужності, локація, заготівля, обробка, збір товару;

- маркетинг: ціни, реклама, менеджери з продажів, упаковка, бренд;

- розподіл: канали, інтеграція, запаси, зберігання на складах, транспортування;

- обслуговування: гарантії, швидкість обслуговування, ціна послуги.

Стратегія кластероутворення розробляється на основі управлінсько-координаційних завдань, визначення критеріїв і методів вимірювання результатів діяльності кластера та провідних його учасників.

Отже, за рахунок упорядкування взаємозв'язків кластерне об'єднання покликане підвищити продуктивність його складових, збільшити сприйнятливості до інновацій та надавати додаткові умови для стимулювання й розвитку нових технологій бізнесу. Взаємодія складових кластера характеризується механізмами, які забезпечують процес їх об'єднання. По-перше, складові кластера повинні мати однакові рівні розвитку. Це обумовлене тим, що збереження високого рівня технологічного й економічного розвитку системи сприяє підтримці відповідного рівня її елементів. По-друге, існування конкуренції між горизонтальними складовими кластера позитивно позначається на його ефективності. По-третє, складові кластера продукують взаємну «додаткову корисність», яка не пов'язана з отриманням додаткової вартості, але в перспективі веде до отримання стійкого економічного ефекту.

Об'єднання зусиль, а також результати спеціалізації та співробітництва в кластерних структурах сприяють появі синергії – нової продуктивної сили або якісно нових джерел розвитку, підвищенню ефективності діяльності у результаті об'єднання окремих частин, елементів у єдину систему за рахунок виникнення системного ефекту (емерджентності) [9]. Синергетичний ефект виникає у кластерах на таких рівнях [10]:

– на рівні організаційної структури – керуючі структури складових кластера створюють взаємодію між елементами;

– на рівні матеріальної заінтересованості кожного учасника кластера в рентабельності та ефективності всього кластера;

– на рівні соціальних гарантій – гарантована підтримка робітників підприємств – учасників кластера у разі тимчасових труднощів;

– на рівні доступу до знань, технологій та інформації;

– на рівні творчої мультиплікативності – виникає під час обміну інформацією в межах неформального інтелектуального середовища.

На кластерні взаємодії впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Фокус аналізу залежить від рівня зв'язків у кластері та кластерної концепції. Аналіз кластеру має певні особливості, що визначаються як за рівнем предмету аналізу, так і за методологією. Це вимагає використання таких наукових дій: оцінка експерта, аналіз показників території, аналіз «витрати–дохід», оснований на торгівлі або інноваціях, мережевий аналіз та огляди [2].

Висновки. Отже, за результатами дослідження можемо зробити такі висновки:

1. У науковій економічній літературі існує численна кількість класифікаційних ознак кластерів.

Пояснення такого явища полягає у тому, що остаточний методологічний інструментарій з цього питання ще не визначений і потребує подальшого уточнення.

2. Визначальними характеристиками кластера є інноваційна спрямованість, динамічність та наявність гнучких зв'язків між його складовими.

3. Кластерні взаємодії залежать від організаційної структури кластера та ролі кожної складової в економічному процесі.

4. Взаємозв'язки між складовими кластера формують «ланцюжок додаткової вартості», а також сприяють виникненню синергетичного ефекту.

Наукова новизна даної роботи полягає у тому, що дістав подальшого розвитку науково-методичний підхід до управління кластероутворенням, який на відміну від існуючих, ґрунтується на виявленні факторів і видів взаємозв'язків складових кластера, що дозволяє забезпечити ефективне використання наявних та створення нових можливостей для інноваційного розвитку підприємств.

Перспективи подальших наукових розробок за даним напрямком. Взаємозв'язки у кластері потребують подальшого дослідження з удосконаленням використання науково-методичних підходів до кластероутворення для встановлення теоретичного базису розробки практичних рекомендацій.

Список літератури:

1. Большая Советская Энциклопедия. (В 30 т.) Гл. ред. А. М. Прохоров. – Изд. 3-е. – М. : «Советская Энциклопедия». 1973, Т. 12. – Квартнер – Конгур. – 1973. – 624 с., 29 л. ил., 6 л. карт.
2. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. / С. І. Соколенко – К. : Логос, 2004. – 848 с.
3. Хмара М. П. Високотехнологічні кластери Європейського Союзу : монографія / М. П. Хмара. – К. : ТОВ «ДКС», 2011. – 154 с.
4. Шконда В. В. Теорія та практика розвитку кластерів в сучасній економіці : монографія / В. В. Шконда, А. В. Кальянов. – Донецьк : Світ книги, 2013. – 147 с.
5. Войнарченко М. П. Кластери в інституційній економіці : монографія / М. П. Войнарченко. – Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. – 502 с.
6. Костюкевич Д. В. Оценка и организация кластерных взаимодействий предпринимательских структур : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Санкт-Петербург, 2009. – 18 с.
7. Неустроева Н. А. Теоретические подходы и принципы формирования кластерных структур [Электронный ресурс] / Н. А. Неустроева // Российское предпринимательство. – 2013. – № 10(232). – С. 114-126. – Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/28909/>
8. Michail A. Use of Porter's Value Chain Framework [Электронный ресурс] / А. Michail. – Режим доступа : <http://strategy-models.blogspot.com/2011/06/use-of-porters-1985-value-chain.html>. – Назва з екрана.
9. Войнарченко М. П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. П. Войнарченко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27-30.
10. Алтухова Н. Механізм внутрішньої взаємодії у виробничих кластерах / Н. Алтухова // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 1(30). – С. 102-106.

Воронкова І. Ю.

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

ФАКТОРЫ И ВИДЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СОСТАВНЫХ КЛАСТЕРНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ

Резюме

Особенности функционирования кластера зависят от таких факторов, как специализация, структура производства, уровень комплексности и т. п. Изучение закономерных тенденций их развития, анализ состава, производственного направления, разработка вопросов моделирования, планирования и прогнозирования способствует определению общих черт кластеров и группировке их по определенным признакам. Эта задача решается с помощью классификации. В статье представлены классификационные признаки кластеров, приведены определяющие характеристики кластера, рассмотрены кластерные взаимодействия в зависимости от организационной структуры и функции каждой составляющей в экономическом процессе. Предложены критерии классификации кластеров через учет особенностей взаимодействия их составляющих. Определена цепочка взаимосвязи между составляющими кластера в формировании дополнительной стоимости и синергетического эффекта. Исследование взаимосвязей в кластере связывается с поиском оптимальных путей усовершенствованного использования методологических подходов к кластерообразованию и определения теоретического базиса разработки практических рекомендаций.

Ключевые слова: кластер, кластерообразование, классификационные признаки, взаимодействующие предприятия, взаимосвязи, составляющие кластера.

Voronkova I. Y.

National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

FACTORS AND TYPES INTERACTION OF CLUSTER FORMATIONS

Summary

Features functioning cluster depends on factors such as specialization, structure of production, the level of complexity and so on. Learning regular trends of development of the composition, production direction for the development of modeling, planning and forecasting helps to identify common features of clusters and grouping them according to certain criteria. This problem is solved by means of classification. In the article classification signs clusters are defining characteristics cluster interaction is considered based on its organizational structure and the function of each component in the economic process. The criteria of classification clusters through consideration of the interaction of their component features. String defined relationships between the constituent cluster in the formation of surplus value and synergistic effect. Research linkages in the cluster associated with the search for optimal ways to use advanced methodological approaches to clustering and determining the theoretical basis of the development of practical recommendations.

Key words: cluster, clustering, classification criteria, interacting enterprise, relationships in cluster.

УДК 330.131.52

Гончаренко О. В.

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АГРОІННОВАЦІЙ

Досліджено існуючі методичні підходи до оцінки ефективності інноваційного процесу в агропромисловому виробництві. Встановлено, що оцінка успішності інновацій на рівні підприємства базується на двох фундаментальних показниках: прибутковості і впливі на бізнес. Доведено, що результативність управління інноваційним розвитком на мезорівні повинна характеризуватися співвідношенням величини витрат, здійснених органами влади в цілях підвищення інноваційної активності підприємницьких структур території і величиною отриманого від цього ефекту.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, ефективність, методика.

Постановка проблеми. В умовах задекларованих модернізаційних перетворень національної економіки країни на основі інноваційної стратегії одним з ключових питань є визначення характеру і вектору впливу цих перетворень на розвиток агропромислового виробництва, його відтворювальний режим функціонування і тип еволюційного розвитку інституціональної структури.

Для відповіді на поставлене питання слід з'ясувати, які механізми можуть реалізувати інноваційне зростання в аграрній сфері, стійкий розвиток її виробничого потенціалу, які фактори забезпечать конкурентоздатність агропромислового виробництва на внутрішньому і міжнародному ринках. Оцінка функціональної дієвості усієї сукупності чинників, важелів і стимулів цього зростання, формування механізмів забезпечення стійкого розвитку, відтворення і модернізації інноваційного потенціалу галузі в посткризовий період сприятимуть вирішенню поставленого завдання.

Інноваційний розвиток агропромислового виробництва може бути забезпечений шляхом активізації інноваційних процесів, постійного розширення використання поліпшених сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, експлуатації нових машин, прогресивних організаційно-економічних моделей, сучасних інформаційних технологій і інших нововведень.

Наявний стан організації інноваційних процесів в агропромисловому виробництві відображає одночасно декілька проблем: неефективне використання інноваційного потенціалу; відсутність інституційних передумов для комерціалізації новачків; не розробленість організаційних механізмів підтримки державою інноваційної діяльності,

відсутність єдиних критеріїв аналізу ефективності інноваційного процесу та інтегрального показника його оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці інноваційного розвитку, розробці теоретичних засад організації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві та методичних підходів до його оцінки присвятили наукові дослідження закордонні і вітчизняні вчені: А. Голубев, О. Дацій, В. Дементьев [2; 3; 4], Л. Курило, М. Малік, П. Саблук, С. Тивончук, Л. Федулова, О. Шпикуляк, О. Шубравська [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 13]. Не дивлячись на певну розробленість поставленої проблеми, серед дослідників відсутня одностайність щодо єдиних критеріальних ознак оцінки інноваційної діяльності, не уніфіковано підходи до визначення результативності інноваційного процесу на мезо- та макrorівні, відсутній єдиний інтегральний показник для визначення ефективності інновацій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Низька інноваційна активність агровиробників, необхідність визначення чинників стимулювання інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, пошук шляхів виходу з «інституціональної пастки», що склалася і перешкоджає інноваційному розвитку агропромислового виробництва, – зумовлює подальшу розробку методичного інструментарію для розв'язання зазначених проблем.

Віддаючи належне результатам досліджень фахівців з інноваційної проблематики щодо розкриття змісту і стадій інноваційного процесу, чинників та пріоритетів інноваційного розвитку, можливостей та факторів його стимулювання необхідно зазначити, що низка теоретичних, методологічних,

методичних і практичних питань, пов'язаних з організацією, активізацією та оцінкою результатів інноваційного процесу в агропромисловому виробництві все ще потребує розв'язання і обґрунтування.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз існуючих методичних підходів до оцінки ефективності інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, обґрунтування критеріальних ознак формування інтегральної оцінки інновацій на мезо- та мікрорівні.

Виклад основного матеріалу. Вважається, що прогнозувати розвиток інноваційного бізнесу достатньо складно, оскільки не з'ясовані, в повній мірі, механізми його зростання. Передусім діяльність підприємства-інноватора оцінюється за економічною ефективністю як співвідношенню отриманої вигоди і витрачених ресурсів. Є і загальніший підхід до оцінки результативності інноваційної діяльності, що включає усі отримані вигоди або результати, найважливіші з яких – дохідність і розширення бізнесу. Проте навіть незавершений інноваційний проект, незважаючи на відсутність економічної ефективності в цілому, може мати позитивний результат у вигляді створеної інтелектуальної власності, нових технологій, що представляють інтерес для патентування і подальшого продажу, підвищення кваліфікації співробітників, їх досвіду.

Для оцінки інноваційних проектів іноді використовується економічна категорія «успішність», яка вважається «спільною метою будь-якої інноваційної діяльності» і має різні інтерпретації [1, с. 41-42]. Можна вважати, що поняття «успішність інноваційних проектів» припускає досягнення інвестором бажаних результатів інноваційного процесу, що відбиває суб'єктивний підхід до оцінки отриманих результатів. Економічна успішність інноваційних проектів як ймовірність отримання більш високої норми прибутку, чим від подібних не інноваційних проектів, залежить від досягнення технічних цілей проекту (вірогідність технічного завершення) і виводу на ринок нового продукту (вірогідність комерціалізації). Через відсутність оцінки вірогідності успіху підприємство нерідко раніше тимчасово завершують багато технічно цікавих, але комерційно даремних проектів, або вибирають відносно традиційні проекти з високою вірогідністю технічного завершення і низьким потенційним прибутком.

Найбільш вагомим показником оцінки інноваційної діяльності вважається прибуток (табл. 1). Прибуток в умовах ринкової економіки є одним з головних самостійних об'єктів управління. З

кількісної і якісної точки зору прибуток є агрегованим результативним показником, рівень і динаміка якого формується під впливом комплексу різноманітних чинників, що визначають виробничо-господарську, фінансову і інвестиційну діяльність. В даному випадку «результативність управління та ефективність інноваційної діяльності» визначатиметься одночасним досягненням своїх порогових значень показниками ефективності управління інноваційним розвитком на мезорівні (що характеризує результативність діяльності органів влади) і ефективності управління інноваційною діяльністю агровиробника (що характеризується отриманням фінансового результату підприємцями від інноваційної діяльності).

Оцінка успішності інновацій на рівні підприємства базується на двох фундаментальних показниках: прибутковості і впливі на бізнес. Тому критеріями успішності інноваційної діяльності на рівні підприємства можуть бути: частка комерційно успішних інноваційних проектів; частка продажів введених за останні три роки продуктів; співвідношення прибутку і витрат; рівень технічної успішності; досягнення наміченого обсягу продажів нового товару; досягнення планованого розміру прибутку; прибутковість і успішність в порівнянні з конкурентами. Для великих корпорацій успішність інновацій визначається виходом нового продукту на ринок, дохідністю і зниженням витрат, а також досягненням цілей проекту, перевагами для покупців, комерційною результативністю і майбутнім потенціалом.

Концептуально, ефективність інновацій може бути досягнута за виконання таких умов: фінансові результати нового інноваційного проекту не створюють загрозу існуванню підприємству; можна організаційно виділяти успішний інноваційний проект для його активного розвитку і мультиплікації; обсяг інвестицій в проект і термін їх окупності є мінімальними; доцільність випуску інноваційної продукції обумовлені її затребуваністю у споживачів; необхідно оперативно оцінювати результати на всіх стадіях інноваційного процесу, приймаючи своєчасні рішення про продовження, призупинення або припинення проекту з метою скоротити потенційні збитки [1, с. 43].

Узагальнення наукових джерел дозволяє [1; 11; 12] запропонувати наступну структурну схему оцінювання ефективності інноваційного процесу за його стадіями (рис. 1). Значною проблемою оцінювання ефективності етапів інноваційного процесу є відсутність даних обліку та звітності, тому більшість ефектів можна виявити опосередковано. Так соціальний ефект від інно-

Таблиця 1

Показники оцінки результативності управління інноваційним процесом

Характеристики показника	Зміст характеристики	Алгоритм розрахунку
Прибутковість	Характеризує результативність процесу. Показує відсоток перевищення доходів (отриманого прибутку) над витратами	Визначення максимального співвідношення прибутку, отриманого в результаті процесу на виході і обсягу витрат на вході
Витратність	Дозволяє оцінити і співвіднести різні проекти за розміром необхідних сукупних витрат на виконання процесу управління ними та оцінити структуру витрат і визначити напрямки витрачання ресурсів	Розрахунок мінімальної сукупності всіх необхідних витрат в грошовому виразі
Продуктивність	Визначає обсяг виробництва при певних витратах ресурсів	Визначення максимальної кількості продукту в одиницю часу
Адаптивність	Свідчить про здатність реагувати на зміни навколишнього середовища	Визначення мінімального часу необхідного для пристосування до зовнішніх і внутрішніх змін
Тривалість	Визначає час, який необхідний для реалізації процесу.	Розрахунок мінімального проміжку часу між початком і завершенням процесу

Етапи інноваційного процесу		
Створення інновацій	Дифузія інновацій	Освоєння інновацій
<p>зміст, характеристика етапу Проведення фундаментальних, прикладних досліджень, створення розробок. складові аналізу: виконання плану досліджень; виробнича перевірка; формування об'єкта інтелектуальної власності, отримання патентів і ліцензій; рекомендація до впровадження.</p>	<p>зміст, характеристика етапу Поширення інновацій: складові аналізу: напрями дифузії інновацій в агропромислове виробництво; канали проникнення інновацій.</p>	<p>зміст, характеристика етапу Виробниче засвоєння інновацій: складові аналізу: розвинутість організаційно-економічного механізму освоєння інновацій; умови договірних відносин товаровиробника з розробниками інновацій; умови договірних відносин товаровиробника з інформаційно-консультаційною службою;</p>
<p>Показники: 1. ефективності створеної інновації до освоєння у виробництві: - рівень новизни (високий, середній, недостатній); - рівень цінності для науки і виробництва (високий, середній, недостатній); - ступінь відповідності останнім вітчизняним чи закордонним досягненням (вищий, на рівні, нижчий); - рівень попиту на інновацію (високий, середній, низький). 2. технологічної ефективності (розрахункові показники використання земельних, трудових, матеріальних ресурсів).</p>	<p>Показники: - максимальна оперативність доведення інформації товаровиробникам; - ступінь розвитку інноваційної інфраструктури;</p>	<p>Критерії оцінювання ефективності: - рівень технологічного оновлення виробництва; - зростання продуктивності праці; - зростання соціальної ефективності; - збільшення виходу продукції на одиницю виробничої площі; - поліпшення фінансових показників, зростання прибутку; - екологічний ефект.</p>

Рис. 1. Показники оцінювання ефективності інноваційного процесу за його стадіями

Складено за [1, с. 43; 12, с. 81-82]

вацій можна виявити через зміну доходів працівників, умови праці, її організацію. Екологічні ефекти можуть бути пов'язані з можливістю виробництва екологічно чистої продукції [12, с. 83].

Виходячи з класичного розуміння ефективності як співвідношення здійснених витрат і отриманих результатів, вважаємо, що результативність управління інноваційним розвитком на мезорівні повинна характеризуватися співвідношенням величини витрат, здійснених органами влади в цілях підвищення інноваційної активності підприємницьких структур території, і величиною отриманого від цього ефекту.

Безперечно, регулюючі впливи на інноваційний процес можуть відбуватися за такими напрямками: через реалізацію програм інноваційного розвитку аграрної сфери; через запровадження податкових преференцій; через створення відповідної інноваційної інфраструктури; шляхом застосування грошово-кредитних методів (пільгове кредитування, цільове кредитування).

Таким чином, показник «ефективність управління інноваційними процесами на мезорівні» можна розрахувати за формулою:

$$Y_{in} = \sqrt{E_n * E_t * E_i * E_k * \alpha * \beta} \quad (1),$$

де Y_{in} – показник результативності управління інноваційними процесами на мезорівні. У відповідності до економічного змісту даного показника, його оцінка передбачає порівняння значення з одиницею. Якщо показник $Y_{in} > 1$, управління інноваційним процесом можна вважати ефективним, якщо $Y_{in} < 1$, то, відповідно, ні.

E_n – ефективність реалізації програм інноваційного розвитку агропромислового виробництва, відображає результативність використання державних коштів в рамках реалізації програм;

E_t – ефективність податкової політики, відображає наскільки ефективно використовуються податкові інструменти (пільги, знижки, відтермінування) для підприємств, що реалізують інноваційні проекти;

E_i – ефективність реалізації проектів із ство-

рення та розвитку інноваційної інфраструктури, відображає результативність функціонування в регіоні інфраструктурних об'єктів;

E_k – ефективність реалізації програм грошово-кредитного стимулювання агропромислового виробництва, відображає результативність використання кредитних коштів в рамках реалізації програм підтримки.

Інтерпретація наведених показників може відбуватися аналогічно показнику результативності управління інноваційними процесами на мезорівні.

α – частка інноваційно активних агровиробників в загальній чисельності підприємств. Такими підприємствами можуть вважатися ті, у яких частка виручки від реалізації інноваційної продукції складає не менш 40% від загальної, а частка інноваційної продукції становить не менш 30% загальної обсягу;

β – частка інноваційної продукції, створеної агровиробниками, щодо яких були застосовані регулюючі заходи, в загальному обсязі створених інноваційних товарів. Цей показник визначає спеціалізацію підтримки, що надається.

Для визначення показників E_n , E_t , E_i , E_k , пропонуємо до використання формули:

$$E_n = VI / СКП, \quad (2)$$

де VI – вартість інноваційної продукції, створеної внаслідок використання коштів, отриманих за програмами і грантами, млн. грн.

СКП – сума коштів, спрямованих на інноваційний розвиток відповідно до прийнятих програм, млн. грн.

$$E_t = ПП / П, \quad (3)$$

де ПП – податкові платежі від агровиробників, яким було надано пільги і преференції в зв'язку з виробництвом інноваційної продукції та участю в інноваційних проектах, млн. грн.;

П – сума пільг за податками і зборами наданими виробникам інноваційної продукції.

$$E_i = \Delta П / \Delta I, \quad (4)$$

де $\Delta П$ – приріст вартості інноваційної про-

дукції, створеної агровиробниками з врахуванням сформованих об'єктів інфраструктури;

ΔI – приріст вартості інвестицій в розвиток інфраструктурних об'єктів інноваційної діяльності.

$$E_k = \Delta \text{ІПК} / \Delta K, \quad (5)$$

де $\Delta \text{ІПК}$ – приріст вартості інноваційної продукції, створеної агровиробниками з врахуванням наданих кредитних ресурсів;

ΔK – приріст кредитних ресурсів, наданих для стимулювання інновацій.

Висновки і пропозиції. Результативність управління інноваційним процесом та ефективність інноваційної діяльності підприємств, значною мірою визначаються інтенсивністю генерування прибутку.

Вважаємо за необхідне виділення двох складових оцінки інноваційного процесу: оцінка ефективності інноваційного процесу в агропромисловому виробництві в цілому та оцінка ін-

новаційної діяльності агропромислового підприємства чи підприємств регіону. Такий підхід дозволяє одночасно поєднати оцінку на мезо- та мікрорівні та визначити ефективність управління інноваційним процесом в цілому та визначити результати інноваційної діяльності агропромислових підприємств.

Враховуючи опосередкований характер показників, що використовуються для визначення ефективності інновацій, існує необхідність розробки інтегрального показника для оцінки, який би враховував використання земельних, трудових, матеріальних ресурсів; технологічні показники (приріст виробництва від використання інновацій, підвищення продуктивності праці, зниження рівня собівартості виробництва, ефективність використання основних фондів); ринкові зміни, що виявляються у зростанні конкурентоспроможності, частки на ринку, попиту на інноваційну продукцію.

Список літератури:

1. Андреев, В. Ключевые факторы успешности российских инновационных проектов в реальном секторе экономики [Текст] // Вопросы экономики. – 2011. – № 11. – С. 41-61.
2. Годубев, А.А. Парадоксы развития аграрной экономики России [Текст] // Вопросы экономики. – 2012. – № 1. – С. 115-126.
3. Дачій, О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України [Текст] // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 65-76.
4. Дементьев, В.В., Вишневський, В.П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз [Текст] // Економічна теорія. – 2011. – № 3. – С. 5-20.
5. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / [Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін.] – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
6. Малік, М.Й., Шпикуляк, О.Г., Лузан, О.Ю. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 86-92.
7. Тивончук, С.О., Тивончук, Я.О. Організаційно-економічний механізм активації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах (концептуальні та методичні положення) // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 98-105.
8. Федуллова, Л.І. Економіко-технологічний аспект регіональних теорій розвитку [Текст] // Економічна теорія. – 2012. – № 1. – С. 65-81.
9. Федуллова, Л.І. Тенденції розвитку інноваційної політики та її вплив на економічне зростання [Текст] // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 2. – С. 63-81.
10. Федуллова, Л.І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України [Текст] // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87-100.
11. Шпикуляк, О.Г. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності [Текст] // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 109-116.
12. Шпикуляк, О. Г., Тивончук, С. О., Тивончук, С. В. Формування системи оцінювання інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України [Текст] // Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С. 79-84.
13. Шубравська, О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект [Текст] // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 27-35.

Гончаренко О. В.

Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ АГРОИННОВАЦИЙ

Резюме

Исследованы существующие методические подходы к оценке эффективности инновационного процесса в агропромышленном производстве. Установлено, что оценка успешности инноваций на уровне предприятия базируется на двух фундаментальных показателях: прибыльности и влиянии на бизнес. Доказано, что результативность управления инновационным развитием на мезоуровне должна характеризоваться соотношением величины расходов, осуществленных органами власти в целях повышения инновационной активности предпринимательских структур территории и величиной полученного от этого эффекта.

Ключевые слова: агропромышленное производство, инновация, инновационное развитие, эффективность, методика.

Goncharenko O. V.

Dnepropetrovsk State Agrarian University

METHODOLOGICAL ASPECTS OF DETERMINING THE EFFICIENCY ANHROINNOVATSIY

Summary

The existing methodological approaches to evaluating effectiveness of the innovation process in agriculture production. It is established that assessment of the success innovation at the enterprise level based on two fundamentals: profitability and impact on business. It is proved that the impact of innovation development at the mesa level should be characterized by the ratio of the expenditures made by authorities in order to enhance innovation activity area of business organizations and the value derived from this effect.

Key words: agro-industry, innovation, innovative development, efficiency, method.

УДК 330.322:338.3:631.16

Грищук Н. В.

Вінницький державний аграрний університет

АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОВИРОБНИЦТВА – ОДНА ІЗ НАРІЖНИХ УМОВ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ АГРОФОРМУВАНЬ

Розглядається сучасний стан інвестиційної діяльності агровиробництва. Визначено ряд особливостей та проблем активізації розширення інвестиційної діяльності в агарному виробництві в позиції фінансової стабільності на внутрішньому та зовнішньому ринках. Запропоновано напрями підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору України.

Ключові слова: інвестиція, інвестиційна діяльність, інвестиційне забезпечення.

Постановка проблеми. Активізація та подальше розширення інвестиційної діяльності в агарному виробництві є одним із найважливіших індикаторів розвитку економіки країни, який визначає зміну сукупного попиту й обсягу виробленого продукту та рівня зайнятості. Попри політичну і фінансову нестабільність у країні, українські агроформування, як і раніше, залишаються привабливими для інвесторів. Проблема інвестиційного забезпечення агровиробництва набуває актуальності, особливо в умовах транзитивної економіки.

В сучасних умовах України інвестиції мають стати найважливішим засобом продовження соціально-економічних перетворень, долаючи перепони, що блокують динамічний розвиток інвестиційної діяльності аграрного виробництва, адже вони є джерелом розширеного відтворення виробничого капіталу і спрямовуються на відтворення нових підприємств і потужностей, модернізацію, реконструкцію, технічне переозброєння, капітальний ремонт основних засобів, а також на приріст оборотних активів підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відзначити, що питання активізації інвестиційної діяльності агровиробництва і шляхи його подальшого розширення в регіональному зрізі вивчають відомі вітчизняні вчені, провідні економісти та юристи сьогодення: В. Галушко, С. Гуткевич, О. Гудзь, М. Дем'яненко, Б. Пасхавер, Г. Підлісецький, П. Саблук, П. Стецюк, А. Третяк О. Шпикуляк, М. Федоров та ін. Високо оцінюючі їх внесок щодо діяльності аграрного виробництва регіону, сучасний контур інвестиційної діяльності аграрного виробництва потребує подальшого вивчення та розв'язання.

Потребують подальшого вирішення питання стабілізації інвестування агровиробництва, впливу факторів на життєво важливі параметри функціонування виробництва, що дають змогу інтенсивніше впливати на економічні процеси, які відбуваються в аграрному виробництві та є осно-

вним стрижневим стимулом для його розвитку, запорукою гарантії прогресивних змін в економіці держави.

Метою даної статті є подальше вивчення розвитку інвестиційних процесів в Україні, визначення особливостей та проблем активізації розширення інвестиційної діяльності в агарному виробництві в позиції фінансової стабільності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційний капітал є найважливішою економічною категорією розширеного відтворення, а на сьогодні досить актуальним для вітчизняної науки ще є питання дослідження проблем формування інвестиційної привабливості тої чи іншої сфери економіки країни. Це можливо обумовити різними факторами, особливо інтеграцією України у світове господарство, стабілізацією та подальшим розвитком ринкових перетворень. Активна інвестиційна політика та формування сприятливих умов для залучення інвестицій є важливим засобом забезпечення прогресивних структурних зрушень та поліпшення якісних показників діяльності агровиробництва.

Також однією з наріжних передумов успішного сталого розвитку агроформувань та їх стабільного врівноваженого економічного зростання є активізація та розширення інвестиційної діяльності аграрного виробництва в регіональному зрізі. Водночас на нинішньому економічному просторі України спостерігається низка перешкод, що блокують динамічний розвиток інвестиційної діяльності аграрного виробництва. Зокрема, брак дієвих фінансових механізмів регулювання інвестиційної діяльності аграрного виробництва регіону призвів до того, що агроформування фактично позбавлені дієвих важелів розв'язання інноваційно-інвестиційних проблем та не мають можливостей зміцнювати свою матеріально-технічну базу й розгорнути та нарощувати капітальні інвестиції у аграрне виробництво.

Погіршення інвестиційного клімату спричинило зміну темпів залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. Основними інвесторами в АПК України, зокрема у агровиробництво, є: Кіпр (\$251,2 млн), Велика Британія (\$133,5 млн), Данія (\$57,6 млн), Німеччина (\$55,4 млн), Польща (\$29,3 млн), Австрія (\$28,9 млн) Загалом, об'єм прямих іноземних інвестицій в сільське господарство України станом на 01.07. 2012 р. склав 739,0 млн. дол. США, а і це 1,4% від загального об'єму інвестицій в економічну діяльність країни [1]. Аналізуючи тенденції останніх років, можна стверджувати, що обсяг залучених іноземних інвестицій в Україну залишається незначним (рис. 1).

Рис. 1. Обсяги залучених прямих іноземних інвестицій в Україну за 2001-2013 роки

На кінець 2012 р. іноземними інвесторами було вкладено 54462,4 млн. дол. США прямих інвестицій, а на 1 липня – 55318,0 млн. дол. США. Із них левова частка – понад 77%, або 42819 млн. дол. – надійшло із країн ЄС. Країни СНД інвестували в Україну 4370 млн. дол. (з них із Росії – 3822 млн. дол.) [2].

Також можна підтвердити, що ще одним із вдалих проектів по залученню інвестиційних ресурсів є співпраця Horizon Capital з агропромисловою корпорацією «Агро-Союз». Згідно з вказаним проектом, між ними здійснено купівлю-продаж неконтрольного пакету акцій «Агро-Союз» на \$40 мільйонів. Агропромислова корпорація «Агро-Союз» спрямовує інвестиційні кошти в першу чергу в галузь свинарства. Такий бізнес зорієнтований на визначений споживчий сегмент ринку та дає можливість побудови вертикально-інтегрованого виробництва, яке включає вирощування свиней, створення власної кормової бази та м'ясопереробного підприємства. Бізнес у свинарстві може забезпечити термін окупності інвестицій в середньому від 5 до 7 років за умови ведення великомасштабного виробництва. Упродовж останнього десятиліття у цьому сегменті виробництва спостерігається активне зростання кількості промислових виробників завдяки внутрішнім та зовнішнім інвестиціям, що забезпечує зростання рентабельності цього виробничого сектору навіть в умовах обмеженої купівельної спроможності внутрішнього ринку. [3].

Якщо у 2011 р. їх обсяги зросли на 10%, у 2012 р. – на 8%, то у 2013 р. очікування збільшення на 3%. Найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій щорічно акумулюються у сфері фінансової діяльності і у 2012 р. їх частка складала майже 30% загального обсягу іноземного капіталу в економіці України, у підприємствах оптової торгівлі – 11%, у металургійній промисловості – 11,3% та у харчовій промисловості – 5,6%. Частка іноземного капіталу, що залучається у сільське господарство, залишається низькою і нині становить лише 1,5% загальних обсягів іноземних ін-

вестицій і в динаміці знижується. Близько 80% агрокомпаній планують публічне розміщення акцій на іноземних біржах, залучення приватного капіталу або стратегічних інвесторів уже до 2014 року. З них 25% підприємств заявили про намір розмістити акції на міжнародних біржах, причому ріст активності публічних розміщень припадає на 2015 рік [4].

Останніми роками спостерігається тенденція підвищення інвестиційної привабливості агроформувань, про що свідчать вищі темпи приросту вкладень порівняно з іншими видами економічної діяльності. Так, обсяги капітальних інвестицій в аграрній сфері у 2011 р. порівняно з попереднім роком зросли на 31%, в економіці України на 19%, у 2012 р. відповідно 11 і 8%. За попередніми оцінками, у 2013 р. в агровиробництві очікувано помірно зросли капітальні інвестиції, водночас в цілому по економіці їх обсяги порівняно з попереднім періодом зменшилися, їх спад відчутний передусім у будівництві, торгівлі, фінансовій сфері та найбільшою мірою у транспорті.

Очікуване скорочення обсягів інвестицій в економіці України та окремих галузях у 2013 р. є наслідком кризових явищ, які відбуваються під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Серед них слід зазначити спад виробництва продукції, висока її капітало- та матеріаломісткість, низька продуктивність праці на багатьох вітчизняних підприємствах, трансформаційні зміни в структурі економіки, погіршення цінової ситуації на світових ринках по багатьох видах продукції, що експортується з України, передусім зерна.

Впродовж останніх років спостерігаються значні коливання обсягів капітальних інвестицій, наслідки глибокої кризи в сільському господарстві подолати не вдалося. Обсяг вкладень у розвиток аграрного сектора у 2012 р. склав 19 млрд грн., або 84% порівняно з докризовим 2008 р., а у харчовій промисловості відповідно 11,4 млрд грн. і 65%. Тому пошук шляхів і джерел надходження коштів на розвиток галузей агропромислового виробництва залишається актуальним, особливо з урахуванням необхідності вирішення завдань щодо нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства, розширення її експорту у ближчі роки та модернізації матеріально-технічної бази галузі.

Поліпшити рівень інвестиційного клімату в Україні можна за рахунок прийняття урядом негайних заходів щодо стабілізації соціальної, економічної і політичної ситуації в країні, а також за рахунок прийняття рішучих дій із становлення українського фондового ринку. Для інвесторів головне завдання перед ухваленням рішення – визначити пріоритет коштів при поверненні інвестицій. У даному процесі до уваги береться не лише міра інвестиційного ризику, але і ефективність функціонування фондового вітчизняного ринку.

В Україні фондовий ринок у цілому характеризується як непрозорий та неліквідний. Для багатьох видів цінних паперів вторинний ринок відсутній взагалі. Водночас, за оцінками, річні обороти за цінними паперами на фондовому ринку України можна зіставити з оборотами коштів у таких галузях, як харчова промисловість або енергетика. У формуванні українського ринку цінних паперів вирішальна роль належить державі, оскільки саме вона створює законодавчу базу для випуску та обігу цінних паперів та сприяє у формуванні необхідної для цього ринку інфраструктури. Будучи найбільшим емітентом цінних папе-

рів, держава певною мірою прискорює розвиток українського фінансового ринку.

Механізм випуску державних цінних паперів в Україні постійно вдосконалюється і даний ринок набуває все більшого значення для інвестиційного процесу та відповідно економічного зростання. З точки зору мобілізації вільних фінансових ресурсів найбільш високими темпами в Україні розвивався саме ринок державних боргових зобов'язань. Державні цінні папери стають головним об'єктом інвестування капіталу для інвесторів і основним джерелом покриття бюджетного дефіциту для емітента. Звернення до ринку цінних паперів для фінансування дефіциту державного бюджету можна розглядати як ринковий і економічно виправданий спосіб в порівнянні з залученням коштів за допомогою прямих банківських позичок чи емісії.

У нашій країні залучення капіталу найчастіше здійснюється за допомогою приватного, а не публічного розміщення акцій. Ризик дострокового погашення (відкликання) цінних паперів характеризується тим, що деякі цінні папери, згідно з умовами їх випуску, можуть бути погашені до закінчення періоду їх обігу. Таке погашення може відбутися після зниження ринкових ставок, коли емітент може випустити нові цінні папери під нижчу процентну ставку.

Отже, банк, у портфелі якого містяться цінні папери з правом дострокового погашення, наражається на ризик втрати доходів. Цей ризик пов'язаний з необхідністю реінвестування повернених достроково коштів під нижчі процентні ставки, які на поточний момент склалися на ринку.

Інфляційний ризик (ризик зміни купівельної спроможності грошей) визначається здебільшого темпами інфляції в країні. Цей ризик пов'язаний з імовірністю знецінювання як процентного доходу, так і номіналу цінного папера внаслідок знецінення грошей. Прості акції, дивіденди за якими не є фіксованими, застраховані від інфляції, оскільки з підвищенням темпів інфляції зростає і прибуток, з якого виплачуються дивіденди. Дієвим засобом страхування ризику інфляції є виплата дивідендів у вигляді акцій.

Основними інвесторами в аграрній сфері економіки є приватні підприємства і господарські товариства, які виробляють більше 90% валової продукції сільськогосподарських підприємств та отримують майже 95% надходжень від реалізації продукції рослинництва і тваринництва.

Кількість державних підприємств в сільському господарстві скорочується і у 2012 р. вона становила 284, проте їх діяльність потребує державної підтримки на реалізацію цільових програм з розвитку насінництва, селекційної справи у тваринництві тощо. Як засвідчила оглядач інвестиційних ринків України Є. Мазур, абсолютна більшість інвестицій у підприємства АПК надходить з недержавних джерел, питома вага яких у загальних обсягах інвестицій у основний капітал галузі становить 95-97%. Частка коштів державних (3-4%). Завдання Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. щодо фінансування відтворення основних засобів бюджетних організацій і установ, а також наукових закладів поки що не виконуються. Важливим й досить доцільним напрямом державної підтримки у сфері інвестування агропромислових підприємств є підтримка інноваційного розвитку аграрної сфери на рівні держави та окремих регіонів.

Позитивним у практиці інвестування агропромислових підприємств з боку держави є науко-

во обґрунтовані регіональні інвестиційні програми, що мають на меті підтримку розвитку певних великомасштабних агроформувань, що у перспективі можуть стати основою для задоволення продовольчих потреб країни.

Таким чином для активізації інвестиційної діяльності важливе значення має розвиток інтеграційних процесів у сфері агропромислового виробництва. Створення аграрно-промислових підприємств, характерною особливістю яких є замкнуте коло виробничого процесу, що органічно поєднує виробництво, переробку, зберігання і реалізацію готового продукту, значно прискорює вкладення капіталу для примноження прибутку, отримання вищих показників господарської діяльності та досягнення соціального ефекту на селі.

Інвестиційна діяльність була, є і завжди буде вирішальним чинником усієї економічної політики держави. Агровиробництво є важливим сектором народного господарства України. На переконання А. Гайдучького, вихід з кризового стану та розвиток галузей АПК потребує інвестиційної активності.

Основні умови привабливості аграрного виробництва України в цілому, і регіонів зокрема, є: родючі ґрунти, сприятливі географічні умови, наявність кваліфікованої робочої сили, привабливе географічне розташування аграрного сектору [5]. Але існують і негативні риси: високий ризик капіталовкладень, великі затрати аграрного виробництва, низька рентабельність аграрного виробництва, нестабільність економічного розвитку, неконкурентоспроможна якість продукції. Основною проблемою інвестиційного середовища України є організація державного регулювання економічної діяльності, системи оподаткування, адміністрування бізнесу. Більше того, за останні роки стан справ лише погіршився.

Іноземні інвестори значним недоліком інвестиційного середовища України вважають праву, політичну та економічну непередбачуваність, відносять її до країн із підвищеними інвестиційними ризиками та вказують на неефективну дієздатність механізмів забезпечення ринкових прав і свобод іноземних інвесторів, захисту їх майнових прав та інтересів [2, с. 176].

Розвиток сільського господарства здійснюється під впливом багатьох проблем, які виникають на етапі докорінних перетворень в аграрній сфері, в умовах негативної тенденції зменшення інвестиційної активності, наслідком якої став значний знос основних засобів, уповільнення не тільки розширеного, а й скорочення в окремих випадках простого відтворення, а кінцевим результатом прояву негативних тенденцій стало зменшення обсягів виробництва продовольства в Україні.

У цілому глобальна криза перманентного характеру виявила нездатність державного регулювання не тільки попереджати кризові явища, але й протидіяти кризі та мінімізувати її наслідки.

Гроші завжди йдуть туди, де найсприятливіші умови для їх вкладення, де вони дають найбільший прибуток. Важкий стан економіки нашої держави в поєднанні з неадекватним законодавством є основними причинами, які пояснюють той факт, що обсяги іноземних інвестицій у підприємства України залишаються низькими в порівнянні з іншими постсоціалістичними країнами Східної та Центральної Європи [1, с. 185].

Висновки та пропозиції. Питання проблем формування інвестиційної привабливості тої чи іншої сфери економіки країни на сьогодні є досить акту-

альним для вітчизняної науки. Це можливо обумовити різними факторами, особливо інтеграцією України у світове господарство, стабілізацією та подальшим розвитком ринкових перетворень. Активна інвестиційна політика та формування сприятливих умов для залучення інвестицій є важливим засобом забезпечення прогресивних структурних зрушень та поліпшення якісних показників діяльності агровиробництва.

Сьогодні з метою поліпшення стану тваринництва в Україні вжито ряд заходів, зокрема щодо компенсації 50% вартості будівництва молочних ферм, компенсації коштів при закупівлі молодняку великої рогатої худоби, а також компенсації ставки облікових процентів за кредитами Національного банку України тощо. Водночас тваринництво потребує значних коштів на будівництво нових та реконструкцію наявних приміщень, придбання сучасної техніки та обладнання, на формування високопродуктивного стада худоби, зміцнення кормової бази тощо. Освоєння капітальних інвестицій у цій галузі повинно базуватися на використанні вітчизняних та зарубіжних досягнень, впровадженні інноваційних розробок в усі сфери виробництва продукції, її зберігання та переробки.

Подальше нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства України можливе головним чином за рахунок поліпшення використання земельних ресурсів, підвищення родючості ґрунтів. В обмежених обсягах використовуються органічні та мінеральні добрива, а також засоби захисту рослин. Крім того порушення агротехнічних вимог щодо дотримання чергування культур у сівозмінах завдає сільському господарству значних збитків і все це потребує вжиття системи заходів і контролю за їх виконанням.

Досить актуальною є необхідність забезпечення підприємств новими машинами і механізмами для впровадження прогресивних технологій обробітку ґрунту з метою збереження їх родючості та підвищення продуктивності. Враховуючи високий рівень зносу основних засобів в аграрній сфері та виходячи з необхідності прискорення техніко-технологічного переозброєння виробництва на інноваційній основі, у ближчі роки необхідно усунути наявні перепони та істотно збільшити обсяги інвестування галузей агропромислового виробництва. За цих умов його роль в економіці України зростатиме, зміцнюватиметься фінансовий стан підприємств, підвищиться конкурентоспроможність виробництва на внутрішньому та зовнішньому продовольчих ринках.

Список літератури:

1. Капітальні інвестиції в Україні за січень-вересень 2012 р. – Статистичний бюлетень. – К. : Держ. служба статистики України. – 2012. – 44 с.
2. BBC Homepage [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2013/08/130814_ukraine_investments_fall_az.shtml.
3. Статистичний щорічник України за 2011 рік. – К. : Держ. служба статистики України, 2012. – 560 с.
4. Загурський О.М. Інвестиційна діяльність: аналіз, проблеми та перспективи / О.М. Загурський // Всеукраїнський науково-виробничий журнал Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 1. – С. 182-186.
5. Гайдучський А.П. Інвестиційна привабливість ринку землі в Україні // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 75-79.
6. Колісник О.Я. Кон'юнктура міжнародного інвестиційного ринку та проблеми залучення іноземних інвестицій в Україну / О.Я. Колісник // Всеукраїнський науково-виробничий журнал Інноваційна економіка. – 2012. – № 2. – С. 173-179.
7. Економічна політика України: інформація щодо інвестиційного клімату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>.

Грищук Н. В.

Винницький державний аграрний університет

АКТИВИЗАЦИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРОПРОИЗВОДСТВА — ОДНО ИЗ ВАЖНЫХ УСЛОВИЙ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ АГРОФОРМИРОВАНИЙ

Резюме

Рассматривается современное состояние инвестиционной деятельности агропроизводства. Определен ряд особенностей и проблем активизации расширения инвестиционной деятельности в аграрном производстве в позиции финансовой стабильности на внутреннем и внешнем рынках. Предложены направления повышения инвестиционной привлекательности аграрного сектора Украины.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционное обеспечение.

Hryschuk N. V.

Vinnitsia State Agrarian University

INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL PRODUCTION IS ONE OF THE CORNERSTONES OF FINANCIAL STABILITY CONDITIONS AGROFORMATIONS

Summary

Modern state investment in Agriculture. Identified a number of features and problems intensify investment in the expansion of agrarian production in the position of financial stability in the domestic and foreign markets. Directions increase the investment attractiveness of the agricultural sektoru Ukrayiny.

Key words: investment, investment, investment security.

УДК 338.262

Демченко Н. В.

Національний фармацевтичний університет

СТРАТЕГІЯ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ У ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ ГАЛУЗІ:
ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто особливості розвитку фармацевтичної галузі в Україні. Показані ключові моменти реалізації державної політики у фармацевтичній сфері. Особливу увагу приділено питанням конкурентоспроможності вітчизняних фармацевтичних виробників в контексті політики імпортозаміщення.

Ключові слова: імпортозаміщення, фармацевтична галузь, конкурентні переваги, конкурентоспроможність, недобросовісна конкуренція.

Постановка проблеми. Підтримувати власну індустрію та створювати умови її розвитку – сьогодні головне та необхідне завдання кожної держави. Але не менш важливим та складним питанням є створення гідної системи охорони здоров'я: не втрачає своєї актуальності й нині твердження У. Черчилля, що «здорові громадяни – найкращий актив, який може мати будь-яка країна». Сьогодні вирішення цього завдання покладено на імпортозаміщення у фармацевтичній галузі, але досягнення цієї мети залежить від напрямів, за якими буде реалізовуватись «Розвиток імпортозамінних виробництв в Україні та заміщення імпортованих лікарських засобів вітчизняними, у тому числі біотехнологічними препаратами та вакцинами на 2011-2021

роки»: більш тривалим та витратним шляхом інвестування у створення стратегічних конкурентних переваг вітчизняних фармвиробників або простішим – створення додаткових преференцій українським фармацевтичним підприємствам, некоректна інтерпретація яких створить передумови виникнення недобросовісної конкуренції, передумови виникнення недобросовісної конкуренції відсуваючи тим самим інтереси інших учасників фармринку, зокрема, споживачів, на задній план.

Кон'юнктура сучасного фармацевтичного ринку вимагає від підприємств вибору певних стратегічних напрямів розвитку та створення конкурентних переваг з одного боку, сприяє підвищенню доступності населенню фармацевтичної продукції

Таблиця 1

Державні заходи у фармацевтичній галузі за 2010-2013 рр.

Роки	Основні заходи уряду щодо фармацевтичної галузі
2010	Міністерством охорони здоров'я України затверджено Концепцію розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011-2020 рр. [1], метою якої є забезпечення якості та доступності ліків для населення, формування ефективного менеджменту у секторі, реформування системи наукового забезпечення, впровадження та розвиток формулярної системи.
2011	- Міністерством охорони здоров'я України оприлюднено проект Концепції державної цільової програми «Розвиток імпортозамінних виробництв в Україні та заміщення імпортованих ЛЗ вітчизняними, у тому числі біотехнологічними препаратами та вакцинами на 2011-2021 рр.» (надалі Програма) [2], у якому виділено ключові напрями імпортозаміщення у галузі; Державна служба України з ЛЗ приєдналася до Міжнародної системи співробітництва фармацевтичних інспекцій (PIC/S), що сприятиме наближенню українського фармацевтичного ринку до міжнародних стандартів якості; Кабінетом Міністрів України схвалено «Державну цільову науково-технічну програму розроблення новітніх технологій створення вітчизняних ЛЗ для забезпечення охорони здоров'я людини та задоволення потреб ветеринарної медицини на 2011-2015 рр.» [3], метою якої є створення в Україні замкнених циклів розробки та виробництва інноваційних ЛЗ; Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів» [4], згідно з яким вперше запроваджено адміністративну та кримінальну відповідальність за дії з фальсифікованими ЛЗ, що сприятиме зменшенню частки фальсифікованих ЛЗ на ринку України; запроваджено нові «Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з виробництва ЛЗ, оптової та роздрібної торгівлі ЛЗ» [5], які передбачають обов'язкове дотримання оптовими компаніями європейських стандартів належної дистрибуторської практики (Good Distribution Practice), а також заборону торгівлі ЛЗ через мережу Інтернет.
2012	розпочато процес запровадження референтних цін на ЛЗ. 29 лютого 2012 р. було оприлюднено Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про утворення робочої групи з питання вивчення механізму запровадження референтних цін на лікарські засоби і медичні вироби» [6] (референтна система запроваджена у 20 з 27 країн ЄС); Проект Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з імпорту лікарських засобів (органом ліцензування є Держлікслужба, вводиться додатковий документ – сертифікат якості на кожну серію продукції, виданий імпортером; імпорт досліджуваних лікарських засобів для цілей проведення клінічних досліджень також підлягає ліцензуванню та ін.); Наказом МОЗУ від 30.11.2012 № 979 затверджено Порядок везення на територію України незареєстрованих медичної техніки та виробів медичного призначення, лі – Порядок, яким визнано таким, що втратив чинність, Наказ Державної інспекції з контролю якості лікарських засобів МОЗУ від 1606.2010 р. № 112 «Про затвердження Порядку везення на митну територію України незареєстрованих медичних виробів».
2013	Видатки для Міністерства охорони здоров'я України, передбачені Держбюджетом-2014 у рамках фінансування сфери охорони здоров'я, становлять 10 083 900,7 тис. грн., у тому числі за загальним фондом – 8 024 985,1 тис. грн., за спеціальним – 2 058 915,6 тис. грн. Це на 2,12% більше, ніж було закладено у проекті Державного бюджету на поточний рік, і, як результат, на 0,82% більше порівняно з розміром видатків за цією статтею у 2013 р.; видатки на підготовку й підвищення кваліфікації медичних та фармацевтичних, наукових та науково-педагогічних кадрів вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації становлять 2 344 512,5 тис. грн. (на 8,5% більше, ніж у 2013 р.) [7]; розроблено проект Порядку здійснення державного контролю за якістю медичних імунобіологічних препаратів; 30.09.2013 наказом МОЗ України № 843 Концепція розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011 – 2021 роки, була доповнена переліком лікарських форм лікарських засобів, що використовуються в лікуванні найбільш поширених серцево-судинних захворювань, які відсутні на ринку України.

та актуалізує питання зростання соціальної відповідальності та етики фармацевтичного бізнесу – з іншого. Тому важливим науково-практичним завданням є оцінка перспектив реалізації стратегії імпортозаміщення як в економічному, так і соціальному аспектах.

Основний матеріал. За останні 3 роки значна увага з боку влади до фармацевтичної галузі сприяла нарощуванню її економічного потенціалу: за 2010-2013 рр. на державному рівні здійснено низку важливих кроків, які сприятимуть розвитку вітчизняної фармацевтичної промисловості (табл. 1).

Національна фармацевтична промисловість, за даними SMD, характеризується значними темпами зростання обсягів реалізації продукції на фармацевтичному ринку та частки української продукції на внутрішньому ринку (з 28% в 2010 р. до 31,4% в 2013 р.), зростання експорту української фармацевтичної промисловості (на 25% в 2012 році в порівнянні з 2011-м) [8].

Але ці позитивні тенденції, обумовлені не зміцненням конкурентних позицій і зростанням конкурентних переваг вітчизняних фармацевтичних підприємств, а, по-перше, економічної кризи, наслідком якої стала девальвація гривні і, як наслідок, зростання споживання більш дешевих ліків, та, по-друге, більш активному маркетинговому просуванню лікарських засобів (торік загальний обсяг інвестицій фармацевтичних компаній у рекламу на телебаченні, радіо і в пресі склав 1,9 млрд. грн. (+40%). При цьому частка вітчизняних компаній на телебаченні виросла на 3,1 п. п., до 12,5%; на радіо – на 7,8 п. п., до 23,2%; в пресі – на 0,8 п.п., до 9,6% [7]. Середня вартість упаковки лікарського засобу українського виробництва в 2013 році становила 10,9 грн., іноземного виробництва – 47,9 грн. Характерною рисою майже усіх українських фармацевтичних підприємств є перевищення динаміки збільшення продажів у грошовому виразі порівняно із натуральним (рис. 1-2).

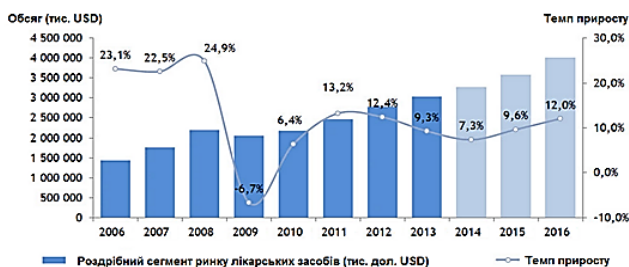

Рис. 1. Динаміка фармацевтичного ринку України за 2006-2013 рр. у грошовому виразі (за даними SMD [8])

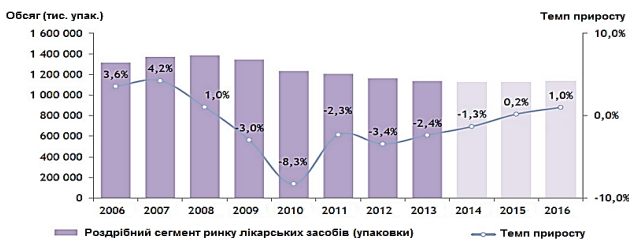

Рис. 2. Динаміка фармацевтичного ринку України у 2006-2013 рр. в упаковках (за даними SMD [8])

Експерти відзначають, що частка імпорту на фармацевтичному ринку України останніми роками має тенденцію до зменшення (рис. 3).

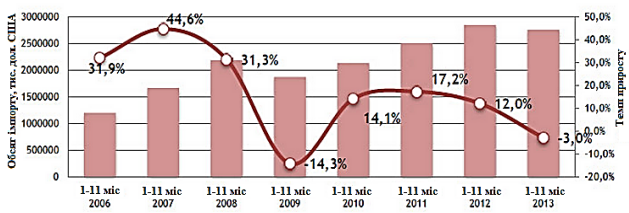

Рис. 3. Імпорт фармацевтичної продукції в Україну (за даними Держкомстату [9])

Таблиця 2

Провідні фармвиробники на ринку України

Фарм-виробники	2011				2012				2013			
	Ранг	USD, тис.	Приріст, %	Доля, %	Ранг	USD, тис.	Приріст, %	Доля, %	Ранг	USD, тис.	Приріст, %	Доля, %
Загалом		2470544	13,21	100		2776896	12,4	100		3034294	9,27	100
FARMAK	1	110286	21,69	4,46	1	129778	17,67	4,67	1	135594	4,48	4,47
SANOFI	2	106635	13,31	4,32	2	121733	14,16	4,38	2	130392	7,11	4,3
NOVARTIS	4	98118	10,94	3,97	3	108043	10,12	3,89	3	124727	15,44	4,11
MENARINI GROUP	3	100611	8,65	4,07	4	106205	5,56	3,82	4	122578	15,42	4,04
TAKEDA	6	77235	24,89	3,13	5	96269	24,64	3,47	5	108095	12,28	3,56
TEVA	5	77486	9,54	3,14	6	91520	18,11	3,3	6	100874	10,22	3,32
DARNITSA	8	66885	11,38	2,71	8	78374	17,18	2,82	7	93152	18,86	3,07
SERVIER GROUP	7	73109	8,49	2,96	7	84033	14,94	3,03	8	90000	7,1	2,97
ARTERIUM	10	64262	11,21	2,6	10	73343	14,13	2,64	9	82521	12,51	2,72
BAYER HEALTHCARE	11	61501	9,02	2,49	11	69953	13,74	2,52	10	82454	17,87	2,72
GLAXOSMITHKLINE	9	66314	7,33	2,68	9	71783	12,77	2,69	11	82126	9,82	2,71
GEDEON RICHTER	14	50821	23,23	2,06	12	63330	24,61	2,28	12	73283	15,72	2,42
KRKA	12	54862	12,11	2,22	13	58703	7	2,11	13	67112	14,32	2,21
ZDOROVJE GROUP	13	54757	9,76	2,22	14	57251	4,55	2,06	14	63937	11,68	2,11
KIEV VITAMIN FACTORY	19	34328	22,21	1,39	19	40706	18,58	1,47	15	51 089	25,51	1,68
ACTAVIS	17	40858	18,42	1,65	17	45548	11,48	1,64	16	50 799	11,53	1,67
INTERCHEM UKR	16	42196	31,2	1,71	16	47277	12,04	1,7	17	50 647	7,13	1,67
ABBOTT	20	32 074	15,47	1,3	18	41568	29,6	1,5	18	49 717	19,6	1,64
BORSHCHAHIVSKY CP	18	37379	6,07	1,51	20	39112	4,64	1,41	19	45 390	16,05	1,5
STADA	21	31121	6,41	1,26	21	35250	13,27	1,27	20	39 090	10,89	1,29

Згідно з прогнозом аналітиків компанії IMS Health Consulting, до 2015 р. світовий фармацевтичний ринок виросте до 1,1 трлн. дол. США [10]. Підтвердженням цьому є те, що українські фармацевтичні підприємства продовжують експансію на зовнішні ринки. Приміром, київський «Фармак» вже присутній на ринках країн СНД, Балтії та Європи та «Артеріум», який здійснює експорт в Росію, Білорусь, Казахстан, Узбекистан, підтримуючи в актуальному стані близько 480 реєстрацій препаратів на зовнішніх ринках [11].

До провідних фармвиробників на ринку України, поряд з міжнародними компаніями, увійшли чотири українські компанії – «Фармак», фармфірма «Дарниця», корпорація «Артеріум» і група компаній «Здоров'я» (табл. 2) [12].

У порівнянні з масштабами світового фармацевтичного ринку обсяг продажу фармацевтичної продукції в Україні, виглядає не дуже переколиво: за даними Pro-Consulting, обсяг фармринку України в 2013 році збільшився на 14% порівняно з 2012 роком і досягнув 36 млрд. грн. Українські аптеки за підсумками минулого року реалізували 1,3 млрд. упаковок ЛЗ на суму 30,5 млрд. грн. [13]. Враховуючи експертні прогнози зростання фармацевтичного ринку України в перспективі до 2015 р., можна говорити про його значний потенціал та майбутнє зростання.

Згідно з прогнозами, вказаними у пояснювальній записці до проекту розпорядження КМУ «Концепції державної цільової програми «Розвиток імпортозамінних виробництв в Україні та заміщення імпортованих лікарських засобів вітчизняними, у тому числі біотехнологічними препаратами та вакцинами» на 2011-2021 роки», реалізація програми дозволить до 2021 року задовольнити внутрішній попит та забезпечити потребу охорони здоров'я України в лікарських препаратах вітчизняного виробництва не менш ніж на 50% (у грошовому виразі) та на 85% за номенклатурою лікарських препаратів; здійснювати закупівлю за державні кошти тільки вітчизняних лікарських засобів, за винятком незамінних патентованих імпортих препаратів.

При цьому основним твердженням, на якому наголошено, є наступне: «Для вирішення одного із стратегічних завдань системи охорони здоров'я – більш повного забезпечення населення України життєво важливими ефективними, якісними та доступними за ціною ліками – необхідна розробка оптимальної стратегії імпортозаміщення готових лікарських засобів, фармацевтичних субстанцій, біотехнологічних препаратів та вакцин. Розробка та впровадження у виробництво імпортозамінних вітчизняних ЛЗ повинні бути пріоритетним напрямком державної політики у вітчизняному фармацевтичному секторі».

Однак існують певні «вузькі» місця у цій стратегії, які можуть перетворити її на програму «запланованого відставання» національної фармацевтичної галузі та позбавлять виробників необхідності формування стратегічних конкурентних переваг. Одним з них є п. 5.2 Програми з доповнення переліку «підстав для ввезення на митну територію України незареєстрованих лікарських засобів, зокрема для проведення фармрозробки лікарських засобів, у тому числі відпрацювання технології виробництва дослідних серій, розробки та апробації аналітичних методів контролю якості (субстанції, у тому числі пелети, премікси, а також продукція у формі in bulk) і для наукових досліджень, внести відповідні зміни до ст. 17 Закону

України «Про лікарські засоби». Але у цьому випадку існує ймовірність, що це збільшить не кількість наукових фармакологічних досліджень, а чисельність випадків недобросовісної конкуренції та перепакування за для продажу під вітчизняним брендом ввезених незареєстрованих ЛЗ. Також пропонується «внести зміни до Закону України «Про внесення змін до статті 9 Закону України «Про лікарські засоби»... спрямовані на досягнення балансу між захистом прав на інтелектуальну власність і можливістю доступу українських громадян до прийнятних за ціною лікарських засобів» та «виключити із закону чинну норму щодо терміну ексклюзивного захисту лікарських засобів».

Згідно з міжнародною статистикою, фармацевтична промисловість є найбільш наукомістким і інноваційним сектором світової економіки: тут найвищі показники умовно чистої продукції на одного зайнятого та відношення витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) до обсягів продажів. Оскільки в Україні виробництво високотехнологічної та зокрема фармацевтичної продукції порівняно із країнами ЄС та США не розвинуте [15], то можливим сценарієм подальшого розвитку фармацевтичного ринку стане виникнення недобросовісної конкуренції між виробниками фармацевтичної продукції, адже нечесні вітчизняні виробники отримають ширші можливості дублювання ліків, що користуються найбільшим попитом на фармацевтичному ринку, а іноземні виробники інноваційної фармацевтичної продукції в результаті не стануть її реєструвати на Україні, побоюючись порушення своїх прав інтелектуальної власності.

На даний момент потреби в оригінальних ЛЗ забезпечуються переважно за рахунок імпорту. У загальній кількості зареєстрованих у «Державному реєстрі лікарських засобів України» звичайних ЛЗ вітчизняні становлять лише 27,3% [16]. Більшість препаратів на фармацевтичному ринку України є генеричними – їхня частка становить понад 70%, тоді як у США – 12%, Японії – 30%, Німеччині – 35%, Франції – 50% [17].

Введення нових преференцій «...для вітчизняних фармвиробників при освоєнні виробництва конкурентоспроможних інноваційних та генеричних імпортозамінних лікарських засобів, а також при державній закупівлі вітчизняних лікарських засобів...» (п. 5.4 Програми), виводить на передній план питання: яким чином буде здійснюватись конкуренція між вітчизняними та імпортними препаратами, чи взагалі буде присутнє таке явище як конкуренція експорту та імпорту? У висновку Програми наголошується, що перспективним та виправданим, відповідно до світового досвіду, є перехід вітчизняної фармацевтичної промисловості України до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, що має сприяти технологічному переоснащенню виробничих підприємств, підвищенню науково-дослідного потенціалу галузі, забезпеченню конкурентоспроможності національних виробників, збільшенню їх експортного потенціалу та створенню нових робочих місць [18]. Безумовно, це сприятиме зростанню конкурентних переваг національних фармацевтичних підприємств, але треба враховувати специфічність самої галузі, до якої не завжди припустимі формалізовані економічні закони. Фармацевтична галузь не є «конвеєром» із виробництва товарів масового споживання. Створення нового оригінального препарату базується на високому рівні фундаментальних

досліджень у галузі біології та медицини. Отже, без кардинального поліпшення ситуації в галузі вітчизняної науки та освіти та неможливе підвищення конкурентоспроможності українських фармвиробників з метою досягнення у середньостроковій перспективі темпів збільшення у загальному обсязі реалізації частки фармацевтичної продукції вітчизняного виробництва на 5-10% [19], що зазначені у програмі.

Підтвердженням цьому є те, що імпортозаміщення на національному фармацевтичному ринку в останні роки продовжується здійснюватися не через виробництво ЛЗ, які потрібні для лікування найбільш поширених хвороб, а шляхом копіювання препаратів, що активно просуваються іноземними фармацевтичними компаніями. Через відсутність законодавчих норм щодо обмеження реєстрації препарату за різними ознаками, крім якості, ефективності та безпеки, ступінь дублювання (реєстрація препарату під різними торговельними назвами), залежить від попиту (загальних обсягів продажу) на фармацевтичному ринку, або його окремому сегменті. Так, наприклад, на нестероїдні протизапальні ЛЗ видано 359 реєстраційних посвідчень для зарубіжних виробників та 109 – для вітчизняних (фактично на ринку представлено біля 100 препаратів з 468). Зокрема, на препарати диклофенаку зарубіжного виробництва видано 82 реєстраційних посвідчення, вітчизняного – 28 (фактично на ринку продається близько 30); ібупрофену – 32 і 7; нимісуділу – 23 і 8 відповідно [20].

Загальновідомо, що створення інноваційних продуктів у фармацевтичній промисловості є довготривалим та ризиковим процесом, який вимагає значних інвестицій на всіх етапах розвитку нового продукту. Так, виходу на ринок одного інноваційного фармацевтичного продукту передувє 12-13 років досліджень та розробок, а вартість розробки однієї хімічної або біологічної субстанції становить близько 1 млрд. євро. Крім того, лише 1-2 з 10 тисяч субстанцій, синтезованих у лабораторіях, успішно проходять усі стадії випробувань та виходять на фармацевтичний ринок у вигляді готових фармацевтичних препаратів [21]. Якщо брати до уваги витрати на розробку таких ліків, вартість розробки одного успішного лікарського засобу (включаючи витрати на його маркетинг і дистрибуцію) може досягати 2 млрд. дол. [22].

У порівнянні загальний обсяг фінансування Державної цільової науково-технічної програми створення та проведення доклінічних випробувань вітчизняних лікарських засобів для забезпечення охорони здоров'я людини та задоволення потреб ветеринарної медицини на 2011-2015 рр. у про-

гнозних даних складає 2 млрд. 700 млн. грн., при цьому 1 млрд. 200 млн. грн. залучатиметься з Державного бюджету, а 1 млрд. 500 млн. грн. – за рахунок приватних інвестицій. Серед приватних інвесторів виділені ВАТ «Фармак», АТЗТ «ДіапрофМед», ВАТ «Інтерхім» ТОВ «Укроргсинтез» і «інші провідні підприємства» [23].

Імпортування як економічне явище, потребує певної уваги та заходів з боку уряду, але не є суто негативним процесом. Так, у структурі фармацевтичних ринків країн ЄС, навіть серед найбільших світових виробників фармацевтичної продукції, показники імпорту перевищують в процентному вираженні обсяг продукції локального виробництва. Так, частка продукції локального виробництва на фармацевтичному ринку світового лідера за обсягами експорту – Німеччини складає 44%, а Франції і Великобританії, які входять в топ-10 найбільших експортерів, – відповідно, 18 і 31%. Але обсяг виробництва фармацевтичної продукції в цих країнах значно перевищує потреби внутрішнього ринку. [24].

Таким чином, імпортування фармацевтичної продукції є однією з тенденцій, що притаманні розвитку фармацевтичного ринку в умовах глобалізації, і нути на неї у середньостроковій перспективі і суто адміністративними рішеннями неможливо. Вирішення проблеми імпортозаміщення у фармацевтичній галузі потребує врахування не тільки політичних, а й економічних і соціальних аспектів.

Висновки. Імпорт ЛЗ як загальносвітова тенденція потребує особливої уваги. Для реалізації стратегії, запропонованої українським урядом, потрібно, перш за все, розуміння того, що охорона здоров'я – це та сфера, яка покликана підтримувати здоров'я населення, спираючись на стандарти доказової медицини, а не на географію фармацевтичного виробництва. Тому стратегію імпортозаміщення слід розглядати як частину загальної стратегії української фармацевтичної промисловості із створення певних конкурентних переваг, а реалізовувати цю стратегію необхідно із врахуванням реалій та можливостей фармацевтичного сектора економіки.

Процес імпортозаміщення повинен реалізовуватися не штучними заходами із створення і регламентації певних пільг та ексклюзивних умов господарювання вітчизняних фармвиробників, а, у першу чергу, створенням конкурентних переваг вітчизняної фармацевтичної продукції – а це вже більш складна стратегічна та багатоаспектна проблема, яка вимагає інтегрованих рішень не тільки в політичній, а й в економічній та соціальній сферах.

Список літератури:

1. Наказ МОЗ України № 769 «Про затвердження Концепції розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011-2020 рр.» від 13.09.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20100913_769.html.
2. Проект концепції «Розвиток імпортозамінних виробництв в Україні та заміщення імпортованих лікарських засобів вітчизняними, у тому числі біотехнологічними препаратами та вакцинами» на 2011-2021 роки». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/portal/Pro_20110411_0.html.
3. Постанова КМУ № 725 «Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми розроблення новітніх технологій створення вітчизняних лікарських засобів для забезпечення охорони здоров'я людини та задоволення потреб ветеринарної медицини на 2011-2015 рр.» від 22.06.2011 р. // Урядовий кур'єр від 30.07.2011 р. № 138.
4. Закон України № 3718-III «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів» від 08.09.2011 / Урядовий кур'єр від 20.10.2011 р. № 194.
5. Наказ МОЗ України № 723 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової, роздрібною торгівлі лікарськими засобами» від 31.10.2011 р. // Офіційний вісник України від 29.12.2011 р.

6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про утворення робочої групи з питання вивчення механізму запровадження референтних цін на лікарські засоби і медичні вироби» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20120229_145.html.
7. Аптека (офіційний галузевий сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/270776>.
8. Support in Market Development (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smd.net.ua>.
9. Державний комітет статистики України (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Total market 2003-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imshealth.com>. – Title from the monitor.
11. В. Гончар Українські фармацевти витісняють імпорт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://smi.liga.net/articles/2012-04-10/5001717-ukra_nsk_farmatsevti_vit_snyayut_mport.htm.
12. Інформаційно-аналітичний бюлетень КМУ (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-kmu.com.ua/2014-01-16-000000pm/article/17816271.html>.
13. Pro-Consulting [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pro-capital.ua/press_center/expert/lekarstva-otchestvennogo-proizvodstva-v-2013-godu.
14. Лукьянчук Е. Структура мировых расходов на лекарственные средства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/86695>.
15. Матюшенко І.Ю. Перспективи розвитку торгівлі високотехнологічними товарами у світі та Україні / І.Ю. Матюшенко, Д.М. Костенко // БізнеІнформ. – № 8. – 2012. – С. 103-114.
16. Державний реєстр лікарських засобів України (станом на травень 2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.drlez.kiev.ua/>.
17. Зупанець І. А., Старченко М. П., Доброва В. Є Розробка моделі організації клінічних випробувань генеричних лікарських засобів / Запорозький медичний журнал. – 2011. – Том 13, – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/zmzh/2011_4/zupanez.pdf.
18. Тенденції державної політики України у сфері імпортозаміщення на фармацевтичному ринку імпортозаміщення: експертна думка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://medpharmconnect.com/Education_and_career/Articles/6007.html.
19. Інформаційно аналітичний бюлетень КМУ (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-kmu.com.ua/print/2013-09-03-000000pm/.../15867393.html>.
20. Імпортозаміщення: експертна думка.// Аптека. – 787 (16) від 25-04-2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/80076>
21. The Pharmaceutical Industry in Figures. The European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.efpia.eu/content/default.asp?pageld=559&docld=11586>.
22. Has the Pharmaceutical Blockbuster Model Gone Bust? A New Bain & Company Reveals New Drug Commercialization Costs Have Now Reached \$1.7 Billion While ROI Has Plummeted to Just 5% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreelibrary.com>
23. Т. Бухтиарова Програма імпортозаміщення с точки зрення фармакологической науки (коментарий) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umj.com.ua/article/20825/programma-importozameshheniya-s-tochki-zreniya-farmakologicheskoy-nauki>.
24. Kolinz P. Report National production of medications in the countries of European Union / P. Kolinz. – Farma industry. – 2010, p. 12-14.

Демченко Н. В.

Национальный фармацевтический университет

СТРАТЕГИЯ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ В ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ: ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕАЛИЗАЦИИ

Резюме

В статье рассмотрены особенности развития фармацевтической отрасли в Украине. Показаны ключевые моменты реализации государственной политики в фармацевтической сфере. Особое внимание уделено вопросам конкурентоспособности отечественных фармацевтических производителей в контексте политики импортозамещения.

Ключевые слова: импортозамещение, фармацевтическая отрасль, конкурентные преимущества, конкурентоспособность, недобросовестная конкуренция.

Demchenko N. V.

National Pharmaceutical University

IMPORT SUBSTITUTION STRATEGY IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY: FEATURES AND PROSPECTS OF IMPLEMENTING

Summary

The article studied the main peculiarities of the pharmaceutical industry in Ukraine. The general issues of the state policy in the pharmaceutical sector are considered. Particular attention is paid to competitiveness of domestic pharmaceutical enterprises in the context of import substitution policy.

Key words: import substitution, the pharmaceutical industry, competitive advantage, competitive, unfair competition.

УДК 330.341.1

Думанська І. Ю.

Хмельницький національний університет

СТРАТЕГІЯ ПОВЕДІНКИ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ ІННОВАЦІЙ

Розглянуто комерційний та некомерційний рух технологій в Україні. Досліджено форми та види комерційного трансферу інновацій. Сформовано структуру суб'єктів світового ринку технологій за рівнями освоєння інновацій. Проаналізовано стратегічну роль технічного сприяння та допомоги вітчизняним підприємствам при виході на міжнародний ринок інновацій.

Ключові слова: інновації, комерціалізація, трансферт технологій, інноваційний процес, науково-технічний процес.

Постановка проблеми. Випереджаюче економічне зростання країн сучасного світу неможливе без запровадження інновацій та широкої інтеграції. Розвиток світової економіки через переорієнтацію виробництва на експорт високотехнологічної продукції зумовив зростання її обсягів на світовому ринку інновацій до 2 трлн. 500 млн. дол. в рік, з яких 39% належить США, 30% – Японії, 16% – Німеччині, 0,1% – Україні. Обмін науково-технологічними досягненнями за останнє десятиліття зріс більш як у десять разів і став самостійною сферою економічних відносин, здатною впливати на економічне зростання. Сім найбільш розвинутих країн світу, що володіють 46 макротехнологіями з 50, утримують 80% цього ринку. До 80% усіх патентів і ліцензій на техніку, технології та ноу-хау контролюють транснаціональні корпорації. У загальному обсязі світових патентів нашої державі належить менше 1%. Водночас на Україну припадає 2,6% світового ринку зброї, що свідчить про її вагомий високотехнологічний потенціал [6]. Наявність визнаних у світі наукових шкіл та позиціонування нашої держави на найрезонансніших напрямках світового науково-технологічного розвитку створює передумови для активізації інтеграції у світовий ринок інновацій та вироблення власної стратегії поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя залежності економічного зростання від факторів науково-технічного прогресу та інновацій заклали П. Друкер, М. Кондратьєв, Г. Менц, Б. Санто, Р. Солоу, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер та інші вчені.

Теоретичні та практичні підходи до становлення національних інноваційних систем сформували А. Гальчинський, Л. Гурієва, В. Іванов, Н. Іванова, Б. Лундвалл, І. Макаренко, Р. Нельсон, А. Никифоров, Л. Федулова, К. Фрімен. Велику увагу проблемам інноваційного розвитку України приділено у працях В. Александрової, Ю. Бажала, Л. Безчасного, В. Геєця, Я. Жаліло, І. Крючкова, О. Лапко.

Проблеми інтеграції України у світовий інноваційний простір досліджують вітчизняні вчені Л. Антонюк, Б. Гриньов, В. Гусєв, В. Куриляк, Г. Литвинов, А. Поручник, Є. Савельєв, В. Соловійов.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в науковій літературі ще недостатньо визначено інтеграційні пріоритети України у світовий ринок інновацій, котрі зумовлюють економічне зростання та підвищення національної конкурентоспроможності, забезпечують можливість користування усіма перевагами міжнародного економічного співробітництва. Потребує наукового узагальнення й залучення України в процес транснаціоналізації світової економіки в системі стратегічних пріоритетів.

Мета статті полягає в формуванні стратегії поведінки України на міжнародному ринку інновацій з врахування пріоритетного розвитку комерційного трансферу технологій та техніки.

Виклад основного матеріалу. Одне з ключових питань цивілізаційної перспективи України становить обґрунтована й послідовна орієнтація країни на залучення до процесів техноглобалізму. Це планетарний тренд інтернаціоналізації створення й освоєння, виробничого й комерційного використання, трансферу (передання) й дифузії (розповсюдження) інновацій та технологій. При цьому інновації розглядаються як дискретні нововведення, що набули ринкового життєвого циклу, а технології характеризуються як системи інноваційно-ресурсних процедур створення нових продуктів і процесів.

Транснаціональна комерціалізація інновацій опосередковується світовим ринком технологій, тобто сукупністю міжнародних ринкових відносин його суб'єктів із приводу прибуткового використання прав власності на його об'єкти – технології продуктів, процесів та управління.

Складовими світового ринку технологій є їх міжнародні ринки, суттєві ознаки яких становлять переважна «географія» руху та/чи номенклатура інтелектуальної (промислової – за західною термінологією) власності. Для України таким міжнародним ринком є європейський, точніше східноєвропейський, ринок, а номенклатурний портфель охоплює головним чином некомерціалізовані інновації, а не саме об'єкти технології чи їхні продукти-носії [2, с. 130].

Об'єкти (технології) світового та міжнародних ринків технологій можуть набирати як товарного, так і нетоварного вигляду. Іншими словами, рух технологій здійснюється у двох формах: комерційній (ринковій) і некомерційній (позаринковій).

Основне місце в комерційному трансфері технологій належить опосередкованій торговельними угодами й контрактами купівлі-продажу уречевлених технологій (засобів виробництва і предметів споживання), які є об'єктами світового ринку товарів (послуг).

Товари класифікуються згідно з розробленим ЮНКТАД рівнем технологічної місткості торгівлі (ТМТ) – часткою витрат на дослідження та розробки в обсязі їх виробництва й торгівлі. Так, у країнах ОЕСР високо технологічно місткими вважаються аерокосмічне устаткування (22,7%), комп'ютери (17,5%), електроніка (10,4%), ліки (8,7%) тощо; середньо технологічно місткими – автомобілі (2,7%), хімікати (2,3%), різна промислова продукція (від 1,6% до 1,8%) і т. д.; низько технологічно місткими – будівельні матеріали (0,9%), продукти харчування (0,8%), судна (0,6%), чорні метали (0,6%), текстиль, одяг, взут-

тя (0,2%). Загалом середній коефіцієнт ТМТ для першої групи товарів становить 11,4%, другої – 1,7%, третьої – 0,3% [6].

Існують і інші – якісні критерії віднесення продукції до високотехнологічної (наукомісткої): частка зайнятих в НДДКР (не менш ніж 2,5% загальної чисельності зайнятих), досягнення світового рівня якості продукції, висока експортна квота, використання високих (hi-tech) технологій тощо.

У зовнішньоторговельному балансі України у 2013 р. на поставки машин та устаткування припадало 9,3% експорту (з них механічних – 6,0% та електричних – 3,3%) [4]. В експортних квотах розвинутих та нових індустріальних країн ця доля вища, як мінімум, на порядок. Поодинокими, хоча й масштабними, виглядають «високотехнологічні прориви» України, такі як чотиристоронній космічний проект «Морський старт», виробництво й поставки до Пакистану новітніх танків, спільний з Іраном комплексний інжиніринг проекту літакобудування.

На світовому ринку технологій у його «чистому вигляді» відбувається комерційний трансфер неуречевлених об'єктів (технологій), який формує основу сучасних міжнародних науково-технічних відносин. Такі об'єкти (технології) представлені результатами інтелектуальної, тобто невиробничої, діяльності і є нематеріальними за своєю суттю носіями технологій продуктів, процесів і управління.

Класифікувати їх через внутрішню цілісність можливо лише умовно на:

- бланкові: інформаційні масиви друкованої спеціальної періодики, довідників, підручників, науково-технічних видань: знання, досвід і навички, що набуваються у процесі досліджень і передаються при навчанні, стажуванні, перепідготовці кадрів, а також на дискусійних форумах, виставках, при обміні й міграції вчених і спеціалістів, при здійсненні програм міжнародного технічного співробітництва тощо:

- потенційно ринкові: патенти, ноу-хау, науково-технічна документація, копірайт, управлінський консалтинг тощо. Згідно з усталеною статистикою, можливість ринкового використання цих об'єктів дуже невелика: з усієї кількості новацій, що патентуються у світі, використовується не більш ніж 3-5%, відсів ідей на стадії їхньої реалізації в продукт чи процес сягає 99 зі 100, а з кожних 100 нових товарів ринок частково чи цілком відкидає до 90.

- ринкові: патентні і безпатентні ліцензії, лізинг, копірайт, франчайзинг [3, с. 43].

Науково-технологічному потенціалові України донині притаманне переважне «виробництво» позаринкових і дуже частково, з огляду на вимоги міжнародного технологічного обміну, ринкових об'єктів промислової власності. Проблемною для наукомісткого експортного орієнтування вітчизняної економіки є і еволюція ринкових факторів конкурентоспроможності інновацій та технологій.

Щодо технологій продуктів, то протягом останніх десятиріч у світі простежується послідовний перехід від переваги ціни до якості продукції, далі – до її інноваційності та сервісу, нарешті – до міжнародної винятковості та після-експлуатаційної утилізації товарів.

У розвитку технологій процесів провідною тенденцією є стимульовані державами відмова від затратних техногенних процесів на користь ресурсо-, енерго- та природоохоронних технологій на базі інтернаціоналізації їх розробки і впровадження.

Технології управління вдосконалюються в напрямі гуманізації суспільної організації управління, підвищення соціальних та екологічних стандартів життя, зокрема шляхом дифузії цих технологій у країни периферії світу.

Зрозуміло, і це об'єктивно, що на практиці абсолютно нові технології трапляються рідко. Як правило, новації синтезують тією чи іншою мірою традиційні елементи виробництва, організації, управління з набутими знаннями, є симбіозом стандартних та інноваційних процесів. Вони можуть також у новий спосіб поєднувати усталені процедури, в тому числі у формі технологічного обміну.

До сучасних форм міжнародного комерційного трансферу технологій належать угоди: ліцензійні (найрепрезентативніша форма), патентні, з приводу передання ноу-хау, лізингу, копірайту, франчайзингу, створення зарубіжних філіалів ТНК і спільних підприємств, надання наукомістких послуг у сферах виробництва, обігу та управління (інжиніринг, консалтинг, інформінг, менеджмент, підготовка персоналу тощо), а також міжнародне науково-технічне співробітництво (кооперація, замовні роботи). На практиці зазначені форми трансферу технологій доповнюють одна одну, особливо в масштабних проектах, у міждержавних угодах про промислово-інвестиційне співробітництво, науково-технічну та виробничу кооперацію тощо.

В Україні реалізація і наповнення вітчизняною науково-технічною продукцією цих форм міжнародного технологічного трансферу історично регламентувалися державою. Нинішня неконтрольована «лібералізація» доти привілейованої сфери інтелектуального відтворення нації привела не стільки до творчого вивільнення особи, скільки до інституційного колапсу цієї сфери [1, с. 184]. Варто нагадати, що нароцкування науково-технічного потенціалу, наприклад, нових індустріальних країн відбувалося за жорсткого централізованого регулювання процесів його транснаціональної кооперації.

Такого підходу вимагає, зокрема, диверсифікована структура суб'єктів світового ринку технологій:

- на моно- і мікрорівнях – університети та наукові заклади, бізнес-центри, венчурні фірми, інноватори-індивідуали;

- на мезорівні – ТНК і МНК, національні компанії й науково-технічні комплекси (дослідницькі, технологічні парки та ін.);

- на макрорівні – державні й національні науково-технічні системи;

- на метарівні – міждержавні утворення та інтеграційні угруповання;

- на мегарівні – міжнародні організації, передусім системи ООН [8, с. 14].

У Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» метою реформи в інноваційній сфері визначено активізацію інноваційних процесів, повноцінне використання потенціалу науки в процесі технологічної модернізації економіки [5].

Індикаторами досягнення мети в період 2010-2014 років визначено збільшення частки інноваційно-активних промислових підприємств з 10,7 до 25%, підвищення наукоємності ВВП з 0,95 до 1,5% [так само].

Розробка та реалізація антикризових заходів, спрямованих на стабілізацію макроекономічної ситуації, відновлення стабільності у фінансовій сфері, дозволили у 2012 році досягти за деякими

показниками інноваційного розвитку докризового рівня. Проте стан інноваційної діяльності залишається складним і потребує прийняття активних стимулюючих заходів з боку держави.

За підіндексом «Інновації» у 2011-2012 рр. Україна посідає лише 74 місце серед 142 країн (табл. 1).

У списку найбільш інноваційних країн планети, який був оприлюднений на початку 2013 року агентством Bloomberg, Україна увійшла до 50 кращих країн і посіла 42 місце. При цьому агентство Bloomberg розглянуло показники понад 200 країн і суверенних регіонів, щоб визначити їхній інноваційний фактор. Остаточний список було скорочено до 96, з якого вибрано 50 [10].

Для досягнення визначених у Програмі економічних реформ показників розвитку необхідно, у першу чергу, удосконалити нормативно-правову базу регулювання інноваційної діяльності.

Некомерційні (квазікомерційні) форми руху технологій опосередковують процеси відтворення позаринкових об'єктів світового ринку технологій. Саме вони створюють «кореневу систему» розвитку міжнародного технологічного обміну, забезпечують посилення інтелектуального потенціалу та пріоритетність «людського капіталу» як продуцента інновацій. Сучасні «соціальні технології» дифузії власності, дивізіоналізації управління, делегування повноважень, мотивації творчої праці можна порівняти з найрадикальнішими виробничими технологіями.

До таких форм трансферу і дифузії технологій відносять і міжнародне технологічне сприяння (допомогу). Його цільова функція – сприяти через сферу технологій процесів, продуктів і управління країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою в посиленні ринкових основ економіки. Сприяння надається у вигляді технологічних грантів, тобто безоплатного передання технологій і устаткування, спів фінансування, участі в реалізації спільних проектів, у вигляді консалтингу та підготовки національних кадрів тощо.

Технічне сприяння може здійснюватися на двосторонній, багатосторонній (міжурядовій чи за участі регіональних організацій) основі та міжнародній (за участі міжнародних організацій). У регулярних бюджетах більшості розвинутих країн, провідних міжнародних організацій (МЮОН, ЮНІДО, ЮНКТАД, МВФ, МБРР та ін.) передбачаються спеціальні кошти на зазначені цілі [9].

Подібна технічна допомога надходить і до України. Переважна її частка – «соціальні технології» розвитку демократичних інститутів суспільства, наповнення і диверсифікації форм і відносин

власності, дивізіоналізації управління, делегування владних повноважень, тренінг державного та підприємницького персоналу.

Аналіз сучасного стану науково-технічної та інноваційної сфери в Україні свідчить про те, що за рівнем інноваційної активності, станом виробництва високотехнологічної продукції, обсягами фінансування науки, розвитком інфраструктури інноваційного підприємництва Україна значно відстає від провідних країн світу. Існує невідповідність науково-технічного потенціалу країни загальній продуктивності національної економіки, що зумовлено низькою ефективністю національної інноваційної системи [7, с. 114].

Однією з головних проблем, що гальмують розвиток високотехнологічного сектору економіки, залишається відсутність фінансування та недостатньо ефективна державна інноваційна політика, що призводить до скорочення числа наукових працівників, ускладнює отримання економічної віддачі у вигляді завершених інноваційних пропозицій та їх реалізації у сферах вітчизняної економіки.

Відсутність у країні попиту на результати наукових досліджень, неповноцінність державної системи захисту прав інтелектуальної власності та механізмів комерціалізації інтелектуального продукту позбавляють стимулів потенційних суб'єктів інноваційної діяльності та призводять до субсидіювання економік більш розвинутих країн за рахунок безкоштовного трансферу як висококваліфікованих фахівців, так і результатів фундаментальних досліджень.

Інноваційний процес гальмується недостатністю інституційного забезпечення інноваційної діяльності, що виявляється у відсутності розвинутого ринкового середовища загалом та зокрема – в незавершеній нормативно-правовій базі, практиці «призупинення» окремих норм чинних законів, які регулюють інноваційну діяльність, неповноті інфраструктури (в т. ч. високотехнологічної) інноваційного розвитку.

Висновки і пропозиції. Таким чином, держава має відігравати активну роль у створенні загальнонаціонального попиту на інновації; впровадити широкий набір інструментів, які не потребують значних видатків із бюджету, але за рахунок розбудови мотиваційного поля здатні багаторазово посилити інноваційну складову економіки. Водночас з метою піднесення рівня платоспроможного (а отже – вимогливого) внутрішнього попиту та надання імпульсу до інновацій внутрішньому виробникові необхідно відчутно підвищити рівень оплати праці – як перший інвестиційний внесок у людський капітал, а державі створити передумови для цього.

Таблиця 1

Підіндекс «Інновації» та його складові для України за період 2008-2012 рр.

Категорія	2009-2010		2010-2011		2011-2012	
	рейтинг з 133 країн	бал (1-7)	рейтинг з 139 країн	бал (1-7)	рейтинг з 142 країн	бал (1-7)
Інновації	62	3,21	63	3,1	74	3,1
Інноваційна спроможність	32	3,7	37	3,5	42	3,4
Якість науково-дослідних інститутів	56	3,9	68	3,6	72	3,6
Видатки компаній на дослідження і розробки (ДіР)	68	3,0	69	3,0	75	3,0
Взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері ДіР	64	3,5	72	3,5	70	3,6
Державні закупівлі новітніх технологій і продукції	85	3,3	112	3,1	112	3,1
Наявність учених та інженерів	50	4,4	53	4,3	51	4,3

Джерело: *The Global Competitiveness Report 2011-2012* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf.

Список літератури:

1. Вівчар О.Й. Інноваційна діяльність в Україні та напрямки її розвитку / О.Й. Вівчар, Н.М. Паранька // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 183-187.
2. Гвоздю С.Ю. Зарубіжний досвід активізації інноваційної діяльності на підприємствах / С.Ю. Гвоздю // НУ «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2011. – С. 130-131.
3. Денисюк В. Міжнародний трансфер технологій: сучасний зміст, аналіз закордонної та національної статистики / В. Денисюк // Економіст: наук. журнал. – № 2. – Лютий, 2005. – С. 43.
4. Державна служба статистики : Розділ «Наука та інновації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : Програма економічних реформ на 2010–2014 роки / Комітет з економічних реформ при Президентові України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
6. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/book/.../index.htm.
7. Мартиненко В.М. Інноваційна стратегія демократичного розвитку України: від місцевої демократії до демократичної держави / В.М. Мартиненко / [Моногр.]. – Х. : Константа, 2004. – 225 с.
8. Саліхова О.Б. Що таке високі технології / Олена Борисівна Саліхова // Діловий вісник. – 2006. – 10(149). – С. 14-15.
9. Чижов С. В. Інноваційний фактор у підвищенні конкурентоспроможності промисловості України [Електронний ресурс] / С. В. Чижов // Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – Режим доступу : iee.org.ua/files/alushta/89-4ijov-innov_factor.pdf.
10. The Global Competitiveness Report 2011-2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf.

Думанская И. Ю.

Хмельницький національний університет

СТРАТЕГИЯ ПОВЕДЕНИЯ УКРАИНЫ НА МЕЖДУНАРОДНОМ РЫНКЕ ИННОВАЦИЙ

Резюме

Рассмотрены коммерческое и некоммерческое движение технологий в Украине. Исследованы формы и виды коммерческого трансфера инноваций. Сформирована структура субъектов мирового рынка технологий по уровням освоения инноваций. Проанализирована стратегическая роль технического содействия и помощи отечественным предприятиям при выходе на международный рынок инноваций.

Ключевые слова: инновации, коммерциализация, трансферт технологий, инновационный процесс, научно-технический процесс.

Dumanska I. Y.

Khmelnytsky National University

UKRAINE BEHAVIORAL STRATEGY ON THE INTERNATIONAL MARKETS OF INNOVATIONS

Summary

Considered commercial and non-commercial movement of technology in Ukraine. Studied the forms and types of commercial transfer of innovation. Existing structure of global business technology market by level of development of innovation. Analyzes the strategic role of technical assistance and support domestic enterprises in entering the international market innovation.

Key words: innovation, commercialization, technology transfer, innovation process, scientific and technical process.

УДК 657:338.48

Єрмаченко В. Є.
Козубова Н. В.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ У ПРОСТОРИ ТА ЧАСІ

Проведений аналіз статистичних моделей виїзного туристичного потоку дозволяє зробити висновок, що найвищі результати мають державні програми, впроваджені в період 2014-2016 рр., коли зарубіжні туристичні дестинації, згідно з теорією життєвих циклів, знаходяться у фазі зрілості і скорочення. Таким чином, попит на послуги виїзного туризму може бути переорієнтований на внутрішній ринок туристичних послуг.

Ключові слова: туризм, державне регулювання, ринок туристичних послуг.

Постановка проблеми. Україна, реформуючи свою економіку на ринкових засадах, входить у світовий туристичний ринок. У Законі України «Про туризм» законодавчо закріплено, що туризм є пріоритетною детермінантою соціально-економічного розвитку, але, незважаючи на певні кроки, що зроблені органами державної влади, він за темпами свого розвитку залишає Україну на найнижчих рейтингових позицій світового туристичного ринку. Заслугує на увагу щорічна оцінка Світового економічного форуму щодо конкурентоздатності подорожей і туризму (The T&T Competitiveness Index). За цим рейтингом, у 2013 р. Україна зайняла 76-е місце серед 144 країн світу, відповідно, 37-е місце у Європі [1].

Згідно з експертною оцінкою ЮНВТО, Україна за фактичним рівнем державної підтримки туризму у 2012 р. посідає 126 місце серед 140 країн світу [2] та в цілому сектор туризму в країні не виглядає як пріоритетний для держави. Незважаючи на рівень зазначених показників, іноземні експерти погоджуються, що Україна має суттєвий туристичний потенціал та після проведення ЄВРО2012 опинилася серед 10 найбільш привабливих туристичних напрямків згідно рейтингам міжнародних туристичних порталів і видань, включаючи National Geographic, Trip Advisor, Globe Spots и Lonely Planet [3].

Отже, якщо з одного боку, частка України у рік ЄВРО2012 склала лише 0,56% світових туристських прибуттів, то з іншого, згідно з даними ЮНВТО [2], Україна входить до складу країн з динамічним ростом витрат на зарубіжний туризм (115%).

За даними Державної служби статистики України [4], у 2013 р із загальної кількості туристів 23 2311 іноземних туристів в'їхали до України, 2519390 громадян України виїхало з туристичними цілями та 702615 осіб подорожували в межах України.

Таким чином, розвитку ринку туристичних послуг України притаманне домінування імпорту туристичних послуг над експортом, що негативно позначається на зовнішньоторговельному балансі, оскільки це відтік валютних коштів за кордон. Також доцільно звернути увагу суттєву різницю в дохідності наданих туристичних послуг. Так, доходи від туристичного обслуговування в Україні одного туриста-іноземця у 2011 р. становили 252 дол. США, проти середнього по світу – 1 219 дол. США. Отже, оскільки вартість туристичного обслуговування громадянина України за кордоном є вищою, ніж вартість туристичного обслуговування в Україні для іноземних туристів, органам державної влади доцільно звернути увагу на заходи, спрямовані на розвиток внутрішнього туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку туризму в Україні присвячені роботи О. Любіцевої, А. Чудновського, Л. Дядечко, С. Мельниченко, Т. Ткаченко [5; 6; 7; 8; 9].

Окремі аспекти регулювання розвитку туризму регіонів висвітлені у працях Ю. Алексеєва, В. Биркович, О. Малишева [10; 11; 12].

Проте питанням державного регулювання ринку туристичних послуг в площині розвитку внутрішнього туризму приділено недостатньо уваги, що разом з окресленою проблемою підтверджує актуальність дослідження.

Метою написання цієї роботи є окреслення головних пріоритетів державного регулювання туристичного ринку України та визначення територіальних та часових обмежень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що внутрішній туризм перерозподіляє національний дохід, сприяє стабілізації національної економіки, створює нові робочі місця, розвиває культуру та освіту місцевого населення. Стабільний розвиток національного туристичного ринку забезпечується функціонуванням внутрішнього туристичного ринку, де створюється туристичні послуги для задоволення власних туристичних потреб. Таким чином, неможливо розвинути в'їзний туризм не розвиваючи внутрішній. Внутрішній туризм використовує існуючу туристичну інфраструктуру, стимулюючи її вдосконалення та розвиток, не лише стимулює грошові надходження, але й стримує вихід коштів за кордон.

За Гаазькою декларацією з туризму, слід стимулювати розвиток внутрішнього туризму таким же чином, як і розвиток міжнародного туризму.

Попит на внутрішньому ринку туристичних послуг може формуватися за рахунок:

- 1) створення туристичного попиту потенційних споживачів-громадян України;
- 2) переорієнтації туристичного попиту споживачів послуг зарубіжного туризму.

З метою об'єктивного кількісного визначення можливостей заміщення імпорту туристичних послуг національним виробництвом доцільно враховувати обмеженість імпортозаміщення за видами туристичних послуг. Так, ділові туристичні послуги супроводжують службові поїздки до конкретних підприємств, розташованих на певних територіях, які не піддані впливу державного регулювання. Щодо рекреаційних туристичних послуг, доцільним є врахування мотивів подорожі, адже подорожі з пізнавальними, спортивними та лікувальними мотивами можуть бути не чуттєвими до впливу державного регулювання через унікальність пункту і об'єкту призначення.

З іншого боку, ускладненою є оцінка фактичної кількості споживачів виїзних туристичних послуг.

У 2013 р. з 23,76 млн. громадян України, які виїжджали за кордон, 1,49% в'їжджали за програмами організованого туризму та 97,35% – за приватними поїздками. Приватну поїздку як мету подорожі декларували 2,302 млн. (9,69%) громадян України, які виїжджали до традиційних країн в'їзного туризму (Туреччина, Єгипет, Об'єднані Арабські Емірати, Греція, Італія, Іспанія, Великобританія, Франція), що в 6,5 рази більше загально задекларованого виїзного потоку за програмами організованого туризму. Таким чином, витрати громадян України на придбання туристичних послуг за кордоном можуть бути вищими за оцінки видатків за офіційно зафіксованими програмами організованого виїзного туризму і цю гіпотезу необхідно враховувати при розробці та обґрунтуванні державних програм, націлених на розвиток національного ринку туристичних послуг.

Через вади чинного методу офіційної реєстрації мотивів виїзду громадян за кордон державні статистичні органи України не мають змоги повно оцінити обсяг виїзного туризму і враховують інформацію тільки щодо організованого туризму, залишаючи поза увагою туристичне обслуговування за кордоном підчас приватних подорожей. Втім, географічна структура приватних подорожей фіксується достовірно і може дати основи для експертної оцінки виїзного неорганізаційного туристичного потоку.

Так, більшість приватних подорожей українських громадян спрямовано до країн, які мають спільні кордони з Україною (у 2012 році це Польща – 28,8%, Російська Федерація – 25,3%, Молдова – 10,0%, Угорщина – 8,0%, Білорусь – 6,9%, Румунія – 3,3%, Словаччина – 2,4%). Отже, можливо припустити, що подорожі до цих країн викликані родинними зв'язками. Проте решта країн має дрібну частку, і лише Туреччина, Німеччина та Єгипет не є сусідніми країнами, але мають частку загальної кількості приватних подорожей більше 1% (2,12%, 1,56% та 1,25% відповідно). За даними ЮНВТО, ці країни є найбільшими дестинаціями міжнародних туристів і за обсягами туристичних прибуттів у 2012 р. посіли, відповідно, 6, 7, та 23 місце у загальному рейтингу з 162 країн світу. Отже, доцільно висунути гіпотезу, що мотивами приватної подорожі українських громадян до цих країн може бути виїзний туризм.

В цілому виявлена структура мотивації виїзного туристичного потоку не суперечить загальним тенденціям виїзного організованого туристичного потоку (рис. 1)

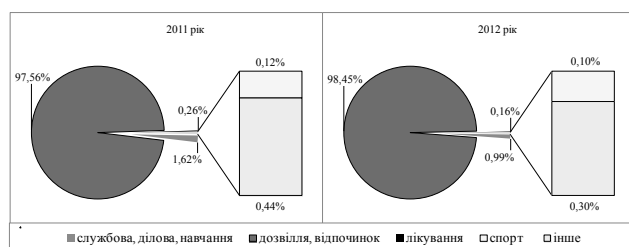

Рис. 1. Структура виїзного організованого туристичного потоку за мотивами подорожі

Джерело: складено автором на основі [4]

Отже, основним мотивом виїзду громадян України за програмами організованого туризму і за приватними подорожами є отримання рекреаційних послуг за кордоном. Внутрішньому РТП

характерний високий потенціал щодо пропозиції рекреаційних послуг, тож формування попиту на внутрішньому РТП у значній мірі може здійснюватися за рахунок імпортозаміщення послуг зарубіжного туризму.

При плануванні заходів щодо реалізації потенціалу ВРТ щодо рекреаційних послуг необхідно враховувати можливі бар'єри туристичного попиту. У загальній теорії маркетингу туризму бар'єри туристичного попиту розділяють на:

– економічні – пов'язані з рівнем цін на туристичні послуги та балансуванням платоспроможного попиту та пропозиції;

– психологічні – пов'язані з емоційним спектром споживчих властивостей туристичних послуг (звички, традиції, ностальгія, прагнення нового тощо).

При формуванні попиту на внутрішньому РТП за рахунок імпортозаміщення економічні бар'єри не можуть мати вирішального впливу, оскільки в більшості випадків за рахунок економії на транспортних витратах, ціна продуктів внутрішнього туризму має бути суттєво нижчою за ціни продуктів виїзного туризму. Емоційний спектр споживчих властивостей туристичних послуг може виявитися як стимулом розвитку внутрішнього РТП (при наявності у існуючих споживачів послуг виїзного туризму прагнення до отримання нових вражень шляхом зміни туристичної дестинації), так і бар'єром (в разі формування у громадян України традицій і звичок відпочинку і оздоровлення за кордоном).

З метою визначення вектору впливу психологічних чинників формування попиту на внутрішньому РТП можливо використати теорію життєвих циклів, згідно з якою умовно виокремлюють вісім стадій розвитку туристичної дестинації:

1) дотуристична фаза, яка характеризується привабливістю дестинації через первозданні природні якості, які не зазнали змін під впливом туристичного потоку;

2) фаза початкового зростання, протягом якої формуються основи туристичної інфраструктури, під впливом зростаючого туристичного потоку;

3) фаза інтенсивного розвитку, протягом якої суб'єкти туристичного бізнесу та органи місцевої і державної влади активно реалізують програми націлені на просування туристичної дестинації на РТП, у т. ч. рекламно-інформаційні кампанії з метою формування зацікавленості потенційних туристів, фінансово-економічні кампанії підтримки господарської діяльності підприємств, розташованих в туристичній дестинації, тощо; внаслідок реалізації таких програм відбувається інтенсивний розвиток туристичного попиту та пропозиції характерних туристичних послуг;

4) фаза екстенсивного розвитку, яка характеризується подальшим збільшенням туристичного потоку, обсяги якого вимагають інфраструктурних змін у туристичній дестинації, розширення кількості та якості супутніх туристичних послуг, а також поступово ведуть до уніфікації дестинації і зміни (чи навіть втрати) первозданих природних якостей, зародження соціально-культурних конфліктів між туристами та місцевими жителями, різними верстами місцевого населення, тощо;

5) фаза зрілості, протягом якої темпи зростання туристичного потоку уповільнюються; туристичний попит формується під впливом переорієнтації моди на інші туристичні дестинації, прагненням туристів до отримання нових вражень та задоволення пізнавальних інтересів, а також у

деяких випадках в умовах збільшення політичної і соціальної напруги в приймаючій країні чи/та несприятливих природно-кліматичних явищ;

6) фаза скорочення, яка характеризується зменшенням туристичного потоку, проте його обсяги забезпечують прибутковість фінансово-господарської діяльності підприємств-продуцентів характерних та супутніх послуг;

7) фаза занепаду, протягом якої туристичний потік критично зменшується, пропозиція туристичних послуг не знаходить споживача і фінансово-господарська діяльність туристичних підприємств є збитковою;

8) фаза стрибку, яка характеризується виходом туристичної дестинації на фазу зростання завдяки створенню нового фактору атракції, реалізації нових проектів чи програм розвитку (у тому числі за рахунок цінової політики, формування звичок та лояльності туристів, вирішення соціально-політичних конфліктів, розв'язання екологічних проблем).

Таким чином, розвитку туристичних дестинацій притаманна спіралевидна траєкторія; при виваженій політиці державного чи регіонального регулювання дестинаціям вдається оминати фазу занепаду за рахунок реалізації державних програм підтримки розвитку туризму та індивідуальних підприємницьких ініціатив. Для прогнозування можливостей імпортозаміщення для розвитку внутрішнього РТП в Україні цікавим є висновок окремих авторів [13], що в середньому життєвий цикл туристичної дестинації складає 20-25 років.

Аналіз динаміки подорожей громадян України до найбільших зарубіжних туристичних дестинацій (рис. 2) надає підґрунтя для висновків, що ці дестинації для вітчизняних туристів знаходяться у фазі зрілості (Німеччина, Туреччина) та скорочення (Єгипет).

Оскільки туризм є соціально-економічним явищем, що стрімко розвивається, з метою прогнозування його динаміки можливо застосовувати методи динамічного моделювання. Прогнозування на основі ретроспективних даних з високими показниками статистичної значимості побудованих моделей (табл. 1) визначає у майбутньому зменшення туристичного потоку громадян України до цих туристичних дестинацій. Проте, згідно з теорією життєвого циклу, необхідно враховувати подальшу фазу стрибку у розвитку зарубіжних дестинацій.

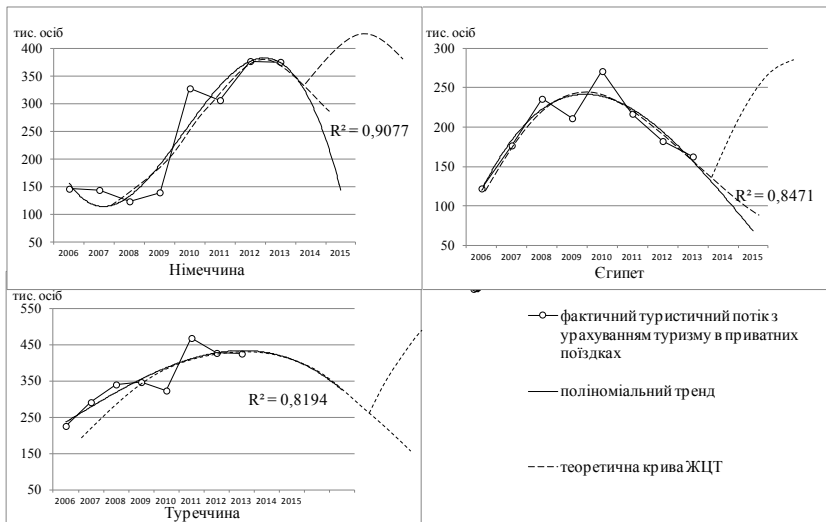

Рис. 2. Моделювання виїзного туристичного потоку на основі теорії життєвого циклу

– по-перше, найвищі прогнозовані результати мають державні програми, локалізовані у періоді 2014-2016 рр., коли зарубіжні туристичні дестинації, які є найбільшими атракторами українських туристів, знаходяться на фазі зрілості і скорочення, отже попит на послуги виїзного туризму може бути переорієнтований на внутрішній РТП;

– по-друге, державні програми, заплановані на пізніший період, будуть реалізовуватися в умовах сформованості звичок і традицій населення України до відпочинку і оздоровлення за кордоном та зростанням атрактивності зарубіжних туристичних дестинацій, отже матимуть нижчу результативність.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, на цей час державні програми підтримки розвитку внутрішнього туризму є обґрунтованими у просторі (на основі наявності достатнього потенціалу туристичної пропозиції та туристичного попиту) та у часі (на основі тенденцій розвитку основних зарубіжних туристичних дестинацій).

Економічний результат реалізації своєчасних державних програм підтримки розвитку внутрішнього туризму може бути оцінений на основі кількісних оцінок виїзного туристичного потоку з України та вартісних оцінок туристичного обслуговування за кордоном.

Якщо враховувати середні витрати на обслуговування іноземних туристів, опубліковані ЮНВТО [2], та кількість українських громадян, які виїжджали до цих країн, оприлюднені Державним комітетом статистики України [4], загальний обсяг витрат на придбання зарубіжних туристичних послуг лише за цими трьома країнами у 2012 р. склав понад 99,8 млн. дол. США, а з урахуванням туристичних послуг за приватними поїздками – на порядок більше.

Оскільки 98% організованих туристичних подорожей здійснювалося українськими громадянами з метою відпочинку і дозвілля, а 43% приватних подорожей – за мотивами оздоровлення і розваг, можна зробити висновок, що в разі часткового заміщення імпорту рекреаційних туристичних послуг внутрішнім виробництвом, виток валютних коштів за кордон скоротиться на понад 577,9 млн. дол. США щорічно.

Таблиця 1
Статистичні моделі виїзного туристичного потоку

Туристична дестинація	Математичний опис моделі	Коефіцієнт детермінації
Німеччина	$y = -3,5427x^3 + 51,082x^2 - 170,02x + 278,72$	0,9077
Єгипет	$y = 0,5286x^3 - 15,565x^2 + 106,82x + 27,926$	0,8471
Туреччина	$y = -0,2758x^3 + 0,7475x^2 + 41,573x + 194,08$	0,8194

Отже, проведений аналіз дозволив оцінити перспективи розвитку внутрішнього РТП у часі:

Список літератури:

1. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www3.weforum.org/docs>.
2. World Development Indicators: Travel and tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdi.worldbank.org/table/6.14>.
3. Ukraine Scores High in Six International Tourism Ratings: Tourism Boom Expected in 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wnu-ukraine.com/news/culture-lifestyle/>.
4. Офіційна статистична інформація Державного комітету статистики України [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О.О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2002. – 436 с.
6. Чудновський А.Д., Жукова М.А. Менеджмент туризму : підручник. – М. : Фінанси та статистика, 2002. – 288 с.
7. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу / Л.П. Дядечко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
8. Ткаченко, Т. І. Соціально-економічні проблеми розвитку туристичної сфери в умовах інформатизації суспільства / Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко // Економіка Криму. – 2008. – № 24. – С. 6-10.
9. Ткаченко Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
10. Алексеева Ю. В. Державне регулювання розвитку туристичної галузі України в контексті досвіду Франції [Текст] : автореф. дис...канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Ю.В.Алексеева ; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. – Одеса : [б. и.], 2005. – 20 с.
11. Биркович В. І. Державне регулювання сфери туризму на регіональному рівні [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / В.І. Биркович ; Гуманіт. ун-т «Запоріж. ін-т держ. та муніцип. упр.». – Запоріжжя : [б. и.], 2007. – 20 с.
12. Малишева О. В. Державне управління сферою туризму та охороною культурної спадщини (регіональний аспект) [Текст] : автореферат дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / О. В. Малишева ; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х. : [б. и.], 2008. – 19 с.
13. Боголюбов В.С. Економіка туризму. – М. : Академія, 2010. – 312 с.

Ермаченко В. Е.**Козубова Н. В.**

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИОРИТЕТОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА В ПРОСТРАНСТВЕ И ВО ВРЕМЕНИ****Резюме**

Проведенный анализ статистических моделей выездного туристического потока позволяет сделать вывод, что высокие результаты имеют государственные программы, внедрённые в период 2014-2016 гг., когда зарубежные туристические дестинации, согласно теории жизненных циклов, находятся в фазе зрелости и сокращения. Таким образом, спрос на услуги выездного туризма может быть переориентирован на внутренний рынок туристических услуг.

Ключевые слова: туризм, государственное регулирование, рынок туристических услуг.

Yermachenko V. E**Kozubova N. V.**

Kharkiv National Economic University named after Semen Kuznets

SETTING LOCAL AND TEMPORAL PRIORITIES OF STATE REGULATION OF TOURIST MARKET**Summary**

The conducted analysis of statistical models of outbound tourist flow leads to the conclusion that state programs that would be implemented in the period of 2014-2016's have the highest results, while the foreign travel destinations, according to the theory of life cycles, are at the stage of maturity and reduction. Thus, the demand for outbound tourism services can be redirected to the domestic tourism market.

Key words: tourism, state regulation, tourist market.

УДК 338.436:330.341.1

Замрига А. В.

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АПК УКРАЇНИ

Проведено дослідження сутності та необхідності здійснення організації, а також побудови механізму державного регулювання інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах. Здійснено загальну характеристику понятійного апарату між економічними категоріями, які застосовуються в процесі управління інноваційною діяльністю підприємств агропромислового комплексу.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний процес, інноваційний розвиток, національна інноваційна система (НІС).

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність є важливою та необхідною умовою успішного розвитку агропромислових підприємств, які за своїм природним та аграрним потенціалом могли б посісти провідне місце серед країн ЄС. Однак інноваційна діяльність використовується неефективно, і основною причиною такої ситуації є нездатність агропромислових підприємств впроваджувати інновації у повсякденну роботу. Також науково-технічна та інноваційна сфера не виконує належним чином роль джерела економічного зростання через відсутність дієвих економічних стимулів, які б захоплювали агропромислові підприємства здійснювати технологічну модернізацію своїх підприємств шляхом активного запровадження інновацій. На сьогоднішньому етапі розвитку інноваційна діяльність на агропромислових підприємствах потребує підвищення ефективності виробничої структури, розвитку внутрішнього ринку, який буде орієнтований на експорт, необхідне посилення наукового та практичного інтересу до питань, які виникають в процесі здійснення інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження особливостей розвитку інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах здійснювали провідні вітчизняні вчені, такі як В.Г. Андрійчук, А.П. Гайдуцький, О.І. Дацій, Л.В. Дейнеко, М.В. Зубець, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, М.Х. Корецький, М.Ф. Кропивко, М.І. Крупка, В.Г. Чабан, О.І. Янковська, П.М. Музика, а також дане питання досліджували зарубіжні вчені, зокрема: В. Александрова, Х. Барнет, С. Вітте, Б. Гриньов, Е. Денісон, П. Друкер, П. Завлін, М. Кондрат'єв, С. Кузнец, Р. Менсел, Г. Менш, В. Мічерліх, Р. Солоу, Л. Соті, Б. Твісс, Р. Фатхутдінов, Х. Фрімен, А. Шпідгоф, Й. Шумпетер та ін. Водночас у вітчизняних і зарубіжних наукових публікаціях недостатньо розроблені теоретичні та практичні аспекти стосовно визначення пріоритетних напрямів підвищення інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві в нових вимірах економічного простору.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз особливостей розвитку інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах, а також побудова механізму державного регулювання. На основі опрацювання сучасної літератури зробити пропозиції щодо подальшого розвитку та удосконалення інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах.

Мета статті – розгляд теоретичних аспектів стосовно визначення особливостей розвитку інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах, здійснення моніторингу існуючих проблем в нових вимірах економічного простору та опрацювання авторських підходів щодо окреслен-

ня пріоритетів підвищення розвитку інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Для повного розуміння інноваційної діяльності спробуємо охарактеризувати основні економічні категорії, які застосовуються в процесі управління інноваційною діяльністю підприємств агропромислового комплексу. Отже, загальна характеристика і те, що розуміється під поняттям «інновація», вперше було запропоновано Й.А. Шумпетером (англ. innovation – введення новинок, нововведення), який визначав інновацію як зміни з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації у промисловості [2, с. 53]. Такої ж думки дотримуються Л.С. Бляхман, Ф. Валента, А.І. Прігожин, Ю.В. Яковець та ін. Однак поняття інновація дуже багатогранне і сьогодні в економічній літературі є багато тлумачень цього терміну. Кожне з цих визначень має право на існування, оскільки характеризує певний аспект поняття «інновація» і залежить від обраного об'єкта та предмета досліджень. Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає поняття інновації: це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [3, с. 114]. Такі ж твердження ми можемо знайти у працях Ф. Ніксона, В.Д. Дорофеева та Г.М. Шмельової.

Щодо поняття інноваційної діяльності, то воно розглядається у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, Л.М. Огольова вважає, що інноваційна діяльність є не одним актом впровадження будь-якої новації, а цілеспрямованою системою заходів по розробці, впровадженню, освоєнню, виробництву, дифузії і комерціалізації новацій [4, с. 17]. Аналогічні твердження можна зустріти у дослідженнях С.М. Ілляшенка, Б.Ф. Заблоцького, М.П. Денисенка, А.П. Гречана, М.В. Гамана та ін.

Інноваційний розвиток, у першу чергу, характеризує обраний підприємством стратегічний напрямок діяльності, який направлений на систематичне і комплексне використання інновацій у всіх сферах діяльності підприємства і забезпечення на цій основі сталого економічного зростання у довгостроковій перспективі. Тому такі категорії, як інноваційний процес та інноваційна діяльність є досить схожими, але не тотожними. На нашу думку, основна їх відмінність полягає в тому, що інноваційна діяльність – поняття більш об'ємне, охоплює всі сфери діяльності і характеризує обраний підприємством чи організацією інноваційний

напрямок розвитку, а інноваційний процес стосується лише певної конкретної інновації.

Такі вітчизняні вчені, як Л.І. Михайлова, С.Г. Турчина та С.Д. Ільєнкова вважали, що інноваційний процес – це підготовка та здійснення інноваційних змін, він складається із взаємопов'язаних фаз, таких як створення (винаходу), освоєння та розповсюдження інновацій [5, с. 30], які утворюють єдине, комплексне ціле.

Інноваційний процес є процесом послідовного перетворення нової ідеї в інновацію. Він включає в себе ряд взаємопов'язаних етапів, які дозволяють трансформувати нову ідею в об'єкт інтелектуальної власності, довести його до практичного використання з метою одержання певного виду ефекту. Колектив вчених – О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан – вважали, що в загальному вигляді інноваційний процес являє собою одержання і комерціалізацію винаходу, нових технологій, видів продуктів і послуг, рішень виробничого, фінансового, адміністративного або іншого характеру та інших результатів інтелектуальної діяльності [6, с. 15].

Проаналізовані поняття відносяться до інноваційної діяльності агропромислових підприємств, а сукупність усіх інноваційних процесів, які відбуваються на підприємстві незалежно від часу і місця їх реалізації, забезпечують здійснення інноваційної діяльності. В свою чергу, інноваційна діяльність агропромислового підприємства можлива лише за умови досягнення ефективності і взаємодії всіх процесів та орієнтації на довгострокову перспективу.

Інноваційній діяльності на агропромислових підприємствах притаманна певна специфіка, що позначається на можливостях запровадження широкого спектра інновацій у виробництво сільськогосподарської продукції. Інноваційна діяльність в сільськогосподарському виробництві потребує попередньої оцінки її впливу на земельний фонд, живі організми. Також на сільськогосподарських підприємствах існує значно високий рівень ризику при запровадженні інноваційної діяльності у виробництво сільськогосподарської продукції. Розв'язання всіх цих проблем потребує фінансування і, насамперед, державного. В інституційному забезпеченні інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах значну роль відіграє інноваційний потенціал як система чинників і ресурсів.

1. Ринковий потенціал відображає рівень відповідності можливостей підприємства зовнішнім ринковим потребам інновацій, які генеруються ринковим середовищем.

2. Фінансовий потенціал – відповідність фінансового стану інвестиційної привабливості, кредитоспроможності й системи ефективного управління фінансами підприємства щодо забезпечення стійкості інноваційної діяльності на всіх етапах інноваційного циклу.

3. Кадровий потенціал – характеризує можливості персоналу та робітників підприємства засто-

сувати нові знання і технології, організаційні й управлінські рішення, виконати розробку і виготовити нову інноваційну продукцію; інтелектуальний потенціал – визначає можливості генерації та сприйняття ідей і задумів новацій, доведення їх до рівня нових технологій, конструкцій, організаційних та управлінських рішень.

4. Інформаційний потенціал – інформаційна забезпеченість підприємства, ступінь повноти і точності інформації, необхідної для прийняття ефективних інноваційних рішень.

5. Мотиваційний потенціал – характеризує можливість підприємства щодо приведення у відповідність і узгодження різноспрямованих інтересів суб'єктів інноваційного процесу: розробників інновацій; виробників нових товарів; інвесторів, постачальників вихідної сировини, матеріалів і комплектуючих; торгових та збутових посередників; споживачів; суспільство в цілому тощо.

6. Комунікаційний потенціал – наявність комунікаційних зв'язків, які відображають рівень визначеності й ефективності взаємодії підприємства з елементами зовнішнього середовища, що сприяють реалізації мети інноваційної діяльності.

7. Науково-дослідний потенціал – відображає наявність створеного резерву результатів науково-дослідних робіт, достатнього для генерації нових знань, спроможність проведення досліджень з метою перевірки ідей новацій і можливості їхнього використання у виробництві нової продукції.

8. Техніко-технологічний потенціал – здатність оперативно переорієнтувати виробничі потужності та налагодити економічно ефективне виробництво нових продуктів, які відповідають ринковим потребам.

9. Інтелектуальний потенціал – визначає можливості генерації та сприйняття ідей і задумів новацій, доведення їх до рівня нових технологій, конструкцій, організаційних та управлінських рішень.

Одним з основних аспектів є побудова механізму державного регулювання інноваційного розвитку, яка полягає у створенні умов для стабільного фінансування інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах. Контури побудови механізму державного регулювання інноваційної діяльності агропромислових підприємств формуються різними інститутами регламентуючого та стимулюючого призначення. Вважається, що за рахунок і під впливом інститутів у країні має бути створена національна інноваційна система (НІС). НІС повинна являти сукупність взаємозалежних організацій (структур) приватного й державного секторів, які індивідуально та у взаємодії один з одним зумовлюють генерацію й поширення нових знань і технологій в межах конкретної держави в агропромислові підприємства незалежно від форми власності; комплекс інститутів правового, фінансового й соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси на агропромислових підприємствах та мають міцне національне коріння, традиції, політичні й культурні особливості. Національна інноваційна система як сукупність інститутів та інститутів забезпечує комплексність і системність інноваційної діяльності, враховуючи його національні й галузеві особливості. Її завданням є розбудова цілісної системи зв'язків між агропромисловими підприємствами, які зацікавлені у продукуванні-впровадженні інновацій у виробництво сільськогосподарської продукції (Рис. 2).

Рис. 1. Інноваційний потенціал як система чинників і ресурсів, які необхідні для успішного здійснення організації інноваційної діяльності

Механізм державного регулювання інноваційного розвитку на агропромислових підприємствах все ще перебуває на етапі розвитку й удосконалення, адже в умовах переходу економіки на ринкові відносини науково-інноваційна діяльність агропромислових підприємств була вимушена перебудовуватися. Вимогою ринку стало формування організаційно-інноваційних структур – інститутів із продукування й організації впровадження інновацій, до яких відносять:

1) науково-дослідні, проектно-конструкторські, дослідно-експериментальні організації, що працюють за профілем базової діяльності інноваційних структур;

2) виробничі підприємства, які реалізують результати науково-дослідних розробок і винаходів;

3) служби менеджменту, маркетингу, реклами; інноваційні фонди, банки, страхові фірми, біржі науково-технічних розробок; установи науково-технічної експертизи, юридичного захисту інтелектуальної власності;

4) заклади освіти і підготовки кадрів, які спеціалізуються на підготовці кадрів та підвищенні кваліфікації спеціалістів із базових спеціальностей інноваційних структур;

5) редакційно-видавничі організації; інформаційно-комунікаційні підрозділи.

Світовий досвід показує, що оптимальними і перспективними інноваційними агропромисловими підприємствами є державні наукові центри, малі інноваційні підприємства, науково-виробничі об'єднання (комплекси), бізнес-інкубатори, технопарки, гібридні лабораторії. Їхньою основною особливістю є націленість на розробку й впровадження наукових досягнень у виробництво, а в умовах ринку – й на комерціалізацію інновацій.

Пропозиції щодо подальшого розвитку та удосконалення інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах:

1. Прийняття Міністерством аграрної політики та продовольства України моделі розвитку інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах з відкритою схемою фінансування розробок та впровадження інноваційних проектів.

2. Створення обласних центрів науково-інформаційного забезпечення, які безпосередньо будуть здійснювати контроль за впровадженням інновацій у повсякденну діяльність агропромислових підприємств, та витрачання коштів на інноваційні проекти.

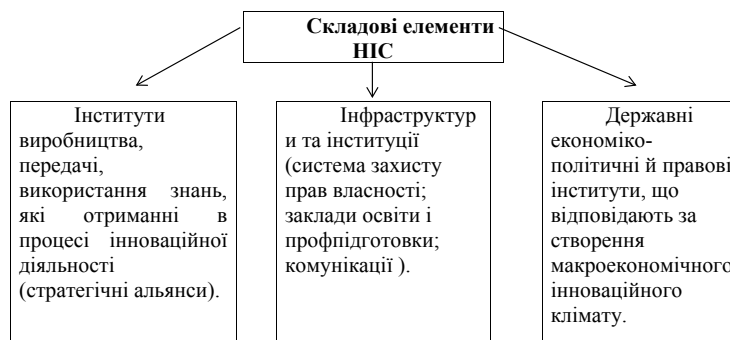

Рис. 2. Складові елементи національної інноваційної системи

3. Створення та організація інститутів венчурного фінансування, капітал яких може бути зібраний за рахунок великих підприємств, банків, страхових компаній, а також прийняття Закону України «Про венчурну діяльність».

4. Обов'язкове державне страхування інноваційних розробок та проектів в процесі впровадження в діяльність агропромислового підприємства.

5. Зменшення податків для агропромислових підприємств, які безпосередньо здійснюють впровадження інноваційних проектів в свою діяльність, на цей термін.

6. Надання державних кредитів агропромисловим підприємствам, які є активними учасниками запровадження інноваційних розробок в свою діяльність.

Висновки і пропозиції. Аналіз особливостей розвитку інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах свідчить про необхідність системного підходу до створення оптимальних умов для ефективного подальшого розвитку інноваційної діяльності та побудови механізму державного регулювання інноваційного розвитку, який полягає у створенні умов для стабільного фінансування інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах.

Інноваційна діяльність повинна бути спрямована на систематичне і комплексне використання інновацій у процесі виробництва сільськогосподарської продукції для забезпечення сталого економічного зростання. Для узагальнення теоретичних аспектів інноваційної діяльності ми дали загальну характеристику окремих економічних категорій, які застосовуються в процесі управління інноваційною діяльністю підприємств агропромислового комплексу.

Список літератури:

1. Саранчук Г.М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 26–32.
2. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. / Й.А. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.
3. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. №40-ІУ // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 36. – Ст. 266.
4. Інноваційний менеджмент: учеб. пособие / Под ред. д.э.н. Л.Н. Оголевой. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 238 с.
5. Михайлова Л.І. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. для студ. вузів / Л.І. Михайлова, С.Г. Турчина. – К.: ЦУЛ, 2007. – 248 с.
6. Волков О.І., Денисенко М.П., Гречан А.П. та ін. Економіка та організація інноваційної діяльності: Підручник (третє видання). – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 662 с.
7. Чабан В.Г. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору // Економіка АПК, 2006. – № 7. С. 53–58.
8. Марковський І.О. Організаційно-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку країн-членів ЄС // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 1. – С. 28–33.
9. Гринюк Н.А. Деякі аспекти інноваційного розвитку України в умовах інтеграції // Проблеми науки. – 2011. – № 10. – С. 2–6.
10. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: Навчальний посібник / С.М. Ілляшенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми: ВДТ «Університетська книга»; К.: Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. – 324 с.

Замрыга А. В.

Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АПК УКРАИНЫ

Резюме

Проведено исследование сущности и необходимости осуществления организации, а также составления механизма государственного регулирования инновационной деятельности на агропромышленных предприятиях. Выполнена общая характеристика понятийного аппарата между экономическими категориями, которые используются в процессе управления инновационной деятельностью предприятий агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационный процесс, инновационное развитие, национальная инновационная система (НИС).

Zamryha A. V.

National Science Center «Institute of Agrarian Economics»

CHARACTERISTICS OF INNOVATIVE ACTIVITY IN AGRO-INDUSTRIES

Summary

The research of essence and importance of providing organization and building mechanism of state regulation of innovative activity in agro-industry has been conducted. The general characterization of conceptual framework of economic categories, which are applied in the process of innovative activity in agro-industry, has been made.

Key words: innovation, innovative activity, process of innovation, innovative development, nationwide innovative system (NIS).

УДК 330.101.8

Зеленюк Т. А.

Институт економіки та прогнозування
Національної академії наук України

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ

У статті досліджено теоретичні питання інституціонального забезпечення функціонування ринку електроенергії та визначено взаємозв'язки між його складовими. Доведено доцільність удосконалення інституціонального забезпечення в умов лібералізації ринку електроенергії. Запропоновано шляхи підвищення ефективності функціонування ринку електроенергії України.

Ключові слова: інституціональне забезпечення, інститути, інституції, ринок електроенергії, біржа.

Постановка проблеми. Впродовж останніх десятиліть електроенергетичний сектор країн світу зазнав серйозних інституційних перетворень, спрямованих на впровадження в ньому ринкових відносин. Інституціональна структура національного ринку електроенергії є малоєфективною, зокрема через низьку адаптованість інститутів до структурних змін та нових викликів економічних перетворень. Важливим критерієм сформованості ринку є наявність справедливих принципів і правил економічної взаємодії його суб'єктів. Для запровадження ефективних ринкових відносин в електроенергетиці необхідним є формування відповідного інституціонального забезпечення, адже існує за якісними параметрами поступається провідним країнам світу.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти інституціонального забезпечення на різних рівнях економіки дослідженні у працях зарубіжних і вітчизняних вчених: Дж. Кемпбела, Д. Норта, О. Оболенського, О. Беляєва, В.В. Дементьєва, А.А. Чухна, О.Г. Шпикуляка та ін. Провідною лінією дослідження вчених є обґрунтування необхідності створення інституціональних передумов для розвитку економіки країни. Проте окремі напрями інституціоналізму потребують поглибленого вивчення, зокрема не приділено достатньої уваги

дослідженню інституціоналізму в секторальному розрізі, питанню інституціонального забезпечення розвитку ринку електроенергії, виокремленню та взаємодії його складових.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Процеси трансформації ринку електроенергії останніх десятиліть свідчать про те, що ефективне інституційне середовище не виникає автоматично, а його перенесення з успішно функціонуючих зарубіжних ринків електроенергії не гарантує відбору найбільш ефективних інститутів без урахування особливостей національного ринку. Відтак успішне функціонування ринку електроенергії України потребує адекватного інституціонального забезпечення, яке має сприяти створенню ефективного конкурентного середовища на ринку, збалансуванню ринкових принципів та державного регулювання ціноутворення і торгівлі на електричну енергію, покращенню якості обслуговування споживачів.

Мета статті. Метою цієї роботи є визначення змісту інституціонального забезпечення, зв'язків між його складовими та обґрунтування напрямів його удосконалення в умовах лібералізації ринку електроенергії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи трансформацію ринку електроенергії,

варто відзначити, що результати системних перетворень залежать від вірно обраної і теоретично обґрунтованої бази, тобто тих теоретичних положень, які покладено в основу реформувань і які визначають її засоби і механізми, та які слугують орієнтиром в досягненні мети. Дослідження інституціонального забезпечення раціонально розпочинати з визначення понять «інститут» та «інституція», що формують основу інституціоналізму. Науковці визначають сучасний інституціоналізм як напрям економічної думки, який вивчає й описує механізми регулювання, впорядкування суспільного життя, діяльності та поведінки людей з урахуванням сукупності прийнятих соціальних норм, звичаїв, зразків поведінки; досліджує форми організацій (підприємств) та інституціональну структуру підприємництва [1].

Як зазначає О.Г. Шпикуляк [2, с. 150], методологія функціонування ринку формується через інституції, які характеризують ступінь взаємодії структур, споживачів, регуляторні впливи на конкурентну політику фірм, перерозподіл створеного продукту.

Відмітимо, що на сьогоднішній день в національній економічній теорії не прослідковується однозначного і чіткого розмежування понять «інститут» та «інституція». Зокрема, Ю.З. Драчук, І.М. Кочешкова, Н.В. Трушкіна [3, с. 63] зазначають, що «під поняттям «інститут» розуміється відносно стійка система норм, що регулює діяльність і взаємодію суб'єктів. Ця система будується на ієрархічності і взаємообумовленості суспільних чинників та відповідних інституцій». В той же час О.Г. Шпикуляк [2, ст. 151] відзначає, що інститути – це організаційно оформлена система правил і норм, які консолідовано у формі організації (підприємства, інфраструктура, державні органи), закону (нормативно-правові акти) та функції-правила (ринок, ціноутворення, конкуренція, праця, власність) у процесі еволюції ринкового механізму.

Проте основи інституціоналізму закладені в працях американських економістів Рональда Коуза і Дугласа Норта, визнання заслуг яких виразилося у присудженні їм Нобелівської премії з економіки (Р. Коузу – у 1991 р., Д. Норту – у 1993 р.). На думку класика інституційної теорії Д. Норта [4, с. 97], який обґрунтовує та послідовно дотримується розмежування інституцій та інститутів, які функціонують у інституціональному середовищі, інституції – це правила гри в суспільстві, сформовані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне річизце; вони структурують стимули в процесі людського обміну – політичного, соціального чи економічного. Це, у свою чергу, дозволяє досягати поставлених цілей та завдань, об'єднувати ресурси учасників суспільного процесу, виходячи зі спільних інтересів. А інститути при цьому є безпосередньо «учасниками гри».

В. Вольчик [5, с. 128-131] і М. Йохна [6, с. 127-129] у своїх працях зазначають, що наявність окремих методологічних неузгодженостей у трактуванні сутності інституцій пов'язана з тим, що в багатьох випадках науковці зазвичай віддають данину моді на інституціоналізм, не усвідомлюючи до кінця його принципів. Проте головною причиною такого стану речей є нечіткість формулювань визначень категоріального апарату, що в окремих випадках зумовлено навіть особливостями перекладу, домислами, які жодним чином не узгоджуються з класичними постулатами. Це викликає незрозумілість щодо сутності категорій.

Відтак будемо притримуватися думки щодо того, що поняття «інститути» вживається для позначення, насамперед, механізмів дії правових норм на ринку, а поняття «інституції» означає утворення, які структурують економічну взаємодію агентів ринку. На основі аналізу визначень основних понять інституціоналізму можна дійти висновку, що функціональне призначення інститутів полягає у визначенні рамкових обмежень поведінки суб'єктів господарювання, економічних виборів, відносин та процесів. Впровадження норм і правил із санкціями забезпечує необхідний рівень суспільного порядку, робить економічне життя більш стабільним та прогнозованим. Прослідковуючи взаємозв'язок складових інституціонального забезпечення, необхідно відмітити, що інститути формують інституції, а інституції забезпечують дотримання інститутів.

Конкурентний ринковий механізм уже не працює самостійно, як це передбачалося в неокласичній парадигмі [7]. По суті, ринок починає розумітися як формально або неформально організоване суспільне благо, гарантом виконання правил в якому виступає інституційний регулятор. Таким чином, одним з елементів формування конкурентного ринку є створення інституційного середовища, тобто правил роботи ринкового механізму і регуляторів, коригувальних правила, що здійснюють контроль їх виконання.

Ефективність економіки визначається інституційним середовищем її розвитку. При цьому інституційне середовище – сукупність основоположних соціальних, політичних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки (межі) людської поведінки [8, с. 320], інституційне середовище – це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають рамкові умови функціонування й розвитку економічних суб'єктів [9, с. 29]. Інституційне середовище формує технічну, координаційну і розподільну ефективність економічної системи.

Провідна роль інституціоналізму полягає в тому, що він є фактором зниження невизначеності та основою для прогнозування поведінки суб'єктів. Ринок стає ефективнішим для учасників лише за умови дієвості, а отже – адаптованості інституцій та інститутів.

Проведені дослідження вказують на те, що серед найважливіших характеристик якості інституціональної системи необхідно виокремлювати такі, як повнота, цілісність і несуперечливість формально-правового середовища, що регламентує економічну діяльність; легітимність; узгодженість між собою норм і правил як формальних, так і неформальних, а також їх відповідність реальним умовам економічної діяльності; ефективність державного й громадського контролю за виконанням формальних норм на ринку; відповідність загальним нормам права.

Аналізуючи напрями покращення ефективності функціонування ринку електроенергії, ми дійшли висновку, що саме багатогранність та багатоаспектність його економічних проблем ринку електроенергії обумовлює необхідність формування збалансованого інституціонального забезпечення ринку. Ця збалансованість має проявлятися у гармонії ефективно діючих інституцій, які забезпечать результативне залучення електроенергії як товару у систему товарно-грошових відносин, стимулюватимуть впровадження інструментів, що сприятимуть ощадливому її використанню з урахуванням вимог міжнародних стандартів.

Реформування ринку електроенергії має передбачати розвиток інститутів захисту конкуренції, вдосконалення інституцій тарифного регулювання, а також створення умов для появи і розвитку інститутів некомерційних партнерств. При цьому особливо важливим є той факт, що держава та її інституції в цьому випадку виступають в ролі основного принципала процесу реформування – вони задають основний імпульс і правила, за якими мають в подальшому будуватися взаємозв'язки між господарюючими суб'єктами ринку електроенергії. Прикладом цього може слугувати досвід реформування галузі електроенергетики в США, у Великобританії, у країнах Скандинавії, де саме завдяки активній позиції держави у процесі трансформації галузі було мінімізована більшу частину негативних наслідків, пов'язаних з її структурною перебудовою і вбудовуванням нових відносин між господарюючими суб'єктами ринку. Навпаки, відсутність активної позиції держави та її інститутів в цілому може негативно позначитися на результатах трансформації ринку, сформувавши при цьому, як варіант, неефективне інституційне середовище [10; 11].

Інституціоналізацію своєї діяльності підприємства на ринку електроенергії, за для ефективного його розвитку, мають здійснювати через вкладення матеріальних коштів або впровадження відповідних нормативно-правових документів у різні сфери. Тобто необхідно враховувати і людський та виробничий капітал, і формування відповідної державної політики (наприклад, політики енергонезалежності, енергозбереження), і реалізацію різноманітних програм тощо. Для того, щоб ринок електроенергії функціонував ефективно, його суб'єкти повинні орієнтуватися на підтримку високої капіталізації на основі оптимізації різних джерел формування капіталу, а не лише зосереджувати увагу акумуляції і раціональному управлінні матеріальними, фінансовими, інтелектуальними та іншими ресурсами.

Вивчаючи зв'язки між суб'єктами ринку електроенергії, нами було визначено, що безпосередньо у суперечність вступають інтереси споживачів та постачальників енергії. Цю суперечність можна пояснити наступним чином. Споживач, в першу чергу, прагне отримати вигоду для себе, задовольняючи енергетичні потреби, яка проявляється в його бажанні мати меншу вартість енергії та в зменшенні обсягів споживання. Серед бажань постачальника варто відзначити його прагнення до збільшення обсягів реалізації енергії та її вартості, при цьому зменшуючи власні витрати. Виходячи із зазначеного, нами було встановлено необхідність втручання протиріч між споживачем та постачальником. Побудова системи державного регулювання шляхом поєднання активного державного впливу і ринкових правил є важливою умовою подолання кризових явищ і стабілізації макроекономічного стану на ринку електроенергії. Як складові інституціонального забезпечення лібералізації ринку електроенергії, до інструментів регулювання економічних відносин на ринку включають сукупність правових та економічних важелів. Слід зазначити, що ринок електроенергії є постійним об'єктом моніторингу антимонопольних органів в силу того, що попит на електроенергію нееластичний, що, в свою чергу, може слугувати встановленням і підтриманням необґрунтовано високого тарифу на електроенергію або створення умов обмеження до мереж.

Держава, як основна інституція, має безпосередньо приймати участь у процесі трансформації ринку

електроенергії, а не віддавати йому прерогативу саморегулювання. Особливо це стосується процесу формування інституціонального середовища на ринку електроенергії України, тому необхідним напрямом його удосконалення має бути створення зрозумілих та справедливих правил функціонування на ринку електроенергії для усіх суб'єктів.

Удосконалення інституціонального забезпечення ринку електроенергії має ґрунтуватися на основі покращення нормативно-правової бази його розвитку. Усунення суперечностей між інституціональною системою, що функціонує, і структурою ринку, що пов'язано із трансформаційними змінами інститутів, забезпечить ефективне формування та організацію відносин між суб'єктами у процесі розвитку ринку електроенергії. На наш погляд, при удосконаленні інституціонального забезпечення доцільно враховувати міжнародну нормативну базу, існуючі рекомендації, з урахуванням особливостей і технічних вимог до функціонування енергетичного ринку України.

Проведені нами дослідження вказують на те, що інституціональне забезпечення ефективного функціонування ринку електроенергії варто розглядати як систему. На рис 1. представимо схематично інституціональне забезпечення ринку електроенергії України. Інституціональна структура та інституційне середовище безпосередньо взаємопов'язані, адже під впливом інститутів формуються відносини між господарюючими суб'єктами та організаціями, органами влади тощо, і навпаки. Останні, в свою чергу, – в тій чи іншій мірі корегують правила та норми, що притаманні ринку електроенергії.

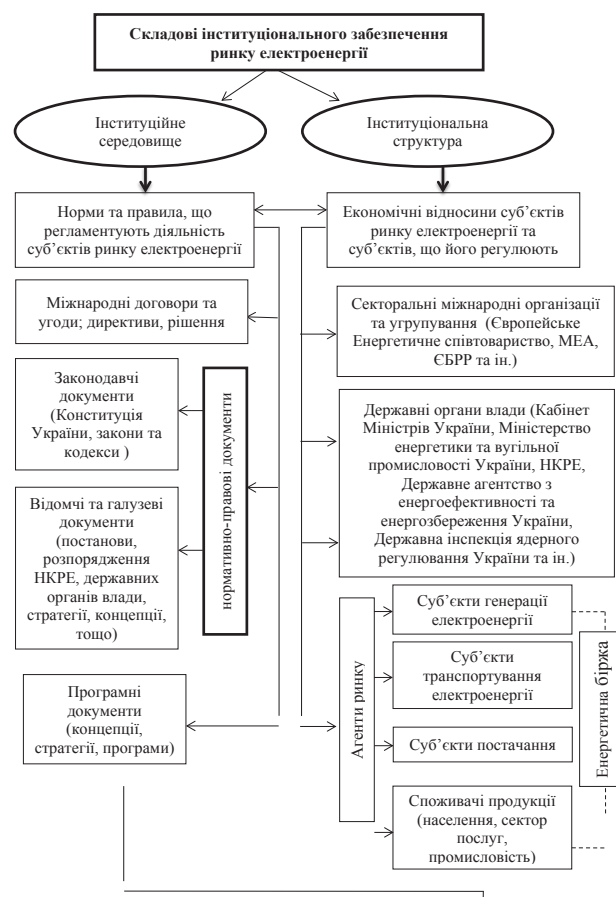

Рис. 1. Складові інституціонального забезпечення на ринку електроенергії

Джерело: розроблено автором

Ми дійшли висновку, що інститути та інституції на ринку електроенергії України доцільно умовно поділяти на 3 рівні: наддержавний, державний, локальний: кожен з яких впливає один на одного. Наприклад, наддержавний рівень простежується у тому, що на ринок 15 грудня 2010 року Україна з 1 лютого 2011 року офіційно стала повноправним членом Енергетичного співтовариства ЄС та країн Південно-Східної Європи. При цьому вступ до Енергетичного Співтовариства має забезпечити [12]:

- запровадження та розширення Україною нормативно-правової бази Європейського Союзу з енергетики, навколишнього середовища, конкуренції та відновлюваних джерел енергії;

- участь України в розробці спільно з Договірними Сторонами регуляторної системи, що сприятиме ефективному функціонуванню ринків енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі, та створення єдиного механізму трансграничної передачі та (або) транспортування енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі;

- створення єдиного регіонального ринку енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі, без внутрішніх кордонів, у тому числі координація взаємодопомоги в разі серйозних порушень у функціонуванні енергетичних мереж або зовнішніх пошкоджень.

Таким чином, серед складових інституційного середовища необхідно враховувати адаптацію українського законодавства до енергетичних законодавчих вимог ЄС, що має сприяти створенню конкурентних енергетичних ринків України, інтегрованих до європейських ринків. Окрім того, імплементація міжнародних норм та правил безпосередньо впливає на ефективність функціонування національного ринку електроенергії через запровадження міжнародних технічних стандартів і правила, посилення конкуренції на внутрішньому ринку, стимулювання залучення інвестицій.

Державний рівень інституціонального забезпечення ринку електроенергії простежується у вигляді нормативно-правових документів відповідних органах державної влади України. Вагоме значення варто приділити, як складовій інституційного середовища на ринку електроенергії України, Закону України «Про електроенергетику» [13], який діє з 1997 року, та Закону України «Про засади функціонування ринку електроенергії України» [14], який був прийнятий парламентом 24 жовтня 2013 року. Враховуючи, що значна частина учасників оптового ринку електроенергії є суб'єктами природних монополій, функціонування оптового ринку електроенергії здійснюється також з урахуванням положень Законів України «Про природні монополії» від 20.04.2000 р. [15], «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р. [16], «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р. [17].

Основними суб'єктами державного управління на ринку енергоресурсів є Кабінет Міністрів України, профільні міністерства, комітети та відомства: Міністерство енергетики та вугільної промисловості України; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики; Антимонопольний комітет; Державна інспекція ядерного регулювання України; Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України та ін.

Проведені нами дослідження, як теорії інституціоналізму, так і взаємовідносин на ринках електроенергії країн світу та України, вказують на те, що у нормах та правилах, що регламентують діяльність суб'єктів ринку електроенергії варто виокремлювати формальні та неформальні інститути, які, в свою чергу, пов'язані між собою. Аналізуючи зв'язки між агентами ринку електроенергії України та виокремлюючи напрями покращення ефективності його функціонування, варто використати міжнародний досвід. Зокрема, на більшості європейських і світових енергетичних ринках торги проводяться на спеціалізованих електроенергетичних біржах (Nord Pool, BaltPool, EPEX Spot SE, APX-ENDEX). Тому доречним би було запровадження на ринку електроенергії України такої інституції, як біржа, яка б поєднувала між собою суб'єктів генерації та споживачів продукції (рис. 1). Саме за умови повноцінного функціонування біржі можна визначити ціну на електроенергію на основі конкурентних заявок з боку продавців і покупців електроенергії. Характерною властивістю торгівлі електроенергією через біржу, порівняно з існуючою моделлю ринку, є використання ринкового механізму ціноутворення для укладення двосторонніх договорів між виробниками і споживачами, минаючи оператора оптового ринку. Окрім того, з ефективністю функціонування ринку електроенергії пов'язані основні принципи, що забезпечує біржа, як інституція: принцип недискримінаційності, транспарентності, анонімності.

В основу удосконалення інституціонального забезпечення ринку електроенергії України має бути покладено гармонізацію інтересів як держави, так і агентів ринку. Таким чином, трансформація ринку електроенергії має відбуватися шляхом поєднання державного впливу і ринкових правил. Саме систематизація інституціонального забезпечення ринку електроенергії та виокремлення взаємозв'язків між його складовими дає можливість для аналізу та формування рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання ринку електроенергії України в контексті його лібералізації.

Висновки і пропозиції. Ключовим напрямом подолання існуючих бар'єрів розвитку ринку електроенергії України є покращення його інституціонального забезпечення. Досліджуючи напрями удосконалення інституційного середовища ринку електроенергії, нами було визначено, що базові інститути складають каркас і виступають умовою стабільного функціонування ринку. Вони зумовлюють формування конкретних інституцій та визначають характер зв'язків між ними. Нами було структуровано інституціональне забезпечення ринку електроенергії України з виокремленням трьох рівнів: наддержавного, державного, локального.

На основі проведеного дослідження нами було встановлено, що формуванню інституціонального забезпечення ефективного функціонування ринку електроенергії України сприятимуть наступні заходи: чітке розмежування його складових та виокремлення прозорих зв'язків між ними, враховуючи імплементацію міжнародного законодавства, існуючі засадничі вітчизняні нормативно-правові положення; створення умов цивілізованої конкуренції між агентами ринку, зокрема і за допомогою енергетичної біржі. Аналізуючи взаємозв'язки між інституціями на ринку електроенергії України та світовий досвід, ми дійшли висновку, що енергетична біржа забезпе-

чує запровадження ринкових відносин в операціях купівлі-продажу електроенергії, формування ціни на електроенергію за ринковими принципами, права самостійного вибору споживачем постачальника електроенергії, що є необхідною умовою ефективності функціонування ринку.

Список літератури:

1. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади: навч.посіб. / Ю.М. Лопатинський. – Чернівці : Рута, 2006. – 344 с.
2. Шпикуляк О.Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка. / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК – 2010. – № 4. – С. 150–157.
3. Драчук Ю.З. Складові інституційного середовища інноваційного розвитку вугільної промисловості. / Ю.З. Драчук, І.М. Кочешкова, Н.В. Трушкіна. // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. – 2012. – С. 61–64.
4. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. В.З. Мильнера. – М. : Начала, 1997. – 198 с.
5. Вольчик В.В. Институционализм: вторичность нового мифа? (Возможности и пределы институциональной экономики) / В.В. Вольчик // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2003. – Т. 1. – № 1. – С. 127–135.
6. Йохна М.А. Про деякі підходи до визначення інституцій / М.А. Йохна // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2007. – № 31-1. – С. 126–131.
7. Чабан Г. Теоретичні концепції економічного розвитку фірм в ринковій економіці. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2009_13/Chaban.pdf.
8. Сімонова М.В. Дослідження інституціонального середовища та його структури з метою залучення прямих іноземних інвестицій. / М.В. Сімонова // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»: Збірник наукових праць ЛНТУ – Луцьк. – 2011. – № 8 (32). – С. 318–333.
9. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория: учебник / под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. Аузана. – М. : Изд-во ИНФРА-М., 2006. – 416 с.
10. Energy Market Experience Lessons from Liberalised Electricity Markets/ International Energy Agency // SourceOCDE Energy. – 2005. – № 31. – Р. 1–223. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iea.org/publications/free_publications/publication/LessonsNet.pdf.
11. Chi-Keung Woo. Electricity market reform failures: UK, Norway, Alberta and California // Chi-Keung Woo, Debra Lloyd, Asher Tishler // Energy Policy. – 2003. – № 31. – Р. 1103–1115. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econ.tu.ac.th/archan/Chalotorn/on%20mkt%20failure/woo%20et%20al.pdf>.
12. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.nerc.gov.ua/?id=4664>.
13. Закон України «Про електроенергетику» від 16.10.1997 № 575/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-вр>.
14. Закон України «Про засади функціонування ринку електроенергії України» від 24.10.2013 № 663-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/663-18>.
15. Закон України «Про природні монополії» від 20.04.2000 № 1682-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.
16. Закон України «Про захист економічної конкуренції» 11.01.2001 № 2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
17. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» 07.06.1996 № 236/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр>.

Зеленюк Т. А.

Институт экономики и прогнозирования
Национальной академии наук Украины

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ

Резюме

В статье исследованы теоретические вопросы институционального обеспечения функционирования рынка электроэнергии, и определены взаимосвязи между его составляющими. Доказана целесообразность усовершенствования институционального обеспечения в условиях либерализации рынка электроэнергии. Предложены пути повышения эффективности функционирования рынка электроэнергии Украины.

Ключевые слова: институциональное обеспечение, институты, институции, рынок электроэнергии, биржа.

Zelenyuk T. A.

Institute of Economics and Forecasting
National Academy of Sciences of Ukraine

INSTITUTIONAL ENSURING THE EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE ELECTRICITY MARKET

Summary

In this article investigated the theoretical issues of institutional ensuring operation of the electricity market and defined relationships between its components. Has been proven to improve appropriateness of institutional support in a liberalized electricity market. Were suggested ways to improve the functioning of the electricity market of Ukraine.

Key words: institutional ensuring, institutes, institutions, electricity market, exchange.

УДК 330.341

Іванова Т. Л.

Донецький державний університет управління

ГЛОБАЛЬНІ І МАКРОЕКОНОМІЧНІ ІНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті представлені міжнародні індекси і макроекономічні показники, які пропонується розглядати в єдиній площині вимірювачів сталого розвитку національної економіки. Проведено порівняльний аналіз стану і рівнів розвитку окремих економік, що входять у групи високо-, середньо- та низькорозвинених країн світу. Відстоюється думка про необхідність створення синергічної моделі *sustainable development*, що ґрунтується на поєднанні теорії макроекономічної рівноваги та динаміки і включає міжнародні індикатори оцінки сталого розвитку національної економіки.

Ключові слова: парадигма сталого розвитку, міжнародні індикатори оцінки сталого розвитку, макроекономічні показники, порівняльний аналіз міжнародних індикаторів та макроекономічних показників низки країн світу, синергічний підхід.

Постановка проблеми. На рубежі ХХ-го і ХХІ-го століть умами вчених і прогресивного людства світу заволоділа нова парадигма сталого розвитку (*sustainable development*), що є продовженням вчення В.І. Вернадського про ноосферу і основою синергічного підходу до екологічної, соціальної і економічної детермінант суспільного прогресу [1]. Вона викликала величезний науковий резонанс і призвела до відмови від постулату класичної теорії про безперервне економічне зростання за техногенним типом. Її імперативами на противагу попереднім «технологічним» концепціям стали економічне зростання, спрямоване на створення передумов для всебічного розкриття людського потенціалу, але не будь-якою ціною, а з позицій дбайливого використання обмежених суспільних ресурсів та збереження довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сталого розвитку та індикаторам його комплексного вимірювання присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: О.Г. Білоруса, З.В. Герасимчук, Б.М. Данілішина, В.І. Данілова-Данил'яна, Г.Е. Дейлі, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, К.С. Лосева, І.І. Лукінова, Л.Г. Мельника, Д.Г. Медоуза, О.О. Осауленка, Ю.В. Орловської, А.Д. Урсула та інших.

Виділення невирішених частин проблеми. Триєдність задач парадигми сталого розвитку створює немало труднощів її креативного розв'язання і високоефективної інноваційної реалізації. З одного боку, проведення макроекономічного аналізу лише на підставі ВВП та його моделей сьогодні втрачають сенс без урахування «нетехнологічних» факторів соціального, політичного, екологічного розвитку, а з другого – набувають завершеності тільки при позиціонуванні окремої національної системи у світовому просторі з урахуванням *глобально-локальних тенденцій* руху окремих економік. Водночас такий підхід породжує появу проблеми формування *синергічної парадигми стратегічного планування сталого розвитку* на основі постановки і розв'язання задач на міждисциплінарному рівні. Виникає новий контекст досліджень, що ставить питання, по-перше, які моделі макроекономічної рівноваги і динаміки найкраще описують сучасні тенденції, напрями і шляхи розвитку економіки, а по-друге, яким чином синтезувати традиційні макроекономічні моделі з оцінками сталого розвитку економіки, що базуються на застосуванні комплексної системи міжнародних індикаторів, зокрема таких, як індекси глобальної конкурентоспроможності,

економічної свободи, людського розвитку тощо. Інтегрований підхід передбачає умонтування інноваційної макроекономічної моделі у мегаекономічний вимір і представляє спробу здійснити оцінку збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку у площині міждисциплінарного підходу і синергетики. Очевидно, що методологія дослідження значно видозмінюється, адже макроекономічні моделі будуються на підставі традиційних показників ВВП та його похідних за допомогою *умовно-ендогенних статистичних оцінок* стану національної економіки, а ієрархічні міжнародні індикатори, що покладені в основу синтетичного показника сталого розвитку, набувають значення умовно-екзогенних і розраховані за допомогою бальних оцінок широкого кола експертів недержавних міжнародних організацій та міжнародної громадськості. Симбіоз двох видів вимірів і макроекономічне моделювання з урахуванням «технологічних» та «нетехнологічних» чинників складає методологічну основу побудови *мультипарадигми збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку* в складних умовах глобально-локальних течій в процесах інтеграції національних економік.

Метою статті є дослідження стану національної економіки за допомогою макроекономічних показників і міжнародних індикаторів та обґрунтування необхідності створення на цій основі синергічної моделі сталого розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення поставленої мети проаналізуємо динаміку та тенденції змін сукупності традиційних та «нових» макроекономічних показників, що разом комплексно характеризують стан економіки України, на базі емпіричних даних за посткризовий період функціонування економіки у 2010-2013 та 2014 роках.

В умовах поширення процесів глобалізації репрезентативною є вибірка, яка містить дані не тільки про розвиток національної економіки України, але й її місце серед інших країн світу, тому дослідження, починаючи з 2010 р., проведемо за допомогою вибірових даних по ряду країн, що представляли високо-, середньо- та низькорозвинуті економіки світового співтовариства. Відштовхувшись від рекомендацій Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем сталого розвитку «Ріо+20», розглянемо питання щодо досягнення наявних зрушень, насамперед, в екологічній сфері, через підготовку та реалізацію Плану заходів участі України ті інших країн у виконанні її рішень. Дані щодо «нових» макроекономічних показників

сталого розвитку наведемо у таблиці 1, взявши за основу такі загальноприйняті міжнародні індекси, як Індекс екологічної ефективності (*Environmental Performance Index, EPI*), Індекс глобальної конкурентоспроможності (*Global Competitiveness Index, GCI*), Індекс економічної свободи (*Economic Freedom Index, EFI*) і Індекс людського розвитку (*Human Development Index, HDI*).

Для підвищення результативності порівняльного аналізу сукупності вибраних країн міжнародні індекси представлено в інтервалі від 0 до 1, на підставі чого побудовано демонстраційні пелюсткові гістограми змін наведених індикаторів у 2010 та 2013-2014 роках (рис.1 та рис.2).

Рис. 1. Порівняльний аналіз тенденцій змін міжнародних індикаторів сталого розвитку країн світу у 2010 році

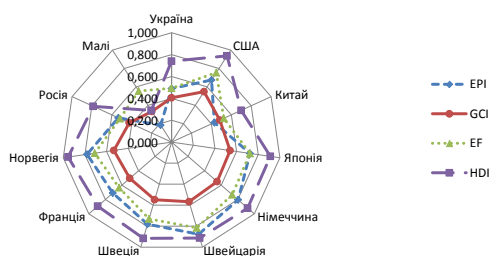

Рис. 2. Порівняльний аналіз тенденцій змін міжнародних індикаторів сталого розвитку країн світу у 2014 році

Як діагностичний інструментарій вони яскраво ілюструють тенденції руху міжнародних показників сталого розвитку ряду країн світу і дозволяють ранжирувати країни і індикатори за роками у певній послідовності, виявивши головні тенденції їхньої зміни. На перше місце у таблиці 1 поставлено індекс-стимул розвитку концепції сталого роз-

витку – *Environmental Performance Index*, або *EPI*, оскільки він створив потужний імпульс у галузі наукових досліджень з сталого розвитку і викликав до життя появу та поширення низки концепцій та інших індексів багатогранної оцінки всесвітнього зростання у форматі сукупності країн.

У законі України «Про основи національної безпеки України» показано тісний взаємозв'язок національної безпеки із сталим розвитком, вона розглядається як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства...». Поняття сталості в соціо-еколого-економічному сенсі було конкретизоване у Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та Стратегії національної безпеки України, в яких закладено підвалини подальшого прогресивного руху економіки. Однак імплементація заявлених в документах імперативів сталого розвитку виявилась не надто легкою задачею для специфічних форм транзитивності України, внаслідок яких задекларовані в них перспективні законодавчі положення і цілі зростання не були впроваджені у практику, про що свідчать дані по ряду країн, представлених на гістограмах.

Очевидно, що сферою небезпеки і загроз для України залишається природне середовище, стан якого погіршився в оцінках міжнародних агентцій за 4-ри роки з 58,2 до 49,0 балів. Втім не тільки Україна, але й такі високорозвинуті країни, як Швейцарія, Швеція, Норвегія, Франція, Японія, Росія, Китай ті інші, окрім Німеччини і США, навіть займаючи лідируючі позиції у світі, погіршили значення Індексу екологічної безпеки країни. Понизився також Індекс економічних свобод, що є рушійним чинником зростання і розгортається через багатовекторний вимір таких індикаторів підприємництва та інституціональних свобод, як свобода бізнесу, свобода торгівлі, податкова свобода, державні видатки, монетарна свобода, інвестиційна, фінансова свобода, свобода від корупції, права власності, свобода трудових відносин. Україна, починаючи з 1995 року, часу введення Індексу економічних свобод, увійшла у більшість країн, для яких він розраховується на постійній основі. Американський дослідницький центр Heritage Foundation («Фонд спадщини») щорічно представляє динаміку Індексу, яку публікує журнал Wall Street Journal (WSJ). Експерти Фонду визначають економічну свободу як «відсутність урядового

Таблиця 1
Динаміка міжнародних індикаторів сталого розвитку України у порівнянні з рядом країн світу*

Країни світу	Міжнародні індикатори сталого розвитку							
	EPI		GCI		EF		HDI	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2013
Україна	0,582	0,490	0,390	0,405	0,594	0,493	0,710	0,740
Швейцарія	0,891	0,877	0,563	0,567	0,811	0,816	0,874	0,913
Швеція	0,860	0,781	0,556	0,548	0,724	0,731	0,885	0,916
Норвегія	0,811	0,780	0,514	0,533	0,694	0,709	0,938	0,955
Франція	0,782	0,711	0,513	0,505	0,642	0,635	0,872	0,893
Німеччина	0,732	0,805	0,539	0,551	0,711	0,734	0,885	0,920
Японія	0,725	0,724	0,537	0,540	0,729	0,724	0,884	0,912
США	0,635	0,675	0,543	0,548	0,780	0,755	0,902	0,937
Росія	0,612	0,535	0,424	0,425	0,503	0,519	0,782	0,788
Китай	0,490	0,430	0,484	0,484	0,510	0,525	0,663	0,699
Малі	0,394	0,185	0,328	0,333	0,556	0,555	0,330	0,344

*Розраховано на основі 2-5

втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживанню товарів та послуг, за винятком необхідного громадянам захисту і підтримки свободи як такої». У розглянутому контексті він щільно перетинається з класичним підходом і поглядом А. Сміта на економічну свободу [6; 7].

У 2014 за цим показником Україна посіла 155-ту позицію серед 186 країн світу, а рівень Індексу склав 49,3. При цьому вона зайняла середнє місце між африканською країною Лесото (154-та позиція) та острівною Карибського басейну Гаїті (156-та позиція). Серед країн Європи, де найкращі умови для реалізації економічних свобод створені у Швейцарії, Індекс зі значенням 81,6 відповідає четвертій рейтинговій позиції в світі, а Україна знаходиться на останньому 43-му місці. Лідерство за Індексом належить Гонг-Конгу, а на останньому місці за економічними свободами знаходиться Північна Корея. Натомість вагомий чинник глобалізації та розвитку світового господарства – Індекс глобальної конкурентоспроможності – навпаки, для більшості розглянутих країн змінився у бік зростання, за виключенням Франції (категорія провідних країн) та Малі, що замикає розглянутий ряд у групі низькорозвинених країн світу у 2010 році.

Слушно відзначити, що, незважаючи на ускладнення соціоекономічного і політичного життя світу, відмінною ознакою сьогодення стає зміщення традиційного акценту в розвитку країн з економічного та політичного аспектів на інший напрямок – розвиток людини і створення передумов для розкриття її духовного і креативного потенціалу. Практично всі країни продемонстрували стійку тенденцію до збільшення рівня Human Development Index (HDI) у розглянутому періоді. Тільки у найменш розвиненій, з позицій аналізу 2010 р., країні Малі Індекс HDI виявився меншим за Індекс екологічної ефективності EPI, в інших країнах із представленого списку відстежувалась тенденція зростання Індексу людського розвитку. Найбільшого значення він набув у Норвегії (0,955), США (0,937), Німеччині (0,920), Швеції (0,916), Швейцарії (0,913). Індекс HDI є також сильною стороною розвитку України в ряду інших міжнародних індикаторів, адже, як свідчать дані таблиці 1 та побудованих гістограм, він збільшився з 0,710 у 2010 р. до 0,740 у 2013 році, що більше за Індекс людського розвитку Китаю (0,699), але менше даного показника для Росії (0,788).

До аналітичних макроекономічних показників належать, передусім, показники ВВП, рівнів інфляції, безробіття, державного боргу та інші, які для розглянутих країн узагальнено у таблиці 2.

Показники ранжировано відповідно до списку вибраних країн і впорядковано, насамперед, за рівнем ВВП (ППС), рівнем його змін у 2013 році, а також ВВП за ППС на душу населення, який є найбільш точною характеристикою зростання економіки та добробуту кожної із представлених країн. На рис. 3 представлені тенденції зміни населення, безробіття і інфляції у репрезентативній вибірці країн світу за 2013 рік.

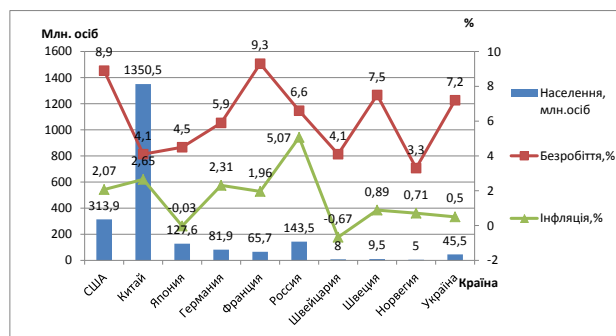

Рис. 3. Тенденції зміни населення, безробіття і інфляції в країнах світу у 2013 р.

Для більш системного і комплексного аналізу на рис. 4 наведено динаміку росту ВВП (ППС) на душу населення у великих країнах колишнього Радянського Союзу. Гістограма демонструє нерівномірний рух зростання ВВП у представленою колі країн. Зокрема, очевидно, що у 90-х роках ХХ-го ст. близькість значень показників була вищою, а у ХХІ-му ст. темпи зростання значно різняться.

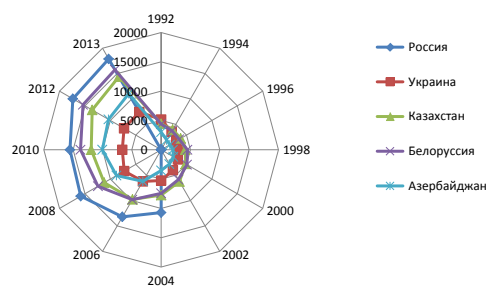

Рис. 3. Динаміка росту ВВП (ППС) на душу населення у найбільш великих країнах колишнього Радянського Союзу (дол.)

Так, у 2013 р. показники, як витікає з гістограми, вибудувались наступним чином: найбільший рівень ВВП на душу населення – у Росії (17884

Таблиця 2

Макроекономічні показники стану сталого розвитку країн світу у 2013 році*

	ВВП (ППС), млрд. дол.	Зростання ВВП, %	ВВП (ППС) на душу населення, дол.	Інфляція, %	Держборг, млрд. дол.	Населення, млн. осіб	Безробіття, %
США	16800	2,21	53101	2,07	15930	313,9	8,9
Китай	13395	7,8	9844	2,65	770,8	1350,5	4,1
Японія	4699	1,94	36899	-0,03	3024	127,6	4,5
Німеччина	3233	0,67	40007	2,31	5719	81,9	5,9
Франція	2278	0,01	35784	1,96	5165	65,7	9,3
Росія	2556	3,44	17884	5,07	631,8	143,5	6,6
Швейцарія	372	0,97	46430	-0,67	1563	8,0	4,1
Швеція	397	0,74	41188	0,89	1034	9,5	7,5
Норвегія	280	3,09	54947	0,71	659,1	5,0	3,3
Україна	337	0	7423	0,5	135	45,447	7,2

*Розраховано на основі 8

дол.), далі йде Білорусь (15753 дол.), потім – Казахстан (14391 дол.), Азербайджан (11044 дол.) і – Україна, рівень ВВП якої на душу населення (7423 дол.) майже у 2,5 рази менший за його величину в Росії, приблизно у 2 рази менший, ніж в Білорусі та Казахстані і у 1,5 рази менший, ніж у Азербайджані.

Висновки. Зі зростанням ступеню складності і стану сучасних соціально-економічних систем моделювання збалансованого (сталого) розвитку набуває особливого змісту, адже в ньому комплексно відбивається ціла низка показників «нетехнологічного» характеру, що відображають економічний, соціальний та екологічний аспекти життєдіяльності суспільства. У широкому сенсі проблема створює необхідність поряд із значно поширеним у останні роки терміном «мегаекологія» поставити інший, не менш значущий – «мегаекономіка», що узагальнює не тільки глобальні наукові, а й вузькоспеціалізовані аспекти синтетичної науки сталого розвитку, дослідження яких доцільні на геополітичному рівні.

Втім, віддаючи належне значенню і ролі *системи міжнародних індикаторів сталого розвитку*, які стійко увійшли в інструментарій його інтегральної оцінки і які можливо визначити як *умов-*

но-екзогенні, слід зауважити, що арсенал методів діагностики, оцінювання і прогнозування стану і перспективних закономірностей збалансованого розвитку національної економіки обов'язково має містити сукупність традиційних *макроекономічних показників*, або, у контексті даної роботи, *умовно-ендогенних*, які органічно доповнюють незалежні міжнародні оцінки.

Такий симбіоз можливий на основі формування нових методологічних підходів до оцінки та прогнозування сталого розвитку, тобто створення такої мультипарадигми, в якій поєднуються макроекономічний аспект у виді «технологічних» моделей рівноваги та динаміки економічних процесів, і міжнародних індексів, що є носіями інформації про «нетехнологічні» (соціальні, політичні, інституціональні, екологічні, культурні та інші) чинники, які значно впливають на стан та еволюцію суспільно-історичних процесів в умовах транзитивної економіки України. Нова парадигма потребує використання методів синергетики, що мають під собою міждисциплінарне підґрунтя, та когнітивного аналізу і побудови когнітивних моделей, що дозволяють здійснити сценарний підхід до стратегічного планування сталого розвитку національної економіки.

Список літератури:

1. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / [Андерсон В.М., Андрєєва Н.М., Алімов О.М. та ін.]; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. / ДУ «ІЕПСР НАН України», ІПРЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Сімферополь: ІТ «АРИАЛ», 2011. – 589 с.
2. Global competitiveness report 2012–2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf – World Economic Forum Geneva, 2012. – 525 с.
3. Іванова Т.Л. Економічна свобода в умовах глокалізації національної економіки / Т.Л. Іванова // Прометей. Випуск 2(41)*2013. Регіональний збірник наукових праць з економіки – С. 31–37.
4. Доклад о развитии человека 2013. Восстание на юге: человеческий прогресс в многообразном мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hdr.undp.org/en/2013-report>.
5. Индекс экономической свободы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://competitiveukraine.org/uploadfiles/reports/files/ukraine_inthe_world_2013_ukr_web_part1_4_freedom.pdf.
6. Klugman, J., F.Rodríguez, and H.J.Choi. 2011. «The HDI 2010:New Controversies, Old». Human Development Research Paper 1. UNDP-HDRO, New York.
7. Smith, A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations / Smith A. – Oxford University Press, 1976. – 960 p.
8. Рейтинг вільних економік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://blogs.tvi.ua/2013/01/04/ukrayina_2012_u_svitovykh_indeksakh.

Іванова Т. Л.

Донецкий государственный университет управления

ГЛОБАЛЬНЫЕ И МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНДИКАТОРЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

В статье представлены международные индексы и макроэкономические показатели, которые предлагается рассматривать в единой плоскости измерителей устойчивого развития национальной экономики. Проведен сравнительный анализ состояния и уровней развития отдельных экономик, входящих в группы высоко-, средне- и низкоразвитых стран мира. Отстаивается идея о необходимости создания синергической модели sustainable development, которая базируется на сочетании теории макроэкономического равновесия и динамики и включает международные индикаторы оценки устойчивого развития национальной экономики.

Ключевые слова: парадигма устойчивого развития, международные индикаторы оценки устойчивого развития, макроэкономические показатели, сравнительный анализ международных индикаторов и макроэкономических показателей ряда стран мира, синергический подход.

Ivanova T. L.

Donetsk State University of Management

GLOBAL AND MACROECONOMIC INDICATORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT THE NATIONAL ECONOMY

Summary

International and macroeconomic indexes, which are suggested to examine in the single plane of measuring devices the sustainable development of national economy, are presented in the article. The comparative analysis of the state and levels of development the separate economies, included in the groups of countries the high, middle and subzero development, is conducted. An idea is defended about the necessity of creation the sinergistical model of sustainable development, which is based on combination of theory the macroeconomic equilibrium and dynamics and includes the international indicators of estimation the sustainable development of national economy.

Key words: paradigm of sustainable development, international indicators of estimation the sustainable development, macroeconomic indexes, comparative analysis of international indicators and macroeconomic indexes of row the world countries, sinergistical approach.

УДК 658.152

Іващенко А. І.

Донецький державний університет управління

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Досліджено теоретичні основи визначення терміну «інвестиційна привабливість». Проаналізовано динаміку надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України, визначено основних країн-інвесторів та обсяг прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності. На основі проведеного аналізу запропоновано основні заходи щодо підвищення рівня інвестиційної привабливості економіки країни.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційна діяльність, інвестиційний процес, інвестиційне рішення, інвестиційний проект.

Постановка проблеми. Інвестиції є найважливішим чинником стабілізації та зростання економіки України. Одним з найбільш важливих і відповідальних етапів інвестиційного процесу є вибір підприємства, в яке будуть вкладені інвестиційні ресурси. На вибір об'єкта інвестування в основному впливає така категорія, як інвестиційна привабливість підприємства. Виходячи з цього, слід зазначити, що ефективне інвестування представляється можливим тільки лише при визначенні та порівнянні інвестиційної привабливості різних підприємств.

Для підприємства, якому потрібно вливання капіталу із зовнішніх джерел, найважливішим завданням є підвищення інвестиційної привабливості. Тільки при її високому значенні підприємство отримає достатні кошти для функціонування, розширення виробництва, випуску нової продукції або зміни сфери діяльності (при продажу підприємства). Саме цим і обумовлена актуальність роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі поняття сутності й методичні підходи до аналізу та оцінки інвестиційної привабливості розглядалися у низці робіт відомих вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема І. Бланка, Т. Андросової, Н. Дзюбанової, А. Гончарук, С. Леонової, Н. Пігуль, І. Боярко, В. Хобти, А. Мешкова, О. Ульяницької, К. Шепель, А. Трояновського.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні публікації, єдина точка зору щодо шляхів підвищення інвестиційної привабливості все ж відсутня, що спонукає до продовження наукових досліджень у цьому напрямку.

Мета статті. Головною метою роботи є розкриття сутності та змісту поняття «інвестиційна привабливість», аналіз сучасного стану інвестування в Україні та обґрунтування основних напрямів підвищення інвестиційної привабливості економіки.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасної економіки України неможливий без активізації інвестиційної діяльності корпоративного сектору, пошуку та залучення надійних інвесторів, які б вкладали свої інвестиції на довгострокові терміни, забезпечуючи цим стабільний розвиток всіх сфер господарства. Українські корпорації мають всі шанси для залучення інвестиційних ресурсів та використання їх на користь економіки.

Якщо розглядати інвестиційну привабливість як економічну характеристику підприємства чи будь-якого суб'єкта господарювання, через пряму суперечливість цілей інвестора, а саме досягнення максимального прибутку за мінімального ризику, тоді її слід визначати із позиції системного підходу, суть якого полягає в єдності та взаємодії всіх аспектів розгляду [1].

На етапі започаткування господарської діяльності інвестиційна привабливість впливає на модель формування та управління фінансовими ресурсами. У процесі розвитку акціонерних товариств інвестиційна привабливість є одним з основних факторів у розробці стратегії управління акціонерним капіталом, а також дозволяє мінімізувати можливі ризики [2].

Існуючі на сьогоднішній день у науковій літературі підходи щодо визначення сутності поняття «інвестиційна привабливість» можна поєднати в чотири групи:

інвестиційна привабливість як ефективність інвестування, відповідно до якої під інвестиційною

привабливістю розуміють існування економічного ефекту від вкладення коштів в акціонерне товариство при мінімальному рівні ризику;

інвестиційна привабливість як умова розвитку акціонерного товариства, що передбачає інтегральну кількісну та якісну характеристику зовнішнього та внутрішнього середовищ товариства;

інвестиційна привабливість як порівняльний показник дозволяє потенційному інвестору оцінити, наскільки те або інше акціонерне товариство привабливіше для вкладення коштів;

інвестиційна привабливість як сукупність факторів розглядається з позиції формування системи показників діяльності акціонерного товариства, яка визначає для інвестора сферу переважних значень інвестиційної поведінки [3].

Можна виділити основні фактори, які слід враховувати при оцінці інвестиційної привабливості підприємства [4]:

галузева приналежність – загальновідомо, що конкурентоспроможність продукції на ринку в чималому ступені залежить від репутації відповідної галузі, країни на світовому ринку. При конкуренції декількох підприємств з різних галузей виробництва інвестиційно привабливим буде те, що відноситься до стійко розвинуваних галузей;

власники підприємства – характер володіння, тобто кому належить контрольний пакет акцій і великі пакети, має істотне значення не тільки для поточної діяльності підприємства, а й для його успішного розвитку. Залежно від характеру володіння має будуватися система управління підприємством;

виробничий потенціал – стан виробничого потенціалу підприємства надає прямий вплив на його інвестиційну привабливість, але практично не враховується інвесторами і кредиторами. Найчастіше прийнято оцінювати фінансовий стан або говорити про наявний капітал підприємства та ефективності управління ним. Але слід мати на увазі, що насправді капітал працює лише після переходу у виробничу форму, стаючи структурою виробничого потенціалу. Таким чином, капітал перетворюється в основні фонди, оборотні кошти та нематеріальні активи;

менеджмент підприємства – при аналізі менеджменту вивчається макрорівень управління підприємством, від якості розробки документів, пов'язаних з управлінням і наявністю стратегічного менеджменту, до того, наскільки досконала система податкового планування підприємства;

відносини з владою – інвестору необхідно з'ясувати, які відносини склалися з місцевою владою. Чи буде влада сприяти успіху проекту або зводити перешкоди на шляху його реалізації;

інвестиційна програма – кредитор і інвестору необхідно знайомитися з документами не тільки на інвестиційний проект, що кредитується або фінансується, а й на всю сукупність інвестиційних проектів підприємства.

Приймаючи рішення про вкладення капіталу у той чи інший інвестиційний об'єкт, інвестор розглядає інвестиційну привабливість комплексно. Інвестору необхідно враховувати забезпечення високої привабливості на всіх етапах інвестиційних рішень, від вибору країни-реципієнта – до визначення конкретного інвестиційного проекту [5]. Усі рівні інвестиційної привабливості взаємопов'язані, тобто, з цієї точки зору, інвестиційна привабливість – це сукупність суб'єктивних та об'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування на макро-, мезо- і мікрорівнях еко-

номіки. Взаємозв'язок корпоративної і інвестиційної сфери розглянута на рис. 1.

Рис. 1. Діалектика взаємодії корпоративної та інвестиційної сфер економіки

Задля того, щоб проаналізувати стан інвестиційної діяльності України, слід розглянути обсяг прямих іноземних інвестицій. За даними Державної служби статистики України в 2013 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 5677,3 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу) (рис. 2). Обсяг внесених з початку інвестування в економіку України прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 31 грудня 2013 р. становив 58156,9 млн. дол. США, що на 5,2% більше обсягів інвестицій на початок 2013 р. та в розрахунку на одну особу населення складає 1283,6 дол.

Рис. 2. Обсяг прямих іноземних інвестицій у 2005-2014 р. (на початок року, млн. дол. США) [4]

Якщо розглянути основних країн інвесторів, то можна сказати, що інвестиції надійшли зі 136 країн світу. До десятки основних країн-ін-

весторів, на які припадає майже 83% загально-го обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 19035,9 млн. дол., Німеччина – 6291,8 млн. дол., Нідерланди – 5561,5 млн. дол., Російська Федерація – 4287,4 млн. дол., Австрія – 3257,5 млн. дол., Велика Британія – 2714,1 млн. дол., Віргінські Острови (Брит.) – 2493,5 млн. дол., Франція – 1825,8 млн. дол., Швейцарія – 1325,4 млн. дол. та Італія – 1267,8 млн. дол (рис. 3).

Рис. 3. Обсяг прямих іноземних інвестицій з країн світу в економіці України (на початок року, млн. дол. США)

Нерівномірний розподіл джерел залучення прямих іноземних інвестицій в Україну може бути ризиком залежності економіки України від політики країн – основних інвесторів, тому далі доцільно розглянути розподіл інвестицій за основними видами економічної діяльності (рис. 4).

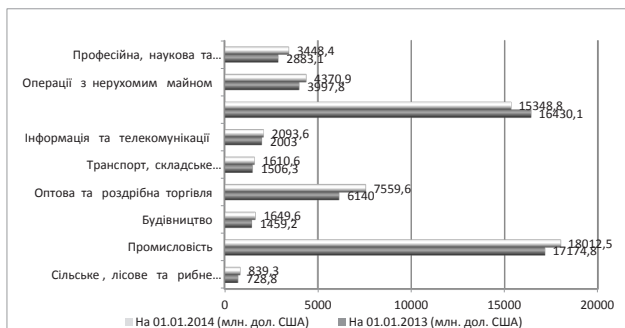

Рис. 4. Обсяг прямих іноземних інвестицій за основними видами економічної діяльності

Прямі іноземні інвестиції повинні підсилювати інвестиційний клімат України, але на даний час цих вкладів недостатньо, щоб підняти інвестиційний рейтинг України. Інвестиції в промисловість не становлять навіть половини обсягів всіх інвестицій (31%), а сільське господарство, маючи великий потенціал, інвестується зовсім незначною мірою (1,4%) (рис. 5).

Також спостерігається непропорційний розподіл обсягів залучення інвестицій у регіони України. До восьми регіонів – Дніпропетровської (15,6%), Донецької (5,7%), Харківської (3,9%), Львівської (2,9%), Одеської (2,9%), Запорізької (2,1%) областей, Автономної Республіки Крим (2,6%) та до м. Київ (48,9%) – надходить найбільше всього інвестицій – 87,9 відсотка всіх залучених прямих іноземних інвестицій. Це саме ті регіони, які на сьогодні вже є економічно розвинутими та найбільш привабливими для іноземних інвесторів. Таке спрямування прямих іноземних інвестицій та капітальних інвестицій в регіональному розрізі не сприяє рівномірному соціально-

Розподіл прямих іноземних інвестицій за основними видами економічної діяльності у % до загального підсумку

Рис. 5. Розподіл прямих іноземних інвестицій за основними видами економічної діяльності у % до загального підсумку [7]

економічному розвитку регіонів та посилює подальше збільшення розриву у їх розвитку [7].

Багато проблем формування інвестиційного процесу обумовлені відсутністю чіткого розробленої системи принципів інвестиційної політики, яка б сприяла формуванню сприятливого інвестиційного клімату. Така система покликана забезпечувати єдність інвестиційного простору на всій території країни, для всіх підприємств. Вона повинна створювати єдність умов економічного та правового регулювання інвестиційної діяльності, її інформаційного забезпечення.

Сьогодні ефективність інвестиційної діяльності акціонерного товариства в значній мірі залежить від організації управління інвестиційною діяльністю в компанії. Прийняття рішень про інвестиції є найбільш складною і важливою задачею управління, у зв'язку з чим виникає необхідність інтеграції діяльності всіх учасників процесу управління інвестиційною діяльністю компанії [5].

Підвищення ефективності інвестиційної діяльності на стадії розробки інвестиційного проекту може бути досягнуто за рахунок:

- скорочення терміну проектування;
 - включення в проект прогресивних форм реалізації проекту;
 - широкого застосування там, де це можливо і доцільно, таких типових проектів, які вже виправдали себе на практиці, що дозволить значною мірою знизити витрати на проектування, а також різко зменшити ризики;
 - застосування в проектах самих передових технологій з урахуванням вітчизняних і зарубіжних досягнень;
 - оснащення проектного відділу компанії системами автоматизованого проектування;
 - підвищення загального технічного рівня проектування.
- Чітка регламентація та інформаційна підтримка процесу прийняття рішень при розподілі інвестиційних ресурсів дозволить посилити цільовий характер вкладень і забезпечити ефективне фінансування тих проектів, які спрямовані на досягнення стратегічних цілей компанії [4].

З метою стимулювання надходження іноземних інвестицій в Україну необхідно забезпечити розвиток фінансової системи. З цією метою слід провести роботу по створенню більш розвинутої інфраструктури фондового ринку. А саме незалежних ресурсів депозитних або ризикових компаній, ефективної мережі посередників, яка була б більш адаптована до такого ринкового середовища, в якому звикли працювати іноземні інвестори. Важливу роль у цьому контексті може грати зміцнення законодавчої бази. Потенційні інвестори жадають стабільності та впевненості у майбутньому, де можна прогнозувати життєздатність свого проекту і взятий на себе ризик у перспективному розрізі.

Висновки і пропозиції. Отже, проаналізувавши стан інвестиційної діяльності України, можна зробити висновок, що корпоративний сектор України має велику кількість проблем, пов'язаних із залученням інвестицій на свої підприємства. Більша частина інвестицій йде у вже розвинені регіони і галузі господарювання. Крім того, негативна динаміка основних макроекономічних показників,

низькі темпи науково-технічного прогресу, часті коливання кон'юнктури інвестиційного ринку, нестійкість державної інвестиційної політики і форм регулювання інвестиційної діяльності не дозволяють сьогодні ефективно управляти інвестиціями на вітчизняних підприємствах на основі лише раніше накопиченого досвіду і традиційних методів.

Вважається доцільним проведення таких заходів з підвищення інвестиційної привабливості:

забезпечення правового регулювання оформлення договірних відносин;

створення умов для об'єднання фінансових і матеріальних ресурсів, встановлення пріоритетів податкового регулювання;

створення більш розвинутої інфраструктури фондового ринку;

розробка системи принципів інвестиційної політики України.

Крім того, необхідна пряма підтримка державою рівня та інтенсивності інвестиційних процесів в економіці, пряма кредитна підтримка галузей і сфер економіки, структурна перебудова яких визнана в якості національних пріоритетів.

Список літератури:

1. Бланк И. Инвестиционный менеджмент / И. Бланк. – К. : Эльга-Н, Ника-Центр, 2012. – 448 с.
2. Трояновський А.Б. Конспект лекцій з курсу «Інвестування» / А.Б. Трояновський. – Х. : ХНАМГ, 2009. – 118 с.
3. Леонов С.В. Управління фінансами акціонерних товариств: навч. посіб. / С.В. Леонов, Н.Г. Пігуль, І.М. Воярко. – С. : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 305 с.
4. Андросова Т.В. Сучасний стан банківського сектору України з іноземним капіталом [Електронний ресурс] / Т.В. Андросова, Н.Д. Дзюбанова. – Режим доступу : http://www.hduht.edu.ua/News/t_2_19.11.2013/s11.pdf.
5. Гончарук А. Науково-практичні аспекти прийняття варіативних інвестиційних рішень / А. Гончарук // Економіка України. – 2011. – № 6. – С. 78–89.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Ульяницька О.В. Основні напрямки щодо підвищення інвестиційної привабливості України [Електронний ресурс] / О.В. Ульяницька, К.В. Шепель. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2013/Economics/4_154211.doc.htm.
8. Хобта В.М. Формування та підвищення інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання / За заг. ред. д.е.н. В.В. Дементьєва / В.М. Хобта, А.В. Мешков. – Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – Вип. № 37-3. – С. 118–125.

Иващенко А. И.

Донецкий государственный университет управления

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Резюме

Исследованы теоретические основы определения термина «инвестиционная привлекательность». Проанализирована динамика поступления прямых иностранных инвестиций в экономику Украины, определены основные страны-инвесторы и объем прямых иностранных инвестиций по видам экономической деятельности. На основе проведенного анализа предложены основные меры по повышению уровня инвестиционной привлекательности экономики страны.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, инвестиционная деятельность, инвестиционный процесс, инвестиционное решение, инвестиционный проект.

Ivaschenko A. I.

Donetsk State University of Management

THE ANALYSIS OF FACTORS OF INCREASE OF INVESTMENT APPEAL OF ECONOMY OF UKRAINE

Summary

Studied theoretical bases of the definition of «investment appeal». Analyzed the dynamics of the flow of direct foreign investments into the economy of Ukraine, defined main countries-investors and the volume of direct foreign investments by kinds of economic activities. On the basis of the carried out analysis the main measures to increase the level of investment attractiveness of the country's economy.

Key words: investments, investment climate, investment activity, investment process, investment decision, investment project.

УДК 33.025.12:330.322

Ільїна А. О.

Київський національний торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Визначено сутність державного регулювання інвестиційного процесу. Досліджено теоретичні питання формування механізму державного регулювання інвестиційного процесу. Перераховано методи та інструменти державного регулювання інвестиційного процесу.

Ключові слова: інвестиційний процес, інвестиційна політика, інвестиційна політика держави, державне регулювання економіки, державне регулювання інвестиційного процесу.

Постановка проблеми. Як показує світовий досвід, ринок є найбільш ефективним механізмом, який стимулює зростання продуктивності суспільної праці. Саме ринковий механізм створює умови для реалізації особистої зацікавленості економічно незалежних виробників у високопродуктивній роботі заради отримання прибутку, що забезпечує виробництво продуктів і послуг, необхідних для кожного споживача і суспільства в цілому. Однак ринок не завжди в змозі вирішити всі економічні завдання, що стоять перед державою, найефективнішим чином [1, с. 9-10].

Роль держави у становленні та розвитку економічних відносин вивчалася та аналізувалася представниками різних шкіл, зокрема Дж. Гобсоном, Дж. М. Кейнсом, Ф. Кене, Ф. Лістом, К. Марксом, В. Петі, Ж. Сеєм, А. Смітом, І. Фішером, М. Фрідменом та багатьма іншими ще з XVIII сторіччя. Таким чином, склалися три основних підходи щодо ролі держави в регулюванні економіки:

- 1) заснований на концепції невтручання держави в економічні процеси;
- 2) обмежує роль держави в управлінні економікою: ступінь втручання держави в економіку залежить від рівня її розвитку та конкретних економічних умов;
- 3) передбачає активне втручання держави в економічні процеси [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато провідних вчених-економістів, зокрема В.Д. Базилевич, Д.Х. Галлямова, В.М. Геєць, В.М. Гриньова, А.А. Гриценко, А.С. Гальчинський, Ю.В. Кіндзерський, Г.М. Калетнік, М.І. Крупка, Б.А. Райзберг, досліджуючи у своїх працях роль держави у розвитку економічної системи, дійшли до висновку, що державне регулювання економіки розглядається як складова частина відтворювального процесу, об'єктивна необхідність якої пояснюється потребою подолання недоліків ринкового саморегулювання і втручання державних органів влади за допомогою різних методів та інструментів у розвиток основних економічних процесів з метою вирішення складних економічних і соціальних проблем розвитку національної економіки та суспільства в цілому.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки, як відомо з економічної теорії, основними чинниками економічного зростання є земля, праця та капітал, визначальним з них стають інвестиції, відповідно до яких держава має направити свої зусилля на формування адекватного інвестиційного потенціалу країни та підтримки його на рівні, необхідному для поштовху економічного зростання. На основі цього у складі економічної системи держави виділяється інвестиційний процес як найбільш агрегований об'єкт державного регулювання економіки [3].

Мета статті. Метою цієї роботи є вивчення теоретичних питань сутності та напрямів формування механізму державного регулювання інвестиційного процесу.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні основи державного регулювання інвестиційного процесу у країнах з ринковою економікою змінювалися та розвивалися під впливом розвитку економічної теорії, яка базувалася на класичній, неокласичній, кейнсіанській та інших моделях механізму ринкового регулювання національної економіки.

Так, погляди меркантилістів сформулювали ідею підтримки активного сальдо торгового балансу країни як одного з факторів забезпечення приросту багатства держави. Теорія класичної політекономії передбачала забезпечення державною політикою прозорості створення вищої вартості, враховуючи те, що об'єктами інвестування може бути не тільки виробництво, але й нематеріальна сфера. Альтернативні інвестиційні теорії визначають напрямки індустріалізації країни, а також створення інфраструктури, яка б забезпечувала розвиток інвестування в країні. Марксистська теорія розглядала прибуток суб'єктів господарювання як основний фактор впливу на розміри інвестицій. Ідея неокласичної теорії полягає у зрівноваженні попиту та пропозиції. Кейнсіанство акцентує увагу на строгому державному регулюванні з метою уникнення гострих соціальних конфліктів, оскільки інфляція є платою за економічне зростання. Інституційні теорії визначають, що формування галузей, де отримуються надвисокі прибутки, є імпульсом до кумулятивного інвестування. Монетаристські підходи передбачають підтримку темпів зростання грошової маси, збалансування державного бюджету та проведення антиінфляційної політики. Теорія портфельних інвестицій досліджує регулювання рівня споживання, зайнятості, виробництва і цін як фактору ефективного функціонування фінансових ринків. Теорія «портфельного вибору» підкреслює необхідність сприяння оптимальному розподілу ресурсів серед різних сфер виробництва з метою вирішення проблем на фінансових ринках [4; 5].

Окрім названих напрямів розвитку економічної науки в сучасних умовах, у практиці державного регулювання інвестиційного процесу використовуються й інші пропозиції, сформульовані в рамках різноманітних економічних теорій. Вони свідчать про те, що ефективність регулювання в умовах ринкової економіки визначається сформованою та прогнозованою кон'юнктурою інвестиційних ринків, тобто ринків інвестицій (процесів накопичення й використання ресурсів) та інвестиційних товарів (здебільшого процесів емісії й розміщення фінансових активів), в залежності

від чого слід застосовувати ту чи іншу модель системи державного регулювання інвестиційного процесу [6].

Наприклад, відповідно до кейнсіанської теорії, ключем до подолання депресії є управління сукупним попитом, складовими якого є споживчий та інвестиційний попит. Однак визначальним є другий елемент, оскільки саме він безпосередньо впливає на динаміку національного доходу, забезпечуючи приріст капітальної вартості. При кризових умовах, незмінних цінах, наявності незадіяних виробничих потужностей і безробіття, ринковий механізм виявляє незначні можливості у стимулюванні інвестицій. На думку Дж.М. Кейнса, функцію стимулювання попиту повинна взяти на себе держава, проводячи активну економічну політику, зокрема через встановлення низького рівня процентної ставки та розширення державного інвестування, яке може бути досягнуте через «дефіцитне» фінансування, тобто емісію додаткових позичок, відмовляючись при цьому від ідей збалансованого бюджету. Держава в даному разі нарощує сукупний попит за рахунок зростання бюджетних витрат і виконує функцію регулятора активізації інвестиційного процесу [7; 8, с. 142].

На основі споживчого попиту основне завдання державної політики Дж.М. Кейнс розглядає як виховання нових потреб, особливо в заможних верств населення та пропонує з цією метою створити цілу індустрію, підпорядковану ідеології

економічного відродження, до якої відноситься пропаганда через засоби масової інформації, кіноіндустрія, освітні заклади тощо.

Підприємницький сектор, що має великі резервні ресурси в умовах депресії та кризи, реагує на зростання сукупного попиту високоеластичною пропозицією товарів споживчого призначення. Із зростанням доходів пред'являється попит на товари інвестиційного сектору, який задовольняється нарощуванням їх пропозиції. Таким чином, збільшення державних витрат дає мультиплікаційний інвестиційний ефект, який, згідно Дж.М. Кейнса, визначається за допомогою інвестиційного мультиплікатора. Цей показник являє собою відношення обсягів доходів до обсягів інвестицій, який індикує зростання попиту і доходів зі збільшенням інвестицій і дає змогу оцінити ефект від державного стимулювання, тобто державних витрат, що залежить від багатьох факторів. Так, із збільшенням податків знижуються розміри віддавання державних витрат; із збільшенням імпорту доходів частина «нових» доходів йде за кордон та зростає ймовірність дефіциту платіжного балансу.

Отже, оскільки інвестиційна діяльність, на думку вченого, сильніше піддається зовнішнім впливам, ніж сфера попиту, то, приймаючи рішення з макроекономічного регулювання, економічну політику слід будувати саме на дії мультиплікаторних зв'язків [7].

У суспільстві, побудованому на ринкових засадах, інвестиційна діяльність є вільною і регулюється загальним економічним процесом. Проте існує кілька обставин, коли держава бере на себе функції регулювання інвестиційного процесу:

- 1) держава свідомо спрямовує політику економічних трансформацій, наприклад, під час структурної перебудови економіки;
- 2) держава є стратегічним інвестором;
- 3) держава є власником великих підприємств, що визначають структуру суспільного виробництва;
- 4) вільний розвиток інвестиційних процесів загрожує національній економічній безпеці, внаслідок чого настає потреба в протекціонізмі [6].

На інвестиційний процес держава впливає через свою інвестиційну політику, формування якої визначається дією різних чинників, основним з яких є цільова економічна, політична і соціальна стратегія керівництва країни [10].

Інвестиційна політика є складовою частиною економічної політики, що проводиться державою і підприємствами у вигляді встановлення структури і масштабів інвестицій, напрямків їх використання, джерел отримання з урахуванням необхідності оновлення основних засобів та підвищення їх технічного рівня. Вона є важелем дії як на економіку країни, так і на підприємницьку діяльність її господарюючих суб'єктів та являє собою комплекс цілеспрямованих захо-

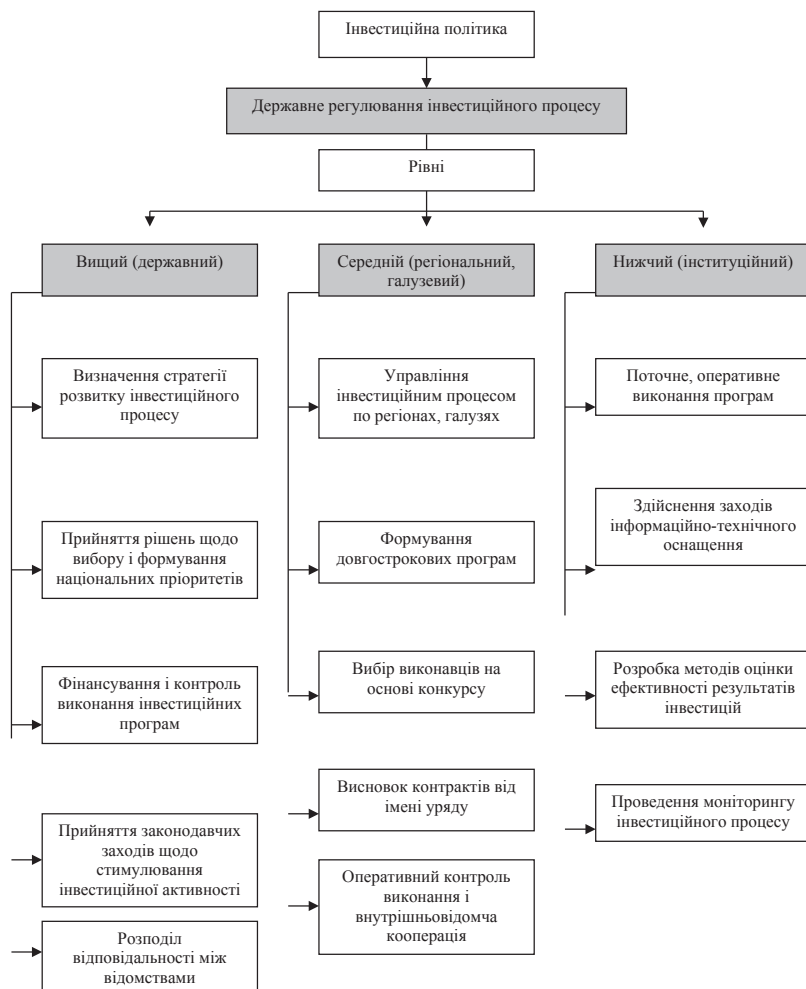

Рис. 1. Основи механізму державного регулювання інвестиційного процесу в розвинутих країнах світу*

* Складено автором на основі інформації з джерела [1, с. 27-30]

дів щодо створення сприятливих умов для всіх суб'єктів господарювання з метою поживлення інвестиційної діяльності, підйому економіки, підвищення ефективності виробництва і вирішення соціальних проблем [1, с. 10; 11, с. 257].

Реалізація інвестиційної політики здійснюється через механізм регулювання інвестиційного процесу, тобто сукупність, взаємовідносини та співвідношення організаційних, управлінських, інформаційних, технічних і морально-психологічних аспектів, сприяючих успішному здійсненню інвестиційного процесу і підвищенню ефективності його результатів. Формування даного механізму потребує чіткого представлення його характеру, особливостей та внутрішнього змісту [1, с. 27].

Державні органи влади, регулюючи інвестиційний процес, формують інвестиційну політику, яка у всіх промислово розвинених країнах є специфічним елементом державного регулювання. На основі цього наголошується узгодженість, що виявляється у використанні єдиних економічних інструментів державного впливу, які відповідають вибраному економічному курсу (рис. 1).

Метою даної інвестиційної політики є створення сприятливих умов для фінансування як внутрішніх, так і зовнішніх інвестиційних ресурсів у певні галузі або конкретні інвестиційні проекти, реалізація яких необхідна з точки зору національного розвитку. Оскільки політика на рівні регіону, галузі та підприємств вплетена в загальнодержавну інвестиційну політику, це потребує формування єдиної інформаційної системи усередині економічної системи, враховуючи ключову роль інформації в процесі реалізації інвестиційного циклу, що містить функціонально відокремлені етапи: дослідження, розробку, підготовку до виробництва, виробництво та збут [1, с. 29; 12, с. 6].

Інвестиційна політика держави – сукупність підходів і рішень держави, які визначають напрями використання капітальних вкладень у сферах та галузях економіки, інституційну визначеність в управлінні процесом залучення, планування і реалізації інвестицій, а також створення за допомогою податкових та інших пільг сприятливого режиму для іноземних інвесторів [11, с. 258].

В економіці, яка базується на ринкових відносинах, держава проводить інвестиційну політику, по-перше, шляхом формування, розподілу по галузях, регіонах, програмах і проектах державних інвестицій, джерелом яких служать державний бюджет, позабюджетні державні фонди і спеціальні державні бюджети розвитку; по-друге, на основі правового регулювання, стимулювання інвестиційного процесу, створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, сприяння залученню іноземного капіталу і застосуванню внутрішніх інвестиційних джерел.

У першому напрямі державного регулювання інвестиційного процесу визначальну роль відіграють законодавчі і виконавчі органи влади, які формують бюджет, програми, інвестиційні проекти, визначаючи масштаби державних інвестицій, а також розподіляючи та перерозподіляючи інвестиційні ресурси. Другий напрям реалізується за допомогою правового та стимулюючого впливу держави на вітчизняних та іноземних інвесторів в особі банків, фінансових організацій, корпорацій і населення, спонукаючого інвестувати кошти в економіку, виробництво, підприємництво [3].

Згідно світової практики державне регулювання інвестиційного процесу визначають показники економічного і соціального розвитку країни, на-

ціональні та регіональні програми розвитку національного виробництва та передбачені обсяги фінансування в державному та місцевих бюджетах [13].

Так, державне регулювання інвестиційного процесу в регіонах пов'язане із визначенням ключових напрямів економічного і соціального розвитку та поліпшенням інституційного середовища, що вимагає перегляду перерозподільчих механізмів фінансування інвестиційних процесів у регіонах та створення механізмів реального стимулювання перетворень, які здійснюються на регіональному рівні в інвестиційній сфері, а саме: економічна реструктуризація, впровадження інновацій, встановлення спеціальних податкових режимів, удосконалення державного управління та місцевого самоврядування [14].

Відповідно, систему регулювання умов інвестиційного процесу коригують залежно від економічної політики держави у кожний конкретний період, а також ступеня інвестиційної активності суб'єктів господарювання [13].

Держава бере участь в інвестиційному процесі як прямо, тобто через інвестиції у державний сектор економіки, так і опосередковано, тобто через різні органи влади (міністерства, відомства, муніципальні, судові, спеціальні органи: Національний банк, Фонд державного майна, Антимонопольний комітет, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство фінансів, спеціальні державні фонди тощо) [10; 15; 16].

У даному разі економічна теорія розглядає два протилежних підходи щодо необхідності державного регулювання інвестиційного процесу. По-перше, держава бере на себе якомога більшу частину функцій інвестора (концентрацію капіталу, забезпечення матеріально-технічними ресурсами, розподіл доходів від інвестицій тощо). По-друге, держава надає максимум свободи інвесторам, впливаючи на інвестиційний процес лише через податкову, амортизаційну, грошово-кредитну політику та інші макроекономічні регулятори [17, с. 40].

Дуже важливе значення в цьому плані набуває законодавство про власність (включаючи норми про іноземні інвестиції), податкове законодавство (у тому числі відносно іноземних інвесторів), законодавство про працю, соціальну захищеність певних груп населення, охорону природи у зв'язку з виробничою діяльністю, антимонопольне законодавство тощо [11, с. 258].

Розглянемо кожну групу методів та інструментів прямого та непрямого впливу держави на інвестиційний процес.

Прямі (адміністративні) методи державного регулювання інвестиційного процесу базуються на силі державної влади та реалізуються за допомогою засобів заборони, дозволу та примусу, тобто не пов'язані зі створенням додаткових матеріальних стимулів або небезпекою фінансових збитків [3; 18].

До основних інструментів прямих методів відноситься нормативно-правове регулювання, державна експертиза інвестиційних проектів, проведення конкурсних торгів, захист інвестицій, підтримка пріоритетних напрямів економічного розвитку.

Як відомо, правова система держави є базисним критерієм при виборі об'єкта інвестування як економіки держави в цілому, оскільки в сучасних економічних і політичних умовах інвестування здійснюються лише в ті системи, де прозоро позначений механізм обороту коштів, а також отримання прибутку. Це потребує створення державою прозорих правил участі інвесторів у власній економіці

та закріплення їх у формі нормативно-правових актів. В такому разі до інструментів нормативно-правового регулювання інвестиційної політики варто віднести: розробку, прийняття і видання нормативно-правових (законодавчих) та індивідуальних (підзаконних) актів; укладення договорів (інвестиційних, кредитних угод); прийняття державних програм; систему реалізації та дотримання інвестиційного законодавства [1, с. 11-12].

Законодавча база визначає правовий статус інвесторів – суб'єктів інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування і, незалежно від форм власності та господарювання, мають рівні права у частині його здійснення; самостійно визначають цілі, напрями, види та обсяги інвестицій; залучають для їхньої реалізації на договірній основі будь-яких учасників інвестиційної діяльності, проводять організацію конкурсів і торгів. Інвестор має право володіти, користуватися та розпоряджатися об'єктами і результатами інвестицій, включаючи реінвестиції (переміщення капіталу з одних активів до інших, більш ефективних) та торговельні операції на території країни [19, с. 43].

Правову основу організації і регулювання інвестиційного процесу в Україні закладають Закон України «Про інвестиційну діяльність» та інші нормативно-правові акти, які регламентують економічні відносини суб'єктів національної економічної системи у питаннях інвестиційної діяльності [20].

Крім того, одним з найважливіших інструментів державного регулювання інвестиційного процесу є обов'язкова комплексна державна експертиза інвестиційних програм та проектів, яка проводиться з урахуванням нормативів з питань санітарного та епідеміологічного благополуччя населення, екології, охорони праці, енергозбереження, пожежної, техногенної, ядерної та радіаційної безпеки. Даній експертизі підлягають державні, міждержавні й регіональні інвестиційні проекти та програми, що реалізуються із залученням бюджетних та позабюджетних коштів, коштів державних підприємств, установ та організацій, а також за рахунок кредитів, наданих під державні гарантії. Інвестиції, які фінансуються з інших джерел, підлягають експертизі з питань дотримання екологічних, санітарно-гігієнічних, архітектурних, будівельних вимог і правил та вимог пожежної безпеки. Особливі вимоги щодо експертизи висуваються до інвестиційних проектів із залученням іноземних інвестицій, де виникають вимоги щодо отримання митних і податкових пільг [6; 20; 21].

Усі інвестиційні програми та проекти будівництва незалежно від джерел фінансування підлягають обов'язковій комплексній державній експертизі у повному обсязі, крім об'єктів, затвердження проектів будівництва яких не потребує висновку експертизи. Перелік таких об'єктів встановлюється державним уповноваженим органом відповідно до законодавства [6].

Державне замовлення на виконання робіт у капітальному будівництві розміщується, як правило, на конкурсній основі з урахуванням економічної вигідності цих замовлень для підприємств та організацій. Вартість продукції, робіт і послуг в інвестиційному процесі визначається за вільними цінами і тарифами, в тому числі за підсумками конкурсів (торгів), а також за державними фік-

сованими та регульованими цінами і тарифами у випадках, передбачених законодавчими актами. Вартість будівництва визначається з використанням національних стандартів з ціноутворення, які є обов'язковими при здійсненні будівництва об'єктів із залученням бюджетних коштів [21].

Державне регулювання інвестиційного процесу здійснюється також через захист інвестицій, у тому числі іноземних, незалежно від форм власності. Він представляє собою комплекс організаційних, технічних та правових заходів, спрямованих на створення умов, сприяючих збереженню інвестицій, досягненню цілі їх внесення, ефективній діяльності об'єктів інвестування та реінвестування, захисту законних прав та інтересів інвесторів, у тому числі права на отримання прибутку (доходу) від інвестицій, відповідно до чого держава встановлює державні гарантії з метою забезпечення сприятливого та стабільного інвестиційного клімату. У разі прийняття державними органами актів щодо прав інвесторів і учасників інвестиційної діяльності завдані їм збитки, у тому числі не одержані доходи, відшкодовуватимуться цими органами за рішенням суду або арбітражу [12].

Захист інвестицій забезпечує законодавство та міжнародні договори країни. Інвесторам, у тому числі іноземним, забезпечується рівноправний режим, що унеможливує застосування заходів, перешкоджаючих управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації, а також передбачаються умови і порядок вивозу вкладених цінностей і результатів інвестицій. Згідно Закону України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 05.10.1991 № 1540а-12, держава не може ревізувати іноземні інвестиції за винятком випадків стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій. Рішення про ревізію іноземних інвестицій приймає Кабінет Міністрів України. Компенсація, що виплачується іноземному інвестору, має бути адекватною та ефективною [13; 22].

Оскільки розвиток системи державного регулювання інвестиційного процесу є досить складним явищем, питання щодо визначення пріоритетів або напрямків вкладання інвестицій у галузі, які мають можливість забезпечити розширене відтворення, найшвидшу віддачу й підвищення життєвого рівня населення як одного з інструментів прямого впливу на даний процес, залишається відкритим.

Вирішення відповідної проблеми потребує застосування принципів визначення пріоритетів або напрямів розподілу державних і залучення недержавних інвестицій з урахуванням поточної економічної ситуації країни, а саме:

- 1) поетапний перехід до економічно обґрунтованого спрямування інвестицій та скорочення їх на підтримку збитових та малорентабельних виробництв;
- 2) відмова від фінансування соціальної сфери за залишковим принципом;
- 3) фінансування проектів за рахунок фінансових інвестицій через випуск і розміщення цінних паперів;
- 4) перехід від адміністративних методів регулювання до ринкових через податки, амортизацію, кредити, заміщення повного держбюджетного фінансування проектів часткою участі держави [17, с. 41-42].

Застосування прямих методів регулювання у більшості розвинених держав обмежується, насамперед, охороною навколишнього середовища, соціальним захистом, грошовими реформами, анти-

монополюними заходами, але роль таких методів значно зростає під час кризових явищ в економіці країни. Із розвитком ринкової економіки функції прямого впливу держави на інвестиційний процес постійно звужуються. Це дає змогу зосередити увагу на методах опосередкованого впливу (амортизаційної, бюджетно-податкової, грошово-кредитної, податкової політики, політики залучення іноземних інвесторів, протекціонізму), які держава як учасник інвестиційного процесу реалізує через свої інститути [18].

Останні, в свою чергу, сприяють формуванню державної інвестиційної політики, орієнтованої на інноваційний розвиток країни, тобто інноваційної політики, під якою слід розуміти систему цілеспрямованих заходів, забезпечуючих комплексний розвиток інноваційної продукції та технології, а також впровадження їх результатів в економіку країни. Вона передбачає вибір пріоритетних напрямів у розвитку науки і техніки та всесторонню підтримку держави в їх розвитку.

Так, до первинних цільових завдань інноваційної політики відноситься запобігання фізичному і моральному зносу основних фондів, де актуальним питанням для інвесторів являється амортизаційна політика держави, яка встановлює порядок нарахування та використання амортизаційних відрахувань. Реалізуючи певну амортизаційну політику, держава регулює темпи та характер відтворення і, в першу чергу, швидкість оновлення основних фондів, яке, включаючи засоби виробництва, будівлі, споруди та майнові комплекси невиробничого і соціального призначення, у визначальній мірі залежить від обсягів і динаміки вкладення в них капіталу, проведення ремонту, оновлення та заміни устаткування. Це надає підприємствам достатню кількість коштів для простого і розширеного відтворення основних фондів, у зв'язку з чим прозорість даного елемента державного регулювання інвестиційного процесу підвищує інвестиційну привабливість держави та рівень її конкурентоспроможності [1, с. 12-13; 3].

При цьому пільги можуть встановлюватися диференційовано для окремих галузей і сфер економіки, елементів основних фондів та видів обладнання шляхом:

- надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв;
- впровадження державних норм і стандартів, антимонопольних заходів;
- роздержавлення та приватизації державної власності, що включає незавершене будівництво;
- здійснення політики ціноутворення;
- створення певних умов користування землею та іншими природними ресурсами;
- експортування інвестиційних проектів [13].

За допомогою бюджетно-податкової політики встановлюються пропорції перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) країни через бюджет, а на рівні підприємства – пропорції розподілу прибутку між підприємством і державою. Державні витрати забезпечують функціонування держави, державного сектора, охорону громадського порядку та оборону державного кордону, розвиток науки й освіти, медицини тощо. Підприємства створюють ВВП, від внутрішньої структури і динаміки якого залежить обсяг інвестиційних ресурсів держави, та мають повертати зі свого прибутку достатньо ресурсів для подальшого розвитку і зростання добробуту своїх працівників, від рівня якого залежить і рівень інноваційного

розвитку підприємств та економіки країни в цілому. Іноді за рахунок зростання урядових боргів держава збільшує витрати бюджету, стимулюючи тим самим сукупний попит та створюючи умови для економічного зростання. Прогнозований в результаті такого стимулювання розвиток економіки, передусім зростання ВВП, створює умови для збільшення доходів бюджету, яке буде достатнім для майбутніх розрахунків з державними боргами. Водночас надмірний і довготривалий дефіцит державного бюджету є ознакою майбутньої дестабілізації й гальмування інвестиційної активності в економіці [16].

Крім того, важливим засобом регулювання інвестиційного процесу є визначення частки бюджетного фінансування в загальному обсязі інвестицій. Саме державні інвестиції в структурі бюджету багато в чому впливають на його виконання і рівень дефіциту. Оскільки скорочення державних інвестицій і збільшення частки вкладень підприємств за рахунок власних фондів нерідко призводить до скорочення державної підтримки малорентабельних інвестиційних галузей (машинобудування, промисловості будівельних матеріалів) та служить скороченню обсягів виробництва, сприяючи збільшенню темпів падіння обсягів у капітальному будівництві, інвестиційний процес, який проходить свої етапи у певних галузях виробництва, потребує державної підтримки, що зумовлює необхідність у залученні державою інвестиційних ресурсів [17, с. 40-41].

Основними способами залучення державою коштів є:

- 1) збір податків на прибуток або доходи, отримані нацією, де держава потребує різних реєстраційних форм та наявності інформації про доходи населення і підприємств для правильної оцінки і збору податків;
- 2) запозичення заощаджень населення країни або на міжнародному ринку;
- 3) продаж активів, які держава має на даний час [23, с. 12].

Завдяки грошово-кредитній політиці держава регулює грошовий обіг та здійснює вплив на інвестиційні умови і банківську систему, що суттєво впливає на обсяги наявних вільних фінансових ресурсів у потенційних інвесторів, зростання яких сприяє збільшенню обсягів інвестування. Банки – перші інституціональні інвестори економіки, які за своїми функціональними можливостями забезпечують нарошування коштів в економічній системі.

Завданням грошово-кредитної політики є протидія циклічності та забезпечення рівномірного розвитку, згідно чого застосовуються два регулюючі інструменти:

1. Кредитна рестрикція (політика «дорогих грошей»): проводиться при надмірному інвестиційному «розігріві» економіки з метою стримування інвестиційної активності. При цьому застосовуються заходи ринкового гальмування інвестиційних намірів підприємств, при яких обмежується обіг вільних коштів підприємств штучними діями. До них відноситься: збільшення норми страхових резервів, продаж державних цінних паперів, підвищення облікової ставки Національного банку.

2. Кредитна експансія (політика «дешевих грошей»): проводиться при низькому рівні інвестиційної активності економіки в період економічного спаду з метою стимулювання економічного розвитку, відповідно до чого уряд намагається збільшити кількість вільних коштів в економіці. Дані заходи

включають: зменшення норми страхових резервів, частина яких вивільняється для інвестицій, викуп державних цінних паперів у приватних інвесторів, зменшення ціни кредитних ресурсів Національного банку [12, с. 6; 16; 17, с. 49].

Серед опосередкованих інструментів державного регулювання інвестиційного процесу особливе місце займає податкова політика, за допомогою якої держава може реально забезпечити дієву мотивацію інвесторів та реципієнтів інвестицій, зменшуючи податковий тиск на цю сферу підприємницької діяльності.

Оскільки інвестиційний процес має довгостроковий характер, засоби його податкової підтримки не можуть обмежуватися разовими інструментами. Наприклад, звільнення від оподаткування доходу у вигляді інвестицій стосується тільки моменту їх отримання та не вирішує проблему створення стимулюючих умов для подальшої реалізації інвестиційного проекту реципієнтом. Останнє потребує використання додаткових інструментів податкової політики, термін застосування яких співставний зі строком окупності інвестицій.

Динаміка основних показників реалізації інвестиційного проекту свідчить про необхідність зміни інтенсивності державної податкової підтримки на різних етапах життєвого циклу інвестицій. Так, найбільша інтенсивність застосування податкових пільг є доцільною на етапі впровадження, коли інвестиції ще не дають віддачі. По мірі збільшення доходу від реалізації інвестиційного проекту фінансові показники діяльності підприємства-реципієнта покращуються, що дає змогу звужити спектр інструментів податкового регулювання та зменшити їх інтенсивність.

Найбільші резерви податкового регулювання містяться в оподаткуванні прибутку підприємств та плати за землю, але у випадку стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій особливо значення набувають інструменти податкового стимулювання, вбудовані в конструкцію податку на додану вартість та мита. Таким чином, податкова підтримка інвестицій має носити системний характер для спеціальних податкових режимів, які можуть застосовуватися для суб'єктів спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку.

Поряд із первинним інвестуванням важливого значення набуває створення заохочувальних умов для реінвестування прибутку, отриманого від інвестиційної діяльності. Тому податкова підтримка інвестицій повинна включати в себе комплекс заходів щодо податкового регулювання корпоративних відносин [24].

Так, на думку деяких вчених, саме можливість формування неоподатковуваних фінансових резервів дозволяє корпораціям в умовах високих ставок оподаткування прибутку підтримувати свою високу конкурентоспроможність на світових ринках. Механізм цієї податкової пільги передбачає вилучення від оподаткування частини прибутку компаній шляхом її зарахування до неоподатковуваних резервних фондів з метою фінансування в майбутньому визначеного кола потреб.

Одним із основних напрямів застосування відповідної податкової пільги є створення резерву для здійснення інвестицій, переваги якого полягають у:

- адаптованості механізму для вибіркового і загального підходу при застосуванні;
- стимулюванні підприємств до реінвестування прибутку, з одночасним забезпеченням потреб у

розширеному відтворенні, на основі чого механізм резерву здатен забезпечити пряму мотивацію до інвестування;

- створенні опосередкованої зацікавленості підприємств, оскільки на етапі формування резерву збільшується оборотний капітал, що сприяє приросту масштабів діяльності, а також прискорює темпи нагромадження фінансових ресурсів для інвестицій [25, с. 54].

Основною причиною, яка змушує зосереджувати інструменти податкового стимулювання на пріоритетних інвестиціях з позицій національної економіки, є обмеженість фінансових ресурсів держави, що не дозволяє застосовувати податкові преференції до будь-яких інвестицій. Однак за наявності підтвердження практикою хибності встановлення пріоритетів за галузевою ознакою доцільним критерієм для надання податкових пільг є інноваційний характер інвестицій, що потребує встановлення системи кількісних та якісних характеристик «інноваційності» інвестиційних проектів та прозорого порядку їх кваліфікації [24].

Тут важливим фактором збільшення розробки та реалізації інвестиційних проектів інноваційного характеру служить державна підтримка інвестиційних процесів промислових підприємств, яка може здійснюватися у формах розробки та реалізації адресної інвестиційної програми конкретного промислового комплексу, а також надання бюджетних інвестицій та гарантій, податкових пільг, інвестиційних податкових та бюджетних кредитів, відстрочки або розстрочки по сплаті податкових платежів конкретного промислового комплексу [11, с. 218].

Отже, податкова політика передбачає широке охоплення вітчизняних підприємств, реалізуючих інновації, мотивує першочергове здійснення інноваційних інвестицій, пов'язана з повною автономією прийняття рішень та передбачає рівність умов для всіх учасників економічної діяльності [25, с. 51].

У світовій практиці відомі різні державні інвестиційні стратегії розвитку інноваційної структури на національному, регіональному та міжнародному рівні. Однією з них є широке залучення іноземних інвестицій для розвитку окремих галузей чи регіонів, на основі якої застосовуються наступні стимули:

1) податкові:

- встановлення прямих податкових пільг, відстрочення сплати податків за інвестування капіталу, маніпулювання рівнем податку;
- амортизаційні відрахування, як один з найчастіше використовуваних методів підтримки закордонного інвестора, особливо на перших стадіях роботи;
- «податкові канікули» (як правило, на термін від 2 до 10-15 років);
- звільнення від митних платежів імпорту устаткування, сировини, що комплектують вироби.

2) фінансові: різного роду субсидії, позики і гарантії їхнього надання у разі виконання інвестором певних завдань, наприклад, освоєння конкретних регіонів, галузей промисловості, створення нових робочих місць;

3) адміністративні: спрямовані на створення загальних умов ефективного функціонування іноземного капіталу в економіці – від забезпечення необхідними факторами виробництва, інформацією і службами управління до розвитку транспортної мережі, інших комунікацій тощо [26, с. 4].

Напроти відповідної стратегії передбачається політика протекціонізму як форма захисту національного виробника. У зв'язку з тим, що негативні наслідки від іноземного інвестування можуть виявитися після тривалого часу і, як правило, пов'язані з важко відтворюваним збитком, держава виконує захисну функцію, одним із напрямів якої є вироблення доктрини економічної безпеки й захисту національних інтересів. Вона передбачає високі митні ставки на імпортовані товари, податки на іноземні інвестиції, обмеження або заборону ввезення окремих видів товарів до країни, субсидування національних інвесторів та експорту товарів.

Політика протекціонізму полягає у:

- недопущенні надмірного нарощування зовнішнього боргу й залежності від іноземних держав та міжнародних фінансових організацій;
- огороженні економіки від важких наслідків світових фінансових криз;
- недопущенні перетворення країни в джерело дешевої сировини і ринок збуту готової продукції для розвинутих країн;
- відновленні країною втрачених позицій на світовому ринку.

Проводячи таку політику, держава стимулює розвиток національного виробництва, експорт національних товарів; перешкоджає експорту капіталу і прагне залучити іноземні інвестиції, висту-

паючи одним з основних операторів, регулюючих ситуацію на ринку інвестиційних ресурсів та визначаючих стан інвестиційного клімату в країні із здійсненням впливу на ухвалення рішень потенційних інвесторів [15; 17, с. 49].

Висновки і пропозиції. Державне регулювання інвестиційного процесу – це система заходів законодавчого, виконавчого, економічного та контролюючого характеру, здійснюваних повноважними державними установами для стимулювання інвестиційної активності і, на цій основі, економічного зростання. Держава, здійснюючи регулюючі функції на основі методів прямого та непрямого впливу на інвестиційний процес, може впливати на формування сприятливого інвестиційного клімату та здійснювати заходи по цілеспрямованому регулюванню інвестиційного процесу, спрямовані на підвищення фінансової спроможності, подолання диспропорцій у регіональному розвитку та досягнення сталого економічного зростання. Це дає змогу стимулювати надходження інвестицій з різних джерел фінансування, спрямовуючись на формування досконалого інвестиційного середовища, в якому гармонізовано інтереси всіх учасників інвестиційного процесу, досягнення економічної безпеки та економічної стійкості держави із забезпеченням конкурентоспроможності національної продукції на світових ринках.

Список літератури:

1. Сбалансированное развитие инновационной и инвестиционной деятельности на металлообрабатывающих предприятиях: (Монография) / Д.Х. Галлямова, А.И. Кашин. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2011. – 138 с.
2. Гриньова В.М. Державне регулювання економіки [Електронний ресурс]: Підручник / В.М. Гриньова, М.М. Новікова. – К. : Знання, 2008. – 398 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1226042538391/ekonomika/derzhavne_regulyuvannya_ekonomiki_-_grinova_vm.
3. Райзберг Б.А. Государственное управление экономическими и социальными процессами [Электронный ресурс]: Учеб. пособие. – М. : Инфра-М, 2010. – 384 с. – Режим доступа : <http://knigi-uchebniki.com/uchet-upravlencheskiy/gosudarstvennoe-upravlenie-ekonomicheskimi.html>.
4. Діба М.І. Генезис інвестиційних теорій / М.І. Діба, Є.А. Поліщук, А.В. Мироненко // Формування ринкової економіки: 36. наук. праць. – Спец. вип. / відп. ред. О.О. Беляєв. – К. : КНЕУ, 2011. – С. 475–483.
5. Підхромний О.М. Управління інвестиційними процесами на фінансовому ринку [Електронний ресурс]: Навч. посіб. – К. : Кондор, 2003. – 184 с. – Режим доступу : <http://readbookz.com/pbooks/book-27/ua/>.
6. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність [Електронний ресурс]: Навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/investuvannya/investitsiyna_diyalnist_-_mayorova_tv.
7. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег [Электронный ресурс] / Дж.М. Кейнс. – М., 1978. – 496 с. – Режим доступа : http://royallib.ru/read/keyns_d/obshchaya_teoriya_zanyatosti_protsenta_i_deneg.html#0.
8. Шамота Г.М. Інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств України в кризових умовах. / Г.М. Шамота // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Вип. 5/2, 2011. – С. 140–145.
9. Татаренко Н.О. Теорія інвестицій [Електронний ресурс]: Навч. посіб. / Н.О. Татаренко, А.М. Поручник. – К. : КНЕУ, 2000. – 160 с. – Режим доступу : <http://javalibre.com.ua/java-book/book/2911047>.
10. Дацій Н.В. Шляхи активізації інвестиційного процесу в державній інвестиційній політиці [Електронний ресурс] / Н.В. Дацій // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 7. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=152>.
11. Лапыгин Ю.Н. Инвестиционная политика / Под ред. Ю.Н. Лапыгина. – М. : КНОРУС, 2005. – 297 с.
12. Мітал О.Г. Державне регулювання розвитку інвестиційного потенціалу України : Автореф. дис. ... канд. екон. наук / Чернігівський держ. ін-т економіки і управління. – Ч., 2013. – 21 с.
13. Череп А.В. Инвестознавство [Електронний ресурс]: Підручник. – К.: Кондор, 2006. – 398 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-71.html>.
14. Малинська О.О. Необхідність державного стимулювання інвестиційної політики в регіонах [Електронний ресурс] / О.О. Малинська // Міжнародна інтернет-конференція: Актуальні проблеми економіки, обліку та менеджменту. – Режим доступу : http://www.viem.edu.ua/konf_V4_1/art.php?id=0604.
15. Мойсенко І.П. Інвестування [Електронний ресурс]: Навч. посіб. – К. : Знання, 2006. – 490 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/00000000/investuvannya/investuvannya_-_moysenko_i_p.
16. Щукін Б.М. Інвестування [Електронний ресурс]: Курс лекцій. – К. : МАУП, 2004. – 216 с. – Режим доступу : http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/books/_book-23.htm.
17. Музиченко А.С. Інвестиційна діяльність в Україні. Проблеми регулювання: Навч. посіб. – К. : Кондор, 2005. – 406 с.
18. Черваньов Д.М. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємства [Електронний ресурс]: Навч. посіб. – К. : Знання-Прес, 2003. – 622 с. – Режим доступу : <http://sesia.com.ua/books/71.html>.
19. Сазонець І.Л. Інвестування: Підручник / І.Л. Сазонець, В.А. Федорова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 312 с.
20. Калетник Г.М. Державне регулювання економіки [Електронний ресурс]: Навч. посіб. / Г.М. Калетник, А.Г. Мазур, О.Г. Кубай. – К. : Хай-Тек Прес, 2011. – 427 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1813011338682/ekonomika/derzhavne_regulyuvannya_ekonomiki_-_kaletnik_gm.
21. Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 18.09.1991 № 1560-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – С. 646 (із змінами та доповненнями). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

22. Про захист іноземних інвестицій [Електронний ресурс] : Закон України від 10.09.1991 № 1540а-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 246. – С. 616 (набрання чинності від 05.10.1991). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12>.
23. Ивасенко А.Г. Инвестиции: источники и методы финансирования: Учеб. пособие / А.Г. Ивасенко, Я.И. Никонова. – М. : Омега-Л, 2009. – 261 с.
24. Корецький О.М. Податкова політика як один із важелів інвестиційної діяльності держави [Електронний ресурс] / О.М. Корецький // Науковий вісник Академії муніципального управління: Зб. наук. праць. – Вип. 3, 2011. – Режим доступу : <http://ruh.znaimo.com.ua/index-26373.html?page=42>.
25. Подлевський А.А., Перев'язко Н.Ю. Податкове стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні / А.А. Подлевський, Н.Ю. Перев'язко // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: Зб. наук. праць. – Вип. XVII. – № 4. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2011. – С. 48–55.
26. Клімова І.Г. Система інтересів учасників інвестиційного процесу / І.Г. Клімова // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 3. – С. 2–5.

Ильина А. О.

Київський національний торгово-економічний університет

ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЦЕССА В УКРАИНЕ

Резюме

Определена сущность государственного регулирования инвестиционного процесса. Исследованы теоретические вопросы формирования механизма государственного регулирования инвестиционного процесса. Перечислены методы и инструменты государственного регулирования инвестиционного процесса.

Ключевые слова: инвестиционный процесс, инвестиционная политика, инвестиционная политика государства, государственное регулирование экономики, государственное регулирование инвестиционного процесса.

Цуіна А. О.

Kyiv National University of Trade and Economics

FORMATION MECHANISM OF STATE REGULATION OF INVESTMENT PROCESS IN UKRAINE

Summary

The essence of the state adjustment of investment process was defined. The theoretical aspects of formation of a mechanism of the state adjustment of investment process were investigated. The methods and instruments of the state adjustment of investment process were listed.

Key words: investment process, investment policy, state investment policy, state adjustment of economy, state adjustment of investment process.

УДК 35.012.25

Кальницька М. А.

Львівська комерційна академія

МОДЕЛІ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У даній статті розглядаються моделі соціального розвитку, в рамках яких забезпечується належний соціальний розвиток. На основі аналізу методичних підходів до оцінювання соціального розвитку держави автор зазначає, що кожен з них характеризується як перевагами, так і недоліками. Відтак, найбільш доцільно застосовувати поєднання декількох підходів та методів дослідження, залежно від масштабів оцінювання, завдань, які при цьому ставляться, та фінансових і часових ресурсів.

Ключові слова: моделі, соціальний розвиток, соціальна сфера, методи, інструменти.

Постановка проблеми. Беззаперечно, що державна політика у будь-якій сфері реалізується через застосування сукупності інструментів, дій та заходів в рамках відповідних механізмів. Вони спрямовуються на зміну існуючого становища, якщо необхідні реформи, або на підтримання певних характеристик поточного стану розвитку. Традиційно регулюючі заходи мають адміністративний (встановлення прямих заборон чи обмежень) або економічний (стимулюючий) характер.

Світова практика накопичила доволі широку варіативність принципових підходів до моделювання

процесів розвитку. Потрібно визнати, що еталонним ще не став на сьогодні жоден із них, та всі вони засвідчили як безперечну ефективність, так і наявність недоліків і слабких місць. Все залежало від суспільно-політичної кон'юнктури, стану поточного соціально-економічного розвитку, фінансово-ресурсних можливостей держави, рівня розвитку та дієвості суб'єктів інституціонального середовища, ефективності реалізованих стратегічних і поточних планів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що різні аспекти державного регулювання соціальних процесів та соціального розвитку

оглянуто в працях зарубіжних учених: Т. Веблена, Л. Ерхарда, Дж.М. Кейнса, А. Маршалла, А. Сміта, Дж. Стігліца, а також у працях вітчизняних учених та практиків: Л. Абалкіна, О. Амоші, О. Амосова, С. Бакуменка, С. Бандура, Д. Богині, В. Бодрова, В. Гейця, В. Гончарова, А. Дегтяря, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Жернакова, С. Зінченка, О. Іваницької, О. Крюкова, В. Кудряшова, В. Куценко, О. Лазора, Е. Лібанової, А. Мерзляк, О. Новікової, В. Огаренка, Н. Пушкарської, І. Сироти, О. Скрипнюка, Р. Соболя, В. Шамрая тощо.

Метою наукової статті є розроблення теоретичного обґрунтування концептуальних моделей та механізмів регулювання соціального розвитку держави.

Виклад основних результатів дослідження. Моделі соціального розвитку, що застосовувалися в умовах вільного та відкритого ринку, назвали підходом структурної і функціональної варіативності до управління розвитком. Серед них – т. зв. американська модель, в основі якої детальне бюджетування і повноцінне фінансування усіх програм соціального розвитку на федеральному і центральному рівнях. Звичайно, що таку політику може собі дозволити заможна держава, але особливість цього підходу в тому, що складанню кошторисів витрат передують детальна робота із ідентифікації соціальних ризиків та загроз, сфер і джерел їх походження. Відповідно, фінансово-ресурсна підтримка спрямовується на передбачення та нейтралізацію можливих інцидентів чи негативних подій у царині соціального розвитку, тобто на превентивні дії.

Німецька модель передбачає здійснення заходів, спрямованих на максимальне упровадження конкурентних принципів у систему макроекономічного управління та функціонування інфраструктури усіх соціальних сфер, у той час як соціальна складова розвитку гарантується державою. На це чітко визначені бюджетні квоти, кошти яких формуються від податкових надходжень суб'єктів реального сектору економіки та численного сегменту суб'єктів малого підприємництва [1, с. 108].

Європейсько-кейнсіанська модель передбачає забезпечення належного рівня соціального розвитку суспільства за рахунок значного посилення ролі державного сектору в економіці, через який забезпечується раціональний розподіл господарських ресурсів та соціальних благ з одночасним контролем непередбачуваного впливу суспільно-політичних груп і приватних економічних інтересів. На думку автора, перехід до такої моделі мав би дещо вищу ефективність для вітчизняних реалій, аніж існуючі підходи в умовах поточного соціально-економічного розвитку держави.

Скандинавська модель базується на вищій пріоритетності соціального розвитку (в порівнянні з економічним) та забезпеченості населення за значної урядової ролі у цьому процесі за рахунок соціальних виплат, регулювання відносин зайнятості, політики доходів громадян та рівня якості життя. За такого принципу економічний та політичний потенціал об'єднуються навколо формування розгалуженої соціальної інфраструктури для комплексного надання соціальних послуг [1, с. 123].

Скандинавська модель одна з найбільш ефективних у плані соціального розвитку. Її впровадження потребує не лише достатнього фінансування програм та ефективного управління соціальним захистом, підтримкою і допомогою населення, вона

передбачає навіть зміну його ментальності відносно способу життя, структури витрат, охорони здоров'я і спорту, співвідношень між працею і відпочинком. Відтак, реалізація такого підходу – процес складний і довготривалий. Втім, на думку автора, принципи реалізації соціальної політики Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії та ін. держав можна апробувати під час відновлення соціально-економічного розвитку вітчизняних віддалених та сільських територій, малих населених пунктів тощо.

У моделі, що характерна для країн далекого сходу, робляться наголоси на ефективному використанні національного менталітету і забезпеченні внутрішньої соціальної безпеки, яка, своєю чергою, реалізується через суб'єкти підприємницької діяльності (як правило, корпорації та промислово-фінансові групи). Тобто соціальна підтримка, захист і допомога забезпечуються напряму суб'єктами господарювання, а не через механізм збору податків та їх бюджетного перерозподілу на соціальні трансферти. Така практика могла б бути застосованою й у нашій державі, але для цього ще не настільки розвинена система державного контролю (у т. ч. щодо оплати і безпеки праці) та соціальної відповідальності бізнесу.

Нагомість можемо констатувати, що на сьогодні для України, а також інших держав постсоціалістичного простору, які здійснили докорінну зміну системи господарювання, характерна модель поєднання заходів забезпечення соціальної стабільності шляхом використання на ці цілі обмеженого бюджетного ресурсу. І проблема в тому, що таким чином держава в достатній мірі не фінансує та не інвестує інноваційний тип розвитку економіки. При цьому частка населення, яка обслуговується в рамках соціальних програм, надмірно розширена. Це важка ноша для економічних агентів і держави. Але її скоротити без забезпечення адекватної зайнятості практично неможливо. Звідси взаємозалежність та взаємообумовленість найбільш складних проблем як соціального, так і економічного розвитку.

На думку автора, це доводить об'єктивність тези про те, що одномоментно покращити ситуацію в соціальній сфері у транзитивних економіках неможливо. Має відбутися т. зв. еволюційна модернізація, що передбачає проходження окремих фаз модернізаційного розвитку. Зокрема, на першому етапі потрібно усвідомити пріоритетність державних та інших інвестицій у забезпечення інтелектуалізації національного господарства як основи поєднання інтересів освіти, науки, сектору досліджень та інновацій, бізнесу заради зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних товарів та суб'єктів господарювання, що їх продукують.

Це дозволить накопичити первинний капітал соціального розвитку, який на наступному етапі має раціонально використовуватися через систему соціальної інституційної інфраструктури. Вже надалі можливі революційні реформістські зрушення у сферах пенсійного та медичного забезпечення, освіти, культури і мистецтва, соціально-трудових відносин та зайнятості.

Не заперечуємо й високої ефективності та практичної значимості й іншого, дещо протилежного підходу. Це неорганічна модель або т. зв. «доганяюча» чи політична модернізація, за якої головним ініціатором змін виступає держава, а не ринкові інститути чи їх середовище. Попри всім відомі загрози такої стратегії: вона має і переваги (передусім, відносно контрольованості, стабільності, державних гарантій тощо), але потребує ви-

будування грамотної системи суспільного контролю та усунення конфлікту інтересів держави і новостворених суспільно-громадських соціальних інститутів [2, с. 10].

У соціальній сфері розвиток в такому випадку стосується створення нових або перетворення діючих соціальних об'єктів та їх інфраструктури на більш сучасні, ефективні, раціональні та з вищим рівнем якості обслуговування населення, створення нових громадянських інститутів захисту і підтримки населення, контролю якості соціальних послуг, утворення сучасних соціальних систем і кластерів, приватно-державних структур.

Відомою є й форсована модель розвитку, за якої увага концентрується на змінах в одному чи декількох напрямках соціальної політики, де існують передумови для швидких і успішних реформ. Це стає прикладом для інших сфер, які, переймаючи досвід та ініціативу, також впроваджують їх. Але звернімо увагу на те, що в будь-якому разі основою успішної практичної реалізації цієї моделі є достатність інвестицій та інновацій. Це потрібно усвідомити, визнати та відшукати необхідний ресурс, що є слабким місцем аналізованого підходу.

Як вже зазначалося, обрання моделі державного управління розвитком соціальної сфери визначає принципи та механізми, а надалі й інструменти та засоби, які для неї прийнятні і дозволяють ефективно її імплементувати і розвинути, забезпечити високу соціально-економічну і суспільну ефективність (рис. 1).

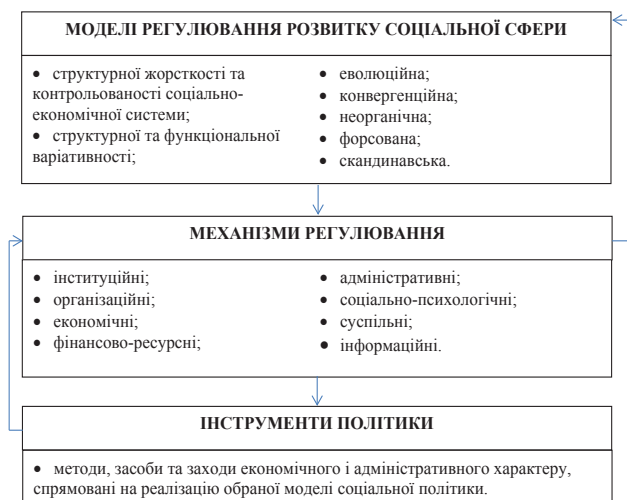

Рис. 1. Концептуальні моделі та механізми регулювання соціального розвитку держави

Джерело: авторська розробка

Впровадження ідей, філософії, а також досягнення мети і цілей обраної моделі для забезпечення соціального розвитку держави передбачає підбір можливих та відповідних механізмів, а в їх рамках – заходів та засобів. Так, метою застосування інституційних механізмів є удосконалення системи планування соціального розвитку та посилення фінансової і функціональної спроможності органів влади та місцевого самоврядування щодо його регулювання. Їх інструменти та засоби передбачають законодавче визнання необхідності стратегічного планування модернізації соціальної сфери, затвердження єдиного і прозорого механізму участі територіальних громад у розробці, реалізації програмних документів регіонального розвитку та контролю за їх виконанням, насамперед через надання ширших повноважень та відповідальності, доступу до ресурсів розвитку.

При цьому планування соціального розвитку передбачається у державній та регіональних стратегіях соціально-економічного розвитку, а розширення можливостей громадських організацій та об'єднань, інститутів громадянського суспільства, агенцій регіонального розвитку, місцевих бізнес-асоціацій (інституціоналізації представників громад як юридичних осіб) – у методичних рекомендаціях з їх створення і функціонування, а також інструктивних матеріалах щодо нормативно-правового, методичного, економічного забезпечення створення та діяльності таких недержавних соціальних інституцій.

Інституційним важелем соціального розвитку є також розробка методичних рекомендацій з стратегічного планування, методології оцінювання ресурсного потенціалу та можливих напрямів соціального розвитку. Першочергова увага могла б приділятися формуванню ефективного інституційного механізму державної підтримки інновацій у соціальних та дотичних до них сферах. Діюча за командно-адміністративної системи модель мала б поступитися інструментам інноваційного менеджменту, які зарекомендували свою успішність у розвинутих державах світу. Насамперед, це стосується поліпшення інвестиційного клімату через фінансування інфраструктурних соціальних проектів.

Зауважимо, що стимулювання активної участі територіальних громад у розробці і реалізації програм соціального розвитку може здійснюватися й шляхом запровадження різних форм співробітництва між органами державного управління, науково-дослідними установами, громадським сектором та представниками громад, проведення комунікативних заходів з гострих проблем соціально-економічного розвитку, цільового навчання представників органів місцевого самоврядування, розробки і впровадження програм медіа-освіти (створення спеціалізованого інтернет-ресурсу у відкритому доступі для усіх громадян) щодо нормативно-правового забезпечення, соціальної взаємодії та суспільної активності територіальних громад, у тому числі за підтримки програм і фондів ЄС, а також державних цільових програм.

У напрямі стимулювання активізації т. зв. соціального підприємництва може удосконалюватися планування і програмування його розвитку на різних рівнях за принципом проектно-грантової форми фінансування заходів та залучення страхової сфери до зниження рівня соціальних ризиків і забезпечення фінансування діяльності, покращення інституційно-правового забезпечення розширення можливостей суб'єктів господарювання до реалізації інвестиційних проектів і інноваційних програм, розширення можливостей функціонування мережі суб'єктів фінансово-інвестиційної підтримки соціального бізнесу.

Відомо, що в доповнення до інституціональних в державі можуть застосовуватися й організаційно-економічні механізми управління соціальним розвитком. Так, розвиток освітньої, медичної, культурної, спортивної, соціально-побутової та іншої інфраструктури залежить від реалізації комплексу засобів та важелів у межах організаційних механізмів. Дієвим тут може стати застосування механізмів державно-приватного партнерства з метою пошуку фінансово-інвестиційного забезпечення надання сукупності сучасних якісних соціальних послуг, розвитку інформаційно-комунікаційного забезпечення, інфраструктури. Для цього необхідне удосконалення процедури підготовки і реалізації проектів державно-приватного партнерства.

Таким, що потребує вирішення, є питання інвестиційної та ресурсної підтримки реалізації державних і приватних соціальних проектів. Виконання цього завдання передбачає здійснення фінансово-кредитної політики, орієнтованої на покращення доступності кредитних ресурсів для суб'єктів господарювання, що реалізують соціальні проекти, застосування таких економічних важелів, як зниження податкового тиску на підприємства, що реалізують інвестиційно-інноваційні проекти, зниження ставок податку на прибуток з метою спрямування резервних коштів на замовлені державою та спільні науково-дослідні й дослідно-конструкторські розробки, надання пільг за проектами, що виконуються за пріоритетними програмами, зарахування частини податку з прибутку на спеціальні рахунки з подальшим використанням на соціально значимі цілі.

Важливим інструментом є також реалізація інноваційно-інвестиційних проектів із залученням бюджетних коштів і фінансової підтримки з боку міжнародних організацій, зокрема – структурних фондів ЄС, з метою впровадження нових програм фінансування інновацій, орієнтованих на розвиток об'єктів соціальної, комунальної та інноваційної інфраструктури, зокрема реалізації низки проектів у сфері медицини та освіти, телекомунікаційних мереж, забезпечення доступу до соціальних послуг.

В межах економічних механізмів стимулювання соціального розвитку може реалізовуватися комплекс заходів, спрямованих на формування і ефективне використання соціального та інтелектуального капіталу. У цьому аспекті важливою може стати реалізація низки навчально-освітніх проектів і програм підвищення кваліфікації та навчання кадрів, орієнтованих на зниження рівня соціальної апатії населення, особливо на периферійних територіях, включаючи стимулювання розвитку соціального підприємництва та активізацію місцевих ініціатив, нарощування соціального капіталу на основі оптимізації взаємодії між господарюючими суб'єктами і домогосподарствами, поглиблення їх співробітництва з науковими установами та навчальними закладами, органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-асоціаціями, торгово-промисловими палатами.

При формуванні інструментів організаційно-економічних механізмів соціального розвитку ідентифікуються інструменти, спрямовані на забезпечення диверсифікації та багатофункціонального розвитку господарських комплексів територій шляхом нарощування потужностей туристичної індустрії, сфери послуг, переробної та легкої промисловості, телекомунікаційних технологій. Має вирівнюватися соціальний розвиток та рівень якості життя населення, що користується благами, за якістю та кількістю максимально прирівняними до урбанізованих систем з ідентичними можливостями особистого (кар'єрного) розвитку та забезпечення достатку.

Інформаційні та соціально-психологічні механізми можуть застосовуватися з метою забезпечення інформаційно-консультаційної підтримки населення щодо соціально-психологічного та організаційно-професійного середовища їх життєдіяльності. Це дозволяє знизити рівень трансформаційних і трансакційних витрат, сприяє мінімізації проявів опортуністичної поведінки громадян, дозволяє подолати низку дисфункцій у роботі інститутів, які визначають ефективність функціонування соціальних комплексів на основі зростання якості їх людського і соціального капіталу, а також сприяє кращому фінансовому забезпеченню та розвитку інфраструктури соціальної сфери, дозволяє перетворити державу на територію, комфортну для проживання населення.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи аналіз методичних підходів до оцінювання соціального розвитку держави, зазначимо, що всі з них характеризуються як перевагами, так і недоліками. Відтак, найбільш доцільно застосовувати поєднання декількох підходів та методів дослідження, залежно від масштабів оцінювання, завдань, які при цьому ставляться, та фінансових і часових ресурсів. На думку автора, застосування інтегральних вимірювань доцільне для виявлення соціальних диференціацій, а також моніторингу динаміки зміни стану розвитку соціальної сфери; орієнтування на часткові групові показники більш слушне при цільовому спостереженні за станом розвитку окремих сегментів соціальної сфери; визначення комплексних одиничних індексів доречно для порівняння місця України у рейтингах країн за станом соціального розвитку.

Список літератури:

1. Куценко В.І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : монографія / [За наук. ред. Б.М. Данилишина] / РВПС України НАН України. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-поліграф», 2008. – 818 с.
2. Макара О.В. Формування моделі соціально орієнтованого регулювання національної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.е.н. за спец. 08.00.03 – організація та управління національною економікою / Макара О.В. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 40 с.

Кальницькая М. А.

Львовская коммерческая академия

МОДЕЛИ И ИНСТРУМЕНТАРИЙ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА

Резюме

В данной статье рассматриваются модели социального развития, в рамках которых обеспечивается надлежащее социальное развитие. На основе анализа методических подходов к оценке социального развития государства автор отмечает, что каждый из них характеризуется как преимуществами, так и недостатками. Следовательно, наиболее целесообразно применять сочетание нескольких подходов и методов исследования, в зависимости от масштабов оценки, задач, которые при этом ставятся, и финансовых и временных ресурсов.

Ключевые слова: модели, социальное развитие, социальная сфера, методы, инструменты.

Kalnytska M. A.

Lviv Academy of Commerce

MODELS AND TOOLS OF GOVERNMENT REGULATION OF STATE SOCIAL DEVELOPMENT

Summary

This article discusses the social development model under which ensured proper social development. Based on the analysis of systematic approaches to evaluating social development, the author notes that each of them characterized by both advantages and disadvantages. Therefore, the most appropriate to apply a combination of several approaches and research methods, depending on the scale of assessment tasks are thus treated, and financial and time resources.

Key words: model, social development, Social Issues, methods and tools.

УДК 338.2

Камбур О. Л.

Петрищенко Н. А.

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

Досліджено питання актуальності впровадження концесійних угод в Україні. Виявлено проблеми, що супроводжують їх застосування. Розглянуто алгоритм моніторингу виконання концесійних угод та подано рекомендації щодо нівелювання дії негативних факторів.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, концесії, концесійні угоди, держава, рентабельність, соціальна ефективність.

Постановка проблеми. Сучасному суспільству притаманне постійне ускладнення соціально-економічних взаємозв'язків, через яке державі стає все складніше виконувати свої функції, у тому числі підтримку суспільно значущих об'єктів, експлуатація яких потребує значних бюджетних коштів.

В Україні процес трансформації цих зв'язків пов'язаний з кардинальними перетвореннями у відносинах власності та формуванням інноваційно-інвестиційного середовища. Тому особливої актуальності набуває розробка та вдосконалення нових форм взаємовідносин між суб'єктами господарювання, зокрема тих, які побудовані на концесійних угодах. Розвиток державно-приватного партнерства (ДПП) надає можливість залучити приватний капітал у розвиток об'єктів інфраструктури та створити сприятливі умови інвестування. Для активізації концесійної діяльності треба її забезпечити комплексною підтримкою з боку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань концесійної діяльності в Україні займалися багато науковців. Серед них: В. Полтавець, О. Григоров, Р. Джумагельдієва, О. Зельдіна, Л. Ніколаєва, С. Сосна, Є. Сич, О. Романенко, О. Медведєва, А. Биканова тощо. Серед іноземних вчених слід відмітити В. Варнавського, Б. Ландау, Л. Талю, В. Шретера, І. Бернштейна та інших.

Науковцями сформульовані основні принципи та організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватним бізнесом. Основними напрямками для використання концесійних угод признано концесію існуючого об'єкту, відновлення об'єкту та його використання, а також будівництво об'єкту та його використання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо вивчено мотиваційні стимули як з боку держави, так і приватного сектору, не сформульовано принципи аналізу іс-

нуючих концесійних угод, потребує удосконалення методика оцінки вигод та витрат концесійних проектів в довгостроковому періоді. Існуючі розрахунки базуються на закордонному досвіді та не враховують особливості впровадження концесій в Україні.

Мета статті. Метою статті є визначення сутності та значимості концесії як спеціального режиму господарювання, а також дослідження основних принципів аналізу концесійної діяльності та супроводжуючих мотиваційних заходів з боку держави. З урахуванням поставленої мети основними завданнями дослідження є визначення характерних ознак концесії; аналіз можливостей встановлення сприятливих умов для концесійних угод та визначення основних факторів впливу.

Виклад основного матеріалу. Під державно-приватним партнерством розуміється співробітництво між державними партнерами в особі відповідних державних органів та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами [1].

У «Зеленій книзі про державно-приватне партнерство», що була прийнята в рамках Євросоюзу [2, с. 6], було визначено два типа такого партнерства:

- договірний характер партнерства, відповідно до якого приватній особі за виконану роботу чи надані послуги гарантується винагорода від публічної організації або/чи безпосередніх користувачів, і це регулюється директивами щодо проведення публічних тендерів;

- інституційний характер передбачає можливе формування нової юридичної особи, співзасновниками якої є публічна і приватна організації.

До ознак державно-приватного партнерства належать:

- забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера;

- довготривалість відносин (від 5 до 50 років);
- передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;

- фінансування проекту з приватного сектору, інколи за рахунок комплексних домовленостей між різними учасниками. Також іноді може наряду з приватним капіталом інвестувати держава.

При здійсненні державно-приватного партнерства, на відміну від приватизації, не відбувається перехід права власності до приватного партнера. Після припинення дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, об'єкти підлягають поверненню державному партнеру. Однією з особливостей ДПП є використання його для досягнення як соціально важливих, так і економічно вигідних цілей.

Одна з основних форм реалізації державно-приватного партнерства в Україні – концесійна угода. Концесія – надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [3].

Держава отримує наступні переваги від поширення використання концесій в Україні:

- інвестиційна активність зростає, що сприятиме економічному зростанню країни;
- мають вирішитися деякі нагальні соціальні питання;
- витрати на надання державних послуг зменшаться;
- ефективність управління державним майном збільшиться;
- з'являться нові робочі місця.

Приватний сектор від участі у концесійних угодах отримує прибуток через:

- доступ до об'єктів, які виключно знаходились у розпорядженні держави (автодороги, аеропорти, морські порти);
- поширення можливостей отримання кредитів під державні гарантії.
- скорочення ризиків, бо їх частину при реалізації проекту бере на себе держава.

В Україні концесії ще не набули значного поширення. Так, за 1999-2009 рр. в сфері транспортної інфраструктури було підписано тільки дві концесійних угоди: на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг Львів-Краковець та Львів-Броди, але до теперішнього часу не досягнуто позитивних результатів від реалізації цих проектів. У кінці 2013 року було визначено вже 7 проектів будівництва доріг на умовах концесії: Краковець-Львів-Броди-Рівне, КПП «Щербаківка»-Харків-Новомосковськ, I і II черги Великої кільцевої дороги навколо Києва, Одеса-Чернече, Дніпропетровськ-Решетилівка. Також в 2013 році прийнято закон про морські порти, в якому концесії відводиться роль пріоритетного інструменту створення, модернізації та експлуатації об'єктів портової інфраструктури за рахунок приватних інвесторів [4, с. 56].

Слід відзначити, що реалізація соціально-економічних проектів в Україні із застосуванням ме-

ханізму публічно-приватного партнерства залишається недостатньо поширеним явищем.

У концесію можуть надаватися об'єкти права державної чи комунальної власності, які використовуються у таких сферах господарської діяльності: будівництво та експлуатація автодоріг; пошук, розвідка родовищ корисних копалин і їх видобування; надання послуг у житлово-експлуатаційній сфері; використання об'єктів соціально-культурного призначення; виробництво, транспортування, передача, розподіл та постачання електричної енергії, пару та гарячої води; надання послуг у сфері експлуатації аеропортів, морських портів та їх інфраструктури та інше [5].

Якщо порівняти перелік об'єктів, які можуть передаватися у концесію та ті, за якими фактично оголошені концесійний конкурс, помітно, що окремі сфери господарства майже не беруть участь у ДПП. Так, майже відсутні об'єкти, які використовуються для надання послуг міським громадським транспортом, збирання та утилізація сміття, оброблення відходів; охорони здоров'я; будівництва та експлуатації готелів, туристичних комплексів, кемпінгів та інших відповідних об'єктів туристичної індустрії та ін.

Це пов'язано, з одного боку, з відсутністю ініціативи державних органів влади, які повинні розробити концесійну пропозицію, а з другого боку – з низькою привабливістю цих об'єктів для інвесторів на умовах ДПП.

Одна з причин – низка дохідність та необхідність сплачувати не тільки податки, відсотки за кредит по залученим коштам, а й концесійний платіж. Ці витрати негативно впливають на рентабельність, а з урахуванням сучасної інфляції ставлять під сумнів можливість взагалі отримання прибутку.

Концесійний платіж розраховується в такій послідовності: визначається розмір річного концесійного платежу, який не може перевищувати 10 відсотків ринкової вартості об'єктів права державної чи комунальної власності, які передаються у концесію, визначеної шляхом проведення незалежної оцінки (без урахування податку на додану вартість); на підставі розміру річного концесійного платежу встановлюється і фіксується у договорі концесії розмір концесійного платежу за перший квартал, що настає після укладення договору концесії.

Розмір річного концесійного платежу визначається за формулою:

$$K_{пл} = 0,07 \times V_f \times \frac{F_{гал}}{F_{нг}}$$

де V_f – ринкова вартість об'єкта концесії, визначена шляхом проведення незалежної оцінки (без урахування податку на додану вартість), у гривнях; $F_{гал}$ – середня фондовіддача у відповідній галузі; $F_{нг}$ – середня фондовіддача національної економіки в цілому.

Показники фондовіддачі розраховуються Міністерством економічного розвитку і торгівлі України щокварталу на підставі статистичного бюлетеня «Основні показники роботи підприємств окремих галузей економіки України різних форм власності».

Якщо розмір річного концесійного платежу, визначений за наведеною формулою, перевищує граничний розмір, він устанавлюється на рівні 10 відсотків ринкової вартості об'єкта концесії, визначеної шляхом проведення незалежної оцінки.

У разі надання концесії на об'єкт незавершеного будівництва або на створення нового об'єкта концесійні платежі вносяться з часу одержання

концесіонером доходу від експлуатації об'єкту концесії, але не пізніше, ніж через 6 місяців після введення об'єкту у експлуатацію [6].

Тобто концесійна виплата, на відміну від податків, не залежить від ефективності управління бізнесом, тому концесіонери зацікавлені у підвищенні доходності об'єктів. Хоча державно-приватні партнерства найбільш поширені в комунальній і транспортній інфраструктурі, в багатьох країнах світу також набувають поширення проекти ППП і в окремих секторах соціальної інфраструктури, таких як охорона здоров'я, освіта, туристична галузь та збереження культурної спадщини.

В Україні найбільш перспективними напрямками для концесійної діяльності визначено розвиток інфраструктури, де, крім забезпечення притоку інвестиційного капіталу та скорочення витрат бюджету, концесії дозволять скоротити соціальну напруженість та створити нові робочі місця.

У світовій практиці вже визначені деякі недоліки, що присутні концесійному механізму і в Україні. Серед них слід зазначити необхідність жорсткого фіксування засад згоди на довготривалий період часу, що призводить до відсутності гнучкості взаємовідносин між сторонами концесії; також за рахунок довготривалості договору йде значне відставання від макроекономічних умов, що динамічно змінюються; відсутність можливості повністю на такий довготривалий термін передбачити всі зміни економіки країни в угоді, яку укладено при попередніх техніко-економічних розрахунках концесійного проекту.

Взаємодію приватного капіталу та держави необхідно підтримувати та стимулювати. У різних країнах світу при укладенні концесійних угод держава проводить постійний моніторинг та контроль за виконанням.

При виникненні неврахованих ризиків або інших негативних чинників угода переглядається із дотриманням основного принципу: взаємна вигода партнерів.

Так, державі доцільно отримати завершене будівництво будь-якого об'єкту, переданого у концесію, бо він має не тільки економічну, а й соціальну значимість. А приватний бізнес має отримати прибуток.

В Україні державна підтримка здійснення державно-приватного партнерства може надаватися:

- шляхом надання державних гарантій та гарантій місцевого самоврядування;
- шляхом фінансування за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів та інших джерел згідно із загальнодержавними та місцевими програмами;
- в інших формах, передбачених законом.

З метою розвитку науково-методичного, правового та організаційного забезпечення створення умов для реалізації проектів державно-приватного партнерства загальнонаціонального та регіонального значення утворена невідомий організація – Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства. Діє Програма розвитку державно-приватного партнерства, профінансована Агентством США з міжнародного розвитку (USAID).

Однак, як відображено у статті Л.І. Тараш та І.П. Петрової «Державно-приватне партнерство в Україні» [7], обмеженість сфер використання та форм реалізації державно-приватного партнерства, відсутність цільової направленості та комерційної зацікавленості в партнерстві для приватного бізнесу, що прописані положенням закону,

роблять механізм державно-приватного партнерства неконкурентоспроможним серед інших механізмів співробітництва.

Аналіз ризиків – одна з найголовніших проблем проекту партнерства державного і приватного секторів. Саме завдяки такому аналізу стає можливим структурування проекту та реалізація кроків з метою скорочення ризиків і покращення життєздатності проекту в цілому. Враховуються: Група 1: Технічні ризики; Група 2: Ризики невиконання зобов'язань, фінансові ризики, ризики попиту; Група 5: Політичні та законодавчі ризики.

Згідно Постанові «Про затвердження Методики виявлення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними» система управління ризиками включає:

- 1) виявлення ризиків;
- 2) проведення оцінки ризиків та ступеня ймовірності їх виникнення;
- 3) визначення характерних ознак ризиків;
- 4) здійснення моніторингу (контролю) за ризиками, проведення аналізу їх впливу на виконання умов договору, наслідків їх виникнення, ймовірності виникнення певного ризику у подальшому;
- 5) вибір форми управління ризиками. Такими формами є розподіл ризиків, здійснення заходів щодо зменшення ймовірності їх виникнення та визначення механізму ліквідації наслідків виникнення ризиків [8].

Для ліквідації наслідків виникнення ризиків у Постанові пропонуються наступні заходи:

- надання державної підтримки;
- використання державним або приватним партнером додаткових коштів, необхідних для виконання умов договору, в обсязі, який визначається та погоджується партнерами;
- звільнення партнера від установленої договором відповідальності за невиконання або неналежне виконання його умов, якщо воно зумовлене виникненням ризику;
- припинення виконання партнерами певної умови договору;
- перегляд умов договору у зв'язку з виникненням ризику, зокрема продовження строку його дії;
- розірвання договору одним з партнерів з одночасним урегулюванням питання щодо відшкодування пов'язаних з цим збитків;
- зміна передбаченої договором тарифної політики щодо товарів, які виготовляються, робіт, які виконуються, та послуг, що надаються партнерами;
- передача окремих прав третім особам, у тому числі кредиторам, згідно з умовами договору, погодженими партнерами;
- страхування від невиконання або неналежного виконання відповідним партнером умов договору внаслідок виникнення ризику.

Цей перелік достатньо змістовний, але передбачити всі чинники взаємодії неможливо. До того ж, кожен конкретний випадок потребує роботи комісії, розгляду ситуації, в деяких випадках, навіть судові засідання. Все це займає багато часу, а втрачені можливості прибутку щодо вкладених в інвестиційну діяльність грошей за ризик не прописано та повністю лежить на боці приватного капіталу.

Таким чином, слід більш детально розглянути механізм контролю держави на угоду та основні фактори, за допомогою яких можна вплинути на ситуацію.

Поперед усе, необхідно в концесійних угодах передбачити можливість змін деяких частин домовленостей у разі кардинальних перетворень по-

літичного чи економічного стану країни, що дозволять корегувати ситуацію своєчасно.

Для відстеження виконання положень концесійних угод пропонується наступний алгоритм, визначений на рис.1., особливістю якого є зворотний зв'язок з державною владою.

Це надасть можливість не тільки контролювати процес виконання угоди, але й своєчасно корегувати ситуацію, не допускаючи незапланованих ризиків, що можуть негативно вплинути на концесіонера.

Застосування механізму державно-приватного партнерства у сфері комунального обслуговування та соціальної інфраструктури є рішенням, яке має багато переваг, але залишається складним для реалізації і розвитку впродовж тривалого часу.

Функції та обов'язки партнерів, які представляють приватний і державний сектори, можуть бути різними в рамках окремих проектів з надання тих чи інших суспільно важливих послуг, але загальна роль та відповідальність органів місцевої влади залишається незмінною. Роль держави завжди пріоритетна у цьому співробітництві, тому що саме державні органи влади визначають стратегічні напрямки, в яких мають бути реалізовані проекти. Держава встановлює правила та контролює їх виконання. У будь-якому випадку органи влади несуть відповідальність за надання суспільно важливих послуг у такий спосіб, що якнайкраще захищає та підтримує суспільні інтереси.

Недоліки такого підходу на прикладі України полягають в відсутності системного комплексного підходу: неузгодженість окремих актів законодавства між собою, нерегульованість низки важких питань у сфері ДПП. Також слід відмітити відсутність досвіду підготовки технічної документації для об'єктів, проектної в рамках ДПП, та, взагалі, досвіду реалізації ДПП навіть у привабливих для інвестування регіонах.

Список літератури:

1. Закон України «Про державно-приватне партнерство» за станом на 01 трав. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>. – Назва з екрану.
2. Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions]. – Brussels. : Commission of the European Communities., 2004]. – 86 с.
3. Закон України «Про концесії» за станом на 01 трав. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997-14>. – Назва з екрану.
4. Кифак А. Концессия: международный опыт и украинское законодательство/ А. Кифак // Порты Украины . – 2012. – № 9. – С. 54–57.
5. Постанова КМУ «Про затвердження Переліку об'єктів права державної власності, які можуть надаватися в концесію» за станом на 01 трав. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2293-99-п>. – Назва з екрану.
6. Постанова «Про затвердження Методики розрахунку концесійних платежів» за станом на 01 трав. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/639-2000-п>. – Назва з екрану.
7. Тараш Л.И. Государственно-частное партнерство в Украине/ Л.И. Тараш, И.П. Петрова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/Economics/10_123880.doc.htm. – Назва з екрану.
8. Постанова КМУ «Про затвердження Методики виявлення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними» за станом на 01 трав. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-п>. – Назва з екрану.

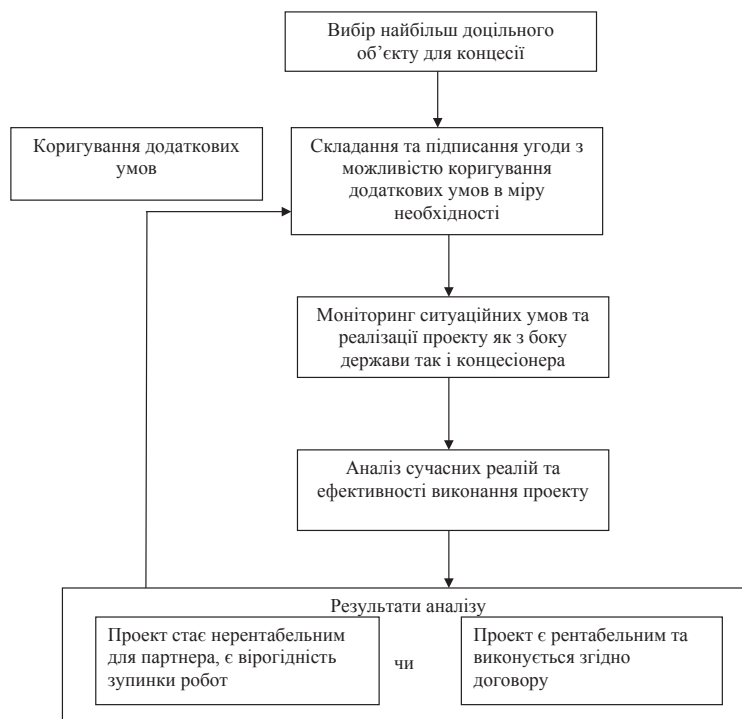

Рис. 1. Алгоритм взаємодії держави та приватного бізнесу у ході концесійної угоди

Висновки та пропозиції. Відсутність реальної державної підтримки проектів, високі ризики, нерозвинутий ринок капіталу, брак кваліфікованих кадрів, загальна недосконалість концесійного законодавства та відсутність критеріїв відбору концесіонера чи об'єктів концесій перешкоджає розвитку ДПП.

Для удосконалення концесійної діяльності в Україні потрібне створення програми пільгових довгострокових кредитів та врегулювання питання прогнозування та перерозподілу ризиків. Також необхідна інформаційна база, яка буде містити у собі не тільки нормативні та законодавчі документи, але й перелік можливих об'єктів концесій, досвід впровадження попередніх проектів, короткі підсумки їх виконання.

Камбур О. Л.
Петрищенко Н. А.

Одесская государственная академия строительства и архитектуры

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАИНЕ

Резюме

Исследованы вопросы актуальности внедрения концессионных соглашений на Украине. Выявлены проблемы, которые возникают при их использовании на практике. Рассмотрен алгоритм мониторинга концессионных соглашений и разработаны рекомендации по сглаживанию воздействия негативных факторов.

Ключевые слова: Государственно-частное партнерство, концессии, концессионные соглашения, рентабельность, социальная эффективность.

Kambur O. L.
Petrishchenko N. A.

Odessa State Academy of Architecture and Building

FEATURES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN UKRAINE

Summary

The relevance implementation of concession agreements in Ukraine have been investigated. Accompanying problems were studied. Monitoring algorithm for concession agreements was proposed

Key words: Public-private partnerships, concessions, concession agreements, profitability, social efficiency.

УДК 338.012

Костинець В. В.

Національна академія управління

АДАПТАЦІЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ДО ФОРМУВАННЯ БРЕНДУ ТУРИСТИЧНОГО НАПРЯМКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті розглядаються питання адаптації світового досвіду до формування бренду туристичного напрямку Карпатського регіону. Автором проаналізовано світовий досвід брендингу в туристичній сфері. Насамкінець визначені сучасні підходи до його використання у формуванні бренду туристичного напрямку Карпатського регіону.

Ключові слова: світовий досвід, бренд, брендинг, туристичний напрямок, Карпатський регіон.

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження пов'язана з активним розвитком брендингу територій і необхідністю його глибокого, системного і наукового розуміння як інструменту підвищення привабливості туристичного напрямку. Необхідність врахування великої кількості умов і факторів при розробці певного іміджу туристичної дестинації вимагає чіткого розуміння цілей та правильної оцінки ефективності застосовуваних інструментів. Тенденції світового розвитку територій демонструють ситуацію, коли місце розташування території перестає відігравати визначальну роль в її розвитку, що пов'язано з формуванням нових транспортних шляхів; збільшенням впливу людських та інвестиційних ресурсів; вступом малих територій в суперництво з великими через зміну споживчих переваг; щільною співпрацею міст та регіонів з іноземними структурами, в результаті чого конкуренція між ними починає відбуватися вже не на національному, а на глобальному рівні. Конкуренція між країнами, регіонами, містами в боротьбі за інвестиції, приплив туристів і робочої сили, сприятливу атмосферу для жителів призводить до того, що кожна з територій прагне створити свій власний унікальний імідж, продемонструвати потенціал і порівняльні переваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання необхідності територіального брендингу присвячені праці та впровадження ряду зарубіж-

них науковців та практиків, зокрема Д. Огілві [1], Б. Ванекена [2], Дж. Річі та Р. Річі [3], С. Анхолта [4], Дж. Мандта [5], Дж. К. Холловея [6], В. Перції [7] та деяких інших.

Виділення раніше невирішених частин загальної проблеми. Невизначеними залишаються питання, пов'язані з адаптацією міжнародного досвіду до формування територіального бренду туристичного напрямку серед регіонів України. Цим підтверджується зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями, яким присвячена дана стаття.

Мета статті. Метою статті є визначення напрямку формування бренду Карпатського регіону на основі адаптації світового досвіду територіального брендингу.

Основний матеріал. Історично територіальний брендинг здійснювався за двома напрямками: використання релігійних складових і використання світських складових. Так, в XI ст. у Монако ринулися паломники, коли там з'явилися мощі святої Девоти, і нічим не примітне до цієї події містечко стало процвітати [8, с.17].

Водночас багато університетів в середині століття створювалися на базі монастирів, які в той час були центрами освіти. Поступово акцент змістився, а міста стали відомі як університетські (наприклад, Оксфорд – місце розташування чернечої обителі Фрайдсвайд, з 1117 р. – університетське

місто). Світська ж спеціалізація була пов'язана з торгівлею. Це, в першу чергу, численні ярмарки, які виконували функції і торгіві, і розважальні, і комунікаційні. Як приклад можна привести ярмарок у голландському Антверпені, який став відомим з X ст. після отримання права вільної торгівлі купцями з інших країн: Англії, Венеції та Генуї (за рішенням герцога Брабантського). Бренд території, таким чином, виник в результаті певних економічних дій, і місто стало розвиватися, перетворившись до XII ст. в центр ремесел і в один з найбільших торгових портів Північної Європи.

У XI–XIII ст. позиціонування території пов'язують з конкретним виробництвом: наприклад, фарфорове виробництво в німецькому Мейсені. У XVIII–XIX ст. популярними брендами стали курорти Баден-Баден, Бат, Боржомі, Карлові Вари і т.д.

В окрему категорію можна виділити стихійно сформовані бренди, що виникають без зусиль з боку самих територій. Зокрема, це брендинг за допомогою художніх творів та мистецтва: лондонська вулиця Бейкер-стріт стала відома в усьому світі завдяки шанувальникам Шерлока Холмса або ліверпульська вулиця Пенні Лан – завдяки шанувальникам «The Beatles». У Вероні найбільш відвідувана пам'ятка – балкончик Джульєтти, а саме місто асоціюється саме з твором У. Шекспіра «Ромео і Джульєтта».

З 50-х років XX ст. брендинг територій починає активно розвиватися. У 90-ті рр. з'являються спеціальні агентства з формування позитивного іміджу території. Інтерес до проблеми, накопичений досвід сприяли узагальненню вдалих і невдалих прикладів брендингу території, а в результаті – розробці теоретико-методичних проблем даного питання.

Так, брендинг Нью-Йорку – один з найсерйозніших прикладів у галузі територіального брендингу. Цей процес почався в 80-х рр. XX ст. з невеликої рекламної кампанії. Набираючи обертів, брендинг Нью-Йорку поступово перетворився на серйозну стратегію, яка вже принесла свої плоди. Початок був покладений в 1977 р., коли Департаментом Комерції штату Нью-Йорк агентству Wells Rich Greene було зроблено замовлення на рекламну кампанію штату. Тоді ніхто не очікував, що рекламна кампанія затягнеться в часі. Дизайнером агентства М. Глейзером було безкоштовно створено логотип міста. Несподівано цей графічний знак став символом міста, і варто визнати, що цей простий знак – сердечко, оточене буквами INY – вийшов дійсно вдалим, особливо на асоціативному рівні.

Впізнавана форма графічного знака надає можливість жителям міста самостійно змінювати його зміст. Представник будь-якої професії може наповнити його своїм змістом. Зберігаючи в собі частинку величезного міста, цей логотип може бути символом будь-якої професії, релігії чи культури.

Ідею Нью-Йорка («I love NY») підхопив Амстердам, створивши подібне поєднання – «I AmSterdam». Рекламна кампанія «I amsterdam» обіграє в своєму слогані і логотипі англійську граматичну конструкцію I am – «Я є». Це емне і глибоке вираження вказує на те, що Амстердам – це люди, які в ньому знаходяться: неважливо, це є житель міста або турист, він у будь-якому разі стає частиною Амстердаму, а місто – частиною цієї людини.

Амстердам не став акцентувати увагу на тому факті, що місто є столицею Нідерландів, а також

вирішив трохи відволіктися від старого іміджу міста каналів і нічного життя. Таким чином, був визначений потенціал міського простору і намічені основні напрямки роботи. Далі дослідники сформулювали ключові цінності: творчість, маркетинг, інновації, якість. У парадигмі даних цінностей здійснювався пошук актуальних характеристик іміджу для кожного з ключових контекстів.

Були визначені наступні основні напрямки брендингу:

- залучення туристів;
- фокус на комунікаціях;
- підтримка та розвиток міського маркетингу;
- залучення периферійних ділянок міста.

Розвиток міського туризму орієнтований на те, щоб залишати у гостей позитивний емоційний настрій і бажання повернутися назад. Дана парадигма бренду Амстердаму робить наголос не на кількості, а на якості: туристи – це партнери, емоційно пов'язані з цінностями, історією та атмосферою міста. Звідси й інтерес до організації різних фестивалів і заходів, підтримка проведення тематичного року, а також залучення не тільки центральної частини міста, а й околиць. Вибравши вектор розвитку, розробники сформулювали головний принцип нового бренду, що ґрунтується на взаємодії людей та міста. Місто для людей, які тут живуть, працюють, навчаються, які приїжджають подорожувати або шукати краще життя. Так, в 2004 р. з'явився «I amsterdam», що запрошує туристів стати частиною міста: «Я – Амстердам, і ти теж можеш ним бути». Це змушує туристів відчувати свою приналежність місту, відчувати себе частиною всього, що відбувається. При цьому після відвідин міста з'являється бажання стати цією частиною, тому що Амстердам постає як відмінне місце для життя, роботи, відпочинку. Тут варто відзначити, що бренд служить не тільки для поширення інформації про достоїнства і відмінні риси, але і виступає в якості каталізатора для розвитку і вдосконалення міського простору. Новий бренд отримав широкий резонанс і досить швидко укорінився не тільки у свідомості місцевих жителів, а й світу в цілому. А візитною картою міста стали двометрові червоні і білі букви «I amsterdam» [9].

Бренд «Лас-Вегас» можна назвати одним з найбільш стабільних брендів. За весь час свого існування йому не довелося пережити ніяких значних негативних потрясінь. Загальний імідж міста сформувався ще при його будівництві і залишається таким до сьогодні. Проте влада Лас-Вегасу прагне проводити нові бренд-кампанії.

Щорічно Лас-Вегас відвідує 37,5 мільйонів туристів. Щодночі гості заповнюють 135 тис. кімнат у готелях. Історично сформований образ міста працює без збоїв. І проте необхідність постійно підтримувати імідж Лас-Вегаса як головного і завжди сучасного центру божевільних розваг існує.

Необхідно було знайти вірний інсайт, який би викликав резонанс у самих різних цільових груп. Люди говорили одне і те ж: вони люблять Лас-Вегас за можливість «розважатися» всю ніч безперервно, робити те, на що ніколи не наважилися б вдома.

У 2003 р. компанією «R&R Partners» був розроблений для Лас-Вегаса слоган, що став відомим далеко за межами міста і символізує його сутність: «What happens here, stays here» («Що відбувається тут, залишається тут»). У рекламній кампанії міста він звучав з вуст людей різного віку та різного соціального стану [10].

Що стосується історії виникнення слогана, варто відзначити, що він народився не випадково. Агентством «R&R Partners» було проведено ряд досліджень. Виявилось, що люди обожають Лас-Вегас за те, що він надає унікальні можливості потрапити в світи, де правлять бал неприборканий азарт і задоволення, при цьому залишаючись закритим для всіх непосвячених у нього. Лас-Вегас – це особливий світ, про який ніхто не дізнається, а навіть якщо і дізнається, обов'язково позаздрить. Цей зміст був закладений у створений слоган, запевняючи людей у конфіденційності й недоторканності всього, що відбувається. Стратегія, на яку наштовхнули «R&R» результати цих досліджень, виявилася досить очевидною: розповідати історії, які могли статися тільки в Лас-Вегасі і навряд чи відбудуться в іншому місці, але обов'язково залишати простір для «домислів», можливість власної інтерпретації рекламного повідомлення. А обраний слоган «What happens here, stays here» мав заспокоїти аудиторію і дозволити балуватися своїми фантазіями без будь-яких обмежень.

Не менш цікавим є досвід формування бренду «Гонконг». Логотипом Гонконгу, одного з найважливіших економічних центрів Азії, очікувано сьогодні є дракон, тобто взята асоціація першого порядку, яка доведена і приймається будь-якою людиною відразу ж, оскільки практично у кожного є певні уявлення про ту чи іншу країну або місто. І Гонконг, стверджуючи свій логотип, хотів підкреслити і свою культурну спадщину, і свою спрямованість у майбутнє. В результаті було отримано дракона, що летить вперед, в тілі якого заховані букви «Н» і «К» (Hong Kong), а хвіст представляє собою різнокольорові стрічки, що символізують багатогранність і гнучкість Гонконгу. Червона – силу духу громадян цього регіону, синя – безкрає небо Гонконгу, зелена – екологічність.

Не менш цікавим в якості залучення досвіду є розробка бренду Польщі як туристичного напрямку та бренду міста Сочі напередодні Олімпійських ігор 2014 р.

Для Польщі створення національного бренду стало актуальним завданням, коли країна збиралася вступити до Європейського Союзу. І тоді відразу ж виникло питання, якою бачать її майбутні партнери по інтеграційному угрупованню. Дослідження показали, що образ Польщі виявився не надто позитивним. На початку 90-х рр. про цю країну на Заході часто пов'язували з антикомуністичною профспілкою «Солідарність» і швидкою перебудовою економіки за допомогою «шокової терапії», проте ближче до кінця десятиліття на перший план вийшли зовсім інші речі. Коли в 2001 р. рекламне агентство DDB проводило в Західній Європі дослідження образу Польщі в очах європейців, виявилось, що найбільш частими стереотипами були хаос в економіці, повільність, горілка, католицька церква, махінації і, звичайно, автомобільні крадіжки. Польщі бракувало позитивних символів, які були б впізнавані за кордоном. Герб країни (орел) для іноземців зливався з аналогічними пернатими на гербах інших країн, емблема «Солідарності» ще не забулася, але в 1997-2001 рр. її скомпрометували дії уряду, який в той час було сформовано з представників політичної партії, що виросла з цього руху. Крім того, перетворення «Солідарності» в політичну категорію означало, що цей символ не може бути використаний як загальнонаціональний.

У XIX і першій половині XX століття символом Польщі була жінка Полонія, проте з причин складного політичного становища країни в ті часи її так часто зображували закутою у ланцюги, катованою і розп'ятою, що вона перестала відображати позитивні цінності. Ще однією проблемою Польщі була відсутність пізнаваного національного продукту, подібного угорським токайським винам або красотам чеської столиці Праги. Польські бренди соціалістичних часів не витримали відкриття ринку на початку 90-х рр., крім того, вони не володіли високою конкурентоспроможністю навіть усередині країни. Перша спроба заломлення негативних тенденцій в області національного брендингу була зроблена польським урядом в 1996 р., коли в країні була запущена програма «Бренд – брендам» («Marka – Markom»). Її цілями були підтримка польських брендів в самій Польщі та за кордоном, організація промо-акцій для польських підприємств, публікація матеріалів про традиції національної промисловості. Наприкінці 90-х рр. завдання з просування позитивного образу Польщі за кордоном було покладено на Агентство з іноземних інвестицій (PAIZ), яке розробило і провело в Західній Європі і США рекламну кампанію по залученню інвестицій в країну за рахунок створення динамічного і сучасного іміджу польської економіки. Цільовою аудиторією були керівники західних компаній, які приймають рішення про інвестування, провідні західні економісти і ринкові експерти. У ході реалізації цього проекту PAIZ розміщувала рекламні ролики в бізнес-програмах провідних міжнародних телеканалів, від World Service до CNN, а також рекламні макети в найбільших ділових газетах Західної Європи та США. Крім того, агентство організувало кілька поїздок до Польщі журналістів відомих західних видань, щоб вони змогли особисто переконатися в серйозності і позитивному характері змін в країні. Тим не менш ця програма не була достатньо ефективною через її вузьку спрямованість (залучення інвестицій) та специфіку цільової аудиторії. Тому Міністерство закордонних справ Польщі, перейнявши естафету просування бренду країни в середині 2001 р., оголосило тендер на створення національного логотипу, який міг би широко використовуватися на своїй території і за кордоном. Тендер виграло польське рекламне агентство Corporate Profiles DDB, що знаходиться в частковій власності DDB Worldwide. На знак поваги до національної ідеї агентство запросило за свої послуги лише символічний 1 злотий. Наприкінці 2001 р. фахівці агентства розробили логотип, що містить назву країни Polska, виконане «неформальним» шрифтом, де буква «k» нагадувала людину, що запускає повітряний змій у червоно-білу клітинку, схожий на емблему польських військових літаків. За словами представників агентства даний шрифт, на противагу стиснутим буквам в емблемі «Солідарності», і повітряний змій мали символізувати свободу і індивідуальність, а сама ідея польоту – нагадувати про багатьох поляків, які зробили солідний внесок у науку і культуру інших країн. У червні 2002 р. новий логотип Польщі було офіційно презентовано тодішнім прем'єр-міністром країни Л. Міллером, і було розпочато реалізацію широкомасштабної програми щодо його використання – у рекламі Польщі за кордоном, на упаковках польських експортних товарів і на друкованих матеріалах польських компаній, на білбордах, присвячених скорому вступу Польщі до ЄС. Сьогодні логотип «Polska» є найбільш впізнаваним у Східній Європі [8, с. 18].

Досвід Сочі свідчить про те, що як такого процесу формування бренду не відбувалось, основні зусилля були спрямовані на підготовку до організації Олімпійських ігор 2014 р. та розробку логотипу Сочі як впізнаваної торгової марки. Новий логотип «Сочі 2014», використовуваний протягом Олімпійських ігор, є втіленням прихильності системи ідей, вираженої п'ятьма олімпійськими кільцями, і стратегічного бачення «Сочі 2014»: інноваційні Олімпійські і Паралімпійські зимові Ігри, які висловлять характер Нової Росії і принесуть позитивні і стійкі зміни в країні. В основі логотипу лежить розуміння того, що Ігри стануть яскравою сторінкою історії Нової Росії. Вони покажуть жителям країни і всьому світу різноманіття російської культури та природи, сприятимуть інтеграції з іншими світовими культурами, розкажуть про нове покоління, познайомлять з традиційною російською гостинністю. На думку автора, розроблений логотип повністю виправдав сподівання російського уряду і нині місто Сочі стало повноцінним курортом світового масштабу. Загальну ефективність концепції формування бренду міста можна буде оцінити через певний проміжок часу, зважаючи на популярність курорту після проведення зимових Олімпійських ігор.

Висновки та пропозиції. Аналіз світового досвіду формування туристичного територіального бренду дозволяє дійти висновку, що розглядати туристичний напрямок як бренд неможливо без поняття національної ідентичності. Це той фундамент, на якому можна будувати думки, відносини і асоціації серед цільових аудиторій. Джерелом ідентичності бренду є набір ідей, цінностей, характерних особливостей, культури, слів, образів, які в сукупності створюють у свідомості представників цільової аудиторії певні асоціації з туристичним напрямком.

Основою для формування бренду туристичного напрямку має бути регіональна індивідуальність, яка включає в себе, з одного боку, офіційні «розпізнавальні» характеристики. Це комплекс візуальних, вербальних та інших ознак, за якими люди ідентифікують конкретну місцевість. Крім того, регіональна індивідуальність також включає в себе характеристику сукупності особливостей і ресурсів місцевості. До них відносяться: природні, демографічні, історичні, соціальні та культурні, економічні, організаційно-правові та інформаційні особливості та ресурси.

Саме тому концепція побудови регіонального туристичного бренду повинна включати наступні кроки:

- пошук цінностей, характеристик і атрибутів, які повинні асоціюватися з брендом;
- визначення ідентичності бренду;
- трансформація ідентичності в конкретну пропозицію для його споживачів у формі послуг, продуктів тощо;

- комунікування і проектування ідентичності відповідним шляхом.

При цьому основою формування туристичного бренду Карпатського регіону має стати використання тих «символів», з якими в думках більшості українців асоціюється кожна конкретна область регіону. Так, наслідуючи досвід Лас-Вегасу та Гонконгу, для регіону доцільно використати ті матеріальні та нематеріальні асоціації, які ототожнюють курорти з певними «символами»: для Закарпаття – смачні вина та термальні купальні; для Львівщини – кава, шоколад, бруківка, середньовічні замки та фортеці; для Івано-Франківської області – гірськолижні курорти; для Чернівецької області – відомий на весь світ Університет. Саме тому доцільно означені символи використовувати у логотипах, слогах та безпосередньо в концепції позиціонування кожної з областей окремо та регіону в цілому.

Доцільним також є використання досвіду Польщі та Амстердаму з метою зміни та реформації відомостей та асоціацій іноземців та самих українців з Україною в цілому. Так, історично сформувалося так, що Україна в очах іноземців асоціюється з братами Кличко, футболістом Андрієм Шевченко, політиком Юлією Тимошенко, красивими жінками, корупцією. За власними дослідженнями автора, більшість пересічних європейців та американців про таку країну майже нічого не чули, а переважна більшість не знала, де Україна знаходиться до Європейського чемпіонату з футболу у 2012 р., який, до речі, можна вважати першим поштовхом до того, що про Україну дізналися у світі. Попри це сьогодні, в політичних умовах, які склалися на території країни, про Україну говорить весь світ, внаслідок чого популярність держави зросла в багато разів. Водночас саме зараз у світовій спільноті з'явилися негативні асоціації з Україною, серед яких:

- в Україні не люблять російську мову та пригнічують права російськомовних;
- Україна сьогодні є зоною озброєного конфлікту;
- на території західної України (Карпатського регіону) проживають «бендерівці», які є небезпечними для іноземних гостей країни;
- Україна є зоною великої економічної та фінансової кризи, що означає розруху в державі.

Всі ці негативні асоціації практично зводять нанівець більш-менш сформований останніми роками позитивний імідж України та не сприяє росту іноземного туристичного потоку, а практично мінімізує його. В такому аспекті основним завданням при формуванні національного бренду туристичного напрямку є наслідування досвіду Польщі та Амстердаму з метою кардинальної зміни нинішнього іміджу країни для нівелювання негативних асоціацій та визначення України в очах світової спільноти як країни з гостинними мешканцями, смачною їжею, гарними краєвидами та численним культурно-історичним спадком.

Список літератури:

1. Огилви Д. О рекламе. / Д. Огилви. – М. : Профессиональные издания для бизнеса, 2003. – 232 с.
2. Ванекен Б. Бренд помощь. Простое руководство, которое поможет решить проблемы брендинга / Б. Ванекен; СПб : Питер, 2005. – 336 с.
3. Ritchie J.R.B., Ritchie R.B. The Branding of Tourism Destinations: Past Achievement and Future Challenges / J.R.B. Ritchie, R.B. Ritchie // Destinations Marketing: Scopes and Limitations. Report of the Aiest 48th Congress in Marrakesh, Morocco. St.Gall, Edition Aiest, 1998. – 550 p.
4. Anholt S. Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. / S. Anholt; Palgrave Macmillan. Basingstoke, 2007. – 160 p.
5. Mundt J.W. The Branding of Myths and the Myths of Branding: Some Critical Remarks on the “Branding” of Destinations. / J.W. Mundt // Tourism. – 2002. – № 4. – P.13–19.
6. Холлоуей Кристофер Дж. Туристический маркетинг. / Дж. Кристофер Холлоуей; К. : Знання, 2008. – 575 с.

7. Мамлеева Л. Анатомия бренда. / Л. Мамлеева, В. Перция. – М. : Вершина, 2007. – 332 с.
8. Тарнавский В. Страна как бренд / В. Тарнавский // Новый маркетинг. – № 11. – 2002. – С. 17–18.
9. Бренддинг. Практика: I amsterdam, или как сделать город частью себя [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://downtown.ru/voronezh/city/3569>.
10. Как брендируют города [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.adme.ru/brending/kak-brendiruyut-goroda-69951/>.

Костинец В. В.

Национальная академия управления

АДАПТАЦИЯ МИРОВОГО ОПЫТА К ФОРМИРОВАНИЮ БРЕНДА ТУРИСТИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ КАРПАТСКОГО РЕГИОНА

Резюме

В статье рассматриваются вопросы адаптации мирового опыта к формированию бренда туристического направления Карпатского региона. Автором проанализирован мировой опыт брендинга в туристической сфере. Определены современные подходы к его использованию в формировании бренда туристического направления Карпатского региона.

Ключевые слова: мировой опыт, бренд, брендинг, туристическое направление, Карпатский регион.

Kostynets V. V.

National Academy of Management

ADAPTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE FORMING OF A TOURISM DESTINATION BRAND CARPATHIAN REGION

Summary

In the article research the adaptation of international experience to the forming of a brand a tourism destination Carpathian region. The authors analyzed the global branding experience in the tourism sector. Finally defined modern approaches to its use in the formation of a tourism destination brand Carpathian region.

Key words: global experience, brand, branding, tourism destination, the Carpathian region.

УДК 338.46

Костинець Ю. В.

Національна академія управління

ОБРУНТУВАННЯ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ ДЛЯ РИНКУ ПОСЕРЕДНИЦЬКИХ ПОСЛУГ

У статті обґрунтовано комплекс маркетингу для ринку посередницьких послуг. Визначено основні складові комплексу маркетингу для ринку посередницьких послуг. Зроблено висновки про можливість впливу на окремі складові комплексу маркетингу на ринку посередницьких послуг.

Ключові слова: ринок посередницьких послуг, комплекс маркетингу.

Постановка проблеми. Необхідність та доцільність здійснення комплексного впливу на цільовий ринок набуває особливого значення в умовах насичення ринку однорідними товарами і послугами. Природа посередницької діяльності та ринку посередницьких послуг як макромаркетингової системи обумовлює доцільність пошуку оптимальної моделі комплексу маркетингу для даного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці комплексного дослідження посередництва як форми підприємницької діяльності присвячені праці М. Єрмошенка, І. Грищенка та інших. Питання обґрунтування комплексу маркетингу та його складових розглядаються в наукових працях Ф. Котлера, Дж. Маккарті, Б. Лоттеборна, Н. Бодена, С. Гаркавенко, М. Єрмошенка, Т. Тультаева та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розглядаючи загальні характеристики комплексу маркетингу та виділяючи в його складі від чотирьох до шістнадцяти еле-

ментів, переважна більшість дослідників не зосереджує свою увагу на формуванні оптимального складу елементів комплексу маркетингу для певного ринку.

Метою даної статті є обґрунтування комплексу маркетингу для ринку посередницьких послуг.

Виклад основного матеріалу. У 1964 р. Дж. Маккарті (J. McCarthy) запропонував модель 4Р – комплекс маркетингу, що складається з таких елементів, як продукт, ціна, дистрибуція (місце збуту) і просування. Концепція Маккарті «4Р» була вперше опублікована в 1965 році у статті «The Concept of the Marketing Mix», автором якої був Нейл Боден [1, с. 7-11]. Комплекс маркетингу, що враховував особливості сфери послуг, був запропонований у 1981 році, коли Б. Бумс і Дж. Бітнер [2], розробляючи концепцію маркетингу в сфері послуг, запропонували доповнити комплекс маркетингу трьома додатковими «Р»: люди, процес і послуги.

Окрім канонічної формули «4Р», існує концепція щодо формування комплексу маркетингу

із зміщенням фокусу з продавця на споживача за рахунок повної відмови від «Р». Це так звана концепція «4С», запропонована Бобом Лотенборном у 1990 році, елементами якої є «customer needs and wants», тобто бажання і потреби покупця, «cost to the customer» – витрати покупця, «communication» як інформаційний обмін та «convenience» у розумінні зручності споживача [3]. Очевидно, що в даній концепції як пріоритетні виділяються переваги споживачів.

Окремі вітчизняні та іноземні дослідники виділяють закономірність та звертають увагу на взаємообумовленість та співвідношення елементів концепцій «4Р» та «4С». Погляд на концепцію маркетингу зі «зворотного» боку – ніби очима покупця – був запропонований у формі альтернативної моделі комплексу маркетингу Чекітаном і Шульцом (Chekitan S. Dev і Don E. Schultz) у 2005 р. Автори назвали дану модель «SIVA», кожний елемент якої (Solution, Information, Value, Access) відповідає кожному з елементів класичної формули «4Р» [4, с. 36-41].

Вважаємо за доцільне погодитись із тим, що до сфери послуг найбільш адаптованою є модель «7Р», а найбільш клієнтоорієнтованою є концепція «4С» та «SIVA» [3].

Критично оцінюючи існуючі в літературі погляди на склад та структуру комплексу маркетингу, можемо відзначити, що, з нашого погляду, для ринку посередницьких послуг, враховуючи його особливості – власне, посередник сам є частиною комплексу маркетингу виробника-постачальника, – доцільно використовувати модель комплексу маркетингу, що включає такі елементи класичної формули комплексу маркетингу «4Р», а саме: продукт (в даному випадку посередницька послуга), ціну (для посередницької діяльності ціну послуги формує сума комісійної, тобто посередницької, винагороди), розподіл (посередники є учасниками каналів розподілу першого, другого та більше рівнів), просування.

З нашої точки зору, до цих класичних елементів на ринку посередницьких послуг доцільно додати такі обов'язкові елементи, як споживачі і контактні аудиторії, оскільки в діяльності посередника вони мають можливість впливати як на процес обслуговування, так і на інші елементи комплексу маркетингу. Останній елемент комплексу маркетингу на ринку посередницьких послуг – персонал – є ключовим для здійснення ефективної маркетингової діяльності на ринку посередницьких послуг.

Друга частина запропонованої моделі полягає у застосуванні до ринку посередницьких послуг концепції «4С» як однієї з клієнтоорієнтованих та найбільш адаптованих до сервісної діяльності, оскільки, з нашої точки зору, для здійснення маркетингового управління розвитком ринку посередницьких послуг доцільним є застосування соціально-орієнтованої концепції маркетингу, тобто для ринку посередницьких послуг основним суб'єктом є споживач.

Пропонована модель комплексу маркетингу матриця «6Р» для ринку посередницьких послуг наведена на рис. 1.

Розглянемо окремо запропоновані складові комплексу маркетингу для ринку посередницьких послуг.

Персонал, з нашої точки зору, є ключовим елементом комплексу маркетингу підприємства на ринку посередницьких послуг. Основна ідея внутрішнього маркетингу, запропонована автором його концептуальної парадигми К. Гренросом, полягає в тому, що персонал організації має бути мотивованим на усвідомлене обслуговування клієнтів [5].

М. Сагайдак та В. Костинєць слушно розглядають контактний персонал як сукупність співробітників підприємства, які безпосередньо взаємодіють з клієнтами та діловими партнерами компанії; персонал, який вступає в прямий контакт зі споживачами, постачальниками та виробниками продукції або послуг [6, с. 87].

Підтримуючи вищезазначені точки зору на участь персоналу у процесі обслуговування споживачів, вважаємо за доцільне включити персонал як окремий елемент «Personnel» в структуру комплексу маркетингу підприємств на ринку посередницьких послуг, оскільки фактично персонал складає основний ресурс, що є продуцентом іншого елементу комплексу маркетингу посередницького підприємства – власне посередницької послуги.

Отже, фактично автором пропонується загальноприйнятий елемент комплексу маркетингу «People», яким сучасні дослідники об'єднують маркетинг взаємовідносин між персоналом, споживачами, постачальниками тощо, для комплексу маркетингу ринку посередницьких послуг розглядати як два окремих елементи. При цьому в елемент комплексу маркетингу «People» доцільно включати споживачів та постачальників, тобто обидва поля маркетингової взаємодії на ринку посередницьких послуг. В свою чергу, персонал, тобто основний елемент внутрішнього середовища посередницької організації, доцільно виділити в

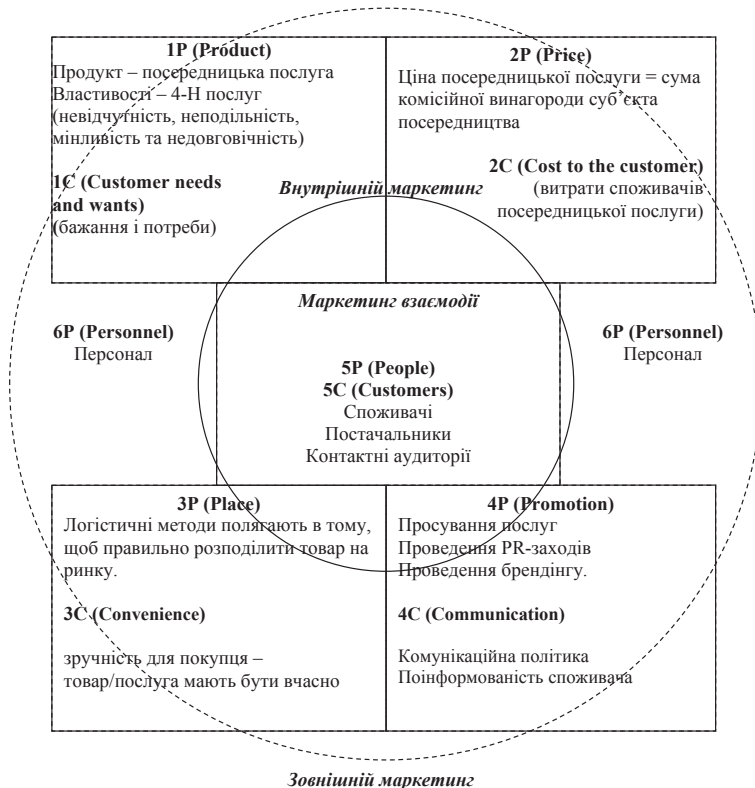

Рис. 1. Модель «6Р»-»5С» для ринку посередницьких послуг
Авторська розробка на підставі [1]-[4]

окремий елемент комплексу маркетингу саме для ринку посередницьких послуг.

Дана авторська позиція співвідноситься із ідеєю маркетингу персоналу, внутрішнього маркетингу та обумовлена підвищенням ролі контактної персоналу у сфері послуг, на чому наголошують сучасні фахівці [6, с. 85-89].

Питання про сутність посередницької послуги як товару, тобто елементу комплексу маркетингу «Product», доцільно розглянути з точки зору сутності послуги.

Ф. Котлер розглядає послуги як «запропоновані для продажу товари, які складаються з дій, переваг або можливості задоволення» [7, с. 539]. К. Макконел та С. Брю визначають послугу як «те, що не можна побачити і в обмін на що споживач, фірма або уряд готові надати щось цінне» [8, с. 783]. С. Мочерний пропонує таке визначення: «Послуга – це особлива споживча вартість процесу праці, виражена в корисному ефекті, що задовольняє потреби людини, колективу й суспільства. Її особливість полягає в тому, що вона корисна не як річ, а як діяльність. Споживання її як товару збігається з процесом її створення» [9, с. 7]. З огляду на вищезазначене можна зробити висновок, що послуга як елемент комплексу маркетингу є продуктом, що має ціну, вартість і споживчу вартість.

Законом України «Про захист прав споживачів» послуга визначена як діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [10, с. 1]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» послуга – результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій [11, с. 1].

При розробці маркетингової програми розвитку ринку посередницьких послуг необхідно також враховувати чотири характеристики послуг: невідчутність, неподільність, мінливість та недовговічність [12, с. 65].

Невідчутність послуги означає, що її не можна продемонструвати на відміну від реального товару. Відповідно, метою виробника послуги є підвищення ступеню відчутності послуги тим чи іншим чином. Неподільність послуг означає, що послуги не можна відокремити від їхнього джерела, незалежно від того, надається ця послуга людиною або машиною. Якщо послугу надає людина, то вона вважається частиною послуги. Внаслідок того, що при виробництві послуги завжди присутній покупець, взаємодія постачальника та покупця є особливим аспектом маркетингу послуг. Якість кінцевого продукту-послуги залежить як від постачальника, так і від покупця. При цьому для досягнення найвищої якості постачальнику послуг необхідно визначити очікування покупців відносно якості обслуговування.

Неподільність послуг означає, що послуги не можна відокремити від їхнього джерела, незалежно від того, надається ця послуга людиною або машиною. Якщо послугу надає людина, то вона фактично вважається частиною послуги. Внаслідок того, що при виробництві послуги завжди присутній покупець, взаємодія постачальника та покупця є особливим аспектом маркетингу послуг. Якість кінцевого продукту-послуги залежить як від постачальника, так і від покупця.

На ринку посередницьких послуг наявний значний ризик мінливої якості, оскільки якість послуги залежить від того, хто, коли, де, як її надає, при цьому сама якість послуги дуже важко піддається контролю.

Недовговічність послуги означає, що послугу не можна зберігати для наступного продажу або використання.

Посередницька послуга створюється при безпосередній взаємодії постачальника, покупця та посередника. Таким чином, постачальник послуг повинен приділяти першочергову увагу ефективній взаємодії з посередником, а останній – зі споживачем, при цьому має створюватися уявлення у споживача, що постачальник взаємодіє із споживачем індивідуально, з метою створити найвищу цінність під час надання послуги. Ефективна взаємодія, в свою чергу, залежить від навичок персоналу, який безпосередньо надає послугу, а також від технології виробництва та супутніх процесів, які допомагають співробітникам у наданні послуги. При цьому споживачами посередницької послуги одночасно є постачальник і покупець. Причому вартість посередницької послуги формально оплачує постачальник, оскільки саме він несе витрати на надання комісійної винагороди посереднику, а фактично – кінцевий покупець, оскільки саме покупець безпосередньо сплачує кошти у сумі, яка включає винагороду постачальника.

Відповідно, ціна як елемент комплексу маркетингу на ринку посередницьких послуг має свою особливість, оскільки власне виробник посередницької послуги (посередник) не має суттєвого впливу на ціну на даному ринку. Даний факт обумовлений тим, що посередницька діяльність здійснюється на комерційній основі, а винагорода за посередницькі послуги найчастіше є комісійною та нараховується у вигляді відсотків від доходу (прибутку).

Переважно можливими ціновими рішеннями на ринку посередницьких послуг можна вважати політику цінових знижок, розмір яких обмежений, з одного боку, розміром посередницької винагороди підприємства, а з іншого – необхідною нормою прибутку посередника. Оскільки кінцеві споживачі надають перевагу найнижчим цінам на ринку посередницьких послуг, то цінова конкуренція на ринку посередницьких послуг є дуже жорсткою, оскільки дуже обмежені межі цінової конкурентної боротьби. При цьому споживачі можуть чітко та об'єктивно оцінити співвідношення споживчої цінності товару та його вартості. Вони покладаються на своє відчуття цінності, при цьому переважна більшість споживачів не надають значної цінності саме посередницькій послугі.

Оскільки посередницькі послуги в кожному конкретному секторі є однорідними, то кінцевий споживач з метою отримання максимальної цінової вигоди найчастіше обирає або купівлю взагалі без посередника, або купівлю за найнижчою ціною.

Така негнучкість цінової складової комплексу маркетингу на ринку посередницьких послуг призводить до необхідності активного розвитку та застосування інших елементів комплексу маркетингу посередника, зокрема значним у випадках неможливості цінової переваги є перевага у сервісі, що безпосереднього залежить від такого елементу комплексу маркетингу на ринку посередницьких послуг, як персонал.

Просування як елемент комплексу маркетингу на ринку посередницьких послуг доцільно здійснювати шляхом використання системи інтегро-

ваних маркетингових комунікацій, інструментів брендингу та використання заходів для зв'язків із споживачами. Для здійснення просування однорідних посередницьких послуг в умовах їх мінливої якості велике значення має комплекс зворотного зв'язку із споживачами посередницьких послуг з метою індивідуалізації послуг конкретного посередника. При цьому ефективний зворотній зв'язок є ключовим елементом системи ІМК на ринку посередницьких послуг.

На рис. 1 взаємозв'язок елементів комплексу маркетингу показаний через внутрішній та зовнішній маркетинг, які в сукупності і взаємодії формують двосторонній маркетинг. При цьому фактично внутрішній маркетинг створює платформу надання посередницьких послуг, оскільки саме внутрішній маркетинг означає, що організація сфери послуг повинна звертати особливу увагу на якість роботи персоналу. Фактично внутрішній маркетинг повинен передувати зовнішньому

маркетингу. Двосторонній маркетинг означає, що якість послуги у сприйнятті споживача значною мірою залежить від якості взаємодії покупця з продавцем в процесі придбання послуги.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, на підставі вищевикладеного можемо зробити висновок, що автором запропоновано власне бачення оптимальної структури комплексу маркетингу для ринку посередницьких послуг, враховуючи специфіку саме посередницької послуги, процесу її виробництва і споживання та ринку посередницьких послуг в цілому як макромаркетингової системи. Визначені ключові елементи комплексу маркетингу окремих видів посередницьких послуг та основні можливості здійснення спрямованого впливу на окремі елементи комплексу маркетингу на ринку посередницьких послуг. Перспективи подальших досліджень полягають в універсалізації та концептуалізації розробленої моделі комплексу маркетингу.

Список літератури:

1. Borden Neil. The Concept of the Marketing Mix (Science in Marketing, 1964// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.commerce.uct.ac.za/Managementstudies/Courses/BUS2010S/2007/Nicole%20Frey/Assignments/Borden,%201984_The%20concept%20of%20marketing.pdf.
2. Booms B.H, Bitner M.J. Marketing strategies and organisation structures for service firms – 1981.
3. Тультаев Т.А. 5Р, 7Р, 4С: основные концепции маркетингового комплекса / Т.А. Тультаев // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.elitarium.ru/2012/08/29/koncepcii_marketingovogo_kompleksa.html.
4. Dev, Chekitan S. and Don E. Schultz. “Simply SIVA” // Marketing Management. – 2005. – № 14(2). – P. 36–41.
5. Gronroos C. Internal marketing – theory and practice. // C. Gronroos / Services marketing in changed environment / American Marketing Association, Chicago. – 1985. – Pp. 41–47.
6. Сагайдак М.П., Костинець В.В. Бренд контрактного персоналу у забезпеченні внутрішнього маркетингу туристичної фірми / М.П. Сагайдак, В.В. Костинець // Актуальні проблеми економіки : Науковий економічний журнал. – 2013. – № 11. – С. 85–89.
7. Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Дж., Вонг В. Основы маркетинга. Пер. с англ. 2-е европ. изд. – М., СПб, Киев : Вильямс, 2003. – 943 с.
8. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: В 2 т. : Пер. с англ. 13-го изд. : Учеб – Т. 1. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 974 с.
9. Мочерний С. Послуга / С. Мочерний // Економічна енциклопедія. – К. : ВЦ «Академія», 2002. – Т. 3. – С. 7.
10. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1023-12.
11. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності : Закон України від 01.12.2005 № 3164-ІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/3164-15.
12. Єрмошенко М.М. Маркетинговий менеджмент : Навч. посібник. – К. : Національна академія управління, 2001. – 204 с.

Костинець Ю. В.

Национальная академия управления

ОБОСНОВАНИЕ КОМПЛЕКСА МАРКЕТИНГА ДЛЯ РЫНКА ПОСРЕДНИЧЕСКИХ УСЛУГ

Резюме

В статье обоснован комплекс маркетинга для рынка посреднических услуг. Определены основные составляющие комплекса маркетинга для рынка посреднических услуг. Сделаны выводы о возможности влияния на отдельные составляющие комплекса маркетинга на рынке посреднических услуг.

Ключевые слова: рынок посреднических услуг, комплекс маркетинга.

Kostynets Y. V.

National Academy of Management

MARKETING MIX FOR THE INTERMEDIARY SERVICE MARKET

Summary

It is substantiated the marketing mix for a market intermediary services in the article. Its identified the main components of the marketing mix for the market intermediary services. The conclusions about the possibility of influence on the individual components of the marketing mix in the market intermediary services.

Key words: market intermediary services, marketing mix.

УДК 338.43.02(477)

Краснощок А. В.

Луганський національний аграрний університет

АНТИКРИЗОВА ПОЛІТИКА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто необхідну систему окремих заходів антикризової політики в сільському господарстві. Особливу увагу акцентовано на функціональному механізмі державної антикризової політики. Визначено мету, завдання та методи антикризової політики сільського господарства в Україні.

Ключові слова: антикризова політика, антикризова програма, антикризове управління, сільське господарство, економічний антикризовий механізм.

Постановка проблеми. Функціонування та розвиток національної економіки України в кризовій ситуації є можливим за умов реалізації узгодженої політики держави на всіх рівнях, у тому числі галузевому. В умовах несистемного і некомплексного підходу до реформування аграрного сектору економіки намітилася негативна тенденція в розвитку економіки сільськогосподарських підприємств. Порівняно з 1990 роком різко зменшилося виробництво сільськогосподарської продукції, виникла проблема продовольчої безпеки. Понад п'ятдесят відсотків сільськогосподарських підприємств знаходяться в стані катастрофічної і руйнівної кризи та кризи банкрутства. Причинами такого стану є сукупність об'єктивно-суб'єктивних факторів, які особливо посилюються в умовах світової фінансової кризи. Проте першочерговою причиною кризи є відсутність обґрунтованих напрямів державної політики в аграрному секторі національної економіки та управління антикризовою діяльністю сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження щодо пояснення виникнення та перебігу кризових явищ у функціонуванні та розвитку соціально-економічних систем різних економічних рівнів, які створюють теоретичні основи формування систем і механізмів антикризового управління, досліджувались у класичних роботах світової наукової думки: Дж.М. Кейнса, М.Д. Кондратьєва, К. Маркса, М.І. Туган-Барановського, М. Фрідмена, Й. Шумпетера та в сучасних працях вітчизняних і іноземних учених: І.О. Александрова, В.Г. Бодрова, М.О. Кизима, О.М. Ковалюка, В.І. Кошкіна, І.К. Ларіонова, Л.О. Лігоненко, І.Й. Малого, Г.С. Одинцової,

О.Й. Пасхавера, О.І. Пушкаря, Л.С. Ситник, О.М. Тридіда, Я.О. Фоміна та ін.

Теоретична й методологічна проблематика формування інституційних механізмів антикризового управління знайшла відображення в працях таких зарубіжних учених: Е. Альтмана, С.Г. Беляєва, А. Бетнорі, А.П. Градова, П. Грінера, Г.П. Іванова, В.В. Крижанівського, Б.І. Кузіна, К. Майлса, Д. Маєса, Р. Норгарда, Т. Пітерса, Д. Робертсона, С. Саттера, Е. Сталвосі, Р. Тафлера, Е.О. Уткіна, Е. Фінкіна та ін.

Проблеми формування механізмів діагностики виникнення та розгортання кризових явищ в Україні розкрито в роботах вітчизняних науковців: М.Д. Білик, І.О. Бланка, О.О. Терещенко, Т.Є. Унковської, Н.М. Ушакової та ін.

Однак у роботах цих авторів питанням державного антикризового регулювання окремих галузей присвячено недостатньо уваги. В теорії державного управління відсутня єдина позиція щодо визначення державної антикризової політики. Крім того, більшість досліджень присвячено антикризовому управлінню на мікрорівні з метою попередження кризових явищ та зменшення їх наслідків.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливість сучасного етапу розвитку економіки України полягає в посиленні уваги до проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності функціонування її реального сектору і, в першу чергу, сільського господарства як основи АПК. Подолання кризового стану галузі свідчить про необхідність на сучасному етапі активнішої участі держави в оздоровленні сільського господарства на основі розробки і реалізації антикризової політики її розвитку. Але до теперішнього часу не було вироблено чітких ефективних механізмів державного антикризового регулювання розвитку сільського господарства України, направлених на подолання кризової ситуації в галузі та розробки стратегії її розвитку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо формування механізмів реалізації антикризової політики держави в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу. Антикризова політика – це сукупність цілей, пріоритетних завдань, методів, цілеспрямованих дій суб'єктів господарювання (насамперед, держави і певною мірою потужних корпорацій та наднаціональних органів) щодо промислового циклу з метою зменшення глибини циклічних коливань, стабілізації економічної кон'юнктури і збільшення темпів економічного зростання. Найважливішу роль у цьому відіграє держава [3, с. 85]. Державна антикризова політика є основою

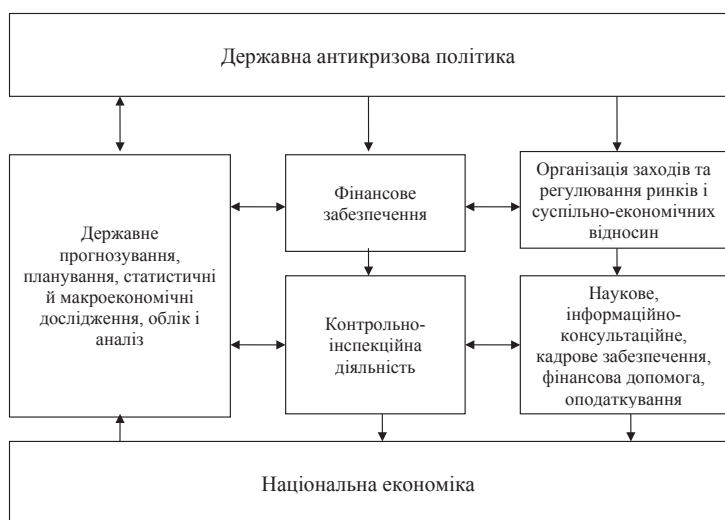

Рис. 1. Функціональний механізм державної антикризової політики

антициклічного регулювання економіки. Функціональний механізм державної антикризової політики в загальному вигляді представлений на рис. 1.

Відомо, що теоретичне обґрунтування необхідності антикризового регулювання економіки дав англійський економіст Дж.М. Кейнс. Він визнав суперечності в економіці й висловив на той час сміливу думку: якщо хворобі дати можливість лікуватися самостійно (тобто, якщо дати кризі розвинутися й чекати поки вона сама зникне), хворий (економіка) загине. Серед антикризових заходів учений назвав державну політику дешевих кредитів, зниження банківського відсотка, здійснення політики прискореної амортизації, надання податкових знижок при встановленні нового устаткування, зниження податків на прибутки корпорацій тощо.

На наш погляд, два останніх заходи мають безпосереднє значення в умовах сучасної ситуації в Україні. Це стає особливо зрозумілим, якщо мати на увазі не тільки саму необхідність виходу з кризи, але й водночас – реалізацію стратегічної цілі суспільства – інвестиційно-інноваційного розвитку. На особливу увагу заслуговують пропозиції щодо використання податкових механізмів і важелів державного впливу на економіку з метою забезпечення її безкризового розвитку.

Враховуючи все вищезгадане, на нашу думку, під антикризовою політикою держави в сільському господарстві слід розуміти набір методів, важелів та інструментів, який має на меті недопущення прояву кризових явищ та створення умов для розвитку цієї галузі як важливої складової механізму забезпечення продовольчої, інноваційної та економічної складових національної безпеки.

Державна антикризова політика в розвитку АПК України до 2015 р. спрямована на вирішення завдань, пов'язаних з відновленням показників рівня 1990 р. Державні програми розвитку АПК акцентують увагу на підвищенні врожаю зернових, забою худоби, надоїв молока тощо. Припускається екстенсивний шлях розвитку сільського господарства, оскільки, згідно з програмами, на 15 млн га, які відведені під зернові культури, прогнозується збирати 50-60 млн т зерна, тобто в середньому по 3,5-4 т з гектара.

Сьогодні основним завданням антикризової політики в сільському господарстві України є забезпечення наукових й інноваційних засад припинення спаду та нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної сільгосппродукції. Для вирішення цих проблем необхідно визначити пріоритети в аграрній науці та інноваційній діяльності на найближчу перспективу, у тому числі передбачити перебудову соціально-економічних відносин, розвиток сільських територій, вітчизняного сільськогосподарського машинобудування і технічного сервісу, розширення використання біотехнологій, ресурсо- та енергозбереження. Слід зазначити, що антикризова державна політика значно посилюється в періоди екстремального розвитку – від посилення державного контролю над галузями і підприємствами в період кризи до централізованого адміністрування у сферах виробництва і розподілу продукції.

Метою такої політики в Україні має стати підтримка прибутковості сільськогосподарського товаровиробника і стабільної економічної ситуації в галузі, забезпечення продовольчої безпеки, належних умов для конкурентоспроможних товаровиробників у міжнародному поділі праці. Ці питання в більшості розвинутих країнах вирішують

за допомогою бюджетного фінансування. У нашій країні вони не вирішені належним чином і до сьогодні.

Суб'єктами державного регулювання кризовими явищами є органи управління, або управлінський персонал, що здійснюють санаційні заходи чи заходи виходу з кризових ситуацій.

Оскільки йдеться про антикризову політику, тому держава постає центральним суб'єктом, який відповідає за наслідки і кризи як такої, і власної антикризової політики. Для здійснення антикризових заходів державі потрібні певні кошти, адже організація громадських робіт, закупівля надлишків товарів або підтримка виробників вимагають значних державних витрат. Аграрний сектор (сільське господарство, харчова і переробна промисловість) забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує 17 відсотків валового внутрішнього продукту та близько 60 відсотків фонду споживання населення. Крім того, аграрний сектор є одним з основних бюджетотворювальних секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить 8-9 відсотків, а також займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту.

Методи антикризової політики держави в сільському господарстві умовно можна поділити на дві групи: адміністративні – ґрунтуються на силі державної влади і не пов'язані із залученням додаткових фінансових витрат; економічні – засоби грошово-кредитної політики та податково-бюджетної політики.

Особлива роль аграрного сектору в соціально-економічному житті країни обумовлюється унікальним поєднанням сприятливих природно-кліматичних умов та геостратегічним положенням, спроможністю України зайняти вагоме місце на міжнародному продовольчому ринку. Сільськогосподарська діяльність провадиться майже на всій території країни. У сільській місцевості проживає третина загальної кількості населення. У галузі зайнято 4 млн осіб із числа сільського населення.

Аграрний бізнес в економіці ринкового типу, без сумніву, повинен відігравати визначальну роль. Заходи державної аграрної політики щодо зниження наслідків світової фінансової кризи, насамперед, мають бути спрямовані на зміцнення ролі держави через механізми податкової та державної бюджетної підтримки галузі, підтримку експортного потенціалу галузі, розвитку підприємництва у сільській місцевості та зміцнення конкурентоспроможності продукції на світових ринках.

Державний бюджет країн складається, головним чином, з податкових надходжень. У провідних країнах світу податкові надходження іноді становлять понад 90 % державного бюджету. Щодо України, то в 2009 році податкові надходження у зведеному бюджеті становили 76,2%, а в державному – 73,7% [2, с. 30]. Отже, саме податки є головним важелем здійснення антикризової політики держави. Оскільки інструментом реалізації цих відносин виступають переважно податки, то й податкові важелі та механізми є головними в системі антикризових заходів країни. Механізми використання податкових важелів змінюються не тільки в історичному масштабі, але й на різних фазах циклу.

Застосовуючи податкові механізми реалізації антикризової політики, необхідно враховувати подвійний соціально-економічний зміст податків.

З одного боку, податки забезпечують наповнення бюджету, а отже, дають змогу реалізувати функції держави, зокрема й функцію забезпечення економічного розвитку й пом'якшення циклічних коливань. З другого боку, активне податкове поповнення бюджету зменшує кошти економічних суб'єктів, внаслідок чого скорочується їх спроможність до розширеного відтворення індивідуального капіталу й таким чином – звужуються межі суспільного відтворення, що проявляється у скороченні обсягів валового внутрішнього продукту країни. Отже, залишається незмінним питання щодо пошуку оптимального оподаткування, згідно з яким держава має встановлювати такий спосіб оподаткування, який би враховував спроможність кожного економічного суб'єкта сплачувати податки і відповідно – забезпечувати благо всього суспільства.

Необхідно наголосити на тому, що податкові важелі антикризової політики використовуються не лише на рівні стягування податків та їхньої концентрації у бюджеті. Податкові важелі органічно застосовуються як елемент цілісної системи фінансово-податкової й кредитно-грошової політики держави. Світова практика реалізації державами антикризової політики доводить, що існують загальнометодологічні підходи до використання різноманітних важелів такої політики. Так, на етапі спаду класичним варіантом є політика зниження податків і поширення податкових пільг, завдяки чому господарські суб'єкти зберігають кошти для підтримки виробництва і навіть власного існування. Пожвавлюється ринкова кон'юнктура й починається економічний підйом. На етапі підйому держава збільшує податки, скасовує податкові пільги (поряд зі збільшенням відсоткових ставок і скороченням обсягів прямих капіталовкладень), що гальмує надмірний ріст економіки, послаблює суперечність між виробництвом і споживанням і таким чином згладжує різкі коливання при переході від однієї фази промислового циклу до іншої. Важливим є питання визначення оптимальних меж оподаткування. Між збільшенням обсягів податкових надходжень до бюджету і створенням сприятливих умов для розвитку господарських суб'єктів існує зрозуміла суперечність. З цього приводу необхідно звернути увагу на наступне. Останнім часом в економічній літературі дуже часто порушується питання про необхідність використання механізму податкового планування. Проте тільки вузьке коло вчених висловлює власну точку зору щодо цього питання. До того ж, у новому Податковому кодексі України відсутнє не тільки обґрунтування механізму податкового планування, але й необхідність застосування такого механізму.

З метою стабілізації ситуації в агропромисловому комплексі Україні розроблено ряд основних законодавчих актів, що визначають напрями антикризової політики держави. Серед цих нормативних документів основне місце посідають Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України, розроблена в рамках виконання Програми економічних реформ Президента України В. Януковича «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»; Державна цільова економічна програма впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року; Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Саме ці

три програми містять квінтесенцію антикризової політики в агропромисловому секторі України.

Необхідність розробки і прийняття Національної доктрини як субсидіарного джерела права обумовлена тим, що за роки незалежності України в українському суспільстві в цілому, в органах центральної та місцевої влади, господарського управління так і не склалося цілісне, всебічне, обґрунтоване і стратегічно виважене бачення ролі та місця агропродовольчого комплексу в економіці країни та шляхів його подальшого розвитку.

Доктрина проголошує принципово нові завдання, що покладаються на сільське господарство, як сектор економіки, щодо забезпечення продовольчої безпеки країни і створення міцного економічного фундаменту забезпечення життєдіяльності українського села та його жителів, а також напрями реформ для безумовного виконання цих завдань.

Забезпечити більш повне використання існуючого потенціалу можливо за умови продовження і поглиблення аграрних реформ, спрямованих на формування ефективної науково-технологічної, цінової, податкової, бюджетної, фінансово-кредитної та страхової політики держави, раціональне поєднання галузевої і територіально-самоврядної систем управління комплексним розвитком сільського господарства і сільських територій.

Отже, основною метою реформування агропродовольчого комплексу як складової економіки України є перетворення його на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому і зовнішньому ринках сектор економіки держави та міцну економічну основу соціально-економічного розвитку українського села.

Проте щоб вивести Україну в число найбільш розвинутих в аграрному відношенні країн світу, необхідно здійснити організаційну, економічну, технічну та технологічну модернізацію агропродовольчого комплексу, спрямовану на забезпечення його конкурентоспроможності, соціальної орієнтації, екологічності, рівноправної участі аграрної сфери в регулюючих і розподільчих діях суспільства і держави [4, с. 256].

Для досягнення мети доктриною передбачається проведення реформ у наступних напрямках:

1. Реформування міжгалузевих і внутрішньогалузевих економічних відносин, спрямоване на забезпечення рівноправних економічних умов господарювання та паритетності у відносинах.

2. Завершення земельної реформи, спрямоване на розвиток соціально орієнтованих ринкових земельних відносин, включення вартості землі в економічний оборот, раціональне використання земель сільськогосподарського призначення, забезпечення їх агроекологічного захисту.

3. Реформування організації сільськогосподарського виробництва, спрямоване на підтримку формування і функціонування некомерційних об'єднань власників земельних ділянок з метою спільного їх обробітку та збуту продукції, розвиток конкурентоспроможних інтеграційних агропромислових об'єднань, переважно на засадах кооперативного господарювання.

4. Переведення сільського господарства на інноваційно-інвестиційну модель розвитку шляхом створення системи мотивацій суб'єктів господарювання до впровадження наукоємних технологій, формування агротехнологічних парків, підтримки міжнародного співробітництва в інноваційній сфері.

5. Техніко-технологічна модернізація матеріально-технічної бази агропромислового виробництва, спрямована на високотехнічне і техно-

логічне переоснащення сільськогосподарського виробництва та агротехнічного сервісу.

6. Розбудова інфраструктури аграрного ринку, спрямована на розвиток біржової й інших форм оптової торгівлі з прозорими механізмами ціноутворення сільськогосподарської продукції, формування оптимальних каналів збуту та інформаційно-комунікаційного забезпечення операторів ринку.

7. Формування сприятливого фінансово-кредитного клімату за активної участі держави на ринку фінансів для забезпечення розширеного відтворення та інноваційного розвитку сільського господарства як сектору економіки з уповільненим оборотом капіталу. Створення фонду підтримки розвитку українського села через введення 1%-го збору від продажу всіх товарів і послуг на внутрішньому ринку.

8. Реформування системи управління аграрним сектором, спрямоване на раціональне поєднання територіально-самоврядної і галузевої систем управління комплексним розвитком сільського господарства і сільських територій.

9. Реформування аграрної науки, освіти та сільськогосподарського дорадництва, спрямоване на розв'язання пріоритетних завдань з інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва та безперервної високопрофесійної освіти працівників сільського господарства.

10. Формування умов для підвищення зайнятості і доходів членів сільських домогосподарств шляхом сприяння диверсифікації сільськогосподарського виробництва, розвитку сільських промислів, відновлення виробничо-соціальної та інших сфер зайнятості населення. Збереження і розвиток форм підприємництва сімейно-родинного типу – основи сільського укладу життя, культури землеробства і традиційних навиків і знань.

11. Реформування інституціональних засад забезпечення облаштування сільських територій через визначення функцій, важелів економічного впливу та відповідальності міністерств і відомств, посилення ролі сільських громад і їх міжсільських об'єднань у формуванні сприятливого середовища для життєдіяльності людей у сільській місцевості.

Метою Державної цільової економічної програми впровадження в агропромислому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року є підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому ринку за рахунок зменшення питомих витрат пального на 26-40 відсотків, праці – 30-60, прямих експлуатаційних витрат – 22-50, підвищення урожайності сільськогосподарських культур на 30-40 відсотків, збільшення валового виробництва зерна на 10-15 млн тонн, м'яса – до 5,1 і молока – до 20 млн тонн шляхом упровадження зонально адаптованих ресурсощадних екологічно безпечних технологій виробництва сільськогосподарської продукції в рослинництві і тваринництві. Програма передбачає розвиток аграрного сектору за трьома варіантами.

Перший варіант – склався історично, характеризується недосконалою підтримкою аграрного сектору, освіти, науки, сільськогосподарського машинобудування та сільської місцевості, відсутністю виваженої суспільно-економічної та маркетингової стратегії. За такого варіанта в аграрному секторі постійно виникатимуть проблеми, пов'язані з матеріально-технічним та кадровим забезпеченням, залежністю врожаю від кліматич-

них умов, що супроводжуватиметься значними втратами врожаю.

Другий варіант – посилення тенденцій комерціалізації сільськогосподарського виробництва, які супроводжуватимуться формуванням великих господарських структур з їх низькою соціальною та екологічною відповідальністю, орієнтацією на зарубіжні технології та техніку. За такого варіанта Україна втратить свій виробничий і науково-технічний потенціал, а галузь потрапить у повну залежність від зарубіжних виробників техніки її монополізованих ринків та інших викликів сучасної економіки, а отже, зросте безробіття, посилиться трудова міграція сільського населення і деградація соціально-побутового базису сільської місцевості.

Третій варіант – визначення чіткої стратегії розвитку аграрного сектору на основі впровадження сучасних енергозберігаючих технологій, якими є технології вирощування сільськогосподарських культур з мінімальним і диференційованим обробітком ґрунту в системі сівозміни та технологія прямої сівби, технічне забезпечення реалізації таких технологій вітчизняною технікою нового покоління, забезпечення суспільно-економічного розвитку сільських територій на основі виважених кроків, спрямованих на підтримання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції і розвитку галузі машинобудування для агропромислового комплексу. Це сприятиме зміцненню індустріальної основи агропромислового комплексу, розвитку виробничого і науково-технічного потенціалу країни, зміцненню матеріального становища й умов життя працівників галузі, збереженню продовольчої безпеки держави.

Для реалізації рекомендується третій варіант, який найбільшою мірою відповідає інтересам держави, аграрного сектору, сільського населення та всього суспільства.

Розглянемо основні аспекти антикризової політики, що закладені в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року [1].

Напрямами активізації антикризової політики з регулювання сільського господарства:

- удосконалення системи прогнозування і ведення балансів платоспроможного попиту населення та пропонування на продовольчому ринку;
- удосконалення діяльності Аграрного фонду та Аграрної біржі з розвитком їх інфраструктури і формуванням державних продовольчих та фінансових резервів в обсягах, необхідних для гарантованого забезпечення стабільного функціонування аграрного ринку;
- оперативного застосування товарних і фінансових інтервенцій на визначені види продукції у разі її реалізації на аграрному ринку, щорічного обґрунтування мінімальних і максимальних цін для ефективного застосування інтервенцій з урахуванням інфляції та індексів цін;
- створення в системі Мінагрополітики служби державного моніторингу аграрного ринку для оперативного прийняття рішень з питань вжиття державою заходів для його регулювання та створення умов для вільного доступу всіх учасників аграрного ринку до інформації;
- удосконалення законодавчої та методичної бази у сфері здійснення контролю за якістю продукції, правилами торгівлі, ціновою політикою на аграрному ринку;
- посилення контролю за забезпеченням захисту прав споживачів;

- удосконалення механізму державної підтримки виробництва основних видів сільськогосподарської продукції для гарантування продовольчої безпеки;

- реалізація митної політики з дотриманням вимог СОТ;

- запровадження експертної оцінки майбутнього врожаю із застосуванням сучасних технологій досліджень і розрахунків;

- удосконалення статистичної звітності з метою достовірного оцінювання ємності внутрішнього аграрного ринку та експортного потенціалу.

Ця програма визначає ряд способів розв'язання проблем агропромислового сектору шляхом розвитку соціальної сфери села та аграрного сектору такими засобами:

1) здійснення чіткого розмежування функцій і повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади у сфері розвитку сільських територій;

2) удосконалення на законодавчому рівні міжбюджетних відносин центральних та місцевих органів виконавчої влади, зокрема тих, що пов'язані з вирішенням питань фінансування проектів комплексного розвитку сільських територій;

3) забезпечення впровадження соціальних стандартів та нормативів у сільській місцевості;

4) визначення перспектив розвитку сільської поселенської мережі на період до 2015 року на основі розробленої та затвердженої в установленому порядку містобудівної документації;

5) визначення пріоритетів розвитку аграрного сектору з урахуванням зональних та регіональних особливостей;

6) удосконалення механізму надання державної підтримки аграрному сектору та забезпечення розвитку сільських територій з урахуванням вимог СОТ;

7) створення організаційно-правових умов для розвитку паритетних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки;

8) юридичного та технічного оформлення права землеволодіння та землекористування;

9) урегулювання земельних відносин та раціоналізації землекористування, формування ринку земель сільськогосподарського призначення;

10) здійснення заходів щодо забезпечення розвитку інфраструктури аграрного ринку, диверсифікації каналів реалізації продукції, забезпечення якості та безпеки продовольства, регулювання попиту і пропонування, захисту ринку від імпортованих товарів низької якості;

11) здійснення заходів щодо збільшення ємності ринку продукції сільського господарства та продуктів його переробки з урахуванням потреб населення, його купівельної спроможності та максимальних можливостей експорту;

12) інноваційно-інвестиційного зміцнення матеріально-технічної бази аграрного сектору, впровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій;

13) удосконалення страхової та податкової політики у сфері аграрного сектору;

14) підвищення ролі аграрної науки й освіти, розвитку дорадництва;

15) удосконалення системи управління в аграрному секторі;

16) збереження демографічного потенціалу і трудових ресурсів аграрного сектору, формування ефективної системи забезпечення галузі кадрами в результаті підготовки фахівців за цільовим направленням та залучення молодих фахівців для роботи на селі.

Висновки і пропозиції. Серед основних завдань вищевказаної програми можна виділити: створення організаційно-правових та соціально-економічних умов для комплексного розвитку сільських територій, наближення та вирівнювання умов життєдіяльності міського та сільського населення; підвищення рівня ефективної зайнятості, посилення мотивації сільського населення до розвитку підприємництва у сільській місцевості як основної умови підвищення рівня життя населення; підтримка конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах інтеграції України у світовий економічний простір; подолання стихійності та тінізації аграрного ринку; створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення.

Список літератури:

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року // Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158.
2. Павлик В.П. Управління сільськогосподарським підприємством у ринкових умовах // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 28–34.
3. Плєскач М.О. Механізм антикризового управління діяльністю сільськогосподарських підприємств в умовах трансформації // Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 84–89.
4. Экономическая безопасность Украины в рыночных трансформационных процессах // Монография под ред. проф. В.Г. Ткаченко и проф. В.И. Богачева. – Ровеньки. – 2007. – 330 с.

Краснощок А. В.

Луганский национальный аграрный университет

АНТИКРИЗИСНАЯ ПОЛИТИКА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ УКРАИНЫ

Резюме

В статье рассмотрена необходимая систему отдельных мероприятий антикризисной политики в сельском хозяйстве. Особое внимание акцентировано на функциональном механизме государственной антикризисной политики. Определены цели, задачи и методы антикризисной политики сельского хозяйства в Украине.

Ключевые слова: антикризисная политика, антикризисная программа, антикризисное управление, сельское хозяйство, экономический антикризисный механизм.

Krasnoshchok A. V.

Luhansk National Agrarian University

THE ANTI-CRISIS POLICY IN AGRICULTURE UKRAINE

Summary

The article deals with the necessary system of separate anti-crisis policy measures in agriculture. Particular attention is focused on a functional mechanism of the state's anti-crisis policy. Defined goals, objectives and methods of anti-crisis policy of agriculture in Ukraine.

Key words: anti-crisis policy, anti-crisis program, crisis management, agriculture, economic crisis mechanism.

УДК 338.24

Криленко В. І.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

У статті розглянуто методологічні засади оцінки ефективності регуляторної політики. Визначено особливості методологічних підходів до оцінки ефективності регуляторної політики держави у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Запропоновано системно-синергетичний підхід, що дає можливість ефективно проаналізувати проблеми взаємодії різноманітних методів, інструментів, засобів регулювання в системі забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

Ключові слова: регуляторна політика, системно-синергетичний підхід, економічна безпека аграрного сектору, синергетичні зв'язки, ефективність регуляторної політики.

Постановка проблеми. Важливо оцінити ефективність реалізації регуляторної політики держави у сфері економічної безпеки аграрного сектору. Для розробки ефективних форм і методів регуляторної політики держави у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору в умовах ринкової економіки необхідно безпомилково визначати її результативність. З цією метою необхідно розробити комплексну систему моніторингу і оцінки впливу регуляторної політики держави на економічну безпеку аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регуляторної політики досліджувалися в працях С.М. Кваші, М.А. Латиніна та ін. Проте методологічні засади оцінки ефективності регуляторної політики в сучасній науці розглядаються опосередковано, що й обумовило актуальність і об'єктивну необхідність подальшого розгляду питань оцінки ефективності регуляторної політики.

Метою статті є визначення особливостей методологічних підходів до оцінки ефективності регуляторної політики держави у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору та внесення пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці, професор С.М. Кваша відмічає, що «полярами різновидами на сьогодні вважаються два напрями державних дій по відношенню до сільського господарства: по-перше, політика невтручання і, по-друге, аграрний фундаменталізм. У першому випадку регулююча роль повністю покладається на ринок, тобто на збалансований саморозвиток елементів системи, залишаючи державі функції наукового обслуговування, ринкового інформування, забезпечення справедливої конкуренції. Другий ставить аграрний сектор у центр усієї національної економіки, і в цьому випадку він не тільки потребує всебічної підтримки від держави, але і сам має стати для неї основним наповнювачем доходів бюджету» [1, с. 14].

Найбільш прагматичним він називає третій варіант – політику державного регулювання, що набула найбільшого поширення у переважній більшості країн з ринковою економікою. Отже, в основу аграрної політики покладено ступінь втручання держави в ринкові процеси, регулювання нею організації всіх складових ринку та соціальних проблем розвитку сільських територій.

З точки зору комплексності та системності державного регулювання характер аграрної політики України визначається способом дії, і це – радикальне або ліберальне втручання, або відсутність такого втручання способом ігнорування несприятливої ситуації для учасників ринку через відсутність у розпорядженні дієвих інструментів впливу. Характер аграрної політики проявляється також у необхідності солідарного або індивідуального балансування комплексом інтересів цільових груп аграрного ринку, зокрема економічних – виробника сільськогосподарської продукції, соціальних – її споживача і фінансових – держави.

Так, С.М. Кваша стверджує, що чинники аграрної політики є сукупністю об'єктивних і суб'єктивних структурованих за напрямками засобів переважно нормативно-правового змісту, за допомогою яких формується, забезпечується реалізація та оцінюється аграрна політика. До таких чинників належать: макроекономічні, структурно-динамічні, організаційно-адміністративні, ціноутворюючі, фінансово-кредитні, техніко-технологічні, інфраструктурно-транспортні, зовнішньоекономічні, соціально-демографічні, еколого-рекреаційні, історико-культурні. Умови реалізації аграрної політики формуються під впливом зовнішніх і внутрішніх політичних, економічних і соціальних середовищ [1, с. 14]. Безумовно, перелічені чинники мають суттєвий вплив на формування регуляторної політики аграрного сектору, проте не зрозуміло, за якими показниками може оцінюватись політика: з точки зору впливу структурно-динамічних або історико-культурних чинників?

У свою чергу, В. Анікеєнко вважає, що наслідки державного регулювання розвитку аграрного ринку важливо оцінювати саме з точки зору досягнення результатів, хоча результативність аграрної політики, безумовно, буде залежати і від процедури прийняття управлінських рішень, яка обумовлюється політичним процесом, і від виконання завдань, що забезпечують реалізацію рішень [2].

Розглядаючи ефективність державного регулювання, С. Майстро відмічає: «Досліджуючи рівень ефективності державного регулювання аграрного ринку, доцільно не тільки брати до уваги обсяги виробленої сільськогосподарської продукції, а й визначити потенційні можливості регіону в збільшенні її виробництва, у тому числі на експорт, виявити соціально-економічні чинники, котрі безпосередньо впливають на аграрне виробництво, а також надати економічну оцінку потенціалу наявних природно-кліматичних, земельних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, якими володіє регіон, та ефективності державних регуляторних заходів» [3, с. 53]. У дійсності перелічені показники не дають можливості охарактеризувати результати державного регулювання аграрного ринку. Дійсно, обсяг виробництва продукції є вихідним показником оцінки діяльності і не характеризує процес досягнення мети та ефективності досягнення результату, як і не дає можливості визначити зв'язок між державним регуляторним заходом і отриманим результатом; оцінка потенціалу регіону та чинників, що впливають на розвиток аграрного виробництва, не має ніякого відношення до аграрної політики.

Причому у цій сукупності змішані як власне показники (темпи росту валового виробництва продукції сільського господарства, %; рівень рентабельності виробництва, %; індекс сукупних витрат виробництва, % тощо), так і економічні процеси та явища, що потребують оцінювання (ефективність виробництва, розвиток конкуренції, фінансове становище підприємств тощо) [3, с. 45].

М. Латинін пропонує систему оцінки ефективності державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України на регіональному рівні, зокрема: показники ефективності, результативності та якості надання послуг органами державної влади і показники використання потенціалу аграрного сектору (рівень використання ресурсного потенціалу аграрного сектору, розвиток міжгалузевих зв'язків та кластерів і рівень безробіття в сільській місцевості) [4, с. 54-55]. Заслуговує на увагу пропозиція М. Латиніна щодо ефективності державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки за допомогою якісних показників та показників результативності і ефективності, при цьому важко визначити результативні показники здійснення регуляторного впливу на них.

Слушною вважаємо думку В.М. Анікеєнко, що не зовсім коректно використовувати для оцінки наслідків державної політики показники розвитку галузі. Він пропонує систематизувати показники, які використовуються для оцінки діяльності та виділити декілька груп однорідних кількісних показників і групи якісних [2]. Проте він також вважає, що якісні показники, які відображають ставлення суб'єктів аграрного ринку до регуляторних органів чи їх дій, напругу пов'язані з психологічним фактором і можуть бути отримані лише за допомогою соціологічних досліджень, у ході проведення яких інформація спотворюється, то їх використання є більш обмеженим і менш бажаним у порівнянні з кількісними показниками [2].

Проводячи аналіз нормативної бази регуляторної політики та практичних заходів із її реалізації, звертається увага на те, що на сучасному етапі реалізації в Україні регуляторної політики основний наголос перенесено з етапу розробки регуляторних актів на етап збору даних про наслідки дії прийнятих регуляторних актів, на моніторинг їх результативності та ефективності з метою прийняття рішень щодо їх зміни чи скасування [5].

Попереднє оцінювання результатів регуляторної політики держави дає можливість точніше визначити обсяги фінансування аграрного сектору, оскільки саме на цьому етапі формується уявлення про пріоритетні цілі регулювання, задачі, які необхідно розв'язати для досягнення цілей та необхідні ресурси (матеріальні, людські, часові, інформаційні тощо) [2].

Методологічну спрямованість системного аналізу регуляторної політики держави щодо забезпечення економічної безпеки аграрного сектору у загальному вигляді представимо наступним ланцюгом операцій (рис. 1).

Рис. 1. Методологічна послідовність проведення системного аналізу регуляторної політики держави щодо забезпечення економічної безпеки аграрного сектору

Поданий у такому вигляді системний аналіз явищ регуляторної політики держави не лише відкриває простір для якісного аналізу, а й дає змогу здійснити аналітичний опис механізму взаємодії в моделі політики [6], до формування методик, методичних рекомендацій, положень щодо формування практичних завдань, їх вирішення на базі розроблених моделей тощо.

Підтримуємо думку О.П. Борисенко про те, що складність цього процесу полягає в розгалуженій ієрархії зв'язків по горизонталі між державами, галузями, регіонами, підприємствами, та вертикальними зв'язками у процесі функціонування товарних ринків, з урахуванням усіх елементів, що їх формують [7], що зумовлює групування зв'язків між суб'єктами з необхідним ступенем узагальнення або деталізації. Неврахування факторів, незнання їх взаємозв'язків призводить до викривлення інформації про стан економічних процесів, а надто велика кількість об'єктів дослідження розпорошує зусилля дослідників, заважаючи сконцентруватися на значимих факторах.

Слушною є пропозиція О.П. Борисенко, яка у дослідженні механізмів і інструментів державного регулювання і управління зовнішньоекономічної діяльності пропонує використовувати синтез дій впорядкування системи державного управління й самоорганізації системи господарювання [7], який можна використати і при оцінці регуляторної політики в сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. При раціональному їх співвідношенні ефект синергії, тобто перевищення кінцевого ефекту у порівнянні з простим сумуванням ефектів від дії окремих інструментів державного регулювання [8, с.17], дасть значно кращий результат від застосованих ресурсів державного управління. Цей ефект залежить від якості визна-

чених пріоритетів у системі державного управління, встановлення правильної внутрішньої взаємозалежності і взаємовпливу задач, що вирішуються в процесі регуляторної політики. Отже, мета і завдання державного управління лежать в основі ефекту синергії. Використання синергетичних зв'язків при системному підході забезпечує якісний перехід від технології простого планування до програмування у державному управлінні.

Із зазначеного випливає, що, по-перше, систему регуляторів державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору необхідно втримувати в контрольованому стані, тобто в рамках параметрів, що мають забезпечувати і зберігати стійкість управління; і, по-друге, застосовувати методологічні підходи, що полегшуватимуть вибір правильного управлінського рішення та виділення питань, від яких залежить визначення подальших стартових параметрів регуляторної політики у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

Таким чином, системно-синергетичний підхід до проведення аналізу регуляторної політики у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору є найбільш конструктивним із прикладних напрямів системних досліджень. Він орієнтує дослідників не лише на констатацію певних закономірностей функціонування і розвитку механізмів державного управління, а й розробку методики організації процесу прийняття рішень в умовах взаємозв'язку і взаємодії факторів, що знаходяться в невинному русі. Ця методика потребує залучення знань та досвіду фахівців різних галузей знань й застосування різних методів дослідження, а також системного аналізу самої системи державного управління та оцінки синергетичного ефекту від застосування елементів регуляторної політики у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

Відмітимо, що вітчизняні дослідники вважають [9, с. 31-34], що саме синергетичні зв'язки збільшують ефект спільної дії компонентів системи та забезпечують емерджентні властивості системи, її цілісність (доповнюють або беруть на себе невідомі функції елементів чи несвідомо відсутніх елементів). Емерджентність в теорії систем – наявність в будь-якій системі особливих властивостей, не властивих її підсистемам і блокам; неможливість зведення властивостей системи до суми властивостей її компонентів. Емерджентність характеризує системний ефект. Незважаючи на очевидні переваги системного аналізу, до теперішнього часу цей методологічний компонент у системі державного управління застосовується недостатньо, а ефект пролонгованої дії механізмів державного регулювання оцінюється після виявлених результатів.

Для підвищення ефективності регуляторної політики в сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору можна запропонувати методологічний алгоритм системно-

го аналізу, який дозволить зробити процес забезпечення економічної безпеки аграрного сектору зрозумілим, прозорим, основаним на потребах прийняття управлінських рішень та оцінки їх якості.

Сформована теоретична модель системи забезпечення економічної безпеки аграрного сектору має бути доведена до найбільш узгодженого стану з урахуванням цілей її структури, фактичного стану компонентів системи, особливостей вирішення окремих задач на основі методики системного аналізу компонентів системи регуляторної політики (рис. 2). В умовній схемі виділені загальні стадії проведення системного дослідження та враховані найважливіші етапи зазначеного процесу.

Системний аналіз є важливим інструментом для наукового обґрунтування процесу прийняття рішень при вирішенні складних управлінських проблем й формування синергетичного ефекту. Він полягає у тому, що комплекс заходів підбирається таким чином, щоб створити умови для максимального ефективного використання потенціалу кожного елемента системи державного регулювання. Тобто ідея полягає у тому, щоб отримати максимальний економічний ефект при мінімумі застосованих регуляторних заходів.

Синергія у системі забезпечення економічної безпеки аграрного сектору представляє стратегічні переваги, що виникають при вдалому й найбільш раціональному застосуванні комплексу заходів, ефект від яких значно перевищує сумарний ефект від дії кожного окремого інструменту регуляторної політики. Ефект синергії залежить не стільки від кількості й інтенсивності застосовуваних інструментів, скільки від механізму їх внутрішньосистемного взаємозв'язку та взаємодоповнення. Це можуть бути економічні методи, доповнені

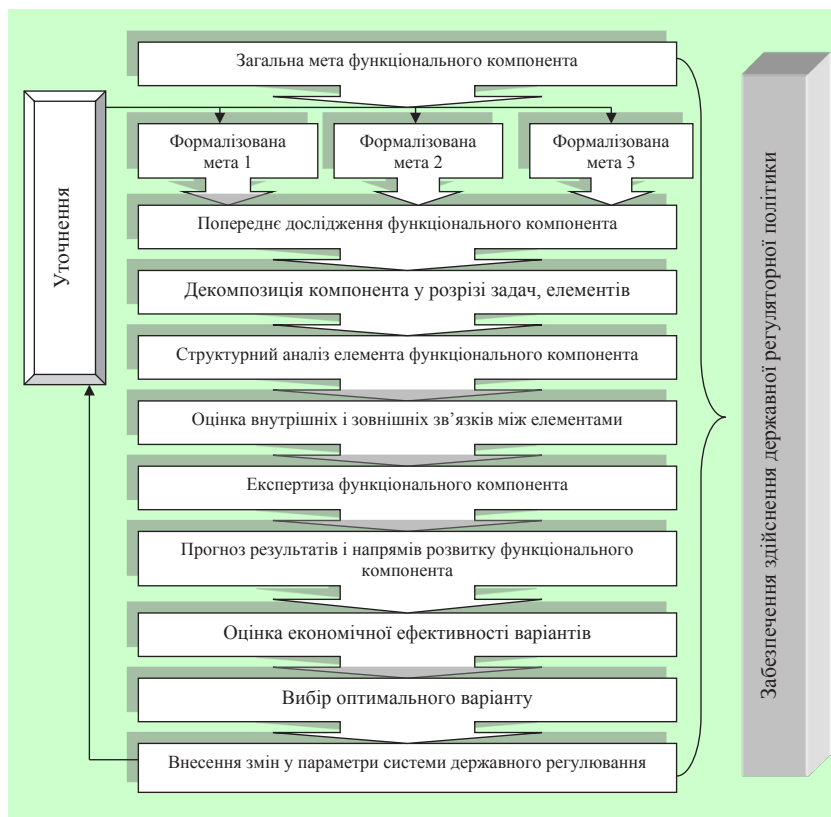

Рис. 2.3. Методика системного аналізу компонентів регуляторної політики у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору

(Складено автором на основі [7])

адміністративними регуляторами, що враховують технологічні зв'язки, регіональні традиції та можливості, балансують з дотриманням інтересів держави і економічних інтересів суб'єктів господарювання. Але замало просто вибрати набір інструментів регулювання – всі ці інструменти мають бути оптимально узгоджені за метою та напрямом дії, синхронізовані у часі [7].

Синергетично-системний підхід до наведених складових у механізмі економічної безпеки країни дозволяє комплексно визначити пріоритети будь-якого етапу забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. А це, у свою чергу, забезпечує обґрунтування щодо управлінських рішень державного рівня стосовно необхідних змін, будь-яких перетворень у сфері суспільно-господарського життя країни, спрямованих на поліпшення національного виробництва сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства з метою забезпечення ефективного функціонування національного агропродовольчого ринку. Такі аспекти покладають значний відбиток на формування організаційно-економічних відносин між підприємствами аграрного сектору [10, с. 381-443].

Отже, одним з найбільш універсальних підходів, що дає можливість ефективно проаналізувати

проблеми взаємодії різноманітних методів, інструментів, засобів забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, ступеня їх суперечливості в той чи інший момент, зрушень у пріоритетах однієї групи інструментів над іншою є системно-синергетичний підхід.

Висновки і пропозиції. Таким чином, розглянувши методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці та систему оцінки ефективності державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України, запропоновано методологічну спрямованість системного аналізу регуляторної політики держави щодо забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, який дає змогу здійснити аналітичний опис механізму взаємодії в моделі політики, до формування методик, методичних рекомендацій, положень щодо формування практичних завдань, їх вирішення на базі розроблених моделей тощо. Запропоновано методологічні підходи до оцінки регуляторної політики держави у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору на основі використання синергетичних зв'язків, які збільшують ефект спільної дії компонентів системи та забезпечують емерджентні властивості системи, її цілісність.

Список літератури:

1. Кваша С.М. Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці // Економіка АПК. – 2013. – № 8. – С. 12–21.
2. Анікеєнко В.М. Сутність і класифікація механізмів державного регулювання розвитку аграрного ринку / В.М. Анікеєнко // Теорія та практика державного управління: Зб. наук. праць. – Вип. 3(26). – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Мвгістр». – 2009. – С. 288–294.
3. Майстро С.В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: [моногр.] / С.В. Майстро. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». – 2009. – 240 с.
4. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: [Моногр.] / М.А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 320 с.
5. Синкова К.В. Методичне забезпечення організаційно-економічного механізму регуляторної політики регіону // Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля Т.ІХ Серія «Економіка, менеджмент, підприємництво» // К.В. Синкова. – Луганськ : Видавництво СНУ ім.В.Даля. – 2009. – № 21(ІІ). – С. 91–95.
6. Храмов В.О. Методологічний інструментарій зовнішньоекономічної політики / Зовнішньоекономічна політика / Економічна онлайн бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecolib.com.ua/article.php?book=15&article=1277>.
7. Борисенко О.П. Синергія у контексті системного підходу до проблем державної регуляторної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?or=1&z=459>.
8. Коломоєц Ф.Г. Основы системного анализа и теории принятия решений [Текст]: пособие для исследователей, управленцев и студентов вузов / Ф.Г. Коломоєц. – Мн. : Тесей. – 2006. – 320 с.
9. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті [Текст]: Навчальний посібник для студентів спец. 7.050 106 «Облік і аудит» / За ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинця, к.е.н., доц. М.М. Шигун. – Житомир : ЖДТУ. – 2004. – 352 с.
10. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / П.М. Макаренко. – К. : ННЦІАЕ. – 2005. – 682 с.

Крыленко В. И.

Национальный университет кораблестроения имени адмирала Макарова

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ РЕГУЛЯТОРНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА В СФЕРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Резюме

В статье рассмотрены методологические принципы оценки эффективности регуляторной политики. Определены особенности методологических подходов к оценке эффективности регуляторной политики государства в сфере обеспечения экономической безопасности аграрного сектора. Предложен системно-синергетический подход, который дает возможность эффективно проанализировать проблемы взаимодействия разнообразных методов, инструментов, средств регулирования в системе обеспечения экономической безопасности аграрного сектора.

Ключевые слова: регуляторная политика, системно-синергетический подход, экономическая безопасность аграрного сектора, синергетические связи, эффективность регуляторной политики.

Krylenko V. I.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

METHODOLOGICAL BASES OF ASSESSMENT OF REGULATORY POLICY OF THE STATE IN THE SPHERE OF ECONOMIC SECURITY GUARANTEE OF THE AGRARIAN SECTOR

Summary

In the article methodological bases of assessment of effectiveness of regulatory policy were studied. Peculiarities of methodological approaches to assessment of effectiveness of regulatory policy of the state in the sphere of economic security guarantee of the agrarian sector were defined. The system and synergetic approach which gives the possibility to analyze effectively problems of interaction of various methods, instruments, and means of regulation in the system of economic security guarantee of the agrarian sector was proposed.

Key words: regulatory policy, system and synergetic approach, economic security of the agrarian sector, synergetic connections, effectiveness of regulatory policy.

УДК 338.24.01

Лісовська О. Л.

Крапівіна Н. В.

Національна академія Служби безпеки України

МОДЕРНІЗАЦІЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Досліджені теоретичні питання реформування української економіки як чинника забезпечення національної безпеки в економічній сфері. Аргументовано необхідність активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні для забезпечення економічної безпеки держави. Обґрунтовані пріоритетні напрями державного регулювання у сфері реальної економіки.

Ключові слова: державне регулювання економіки, економічна безпека держави, інноваційно-інвестиційна діяльність, модернізація економіки, національна економічна безпека, податкове стимулювання інновацій, реальний сектор економіки.

Постановка проблеми зумовлена тим, що в сучасних умовах ускладнення макроекономічної ситуації в Україні і погіршення фінансово-економічної кон'юнктури для суб'єктів господарювання актуалізуються питання забезпечення економічної безпеки держави на основі модернізації економіки в цілому і реального сектору зокрема.

Стан розробки проблеми. Представники вітчизняної економічної науки приділяють значну увагу дослідженню теоретичних і прикладних аспектів модернізації української економіки. Аналіз останніх публікацій свідчить, що достатньо ґрунтовні дослідження здійснили: Н.В. Петришина – змісту модернізації економіки та її особливостей в трансформаційний період [5]; Н.І. Левчук – взаємозв'язків модернізації економіки та інноваційної політики держави інноваційної політики держави [3]; В.А. Сааджан – особливостей модернізації промисловості України в умовах глобалізації [10]. Заслужують на увагу публікації таких науковців, як І.В. Алексеев, З.С. Варналій, І.М. Єпіфанова, О.Л. Ільченко, В.М. Лисюк, А.В. Савчук.

Однак питання модернізації реального сектору української економіки потребують подальшої розробки у контексті забезпечення національної економічної безпеки в умовах посилення зовнішніх і внутрішніх загроз.

Метою даної статті є обґрунтування на основі аналізу сучасного стану економіки України основних напрямів її модернізації як умови і основи забезпечення національної економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу ми починаємо з визнання актуальності проблеми модернізації української економіки, вирішення якої дозволить закласти основи довготривалих, позитив-

них темпів економічного зростання як окремих підприємств реального сектору, так і економіки держави в цілому. За даними Державного комітету статистики за підсумками 2013 року зафіксовано нульове зростання реального валового внутрішнього продукту при врахованому в бюджеті прогнозі зростання на 3,4 відсотка. Номінальний валовий внутрішній продукт за 2013 рік становив 1454,9 млрд гривень. Обсяг промислового виробництва порівняно з 2012 роком зменшився на 4,3%, зокрема в переробній промисловості – 7,1%, зменшення обсягу виробництва у галузях будівництва склало 11,1%, транспорту – 3,9% [2].

Зниження рівня макроекономічних показників є закономірним результатом, по-перше, нагромадження трансформаційних проблем і недоліків, а по-друге, прояву циклічних загроз посткризового періоду, починаючи з 2010 року, що в сукупності негативно впливають на рівень економічної безпеки.

Визначаючи економічну безпеку держави як стан рівноваги, захищеності і соціально-орієнтованого розвитку національної економічної системи, вважаємо, що до загроз економічній безпеці України відносяться не тільки явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації чи окремої особи [11, с. 13], але й фактори та процеси, що призводять до таких наслідків.

Так, наприклад, гірничо-металургійний комплекс характеризується використанням застарілих ресурсів та енерговитратних технологій та високим рівнем зносу основних засобів (зокрема, металургійне виробництво та виробництво готових

Таблиця 1

Матриця цільових пріоритетів модернізації української економіки

Цілі	За термінами		
	Тактичні	Стратегічні	
За спрямуванням	розширене відтворення національного виробництва	екстенсивне зростання ВВП за рахунок залучення додаткових економічних ресурсів	інтенсивне зростання ВВП за рахунок активізації інноваційно-інвестиційної діяльності
	позитивне сальдо платіжного балансу	економія валютних коштів шляхом встановлення критичних обсягів обслуговування зовнішнього боргу і критичного імпорту	зростання валютних надходжень від реалізації на зовнішніх ринках «технологічної продукції», і сільськогосподарської продукції

металевих виробів на 59%, добування вугілля на 49,6%). При цьому велика залежність української металургії від зовнішньої кон'юнктури (близько 80% продукції гірничо-металургійного комплексу експортується) обумовлює потенційно високі ризики на ринку праці (на підприємствах галузі зайнято понад 11% від загальної кількості працюючих у промисловості) [1]. Значною є залежність від імпортової сировини у хімічній та нафтохімічній промисловості (75%) за високого рівня експорту продукції (70%). Найбільш складна ситуація склалася у легкій промисловості: її частка на внутрішньому ринку становить близько 20 відсотків.

Частка підприємств, які отримали збиток, у загальній кількості підприємств України залишається стабільно високою; мінімальне значення – 32,5% – було у 2007 році, а максимальне – 47,2% – у кризовому 2009 році; у 2012 році показник сягнув значення 41,2%; а за січень-березень 2013 року – 40,2%. У 2013 році підприємства України, за винятком малих підприємств, банків і бюджетних установ, одержали 24,7 млрд грн прибутку до оподаткування, що в 3,4 рази нижче за показник 2012 року (84,9 млрд грн) [2].

Слід також враховувати особливості та наслідки українського економічного регіоналізму. Незважаючи на те, що історично регіони України мають різний економічний потенціал, надлишок трудових ресурсів наявний, як у «переважно аграрних» центральних і західних областях, так і в «переважно індустріальній» східній та південно-східній частинах України, де зосереджена основна промислова база, що зумовлює необхідність розвитку інфраструктури та трудоемних видів діяльності.

У поточному 2014 році до сукупності таких загроз, як зношення основних засобів, збитковість підприємств, скорочення інноваційно-інвестиційної діяльності, звуження державного фінансування, зростання імпорту і витіснення українських товарів із внутрішнього ринку, висока ресурсоемність економіки, звуження важелів впливу держави на економіку, зростання зовнішнього боргу, посилення українського економічного регіоналізму, додалися нові загрози, зумовлені розгортанням збройних конфліктів на території української держави, а саме: реальні втрати грошових надходжень від зменшення товарообороту з Російською Федерацією і зростання витрат на військові цілі, а також потенційні економічні втрати внаслідок фактичного захоплення земельних угідь і родовищ природних ресурсів Кримського півострова.

Теоретичною основою комплексної протидії загрозам національній економічній безпеці є визначеність цілей розвитку української економіки, способів їх реалізації та контролю результатів. (Таблиця 1).

Інноваційно-інвестиційна діяльність стає ключовим фактором набуття конкурентних переваг в умовах глобалізованого економічного простору. Однак динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах України свідчить про недостатній їх рівень. За період 2000-2013 років не проявилася стійка тенденція до зростання частки промислових підприємств, що впроваджували інновації. Значення показника питомої ваги промислових підприємств, що впроваджували інновації у 2013, було на рівні 13,6% (у 2000 році – 14,8%). Поряд з негативною динамікою освоєння інноваційних видів продукції – 3138 видів у 2013 році порівняно із 15323 видами у 2000 році – слід відмітити і позитивні зрушення:

у 2013 році було впроваджено 1576 нових технологічних процесів, що перевищує показник 2000 року (1403 процеси) [2].

До суттєвих проблем, що гальмують технологічне оновлення української економіки, відносяться, зокрема: недостатній обсяг коштів для здійснення інвестицій; невизначеність механізму забезпечення розвитку державно-приватного партнерства; низькі темпи впровадження високих технологій; висока енергоемність внутрішнього валового продукту; зношення основних засобів; недосконалість законодавства щодо розвитку інноваційної діяльності; невизначеність пріоритетів розвитку базових галузей економіки; незначна кількість вітчизняних виробників високотехнологічної продукції [8].

Незначний обсяг фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету переорієнтував підприємців на пошук альтернативних джерел (приватних українських та іноземних інвесторів) (Таблиця 2).

З впровадженням програмно-цільового методу у процесі бюджетної реформи зміни у фінансуванні діяльності державного сектору проявилися не тільки у переході до ефективного використання бюджетних коштів, скільки у їх перерозподілі між окремими галузями реального сектора національної економіки. Так, у 2012 році рівень зростання видатків державного бюджету на економічну діяльність порівняно із попереднім роком становив 10,3%. Зростання, насамперед, було зумовлене спрямуванням коштів на державну підтримку вугледобувних підприємств на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції та компенсаційних виплат НАК «Нафтогаз України». За перше півріччя 2013 року проявилася тенденція до скорочення видатків на економічну діяльність: 17 388 млн грн, в той час як за аналогічний період 2012 року цей показник мав значення 20 636 млн грн. Однак проблемою є не тільки скорочення видатків на економічну діяльність [9].

Впровадження в 2001-2005 роках програмно-цільового методу у бюджетному процесі не вирішило всіх фінансування підприємств реального сектора економіки. Державна казначейська служба не завжди в повному обсязі відкривала асигнування для здійснення видатків, а головні розпорядники бюджетних коштів за наявності відкритих асигнувань не завжди здійснювали своєчасний і повний їх розподіл. Так, у 2012 році для проведення видатків Державна казначейська служба відкрила асигнувань на 3 365,4 млн грн менше планових обсягів; водночас окремі розпорядники бюджетних

Джерела фінансування інноваційної діяльності за період 2004-2013 років

	Загальна сума витрат, млн грн	У тому числі за рахунок коштів							
		власних		державного бюджету		іноземних інвесторів		інші джерела	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2004	4534,6	3501,5	77,21	63,4	1,40	112,4	2,48	857,3	18,90
2005	5751,6	5045,4	87,72	28,1	0,49	157,9	2,75	520,2	9,04
2006	6160,0	5211,4	84,6	114,4	1,86	176,2	2,86	658,0	10,68
2007	10850,9	7999,6	73,72	144,8	1,33	321,8	2,97	2384,7	21,98
2008	11994,2	7264,0	60,56	336,9	2,81	115,4	0,96	4277,9	35,67
2009	7949,9	5169,4	65,03	127,0	1,60	1512,9	19,03	1140,6	14,34
2010	8045,5	4775,2	59,35	87,0	1,08	2411,4	29,72	771,9	9,59
2011	14333,9	7585,6	52,92	149,2	1,04	56,9	0,40	6542,2	45,64
2012	11480,6	7335,9	65,64	224,3	1,95	994,8	8,67	2925,6	25,48
2013	9562,6	6973,4	72,92	24,7	0,25	1253,2	13,11	1311,3	13,71

Розраховано за: [2]

коштів не забезпечили повного розподілу відкритих асигнувань, зокрема Міністерство енергетики та вугільної промисловості на 1 519,1 млн грн, а окремі виконавці бюджетних програм за наявності спрямованих відкритих асигнувань не використали їх у повному обсязі, наприклад, Міністерство аграрної політики та продовольства – 803,5 млн грн [9].

Капітальні інвестиції за рахунок коштів державного бюджету у 2010 році склали 5,8% (10 952,2 млн грн) до загального обсягу, у 2011 році – 7,1% (18 394,6 млн грн); у 2012 році – 6,3% (16 530,9 млн грн); а у 2013 році – тільки 2,5% (6 243,5 млн грн).

Водночас у 2013 році обсяг капітальних інвестицій, освоєних підприємствами та організаціями за рахунок усіх джерел фінансування, скоротився порівняно із 2012 роком на 11,1% [2].

Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, що формує засади переходу до інноваційної моделі розвитку економіки до 2015 року, передбачала надання державної підтримки у реалізації інвестиційних та інноваційних проектів у базових галузях промисловості; збільшення інвестицій та забезпечення їх концентрації на модернізації виробництва, впровадженні високих технологій [8].

Однак у короткостроковому періоді в рамках режиму жорсткої економії бюджетних коштів Кабінет міністрів України змушений був призупинити фінансування у поточному році загалом понад 120 державних програм і державних проектів. Підтримка українського товаровиробника з боку уряду буде полягати не у здійсненні капітальних витрат на розвиток промисловості, а, насамперед, у створенні сприятливого інвестиційного клімату для залучення коштів приватних інвесторів, зокрема шляхом надання державних гарантій.

Курс на скорочення державного сектору і стимулювання розвитку підприємництва, як більш конкурентоздатного, є прийнятним у зв'язку з необхідністю фінансування соціальних програм в умовах обмеженості бюджетних коштів, однак у довготривалій перспективі доцільно витримувати баланс між «власним капіталом» державних підприємств і приватним капіталом підприємницьких структур. У фінансовому менеджменті для оцінки фінансової стійкості підприємства визначається показник фінансової автономії – частка власного капіталу у загальній його сумі. Український норматив – 0,5; європейський – 0,3. Показник структури капіталу впливає на рівень прибут-

ковості і, водночас, відображає рівень ймовірності банкрутства підприємства за умови використання запозичених фінансових ресурсів. Якщо їх немає, рівень рентабельності буде прогнозовано нижчим, водночас, за відсутності кредиторів, знижується ймовірність банкрутства. Державний сектор, як своєрідний «власний капітал» суспільства, має бути економічним підґрунтям стабільності і противаги кон'юнктурним коливанням.

Серед загроз національній безпеці України в економічній сфері, визначених Законом України «Про основи національної безпеки», однією з перших визнано ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки [6].

Недоцільність абсолютизації ринкового саморегулювання монополізованої економіки обґрунтована в теоріях державного регулювання економіки, розроблених Дж.М. Кейнсом (J.M. Keynes, «General Theory of Employment, Interest and Money», 1936), Е. Хансеном (A.N. Hansen «Economic Policy and Full Employment», 1947), Ф. Перру (F. Perroux «Le capitalisme», 1962) та іншими представниками макроекономічної науки, а також підтверджена нагромадженням досвідом ринкового розвитку провідних країн світу. Так, антикризова програма (1933-1938) Ф.Д. Рузвельта включала підтримку конкурентного виробництва (National Industrial Recovery Act of 1933), припинення процесу розорення фермерів (Agricultural Adjustment Act of 1933), посилення соціального захисту найманих працівників (National Labor Relations Act of 1935). Реалізація у ФРН після Другої світової війни теорії соціального ринкового господарства, у якій поєднувалися ринкова ініціатива і державне регулювання економіки для забезпечення захисту економіки від монополізму товаровиробників і пом'якшення притаманній ринку циклічності, забезпечила стабільно високі темпи промислового розвитку: 9,6% у період 1950-1960 років, що вивело ФРН на друге місце у світовому ринковому господарстві за рівнем промислового виробництва й обсягом експорту. Система адміністративного регулювання і жорсткого контролю приватної економіки найбільшого розповсюдження набула у Французькій Республіці у період 1940-1960 років. Державний сектор у виробничій і кредитно-фінансовій сферах сучасної Франції суттєво звужився, на відміну від бюджетного перерозподілу фінансів.

У Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року запропоновано три основні варіанти

розв'язання таких проблемних питань функціонування промислового сектору економіки України, як розроблення організаційно-економічного механізму та залучення ресурсів для реалізації завдань структурно-технологічної модернізації вітчизняної промисловості. Перший варіант передбачає практично відсутній вплив органів державної влади на промислове виробництво в країні; другий – модернізацію промислового виробництва на базі імпортованих науково-технічних досягнень (технологій, устаткування, видів продукції, послуг), які майже не використовуються на світовому ринку як інноваційний продукт; третій, оптимальний варіант розв'язання проблеми, полягає у реалізації державної політики структурно-технологічних перетворень промисловості на середньо- і високотехнологічні виробництва шляхом збільшення частки вітчизняних розробок на основі поєднання інноваційної та промислової політики [4].

Не заперечуючи доцільність вибору оптимального варіанту, звертаємо увагу на використання різних критеріїв для виділення першого варіанту порівняно із другим та третім варіантом. Значимо також, що перелік пріоритетних галузей економіки, спрямованих на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах, які реалізують державну політику щодо розвитку виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць, повинен бути визначений відповідно ст. 2 Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» Кабінетом міністрів України [7].

З урахуванням пріоритетності приватної власності і прояву тенденції до монополізації окремих галузей економіки (гірничо-металургійна, хімічна та нафтохімічна промисловість, агропромисловий сектор) у сучасній Україні важливим є удосконалення державного регулювання у сфері економіки з метою запобігання відтоку фінансових ресурсів,

стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку, розширення ємності внутрішнього ринку, забезпечення достатності надходження коштів до бюджетної системи, розширення ємності внутрішнього ринку, зменшення трудової міграції. У напрямку поліпшення бізнес-клімату Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення порядку відкриття бізнесу» від 15.04.2014 року № 1206-VII, який набере чинності 30.10.2014 року, внесено зміни до законодавчих актів в частині спрощення процедури реєстрації бізнесу; Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» від 09.04.2014 року № 1193-VII кількість дозвільних документів скорочено до 84. Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового компромісу» від 26.05.2014 року № 4930 передбачає звільнення платників податків від фінансової, адміністративної і кримінальної відповідальності за порушення, які здійснені до 01.01.2014 року, у випадку компенсації 15% занижених податкових зобов'язань з податку на прибуток і податку на додану вартість.

Висновки і пропозиції. Результати нашого дослідження свідчать, що комплексне удосконалення механізмів державного регулювання економіки шляхом зменшення втручання держави у господарську діяльність підприємств за одночасного посилення контролю за її фінансово-економічними результатами є необхідною умовою забезпечення економічної безпеки української держави на всіх рівнях.

Реалізація ідеї «постіндустріального імперативу» дозволить збільшити потенціал української економіки за рахунок розвитку високотехнологічних виробництв та відносного скорочення питомої ваги традиційних галузей в структурі економіки, активізації інноваційно-інвестиційної діяльності.

Список літератури:

1. Державна програма активізації розвитку економіки : Постанова Кабінету Міністрів України : від 27.02.2013 р. № 187. – <http://www.kmu.gov.ua>.
2. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
3. Левчук Н.І. Формування та використання інвестиційного ресурсу інноваційного розвитку промислових підприємств / Н.І. Левчук // Проблеми науки. – 2011. – № 5. – С. 15–19.
4. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України : від 17.07.2013 р. № 603-р. – <http://www.kmu.gov.ua>.
5. Петришина Н.В. Модернізація економіки: зміст явища та особливості реалізації на Україні / Н.В. Петришина // Вчені записки Університету економіки та права «КРОК». – Випуск 29 : У 2-х томах : Т.2. – К. : КРОК, 2012. – С. 31–38.
6. Про основи національної безпеки України : Закон України : від 19.06.2003 № 964-IV (Редакція від 18.05.2013). – <http://www.rada.gov.ua>.
7. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць : Закон України : від 06.09.2012 р. № 5205-VI. – <http://www.rada.gov.ua>.
8. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України : від 02.02.2011 р. № 389. – <http://www.kmu.gov.ua>.
9. Рахункова палата України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ac-rada.gov.ua.
10. Сааджан В.А., Коломієць В.Ю. Аспекти модернізаційного процесу промисловості України в умовах глобалізації / В.А. Сааджан, В.Ю. Коломієць // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 1. – С. 11–15.
11. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

Лисовская Е. Л.
Крапивина Н. В.

Национальная академия Службы безопасности Украины

МОДЕРНИЗАЦИЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Резюме

Исследованы теоретические вопросы реформирования украинской экономики как фактора обеспечения национальной безопасности в экономической сфере. Аргументирована необходимость активизации инновационно-инвестиционной деятельности в Украине для обеспечения экономической безопасности государства. Обоснованы приоритетные направления государственного регулирования и контроля в сфере реальной экономики.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, экономическая безопасность государства, инновационно-инвестиционная деятельность, модернизация экономики, национальная экономическая безопасность, налоговое стимулирование инвестиций, реальный сектор экономики.

Lisovska O. L.
Krapivina N. V.

Ukraine National Security Service Academy

MODERNIZATION OF UKRAINIAN ECONOMY'S REAL SECTOR AS A FACTOR OF ENSURING UKRAINE'S NATIONAL ECONOMIC SECURITY

Summary

The article examined the issues of Ukrainian economy reforming as a condition for ensuring national security in the economic sphere. The necessity to raise innovation and investment activities in Ukraine to ensure its economic security. Priority areas of government regulation in the real economy have been substantiated.

Key words: government regulation of the economy, economic security, innovation and investment, modernization of the economy, national economic security, tax incentives for innovation, the real sector of the economy.

УДК 339.378:338.242.4

Мазур О. Є.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ КОНСОЛІДАЦІЇ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Проаналізовано та надано оцінку рівню консолідації в роздрібній торгівлі України. Досліджено основні напрями антимонопольного регулювання роздрібних мереж. Надано рекомендації щодо ефективного обмеження монопольних тенденцій в торговельному секторі.

Ключові слова: роздрібна торгівля, консолідація, регулювання, монополія.

Постановка проблеми. Однією з провідних тенденцій українського ринку роздрібної торгівлі на сучасному етапі є укрупнення і консолідація основних гравців. В умовах дедалі більшого впливу глобалізаційних процесів, поглиблення економічної кризи та посилення внутрішньої конкуренції торговельні підприємства зштовхнулися з проблемою поточного фінансування, яка може бути вирішена, в тому числі, і через активізацію поглинання та об'єднань. Водночас загальноприйнятою є думка, що консолідаційні процеси в торгівлі посилюють рівень монополізації, що зменшує здатність галузі до гнучкості, сприяє підвищенню цін та дає змогу крупноформатному бізнесу сповна використати переваги володіння ринковою владою. Відтак актуалізується потреба у дослідженні рівня консолідації в роздрібній торгівлі, визначення рівня її «небезпеки» для економічного розвитку та окреслення варіантів відповідних державних регуляторних заходів.

Аналіз останніх публікацій. Питання конкуренції та монополії в українській торгівлі розкривається в роботах багатьох вітчизняних вчених: Л. Дідківської, В. Апопая, І. Височин, О. Маслен-

нікова, Н. Голошубової, Л. Лігоненко та інших. Ці науковці розглядають широкий спектр проблем, пов'язаних з функціонуванням роздрібної торгівлі та трансформацією конкурентних відносин серед підприємницьких суб'єктів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте дослідження і аналіз рівня концентрації в роздрібній торгівлі, а також наукове обґрунтування необхідності та методичних засад регулювання торговельних мереж дотепер не набули самостійного значення.

Мета статті – визначити рівень консолідованості роздрібного ринку в Україні та з використанням передового досвіду регулювання торговельних монополій надати рекомендації щодо обмеження їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Консолідація і конкуренція в роздрібній торгівлі можна розглядати як сполучені сосуди: що більше консолідація, то меншим є рівень конкурентної боротьби.

Серед усіх галузей економіки саме роздрібна торгівля є найбільш конкурентною, бо в ній зосереджена найбільша частка підприємств малого бізнесу – від 90 до 99% підприємств усіх розмі-

рів. Малі торговельні підприємства забезпечують близько 50% зайнятості торговельного сектору, а в товарообороті продовольчої роздрібною торгівлі частка малих підприємств становить: у Великобританії – 13%, Німеччині – 18%, Латвії – 26%, Чехії – 31%, Бельгії – 37%, Норвегії – 45%, Польщі – 48%, Росії – 58% [1]. Малі підприємства у конкурентній боротьбі з великоформатним торговельним бізнесом сповна використовують свої переваги: гнучкість, високу персоналізацію послуг, нішову орієнтацію ринкової стратегії, прив'язку до локальних ринків, поглиблене вивчення потреб споживачів тощо.

«Дзеркальним» відображенням конкуренції є концентрація ринку. В розвинутих країнах концентрація торговельного ринку може сягати 90-95%: в Німеччині частка найбільших торгових мереж в загальному товарообороті становить 80%, Норвегії – 95%, Словенії – 67%, Швейцарії – 63%, Швеції – 62%, США – 55%, Чехії – 49%, Португалії – 47% [1]. В Україні станом на кінець червня 2013 р. на ринку працювало більше 100 великих і дрібних продовольчих торгових операторів сучасного типу, а на топ-10 ритейлерів за величиною виручки припадало лише 23% від загального роздрібного обороту (табл. 1) (у 2011 р. – 22%) [2]. У кожному регіоні в середньому працювало по 10 таких компаній, найменша їхня кількість (по п'ять операторів) налічувалася в Хмельницькому та Сумах; найбільша (понад 30) – у Києві. Частка лідерів за сумарним роздрібному товарообігу в жодному з регіонів не досягала 40%.

Очевидно, за рівнем консолідації роздрібна торгівля України суттєво поступається країнам з розвинутою ринковою економікою.

Зростання оборотів компанії забезпечували переважно через розширення власної мережі шляхом відкриття нових магазинів [3]. Лише Auchan дотримувався стратегії оптимізації існуючих магазинів: у 2012 р. не з'явилося жодного нового магазину, а обсяг продажу зріс на 12%, що свідчить про ефективність ритейлера, який впевнено компанія продовжує просуватися на вищі щаблі рейтингу [4].

Зміцнення позицій мереж відбувалося не лише шляхом відкриття нових точок продажу, а й через купівлю, поглинання чи злиття з іншими компаніями (операції M&A), що сприяє підвищенню рівня консолідації торгівлі. Найбільш значущою M&A-угодою в сегменті продовольчого ритейлу у 2013 р. стала купівля групою Auchan мережі гі-

пермаркетів Real (входить до складу Metro Group) в Україні, Польщі, Румунії та Росії. У рамках угоди французький ритейлер придбав 91 гіпермаркет в чотирьох країнах [4]. У сегменті побутової техніки та електроніки, «Технополіс» в січні 2013 року придбав мережа побутової техніки та електроніки «Ельдорадо», збільшивши кількість магазинів до 165 і зайнявши за цим показником друге місце на ринку, а в квітні мережа з продажу мобільних телефонів «Алло» поглинула свого конкурента – «Мобілочку» [5]. Об'єднана компанія тепер налічує більше 900 точок продаж і контролює 50% ринку. Для порівняння: найближчий конкурент – ringoo – управляє лише 312 торговими точками. Російський роздрібний оператор «Мелон Фешн Груп» продав мережі магазинів Women Secret і Springfield естонському ритейлеру Karkat Fashion, а роздрібний оператор Argo придбав у компанії Maratex мережа взуттєвих магазинів Aldo [4].

У 2014 р. на продовольчому ринку України планується перша угода з об'єднання (поглинання), а не купівлі мереж: проводяться переговори про злиття мереж Spar і «Беконо» (20 торгових точок) та їх поглинання дніпропетровською мережею Varus [6].

Аналіз M&A-процесів показав, що інвестиційні і великі M&A угоди у сфері ритейлу поки що є нечастим явищем і викликають великий резонанс на ринку. Мережі продаються за ринковими цінами, але у більшості ритейлерів немає коштів для їх покупки. З іншого боку, іноземні мережі поки не цікавляться місцевим ринком, тому великі угод M&A радше виключення, ніж правило.

Проте деяка активізація, яка мала місце в цій сфері у 2013 р., дає підставу прогнозувати на найближчу перспективу загострення конкуренції і збільшення угод, спрямованих на посилення концентрації в галузі. Це супроводжуватиметься витісненням з ринку слабких, неефективних гравців. Головну роль на ринку злиття і поглинання, за експертними оцінками, відіграватимуть не зарубіжні, а вітчизняні мережі [7]. Ймовірно, що брак власних коштів змусить їх вдаватися до залучення до угод третьої сторони – банків та інвестиційних фондів. На кошти, виручені від реалізації інвестфондам часткою у власному бізнесі, вони будуть поглинати конкурентів. Не виключено, що купівлею продуктових мереж незабаром зацікавляться і великі фінансово-промислові групи.

Про гостроту конкуренції на ринку роздрібною торгівлі вже свідчить той факт, що кожного року

Таблиця 1

Лідери роздрібного ринку України в продовольчому сегменті

Місце у рейтингу	Компанія	Товарооборот, млрд грн (2012 р.)	Частка у загальному товарообороті торговельних мереж
1	Fozzy Group (мережі супермаркетів «Сільпо», дискаунтерів «Фора», гіпермаркетів Fozzy і делікатесних супермаркетів Le Silpo)	21,9	6,5%
2	«АТБ-маркет» (мережа м'яких дискаунтерів АТБ)	21,5	6,4%
3	«Metro Cash & Carry Україна» (мережа Metro, Metro база)	10,1	2,3 %
4	ЗАТ «Фуршет» (мережі «Фуршет», «Фуршет-Гурман», «Народний»)	5,1	1,5 %
5	ТОВ «Ашан Україна Гіпермаркет» (гіпермаркети «Ашан»)	5,1	1,5 %
6	ТОВ «Рітейл Груп» («Велика кишеня», «Велмарт», «Просто маркет», №1», «ВК Select», ВК Експрес»)	4,8	1,4 %
7	ТОВ «Таврія В» («Таврія В», «Космос»)	3,4	1,0 %
8	ТОВ «ЕКО» («Еко маркет»)	3,1	0,9 %
9	ТОВ «Амстор» (мережа «Амстор», «Амстор-експрес»)	3,1	0,9 %
10	ТОВ «Омега» (мережа Varus і Varus-маркет)	2,1	0,6%

Джерело: [2, 3]

припиняє діяльність декілька відносно крупних операторів. Проте оскільки їхня індивідуальна частка неспівмірна з частками лідерів ринку, то стратегічної розстановки сил в ритейлі не відбувається. Зокрема, у першому півріччі 2013 р. ринок продовольчого ритейлу України залишила збанкрутіла торгова мережа МАРС (Луганськ), у Сумській області припинила існування мережа магазинів «біля будинку» з назвою «Шара», в управлінні якої на кінець 2012 року перебувало 8 об'єктів, а київський ринок продовольчого роздробу покинула мережа «Анатоль-маркет» [4].

Підвищення консолідації ритейлу спонукає державу до забезпечення підтримання конкуренції як одного з визначальних факторів розвитку торгівлі. Конкурентний механізм є гарантією підвищення ефективності торговельних операцій і поліпшення якості торговельних пропозицій. В розвинених країнах підтримання конкуренції покладається на антимонопольне законодавство та керівний державний антимонопольний орган, який забезпечує його виконання. Саме роздрібна галузь є предметом особливої уваги з боку антимонопольних органів, позаяк цей ринок вважається стратегічно важливою компонентою економіки, що впливає на добробут населення (через ціни та рівень витрат домогосподарств) і розвиток інвестиційно-інноваційної активності та виробництва (через стимулювання виробництва попиту).

В Україні методологічні засади державної політики у сфері конкуренції визначено Законом «Про захист економічної конкуренції», а функції дотримання її принципів покладено на Антимонопольний комітет України. Забезпечення конкурентної політики в секторі вітчизняної роздрібно торгівлі чимало науковців убачає у необхідності впровадження окремо визначеного для мережевих роздрібних операторів порогового рівня частки ринку та впорядкування адміністративними методами взаємних відносин між роздрібними операторами та постачальниками [8, с. 23].

Затвердження порогової ринкової частки базується на припущенні, що за умови перевищення її значення роздрібний торгівець застосує несправедливі відносно споживачів практики, які є джерелом отримання надприбутку [9, с. 10]. Прихильники домінуючої гіпотези стверджують, що висока концентрація ринку має очевидний і автоматичний наслідок – завищення цін гравцями. З метою захисту конкуренції і для попередження монополістичних тенденцій в ритейлі в багатьох розвинених країнах введені істотні обмеження на діяльність великого роздрібно бізнесу. Зокрема, у Великобританії будь-який проект площею більше 20 тис. м² повинен отримати схвалення глави відповідного міністерства, а в Ірландії існує заборона будівництва продуктових гіпермаркетів площею більше 3000 м² (3500 м² в Дубліні) [9].

Проте аналіз впливу концентрації роздрібно торгівлі на індекси роздрібних цін, проведений для ряду країн ЄС, США і Росії, засвідчив відсутність прямого зв'язку між зазначеними показниками [9]. Навпаки, в країнах з вищим рівнем консолідації ритейлу індекси цін мають нижчі значення, ніж в країнах, де найбільші роздрібні підприємства займають меншу частку ринку. Зокрема, в Норвегії з 95%-ю часткою провідних п'яти роздрібних операторів ціновий індекс станом на 2010 р. становив 107%, в Німеччині та Франції з однаковим рівнем концентрації 80% індекс цін дорівнював 106,6% та 106,1%, відповідно. Натомість, в Чехії, де п'ятеро найбільших

ритейлерів посідають 49% ринку, ціни виросли на 12,3%, а в США з 55% концентрації – на 10,2%. Виявлено також, що саме в найбільш розвинених країнах спостерігається найбільший рівень консолідації і, відповідно, найменший рівень інфляції.

Це дослідження показує, що сама по собі консолідація роздрібно ринку не призводить до зловживання ринковим положенням, тому пропозиція запровадження порогової частки для ритейлерів не має наукового обґрунтування і належить до категорії стереотипних припущень. Навпаки, тенденція збільшення крупних форматів мережевої торгівлі в цілому є сприятливою для економіки, а введення надто низької порогової частки (як це зроблено в Росії, де заборонені угоди з купівлі чи будівництва нових торговельних об'єктів, якщо частка мережі в міському окрузі чи муніципальному районі перевищує 25%) штучно зменшує рівень інвестиційної привабливості галузі, внаслідок чого пригальмовується процес забезпечення населення сучасними торговельними форматами, а відтак і внутрішньогалузевий рівень конкуренції. Посилання на аналогічний досвід розвинених країн, які вводять такі обмеження, не є обґрунтованим, адже концентрація торговельного бізнесу в них у кілька разів перевищує вітчизняний рівень, тому подібні регуляції в Україні варто оцінити як такі, які випереджають час.

Більш ефективним засобом підтримання конкуренції вважається постійний моніторинг роздрібно ринку та діяльності компаній, який потрібно здійснювати силами відповідальних державних органів влади [1, с. 9]. Мета моніторингу – виявлення практик зловживання монополієм становищем та обмеження конкурентного середовища, визначених антимонопольним законодавством як загальні вимоги, незалежно від галузі. Зокрема, у Великобританії з 2000 р. було реалізовано понад 20 дослідницьких проектів, які стосувалися роздрібно ринку.

Відтак доцільно рекомендувати державним органам з регулювання роздрібно торгівлі в Україні не створювати додаткові, дискримінаційні для торговельного бізнесу, умови, а зосередитися на впровадженні механізмів дотримання підприємцями існуючого антимонопольного законодавства. Здійснення регулярного і прозорого моніторингу підприємств-монополістів на торговому ринку має стати засадничим інструментом і запобіжником недобросовісних конкурентних практик на ринку роздрібно торгівлі. З іншого боку, оскільки монополізація створює певні загрози для розвитку малого і середнього бізнесу, то за щораз вищої концентрації роздрібно галузі доцільно скерувати зусилля держави на активізацію розвитку інших роздрібних гравців з прошарку малого підприємництва, проте зробити це без обмеження діяльності мереж. Це завдання представляється цілком реальним для здійснення, позаяк малий і крупний бізнес працюють для різних споживчих сегментів і застосовують різні стратегії господарювання. За такого підходу створюється найбільш ефективна структура роздрібно ринку, коли в одному географічному регіоні домінує 3-4 крупних оператора з високим рівнем операційної прибутковості, а решту ринку займають представники малого і середнього бізнесу [1].

Для вдосконалення державної підтримки малого бізнесу в Україні на початковому етапі потрібно провести системні реформи дерегуляції бізнесу, а коли в українському суспільстві будуть утверджені усі принципи системи відкритого доступу, стає

можливим реалізувати програми вибіркової підтримки розвитку малого підприємництва (за участі державного фінансування чи закордонної допомоги), які в широкому діапазоні практикуються в країнах ЄС.

Іншим напрямом регулювання торговельних мереж, який викликає підвищений інтерес в українському суспільстві, є обмеження деяких умов контрактації мережевого роздрібного бізнесу з постачальниками. З 2012 р. в стадії громадського обговорення перебуває законопроект, який вносить поправки до Закону «Про захист економічної конкуренції» і яким забороняється встановлювати додаткові вимоги постачальникам щодо умови розрахунків, порядку купівлі та продажу, типу та вартості послуг тощо [11]. Роздрібним мережам, вартість активів або річний обсяг реалізації товарів яких перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро, фактично забороняється заробляти на операціях з просування товарів, надання маркетингових послуг, розміщення товарів на полицях та інших подібних операціях, котрі генерують 7-10% доходів ритейлерів [12]. Ці заходи спрямовані на захист постачальників (особливо з прошарку малого бізнесу), які не здатні забезпечити виконання надскладних умов ритейлу, а тому начебто штучно відстороняються від представлення в крупних мережах. В основі обмежень, таким чином, лежить ідея ліквідації владної асиметрії між роздрібними мережами і постачальниками, яка поглиблюється із збільшенням частки ринку роздробу та дає йому підстави встановлювати щораз складніші додаткові договірні умови постачальникам (бонусні платежі за вхід у роздрібну мережу, викладення товару на полиці, досягнення певного обсягу продажу; вимоги щодо максимального рівня цін, надання додаткових послуг за рахунок постачальника, гарантування певного рівня якості товару у сполученні зі штрафними санкціями). Зазначається, що це сприяє несправедливому перерозподілу доданої вартості на користь торговельного суб'єкта і обмежує доступ дрібних виробників до магазинних полиць.

Водночас «презумпція винуватості» мереж вважається аксіомою і не підтверджена жодними науковими дослідженнями. Про їхню необхідність свідчить той факт, що коли в Росії перед ухваленням аналогічного закону Вищою школою економіки були проведені глибокі дослідження конфліктності мереж і постачальників, то можливості домінування мереж над постачальниками не отримали явного підтвердження [10, с. 13]. Виявлено відсутність розуміння економічного змісту плате-

жів, що їх вимагають ритейлери від постачальників: зазвичай вони сприймаються лише як додаткові податки чи побори, а не як справедлива плата за послугу роздрібною мережею з надання обмеженого ресурсу (торговельної полиці, можливості продажу саме в цій мережі тощо). Було показано, що, всупереч існуючому стереотипу, маркетингові платежі найчастіше практикуються не малими, а саме крупними постачальниками, які самі зацікавлені в них як у засобі утвердження власних конкурентних переваг. Оскільки малі постачальники принципово не здатні виконати вимоги мереж, то відміна бонусних чи інших платежів не призведе до суттєвих змін. Встановлено також, що високий рівень роздрібних цін пояснюється не наявністю в них значної маркетингової складової, а низькою продуктивністю праці російського ритейлу та недостатнім розвитком виробничої інфраструктури.

Ігнорування владними органами РФ висновків, які отримали науковці, призвело до ухвалення обмежувального закону і, як і передбачали фахівці, спричинило прямо протилежні результати. Провідні учасники роздрібного ринку швидко адаптувались до нових умов, скоригували та уніфікували практики контракування і винайшли нові способи обійти законодавство. Відтак спроба відібрати у мереж ринкову владу сприяла консолідації гравців, які продовжили перерозподіл доданої вартості; постачальники не отримали жодних переваг; а на роздрібному ринку утворився ряд інституціональних пасток, породжених недостатністю конкуренції в галузі.

Висновки. Структурна та еволюційна схожість, яка спостерігається на російському та українському ринках роздрібною торгівлі, дає усі підстави вважати, що запровадження аналогічних обмежень в нашій країні не тільки не сприятиме формуванню цивілізованих відносин між ритейлерами та постачальниками, а й призведе до вкрай деструктивних наслідків. Потрібно зрозуміти, що основним джерелом конфліктності мереж і постачальників є не додаткові вимоги контрактації, а відсутність дисципліни при виконанні контрактів, тому акцент у проблемі, що розглядається, має бути перенесений з прямого обмеження чи заборони на вищий рівень – передусім, на забезпечення державою виконання договірних угод та захист прав контрагентів. А для захисту інтересів дрібних постачальників потрібно знижувати вартість їхнього адміністрування та підтримувати розвиток альтернативних каналів продажу – перш за все, споживчої кооперації.

Список літератури:

1. Стратегия развития торговли в Российской Федерации на 2010 – 2015 годы и период до 2020 года. Москва, 2010. – 163 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minpromtorg.gov.ru/docs/mpt/orders/585>.
2. Стихийность становится цивилизованней [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kommersant.ua/doc/2324724>.
3. ТОП 10 продуктовых ритейлеров Украины по величине выручки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://allretail.ua/topics/33872/>.
4. Розничные сети в рейтинге 50 ведущих компаний Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://retai.net/articles/ukraine-group/ukrainian_mcm/12594/.
5. Украинский рынок розничной торговли следует прошлогоднему тренду — сети наращивают количество точек продаж и оптимизируют затраты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://retailstudio.org/article/25331>.
6. Varus поглотил сеть Spar [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://allretail.ua/topics/35701/>.
7. До 2015 года количество торговых сетей существенно сократится – продуктовой рознице будет очень сложно зарабатывать прибыль». – И. Гут [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://retailstudio.org/article/24292>.
8. Голошубова Н. Развитие торговельных сетей в Україні / Н. Голошубова // Товары і ринки. – 2011. – № 1. – С. 15–24.
9. Гребенюк Д.В. Совершенствование структуры каналов продаж на розничном рынке России [Електронний ресурс] / Д.В. Гребенюк // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 1 (45). – С. 119–122. – Режим доступу : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4447>.

10. Радаев В.В. Кому принадлежит власть на потребительских рынках: отношения розничных сетей и поставщиков в современной России / В. В. Радаев. М. : НИУ ВШЭ, 2011 — 384 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.e-reading.ws/bookreader.php/1010480/Radaev_-_Komu_prinadlezhit_vlast_na_potrebiteľskih_rynkah.html.
11. Проект Закона про внесення змін до Закону України «Про захист економічної конкуренції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45104.
12. Ковальчук А. Крупным ритейлерам могут запретить взимать с поставщиков бонусы и плату за услуги [Электронный ресурс] / А. Ковальчук // Forbes. – 2013. – 12 ноября. Режим доступа : <http://forbes.ua/business/1360844-krupnym-ritejleram-mogut-zapretit-vzimat-s-postavshchikov-bonusy-i-platu-za-uslugi>.
13. Котельникова З.В. Особенности развития розничных сетей и торговых форматов в продовольственном секторе российской торговли в 2000-х годах (региональный аспект) / З.В. Котельникова // Мир России: Социология, этнология. – 2009. – Т. 18. – № 3. – С. 151–172.

Мазур Е. Е.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

НАПРАВЛЕНИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ КОНСОЛИДАЦИИ В РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛЕ УКРАИНЫ

Резюме

Проанализирован и оценен уровень консолидации в розничной торговле Украины. Исследованы основные направления антимонопольного регулирования розничных сетей. Даны рекомендации по эффективному ограничению монопольных тенденций в торговом секторе.

Ключевые слова: розничная торговля, консолидация, регулирование, монополия.

Mazur O. Ye.

Odessa I. I. Mechnikov National University

DIRECTIONS CONTROL OF CONSOLIDATION RETAIL UKRAINE

Summary

The level of consolidation of the retail trade in Ukraine is analyzed and evaluated. The basic direction of retailers antitrust regulation are investigated. Recommendations for effective restriction of monopolistic tendencies in the trade sector are given.

Key words: retail trade, consolidation, regulation, monopoly.

УДК 658.26

Макара О. В.

Чижевська Л. Т.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ

У статті досліджено особливості енергокористування у Волинській області, проаналізовано досвід енергозбереження у європейських країнах, запропоновано перспективні напрямки оптимізації енергоефективності для умов Волині, що дасть змогу підвищити експортний потенціал регіону, конкурентоспроможність вироблених товарів і послуг. Окреслюються теоретико-методологічні аспекти і визначаються шляхи ефективного використання природних ресурсів.

Ключові слова: енергоресурси, енергозбереження, енергоефективність, паливно-енергетичний баланс, програми енергоефективності.

Постановка проблеми. У сучасних умовах попит на енергію постійно зростає як в галузях матеріального виробництва, так і в невиробничій сфері, в комунальному господарстві та побуті. Енергоефективність та енергозбереження є пріоритетними напрямками енергетичної політики більшості країн світу. Це зумовлено вичерпанням невідновлювальних паливно-енергетичних ресурсів, відсутністю реальних альтернатив їх заміни, наявністю ризиків щодо їх виробництва та транспортування. Розвинуті країни світу, які вже досягли значних успіхів у вирішенні проблем енергоефективності, продовжують пошук нових джерел енергозабезпечення та розробку заходів із енергозбереження, що є позитивним прикладом для України.

Досвід розвинутих країн і власний досвід України вказує на необхідність державного регулювання процесами енергозбереження та проведення цілеспрямованої державної політики. Лише держава шляхом виваженої законодавчої, гнучкої цінової, тарифної та податкової політики може забезпечити дієздатність фінансового механізму енергозбереження. В Україні діє схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р «Енергетична стратегія України на період до 2030 року». Одним із шляхів реалізації Енергетичної стратегії є реалізація спільних проєктів з країнами Європейського Союзу щодо використання енергоресурсів завдяки раціональному їх споживанню, впровадженню енергозберігаючих технологій та обладнання, раціоналізації структу-

ри суспільного виробництва та зниженню питомої ваги енергоємних технологій [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначальна роль енергозбереження, проблеми та шляхи удосконалення державної політики України в сфері енергоефективності, питання раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів, загальні економічні проблеми, а також найбільш дієві механізми реалізації енергозберігаючих заходів відображені в багатьох роботах українських і зарубіжних учених. Вирішенню проблем ефективного використання ресурсів, оцінці ефективності інноваційної діяльності в контексті енергозбереження присвячені роботи таких провідних вчених економістів, як О.В. Амеліницька, О.І. Амоша, В.М. Інякін, Є.В. Ковальов, С.А. Кукель-Красевський, Е.М. Лібанова, О.В. Мозенков, П.Г. Перерва, Л.В. Соколова, В.М. Тимофеев, А.М. Ткаченко, Л. Шиппер, А.І. Яковлев та ін. Розробці науково-методичних засад та дослідженню різних аспектів енергозбереження присвячені роботи В.А. Жовтянського, Д.В. Зеркалова, Ю.Г. Качана, А.В. Праховника, О.М. Суходолі та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць та вагомі досягнення в цій галузі знань, окремі завдання теоретичного та прикладного характеру щодо узгодженого застосування організаційно-економічних важелів для забезпечення оптимізації енергоефективності потребують подальшого дослідження.

Мета статті. У процесі написання статті було поставлено мету виявити особливості функціонування паливно-енергетичного комплексу Волинської області у сучасних умовах, обґрунтувати механізми вдосконалення процесу енерговикористання з метою оптимізації енергоефективності.

Виклад основного матеріалу. Особливості структурної організації паливно-енергетичного комплексу у Волинській області визначаються наявністю двох ланок: енергетичної та паливної, яка є провідною. Енергетична ланка комплексу отримала в області незначний розвиток і виконує обслуговуючі функції з постачання і розподілу енергії. Структура паливно-енергетичного комплексу формується на основі власних паливно-енергетичних ресурсів: кам'яного вугілля, природного газу, торфу і відображає територіальні особливості видобутку і споживання цих ресурсів. Особливостями паливно-енергетичного комплексу Волині є висока питома вага видобутку вугілля шахтним способом,

незначними масштабами видобутку торфу, відсутністю потужних електростанцій, неможливістю розвитку гідроенергетики, високою часткою надходження електроенергії та незначним використанням нафтопродуктів, що завозяться в область. У галузевій структурі виділяють вугільну, газову, торфову та електроенергетичну галузі. Перші три використовують місцеві мінерально-сировинні ресурси. У Львівсько-Волинському басейні добувається 2% вугілля України, що споживається як котельно-пічне паливо в енергетиці, в комунальному господарстві і побуті населення західних областей України. Волинь має потужний торфовий фонд (21% державних запасів), що представлений старорусловими, заплавними та притерасовими родовищами. Видобуток торфу здійснюється промисловими, сільськогосподарськими підприємствами, а також для власних потреб населення, в області здійснюється промислове виробництво торфобрикету. Використання торфу є економічно вигідним через його високу якість та сприятливі умови експлуатації торфовищ. Незважаючи на це, питома вага галузі у загальній вартості основних промислових фондів промисловості області становить 1,0%. Варто зауважити, що в області є сприятливі можливості для комплексного розвитку галузі та отримання не лише торфу а й супутніх матеріалів. В останній період зростає споживання дров у зв'язку із підвищенням цін на енергоносії. Дрова використовуються для опалення житлових приміщень, особливо у сільській місцевості. В якості палива часто використовуються відходи лісозаготівельної, лісопилальної і деревообробної галузей.

В області функціонує родовище добування газу у Локачинському районі. Розподіл використання природного газу по районах області є нерівномірним. Виділяється група районів, де практично відсутні газифіковані населені пункти: Любешівський, Шацький, Любомльський, Маневецький.

Сучасна електроенергетика характеризується тим, що майже 99% електроенергії, яка споживається в області, постачається з інших областей, насамперед з Добротвірської ДРЕС та Рівненської АЕС. Власне виробництво електроенергії представлено малопотужними резервними енергетичними установками на деяких промислових та сільськогосподарських підприємствах області. На Волині представлені галузі виробництва, що спеціалізуються на видобутку, переробці, зберіганні та споживанні палива, виробництві, передачі та використанні енергії.

Таблиця 1
Структура споживання окремих видів енергетичних матеріалів та продуктів переробки нафти у Волинській області (тис. тонн умовного палива)

Роки	1995	2000	2005	2007	2008	2010	2011	2012
вугілля	237,1	105,8	100,3	98,3	99,7	71,6	72,2	67,8
газ природний	677,5	595,1	724,7	668,5	647,1	602,6	678,5	648,8
торф паливний	176,2	126,3	180,4	146,6	147,8	184,4	217,2	188,0
дрова для опалення	200,2	200,1	148,0	141,4	142,8	148,4	113,3	115,4
торфобрикет	84,2	65,6	81,5	59,7	70,8	47,4	64,6	54,8
бензин моторний	67,3	72,0	100,6	101,3	96,9	86,7	81,8	71,9
паливо дизельне	118,4	82,6	119,6	157,0	140,6	131,6	142,3	144,5
мазут	60,0	3,0	1,0	5,8	8,4	2,2	8,4	6,3
пропан і бутан	8,8	3,0	4,9	7,0	6,5	5,9	5,9	6,4
масла та мастила	3,8	3,1	2,6	3,0	2,0	2,3	2,3
бітум нафтовий	28,4	27,6	20,0	18,5	7,2	10,6	14,6
інші види первинного палива	6,1	2,8	11,6	16,2	14,9	21,9	22,5	29,0
Всього	1497,0	1169,5	1427,0	1403,0	1355,5	1238,8	1357,9	1304,2

Примітка: Складено за даними Головного управління статистики у Волинській області

Загалом за останній період у структурі споживання енергетичної сировини переважає природний газ (57,2%), незважаючи на діючу програму планового поступового скорочення його споживання. Знизилось споживання вугільної сировини з 12,1% у 1995 році до 3,7%. Це можна оцінювати позитивно лише з огляду на те, що саме спалювання вугілля супроводжується утворенням найбільших обсягів твердих та газоподібних відходів, що стало першопричиною глобальної зміни клімату на Землі. Стабільно високими є показники використання бензинового та дизельного палива, відповідно 8,2 та 16,1%. Зросли обсяги використання торфу до 4,9% (табл. 1).

В адміністративному розрізі найпотужнішим споживачем енергоресурсів є господарство м. Луцька, що за останній рік поглинуло 332,7 тис. тонн умовного палива із загального його обсягу 1 304,2 тис. тонн. Спостерігаються позитивні зміни в енергокористуванні міста, оскільки у 2000 році було використано 772,7 тис. тонн палива. У м. Ковелі прослідковується зворотня тенденція і обсяги використання енергоресурсів зросли в останній період порівняно з 2000 роком з 41,4 до 110,4 тис. тонн. Подібна ситуація у містах Володимир-Волинську та Нововолинську. З-поміж районів найбільше енергоресурсів споживають Луцький (138,0 тис. тонн), Маневецький (92,9 тис. тонн), Городівський (75,6 тис. тонн), Ківерцівський (50,2 тис. тонн). Доволі низькими є показники споживання енергоресурсів у Локачинському (19,4 тис. тонн), Старовижівському (18,3 тис. тонн), Любешівському (15,9 тис. тонн), Шацькому (6,2 тис. тонн) районах. Загалом на оплату енергоносіїв в області витрачається понад 30% бюджетних коштів, і з 2006 року сума зросла від 62,4 до 162 млн. грн.

Волинь має певні досягнення у сфері вдосконалення енергокористування. Зокрема, в області запроваджено Регіональну програму енергоефективності на 2011-2015 роки, яка вимагає щорічно скорочувати споживання паливно-енергетичних ресурсів на 3-5%, щоб у підсумку до 2015 року скоротити їх споживання на 25% порівняно з базовим 2008 роком. Облдержадміністрація зобов'язує райдержадміністрації фінансувати заходи з енергозбереження в районі на суму не меншу, ніж 25% від минулорічних витрат, на паливно-енергетичні ресурси в районі. Усі райдержадміністрації публікують на своїх сайтах статистичні відомості про використання енергоресурсів [2].

Оновлена Регіональна програма енергоефективності Волинської області на 2011-2015 роки виконана надзвичайно детально. Особлива увага приділена аналізу поточного стану області з енергоефективності. Виконано розрахунок енергоемності для усіх галузей економіки області та визначено енергоемність одиниці продукції. Наведено результати інвентаризації котелень міст обласного значення, з описом марки і типу котла, виду палива, потужності та інших технічних показників. Окремий розділ присвячений контролю досягнення результатів програми, визначені чіткі індикатори, які дають змогу зробити висновок про рівень виконання програми. Під заходи, пропонувані програмою, підведене обґрунтування, що базується на детальних розрахунках та показниках енергоефективності розвинутих країн. Увага приділена також і нетрадиційним джерелам енергії, детально розглянуто обласний потенціал отримання енергії з таких джерел. Зокрема, оскільки область займає чільне місце у лісозаготівлі, обґрунтовано можливості отримання енергоресурсів з

низькокатункової деревини та деревних відходів. Загальний бюджет програми – понад 2 мільярдів гривень, з яких 252 мільйони – кошти місцевих бюджетів [3].

З метою виконання цієї програми прийнято низку розпоряджень обласної та районних держадміністрацій. Зокрема, виконується підготовка кадрів бюджетних установ для проведення енергоаудиту в області.

У Волинській області впроваджується політика використання місцевих енергоресурсів: з початку року в бюджетній сфері встановлено 82 твердопаливних котли, що дасть змогу замінити в паливно-енергетичному балансі області 522,56 тис. куб. м імпортованого природного газу вартістю 2,2 млн. грн. Загалом в області за рівнем енергозбереження перше місце займають віддалені від обласного центру райони. Очевидно, така ситуація склалась через відсутність його газифікації. Саме тому вони орієнтовані на використання власних паливно-енергетичних ресурсів – торфобрикету та дров (в тому числі відходів деревообробки). Для ефективного енергокористування в області постійно проводяться роботи з модернізації котелень та тепломереж, ремонти опалювальних систем у конкретних спорудах, якісно виконується моніторинг та облік витрат ресурсів.

Враховуючи прагнення управлінських структур та населення Волині вдосконалити паливно-енергетичний комплекс, підвищити енергоефективність, а також зважаючи на подібні риси природи та ресурсного потенціалу області та сусідніх держав Європи, доцільно було б досліджувати та використовувати ефективний досвід останніх у споживанні енергоресурсів.

У країнах Європи завжди надавали важливого значення енергозбереженню, насамперед, з метою збереження ресурсів, заощадження коштів споживачів і, що найважливіше, зменшення негативного впливу на довкілля. Реалізація програм енергозбереження здійснюється усіма країнами Євросоюзу, і їх досвід є цінним для України [4].

Тривалий і системний досвід енергозбереження має Данія. Ця країна ефективно формує свій паливно-енергетичний баланс, в якому нафта складає 43%, газ – 24%, вугілля – 21%, поновлюючі джерела енергії – 12%. Із поновлюючих джерел енергії використання дерев'яної тирси складає 44%, енергії вітру – 27%, спалювання соломи – 27%, вироблення біогазу – 6%. Окрім цього, використовуються геотермальні установки та енергія отримана від спалювання сміття.

Ефективному використанню електроенергії сприяє діюча в галузі система власності. Електростанції та інфраструктура знаходяться під контролем компаній, які володіють лініями електропередач. Компанії, які розподіляють електроенергію, контролюються крупними і малими групами споживачів, муніципалітетами, в окремих випадках приватними інвесторами. Розвиток малих і середніх станцій потужністю до 100 МВт спричинив появу на енергоринку країни деяких незалежних виробників, таких як IPP – Independent Power Producers. Вітровими установками володіють в більшості випадків фермери чи кооперативи. Енергозбереженню сприяє також система регулювання споживання енергії, яка включає державну і муніципальну систему розвитку планування і регулювання опалювальної, газової та електроенергетичної структур. Крупними опалювальними системами володіють муніципалітети, а невеликими – об'єднання споживачів, організованих

за зразком кооперативів, де споживачі вибирають раду правління. Державою уміло регулюється видобуток вуглеводнів. Так, безпосередньо видобуток і перероблення нафти здійснюється приватними компаніями, однак транспортна система знаходиться у державній власності.

На успіхи Данії у сфері енергозбереження вказує той факт, що, маючи з 1970 року 50% приросту промислового виробництва, країна не збільшила споживання енергії за цей період. Враховуючи загострення екологічної ситуації, а також тенденції на світовому енергетичному ринку, Данія спирається на довгострокову стратегію енергетичного розвитку країни, що має забезпечити баланс між економічним розвитком держави, екологічними аспектами її розвитку і питаннями енергетичної безпеки.

Країною, що найбільш активно використовує сучасні технології енергозбереження і альтернативні джерела енергії, є Німеччина. На основі «Закону про пріоритет поновлюючої енергії», прийнятий у 1991 році, підвищення енергоефективності здійснюється Міністерством навколишнього середовища й іншими відомствами шляхом вирішення першочергових проблем, а саме зменшення викидів двоокису вуглецю в атмосферу, збереження довкілля, розвиток поновлюючої енергетики, посилення безпеки існуючих і заборони будівництва нових атомних електростанцій. Впроваджуються конкретні заходи щодо енергозбереження і підняття енергоефективності систем, машин, приладів і механізмів. За період 2000-2003 рр. влада Німеччини щорічно вкладала у розвиток поновлюючої енергетики та енергозбереження не менше 200 млн. євро. Упродовж 2003-2005 рр. фінансування таких проектів зросло до 360 млн євро. А з 2006 р. щорічні капіталовкладення у поновлюючу енергетику становлять близько 1 млрд. євро. Влада активно залучає до участі у нових проектах приватний капітал, використовуючи для цього такі засоби, як організація і проведення конкурсів з реалізації енергозберігаючих кредитів, надання пільг в оподаткуванні та отриманні кредитів. Активну позицію у проведенні конкурсів енергозбереження займає Німецьке енергетичне агентство (DENA). Агентство займається моніторингом енерговитрат, аналізом паливно-енергетичного балансу країни та динаміки цін на енергоносії, розробляє стратегію будівництва електричних установок на поновлюючих джерелах енергії, планує модернізацію діючих електростанцій, здійснює торгівлю емісійними квотами, організує спільну реалізацію новітніх проектів, консультує владні органи з питань ефективного використання енергії, веде активну пропагандистську і роз'яснювальну роботу серед населення. Широкого розповсюдження у країні набуває вітроенергетика та використання сонячної енергії. У Німеччині сонячні енергетичні установки щорічно виробляють більше 3000 млн кВт год електроенергії. Приватним інвесторам надається можливість розміщувати на дахах громадських споруд більше 100 000 кв. м сонячних батарей і подавати отриману енергію у міську мережу. В країні пропагується використання автомобілів із зниженим споживанням бензину. Визначено порядок поступового витіснення із використання приладів та обладнання, що мають рівень витрат понад встановлені норми.

На особливу увагу заслугове досвід прилеглої до Волині Польщі, яка впроваджує систему енергозбереження з 1991 року. Варто зазначити, що влада Польщі гармонізувала національне законодавство з нормативно-правовими документами ЄС.

Практично немає суперечностей між загальнодержавними та місцевими нормативно-правовими актами. Успішно формується інституційно-організаційне забезпечення політики енергозбереження. У країні налагоджено ефективну і цілеспрямовану роботу державних та місцевих органів влади, фінансових і комерційних структур, суб'єктів господарювання щодо проведення заходів енергозбереження у житловому секторі, ефективного використання місцевих ресурсів та електроенергії, впровадження геліоенергетики, виробництва біогазу, утилізації сміття, отримання теплової та електричної енергії від спалювання соломи та інших рослинних відходів.

Польща має позитивний досвід змішаного фінансування енергетичних проектів (кошти Євросоюзу, міжнародних фондів-донорів, екологічних фондів, бюджету), де уміло використовується система податкових пільг. Влада намагається за допомогою державних важелів розширювати коло кредиторів для проведення таких заходів з енергозбереження, що потребують значних коштів і розраховані на тривалу перспективу. У Польщі існує спеціальний комунальний фонд, кошти якого акумулюють за рахунок зборів від населення і використовуються для реалізації недорогих проектів енергозбереження, підвищення якості опалення, поточного ремонту. Енергоспоживання базується на підписанні та виконанні умов договору. Це дає змогу уникнути бюрократичної тяганини, зв'язаної з дозвоільною системою, не допустити монополізації сфери, покращити завдяки конкуренції якість послуг, зменшити ціни, спростити аудит.

Варто зважати на досягнення у сфері енергозбереження в Нідерландах, що є лідером у розвитку вітрової енергетики та енергетики з використанням біопалива. Значні досягнення мають місце у створенні когенераційних систем і теплових насосів. Цінним є також досвід Швеції у сфері так званого пасивного енергозбереження завдяки реконструкції багатоквартирних житлових будинків, що дасть змогу на третину зменшити витрати енергії для опалення. Проект фінансується Шведським енергетичним агентством і здійснюється в рамках програми скорочення енергоспоживання на 20% [5]. Енергетична політика країн ЄС у сфері енергозбереження доводить свою ефективність і тому має бути використана нашою державою.

Висновки і пропозиції. Реалізація програм енергозбереження потребує зміни алгоритму роботи в організаційній, фінансовій, правовій та інформаційній сферах. Енергетична політика повинна сприяти поєднанню інтересів виробників, постачальників та споживачів енергії, забезпечувати надійність енергопостачання та його доступність для громадян країни. Ефективне енергозбереження має місце тоді, коли у країні створений ефективно діючий орган, який розробляє енергетичну політику, консультує уряд, розробляє правові документи, контролює їх виконання, надає необхідну допомогу фірмам і окремим громадянам у реалізації енергоефективної роботи.

Серед чинників, що визначають необхідність енергозбереження, слід розглядати не лише можливість економії значних коштів а й, насамперед, зниження обсягів добування мінеральної енергосировини, зменшення негативного впливу на ґрунтовий покрив, атмосферне повітря, водне середовище, здоров'я населення, що, в свою чергу, є економічно доцільним і вигідним.

Одним з основних напрямків оптимізації енерговикористання є економія паливно-енергетичних

ресурсів шляхом вдосконалення технологій енерговиробництва. Важливою є переорієнтація на місцеві джерела енергосировини: природний газ, торф, деревина.

Доцільно і вигідно з еколого-економічної точки зору запроваджувати в межах України та Волинської області, зокрема, використання альтернативних джерел отримання енергії, а саме енергії сонця та вітру, біоресурсів. Для цього в області, зокрема в зоні Лісостепу, є наявні природні передумови. Потенціал біомаси в області становить 280 тис. тонн умовного палива, його використання дасть змогу замінити 240 млн куб. м природного газу. Важливо з цією метою скористатись досвідом Німеччини, Польщі, Нідерландів.

Необхідно розробити програму енергозабезпечення та створити умови за яких споживачі енер-

гії будуть свідомо ставитись до енергозбереження, маючи безпосереднє економіко-правове відношення до джерел виробництва, передачі та розподілу енергії. Подібно до того як це організовано у Данії.

Запровадження енергетичного обстеження підприємств з метою визначення шляхів зниження витрат на енергоресурси, оптимізації технологій виробництва, виявлення нераціонального використання ресурсів та втрат енергії, розробки програми підвищення енергоефективності підприємств на основі використання енергозберігаючих технологій.

Загалом енергозбереження потребує значних капіталовкладень, а тому повинно здійснюватися поступово за участю держави та приватних структур, шляхом вдосконалення податкової політики та заохочення інвестицій.

Список літератури:

1. Енергетична стратегія України на період до 2030 року із змінами і доповненнями, внесеними розпорядженням Міністерства палива та енергетики України від 26 березня 2008 року.- 129с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esco-ecosys.narod.ru/2011_6/art079.htm.
2. Проект Комплексної програми енергозбереження Волинської області на період до 2015 року. Розпорядження Волинської обласної держадміністрації № 461 від 06.07.2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://esco-analys.narod.ru/2007_6/art079.htm.
3. Андреева Т.А. К вопросу совершенствования системы нормирования топливно-энергетических ресурсов [Андреева Т.А., Литвиненко В.Г., Слисаренко А.А., Скоромный А.Л., Грецькая Г.Н.] Экология и промышленность. – 2010. – № 2. – С. 55–59.
4. Жовтянський В.А. Порівняльний аналіз енергозберігаючої політики в країнах Європи: висновки для України / Жовтянський В.А., Суходола О.М. // Екотехнології і ресурсозбереження (Енергетична безпека Європи. Погляд у XXI століття: Зб. праць наук.-техн.конферен.). – 2001. – С. 49–56.
5. Калашникова О.Е. Використання енергозберігаючих технологій в країнах Євросоюзу: досвід для України. Аналітичні записки / О.Е. Калашникова. – Одеса, НІСД. – С.1–4.

Макара О. В.

Чижевская Л. Т.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІОННІ МЕХАНІЗМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ

Резюме

В статье исследованы особенности энергосбережения в Волынской области, проанализирован опыт энергосбережения в европейских странах, предложены перспективные направления оптимизации энергоэффективности для условий Волыни, что позволит повысить экспортный потенциал страны, конкурентоспособность производимых товаров и услуг. Определяются теоретико-методологические аспекты и определяются пути эффективного использования природных ресурсов.

Ключевые слова: энергоресурсы, энергосбережение, энергоэффективность, топливно-энергетический баланс, программы энергоэффективности.

Makara O. V.

Chyzhevska L. T.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

ECONOMIC AND INSTITUTIONAL MECHANISMS ENERGY OPTIMIZATION

Summary

In the article energy saving features are investigated in the Volyn region, the experience of the energy efficiency are suggested in European countries, promising the directions for optimizing energy efficiency are proposed in Volyn conditions that will help to increase the export potential of the country, the competitiveness of goods and services. Determined by theoretical and methodological aspects and identifies ways to use research the effective use of natural resources.

Key words: energy, energy conservation, energy efficiency, energy balance, energy efficiency programs.

УДК 338.439.56:637:636.22/28(477)

Місюк М. В.

Подільський державний аграрно-технічний університет

ВПЛИВ РИНКУ М'ЯСО-МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ
НА РІВЕНЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Досліджено сутність продовольчої безпеки. Висвітлено вплив ринку м'ясо-молочної продукції на рівень продовольчої безпеки. Обґрунтовано класифікацію регіонів України за функціями на ринку м'ясо-молочної продукції.

Ключові слова: продовольча безпека, ринок, м'ясо-молочна продукція, продовольство, попит, пропозиція.

Постановка проблеми. Проблема продовольчого забезпечення є найактуальнішою для людства, що має довгостроковий і найскладніший характер не лише для України, а і для світової економіки. При цьому, якщо вирішення значного кола важливих завдань передбачає наявність альтернативних рішень, то щодо продовольчого забезпечення такі резерви, на жаль, відсутні. Рівень продовольчого забезпечення населення є не лише соціально-економічним чинником, а й стратегічним у плані забезпечення соціальної стабільності, економічного суверенітету держави та забезпечення найбільш цінного соціального ресурсу – здоров'я нації. В умовах трансформації економіки України і, зокрема, агропромислового комплексу, спостерігається тенденція до погіршення рівня продовольчої безпеки. Як свідчать результати дослідження Світового банку, третина населення України перебуває за межею бідності. Систематично знижується середньодушовий сукупний дохід сім'ї. Змінилася структура витрат населення. Якщо в економічно розвинених країнах витрачається на продукти харчування близько 9-14% сукупного доходу сім'ї, то в Україні – майже 60% [1]. На межі критичного рівня перебуває добове споживання продуктів харчування, особливо м'ясо-молочних продуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі продовольчої безпеки слід розглядати як складову економічної безпеки держави. Питання економічної безпеки в останні роки посіли чільне місце в науковій літературі та практиці. Заслужують на увагу праці таких українських учених як С. Мочерний, О. Плотніков, Г. Пестернак-Таранушенко. Питання продовольчої безпеки висвітлені у працях І. Лукінова, П. Саблука, Б. Пасхавера, В. Трегобчука, С. Савченка, П. Лайка, М. Хорунжого та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід відмітити, що праці вчених спрямовані на розв'язання проблеми продовольчої безпеки, в яких розглядаються питання функціонування ринків сільськогосподарської продукції, що тією чи іншою мірою спрямовані на розв'язання даної проблеми. Водночас питання впливу ринку м'ясо-молочної продукції на рівень продовольчої безпеки залишається недостатньо вивченим і потребує практичних розробок.

Мета статті. Головною метою статті є розкрити сутність продовольчої безпеки та вплив ринку м'ясо-молочної продукції на її рівень.

Виклад основного матеріалу. Кількість та рівень якості споживання продуктів визначають здоров'я нації, працездатність населення, тривалість життя людей та рівень їх інтелектуальних здібностей. Як свідчать оцінки експертів ВООЗ, здоров'я громадян на 8-12% зумовлюється національною системою охорони здоров'я, на 18-20% –

генетичними особливостями людини, на 68-74% – способом життя, з якого найважливішою складовою є харчування. Тому, починаючи з 70-х років ХХ століття, проблема забезпечення належного рівня продовольчої безпеки знаходиться в центрі уваги світової спільноти. Дана проблема є глобальною: виробництво, розподіл і торгівля продовольством хвилює кожну державу незалежно від того, чи зазнає її населення голод, чи забезпечене продовольством в доступному або надлишковому обсязі. Актуальність її можна пояснити словами Ж. Брійя-Саверена «Судьби націй зависят от того, как они питаются» [2].

Розглядаючи сутність продовольчої безпеки як економічної категорії, трактування її не однозначне. О. Кочетков та Р. Марков виділяють три умовні групи визначення категорії «продовольча безпека», а саме:

1. Стан продовольчої безпеки характеризується певним рівнем забезпеченості країни продуктами харчування вітчизняного виробництва.

2. Стан продовольчої безпеки країни визначається за наявністю на національному продовольчому ринку достатньої кількості продовольства (незалежно від місця виробництва цієї продукції).

3. Стан продовольчої безпеки країни характеризується за допомогою двох критеріїв. Перший – наявність на продовольчому ринку країни продуктів харчування у кількості, достатній для підтримки активного, здорового життя усього населення країни (незалежно від місця виробництва цієї продукції), другий – критерієм є достатність продуктів харчування для всіх верств населення країни [3].

Взагалі автори стверджують, що кількість продовольства визначається такою економічною категорією, як пропозиція, а доступність харчування для населення традиційно відображається попитом [3, с. 44]. На нашу думку, погодитися з такою позицією авторів не можна з наступних міркувань: по-перше, в реальних умовах ринку мають місце не тільки попит, а й незадоволений попит, тобто попит може бути, але при відсутності товарів він може бути незадоволений; по-друге, доступність товарів для населення визначається не попитом, а фінансовими можливостями населення його задовольнити.

Розмірковуючи про продовольчу безпеку, згадані автори дійшли до висновку, що стан продовольчої безпеки країни можна охарактеризувати двома кількісними критеріями, які за своєю сутністю є параметрами пропозиції та попиту національного продовольчого ринку:

- врівноважена кількість продовольчих товарів на ринку має перевищувати мінімальний рівень потреби всього населення країни у продовольстві;
- вартість нормативного раціону за ринковими цінами має бути нижчою за доходи всіх верств населення країни [3, с. 44].

З вищенаведених позицій трактування терміна «продовольча безпека» дозволяє глибше зрозуміти його соціально-економічну сутність, на відміну від спрощеного тлумачення, яке зводиться лише до забезпечення населення необхідними продуктами харчування згідно з фізіологічними нормами, а промисловості – сировиною.

На нашу думку, безпеку продовольчого забезпечення можна визначити як здатність держави за різноманітних умов надати гарантії і забезпечити потреби населення в продовольчих товарах на науково обґрунтованому рівні споживання за платоспроможного попиту (коли третина доходів витрачається на продовольство).

Світовий досвід забезпечення належного рівня продовольчої безпеки має чіткі критерії щодо його визначення:

1. Рівень продовольчої незалежності країни досягається за умови, коли частка продовольства власного виробництва у щорічних загальних обсягах його споживання складає не менше 80%. Перевищення обсягу імпорту продовольчих товарів понад 30% зумовлює занепад власного виробництва.

Урядами «сімки» ще у 70-і роки було ухвалено рішення щодо здійснення координації рівня виробництва аграрної продукції, оптимізування в напрямі підтримки достатнього рівня забезпечення продовольством. Безпосередньо у США та Франції рівень самостійного забезпечення складає 100%, 98% – у Німеччині, 80% – в Росії передбачається, 70% – в Чехії [4].

2. Обсяг споживання продовольства мають бути адекватними їх нормативним значенням. Критична межа складає 50% раціонально обґрунтованих норм споживання, недосягнення якої є свідченням підвищення рівня недоїдання, появу загрози голоду і дестабілізації процесів фізіологічного, демографічного та соціального характеру.

3. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я добова межа енергонасиченості раціону харчування складає 1500 ккал. Нижчий рівень є свідченням наявності голоду [5, с. 14].

Зменшення виробництва сільськогосподарської продукції, порушення економічних, технологічних зв'язків між промисловими і сільськогосподарськими підприємствами, деформація сировинних зон підприємств харчової і переробної промисловості, дезінтеграція і припинення процесів вертикальної та горизонтальної інтеграції призвели до значного скорочення в Україні виробництва продуктів харчування, зокрема м'ясомолочної продукції. Багато промислових підприємств недовантажені, їх потужності використовуються на 40-70%. Найскладніше становище виявилось в таких галузях харчової промисловості, як м'ясна, молочна, плодо-консервна, цукрова та інших.

За період 1990-2012 рр. простежується чітка тенденція зниження рівня стабільності споживання основних видів продовольства як за абсолютними показниками, так і за структурою раціону. Недоспоживання одних продуктів харчування (переважно тваринного походження) компенсується надмірним вживанням інших. Якщо порогом критичності споживання до науково обґрунтованої норми вважати 50%, то майже на межі критичного порогу є споживання молока та плодів і ягід. У той же час населення споживає хлібопродуктів на 10,1%, олії та маргарину – на 13,8% більше науково обґрунтованої норми. Слід відмітити і деякі позитивні зрушення в рівнях споживання продовольства населенням України. За 2012 рік

порівняно з 2000 роком споживання м'яса зросло на 59,0%, яєць – на 76,8%, овочів і баштанних – на 42,0%. Зростання споживання яєць та м'яса птиці зумовлене помітним відродженням в Україні птахівництва, яке є однією із найбільших скороспілих галузей тваринництва.

Незважаючи на певні позитивні зрушення у споживанні населенням м'ясної та молочної продукції, нині в Україні його рівень набагато нижчий науково обґрунтованої норми та нижчий, ніж в інших країнах. Порівняно з країнами ЄС рівень нижчий майже втричі, США – в чотири рази, Росії – на 59%.

Основною проблемою щодо задоволення споживчих потреб населення м'ясо-молочними продуктами є зменшення обсягів виробництва даної продукції та поголів'я великої рогатої худоби, що відбувається в господарствах усіх форм власності. Так, за 1990-2012 рр. поголів'я великої рогатої худоби зменшилося від 24,6 до 4,4 млн голів, або на 81,8%, в тому числі поголів'я корів відповідно з 8,4 до 2,5 млн голів, або 89,4%. Виробництво молока за 2012 рік порівняно з показниками 1990 року зменшилось у 2,2 рази і яловичини – в 4,6 рази. Особливо високими були темпи скорочення поголів'я великої рогатої худоби та обсяги виробництва в індустріальних регіонах. Наприклад, при скороченні поголів'я великої рогатої худоби по Україні за 1990-2012 рр. на 81,8%, у Дніпропетровській області відповідне скорочення становило 89,6%, Донецькій – 86,7, Харківській – 85%.

Такі зміни чисельності продуктивної худоби становлять пряму загрозу продовольчій безпеці. Ще більш загрозливим чинником продовольчої безпеки є надзвичайно високий рівень диференціації регіонів за рівнем виробництва продуктів харчування на душу населення. Про це свідчать показники аналізу забезпеченості споживання населення молоком, виробленим в межах регіону (табл. 1).

Протягом 2012 року при середньому обсязі виробництва м'яса на душу населення по Україні 44,9 кг (у забійній вазі) в Черкаській області було вироблено по 252,9 кг, а в Одеській – 19,1 кг, Донецькій – 23,1 кг.

Якщо за показником виробництво м'яса на душу населення регіони України згрупувати, то матимемо такий вигляд (табл. 2).

До проблемних областей із забезпечення населення м'ясом за 2012 рік відноситься 15 областей, і лише в чотирьох областях виробництво м'яса на душу населення становило 101 кг, що більше на 21 кг від науково обґрунтованої норми. Це – АР Крим, Волинська, Дніпропетровська, Черкаська області, їх можна віднести до самодостатніх областей із забезпечення населення м'ясом.

У проблемних областях на душу населення було вироблено менше половини науково обґрунтованої норми споживання м'яса, а тому є всі підстави віднести їх до таких, де має місце продовольча криза. На ці області припадає 57,7% населення держави.

Міжрегіональні потоки продовольства є однією з форм реалізації природного та історичного поділу праці в аспекті традиційної поділу регіонів на виробляючі (ті, що здійснюють вивезення продовольчих товарів, зокрема тваринного походження, самозабезпечені на певному рівні) та споживаючі (ті, що здійснюють завезення) продовольчі товари.

Тому продовольча безпека – становить проблему не окремих, а всіх регіонів України в цілому. Це не заважає забезпеченню окремих регіонів з

Таблиця 1

Групування регіонів України за забезпеченістю споживання виробництвом сирого молока у 2012 році

Забезпеченість споживання виробництвом, %	Регіони України	Кількість областей	Частка виробництва молока, %	Частка населення у групі, %	Середнє споживання на одну особу в групі, кг	Виробництво на одну особу, кг
До 80	Дніпропетровська, Донецька, Київська, Луганська, Харківська	5	16,7	37,9	188,7	114,1
80,1-99,9	АР Крим, Запорізька, Одеська	3	9,0	14,3	180,8	154,8
100 – 170,0	Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька	10	37,1	28,1	226,8	330,6
170,1 і більше	Хмельницька, Чернігівська, Сумська, Полтавська, Житомирська, Вінницька, Волинська	7	37,2	19,7	232,7	459,3
Всього	Х	25	100	100	206,4	245,2

Джерело: власні дослідження

Таблиця 2

Групування регіонів України за рівнем виробництва м'яса на душу населення у 2012 році

Група областей за виробництвом м'яса на душу населення, кг	Регіони України	Кількість областей	Вироблено м'яса всіх видів (у забійній вазі), тис. т	Частка виробництва м'яса, %	Частка населення у групі, %	Виробництво м'яса на душу населення, кг
I до 40,0	Вінницька Донецька Житомирська Закарпатська Запорізька Луганська Миколаївська Одеська Полтавська Сумська Тернопільська Харківська Херсонська Хмельницька Чернігівська	15	779,3	37,8	57,7	29,5
II 40,1 до 50,0	Івано-Франківська Київська Кіровоградська Львівська Рівненська Чернівецька	6	506,5	24,6	25,7	42,6
III 50,1 і більше	АР Крим Волинська Дніпропетровська Черкаська	4	773,2	37,6	16,6	101,0
Всього	Х	25	2059	100	100	44,9

Джерело: власні дослідження

сусідніх країн через імпортом, що визначається економічною вигодою. Це пов'язано із забезпеченням належного рівня фізичної та економічної доступності основних видів продовольства, надійності постачання продовольчих товарів та стійкості підприємств агропромислової сфери [6; 7].

Результати дослідження рівня споживання м'ясо-молочної продукції населенням регіонів України надають можливість визначити певний рівень диспропорцій у виробництві та формуванні регіональних продовольчих фондів (табл. 3).

Перша група адміністративних областей спроможна забезпечити населення майже всім асортиментом м'ясо-молочної продукції за рахунок власного виробництва.

До другої групи можна віднести окремі області, які мають можливості виробляти молочні і м'ясні продукти і забезпечують населення продуктами тваринництва за мінімальними нормами і ввозять окремі продукти по системі міжрегіонального обміну. До третьої групи відносяться промислові області: Запорізька, Луганська, Донецька, Миколаївська, Одеська, Харківська. За високої концентрації міських мешканців, де працівники інтенсивної фізичної праці мають високу питому вагу (будівельники, шахтарі, металурги), можливим є лише часткове за-

Таблиця 3

Класифікація регіонів України за функціями на ринку продуктів скотарства

Групи областей	Функції на ринку	Області (регіони)
Вивозять продукцію	Забезпечують населення продуктами і вивозять за межі своєї території м'ясу і молочну продукцію	Волинська, Черкаська, Кіровоградська, Рівненська
Ввозять і вивозять продукцію	Частково забезпечують потреби населення в м'ясі і м'ясних продуктах, молоці і молочних продуктах	АР Крим, Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Вінницька, Житомирська, Хмельницька, Чернігівська, Закарпатська, Львівська, Чернівецька, Івано-Франківська, Сумська, Тернопільська, Херсонська
Ввозять значні обсяги продукції	Ввозять м'ясу і молочну продукцію	Запорізька, Луганська, Донецька, Миколаївська, Одеська, Харківська

Джерело: власні дослідження

доволення потреб в м'ясо-молочних продуктах шляхом власного виробництва. Такі регіони зазнають потреби завезення значних обсягів продовольства з інших регіонів. Рівень регіональної продовольчої безпеки зумовлюється не лише обсягами виробництва продовольства, а і платоспроможним попитом населення, що визначається через відношення середньодушового доходу до вартості мінімального продуктового набору.

За екстремальних умов обмін між регіонами надає можливість зміцнити продовольчу безпеку, проте безперечно головну умову її досягнення, становить розвиток власного агропромислового виробництва.

Необхідність забезпечення продовольчої безпеки кожної області України пов'язана з тим, що:

- не всі регіональні соціально-економічні системи країни спроможні забезпечити потреби власного населення у основних видах аграрної продукції та харчових продуктах;

- регіональні соціально-економічні системи різняться за рівнем економічної доступності продуктів харчування;

- регіональним соціально-економічним системам властиві територіальні і структурні відмінності в спеціалізації.

Продовольча безпека формується і функціонує на основі тих же об'єктивних законів, що і продовольча безпека суспільства, і залежить від формування і функціонування продовольчих ринків, в тому числі і ринку продукції скотарства (рис. 1).

Системі безпеки продовольчого забезпечення окремих регіональних соціально-економічних систем України притаманне значне коло особливостей як щодо формування джерел продовольчих товарів, їх споживання, так стосовно механізму функціонування. Вона має за основу власне аграрне і переробне виробництво, які забезпечують формування сировинної бази, продовольчий ринок, резервні фонди регіонального рівня, що забезпечують всі соціально-демографічні групи населення продовольчими товарами протягом року.

Висновки і пропозиції. Вище наведено деякі дані, особливо щодо розвитку тваринництва, які підтверджують подальше наростання кризових явищ у сільському господарстві країни. З метою відновлення позицій на основних стратегічних напрямках аграрного виробництва (забезпечення належного рівня продовольчої безпеки та стабільної ситуації в економіці) найвагомішими складовими державної системи підтримки повинні бути:

1. Надання державою підтримки техніко-технологічного оновлення виробництва агропромис-

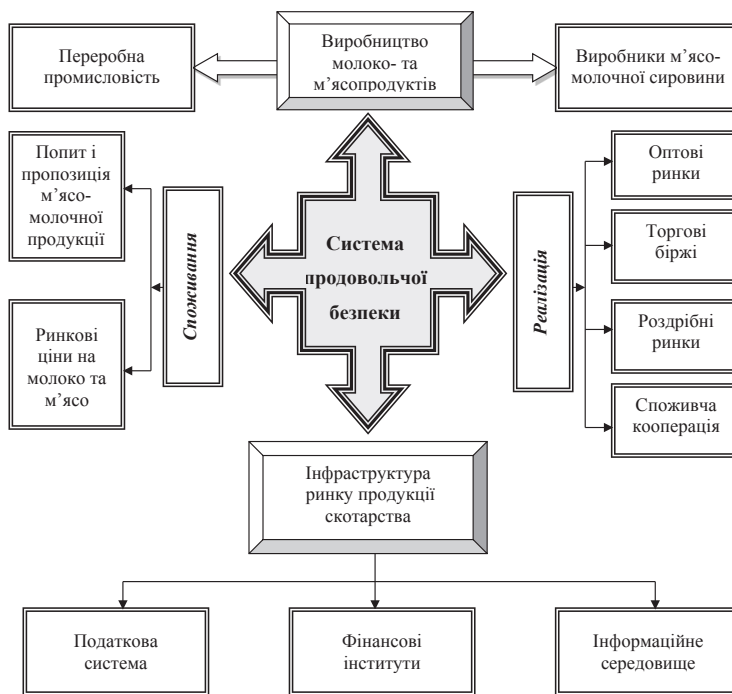

Рис. 1. Організаційно-економічна система продовольчої безпеки

Джерело: власні дослідження

лової продукції, створення належних умов для незалежного розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності в агропромисловій сфері;

2. Фінансування державних цільових програм (селекції в рослинництві, племінної справи в тваринництві);

3. Вдосконалення податкової і бюджетної політики;

4. Використання спеціального режиму кредитного забезпечення аграрних товаровиробників та забезпечення часткового відшкодування відсоткових ставок за одержані ними від комерційних банків кредитні ресурси;

5. Фінансове забезпечення страхування ризиків аграрного виробництва;

6. Забезпечення паритету у міжгалузевій взаємодії аграрної сфери з іншими галузями економічної системи.

Підвищення рівня платоспроможності попиту населення на продукти харчування. Таким чином, досягнення необхідного рівня продовольчого забезпечення і продовольчої безпеки країни та регіонів передбачає створення умов, за яких вітчизняні товаровиробники здатні ефективно виробляти, переробляти, зберігати і реалізовувати продукти харчування.

Список літератури:

1. Державний комітет статистики. Україна в цифрах 2012. Статистика. – К., 2013.
2. Брийя-Саверена Ж. Психологія смаку / Ж. Брийя-Саверена. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lubing.ru/aboutrink/ brigasavaren/>.
3. Кочетков О.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України / О.В. Кочетков, Р.В. Марков // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 43–49.
4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. – [2-е вид., перероб. і допов.] – К. : ННЦ ІАЕ. – 2012. – 218 с.
5. Хорунжий М. Й. Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники // Економіка АПК. – 2003. – № 6. – С. 9–16.
6. Мазур Н.А. Конкурентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції та основні напрями її підвищення / Н.А. Мазур, М.В. Місюк // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 123–127.
7. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізм / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – С. 198–202.

Мисюк Н. В.

Подольский государственный аграрно-технический университет

ВЛИЯНИЕ РЫНКА МЯСО-МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ НА УРОВЕНЬ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Резюме

Исследована сущность продовольственной безопасности. Отражено влияние рынка мясо-молочной продукции на уровень продовольственной безопасности. Обоснована классификация регионов Украины по функциям на рынке мясо-молочной продукции.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, рынок, мясо-молочная продукция, продовольствие, спрос, предложение.

Misyuk N. V.

Podol'skiy State Agrarian-Technical University

INFLUENCE OF MARKET OF MEAT AND MILK PRODUCTS ON FOOD STRENGTH OF COUNTRY SECURITY

Summary

Essence of food safety is investigational. Influence of market of meat and milk products is reflected on food strength security. Grounded classification of regions of Ukraine on functions at the market of meat and milk products.

Key words: food safety, market, meat and milk products, food, demand, suggestion.

УДК 336.72

Молодецький С. С.

Університет економіки та права «КРОК»

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВПЛИВУ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуті зовнішні та внутрішні методи впливу у протидії рейдерству. Надана характеристика методам впливу та визначено перелік негативних наслідків рейдерства в Україні. Проаналізована практика застосування економічних методів у цій сфері, а також запропоновані рекомендації підприємствам щодо запобігання рейдерству.

Ключові слова: рейдерство, недружнє поглинання, рейдерська атака, методи впливу, економічна безпека, економічна злочинність.

Постановка проблеми. Глобальні зміни в економіці і структурна перебудова, зміни на світових фінансових ринках зумовлюють послаблення фінансового регулювання, розвиток інформаційних технологій, появу нових фінансових інструментів, макроекономічну незбалансованість, високі реальні процентні ставки. Усім відомі негативні наслідки, що супроводжують всеосяжний процес трансформації економічної системи, яку переживає наша держава. Докорінно змінилися як мотиви, так і умови господарювання, в яких доводиться діяти українським підприємствам. Багато українських підприємств так і не змогли знайти своє місце в нових умовах та налагодити ефективну роботу, чимало з них перебувають на грані банкрутства.

Рейдерство, як загроза економічній безпеці України, не дивлячись на те, що є порівняно новим явищем в українському суспільстві, стало однією з найпопулярніших тем сьогодення не тільки серед підприємців та професійних юристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність розробки методів протидії економічній злочинності, зокрема рейдерству, зумовлена практичними потребами захисту прав і свобод громадян, подальшого реформування системи влади, розробки нової політики, стратегії і тактики протидії сучасним кримінальним загрозам та негативним соціальним реаліям, що відповідає життєво важливим інтересам та прагненням народу України.

Концептуальні основи проблеми рейдерства та способи його подолання були і є об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: Д. Андреева, Б. Андрушківа, П. Берназа, М. Белкіна, І. Богатирьова, Д. Брагіна, В. Галунько, Н. Гуторова, О. Дічека, А. Єфименка, Р. Кальницького, А. Киреева, Е. Кісілюка, В. Куца, В. Лапчука, В. Мамутова, А. Марущака, С. Москаленка, А. Орлеана, Г. Паламарчука, О. Пащенко, В. Плакіді, З. Тарханова.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. За межами дослідження залишилися питання характеристики економічних методів впливу у протидії рейдерству а також дослідження методів впливу як складової механізму протидії рейдерству.

Таким чином, **метою статті** є дослідження методів впливу як складової механізму протидії рейдерству. Класифікація та характеристика економічних методів впливу у протидії рейдерству.

Викладення основного матеріалу. Загальновідомо, що методи впливу – категорія універсальна. Характерно, що часто їх розглядають невиправдано розширено, тому кількість методів переходить межі засвоєння і використання, що зрештою породжує проблему.

В загальному значенні метод означає спосіб діяльності, який переслідує досягнення певної мети; сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності [1]. В більшості випадків це поняття застосовують як визна-

чення способу практичної діяльності, прийому або образу дії. Широко його використовують і у сфері кримінології, де методи визначають як «глобальні стратегіко-тактичні діяння на ті явища, які породжують або сприяють виду та проявам злочинності, котрі містять потенційні можливості системи боротьби зі злочинністю» [2, с. 152] або як «різноманітні форми організації, контролю і управління практичною діяльністю соціальних суб'єктів» у сфері протидії злочинності [3, с. 75].

У цьому значенні і слід надалі розуміти методи протидії економічній злочинності, тобто як способи цілеспрямованої, організуючої діяльності людей. В цілому ж система впливу на економічну злочинність є «обумовленим (генетичний вектор) існуванням минулої злочинності складним утворенням, цілісною і впорядкованою сукупністю соціальних інститутів, організація і діяльність яких мають основним соціальним призначенням (функціональний вектор) внесення позитивних змін в майбутній стан цього негативного соціального явища» [4, с. 15].

Слід особливо підкреслити, що методи направлені на досягнення поставлених цілей діяльності, вирішення її задач. Довгий час вважалося, що для теорії і практики важливою є, перш за все, розробка проблеми методів і впливу в широкому і вузькому змістовних значеннях, тобто щодо загальної і індивідуальної профілактики злочинів [5, с. 39].

Проте джерелом виникнення проблеми методів є рівень впливу, хоча і сутність методів може бути зрозумілою лише у зв'язку з тією або іншою практичною діяльністю. В зв'язку з цим нам уявляється, що методом в механізмі діяльності є деякий засіб, який стоїть на суб'єктивній стороні і через який суб'єкт співвідноситься з об'єктом. Тут необхідно підкреслити, що саме в об'єктах, цілях і умовах діяльності слід шукати специфіку тих або інших методів.

Методи впливу є складовою ланкою в ланцюзі інтеграційних зв'язків соціально-правового механізму протидії економічній злочинності: цілі впливу – принципи впливу – методи впливу – прийоми впливу. Зауважимо, що зв'язок методів з принципами є цілком закономірним, оскільки без методів і принципів неможливо досягнути поставлених цілей протидії. Методи, як і принципи, в цій діяльності – тільки частина, без якої неможливим є загалом. Вони один без одного ніщо. Доказом цьому є і те, що методи виступають як способи реалізації принципів, останні складають основу методів. Принципи ж базуються на цілях.

Прийнято вважати, що методи впливу – це методи здійснення функцій управління. При цьому конкретна діяльність зі здійснення функцій управління має і відповідні методи. Це значить, що методи завжди пов'язані з конкретною функцією, яка зрештою визначає зміст методу. Іншими словами, цілеспрямований системний вплив на керований об'єкт може здійснюватися за допомогою різноманітних методів. Вони і їх зміст відображають процес розвитку даного феномена.

Саме тому важливе значення при характеристиці методів впливу у протидії рейдерству відіграє та обставина, що вони обумовлені об'єктивними процесами в суспільстві, конкретно-історичними умовами, характером керованих об'єктів, змістом вирішуваних задач і т. д. Разом з тим неприпустимо применшувати значення суб'єктивного чинника, бо від компетентності, наукової підготовленості, професійного рівня, наявності тих

або інших професійних навичок, уміння ухвалювати правильні рішення багато в чому залежить їх виконання.

Система методів загального впливу характеризується низкою істотних ознак, які обумовлені її спрямованістю і особливостями функціонування. Вказані методи направлені, з одного боку, на ліквідацію, нейтралізацію або локалізацію криміногенних чинників, з іншого – на зміцнення і розвиток антикриміногенних чинників. Вони застосовуються відповідними суб'єктами в рамках їх повноважень і охоплюють ті сфери соціальної життєдіяльності, де діють детермінанти злочинності, ті процеси, які надають негативний продукуючий вплив на вчинення рейдерських захоплень.

У кожному конкретному методі впливу певним чином поєднуються і взаємодіють: зміст, спрямованість, організаційна форма і технологія реалізації. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно провести аналіз даних методів з цих чотирьох позицій, тобто провести їх класифікацію і виділити загальне і специфічне. Відомо, що будь-яка класифікація є лише схематичним, формалізованим відображенням реальності. Насправді всі методи тісно пов'язані між собою.

За змістом можна виділити: економічні, адміністративні і соціально-психологічні методи впливу. Характерно, що це – найпоширеніша класифікація, яка, на наш погляд, не може братися під сумнів. Зупинимося на економічних методах впливу.

Загальновідомо, що головну роль в підвищенні ефективності економіки, особливо в умовах товарно-ринкових відносин, належить власне економічним методам управління. Під ними звичайно розуміють «способи і прийоми господарювання, засновані на використанні економічних законів і інтересів, які дозволяють організувати виробничу діяльність, а також прямо і побічно стимулювати зацікавленість колективів і окремих працівників в досягненні економічних результатів».

В основному це економічні методи, засновані на співвідношенні матеріальних, трудових і фінансових ресурсів країни і їх розподілі в цілях забезпечення належного рівня життєдіяльності. Названі методи, на нашу думку, в системі соціально-правового механізму протидії злочинності використовуються недостатньо. Цілеспрямований вплив здійснюється, головним чином, на рівні окремих підприємств, рідше – сегментів економіки, причому чим масштабнішими є економічні акції, тим менш конкретними є заходи.

Вивчена нами практика застосування економічних методів свідчить, що передбачені різними програмними документами у сфері протидії злочинності заходи частіше за все застосовуються для запобігання посягань на власність і рідко в цілях попередження інших злочинів. Так, економічні методи застосовуються для усунення або нейтралізації таких значущих криміногенних чинників, як безгосподарність, безконтрольність, халатність, незадовільний стан охорони, недосконалість нормування витрат сировини і т. п.

Проте в Україні в даний час лише призупинено процеси криміналізації економіки. Неврегульованість багатьох проблемних питань власності, відсутність контролю законності нарощування капіталів, які використовуються в ході приватизації, розбалансування фінансово-кредитної системи, високий ступінь монополізації при одночасній свободі цінорегулювання, недоліки в системі оподаткування та інші чинники не тільки усклад-

нюють економічну ситуацію, але і стимулюють рейдерські захоплення. Взагалі практично у всіх сферах економіки продовжує залишатися високим рівень розкрадань, ухилень від оплати податків, махінацій з фінансовими ресурсами.

Розглянемо деякі особливості вживання методів даного рівня на прикладі протидії недружньому поглинанню і протиправному захопленню підприємств (рейдерству).

За оцінками експертів інвестиційних компаній, щорічний обсяг сегменту поглинань і злиття в Україні складає близько 3 мільярдів доларів. Дві третини поглинань мають недружній характер рейдерських захоплень. Проблема набула системного характеру, оскільки у 2005–2013 рр. до схем протиправного поглинання чи захоплення підприємств почали широко залучатися державні органи, суди, державна виконавча служба, правоохоронні органи. Тому було ініційовано створення механізмів протидії цьому негативному економічному процесу. Постановою Кабінету Міністрів України № 257 від 21 лютого 2007 р. утворено Міжвідомчу комісію з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств [6].

Відповідно до п. 4 Положення про вказану Міжвідомчу комісію основними її завданнями є: збирання і моніторинг інформації про методи поглинання та захоплення підприємств, що призводить до погіршення інвестиційного клімату в Україні; забезпечення взаємодії органів державної влади, зокрема правоохоронних органів і органів державної виконавчої служби, з питань посилення протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств; напрацювання комплексу заходів щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, а також удосконалення механізму регулювання в сфері реалізації корпоративних прав учасників господарських товариств та інвесторів; проведення оперативного обміну між органами державної влади та громадськими організаціями відповідною інформацією.

Аналіз результатів діяльності Комісії дозволяє стверджувати, що в її роботі впроваджується системний підхід до вирішення проблеми: з одного боку, вдосконалення правового поля щодо безумовного захисту основи основ ринкової економіки – прав власності, з іншого боку – тверде, послідовне втілення практичних рішень, які прийматиме комісія щодо конкретних ситуацій.

Вже протягом перших місяців роботи Комісією здійснено наступні кроки:

- в економічній площині – підготовлено проекти урядових рішень щодо впорядкування додаткових емісій акцій, відновлення платоспроможності державних підприємств, репрофілювання та відчуження земельних ділянок підприємств з державною долею власності, внесення змін в функціонування ринку цінних паперів та приватизаційні процеси;

- у сфері удосконалення законодавства – розроблено проект Закону України «Про акціонерні товариства» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств)», яким, зокрема, передбачається внесення змін до таких законодавчих актів: Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Закон України «Про виконавче провадження», Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», Закон України «Про третейські суди»;

- у сфері правоохоронної діяльності – Міністерству юстиції, правоохоронним і контролюючим органам доручено перевірити законність судових рішень, а також вивчити питання щодо притягнення до відповідальності суддів, які виносили рішення й ухвали, що сприяли протиправному захопленню підприємств.

За деякими даними кількість рейдерських операцій з початку 2007 р. скоротилась у 6 разів [7, с. 5], що свідчить на користь вжитих заходів та стимулює активне впровадження подібних організаційних структур в інші види діяльності щодо протидії злочинності.

Організуючий вплив держави на суспільні відносини, що складаються у сфері виконавчої і розпорядчої діяльності, здійснюється за допомогою адміністративних (організаційно-розпорядчих) методів. Частота їх застосування у відповідній системі впливу фахівцями оцінюється відповідно в 33% і 25%. Ці методи характеризуються адміністративним підпорядкуванням керованого об'єкта суб'єкту управління. Це значить, що суб'єкт управління в межах наданих йому повноважень дає обов'язкові для виконання розпорядження: які діє вчинити, від яких відмовитися. По суті, це директивні методи впливу. В адміністративних методах виражається владна природа управлінської діяльності.

Характерно, що в нинішніх умовах ці методи стали об'єктом серйозної критики. В зв'язку з цим слід зазначити, що їх негативна оцінка пов'язана з попереднім досвідом застосування. Йдеться про систему, яка абсолютизує і застосовує тільки адміністративні методи впливу.

Майже всі спеціалісти в сфері протидії рейдерства радять: рейдерського нападу краще запобігти, ніж у ньому перемогти. Абсолютна більшість поглинань формально базується на помилках акціонерів або менеджменту підприємства при управлінні останнім. При правильному розрахунку захоплення підприємства обходиться дешевше, ніж законна купівля його акцій. Часто те, що ззовні видається як корпоративний конфлікт, звичайний господарський чи трудовий спір, – прояв рейдерської атаки.

Відзначимо, що в зарубіжній практиці незаконного захоплення контролю над підприємством прийнято виділяти три основних інструменти: тендерна пропозиція, боротьба за дорученням, скупка акцій на фондовому ринку. На Заході рейдерство майже відсутнє. Воно не притаманне країнам, законодавство яких не має істотних прогалин у законодавстві, рівень корупції в яких невисокий.

Українська практика насильницького поглинання істотно відрізняється від закордонної. З одного боку, використовується доволі обмежений арсенал правових і фінансових інструментів. З іншого, – вітчизняні рейдери пішли власним шляхом, широко й успішно використовуючи технології, що практично не мають аналогів у світовій практиці.

Висновки і пропозиції. Протидіяти недружнім поглинанням можна внутрішніми, доступними для підприємств та зовнішніми методами. Одним із внутрішніх методів є розвиток економічної безпеки підприємства. Насамперед, тут йдеться про підвищення рівня корпоративної культури. Потрібно виконувати свої зобов'язання перед всіма акціонерами, дбати про соціальний захист своїх працівників, проводити постійний контроль над діяльністю менеджменту. Що стосується зовнішніх методів, то до них

належать: вдосконалення українського законодавства, чітка державна позиція щодо недружніх поглинань, активна участь громадськості. До основних проблем, які сьогодні перешкоджають зміцненню економічної безпеки підприємництва та боротьбі із рейдерством у регіонах України і на вирішення яких має бути спрямована послідовна й активна державна регіональна політика, відносяться: відсутність повноцінного ринкового середовища; незавершеність формування інституційної бази економічної політики; незбалансованість державної регуляторної політики; недосконалість бюджетної політики; зловживання монопольним становищем цінового характеру; збільшення кількості рейдерських атак, корупційних та дискримінаційних дій щодо підприємств; недосконалість судової системи, корупційність органів влади та відсутність державних інститутів, які б ефективно захищали права власника; низький рівень конкурентоспроможності підприємств та їх інноваційної активнос-

ті; незадовільні показники фінансового стану та ефективності функціонування підприємств і використання ними ресурсного забезпечення; негативні тенденції щодо кількості діючих та новостворюваних підприємств, а також обсягів їх господарської діяльності тощо. Зауважимо, що недієздатність правової системи, недосконалість судової влади, відсутність державних інститутів, які б ефективно захищали права власника, корумпованість органів влади, низький рівень правової культури, правовий нігілізм як у суб'єктів господарювання, так і представників органів влади та сумнівна передісторія приватизації державних об'єктів – це лише деякі причини виникнення недружніх поглинань в Україні.

Головними негативними наслідками рейдерства в Україні є: дестабілізація роботи вітчизняних підприємств; руйнування трудових колективів та соціальні конфлікти; формування несприятливого інвестиційного клімату держави; сповільнення темпів промислового розвитку країни.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник української мови / Упор. Т.В. Ковальова. – Харків : Фоліо, 2005. – 767 с.
2. Голіна В.В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове та кримінологічне дослідження: Монографія. – Х. : Регіон-інформ, 2004. – 212 с.
3. Игошев К.Е., Шмаров И.В. Социальные аспекты предупреждения правонарушений (проблемы социального контроля). – М. : Юрид. лит., 1981. – 180 с.
4. Комплексное изучение системы воздействия на преступность (методологические и теоретические основы) / Под ред. П.П. Осипова. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1978. – 150 с.
5. Алексеев А.И., Герасимов С.И., Сухарев А.Я. Криминалогическая профилактика: теория, опыт, проблемы. Монография. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 496 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України № 257 від 21 лютого 2007 року «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств».
7. Іменем Закону. – 2007. – № 22. – 31 с.

Молодецкий С. С.

Университет экономики и права «КРОК»

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ВЛИЯНИЯ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РЕЙДЕРСТВУ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье рассмотрены внешние и внутренние методы воздействия в противодействии рейдерству. Дана характеристика методам влияния и определен перечень негативных последствий рейдерства в Украине. Проанализирована практика применения экономических методов в этой сфере, а также предложены рекомендации предприятиям по предотвращению рейдерству.

Ключевые слова: рейдерство, недружественное поглощение, рейдерская атака, методы влияния, экономическая безопасность, экономическая преступность.

Molodetskiy S. S.

University of Economics and Law «KROK»

APPLICATION OF METHODS OF INFLUENCE IN THE SPHERE OF COUNTERACTION TO RAIDING IN UKRAINE

Summary

In article external and internal methods of impact in counteraction to raiding are considered. The characteristic is this to methods of influence and the list of negative consequences of raiding in Ukraine is determined. Practice of application of economic methods in this sphere is analysed, and also recommendations are offered the entities on prevention to raiding.

Key words: raiding, unfriendly absorption, raider attack, influence methods, economic safety, economic crime.

УДК 338.48 (477)

Нездойминов С. Г.

Одесский национальный экономический университет

РОЛЬ КРУИЗНОГО БИЗНЕСА В РАЗВИТИИ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены роль круизного бизнеса в глобализации и интеграции региональных рынков туризма, динамика развития региональных рынков морских круизов, актуальные вопросы модернизации круизной инфраструктуры украинских портов Черноморского круизного региона, их взаимодействия с международными круизными операторами. Проанализированы возможности развития рынка круизного бизнеса в Украине. Выделены основные тенденции и направления туристического спроса. Рассмотрены проблемы, касающиеся возрастающего влияния круизной индустрии на морехозяйственный комплекс и международные туристические потоки, даны рекомендации по развитию круизной отрасли в Черноморском круизном регионе.

Ключевые слова: круизный бизнес, международная интеграция, европейский круизный рынок, Черноморский круизный регион, морехозяйственный комплекс.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. В последние десятилетия круизные путешествия входят в десятку ведущих трендов международного рынка туризма. Повышение роли круизного судоходства с конца прошлого века, исследователи связывают с концентрацией инвестиционных ресурсов в строительстве лайнеров с повышенной пассажиреместимостью. Интенсивность развития глобального круизного рынка, который формируется на основе увеличения пассажиреместимости судов нового поколения и повышения качества предоставляемых услуг ведущими мировыми операторами, заставляет специалистов усилить внимание к исследованиям и прогнозам развития мирового и региональных круизных рынков. Процессы интеграции круизного бизнеса в международную экономику и расширения регионов его позиционирования, ряд прикладных и научно-теоретических проблем морского торгового судоходства, модернизации круизной инфраструктуры портов требует разработки государственных приоритетов в сфере развития международного туризма в Украине.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы современного торгового судоходства, развития круизного бизнеса в Украине и России, международного морского туризма и роли портов в приеме и обслуживании круизных туристов исследовались в трудах специалистов: И.А. Голубковой, А.В. Бабкина, Ю.В. Макогона, Питера Уайльда и др. [1-4]. В целом их выводы сводятся к необходимости развития круизного судоходства, международной интеграции транспортных коммуникаций, модернизации инфраструктуры морских портов. В то же время исследователями не проводился анализ международного рынка морских круизных услуг и перспектив развития круизного бизнеса в условиях международной интеграции Украины. В этой связи необходимым является проведение дополнительных исследований современного состояния круизного бизнеса, анализ проблем обслуживания международных туристов в морских портах Украины.

Цель статьи – анализ влияния круизного бизнеса на развитие международного туризма в причерноморских регионах Украины и разработка направлений совместной деятельности морских портов, субъектов туристического бизнеса и органов местного управления по развитию круизного рынка.

Изложение основного материала исследования. Круизное судоходство выполняет ряд важнейших функций эффективного использования приморского размещения производственного и рекреационного потенциала морехозяйственного

комплекса регионов. Специалисты считают, что Причерноморский регион Украины обладает природно-климатическими условиями сезонного развития круизного судоходства. Решающую роль в развитии международных транспортных систем, модернизации украинского торгового флота, приданию нового формата экономики морехозяйственного комплекса страны должна сыграть Морская доктрина Украины [5]. Проведенные исследования по основным региональным рынкам мирового морского круизного туризма, показывают следующие тенденции. Если в 2002 году, основной показатель деятельности круизных операторов по общему количеству пассажиро-ночей, проведенных туристами на круизных судах европейских направлений, составлял примерно две пятых от количества пассажиро-ночей в круизах на Карибском направлении (около 13 млн пассажиро-ночей против 31 млн). А уже в 2011 году операторы европейского рынка круизных перевозок увеличили их объем до 45 млн пассажиро-ночей, в сравнении с их объемом в 49-50 млн на Карибском направлении. В 2010 г. мировой объем перевозок круизных туристов составил 18,7 млн человек [6]. Анализ рыночных сегментов за 2009–2011 годы свидетельствует о том, что основными потребителями круизных услуг – около 11 млн туристов – являются североамериканцы. За ними следуют примерно 5,5 млн (в 2009 г. – 3,4 млн) туристов из Европы. Количество туристов из стран Европы в 2010 году увеличилось на 2,0 млн, в сравнении с 2009 г. Из европейцев в 2011 году наиболее страстными поклонниками морского туризма оказались жители Великобритании – 1 млн 621 тыс. пассажиров, за ними следуют немцы – 1 млн 219 тыс., итальянцы – 889 тыс., испанцы – 645 тыс. и французы – 387 тыс. По прогнозам специалистов в 2017 году морские круизы совершат 6,8 млн жителей Европы (рис. 1). Согласно данным за 2011 г. на долю круизного рынка Черного моря приходится лишь 1% европейского круизного рынка судоходов, в то время как рынок Западного Средиземноморья составляет 47%, а на долю региона Восточного Средиземноморья приходится 33% от всех проведенных пассажирами на борту круизных судов ночлегов [7].

Зарубежные специалисты отмечают рост валового круизного продукта. Так, европейская круизная индустрия генерировала в 2010 году доход в размере 35,2 млрд евро, для сравнения в 2009 году – 34,1 млрд евро (см. рис. 2). При этом прямые производственные затраты круизных компаний составили 14,5 млрд евро. Всего круизная индустрия Европы обеспечила работой в 2010 году 307526 человек (в 2009 году – 296288 человек) в

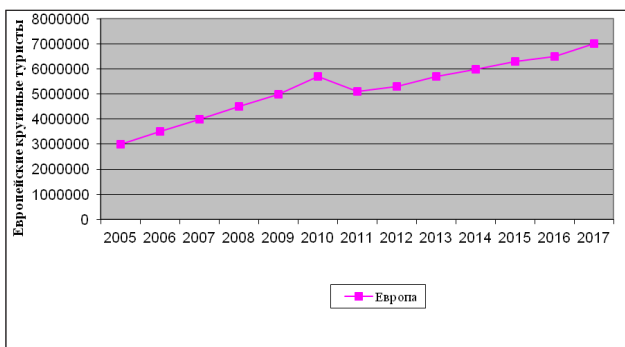

Рис. 1. Прогноз динаміки європейського круїзного туризму до 2017 г., млн чел.

Источник: адаптировано из отчета Европейской Круизной Комиссии за 2011 г. http://www.europecruisecouncil.com/ecc_report_2010_2011.pdf

разных регионах. Обратим внимание, что каждый вложенный миллион в круизный бизнес в Европе создает 21 рабочее место, со средней зарплатой служащих в 30 тыс. евро в год [7]. Великобритания – главный рынок-донор круизных пассажиров в Европе и второй по объему прямых расходов туристов. В 2011 году их траты в круизах составили 2,8 миллиарда евро, что на 10,1% больше показателя годом ранее. Второе место в Европе среди сегментов круизных пассажиров, а также по объему строительства и ремонту круизных лайнеров занимает Германия.

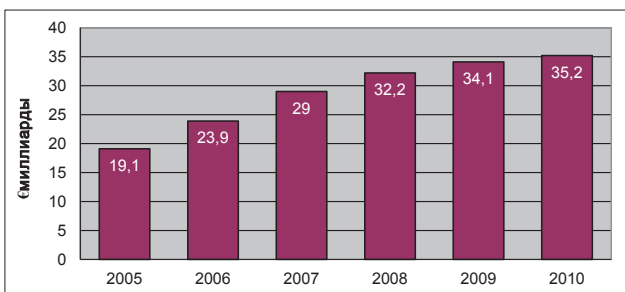

Рис. 2. Сукупний дохід круїзної індустрії, зосередженої в Європі за 2005–2010 гг.

Источник: адаптировано из отчета Европейской Круизной Комиссии (ЕСС) за 2011 г. <http://www.europecruisecouncil.com>

Самыми востребованными пассажирскими портами в Европе в 2011 году по приему круизов являются: Барселона (около 2,66 миллиона человек), Чивитавеккья (2,4 миллиона) и Венеция (около 1,79 миллиона), Пирей (1,56 миллиона) и Саутгемптон (почти 1,45 миллиона). Более 455 тысяч туристов, согласно данным ЕСС (Европейский Круизный Совет) в 2011 году, обслужил порт Санкт-Петербурга, который занял четвертое место в десятке самых крупных портов Северной Европы. Италия, Испания и Великобритания лидируют по итогам 2011 года по количеству круизных пассажиров, начавших свое путешествие в портах этих стран. Кроме того, Италия также лидирует по числу посетивших ее пассажиров – около 6,5 миллиона туристов было зафиксировано в портах страны в 2011 году. На втором месте – Испания, где зарегистрировано 5,2 миллиона пассажиров. На третьей строчке – Греция, принявшая 4,8 миллиона человек. В пятерку стран-лидеров по посещаемости пассажирами круизных лайнеров вошли также Франция (почти 2,17 миллиона) и Норвегия (почти 1,95 миллиона) [8]. В 2011 году

пассажиры и члены экипажей во время стоянок в европейских портах потратили на приобретение товаров, включая ювелирные изделия и предметы одежды, более 3,4 миллиардов евро, что на 10,7% превышает показатель 2010 года. Согласно данным ЕСС в 2010 году круизы в Европейском регионе выполняла 41 круизная европейская компания, представленная 120 круизными лайнерами. Кроме того, перевозкой пассажиров занимались 76 кораблей 25 круизных линий с других континентов. Также, согласно прогнозам ЕСС, к 2016 году в Европе запланировано построить 24 новых лайнера, способных взять на борт в общей сложности более 67 тысяч пассажиров, а сумма инвестиций за этот период в круизную индустрию может составить более 12 млрд. евро [9].

На наш взгляд, круизным операторам туристического рынка следует обратить внимание на динамику выездного туристического потока в странах «новой волны». Так, авторы специального исследования, проведенного «World Travel Monitor» по заказу ITB Berlin, в так называемых странах БРИК (Бразилия, Россия, Индия и Китай) не выявили никакой взаимосвязи между выездным туристическим потоком, финансовым благополучием и плотностью населения. Из четырех названных стран Россия отличается наиболее неоднородной степенью населенности своей территории, в экономическом плане она занимает третье место, однако, что касается выездного туристического потока, по этому критерию россияне неизменно находятся на первом месте. Они путешествуют в 1,3 раза чаще, чем китайцы, совершают в 3,4 раза больше туров по сравнению с гражданами Индии и в 4,6 раза больше, чем бразильцы. Да и по темпам роста объема выездного туристического потока Россия занимает лидирующие позиции. Если пять лет назад за рубеж выехали 15,9 млн россиян и 13 млн китайцев, то по данным новейших исследований сегодня из России за рубеж отправляются 23,8 млн. человек, а из Китая (не считая поездок в Гонконг и Макао, которые остаются самыми востребованными направлениями) – 18,3 миллиона. В течение периода исследования спрос россиян на путешествия вырос на 50 процентов против 41% роста этого показателя в Китае. В структуре выездного туристического потока стран БРИК, Индия и Бразилия стойко числятся в отстающих. Отметим, что Индия с ее 7 млн поездок за рубеж обгоняет Бразилию (5,2 млн.). Экономический рост, который они демонстрируют последние пять лет, сопровождается ростом и этого показателя. В Индии он прибавил 30% (в 2006 г. – 5,4 млн. поездок), а в Бразилии вырос на целых 85% (в 2006 г. здесь зарегистрировали 2,8 млн путешествий за рубеж). Бразильская статистика выглядит скромнее, а экономический рост менее убедительно, чем в Индии. С другой стороны, из стран БРИК именно Бразилия отличается впечатляющей динамикой рынка. Сопоставляя Китай и Россию, которые на протяжении целого ряда лет демонстрируют высокие показатели выездного туризма, аналитики на первое место выводят Россию, с ее более активными темпами роста по сравнению с Китаем. Эксперты утверждают, что практически невозможно установить корреляции между экономическим положением в стране и состоянием выездного туризма. При своей суммарной популяции, приближающейся к трем миллиардам человек, хотя она почти в шесть раз превышает тот же показатель для ЕС (около 500 млн. человек), граждане стран БРИК по-прежнему выезжают за границу гораздо реже. Так, в 2011 году они совершили 54 млн. по-

ездок за рубеж, что примерно в шесть раз меньше по сравнению с гражданами ЕС (345 млн. поездок). Однако в целом объем выездных туров граждан БРИК продолжает расти. Пять лет назад они совершили зарубежных поездок в девять раз меньше по сравнению с жителями Европы. Как отмечает руководитель Аналитического центра Travel & Logistics (Мессе, Берлин) д-р Мартин Бак, «показатели турпотока стран БРИК, особенно России, внушают солидную долю оптимизма, суля большие перспективы для принимающих государств, регионов и направлений, для их профильных сегментов. Все это свидетельствует о том, что страны БРИК догоняют и перегоняют не только в экономическом плане, но и в выездном туризме» [10].

Отметим, что интеграционные процессы в круизной индустрии привлекают внимание исследователей к тенденциям круизного рынка в Китае. «Беспрецедентные темы роста китайского населения» дают «колоссальный шанс» круизным компаниям, аккредитованным в Поднебесной, – утверждает Т. Писли, автор отчета «Seatrade Research Report» [11]. Активная поддержка китайских партнеров обещает стать и одним из ключевых факторов в развитии нового перспективного направления турбизнеса Дубая – сферы организации и проведения круизов. За прошедшее десятилетие количество посетивших Дубай пассажиров круизов выросло более чем в 55 раз, с 7 тыс. человек в 2001 году до почти 400 тыс. в 2010 г. Этот впечатляющий рост, разумеется, сыграл не последнюю роль в превращении Дубая в один из самых развитых морских транспортных узлов Ближнего Востока. По оценкам аналитиков, в будущем основным партнером Дубая по круизному бизнесу и главным «поставщиком» пассажиров круизных лайнеров, посещающих эмират, станет Китай. Как и в Дубае, такой впечатляющий рост был связан непосредственно и с открытием нового круизного терминала в Тяньцзине, пассажироподъемность которого составит 500 000 туристов в год.

В отличие от Китая, главной особенностью современного украинского рынка морского круизного туризма является почти полное отсутствие спроса украинских туристов на внутренние Черноморские круизы. К этому следует добавить и отсутствие программы развития транзитно-транспортной составляющей морского круизного бизнеса. После неудачных попыток туроператорами возродить отечественный круизный флот украинские туристы полностью переориентировались преимущественно на европейские круизы, активно предлагаемые мировыми круизными компаниями. В то же время с каждым годом увеличивается встречный поток иностранных туристов на круизных судах, прибывающих в порты Украины. Объясняется это тем, что в наиболее освоенных бассейнах Карибского и Средиземного морей кру-

изным судам становится тесно. Например, если в 2009 г. в Средиземноморье осуществляли перевозки 152 круизных судна, общей вместимостью около 20 тыс. пассажиромест, то по прогнозам специалистов к ним добавятся еще не менее 20 из 40 строящихся сейчас, включая мега-лайнеры длиной 290-360 м и вместимостью 2,5-5 тыс. туристов. Всего общим объемом до 84 тыс. пассажиромест. В то же время из всех черноморских круизных портов Одесский порт является флагманом по приему морских круизов, обеспечив прием в 2011 году 66785 круизных туристов (табл. 1)

По данным доклада CLIA Europe's 2012 «Круизная индустрия: вклад круизного туризма в экономики стран Европы» в настоящее время европейские судовладельцы выполняют почти 20 заказов на постройку новых лайнеров с общей пассажироместностью более 60 000 туристов с суммарной стоимостью выше €10 млрд. Через три года эти лайнеры поступят во владение круизных компаний, находящихся в разных частях мира. Борьба за клиентов заставляет круизные компании искать новые маршруты и рынки сбыта своих услуг. Черноморский регион получает новые перспективы, так как, по сути, станет частью круизных маршрутов Средиземноморского круизного рынка. В результате перегруппировки западными операторами круизных линий в 2010 г. Ялтинский, Одесский, Севастопольский и Феодосийский морские порты вместе взятые приняли около 180 круизных кораблей, а уже в 2012 году только один Одесский порт принял 121 круизное судно. Пассажиропоток (туристов, прибывших морем) составил 61 273 человека, что на 10 044 чел. больше, чем в 2011 году, без учета речных круизов [13]. Увеличение средней пассажироместности флота ведущих круизных операторов – это серьезная проблема для украинских портов и принимающих турфирм, поскольку это обстоятельство требует структурных изменений развития портовой и туристской инфраструктуры, в том числе увеличения автопарка экскурсионных автобусов и профессиональных гидов-переводчиков. Следует отметить, что инфраструктура украинских портов не приспособлена для приема мегалайнеров. Исключение составляет Одесский морской порт, который может непосредственно у причала принимать суда длиной не менее 240 м с осадкой 8,5 м. Пропускная способность пассажирского терминала Одесского порта – до 4 млн. человек в год. Он способен принимать до пяти теплоходов одновременно. Поэтому помимо доходов, которые получают владельцы объектов туристической инфраструктуры Крыма и Одессы за обслуживание сходящих на берег туристов, в перспективе, если спрос на круизы по Черному морю будет расти, солидных инвестиций можно ожидать и самим портам. По оценке Питера Уайльда, руководите-

Таблица 1

Количество круизных туристов в черноморских портах-членах Ассоциации «Medcruise» в 2003–2011 гг. (тыс. пасс.) [12]

Порт	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Батуми			707	1852	1647	1497	4127	3127	2564
Констанца	5034	6164	10780	15935	15896	24207	8516	21286	23878
Одесса	74400	83900	87700	103300	105200	45750	31550	66010	66785
Севастополь	15345	22357	21768	20614	33166	38049	35447	16671	15940
Синоп	445	1650	1097	2279	1320	2632	8436	5266	5768
Сочи	4029	7155	4414	7156	17832	15162	13467	20055	13072

Данные Ассоциации «Medcruise» 2011 г.

ля компании «P. Wild International», в среднем один европейский турист, выходя на берег в порту судозахода, тратит примерно до 100 евро в день. К примеру, если в 2012 году г. Одессу посетили 184000 круизных пассажиров, то можно полагать, что туристы потенциально могут потратить в городе приема порядка 18,4 млн евро. Подобные инвестиции, по подсчетам компании «P. Wild International», генерируют общие доходы около 45,74 млн евро в год за счет туристического обслуживания местными турфирмами [4]. За круизный сезон 2013 года, который длится с середины марта до первой декады ноября, украинские морские порты посетило 293 океанских круизных судна, что на 98 судозаходов больше, чем в аналогичном периоде 2012 года. Если же учитывать и суда типа «река-море», то общее количество судозаходов в 2013 году составило 408 против 314 в 2012 г. Только судно «Адриана» совершило 60 судозаходов, и тем самым впервые за постсоветский период возобновило постоянные круизы по Крымско-Кавказской линии с заходами в четыре украинских порта (Одесса, Ялта, Севастополь, Феодосия) и два российских. Рост судозаходов на 20% – однозначно серьезный успех для украинских морских портов. В Одесском порту побывало 106 круизных лайнеров с 81367 пассажирами на борту, на три судна больше заходило в Ялту, которую посетило 77880 иностранных туристов. Все это – результат длительной работы, направленной на восстановление и развитие отношений с международными круизными компаниями. Отметим, что из основных поставщиков круизных туристов 99,9% компаний-операторов – иностранные, преимущественно из Карибского бассейна и Западной Европы, которые являются операторами или судовладельцами судов, заходящих в порты Черного моря. Обратим внимание, что одна из крупнейших в мире круизных компаний Royal Caribbean заявила о своем участии в модернизации портов в Одессе, Ялте и Севастополе. Опыт европейских стран доказывает эффективность такой модели сотрудничества государства и круизного бизнеса, главным преимуществом которой является то, что региональный бюджет получает дополнительные средства за счет развития круизного туризма, и земля остается в государственной собственности. Круизный бизнес основан на противопоставлении комфорта пребывания на борту судна и максимальной плотности впечатлений от посещения береговой туристической инфраструктуры. На этом основании в круизном бизнесе формируются конкурентные предпочтения, на базе которых получает дальнейшее развитие судостроение и формирование сетевого сервисного рынка территорий.

Основные перспективы дальнейшего увеличения международного потока туристов, на наш

взгляд, также связаны с необходимостью повышения конкурентоспособности экскурсионного продукта нового типа анимации, реконструкцией Одесского аэропорта, экологизацией городской инфраструктуры. Отметим, что по оценке Всемирного совета путешествий и туризма в 2012 году прямой вклад сферы туризма в ВВП Украины составил 28,8 млрд грн, или 2,2% ВВП. Государственный бюджет получил 38,4 млн грн туристского сбора, что на 38,3% больше, чем в 2011 году, а также 11,85 млрд грн от предоставления услуг украинскими туроператорами. Кроме того, согласно данным Госагентства по туризму Украины, средства размещения принесли бюджету 1,5 млрд грн доходов.

Выводы. Проведённые исследования проблем развития круизного бизнеса в условиях международной интеграции показали, что для успешного функционирования круизного рынка морского туризма необходимо комплексное развитие всех элементов круизного судостроения и соответствующей ему региональной туристской инфраструктуры. Основу для реализации концепции комплексного развития круизного бизнеса и международного туризма в Украине составляют информационный маркетинг, акцентирующий внимание на выявление потребностей туристов и необходимого качества предлагаемого круизного продукта. А также маркетинг баз данных, ориентированный на создание и анализ информации о потенциальных и реальных потребителях круизов, их характеристиках, потребностях и т.п. Эффективность стратегии развития международного круизного туризма в Украине определяется, прежде всего, чёткостью выделения целевых инвестиционных проектов и ресурсов модернизации портовой инфраструктуры, что особенно актуально для новых круизных направлений бизнеса. Как видим, в современных условиях развития круизной отрасли как сектора мировой индустрии туризма с участием морского транспорта торговые порты становятся активной частью большой и очень динамичной конкурентной среды, что ведет к возникновению новых экономических отношений между портами и круизными компаниями. Круизный бизнес начинает играть важную роль и как фактор регионального развития транзитной территории. Развиваются процессы диверсификации и интеграции портовой продукции и услуг для туристов, которые в условиях трансформации экономики выходят за пределы порта. Развитие совместного круизного бизнеса западных туроператоров и их региональных партнеров в Черноморском регионе Украины обуславливает появление предприятий и организаций, связанных непосредственно с туристической деятельностью, коммерческим, информационным, финансовым и другими видами обслуживания круизных судов и туристов.

Список литературы:

1. Голубкова И. А. Макроэкономическая ценность круизного судостроения / И.А. Голубкова // Вісник ДІТБ. – № 16. – 2012. – С. 285–289.
2. Бабкин А.В. Специальные виды туризма / А.В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с.
3. Макогон Ю.В. Украина – держава морская: монографія под ред. Макогона Ю.В. / Ю.В. Макогон, А.Ф. Лысый, Г.Г. Гаркуша, А.В. Грузан. – Донецк : ДонНУ, 2010. – 393 с.
4. Уайльд П. Тенденции в развитии круизного рынка. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://portsukraine.com/node/2580>.
5. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 № 1307. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/13072009>.
6. Market-research. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cruising.org/regulatory/pressroom-research/market-research>.
7. Contribution of Cruise Tourism to the Economics of Europe 2011 Editon, Pdf. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.europeancruiseCouncil.com>.

8. Report 2010-2011. [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.europecruisecouncil.com/content/ecc_report_2010_2011.pdf .
9. Нездойминов С.Г. Основы круизного туроперейтинга: учебное пособие / С.Г. Нездойминов. – Херсон : Издатель Гринь Д.С., 2013. – 320 с.
10. Страны БРИК: Россия лидирует по выездному турпоток. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.tourprom.ru/news/18013/>.
11. Китайцам предрекают будущее круизной индустрии. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://news.tour-inform.com/newsit1205240001.htm>.
12. Круїзне судноплавство як чинник розвитку приморських регіонів України. Аналітична записка. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.niss.gov.ua/articles/1054/>.
13. Итоги круизного сезона в Одесском порту. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.blacksea-cruises.com/index.php?option=com>.

Нездойминов С. Г.

Одеський національний економічний університет

РОЛЬ КРУІЗНОГО БІЗНЕСУ В РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Резюме

У статті розглянуті роль круїзного бізнесу в глобалізації та інтеграції регіональних ринків туризму, динаміка розвитку регіональних ринків морських круїзів, актуальні питання модернізації круїзної інфраструктури українських портів Чорноморського круїзного регіону, їх взаємодії з міжнародними круїзними операторами. Проаналізовано можливості розвитку ринку круїзного бізнесу в Україні. Виділено основні тенденції та напрямки туристичного попиту. Розглянуто проблеми, що стосуються зростаючого впливу круїзної індустрії на морегосподарський комплекс і міжнародні туристичні потоки, дані рекомендації з розвитку круїзної галузі в Чорноморському круїзному регіоні.

Ключові слова: круїзний бізнес, міжнародна інтеграція, європейський круїзний ринок, Чорноморський круїзний регіон, морегосподарський комплекс.

Nezdoymynov S. G.

Odessa National Economic University

THE ROLE OF CRUISE BUSINESS IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM IN UKRAINE

Summary

The article examines the role of cruise business in the globalization and integration of regional tourism markets, the dynamics of the regional markets, sea cruises, topical issues of modernization cruise infrastructure Ukrainian Black Sea ports cruise region, their interaction with international cruise operators. The possibilities of development of the market of cruise business in Ukraine. The basic trends and tourist demand. The problems related to the growing influence of the cruise industry to the maritime complex and international tourist flows, recommendations on the development of the cruise industry in the Black Sea cruise region.

Key words: cruise business, international integration, the European cruise market, cruise the Black Sea region, marine economic complex.

УДК 338.47:656

Орлова О. М.

Прикарпатський інститут імені Михайла Грушевського
Міжрегіональної академії управління персоналом

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В СВІТЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ 2013–2014 РОКІВ

У статті досліджено проблеми та перспективи розвитку транспортно-логістичної системи України внаслідок загострення соціально-політичних суперечностей в українському суспільстві, ускладнення україно-російських відносин та від'єднання Автономної Республіки Крим.

Ключові слова: транспортно-логістична система, Автономна Республіка Крим, залізничний транспорт, трубопровідний транспорт, транзитний потенціал.

Постановка проблеми. Невизначеність та хаотичність у протиканні низки процесів у соціально-економічному та суспільно-політичному житті України, викликаних останніми подіями на геополітичній арені, можуть призвести до економіч-

ної дестабілізації в країні, загострення внутрішніх протиріч у суспільстві, ослаблення економічних зв'язків, нівелювання домовленостей про економічну співпрацю у різних сферах діяльності, що кінцевому результату стане безпосереднім поштов-

хом до деструктивної трансформації економічної системи та її елементів, зокрема й транспортно-логістичної системи. Вона забезпечує зміцнення єдиного економічного й політичного простору України та конкурентоспроможність національної економіки, а тому дослідження проблем та перспектив її розвитку як з теоретичної, так і з практичної точки зору є доволі важливим та актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним питанням розвитку транспортної логістики та функціонування транспортно-логістичної системи присвячені праці таких зарубіжних і вітчизняних дослідників, як Д. Бауерсокса, Р. Баллоу, Є. Бикова, Т. Вань, В. Віннікова, М. Кристофера, Д. Клосса, М. Месаровича, І. Такахари, Д. Уотерса, Ж. Шевальє, Б. Анікіна, О. Альбекова, М. Гордона, А. Кальченко, С. Карнаухова, Д. Костоглодова, Є. Крикавського, Л. Мяснікова, Д. Новікова, О. Новікова, М. Окландера, М. Трихункова, М. Румянцева, В. Николайчука, А. Семененко, Р. Ларіної, В. Сергєєва, А. Смєхова, І. Проценко, Т. Хачатурова, М. Постан та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій з даної проблематики, висока динамічність зовнішнього середовища призводить до перманентних змін у транспортно-логістичній системі України, а тому виникає необхідність у постійному комплексному оцінюванні її стану з подальшим окресленням основних тенденцій розвитку та проблем функціонування.

Мета статті – окреслити основні проблеми та перспективи розвитку транспортно-логістичної системи України, обумовленні соціально-економічними та суспільно-політичними процесами в Україні наприкінці 2013 р. та на початку 2014 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж окреслити основні проблеми та перспективи розвитку транспортно-логістичної системи України у світлі останніх подій 2013-2014 рр., розглянемо як функціонувала й розвивалась національна транспортно-логістична інфраструктура до цього періоду. Зокрема, визначимо частку Автономної Республіки Крим у територіальній структурі транспортно-логістичної системи України та дослідимо, наскільки порушиться її просторова цілісність через від'єднання даної території від України. При цьому також оцінимо ймовірні негативні наслідки, до яких може привести загострення економічних відносин із Російською Федерацією.

Україна з року в рік нарощує власний логістичний потенціал, про що свідчить позитивна динаміка у рейтингу логістичної ефективності Світового банку (Logistics Performance Index). У 2007 р. Україна зайняла 73 місце серед 150 країн із LPI=2,55, у 2010 р. – 102 місце серед 155 країн із LPI=2,57. Вже у 2012 р. відносно рейтингу 2010 р. вдалось підняти на 56 позицій до 66 місця серед 155 країн із LPI=2,85, а у 2014 р. – ще на 5 позицій до 61 місця серед 160 країн із LPI=2,98. Незважаючи на це, національна логістична система потребує модернізації, інноваційних перетворень та суттєвих інвестиційних впливів, щоб наблизитись до рівня країн з найбільш ефективною логістичною системою таких як Німеччина, Нідерланди, Велика Британія, Бельгія та Сінгапур [1].

Щодо вкладу Автономної Республіки Крим у розвиток національної транспортно-логістичної системи, то за останні дванадцять років у даному регіоні [4]:

- середньооблікова кількість штатних працівників підприємств виду економічної діяльності «Діяльність транспорту» скоротилась на 13,6% (в цілому по Україні – на 13,9%). Частка працівників від всіх зайнятих у даній сфері зросла з 4,14% до 4,16%;

- перевезення вантажів автомобільним транспортом зменшились на 0,5 млн. т (в цілому по Україні вони зросли на 320,8 млн. т, за рахунок Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Полтавської та Миколаївської областей). У загальній національній структурі це призвело до зменшення частки регіону від 1,8% до 1,3%;

- перевезення вантажів автотранспортними підприємствами зросли лише на 0,1 млн. т (в цілому по Україні – 22,8 млн. т), що в кінцевому результаті призвело до зменшення частки у загальнонаціональній структурі з 2,1% до 1,8%;

- перевезення вантажів морським транспортом зменшились на 114 млн. т (в цілому по Україні – на 2858 млн. т, за рахунок повного їх припинення в Запорізькій та Миколаївській областях, а також скорочення їх у 3,6 рази в Одеській області та у 15 разів в Херсонській області). Це призвело до того, що частка регіону у забезпеченні перевезень морським транспортом зросла із 9,7% до 14,5%;

- вантажооборот автомобільного транспорту зріс в 1,8 рази (в цілому по Україні – у 3 рази. Зокрема у Закарпатській області у 8 разів, в Миколаївській області – у 6 разів, у Чернівецькій області – в 5,8%, у Харківській області – в 5,6 рази, в Івано-Франківській області – в 4,8 рази, у Кіровоградській області – у 4 рази). Це настільки малий приріст, що частка регіону у загальному вантажообороті автомобільного транспорту по Україні зменшилась із 2,5% до 1,6%;

- вантажооборот автотранспортних підприємств зріс у 1,9 рази (в цілому по Україні – у 3,4 рази);

- вантажооборот морського транспорту скоротився на 59,8 млн. ткм або на 40% (в цілому по Україні – на 5028,7 млн. ткм або на 58,5%). Такий стан справ не завадив регіону зміцнити свої позиції – з 1,8% до 2,7% від загального вантажообороту;

- відновились перевезення річковим транспортом – на рівні 14,7 млн. ткм на рік (або 0,8% загального вантажообороту річкового транспорту);

- середня відстань перевезень однієї тони вантажів автомобільним транспортом зросла з 29 до 55 км (у той час як у Закарпатській області з 39 до 346 км, Івано-Франківській – з 25 до 160 км, у Львівській – з 59 до 179 км, в Одеській – з 25 до 101 км, у Харківській – з 22 до 114 км);

- середня відстань перевезення однієї тонни вантажів автотранспортними підприємствами демонструє кращу динаміку – з 62 до 109 км, хоча на фоні решти регіонів (Закарпатська область – з 188 до 895 км, Івано-Франківська – з 29 до 247 км, Київська – 63 до 272 км, Миколаївська – з 28 до 139 км, Одеська – з 63 до 249 км, Рівненська – з 68 до 230 км, Херсонська – з 15 до 222 км, Черкаська – з 36 до 227 км) вона є не такою значною;

- середня відстань перевезення однієї тонни вантажів морським транспортом скоротилась з 254 до 192 км (в цілому по Україні – з 1362 до 1033 км, у той час як в Херсонській області зросла з 812 до 3204 км, а також м. Київ (зарєєстровані там підприємства) – з 926 до 1391 км);

- кількість вантажних автомобілів у приватній власності збільшилась у 2 рази (в цілому по Україні – у 2,3 рази, в Кіровоградській області – у 5,4

рази, у Миколаївській області – у 4,3 рази, у Закарпатській області – у 3,9 рази, у Полтавській області – у 3,5 рази, у Київській області – у 2,6 рази);

– кількість автозаправних станцій на території республіки збільшилась у 2 рази, що забезпечило підвищення частки регіону у загальній кількості АЗС України з 4,5% до 5,1%.

Розвиток елементів транспортно-логістичної інфраструктури АР Крим в останні десятиліття не розвивався належним чином, про що свідчить невисокий рівень вливання інвестицій (зокрема капітальні інвестиції в діяльність транспорту та зв'язку становили 0,8% від обсягу інвестицій у даний вид економічної діяльності в Україні загалом, а іноземних – 1%), у 2012 р. 59,6% підприємств галузі отримали прибуток (що нижче, ніж в середньому по Україні – 61,6%), рентабельність їх операційної діяльності була на рівні 4% (в середньому по Україні – 5,4; у Миколаївській області – 29,7%; в Одеській області – 12,3%; у Донецькій області – 8,2%), а рентабельність усєї діяльності – 1,1%.

Як бачимо, вклад АР Крим у функціонування та розвиток національної транспортно-логістичної інфраструктури є не настільки суттєвим, щоб від'єднанням регіону спричинити значний дисбаланс у її нормальному функціонуванні.

Щодо загострення політичних та економічних відносин з Російською Федерацією, то це може привести негативних наслідків функціонування транспортно-логістичної системи України, оскільки в основній мірі співпраця з Росією сприяла реалізації транзитного потенціалу України та в більшій мірі традиційний український експорт орієнтований на ринки країн СНД.

Так, у 2012 р. переробка експортних вантажів у морських портах України у країні СНД становила 854,6 тис. т (у т.ч. для Російської Федерації – 615,4 тис. т), у країні ЄС – 25818,6 тис. т, у країні Європи – 709,2 тис. т, у країні Азії – 50802,7 тис. т, у країні Африки – 14644,9 тис. т, у країні Америки – 3855,4 тис. т, у країні Австралії та Океанії – 56,7 тис. т. У свою чергу, переробка імпортих вантажів була наступною: з країн СНД – 207,7 тис. т (у т.ч. з Російської Федерації – 187,5 тис. т), з країн ЄС – 1883,1 тис. т, з країн Європи – 112,6 тис. т, з країн Азії – 5792,5 тис. т, з країн Африки – 3842,7 тис. т, з країн Америки – 4213,3 тис. т, з країн Австралії та Океанії – 357,9 тис. т. Переробка транзитних вантажів: з країн СНД – 35570,5 тис. т (у т.ч. з Російської Федерації – 25044,0 тис. т), з країн ЄС – 855,9 тис. т, з країн Європи – 98,3 тис. т, з країн Азії – 1544,2 тис. т, з країн Африки – 153,0 тис. т, з країн Амери-

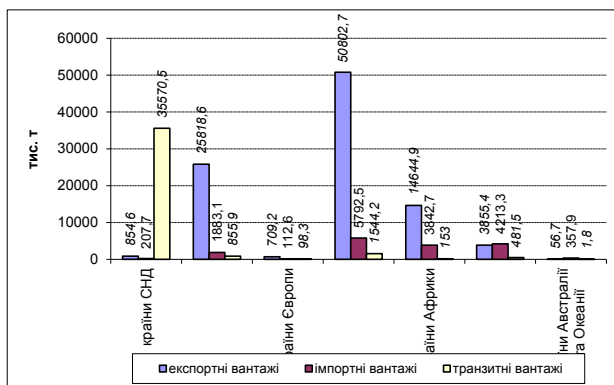

Рис. 1. Переробка вантажів у морських портах України в 2012 р.

Побудовано за: [4]

ки – 481,5 тис. т, з країн Австралії та Океанії – 1,8 тис. т. Як видно з рис. 1 найбільше експортних вантажів переробляється у морських портах для країн ЄС та Азії, а транзитних вантажів – з країн СНД.

Ключову роль у розвитку транспортно-логістичної системи України відіграють залізничний та трубопровідний транспорт, у меншій мірі – автомобільний та морський. Залізничним транспортом здійснюється 51,13% експорту, 42,21% імпорту та 32,78% транзиту вантажів, а трубопровідним відповідно 0,002%, 30,04% та 61,64%.

Найбільше зовнішньоекономічних вантажопотоків через кордон України за рахунок експортних вантажів здійснюється залізничним та трубопровідним транспортом. В основному до країн СНД, ЄС та Азії (рис. 2).

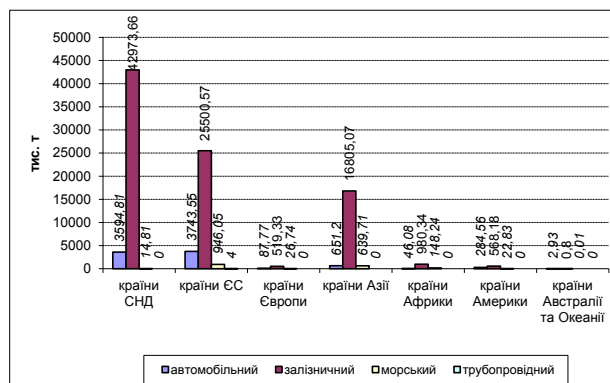

Рис. 2. Експорт вантажів у 2012 р. за видами транспорту

Побудовано за: [4, с. 87-90]

Залізничним транспортом з Російської Федерації імпортується 19865,78 тис. т вантажів (з країн СНД – 26117,25 тис. т, в т.ч. і з РФ), а трубопровідним – 24701,31 тис. т. З країн ЄС більша половина всіх вантажів до України перевозиться автомобільним транспортом (рис. 3).

Щодо транзитних перевезень, то через територію України РФ транспортує 1057,75 тис. т вантажів автомобільним транспортом (з країн СНД – 1790,14 тис. т, в т.ч. і з РФ), 27563,21 тис. т. – залізничним транспортом (з країн СНД – 39553,10 тис. т, в т.ч. і з РФ), 268,00 тис. т – морським транспортом (з країн СНД – 279,36 тис. т, в т.ч. і з РФ) та 75984,25 тис. т. – трубопровідним транспортом (з країн СНД – 76978,38 тис. т, в т.ч. і з РФ). З країн ЄС обсяг транзитних перевезень через територію України майже у 34 рази менший, ніж з РФ (рис. 4).

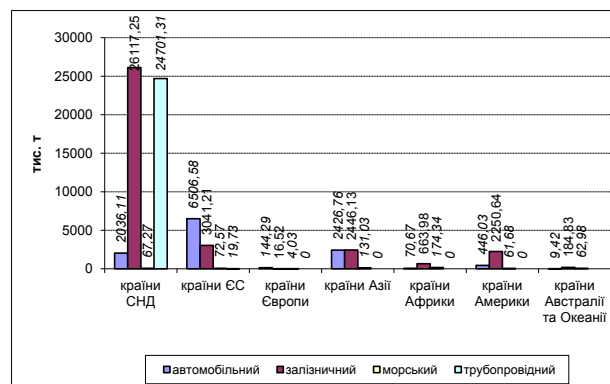

Рис. 3. Імпорт вантажів у 2012 р. за видами транспорту

Побудовано за: [4, с. 94-97]

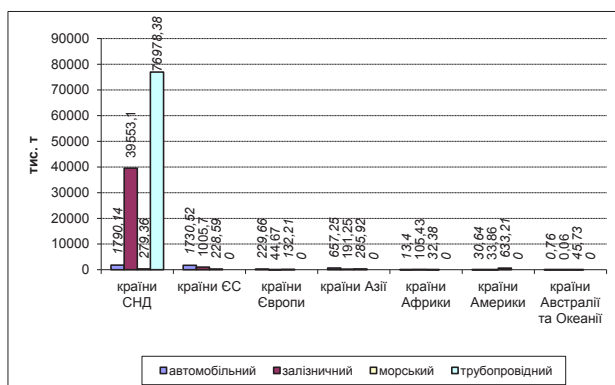

Рис. 4. Транзит вантажів у 2012 р. за видами транспорту та країнами відправлення

Побудовано за: [4, с. 101-103]

Аналіз динаміки пропуску залізничного вантажного транспорту через ділянки державного кордону України у 2000-2012 рр. (рис. 5) свідчить про інтенсифікацію вантажопотоків саме через україно-російську ділянку кордону. Якщо у 2000 р. потік залізничного вантажного транспорту через ділянку кордону з країнами ЄС був 2,5 рази більший, ніж через ділянку кордону з РФ, то за аналізований період відбулось його нарощення на схід у 2,5 рази з незначним перевищенням європейського рівня.

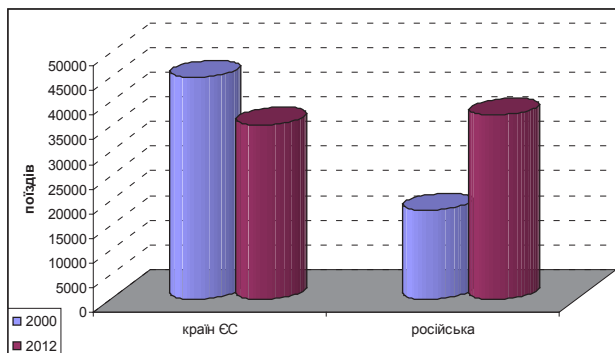

Рис. 5. Пропуск залізничного вантажного транспорту через ділянки державного кордону України

Побудовано за: [4, с. 167-168]

Привертає увагу те, що за останнє десятиліття кількість перевезень залізничним транспортом вантажів з України в Європу практично не змінилась, хоча у зворотному напрямку скоротилась більше як на половину (рис. 6). У той же час у 2,3 рази зросла їх кількість до РФ. Спостерігається їх збільшення з РФ до України у 1,7 рази. На сьогоднішній день кількість вантажних поїздів, що прибувають в Україну з РФ, в 1,5 рази перевищує їх кількість з країн ЄС. У 2000 р. кількість вантажних поїздів з країн ЄС у 2,5 рази перевищувала кількість поїздів, що прибували в Україну з РФ.

Як бачимо, ефективне функціонування залізничного транспорту є основою забезпечення

розвитку транспортно-логістичної системи України. Однак існує низка причин техніко-технологічного, економічного, політичного та правового характеру, що можуть призвести до зменшення транзитного потенціалу залізничного транспорту. Зокрема, однією із головних причин є надзвичайна застарілість рухомого складу: в межах 26-40 років здійснюється експлуатація 60,5% тепловозів, 53,0% вантажних вагонів (з них критих – 72,4%, платформи – 44,3%, напіввагони – 41,8%, цистерни – 56,8%), понад 40 років експлуатується 56,6% електровозів. За останнє десятиліття було оновлено лише 4,6% електровозів, 6,3% вантажних вагонів, з яких 33,2% – напіввагони [4, с. 139].

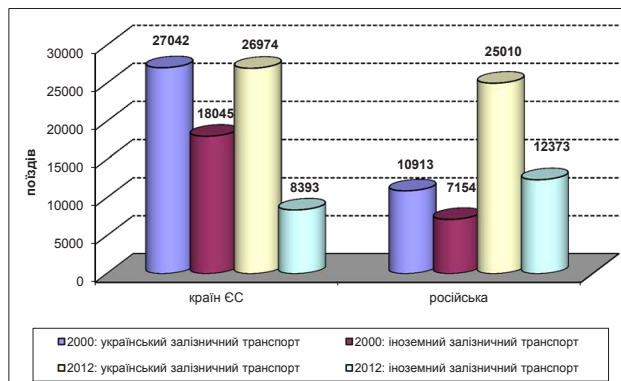

Рис. 6. Пропуск українського та іноземного залізничного вантажного транспорту через ділянки державного кордону України у 2000 та 2012 рр.

Побудовано за: с. 167-168

Крім того, має місце відсутність гнучкої тарифної політики «Укрзалізниці» на транзитні перевезення. До зменшення обсягу транзиту також призводить низький рівень розвитку інфраструктури державного кордону, низька пропускна спроможність прикордонних пунктів пропуску та складність і тривалість процедур перетину кордону [3].

Щодо позитивних моментів, то Україна розраховує у найближчій перспективі реалізувати проект із модернізації та спільної експлуатації української газотранспортної системи спільно з європейськими партнерами та американськими інвесторами [5]. Розширення експортних можливостей України з прийняттям Європейським Союзом рішення про застосування режиму торгових преференцій відносно українських товарів обумовлюватиме зростання товаропотоків у напрямку ЄС-Україна та інтеграцію національної транспортно-логістичної системи до міжнародної ТЛС [2].

Висновок з проведеного дослідження. Таким чином, україно-російського протистояння з однієї сторони створює суттєві виклики, ризики та загрози для функціонування транспортно-логістичної системи України, а з іншої, – відкриває нові можливості для її розвитку та пошуку нових джерел підвищення конкурентоспроможності національного ринку транспортно-логістичних послуг.

Список літератури:

1. International LPI global ranking: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lpisurvey.worldbank.org/international/global>
2. Збереження та перезапуск вітчизняної економіки є другим за важливістю питанням після захисту територіальної цілісності України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247249491&cat_id=244276429

3. Соляник К.В. Причины та наслідки зменшення транзитного потенціалу залізничного транспорту України: [Електронний ресурс]. / К.В. Соляник. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2014/Economics/16_158099.doc.htm.
4. Транспорт і зв'язок України 2012: Статистичний збірник / Відповідальна за випуск І.В. Калачова. – Київ : Державна служба статистики України, 2013. – 269 с.
5. Україна буде модернізувати ГТС спільно з європейцями та американцями: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2014/04/5/435892/>

Орлова Е. Н.

Прикарпатський інститут імені Михайла Грушевського
Межрегіональної академії управління персоналом

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ В СВЕТЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ СОБЫТИЙ 2013- 2014 ГОДОВ

Резюме

В статье исследованы проблемы и перспективы развития транспортно-логистической системы Украины вследствие обострения социально-политических разногласий в украинском обществе, осложнения украинско-российских отношений и отсоединение Автономной Республики Крым.

Ключевые слова: транспортно-логистическая система, Автономная Республика Крым, железнодорожный транспорт, трубопроводный транспорт, транзитный потенциал.

Orlova O. M.

Carpathian M.Grushevskiy Institute
Interregional Academy of Personnel Management

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEM OF UKRAINE IN THE LIGHT OF SOCIO-ECONOMIC AND SOCIAL AND POLITICAL EVENTS 2013-2014

Summary

Problems and prospects of development of the transport-logistic system of Ukraine as a result of intensifying of socio-political contradictions in Ukrainian society, complication of Ukraine-Russia relations and decatenation of Autonomous Republic of Crimea are investigational in the article.

Key words: transport and logistics system, Autonomous Republic of Crimea, railways, pipelines, transit potential.

УДК 330.111:330.34.014

Паславська В. В.

Інститут підприємництва та перспективних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»

Квасній Л. Г.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Охарактеризовано туристичні ресурси Українських Карпат, наведено загальні характеристики сильних і слабких сторін, можливостей та загроз природно-ресурсного потенціалу в Українських Карпатах. Досліджено основні проблеми розвитку туристичної індустрії Карпатського регіону. Проаналізовано сучасний стан туризму в Українських Карпатах, його особливості та перспективи розвитку.

Ключові слова: туризм, туристичний продукт, туристичні ресурси, Карпатський регіон, пізнавальний туризм, природно-ресурсний потенціал.

Постановка проблеми. В останні роки туристична індустрія Карпатського регіону перебуває на етапі стрімкого і динамічного розвитку з високими темпами зростання доходів. Для розвитку Карпатського регіону пріоритетним напрямом, на наш погляд, є освоєння його пізнавально-туристичного потенціалу і залучення інвестицій для розбудови інфраструктури з метою створення конкурентоспроможного ринку туристичних послуг.

Аналіз досліджень та публікацій. Сучасний стан та перспективи розвитку туризму в Українських Карпатах глибоко висвітлено у працях

О. Пендерецького, А. Головчана, М. Вачевського, О. Килин, Ф. Поклонського, В. Кравціва та інших. Проте на сьогоднішній час проблема надзвичайно важлива і вимагає подальшого всебічного вивчення. Крім того, потребує розроблення стратегія розвитку пізнавального туризму в Карпатському регіоні України.

Мета статті – дослідити особливості туризму в Карпатському регіоні України, проаналізувати його стан та перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу. Туризм в Карпатах – це один із видів активного відпочинку, оздо-

ровлення, а також пізнання історичної спадщини Карпатського регіону. Карпатський регіон має розвинутий оздоровчо-відпочинковий комплекс, який складає 242 заклади санаторно-курортного лікування і організованого відпочинку населення, потужну гірськолижну базу та різноманітні форми туризму, зокрема, культурологічний, кваліфікований, релігійний, екотуризм та агротуризм.

Карпатський регіон України характеризується значними відмінностями серед інших регіонів України у турпродуктному наповненні. Усі туристичні ресурси Українських Карпат можна поділити на дві великі групи:

- природні ресурси;
- історико-етнокультурні ресурси.

Під природними ресурсами розуміємо навколишнє природне середовище з мережею сільських поселень, наявними природними об'єктами (гідрологічні, геоморфологічні, геоботанічні об'єкти), які мають рекреаційні властивості, та арعалами малозмінених людиною природних екосистем.

Під історико-етнокультурними ресурсами розуміємо об'єкти та явища матеріальної і духовної культури життєдіяльності етносу на території його історичного розвитку (фортеці, вали), матеріальної етнокультури (традиційне бойківське, гуцульське житло, млини, колиби, продукція народних ремесел (ліжники, кераміка, різьба по дереву, вироби з лози)), сакральної архітектури (монастирі, церкви, каплиці, старожитні пам'ятні хрести), духовної етнокультури (побутові та культові обряди і народні традиції).

Враховуючи унікальну специфіку Карпатського регіону України – його багатий природно-ресурсний потенціал, – нами проведено аналіз стану цього потенціалу, оскільки він поряд з історико-культурним потенціалом є одним з найважливіших факторів розвитку пізнавального туризму, який набув широкого поширення в останні роки (таблиця 1).

Під пізнавальним туризмом розуміємо вид туризму, який включає подорожі та поїздки з пізнавальними цілями.

Природно-ресурсний потенціал Українських Карпат вирізняється своєю унікальністю та привабливістю стосовно впровадження турпродукту пізнавального туризму на ринок. Про це свідчить

багатство Карпатської території лісами, унікальною флорою та фауною, що дає можливість для створення природоохоронних територій, які нині виступають потенційними осередками функціонування пізнавального туризму.

Для розвитку туристичної галузі, зокрема пізнавального туризму, в межах Українських Карпат необхідним є розроблення стратегії розвитку. Проте до основних проблем розвитку туристичної індустрії відносять низький рівень розвитку туристичної інфраструктури та нестачу коштів на підприємницькі ініціативи. Для розвитку Карпатського регіону пріоритетним напрямом, на наш погляд, є освоєння його пізнавально-туристичного потенціалу, який включає:

- наявність необхідної природно-ресурсної бази (в регіоні налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод всіх відомих типів багато з них – унікальні) [3, с. 99-104];

- могутній потенціал для розвитку різних видів туризму (значна ландшафтна різноманітність, багата історична спадщина);

- вигідне економіко-географічне і геополітичне положення (Карпатський регіон знаходиться в центрі Європи);

- чинник територіального поділу праці (фактично в Україні є 2 регіони, умови яких дозволяють забезпечувати задоволення суспільних потреб в рекреаційно-туристичних послугах: Причорноморсько-азовський та Карпатський);

- порівняно середня екологічна безпека регіону, оскільки будь-які втручання в екосистему Українських Карпат викликають серйозні еколого-економічні наслідки (порівняно з іншими регіонами природа Карпат зазнала менших втрат і в багатьох місцях зберегла свій первісний вигляд, що важливо для розвитку туризму);

- соціально-економічна специфіка гір (в гірських районах чотирьох карпатських областей проживає близько 1,3 млн осіб, а гори створюють специфічні, надзвичайно складні умови для проживання і господарювання, тому в гірських районах гостро головною є проблема зайнятості) [7];

- економічна конкурентоспроможність туристично-рекреаційної сфери Карпатського регіону України. В цілому Карпатський регіон посідає друге місце в Україні за обсягом доходів від ре-

Таблиця 1

Загальні характеристики сильних і слабких сторін, можливостей та загроз природно-ресурсного потенціалу в Українських Карпатах

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - наявність значної кількості мінеральних сировинних ресурсів, у т.ч. нетрадиційних для України; - найвищі в Україні запаси лісових ресурсів; - високий рекреаційний потенціал регіону; - одні з найвищих в Україні та різноманітні запаси мінеральних джерел; - високий гідроенергетичний потенціал; - наявність різних ландшафтно-кліматичних зон; - багата флора і фауна, в т.ч. наявність унікальних видів, занесених у Програму захисту ЮНЕСКО. 	<ul style="list-style-type: none"> - малоземелля; - практична відсутність власних енергетичних ресурсів.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - підвищення рівня використання мінерально-сировинної бази регіону, задіяння у виробництво нових родовищ корисних копалин; - можливість використання гідроресурсів в енергетичних цілях; - покращення координації, управління та відтворення лісових ресурсів; - формування територій ефективного землекористування; - залучення інвестицій у розвідку корисних копалин; - використання природно-ресурсного потенціалу у розвитку рекреаційно-туристичної сфери. 	<ul style="list-style-type: none"> - нестабільність законодавчої та нормативно-правової бази, особливо у частині ліцензування використання мінерально-сировинних ресурсів; - надмірне використання та вичерпання природних ресурсів; - надмірне використання і порушення відтворення лісових ресурсів; - руйнування природних ресурсів внаслідок настання стихійних лих; - недостатній контроль за використанням природних ресурсів.

креаційної сфери (22% від сумарного показника по Україні) і поступається лише Криму (42%), випереджаючи Причорноморський регіон (17%) та Приазов'я (13%);

- високі показники інвестиційної привабливості (комунальна і сервісна інфраструктура, економічна активність населення).

Вважаємо, що для туризму України особливо важливі наступні підрозділи: зона – підзона – район (районні туристичні комплекси).

Туристичний комплекс розглядається як система територіальних систем, кожна з яких є важливою для розвитку та успішного функціонування туризму України. Однією з найбільших туристичних територіальних систем України є туристичний комплекс Карпатського регіону як один з найбільш освоєних районів країни, що має надзвичайно вигідне географічне положення в поєднанні з багатоманітною природно-ресурсною базою і значним трудовим потенціалом. Одним з найвідоміших у Карпатському регіоні вважається бальнеологічний курорт України – Трускавець. Курорт розташований на відстані 100 км від обласного центру м. Львова, залізницею з'єднаний з найбільшими містами України та СНД. Це своєрідна затишна та екологічно чиста зона з озніми земними та підземними мінеральними водами з чотирнадцяти джерел; «Нафтуса», «Марія», «Броніслава», «Юзя» та інші. Конкурентом знаменитої карло-варської солі виступає трускавецька сіль «Барбара», яка видобувається із високомінералізованої ропи.

З січня 2000 року функціонує спеціальна економічна зона туристично-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець», яку вважають унікальним експериментальним явищем, оскільки в Україні на сьогоднішній час не існує аналогічної економічної системи, оскільки більшість спеціальних економічних зон в Україні є зовнішньоторговельного, виробничого або комплексного типу. В інших туристичних регіонах України з багатим природним потенціалом, спеціальний режим господарської діяльності не запроваджено. Важливою особливістю «Курортполісу Трускавець» є те, що його можна вважати вузькоспеціалізованою вільною економічною зоною, основою якої є сприяння розвитку санаторно-курортного господарства, медицини і валеології.

Східницьке родовище мінеральних вод розташоване у смт. Східниця Бориславської міськради. Більшість джерел містяться на території Національного природного парку «Сколівські Бескиди». У Східницькому родовищі мінеральних вод налічується 38 джерел та 17 свердловин з різним хімічним складом мінеральної води, з яких 10 джерел та 3 свердловини відкриті для відвідувачів. У родовищі, зосередженому здебільшого на схилах прилеглих гір, що входять до складу Національного природного парку «Сколівські Бескиди», є мінеральні води чотирьох типів:

- слабомінералізована «Нафтуса» з підвищеним вмістом органічних речовин (сечогінною дією) (джерела 1, 3, 26) та вираженою жовчогінною дією (джерела 5, 8, 9, 10, 25, свердловини 1 та 18);

- слабомінералізована залізіста (джерела 13 та 15); середньомінералізована «Боржомі» (свердловина 2);

- хлоридно-натрієва (вплив цих джерел на людину вивчається Міністерством охорони здоров'я України).

Для дослідження особливостей туристичної га-

лузі Карпатського регіону для кожної з областей за цими показниками були виділені перспективні для розвитку туризму субрегіони і адміністративні райони. Зокрема, на Львівщині виділено чотири субрегіони: Львівський, Городоцько-Мостиський, Придністерський і Бескидський, які разом включають дев'ять адміністративних районів і три міста обласного підпорядкування. Для Закарпатської області виділено три субрегіони – Низовинний Закарпатський, Верховинсько-Полонинський та Верхньотисецький, які включають шість адміністративних районів і місто Ужгород. Для Івано-Франківської області виділено п'ять перспективних субрегіонів: Долинський, Горганський, Центральньо-Передкарпатський, Покутський і Коломийсько-Снятинський, що включають сім адміністративних районів, а також міста Івано-Франківськ та Яремче. В кожному з цих субрегіонів є свої регіональні турпродукти, якими і визначається рівень туризму. У Львівській області марковими туристичними продуктами регіонального рівня визнано:

культурологічний продукт «золота Підкова» – тур по замках Львівщини;

сентиментальні тури для польських туристів;

транзитний туризм вздовж автотрас міжнародного і загальнодержавного значення;

відпочинково-оздоровчий продукт курортних місцевостей;

сільський туризм.

Туристичну інфраструктуру цих туристичних продуктів складають наступні об'єкти:

готель на 50 місць для автобусних груп в Олеську;

готель і ресторан в Підгорецькому замку;

нічліжно-гастрономічний комплекс у Золочівському замку;

придорожнє туристичне ознакування вздовж основних автобусних маршрутів;

реконструкція і забезпечення доступу до важливих історико-культурних об'єктів;

створення центрів з обслуговування туристів (інформаційно-туристичних центрів) у Жовкві, Дрогобичі, Львові;

облаштування міжнародних і загальнодержавного значення трас нічліжними і гастрономічними закладами – мініготелі, мотелі, місця для відпочинку, бари і ресторани;

розбудова мережі міні-готелів, пансіонатів та спортивно-рекреаційних об'єктів в курортно-санаторних зонах;

створення тематичних атракцій і рекреаційної інфраструктури у сільській місцевості;

розбудова і реконструкція мережі агроосель у туристичних місцевостях Львівщини.

В Івано-Франківській області до маркових туристичних продуктів регіонального рівня віднесено:

етнографічний тур з відвідуванням центрів гуцульської культури;

гірськолижний з використанням рельєфно-кліматичних можливостей Горганського району;

кваліфікований (пішохідний і водний) для традиційних (Чорногора з Говерлою) і «нових» (Гриняви, Чивчин) гірських територій;

сільський туризм на базі багатогранної природної і культурної спадщини туристичних територій;

подорожі вузькоколіяками.

З цими продуктами пов'язано ряд локалізаційно-інвестиційних пропозицій з розбудови туристичної інфраструктури:

створення «живого» скансену у вигляді гуцульського села (Косівщина);

створення мережі етнографічно-краєзнавчих музеїв і облаштування майстерень народних умільців (Косівщина, Верховина);

розбудова гірськолижних комплексів (Надвірнянщина, Яремчанщина);

ознакування і облаштування пішохідних і водних трас (території Карпатського НПП, НПП «Гуцульщина», хребти Гриняви і Чивчин, річки Прут і Черемош);

реконструкція і відновлення вузькоколієк та забезпечення приколієвої рекреаційно-гастрономічної інфраструктури (вузькоколієвки Слобода – Вигода і в Осмолоді);

створення центрів з обслуговування туристів у Івано-Франківську, Осмолоді та на Заросляку;

розбудова і реконструкція мережі агроосель в основних природно-етнографічних районах Франківщини.

У Закарпатській області визначено 5 маркових туристичних продуктів:

відпочинково-оздоровчий продукт у курортних місцевостях Закарпаття;

гірськолижний туризм;

сентиментальні тури для угорських, словацьких та румунських туристів;

транзитний туризм вздовж доріг міжнародного і загальнодержавного значення;

сільський туризм.

Необхідно також зазначити, що в Карпатському регіоні сформувався індустріально-аграрний тип господарського комплексу, що спеціалізувалося на розвитку [8, с. 211]:

- тваринництва (м'ясного, молочного);

- вирощуванні зернових культур;

- овочівництва (огірки, капуста, морква, редиска та інші);

- садівництва (яблука, груші, сливи);

- бджільництва (набирає розвитку в окремих районах);

- птахівництва (кури, гуси, індики, качки);

- крільництва, козярства та інші напрямки діяльності.

Виділені нами галузі сільського господарства, які в Карпатському регіоні мають достатньо розвинуту структуру підтверджує те, що ці напрямки сприяють розвитку рекреації, туризму, забезпечуючи регіон свіжими сільськогосподарськими продуктами харчування, залучаючи значну кількість туристів.

Список літератури:

1. Пендерецький О.В. Територіальна організація промислового туризму Карпатського суспільно-географічного району та основні напрями її вдосконалення / О.В. Пендерецький // Монографія за ред. д.е.н, проф. Олійника Я.Б. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. – 225 с.
2. Головчан А.І. Теоретико-методичні підходи до оптимізації розвитку туризму в DESTINAЦІЯХ / Головчан А.І. // Вісник ДІТБ. – 2011. – С. 139–145.
3. Вачевський М.В. Розвиток рекреаційної сфери в Карпатському регіоні / М.В. Вачевський // Український бальнеологічний журнал. – 2001. – № 1. – С. 99–104.
4. Килин О.В. Дослідження впливу нестабільності економічного середовища на стан туристичного-рекреаційного бізнесу в Україні / О.В. Килин, Н.А. Свелеба // Вісник ДІТБ: зб. наук. праць. Вип. 13. – Донецьк: ДІТБ. 2009. – С. 170–176.
5. Поклонский Ф.Ю. Основные тенденции становления туризма в Украине / Ф.Ю. Поклонский // Вісник ДІТБ: зб. наук. праць. №16. – Донецьк : ДІТБ. 2004. – С. 156–159
6. Кравців В.С. Рекреаційна політика Карпатського регіону / В.С. Кравців, В.К. Євдокименко, М.М. Габрель // Монографія. – Чернівці : Прут, 1995. – 68 с.
7. Кравців В.С. Концептуальні основи перспективного розвитку рекреаційної індустрії в Карпатах / В. Кравців, П. Жук // Економіка України. – 2003. – № 12. – С. 57–62.
8. Економіка та організація формування туристичної індустрії в Україні: (Монографія) // Л.О. Малик. – Дрогобич : Коло. – 2011. – 385 с.

У більшості розвинутих країн світу питома вага витрат на харчування, одяг та взуття складає 15-20% сімейного бюджету, а у Карпатському регіоні цей показник у 3-4 рази нижчий У розвинутих країнах така картина спостерігалася в 70-80 р. Важливою для регіону є проблема розвитку матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури, оскільки існує реальний розрив між нормативними показниками і фактичним рівнем забезпеченості населення об'єктами соціальної сфери.

Необхідно звернути увагу на проблемних питаннях поступу внутрішнього туризму в Україні, який протягом декількох останніх років переживає спад. Кількість внутрішніх туристичних потоків зменшилась в двічі. Відпочинок українців у переважній більшості є самодіяльним. Один з основних аспектів, пов'язаних з приїздом до України, а особливо зараз, у Карпатський регіон, і критично оцінених іноземцями, – це безпека, оскільки кожен шостий турист з інших країн Європи негативно оцінює рівень безпеки в Україні [8].

Висновки і пропозиції. Ситуація, яка склалася в туристичній сфері Карпатського регіону України, як і в інших регіонах країни, вимагає активного пошуку засобів подолання кризових явищ, інтенсифікації виробництва регіональних туристичних продуктів високої якості, розробки та впровадження ефективних заходів регіональної туристичної політики при обов'язковому залученні інвестицій для розбудови наявної інфраструктури, що сприятиме створенню в Україні конкурентоспроможного ринку туристичного бізнесу і забезпечить підвищення рекреаційного іміджу міжнародному рівні.

Туризм, зокрема, в різних його проявах став частиною стилю життя більш як третини людства і участь у туристичній діяльності можна розглядати як складову якості суспільного становища. Для розвитку Карпатського регіону пріоритетним напрямом, на наш погляд, є освоєння його пізнавально-туристичного потенціалу в розрізі перспективних туристичних продуктів та їх інфраструктурного забезпечення з врахуванням природних, історичних та економічних особливостей регіону. Подальших досліджень потребує можливість залучення інвестицій для розбудови інфраструктури Карпатського регіону та просторовий аналіз туристичного потенціалу України на рівні окремих областей та адміністративних районів.

Паславська В. В.

Институт предпринимательства и перспективных технологий
Национального университета «Львовская политехника»

Квасний Л. Г.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

ОСОБЕННОСТИ ТУРИЗМА В КАРПАТСКОМ РЕГИОНЕ УКРАИНЫ

Резюме

Охарактеризованы туристические ресурсы Украинских Карпат, приведены общие характеристики сильных и слабых сторон, возможностей и угроз природно-ресурсного потенциала в Украинских Карпатах. Исследованы основные проблемы развития туристической индустрии Карпатского региона. Проанализировано современное состояние туризма в Украинских Карпатах, его особенности и перспективы развития.

Ключевые слова: туризм, туристический продукт, туристические ресурсы, Карпатский регион, познавательный туризм, природно-ресурсный потенциал.

Paslavska V. V.

Institute of Business and Technology Policy
National University «Lviv Polytechnic»

Kvasniy L. G.

Drohobytsky State Pedagogical University named after Ivan Franko

FEATURES TOURISM IN THE CARPATHIAN REGION UKRAINE

Summary

The characteristic tourism resources in the Ukrainian Carpathians, are common characteristics of strengths and weaknesses, opportunities and threats to natural resources in the Ukrainian Carpathians. The basic problems of the tourism industry in the Carpathian region. The current state of tourism in the Ukrainian Carpathians, its peculiarities and prospects.

Key words: tourism, tourism product, tourism resources, the Carpathian region, cognitive sciences, natural resource potential.

УДК 330.101

Пугач О. А.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ»

Досліджено теоретичні концепції економічної безпеки держави. Охарактеризовано еволюцію поглядів на зміст загроз економічній безпеці держави. Визначено сучасні підходи до визначення економічної сутності категорії «загроза економічній безпеці держави».

Ключові слова: економічна безпека держави, загроза, теоретичні підходи.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток міжнародного економічного співробітництва в рамках глобалізації світової економіки супроводжується як позитивними змінами в системі світових економічних відносин, так і виникненням негативних чинників, що справляють деструктивний вплив на розвиток окремих держав чи регіонів.

З одного боку, розширення міжнародного співробітництва сприяє прискореному розвитку продуктивних сил, науково-технічному прогресу, а з іншого боку, в умовах глобалізації відбувається зіткнення національних економічних інтересів різних країн, що викликає чимало ризиків та загроз для економічної безпеки слаборозвинених держав та держав, що розвиваються.

Тому в сучасних умовах глобалізації, що доповнюються затяжною рецесією світової економіки, проблема забезпечення економічної безпеки держави набуває особливої актуальності, а захист національних економічних інтересів від низки викликів та загроз національній безпеці стає першочерговим завданням в рамках забезпечення економічного розвитку будь-якої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленням теорії економічної безпеки займаються як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Наприкінці ХХ ст. вперше проблеми визначення загроз економічній безпеці були висунуті у публікаціях російських учених Л. Абалкіна, С. Глазьєва, А. Архипова, А. Городецького, Б. Михайлова, Н. Агадуліна, В. Сенчагова, А. Татаркіна, В. Тамбовцева, Є. Олейнікова та ін. У цей самий час в Україні Г. Пастернак-Таранушенко започаткував екосистейт – науку про економічну безпеку.

Сьогодні проблеми забезпечення стійкості національної економіки перед негативним впливом широкого кола загроз в контексті забезпечення економічної безпеки держави широко актуалізуються у працях вітчизняних науковців, зокрема З. Варналія, В. Гейця, О. Барановського, В. Шлемка, І. Бінька, О. Власюка, М. Єрмошенка, В. Кириленка, В. Онищенко, Я. Жаліла, С. Кіреєва, А. Гальчинського, Б. Губського, Т. Ковальчука, Ф. Медвідь, В. Мунтіяна, А. Сухорукова, О. Новікової, С. Пирожкова, О. Комеліної, О. Саєнка, С. Онищенко, О. Стародубцевої та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на масштабні дослідження в даній сфері, на сьогодні теорія економічної безпеки розроблена не в повній мірі. Про це свідчить відсутність у науковій літературі єдиного розуміння окремих понять в системі економічної безпеки, зокрема, загроз економічній безпеці держави, до того ж й саму економічну безпеку держави різні науковці трактують по-різному.

Мета статті. Основною метою даного дослідження є узагальнення теоретичних підходів до визначення економічної сутності категорії «загроза економічній безпеці держави».

Виклад основного матеріалу. Еволюція теоретичних концепцій економічної безпеки держави, фундаментальною основою яких є захист національних економічних інтересів від реальних та потенційних загроз розпочалася на етапі створення соціальних організацій та формування державності. Тому окремі питання економічної безпеки, зокрема, уявлення про економічні інтереси як категорію економічної теорії та їх захист від різного роду ризиків і загроз розглядалися ще стародавніми мислителями Аристотелем, Демокритом, Епікуром та Платоном. Подальші дослідження в даному напрямку проводилися різними представниками економічної думки від Н. Макіавеллі, Т. Гоббса до класиків А. Сміта, Д. Рікардро, представників марксизму К. Маркса, Ф. Енгельса та інших науковців, зокрема, Г. Плеханова, М. Вебера.

Формування поняття «економічна безпека» як системної категорії економічної теорії, а також суміжних з нею понять таких як «національний економічний інтерес», «виклик», «ризик», «загроза», «небезпека» та інших розпочалося лише у ХХ-ХХІ ст. й триває до цього часу.

Більшість зарубіжних і вітчизняних вчених притримуються позиції, згідно з якою в основу сучасного трактування економічної безпеки держави має бути покладений захист національної економіки, зокрема, національних економічних інтересів від сукупності ризиків та загроз, що виникають як всередині держави, так і за її межами.

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, визначено, що економічна безпека держави – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому еко-

номічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [1].

Сучасне трактування поняття «економічна безпека держави» сформувалося виходячи із розуміння суті основних загроз національній економічній безпеці та шляхів захисту від них. Такий підхід склався історично при формуванні трьох основних концепцій економічної безпеки держави, а саме: камералістської концепції захисту зовнішньоекономічної безпеки, кейнсіанської концепції захисту від внутрішніх макроекономічних загроз та інституціональної концепції захисту від адміністративних бар'єрів (табл. 1).

Вперше загрози економічній безпеці держави були виділені у камералістській концепції економічної безпеки держави, основоположником якої вважається німецький економіст ХІХ ст. Ф. Ліст – автор монографії «Національна система політичної економії» (1841 р.) [5], в якій піддавалася критиці класична політекономія. У даній концепції увага акцентувалася на зовнішньоекономічних загрозах, які були актуальними для малорозвинених країн, що потребували захисту національних економічних інтересів від посилення впливу розвинених країн, наприклад, Великобританії. Завдяки захисту національних економічних інтересів, під якими прихильники камералістської концепції розуміють захист національного бізнесу від іноземного через протекціонізм шляхом запровадження ввізного мита, окремі «периферійні» країни змогли зайняти місце серед країн-лідерів (наприклад, Німеччина чи США).

У першій половині ХХ ст. необхідність забезпечення національної економічної безпеки усвідомили й розвинені країни. Якщо до цього часу вважалося, що небезпека для економіки країни становлять зовнішні загрози, зокрема посилення конкуренції з боку економічно сильних країн, то в період Першої світової війни та Великої депресії, коли високорозвинені країни опинилися на порозі економічної катастрофи, до якої не були причетні підступи зовнішніх конкурентів, стало зрозумілим, що при захисті національної економічної безпеки необхідно протидіяти не лише зовнішнім, а й внутрішнім руйнівним впливам.

У зв'язку з цим у 1930-х рр. виник новий підхід до розуміння економічної безпеки держави – концепція державного регулювання економіки Дж. Кейнса. Кейнс вважав, що головні загрози для національної економіки – безробіття та економічна депресія, а не конкуренція іноземних товарів, і

Таблиця 1

Еволюція розуміння змісту загроз економічній безпеці держави

Розуміння головної загрози національній економічній безпеці	Концепція економічної безпеки	Час виникнення, основоположник концепції	Мета підвищення рівня національної економічної безпеки	Інструменти захисту національних економічних інтересів від головних загроз
Конкуренція чи інші дії зарубіжних країн	Камералістська концепція	40-і роки ХІХ ст., Ф. Ліст	Економічна незалежність	Протекціоністська торгова політика
«Провали» ринку – нестабільність економічного зростання, безробіття, інфляція	Кейнсіанська концепція	30-і роки ХХ ст., Дж. М. Кейнс	Економічна і соціальна стабільність	Державне регулювання виробництва, зайнятості та грошового обігу боротьба з тіньовою економікою
«Провали» держави – адміністративні бар'єри, пошук ренти	Інституціональна концепція	80-і роки ХХ ст., Е. де Сото	«Верховенство права», захист прав власності	Зниження рівня платежів та послаблення реєстраційних процедур, боротьба з бюрократією і корупцією

Джерело: складено автором за даними [4, с. 17]

закликав до активного регулювання господарської діяльності шляхом держзамовлень, субсидій, адміністративного контролю за конкуренцією [6, с. 63].

На основі кейнсіанської концепції був розроблений «новий курс» Ф. Рузвельта зі зміцнення економічної безпеки США та відновлення економічного потенціалу країни після економічної кризи 1929–1933 рр. Вихід економіки США з Великої депресії передбачався через державну підтримку грошово-фінансової та банківської системи, стимулювання приватних інвестицій за допомогою податкових пільг, стабілізацію цін шляхом девальвації долара та регулювання інфляції, монополізму й конкурентної боротьби. Це водночас дозволяло проводити ефективну соціальну політику, що сприяло підтримці соціальної стабільності в суспільстві й швидкому нарощенні економічного потенціалу США.

Після Великої депресії був сформований принципово новий підхід до національної економічної безпеки – від економічної безпеки індивіда до економічної безпеки держави та суспільства в цілому. У цей період у США була створена перша в історії державна структура з економічної безпеки – федеральний Комітет з економічної безпеки (1934 р.), що займався виявленням загроз та небезпек для національної економіки й розробкою та впровадженням заходів з їх ліквідації. На сьогодні аналогічні структури є в більшості країн світу.

У середині ХХ ст. вплив кейнсіанства дещо послабився, натомість спостерігалось відродження неокласичної економічної теорії. Неокласики другої половини ХХ ст. (зокрема, М. Уейденбаум, А. Бернс, Г. Стайн, У. Фелнер, Г. Уоліч, А. Лаффер, К. Джозеф, Дж. Хау, А. Селдон) підкресливали обмеженість державного регулювання, на відміну від прихильників кейнсіанства. Незважаючи на це, «неокласична контрреволюція» зберегла кейнсіанську концепцію національної економічної безпеки. Дещо змінилося лише розуміння пріоритетів у визначенні загроз – наприклад, боротьба з інфляцією стала вважатися важливішою, ніж боротьба з безробіттям.

У 70-ті роки ХХ ст. в зв'язку із загостренням проблем обмеженості ресурсів у глобальному масштабі активізувалися дослідження загроз регіональної та глобальної економічної безпеки (праці Дж. Лючіані, В. Кабле, Б. Гріра, М. Кахлера, Г. Пуарсона).

У кінці ХХ ст. на зміну кейнсіанській та неокласичній концепції економічної безпеки держави прийшла інституційна концепція національної економічної безпеки Е. де Сото [7], представники якої відсувають на другий план зовнішньоекономічні, а також внутрішні макроекономічні загрози й акцентують увагу на адміністративних бар'єрах як головних загрозах економічній безпеці держави. Е. де Сото пояснив причини зростання «тіньової економіки», основна з яких – бюрократичні перешкоди вільній конкуренції. Автор підкреслив, що з часів меркантилізму (XVI–XVIII ст.) держава узурпувала право мотивувати одні види економічної діяльності і забороняти інші. Згідно з інституційним підходом Е. де Сото головними загрозами національній економічній безпеці є адміністративні бар'єри, а саме: «неефективні» закони або «неефективне» виконання «ефективних» законів. Усунення цих загроз має проводитися шляхом прийняття нових законів, які відповідали б нормам економічної демократії, та здійснення жорсткого контролю за належним виконанням цих законів.

На сучасному етапі розвитку суспільства три основні вищевикладені концептуальні підходи до розуміння економічної безпеки держави не заперечують, а взаємодоповнюють один одного. Адже загрози національній економіці можуть створюватися й зарубіжними конкурентами (про що зазначав Ф. Ліст), і «провалами ринку» (на що звертав увагу Дж. М. Кейнс), і «провалами держави» (як вважав Е. де Сото).

Таким чином, проблема визначення економічної сутності основних понять економічної безпеки, таких як «виклик», «ризик», «небезпека» та «загроза», які відрізняють економічну безпеку від традиційної економічної теорії та концепцій економічного зростання, де акцент робиться не на небезпечних факторах економічного розвитку, а на сприятливих умовах, що визнаються рушієм економічного розвитку, потребує окремого узагальнення та систематизації.

Складність визначення змісту категорії «загроза економічній безпеці держави» полягає в тому, що дане поняття не притаманне класичній економічній теорії, розглядається лише в рамках національної безпеки як окремий різновид загроз національній безпеці, є недостатньо розробленим з позицій економічної безпеки держави і поза дисципліною «економічна безпека» як економічна категорія практично не застосовується.

На сьогодні в науковій літературі існує значна невизначеність щодо трактування терміну «загроза» (threat), а також сформувався різні підходи щодо дослідження загроз економічній безпеці. Широко використовується набір спеціалізованих термінів для вимірювання рівня шкідливого впливу певного явища чи події, серед яких найпоширенішим є «ризик» (risk), «небезпека» (hazard), до того ж різні науковці часто розглядають дані терміни як синоніми або надають їм взаємно узгодженого змісту. Необхідно чітко визначити особливості та взаємозв'язки цих понять у системі економічної безпеки держави.

Узагальнюючи наукові підходи до розуміння сутності економічної безпеки держави можна представити причинно-наслідковий зв'язок основних її теоретичних понять, а саме: національні економічні інтереси – економічні загрози – економічна безпека держави (рис. 1).

Рис. 1. Причинно-наслідковий зв'язок основних теоретичних понять, що визначають сутність економічної безпеки держави

Джерело: авторська розробка [8, с. 14]

Ключовою категорією економічної безпеки держави з позицій її забезпечення є загроза економічній безпеці в процесі реалізації національних економічних інтересів. Як відзначив російський науковець, фахівець з питань економічної безпеки держави Сенчагов В.К. [9], система економічної безпеки як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні будується на основі

тріади: «інтереси – загрози – захист». Якщо національні економічні інтереси захищені від деструктивного впливу різного роду загроз забезпечується найвищий рівень економічної безпеки держави. У випадку недостатнього рівня захисту національних економічних інтересів від небезпечного впливу економічних загроз має місце протилежна небезпечна ситуація в економічній системі держави.

У чинному законодавстві України відсутнє трактування поняття «загроза економічній безпеці держави». Офіційно визначено сутність загроз національній безпеці і серед них виділяють перелік сучасних загроз в економічній сфері, але визначення даного поняття серед основних термінів не наведено. Вітчизняні науковці дають визначення даній категорії і розуміють під загрозами економічній безпеці держави явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

У зарубіжній науковій літературі проблема визначення економічної сутності поняття загроза економічній безпеці держави розроблене значно ширше, зокрема, російськими науковцями надано кілька десятків відмінних визначень даної категорії. Більшість зарубіжних науковців притримуються позиції, що у широкому розумінні загроза економічній безпеці держави – це наявність і дія реальних або потенційних сил і чинників, які можуть стати дестабілізуючими по відношенню до особи, соціальної чи економічної системи та нанести їм збиток або повне знищення [10].

Узагальнення та систематизація існуючих у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі трактувань поняття «загроза економічній безпеці держави» дозволило дійти до висновку, що економічні загрози – це наявні чи потенційно можливі процеси, явища, умови і чинники, які створюють небезпеку та перешкоджають реалізації національних економічних інтересів.

Висновки і пропозиції. Основи формування теорії економічної безпеки держави були закладені з початком розвитку економічної думки але виокремлення даної проблематики в окремий напрям наукових досліджень розпочалося порівняно недавно. Цим пояснюється несформованість категоріального апарату економічної безпеки держави, відсутність єдиного теоретико-методологічного та прикладного забезпечення економічної безпеки в контексті захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Проблема розкриття економічної сутності загроз економічній безпеці держави пов'язана з тим, що у наукових джерелах для позначення несприятливих чинників чи явищ використовується ще декілька подібних за змістом категорій.

У результаті узагальнення теоретичних підходів до розуміння економічної сутності загроз необхідно зазначити, що в історичному аспекті за різних умов соціально-економічного розвитку суспільства на перший план виходили або внутрішні, або зовнішні загрози, в зв'язку з чим виникали особливості в розумінні змісту загроз. При цьому економічна сутність категорії «загроза економічній безпеці держави» розглянута недостатньо та потребує подальшого дослідження в рамках формування категоріального апарату економічної безпеки держави.

Список літератури:

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 р. № 1277 // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua/>.
2. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Наказ Мінекономіки України від 02.03.2007 р. № 60 // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (втратила чинність від 29.10.2013 р.).
3. Економічна безпека: навч. посіб. / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін. – К. : Алерта; КНТ; Центр учб. літератури, 2010. – 368 с.
4. Лопатин В. Экономические трансформации / В. Лопатин // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – Том 5. – № 1. – С. 16-27.
5. Лист Ф. Национальная система политической экономии. Перевод с немецкого / Ф. Лист [пер. под ред.: Трубников К.В.]. – С.-Пб. : А.Э. Мартенс, 1991. – 486 с.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Экономика, 1993. – 507 с.
7. Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. Сото. – М. : Catallaxy, 1995. – 320 с.
8. Економічна безпека держави: оцінювання та стратегічні орієнтири забезпечення : [монографія] / О.В. Комеліна, С.В. Онищенко, А.В. Матковський, О.А. Пугач. – Полтава : ПолтНТУ, 2013. – 202 с.
9. Экономическая безопасность России: Общий курс : учебник / Под ред. В.К. Сенчагова. 2-е изд. – М. : Дело, 2005. – 896 с.
10. Самушенков Т.В. Современные угрозы экономической безопасности России / Т.В. Самушенков // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – № 73-1. – С. 405-408.

Пугач А. А.

Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ КАТЕГОРИИ «УГРОЗА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА»

Резюме

Исследованы теоретические концепции экономической безопасности государства. Охарактеризована эволюция взглядов на содержание угроз экономической безопасности государства. Определены современные подходы к определению экономической сущности категории «угроза экономической безопасности государства».

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, угроза, теоретические подходы.

Pugach A. A.

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

EVOLUTION THE THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CATEGORY «THREAT TO ECONOMIC SECURITY OF THE STATE»

Summary

The theoretical concepts of the economic security of the state were investigated. It was characterized the evolution of views on the content of the threats to economic security of the state. The current approaches to determining the economic essence of the category «threat to economic security of the state» were defined.

Key words: economic security of the state, threat, theoretical approaches.

УДК 65.016.7

Рубан В. М.

Національний університет харчових технологій

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРИЗИ ТА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Досліджено теоретичні підходи зарубіжних та вітчизняних науковців щодо визначення понять «криза», «криза підприємства» і «антикризове управління». Узагальнено напрацювання вчених щодо визначення причин, видів, характеру, глибини криз. Продовжено роботу з дослідження особливостей трактування поняття «антикризове управління». Запропоновано власне визначення понять «криза», «криза підприємства», «антикризове управління».

Ключові слова: криза, криза підприємства, причини криз, основні види криз, руйнівна криза, оздоровча криза, глибина протікання кризи, антикризове управління.

Постановка проблеми. Поява антикризового управління продиктована необхідністю оздоровлення численних підприємств, що функціонують в стані хронічної неплатоспроможності. Виходячи з потреби, сформувався спрощений зміст цього поняття, тобто під ним розуміють або управління діяльністю підприємства, що впало в стан кризи, або управління, націлене на виведення підприємства з цього стану [1].

Метою статті є дослідження і систематизація науково методичних підходів до трактування кризи та антикризового управління, формування авторського бачення та підґрунтя до подальшої роботи в дослідженні антикризового управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведене дослідження ґрунтується на наукових роботах Грязновой А.Г., Лігоненко Л.О., Родіонової Н.В., Бланка І.О., Короткова Е.М., Жарковської О.П., Бродського Б.Є., Василенко В.О., Попова Р.О., Іванюти С.М., Асаула А.М., Покристана П.А. та інших авторів.

Виклад основного матеріалу. В літературі існує багато підходів до визначення кризи. Поняття «криза» – одне з найбільш складних, яке має багато змістових відтінків інтерпретацій та різних характеристик. Поняття «криза» (від грецького *krisis* – поворотний пункт, рішення) – це різкий крутий перелом, скрутне становище. Аналіз наукових праць Бланка І.О., Попова, Р.О., Чернявського А.Д., Асаула А.М., Князя І.П., Короткової Ю.І., Жарковської О.П., Бродського Б.Є., Абалкіна Л.І., Богданова А.А. та інших дав підставу для виділення наступних визначень цього поняття:

- кризи являють собою стан нестійкості, що породжується зовнішніми і внутрішніми чинниками, який періодично переживає будь-яка функціонуюча і розвиваюча система. Під кризою в широкому сенсі слова зазвичай розуміється такий стан організації, яке передусім її переходу в іншу якість. Зміна якості може не відбутися, якщо менеджменту вдається подолати антагонізми у вну-

трішньому і зовнішньому середовищі організації. Це можуть бути різні способи узгодження або підпорядкування інтересів складових частин єдиної мети організації, а також інші форми забезпечення її життєстійкості. При неузгодженні інтересів вищеназаним шляхом іншим неминучим варіантом розв'язання кризи стає зміна якісного стану організації, її руйнування [2];

- криза – це переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу ззовні або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування. Основна особливість кризи полягає в тому, що вона загрожує руйнацією системи (частково або повністю) [3];

- криза – глибокий розлад, різкий перелом, період загострення протиріч у процесі розвитку будь-якої сфери людської діяльності;

- криза – завершення або перелом у ході деякого процесу, що має характер боротьби: до «кризи» боротьба йде, положення є невизначеним, вагається, момент кризи є кінець цієї невизначеності і коливання – перемога однієї сторони або примирення обох: починається нове, організаційно інше, ніж раніше [4];

- криза – це крайнє загострення внутрішньовиробничих і соціально-економічних відносин, а також відносин організації із зовнішньо-економічним середовищем [5].

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення кризи, автором пропонується розглядати кризу як процес суттєвого погіршення звичного функціонування, що при подальшому загостренні та неподоланні призводить до руйнації, а за умов ефективного впливу на процес – до якісно нового стану.

Виходячи з наведеного вище, кризу на підприємстві прийнято розуміти як процес змін, руйнування сформованої структури зв'язків, відносин, виходом з якого може стати або заново сформована структура зв'язків, відносин або ліквідація підприємства. Також криза – це: і припинення нормального процесу, і непередбачена подія, що

ставлять під загрозу стабільність підприємства, і раптова серйозна подія, що володіють потенціалом пошкодити або навіть зруйнувати репутацію компанії. Підприємства функціонують в умовах загострення суперечностей елементів мікроекономічної системи між собою та із зовнішнім оточенням, а накопичення суперечностей призводить до порушення рівноваги економічної системи та погіршенні її загального стану [6; 7].

Автором запропоновано визначити кризу підприємства як стійкий розлад діяльності підсистем організації, що призводить до порушення її життєздатності.

Причини розвитку кризи можуть бути різними: об'єктивні, суб'єктивні, природні, пов'язані з рівнем наукових знань, недосконалістю управління, протиріччям інтересів і потреб ринку.

У сучасній літературі з проблем антикризового управління до класифікації факторів, що можуть спричинити кризу (банкрутство) на підприємстві, домінує підхід, згідно з яким зазначені фактори поділяють на дві групи: зовнішні (фактори, на які підприємство не може впливати взагалі або має незначний вплив) і внутрішні (фактори, що як правило, залежать від організації діяльності самого підприємства). Так, до зовнішніх «кризоутворювальних» факторів можна віднести зростання інфляції, нестабільність податкової системи, недосконалість регуляторного законодавства, зниження рівня реальних прибутків населення, зростання безробіття, зниження обсягу внутрішнього ринку, збільшення монополізму на ринку, нестабільність валютного ринку, збільшення пропозицій товарів-субститутів, політичну нестабільність, природні лиха. Внутрішніми факторами, здатними спричинити кризу на підприємстві, можуть бути високий рівень комерційного ризику, недостатнє знання кон'юнктури ринку, неефективний фінансовий менеджмент, недосконале управління витратами виробництва, негнучке управління, старіння та зношення основних фондів, низький рівень продуктивності праці, високий рівень енерговитрат, перевантаженість об'єктами соціальної сфери, низька конкурентоспроможність продукції, залежність від обмеженого кола поставальників та споживачів [8; 9].

Основними різновидами криз підприємства є кризи дефіциту або надлишку ресурсів, криза якості управління, кризові наслідки недосконалої фінансової діяльності, аварії або природні катастрофи тощо.

Вітчизняними вченими було класифіковано кризи на підприємстві залежно від джерел генерування:

- Криза збуту – це вид локальної кризи, яка формується внаслідок дії певних кризоутворювальних зовнішніх та внутрішніх факторів і впливає на підсистему збуту.

- Фінансова криза – це вид локальної кризи, за якої в динаміці спостерігається погіршення показників поточної ліквідності та фінансової стійкості з одночасним зростанням коротко- та середньострокової заборгованості, що призводить до неплатоспроможності підприємства.

- Криза постачання – це протяжний у часі і просторі процес, у період якого оборотні кошти, призначені для придбання продукції виробничо-технічного характеру, не перетворюються на виробничі запаси через їх відсутність чи з якихось інших причин.

- Виробничо-технологічна криза – це вид локальної кризи, виникнення якої зумовлюється як об'єктивними (моральне і фізичне старіння

основних фондів чи ушкодження, загибель оборотних фондів), так і суб'єктивними (неефективне використання та впровадження нової техніки і технології, несвоечасна чи помилкова реакція управлінського персоналу на зміни в зовнішньому і внутрішньому середовищі, які стосуються НПП) причинами, що призводять до простою потужностей, невиконання зобов'язань перед клієнтами, нездатності випускати конкурентоспроможну продукцію, зупинку виробництва і т. ін.

- Криза персоналу (конфлікти, зниження продуктивності праці із суб'єктивних причин) – вид локальної кризи, яка формується на основі розвитку однієї або кількох кризових ситуацій і виявляється у зміні норми прийняття і реалізації управлінських рішень, які визначають спосіб функціонування організації та шляхи її трансформації, через що створюються умови для розвитку низки кризових явищ на підприємстві в цілому.

- Організаційна криза – це процес виникнення суперечностей усередині і за межами організації, які мають хронічний характер [10; 11; 12].

Залежно від проблематики кризи (сутності протиріч, що їх обумовлюють) прийнято виділяти: економічну, організаційну, технічну, технологічну, фінансову, виробничу, психологічну, кадрову та інші види криз, виникнення яких обумовлюється загостренням протиріч у відповідних підсистемах підприємства.

Економічні кризи відбивають гострі протиріччя в економічному стані окремого підприємства. Це кризи виробництва і реалізації продукції (товарів, послуг), взаємин економічних агентів, втрати конкурентних переваг тощо.

Організаційні кризи виявляються як кризи організаційно-правової форми господарювання, стилю управління, організаційності структури, розподілу функцій, регламентації повноважень окремих структурних підрозділів (центрів фінансової відповідальності) тощо.

Причиною технічної кризи найчастіше є незадовільний рівень матеріально-технічної бази (обладнання), моральне та технологічне старіння основних засобів, їх псування або загибель, неефективне використання, що обумовлює неспроможність вироблення продукції, адекватної потребам ринку.

Технологічна криза виникає в разі недосконалої технології виробництва продукції, наслідком якої є втрата конкурентоспроможності продукції тощо. Імпульсом для її розгортання виступає усвідомлення потреби у нових технологіях, впровадженні досягнення науково-технічного прогресу.

Фінансова криза віддзеркалює протиріччя між фактичним станом його фінансового потенціалу (спроможністю генерування та (або) залучення фінансових ресурсів) та необхідним обсягом фінансування.

Соціальні кризи виникають при загостренні протиріч та зіткненні інтересів в трудовому колективі підприємства, між окремими соціальними групами персоналу та менеджменту з приводу умов та оплати праці, стилю управління, вирішення соціальних проблем тощо.

Психологічна криза, що охопила персонал та власників підприємства, проявляється у вигляді масового стресу, паніки, страху за майбутнє, незадоволеності існуючим станом речей, рівнем захищеності тощо [8].

Залежно від характеру (спрямованості) та наслідків використовуються такі дефініції, як руйнівна та оздоровча кризи.

Руйнівна криза має негативні наслідки для життєдіяльності підприємства, проявом яких є банкрутство з подальшою ліквідацією підприємства, втрата його ринкової вартості, конкурентоспроможності, потенціалу розвитку тощо. Причиною руйнації є неспроможність підприємства до відновлення стану рівноваги, відновлення параметрів життєздатності.

Оздоровча криза має позитивні наслідки, проявом яких є відродження втраченої життєздатності підприємства та (або) зростання ринкової вартості підприємства, його конкурентоспроможності, збільшення потенціалу розвитку тощо за рахунок вирішення накопичених протиріч та формування нових засад ведення бізнесу та окремих бізнес-процесів. Різновидом оздоровчої кризи є автогенна (або ініційована) криза, виникнення якої спеціальним чином провокується для пошуку нових імпульсів подальшого розвитку підприємства, вдосконалення бізнес-процесів, менеджменту тощо.

Залежно від періоду проходження (від виникнення до подолання) використовуються такі дефініції: короткочасна криза та затяжна криза, яка, у свою чергу, може бути середньо- (від 1 року до 3) та довгостроковою (більше 3 років) [8].

По глибини протікання кризи на підприємстві прийнято поділяти на:

- кризу що підкрадається;
- рутинну кризу;
- несподівану повну загрозу [13].

З метою усвідомлення тісного взаємозв'язку антикризового управління, антикризової стратегії та інструментів, застосовуваних під час цієї стратегії, нами використано класифікацію криз на підприємстві, побудовану на основі застосування комплексного критерію. Таким чином, залежно від рівня та глибини розвитку, причини та місця виникнення, ступеню впливу на діяльність та можливим наслідкам розглядають такі види криз: локальну кризу, системну кризу, стратегічну кризу [8].

Локальна криза охоплює певну підсистему підприємства, а її результати значною мірою відбиваються на роботі всього підприємства. У разі застосування вчасних та адекватних антикризових заходів таку кризу можна ліквідувати. Якщо таких заходів не було вжито, локальна криза може перерости в системну кризу.

Системна криза – це криза, що охоплює всі підсистеми підприємства і призупиняє його діяльність, вона утворюється із сукупності кризових ситуацій та локальних криз, розвиток яких вчасно не було зупинено. Системна криза може розвиватись у двох основних напрямках: як керована криза, коли ще можливо, створюючи нову систему управління з підсистемою антикризового управління, нормалізувати ситуацію на підприємстві; некерована криза, єдиним виходом з якої є ліквідація підприємства з використанням процедури банкрутства або без неї.

Найбільше відповідає обраній концепції таке визначення стратегічної кризи: це незапланований процес певної тривалості, існують лише обмежені можливості впливу з боку керівників та власників підприємств із важко прогнозованими наслідками, які призводять до вичерпання стратегічного потенціалу та втрати доцільності подальшого існування організації з незмінними місією, цінностями, напрямками діяльності та виробничим потенціалом.

Для ефективної діяльності підприємства використовують ресурси управління. Точки зору на сутність антикризового управління та його харак-

теристики різняться.

Так, класики менеджменту М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедуорі зазначають, що управління – це процес планування, організації, мотивації і контролю для того, щоб сформулювати і досягти мети організації через інших людей [14].

Спираючись на роботи Айвазяна З. та Кириченко В., можна виділити наступне бачення «Антикризового управління» як: управління, що спрямоване виключно на подолання кризи, що настала, на забезпечення виживання в короткостроковому аспекті [15].

Аналізуючи наукові джерела, необхідно виділити підхід до визначення цього поняття, який формулює Асаул А.М.: антикризове управління – це система управлінських заходів, спрямованих на прогнозування кризи в організації і розпізнавання її ранніх стадій, підготовку до кризи, її пом'якшення і ліквідацію наслідків. Антикризове управління в організації має здійснюватися постійно з метою прогнозування криз і раннього їх діагностування [4].

Близьким до цього тлумачення є підхід Мінаєва Е.С. та Панагушина В.П. Виходячи з нього антикризове управління не тільки управління, орієнтоване на виведення підприємства зі стану кризи, а й управління, яке має заздалегідь спрогнозувати та попередити неплатоспроможність підприємства згідно з виробленою стратегічною програмою підвищення конкурентних переваг та фінансового оздоровлення [17].

Аналізуючи роботи Лігоненко Л.О., можна прийти до висновку, що антикризове управління являє собою спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства [6].

Ми погоджуємося також з Поповим Р.А., що антикризовий менеджмент в широкому сенсі – це загальна управлінська діяльність в організації щодо переведення її з нестійкого стану (стагнації, колапсу) в рівноважне, збалансоване відтворення. Особливістю такого менеджменту є надзвичайно високий ступінь невизначеності внутрішнього і зовнішнього середовища організації. Антикризовий менеджмент у вузькому сенсі – це короткочасні управлінські дії в масштабах всієї організації або достатньо тривалі управлінські дії в одному з її елементів, який знаходиться в перехідному стані або схильний до зміни якості [2].

У своїй праці «Антикризовий менеджмент» Родіонова Н.В. визначає антикризове управління як застосування до підприємства економічних і соціально виправданих профілактичних та оздоровчих процедур, спрямованих на підвищення його конкурентоздатності, вироблення і реалізація керівництвом підприємства економічної політики з попередження неспроможності господарюючого суб'єкта, а в разі її настання – щодо оздоровлення стану підприємства [1].

Тлумачення антикризового менеджменту сучасними науковцями висвітлено у дослідженні [18], у результаті чого у автора сформувалося власне тлумачення поняття «антикризове управління» як процесу планування, організації, мотивації і контролю, що здійснюється з метою передбачення настання, запобігання, подолання кризи або, при її неминучості, виведення організації з кризового стану з найменшими втратами.

Висновки і пропозиції. Результатами дослідження є власні висновки автора, трансформовані в запропоновані тлумачення досліджуваних понять:

- «криза» – процес суттєвого погіршення звичного функціонування, що при подальшому загостренні та неподоланні призводить до руйнації, а за умов ефективного впливу на процес – до якісного нового стану;

- «криза підприємства» – стійкий розлад діяльності підсистем організації, що призводить до порушення її життєздатності;

- «антикризове управління» – процес планування, організації, мотивації і контролю, що здійснюється з метою передбачення настання, запобігання, подолання кризи або, при її неминучості, виведення організації з кризового стану з найменшими втратами.

В подальших дослідженнях плануємо дослідити принципи антикризового управління і провести дослідження компонування етапів антикризового управління різними науковцями та систематизувати їх.

Список літератури:

1. Родионова Н.В. Антикризисный менеджмент : учебн. пособие для вузов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА 2002. – 223 с.
2. Попов, Р.А. Антикризисное управление : учебник / Р.А. Попов. – М. : Высш. шк., 2005. – 429 с.
3. Чернявський А. Д. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. – К. : МАУП, 2006. – 256 с.: іл. – Бібліогр.: 242-245.
4. Теория и практика принятия решений по выходу организаций из кризиса / А. Н. Асаул, И. П. Князь, Ю. В. Коротаева и под ред. засл. строит. РФ, д-ра экон. наук, проф. А.Н. Асаула. – СПб. : АНО «ИПЭВ», 2007. – 224 с.
5. Жарковская Елена Павловна, Бродский Борис Ефимович Антикризисное управление : учебник / Е.П. Жарковская, Б.Е. Бродский. – М. : Омега-Л, 2004. – 336 с- 9 (Успешный менеджмент). – ISBN 5-98119-119-8. I. Соавт. Агентство СІР РГБ.
6. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія. – К. : Видавничий центр КНТЕУ, 2001. – 580 с.
7. Антикризисное управлени : учебное пособие / В.Д. Дорофеев, Д.Н.Левин, Д.В. Сенаторов, Чернецов А.В. – Пенза : Изд-во Пензенского института экономического развития и антикризисного управления, 2006. – 209 с.: Библиогр.: с. 206.
8. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.
9. Стратегия и тактика антикризисного управления / Под ред. А.П. Градова и Б.И. Кузина. – СПб. : Спец. литература, 1999. – 510 с.
10. Антикризисное управление : учеб. пособие для технических вузов / В.Г. Крыжановский, В.И. Лапенков, В.И. Лютер и др.; Под. ред. Э.С. Минаева и В.П. Панагушина. – М. : Изд-во ПРИОР, 1998. – С. 91-100, 141-159.
11. Банкротство: Стратегия и тактика выживания / Иванов Г.П. и др. – М. : Юрид. фирма СП МКИ, 1993. – Т. 1. Как избежать банкротства. – 1993. – 239 с.
12. Кох Ричард. Менеджмент и финансы от А до Я: Перевод с англ. – СПб. : Питер, 1999. – 496 с.
13. Booth S, Crisis Management Strategy. Competition and Change in Modern Enterprises. – London : «Routledge», 1993. – 313 p.
14. Мескон М. Основы менеджмента : Пер. с англ. / М. Мескон, М.Альберт, Ф. Хедуори. – М. : Дело, 1998. – 800 с.
15. Айвазян З., Кириченко В. Антикризисное управление: принятие решений на краю пропасти // Менеджмент и маркетинг. – 1999. – № 4. – С. 94-103.
16. Бобылев А.Л. Антикризисное управление : учебное пособие. Редактор Э.С. Круглова. – Калининград : Издательство Балтийского института экономики и финансов (БИЭФ), 2010. – 99 с.
17. Антикризисное управление : учеб. пособие для техн. Вузов / Под ред. проф. Э.С. Минаева и проф. В.П. Панагушина. – М. : «Изд-во Приор», 1998. – 432 с.
18. Рубан В.М., Піддубна Г. Еволюція підходів до антикризового менеджменту / Рубан В.М., Піддубна Г. // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2012. – № 43. – Ст. 145-150.

Рубан В. Н.

Национальный университет пищевых технологий

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КРИЗИСА И АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Резюме

Исследованы теоретические подходы зарубежных и отечественных ученых по определению понятий «кризис», «кризис предприятия» и «антикризисное управление». Обобщены наработки ученых по определению причин, видов, характера, глубины кризисов. Продолжена работа по исследованию особенностей трактовки понятия «антикризисное управление». Предложено собственное определение понятий «кризис», «кризис предприятия», «антикризисное управление».

Ключевые слова: кризис, кризис предприятия, причины кризисов, основные виды кризисов, разрушающий кризис, оздоровительный кризис, глубина протекания кризиса, антикризисное управление.

Ruban V. M.

National University of Food Technologies

THEORETICAL ASPECTS OF THE CRISIS AND CRISIS MANAGEMENT

Summary

The article studies the theoretical approaches of economists to the definitions of «crisis», «enterprise crisis» and «crisis management». Summarizes achievements of scientists to determine the causes, types, character, depth of crisis. The work on the study of features of the interpretation of the term «crisis management».

Key words: crisis, crisis of enterprise, causes of the crisis, the main types of crises, destructive crisis, improving crisis, the depth of crisis, crisis management.

УДК 635:631.524.17

Рудь В. П.

Інститут овочівництва і баштанництва
Національної академії аграрних наук України

ОВОЧЕВИЙ РИНОК В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Стаття присвячена питанням розвитку овочевого ринку. Розглянуто аспекти формування продовольчої безпеки України на основі оцінки рівнів виробництва і споживання, обсягів експорту та імпорту. Визначено напрями розвитку галузі на перспективу.

Ключові слова: продовольча безпека, овочівництво, динаміка виробництва, споживання, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. Необхідність забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки та наукового супроводу виробництва сільськогосподарської продукції та вживання заходів контролю імпортової продукції з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції.

На даний час Україні вдається балансувати на межі забезпечення населення продуктами харчування, незважаючи на неефективне виробництво в умовах практичної відсутності державної підтримки. У таких умовах стає необхідним визначення ключових секторів сільського господарства та стимулювання їх розвитку, в т. ч. на державному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у теорію і практику забезпечення продовольчої безпеки України внесли такі фахівці, як: В.Я. Месель-Веселяк, С.М. Кваша, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, В.В. Писаренко, О.В. Ульянченко, К.П. Голікова, В.Є. Крупін та ін. Проте дослідження цієї проблеми не повністю відповідає поточним потребам забезпечення продовольчої безпеки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Від стану агропромислового комплексу безпосередньо залежить рівень продовольчої безпеки України. За даними ФАО Стат Україна входить до п'ятірки держав, в яких на 100 жителів припадає понад 50 га ріллі. Після таких великих за територією країн світу, як США, Росія та Канада, Україна посідає четверте місце і володіє 42,8 млн. га сільськогосподарських угідь, з яких 33,3 млн. га зайнято безпосередньо під ріллею [3, с. 234]. Нині в АПК зосереджено більше половини виробничих фондів, виробляється близько 50% ВВП, дві третини товарів народного споживання, працює майже 40% населення. На тлі руйнації агропромислового комплексу та його ресурсного потенціалу відбувається зниження рівня продовольчої безпеки. Успішний процес євроінтеграції України в світове економічне співтовариство не-

можливий без координації зусиль з виробництва якісної та безпечної овочевої продукції. Потенціал України в цьому аспекті досить значний. Так, кілька років тому, коли український ринок овочевої продукції почав динамічно розвиватися, європейські виробники були стурбовані появою важливого конкурента, який, за їх прогнозами, міг забезпечити Європейський Союз дешевою овочевою продукцією [1, с. 171]. Проте і до сьогодні цього не відбулося, внаслідок недостатніх інвестиційних вкладень у галузь. Тому вітчизняне овочівництво і надалі залишається неконкурентоздатним на світовому овочевому ринку. Необхідність вирішення зазначених питань послужило основою для вибору теми дослідження даної статті.

Мета статті полягає у вивченні стану виробництва овочів, ступеню забезпечення продовольчої безпеки, обґрунтуванні сучасних проблем та шляхів ефективного розвитку галузі на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оцінки аспектів формування продовольчої безпеки необхідно дослідити динаміку розвитку виробництва основних видів сільськогосподарської продукції (табл. 1).

Овочепродуктовий підкомплекс – одна з важливіших складових АПК. Овочівництво і баштанництво належить до п'ятірки галузей, що формують сучасну спеціалізацію рослинництва України, адже частка овоче-баштаної продукції у вартісній структурі валової продукції рослинництва становить 20,7%, поряд із зерновими культурами – 21,1%. В останній час галузь овочівництва демонструє високі темпи розвитку, адже абсолютний приріст за останні 12 років найвищий серед інших операторів ринку і складає 4620 тис. тонн.

Загальний валовий збір овоче-баштаної продукції у 2012 році сягнув майже 11 млн. тонн, в т.ч. овочів відкритого ґрунту – 9,6 млн. тонн, овочів захищеного ґрунту – 0,4 та баштанних продовольчих культур – 0,8 млн. тонн. Абсолютні показники валових зборів 2012 року – найбільші за всю історію існування овочівництва, і, що характерно, це відбувається на фоні підвищення рівня урожайності. В той же час показник урожайності

Таблиця 1
Динаміка обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Україні, тис. тонн

Види продукції	Роки							2012 р. до 2000 р.	
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	+,- разів	
М'ясо та м'ясопродукти	1663	1597	1906	1917	2059	2144	2210	547	1,3
Молоко і молочні продукти	12658	13714	11761	11610	11249	11086	11378	-1280,0	0,9
Яйця, шт.	508	753	863	919	985	1079	1104	596,0	2,2
Картопля	19838	19462	19545	19666	18705	24248	23250	3412,0	1,2
Овочі і баштанні	6195	7606	8489	8976	8873	10562	10815	4620,0	1,7
Фрукти і ягоди	1966	2133	1919	2087	2154	2418	2465	499,0	1,3

Джерело: розраховано автором за даними Держкомстату України

за всіма категоріями господарств не перевищує 20 т/га, що значно нижче рівня розвинених країн світу. Така ситуація спричинена тим, що виробництво овочів в основному розміщено у господарствах населення, частка яких в загальному виробництві складає близько 85,7% та недостатніми інвестиціями у розвиток галузі (табл. 2).

Для аналізу рівня забезпеченості продовольчої безпеки України зосередимося на кількісному аспекті. Дані таблиці наочно демонструють, що сьогодні пересічний громадянин споживає 163,4 кг овочів на рік, що на 61% більше рівня 2000 року. В той же час, дефіцит виконання науково-обґрунтованої норми споживання складає по: м'ясу та м'ясопродуктах – 34,5%, молоку та молочних продуктах – 43,4%, риби та рибопродуктах – 32%, фруктах і ягодах – 49,8%.

Тобто, в умовах «білкової недостатності» овочі є свого роду «страховим полісом» здоров'я, оскільки багатий на овочі раціон оберігає організм людини, запобігає розвитку багатьох хвороб, забезпечує величезну кількість важливих для життєдіяльності речовин: вітаміни групи В, С, фолієву кислоту, калій, клітковину, мінеральні речовини та мікроелементи. Тому виключне значення овочів для людського організму важко переоцінити.

Проте, не зважаючи на це, у структурі посівних площ овочеві культури і надалі займають тільки 2%. І це тоді, коли у структурі продовольчого кошику у 2012 році їх частка сягнула 17%. В той же час, за даними «бази Статкомітету СНД», середній показник споживання овочів в Україні за 2000-2012 рр. становив 136 кг на одну людину, що значно менше рівня деяких країн СНД: Вірменії (252 кг), Казахстану (165), Азербайджану (156), Киргизстану (142 кг). Звісно, така ситуація частково обумовлена національними, історично-етнографічними та культурними особливостями харчування населення цих країн. Проте такий стан справ пояснюється також неефективним розвитком українського овочевого ринку.

На національному овочевому ринку відмічається неефективне формування пропозиції і розподілу овочевої продукції. Аналіз балансу попиту і пропозиції за 2000-2012 роки показав, що ємність національного овочевого ринку (загальний фонд виробництва) за цей період збільшилася на 75,5%. Проте темпи зростання продукції на продовольство (фонд споживання) за цей же період зросли тільки на 49%, тобто змінилися дещо іншими темпами (табл. 3).

Негативним є і той факт, що частка фонду споживання у валовому виробництві постійно знижу-

Таблиця 2

Рівень споживання основних продуктів харчування населенням України

Продукт харчування	Раціональна норма, кг	Фактичне споживання, кг		Коефіцієнт достатності споживання		2012 р. у % до	
		2000р.	2012р.	2000р.	2012р.	норми	2000р.
М'ясо та м'ясопродукти	83	32,8	54,4	0,4	0,7	65,5	165,9
Молоко і молочні продукти	380	199,1	214,9	0,5	0,6	56,6	107,9
Яйця, шт.	290	166	307	0,6	1,1	105,9	184,9
Риба і рибопродукти	20	8,4	13,6	0,4	0,7	68,0	161,9
Цукор	38	38,8	37,6	1,0	1,0	98,9	96,9
Олія	13	9,4	13	0,7	1,0	100,0	138,3
Картопля	124	135,4	140,2	1,1	1,1	113,1	103,5
Овочі та баштанні	161	101,7	163,4	0,6	1,0	101,5	160,7
Плоди та ягоди	90	29,3	53,3	0,3	0,6	59,2	181,9
Хліб та хлібопродукти	101	124,9	109,4	1,2	1,1	108,3	87,6

Джерело: розраховано автором за даними Держкомстату України: Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України, 2013 р.

Таблиця 3

Баланс овочів і баштанних культур в Україні, тис. тонн

Показник	Роки										2012 р. до 2000 р.	
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	+, -	%	
Виробництво	6195	7606	8745	7317	8489	8976	8873	10562	10815	4620	174,6	
Запаси на кінець року	201	196	718	-85	689	534	-22	514	458	257	227,9	
Імпорт	29	100	168	158	356	232	311	285	213	184	734,5	
Всього ресурсів	6023	7510	8195	7560	8156	8674	9206	10333	10570	4547	175,5	
Експорт	30	36,2	201	298	251	347	335	303	346	316	1153,3	
Витрачено на корм	728	1214	1394	1139	1216	1262	1337	1473	1568	840	215,4	
Витрачено на посів	86	90	100	99	102	108	118	126	127	41	147,7	
Втрати	177	393	573	515	612	645	835	991	1077	900	608,5	
Фонд споживання всього:	5002	5663	5927	5509	5975	6312	6581	7440	7452	2450	149,0	
Частка фонду споживання у виробництві, %	80,7	74,5	67,8	75,3	70,4	70,3	74,2	70,4	68,9	-11,8	85,4	
Частка втрат у виробництві, %	2,9	5,2	6,6	7,0	7,2	7,2	9,4	9,4	10,0	7,1	344,8	
в. т. ч. у на 1 особу, кг	101,7	120,2	126,7	118,4	129,2	137,1	143,5	162,8	163,4	61,7	160,7	

Джерело: розраховано автором за даними Держкомстату України: Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України, 2013 р.

торгові доми, відсутність інтервенційних закупівель державними структурами тощо.

Наявність усіх цих негативних факторів та необхідність якнайшвидшого їх усунення і зумовили необхідність розробки Концепції розвитку овочівництва та переробної галузі до 2015 року [4]. Необхідність розробки такої Концепції визначена Планом першочергових заходів з розвитку виробництва картоплі та овочів, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.05.2011 року № 475-р «Про затвердження плану першочергових заходів з розвитку виробництва картоплі та овочів» [2, с. 15]. У поточному році на виконання протокольного доручення МінАгрополітики та продовольства України від 03.06.2013 р. та на виконання розпорядження НААН від 04.07.2013 р. профільним інститутом овочівництва і баштанництва НААН було розроблено пілотний проект «Овочі України – 2020» та Галузеву програму «Овочі України – 2020» як складову частину Проекту Програми розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року. Крім того, в галузевій Програмі «Овочі – 2020» відзначено, що інноваційно-інвестиційна привабливість галузі овочівництва і баштанництва полягає в забезпеченні рентабельності на рівні 30-35%. При вкладенні інвестиційних коштів на 1 га в межах 40-50 тис. грн. за умови дотримання передових технологій вирощування гарантовано отримувати чистий прибуток за один виробничий цикл у роз-

мірі 12-15 тис. грн з 1 га. Загальний щорічний прибуток галузі буде складати 12 млрд. гривень. На перспективу, виробництво овочів повинне проводитися на базі інноваційного розвитку галузі, не тільки шляхом прямого збільшення капіталовкладень на одиницю посівної площі, а із застосуванням науково обґрунтованих систем сівозмін з урахуванням регіональних особливостей, добрив, гербіцидів, вчасної сортозаміни та сортооновлення. Багаторічними дослідженнями вчених ІОБ НААН доведено, що впровадження нового сорту підвищує урожайність порівняно із стандартом на 20-25% при більш високій якості продукції, застосування добрив – на 30-35%, а зрошення – до 50%.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз показав, що, незважаючи на певні позитивні тенденції у забезпеченні продовольчої безпеки України, існують невирішені питання розвитку галузі овочівництва. При умові належної організації виробництва та вирішення блоку економіко-організаційних питань Україна може зайняти провідні позиції на світовому овочевому ринку. Розвиток вітчизняного конкурентоспроможного овочівництва шляхом організації високоінтенсивного його виробництва із застосуванням сучасних технологій та нових високопродуктивних сортів і гібридів, розвитком систем інформаційного забезпечення, створенням служб маркетингу та удосконаленням механізму формування і функціонування ринку дозволить Україні виконати це завдання.

Список літератури:

1. Андрусак Н.О. Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області // Н.О. Андрусак // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2. – С. 169-173.
2. Балюк С.А., Лісовий М.В., Вітанов О.Д. та ін. Стратегія розвитку овочепродуктового підкомплексу України до 2015 року // С.А. Балюк, М.В. Лісовий, О.Д. Вітанов // Вісник аграрної науки – 2012. – № 7. – С. 15-22.
3. Власенко І.Г. Аграрна сфера у забезпеченні продовольчого ринку України // інноваційна економіка. – 2013. – № 2/40. – С. 234-236.
4. Концепція розвитку овочівництва та переробної галузі до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 року № 1120-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2rada>.
5. Сич З.Д., Феодосій І.О., Подпратов Г.І. Післязбиральні технології доробки овочів для логістики і маркетингу / З.Д. Сич, І.О. Феодосій, Г.І. Подпратов. – К., 2010. – 439 с.

Рудь В. П.

Інститут овочеводства и бахчеводства
Национальной академии аграрных наук Украины

ОВОЩНОЙ РЫНОК В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Резюме

Статья посвящена вопросам развития овощного рынка. Рассмотрены аспекты формирования продовольственной безопасности Украины на основе оценки уровней производства и потребления, объемов экспорта и импорта. Определены направления развития отрасли на перспективу.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, овощеводство, динамика производства, потребление, инновационное развитие.

Rud V. P.

Institute of Vegetables and Melons
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

VEGETABLE MARKET IN THE FOOD SAFETY SYSTEMS OF THE COUNTRY

Summary

Article is devoted to the development of the vegetable market. Considered aspects of food safety in Ukraine based on estimates of levels of production and consumption, exports and imports. The directions for the future development of the industry.

Key words: food security, horticulture, dynamics of production, consumption, innovation development.

УДК 338.43: 633.1

Світовий О. М.

Уманський національний університет садівництва

ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ ЯК ЧИННИК І ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ

Досліджено питання значення підприємливості у формуванні доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Визначено, що підприємливість є одночасно і чинником, і джерелом формування доданої вартості. Окреслено напрями впливу даного чинника на збільшення доданої вартості.

Ключові слова: підприємливість, чинник, додана вартість, прибуток, заробітна плата.

Постановка проблеми. Питання підвищення частки доданої вартості у вартості продукції сільськогосподарства в умовах жорсткої конкуренції є дуже важливим. Виняткове значення має визначення міри впливу різних чинників та джерел на величину доданої вартості, особливо у зернопродуктовому підкомплексі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування доданої вартості у сільськогосподарському виробництві, зокрема у зернопродуктовому підкомплексі, впливу різних чинників на цей процес досліджувалися у працях Амбросова В.Я., Дем'яненка С.І., Ільчука М.М., Кваши С.М., Лузана Ю.Я., Месель-Веселяка В.Я., Хорунжого М.Й. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Роль підприємливості як чинника і джерела збільшення доданої вартості у агропромислового виробництві та його підкомплексах вивчено недостатньо, тому це питання потребує подальших досліджень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є подальше дослідження напрямів впливу підприємливості на збільшення доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі.

Виклад основного матеріалу. Додана вартість як економічна категорія являє собою вартість, яка в процесі виробництва додається до вартості вхідних виробничих ресурсів на окремому підприємстві і перетворюється у готовий продукт, який реалізується кінцевому споживачеві, або ж продається як сировина чи напівфабрикат для подальшої доробки іншому підприємству. Тобто величина і структура доданої вартості залежить як від виду продукції, так і від багатьох чинників, які впливають на її формування. На нашу думку, одним із основних чинників цього процесу є підприємливість, тобто здатність підприємця залучити до виробництва необхідні ресурси і отримати максимальний прибуток з мінімальними витратами.

У науковій літературі є багато визначень поняття підприємливості. Наприклад, група вчених під керівництвом В.С. Іфтемичука вважає, що підприємливість (англ. *entrepreneurial skill* – примітка автора) – це особливий новаторський стиль господарської поведінки, в основі якої лежить постійний пошук нових можливостей для розвитку своєї справи. Складовими підприємливості є високий професійний рівень, критична оцінка своєї діяльності, оптимізм, незалежність у міркуваннях і вміння розпочати і вести справу, генерувати нові ідеї і їх реалізовувати, готовність до інновацій, схильність до ризику, вміння долати перешкоди, обґрунтування рішень, що приймаються, підтримання добрих відносин з колективом і партнерами, вірність даному слову, взятим зобов'язанням [1, с. 404]. Ми можемо погодитися з таким твердженням, і відносно ролі підприємливості у фор-

муванні доданої вартості доповнити його здатністю підприємця до визначення оптимальної структури та величини доданої вартості для досягнення максимального прибутку, залучаючи необхідну кількість ресурсів. Іншими словами, підприємливість – це здібність людини генерувати нові ідеї та їх реалізовувати, а в економічному розумінні це чинник ведення бізнесу, який об'єднує у необхідній пропорції ресурси у процесі виробництва для одержання максимального прибутку з мінімальними витратами.

Розглянемо, як описується в науковій літературі визначення «чинник» та чим воно відрізняється від визначення «фактор», які у більшості випадків отожднюються. Слово «чинник» означає умову, рушійну силу, причину якогось процесу, що визначає його характер, фактор, агент [2, с. 881]. Підприємливість, на нашу думку, є саме чинником, тобто рушійною силою процесу виробництва, а не фактором. Як ми уже дослідили, підприємливість є здатність людини до ведення бізнесу, але це ще не є бізнес. Для процесу виробництва необхідно підприємливість реалізувати у фактичні кроки, реально організувати бізнес, тобто в даному випадку підприємливість потрібно реалізувати у підприємництво. Підприємництво (англ. *enterprise, entrepreneurship*) – окремий вид бізнесу, самостійна ініціативна діяльність на власний ризик (виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг та заняття торгівлею), що ґрунтується на вкладанні власних коштів, використанні існуючих та створенні нових можливостей з метою одержання прибутку [3, с. 230]. З іншого боку, оскільки однією із складових підприємливості є вміння розпочати і вести справу, генерувати нові ідеї і їх реалізовувати, то можна стверджувати, що підприємливість виступає ще й і джерелом ведення бізнесу та одержання доданої вартості, бо саме ідея є основою будь-якого виробництва. На думку С.І. Дем'яненка, джерелами формування виробничих витрат (а відповідно і виробництва продукції – примітка автора) є виробничі ресурси, які використовуються у виробничому процесі – це такі ресурси, як природні (земля, вода), трудові, капітал і підприємницька діяльність [4, с. 20]. Спробуємо схематично поєднати підприємливість і виробничі ресурси у процесі формування доданої вартості (рис. 1).

Для більш повного розуміння поняття «ресурс» порівняємо його з поняттям «фактор». Мельник Л.Г. засвідчує, що порівняно з терміном «ресурс» поняття «фактор» (від латинського *factor* – «той, що діє») є більш широкою категорією, що позначає значно складніше коло явищ виробничої системи. Зокрема ресурс (від французького *resource* – «допоміжний засіб») характеризує, головним чином, джерело будь-яких засобів. Цей підтекст обмежує використання даного поняття сферою, що

формується на вході підприємства (вхідні ресурси, або витрати) [5, с. 17-18]. Тобто з попереднього визначення випливає, що ресурс може розглядатися і як джерело будь-яких засобів, про що стверджує і С.І. Дем'яненко. Тому на рис. 1 ми визначили підприємливість і як чинник, рушійну силу, що об'єднує виробничі ресурси у процесі виробництва, і як джерело можливостей, свого роду «ресурс», або «інтелектуальний ресурс», що спільно із іншими ресурсами, перетворюючись у процесі виробництва у підприємництво, створює продукцію і, відповідно, – додану вартість.

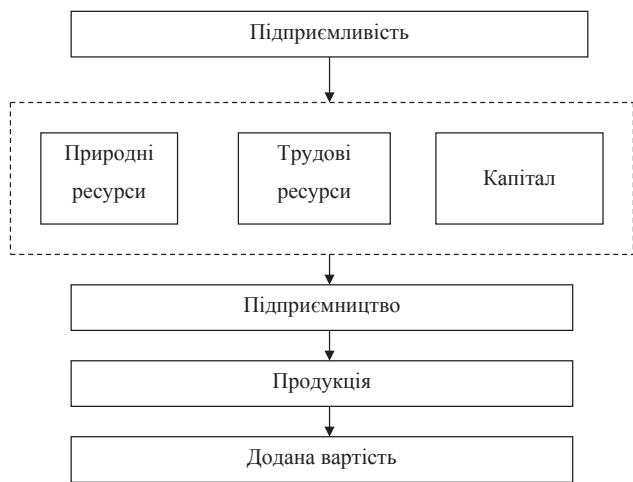

Рис. 1. Підприємливість у процесі формування доданої вартості

Джерело: власні дослідження

Особливістю підприємливості як інтелектуального ресурсу є те, що він пов'язується, в першу чергу, з природною розумовою діяльністю людини, з наявністю у індивіда розумових функцій. Іншими словами, цей вид ресурсу є невід'ємним від свого природного носія – людини. Тут виникає питання, чи потрібно підприємливість відділяти від людини, яка працює (робоча сила)? На нашу думку, уміння генерувати ідеї та їх реалізовувати – підприємливість, дещо інше поняття, ніж здатність людини до праці, сукупність фізичних і духовних здібностей, що людина використовує у своїй діяльності – робоча сила. Підприємливим може бути підприємець, який безпосередньо на-

віть не бере участі у процесі виробництва, а лише є власником капіталу і тільки реалізує ідею бізнесу. Тобто підприємливість є окремим ресурсом, так як не кожна людина має дар підприємця.

Тепер розглянемо, які можливі напрями впливу такого чинника виробництва, як підприємливість на формування доданої вартості, котрий у процесі виробництва реалізується у підприємницьку діяльність. Насамперед потрібно сказати, що кінцева мета будь-якого підприємця – це отримання максимального прибутку, не є виключенням і підприємницька діяльність у агропромисловому виробництві, зокрема у зернопродуктовому підкомплексі. Однак, наприклад, витрати на оплату праці з одного боку є витратами виробництва, з іншого – елемент доданої вартості і її збільшення у структурі витрат не завжди є поганим результатом, тому що, за Марксом, тільки робітник, який продає свою здатність до праці може виробляти додаткову вартість, яка у грошовому виразі перетворюється у прибуток. Іншими словами, достойна заробітна плата залучає до виробництва висококваліфікованих робітників, які в змозі, ефективно працюючи та підвищуючи продуктивність праці, збільшувати прибуток. Тобто збільшення витрат на оплату праці у певних випадках може призвести і до збільшення прибутку (рис. 2).

Застосування на вирощуванні зернових культур високоінтенсивних технологій, наприклад, може збільшити суму загальних витрат, у тому числі і матеріальних, але продуктивність поля буде зростати швидшими темпами, ніж витрати. Це буде фактором зростання і загальної маси прибутку, тому що підприємливість власника бізнесу у даному випадку буде полягати у ширшому застосуванні таких технологій. Зменшення суми орендної плати за одиницю площі однозначно веде до збільшення прибутку і не завжди до збільшення загальної суми доданої вартості, так як орендна плата є елементом доданої вартості.

Зменшення суми амортизаційних відрахувань та відсотка на залучений капітал, в свою чергу, збільшує розмір прибутку, але також не завжди саму додану вартість. Виключенням може служити випадок, коли відсоток на залучений капітал менше фактично отриманої норми прибутку. Інакше кажучи, чим товаровиробник підприємливіший, тим у процесі виробництва створюється більша сума доданої вартості її результативна частина – прибуток.

Систематизуємо сильні і слабкі сторони збільшення чи зменшення величини елементів доданої вартості щодо суми прибутку у табл. 1. Як ми бачимо з таблиці, усі розглянуті елементи доданої вартості (за виключенням власне прибутку) мають у разі зміни їх величини і позитивні і негативні наслідки по відношенню до прибутку.

Слід також наголосити на тому, що у великій мірі завдяки підприємливості можна збільшити суму прибутку незважаючи на зміну величини елементів доданої вартості, тобто вишукати таке поєднання виробничих ресурсів та послуг, яке б давало максимальний прибуток.

Якщо розглядати всю суму вартості продукту, то у даному випадку на збільшення суми прибутку значно впливає і зменшення матеріальних витрат (див. рис. 2). Цьому сприяє застосування ре-

Рис. 2. Схема напрямів збільшення доданої вартості та її результативного елемента – прибутку

Джерело: власні дослідження

Таблиця 1

Характеристика зміни величини деяких елементів доданої вартості та її впливу на розмір прибутку

Показник	Тренд	Переваги	Недоліки
Витати на оплату праці з нарахуваннями	зменшуються	Збільшується прибуток	Зменшується зацікавленість працівників у підвищенні продуктивності праці, що може привести до зменшення прибутку
	збільшуються	Збільшується зацікавленість працівників у підвищенні продуктивності праці, що в певних випадках веде до збільшення прибутку	Зменшується прибуток
Амортизація	зменшуються	Збільшується прибуток	Зменшується прибуток у випадку застосування старої техніки (веде до зменшення продуктивності поля) або більше залучення послуг сторонніх організацій (одночасне збільшення вартості їх послуг)
	збільшуються	Збільшується прибуток у випадку застосування нової техніки (веде до збільшення продуктивності поля) або зменшення послуг сторонніх організацій (зменшення вартості їх послуг у структурі собівартості)	Зменшується прибуток
Орендна плата	зменшуються	Збільшується прибуток (якщо зменшується орендна плата у розрахунку на одиницю площі)	Зменшується обсяг виробництва, а відповідно і сума прибутку (якщо зменшується орендна плата у зв'язку із зменшенням площі)
	збільшуються	Збільшується загальна сума прибутку (якщо збільшується орендна плата у зв'язку із збільшенням площі)	Зменшується прибуток (якщо збільшується орендна плата у розрахунку на одиницю площі)
Відсоток на залучений капітал	зменшуються	Збільшується прибуток	Зменшується прибуток у разі зменшення суми позичкового капіталу і нестачі власного
	збільшуються	Збільшується прибуток у разі, коли процент на позичковий капітал менший норми прибутку	Зменшується прибуток

Джерело: власні дослідження

сурсоощадних технологій, коли застосовуються широкозахватні агрегати та здійснюється мінімалізація обробітку ґрунту. Хоча в окремих вищевказаних випадках (застосування високоінтенсивних технологій) і збільшення матеріальних витрат веде до збільшення загальної суми прибутку.

Розглядати природу прибутку, можна зауважити, що неокласична теорія розглядає прибуток як винагороду за підприємницькі здібності, тобто за підприємливість. На відміну від інших елементів доданої вартості, таких як заробітна плата, рента та відсоток на залучений капітал, прибуток не є відповідною ціною ресурсу, а виступає як залишковий дохід. Для підприємця важливо отримати нормальний прибуток, який є нижньою межею прибутку. Якщо фактичний прибуток буде менше нормального, то підприємцю не варто розпочинати власну справу.

У Економічному словнику-довіднику нормальний прибуток визначається як мінімальна плата, необхідна для утримання підприємницького таланту даної особи в рамках окремого підприємства. Питання нормального прибутку тісно пов'язане з зовнішніми витратами – грошові виплати, які фірма витрачає на користь постачальників трудових послуг, сировини, палива, транспортних послуг, енергії тощо. Крім цього, фірма може використати певні ресурси на власні цілі – неоплачувані, або внутрішні витрати. З точки зору фірми, внутрішні витрати дорівнюють грошовим платежам, які могли б бути отримані за самостійно використаний ресурс при найкращому з можливих засобів його застосування. Коли окремих індивід є власником невеликого бакалійного ларька, він витрачає власну працю і власний капітал, але зовнішні витрати тут відсутні. Використовуючи власне приміщення під бакалійний ларьок, його власник втрачає щомісячний рентний дохід, який міг би отримати, здаючи це приміщення комусь іншому в оренду.

Так само, використовуючи на своєму підприємстві власний грошовий капітал і працю, індивід жертвує процентом і заробітною платою, яку він міг би отримати, застосувавши цей ресурс в іншому місці. Крім того, керуючи своїм власним підприємством, індивід відмовляється від заробітку, який міг би мати, запропонувавши свої послуги у галузі менеджменту будь-якій іншій фірмі [6]. Іншими словами, підприємець, працюючи на власному підприємстві повинен отримати за свою працю (якщо він працює), вкладені у бізнес кошти і майно та за свою підприємливість такий дохід, який би компенсував йому відсоток на капітал, заробітну плату, ренту та нормальний прибуток.

Додану вартість (валову – ДВ) можна виразити такою формулою:

$$ДВ = A + v + m, \quad (1)$$

де А – амортизаційні відрахування як частина вартості основних засобів, яка перенесена на вартість нового продукту;

v – вартість робочої сили;

m – додаткова вартість.

Але якщо подивитися на величину амортизаційних відрахувань з іншого боку, то амортизація в деяких випадках є прихованим від податків прибутком. Так як вона є віртуальними витратами, тобто реально не завжди понесеними, а визначається певними відсотками від вартості основних засобів, які часто не співпадають з реальними строками їх використання. До того ж «працездатність» основних засобів підтримується поточним ремонтом і вони можуть використовуватися у виробництві досить довго, набагато більше амортизаційного строку, поки морально не застаріють. Є приклади використання тракторів певних марок десятки років. Звичайно ж застосування високоінтенсивних технологій потребує новішої техніки, тоді існуюча техніка застаріває швидше амортизаційного строку.

У даному випадку – m – додаткову вартість можна зобразити як суму таких величин, як прибуток (Π), рента (орендна плата) (P), відсоток на залучений капітал (ВЗК), тобто вказані елементи є дохід від власності. Ми знаємо, що в процесі виробництва додаткова вартість набуває форми прибутку (ринкова форма додаткової вартості). На даний час рента та відсоток на залучений капітал включаються до собівартості продукції, але по суті дані показники повинні входити до прибутку, згідно з формулою вартості за Марксом (бо це і є додаткова вартість, а не спожиті у процесі виробництва засоби виробництва). Відтак, валову додану вартість на рівні підприємства можна зобразити такою формулою:

$$ДВ = A + v + (\Pi + P + ВЗК), \quad (2)$$

де: $(\Pi + P + ВЗК) = m$.

Чиста додана вартість (новостворена вартість ЧДВ) буде виглядати таким чином:

$$ЧДВ = v + (\Pi + P + ВЗК), \quad (3)$$

де: ЧДВ – чиста додана вартість.

Зважаючи на вищезазначене, розглядати прибуток як глобальну ціль діяльності підприємства в ринкових умовах на разі не завжди є виваженим. З боку власника – це правильно, але з боку підприємства, галузі та держави в цілому не зовсім коректно. Тому на рівні підприємства, галузі чи підкомплексу для оцінки їх розвитку варто

оперувати категорією доданої вартості (валової та чистої) – аналог на загальнонаціональному рівні, це – валовий внутрішній продукт та національний дохід відповідно. Підприємливий власник бізнесу розуміє прибуток як результат ефективного використання усього авансованого у виробництво капіталу ($c + v$), а не тільки змінного. Хоча з теорії трудової вартості відомо, що тільки змінний капітал, тобто капітал авансований у робочу силу (кошти, які витрачаються на заробітну плату) може створити додаткову вартість. Тобто для оцінки розвитку бізнесу необхідно звертати більшу увагу не тільки на додаткову вартість, а і на ту величину, яка її створює.

Висновки і пропозиції. Отже, в процесі дослідження було встановлено, що підприємливість – це, насамперед, вміння розпочати і вести справу, генерувати нові ідеї і їх реалізовувати. Крім того, визначено, що підприємливість є одночасно і чинником і джерелом формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Підприємливий сільськогосподарський товаровиробник, уміло комбінуючи та раціонально використовуючи виробничі ресурси, може отримувати максимальний прибуток як результативний елемент доданої вартості, враховуючи при цьому, що тільки робітник своєю працею може втілити в життя його новаторські ідеї, створюючи додаткову вартість.

Список літератури:

1. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття, персоналії / Укл. В.С. Іфтемичук, В.А. Григор'єв, М.І. Маниліч, Г.Д. Шутак. За наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемичука. – Львів: «Магнолія-Плюс», 2004. – 688 с.
2. Словник синонімів української мови: в 2 т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 2 – 960 с. – (Словники України).
3. Завадський Й. С. Економічний словник [Електронний ресурс]: словник / Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич. – К.: Кондор, 2006. – 356 с. – Режим доступу: <ftp://lib.sumdu.edu.ua/ebooks>.
4. Дем'яненко С. І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві: [навч. посіб.] / Дем'яненко С. І. – К.: КНЕУ, 1998. – 264 с.
5. Мельник Л. Г. Економіка підприємства: конспект лекцій: [навч. посіб.] / Л. Г. Мельник, О. І. Карінцева. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 412 с.
6. Економічний словник-довідник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sesia.org.ua/560.html>.

Свитовий А. М.

Уманський національний університет садівництва

ПРЕДПРИИМЧИВОСТЬ КАК ФАКТОР И ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ В ЗЕРНОПРОДУКТОВОМ ПОДКОМПЛЕКСЕ

Резюме

Исследован вопрос значения предпринимчивости в формировании добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе. Определено, что предпринимчивость является одновременно и фактором, и источником формирования добавленной стоимости. Определены направления влияния данного фактора на увеличение добавленной стоимости.

Ключевые слова: предпринимчивость, фактор, добавленная стоимость, прибыль, заработная плата.

Svitovyi O. M.

Uman National University of Horticulture

ENTREPRENEURIAL SKILL AS FACTOR AND SOURCE OF FORMING OF VALUE ADDED IN GRAIN PRODUCTION SUBCOMPLEX

Summary

The question of value of entrepreneurial skill is investigational in forming of value added in grain production subcomplex. It is certain that an entrepreneurial skill is simultaneously and by a factor and source of forming of value added. Sending of influence of this factor is certain to the increase of value added.

Key words: entrepreneurial skill, factor, value added, profit, wages.

УДК 330.43, 33

Серветник Н. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ В ЄС: СИНХРОНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ

У статті розглянуто взаємовплив економічних циклів України та Європейського Союзу. Проаналізовано минулі дослідження синхронізації циклів у Єврозоні. Висловлено рекомендації стосовно подальшого розвитку відносин України та Європи.

Ключові слова: економічний цикл, синхронізація, Європейський Союз.

Постановка проблеми. Впродовж останнього десятиріччя Україна наполегливо бажає наблизитися до європейських стандартів. Розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 травня 2004 року, призвело до історичних змін політичних, географічних та економічних умов України та Євросоюзу. Сьогодні Європейський Союз та Україна мають спільний кордон і, як безпосередні сусіди, будуть посилювати свою політичну та економічну взаємопов'язаність. Розширення дає можливість для України та Європейського Союзу розвивати якомога тісніші відносини, що виходитимуть поза рамки співробітництва до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва.

Аналіз ступеня відповідності України базовому Копенгагенському критерію конвергенції, що характеризує макроекономічну стабільність за допомогою середньоквадратичного відхилення темпів приросту ВВП в Україні від оптимального рівня в країнах ЄС, показав, що рівень синхронізації потрібно розглядати як деяку середню тенденцію, що згладжує крайні відхилення, які при їх стійкому характері можуть призвести до кризи.

На сучасному етапі виконання жорстких критеріїв конвергенції характеризується значними відхиленнями від встановлених параметрів. Прецедент десинхронізації присутній не тільки новим країнам – учасникам ЄС, але й таким розвинутим країнам, як Німеччина, Франція. А також Іспанія, Португалія і Нідерланди, які в різні періоди виходили за рамки максимально допустимого бюджетного дефіциту, державного боргу та інфляції [1, с. 84].

Аналіз останніх публікацій. В основному в літературі розглядається синхронізація економічних циклів країн Європейського Союзу. Аналізуючи циклічний зв'язок між економіками країн Єврозони, Ангелоні та Дедола виявили зростання кореляції випуску Німеччини та інших європейських країн, особливо за період 1993-1997 рр. Фурцері та Каррас зосередилися на синхронізації складових ВВП, використовуючи дані за 1993-2004 рр. (для 12 членів Європейського Союзу), і показали, що економіки краще синхронізуються з економіками, що входять до Монетарного Союзу після приєднання до ЄС. Більш того, найкраще синхронізуються експорт та імпорт.

Афонсо та Фурцері оцінили синхронізацію економічних циклів по галузях для країн ЄС (27 членів) за 1980-2005 рр. і виявили, що загалом найбільш синхронізованими є промисловість, будівництво та архітектура, сільське господарство, тоді як сфера послуг показує низький рівень синхронізації.

Інші дослідження розглядають еволюцію синхронізації ділових циклів. Гаєр аналізує промислове виробництво та ВВП та підтверджує, що синх-

ронізація економічних циклів у Єврозоні зростає з введенням євро (хоча найнижчий рівень синхронізації був на початку 90-х років). Фатас, використовуючи річні дані за 1966-1992 рр., вивчав розвиток синхронізації циклів між європейськими країнами та регіонами. Розрахувавши кореляцію між рівнем зростання зайнятості, він виявив зростання зв'язків між країнами та зниженням між регіонами однієї країни. Пейро досліджував наявність асиметрії у промисловому виробництві європейських країн за 1957-1998 роки.

Мінк та ін. представили новий спосіб вимірювання спільних коливань, що дозволило їм визначити синхронізацію циклів та різницю їх амплітуд. Використавши дані для країн Єврозони за 1970-2005 рр., дослідники довели, синхронізація циклів та спільний рух не показують висхідний тренд.

В інших дослідженнях розглядаються зв'язки між Єврозоною та сусідніми країнами. Корхонен використовує економетричні методи, щоб виміряти рівень інтеграції 9-ти країн – кандидатів з ЄС. Артис та ін. вивчаючи перебіг економічних циклів країн-кандидатів, виявили слабкий рівень синхронізації за винятком Польщі та Угорщини [2, с. 2-5].

Українські вчені (Гончар О.М.) зробили спроби проаналізувати синхронізацію ділових циклів в Єврозоні на основі розмаху та стандартного відхилення, а також коефіцієнта кореляції розривів виробництва. Розрахунки підтверджують загальну тенденцію синхронізації ділового циклу у зоні євро, але вона не є постійним явищем. Мають місце періодичні випадки дивергенції. На перебіг ділового циклу мають вплив як внутрішні, так і зовнішні чинники [3, с. 209].

Невирішені частини проблеми. В силу того, що українська економіка значно відстає у розвитку від економік європейських країн, дослідники не ставлять за мету оцінювати кореляцію між економічними циклами України та країн Європи. Однак не можна не відмітити того, що обрання європейського напрямку інтеграції досить сильно впливає на економічний стан України. Тому, на думку автора, доцільним буде дослідження синхронізації економічних циклів України та країн Європейського Союзу.

Головною метою роботи є дослідження взаємозалежності коливань ділової активності в Україні та Європейському Союзі.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу було взято річні дані по ВВП України та Європейського Союзу за період 1987-2012 рр. (для періоду з 1987 по 1991 взято дані УРСР). Спочатку за допомогою фільтра Ходріка-Прескотта з логарифмованого ряду ВВП виділяємо тренд та обчислюємо циклічну компоненту $h_{it} = y_{it} - trend_{it}$, де h_{it} – цикл, y_{it} – логарифмований ряд, $trend_{it}$ – тренд.

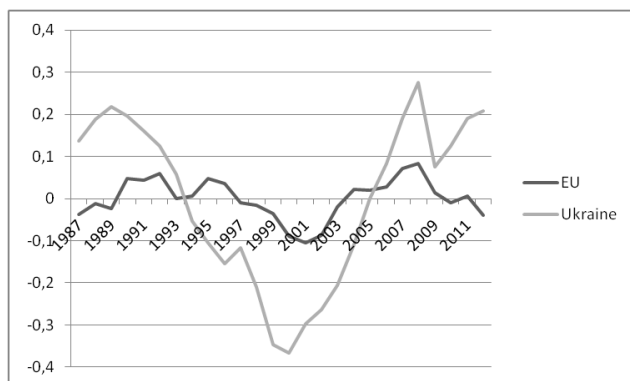

Рис. 1. Цикли ВВП України та ЄС

На графіку явно видно підйом економічної активності починаючи з 2000-го року та спад у 2007 році, що підтверджує початок світової економічної кризи. Також можна відмітити, що поворотні точки у циклах України та Європейського Союзу співпадають, однак економічна активність європейських країн коливається з меншими викидами. Також варто звернути увагу на те, що протягом досліджуваного періоду склад ЄС поповнювався, що, звісно, має свій вплив на відображення даних.

На даний момент ми спостерігаємо погіршення економічних умов в Україні, що викликано не лише незадовільним станом економіки, а й глибокою політичною кризою. У 2014 році посилюється падіння промисловості у зв'язку з погіршенням торговельних відносин з Росією, оскільки в попередні роки вона була найбільшим торговельним партнером України. Також значний вплив на нестабільність у країні має неконтрольоване зростання курсу долар-гривня наприкінці першого кварталу 2014.

Головною проблемою сучасного європейського простору, що безпосередньо впливає на ситуацію довкола України, є загострення фінансово-економічних питань в країнах ЄС. За оцінками Європейської комісії, загальний валовий внутрішній продукт країн Єврозони скорочується. При цьому найгірший стан справ зафіксований у Греції, Італії, Іспанії, Португалії, Ісландії, Румунії, Угорщині та Словенії, які фактично і внесли основний негатив в економіку ЄС.

Лідери Європейського Союзу – ФРН, Великобританія та Франція, а також деякі інші країни у порівняно кращому стані.

Проте ускладнюються стосунки між відносно стабільними країнами-членами ЄС та їх партнерами по організації, у яких більш складний фінансово-економічний стан. Ускладнюються відносини і між провідними країнами-членами ЄС. В основному через розбіжності у підходах щодо вирішення фінансово-економічних проблем Європейського Союзу (зокрема, випуск євробондів). Такі дії так чи інакше призводять до зростання відцентрових процесів в Європейському Союзі.

Реально ж ситуація в Європейському Союзі зовсім не фатально катастрофічна. Як вже зазначалося, всупереч всім негараздам заходи керівництва ЄС з подолання фінансово-економічної кризи дають свої результати. Згідно з прогнозами Європейської комісії, після падіння очікується відновлення позитивних темпів розвитку Єврозони. Певна позитивна динаміка від-

новилася також в деяких економічних галузях ЄС, в тому числі капітальному та житловому будівництві Іспанії, Португалії та Італії, які до цього часу вважалися найбільш проблемними європейськими країнами.

Наведені позитивні тенденції демонструють, що є реальні передумови для подолання кризових процесів в ЄС та відновлення динамічного розвитку Європейського Союзу як однієї з найбільш потужних та найбільш ефективних політико-економічних організацій у світі. Отож обраний курс європейської інтеграції України має всі підстави вважатися вірним.

Спробуємо формально оцінити ступінь взаємозалежності українських та європейських економічних циклів.

Ступінь синхронізації між двома країнами буде дорівнювати коефіцієнту кореляції між циклічними компонентами: $s_{ij} = \text{correl}(h_{it}; h_{jt})$ [4, с. 3]. Цей показник знаходиться в межах від -1 до 1. Якщо коефіцієнт більше 0, цикли синхронізуються між собою, якщо менше – не синхронізуються.

Коефіцієнт кореляції дорівнює 0,58. Оскільки даний коефіцієнт додатний, можна говорити про певну схожість перебігу економічних циклів в Україні та ЄС. Однак він не досить близький до 1, тому, швидше за все, українські цикли відстають від європейських та залежать від коливань ділової активності європейських країн досить опосередковано.

Розглянемо синхронізацію циклів в динаміці. Вона розраховується як ковзний коефіцієнт кореляції, усереднений по даних за попередні 5 років.

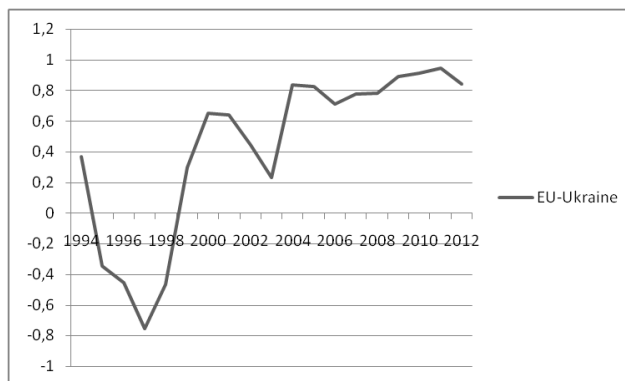

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта кореляції

На графіку помітно, що рівень синхронізації зростає протягом останнього десятиліття. Досить важко сказати щось про взаємовплив циклів в 90-х роках, оскільки саме на цей час припадає становлення України як держави, запровадження нової грошової одиниці, одним словом, перебіг таких процесів, які порушують циклічну структуру.

Описані вище коефіцієнти не дають змогу оцінити рівень синхронізації в конкретний момент. Тому розглянемо групу коефіцієнтів синхронізації, які будуються безпосередньо з самих часових рядів. Джіаноне, Райхлін та Калемлі-Озкан [5; 6] пропонують розраховувати ступінь синхронізації за такою формулою: $SYNCH1_{ijt} = -(\ln Y'_t - \ln Y'_{t-1}) - (\ln Y'_t - \ln Y'_{t-1})$. Даний індекс є прямою мірою різниці рівнів зростання чи розриву випуску, тому навіть якщо не відбуваються незвичайні події, найпростіші варіації матимуть прямий вплив на індекс синхронізації та його власну можливість.

Таблиця 1
Коефіцієнт синхронізації SYNCH 1

Рік	SYNCH1	Рік	SYNCH1
1989	-0,1132	2001	0,0373
1990	-0,0535	2002	-0,0901
1991	-0,0846	2003	-0,0851
1992	0,0065	2004	-0,1591
1993	-0,0165	2005	-0,1744
1994	0,0915	2006	-0,1425
1995	0,0696	2007	-0,1251
1996	-0,0233	2008	-0,1852
1997	0,0255	2009	-0,1324
1998	-0,0255	2010	0,2350
1999	0,0633	2011	-0,0617
2000	0,1229	2012	-0,1149

Даний індекс є не додатнім, чим значення більше до нуля, тим вищий ступінь синхронізації між рядами. Крім того, він не вказує, чи є взаємозалежність позитивною чи негативною, тому аналіз розвитку в часі може бути лише відносним.

Ще один індекс, виведений Мартінсом та ін. [41], має наступний вигляд:

$$SYNCH2a_{ijt} = 1 - \frac{1}{2} \left(\frac{(y_{i,t} - \bar{y}_i)}{\sqrt{\frac{1}{T} \sum_{t=1}^T (y_{i,t} - \bar{y}_i)^2}} - \frac{(y_{j,t} - \bar{y}_j)}{\sqrt{\frac{1}{T} \sum_{t=1}^T (y_{j,t} - \bar{y}_j)^2}} \right)^2, \text{ де}$$

$y_{i,t}$ – розрив випуску або рівень зростання в момент часу t для країни i .

Таблиця 2
Коефіцієнт синхронізації SYNCH 2

Рік	SYNCH2	Рік	SYNCH2
1989	0,99331	2001	0,307176
1990	0,803013	2002	0,223325
1991	-1,51947	2003	0,994081
1992	0,93565	2004	0,37195
1993	0,571936	2005	0,999826
1994	0,697151	2006	0,110366
1995	-0,30078	2007	0,695653
1996	-0,61232	2008	0,992186
1997	0,94396	2009	0,73992
1998	-0,40534	2010	0,786658
1999	0,447394	2011	0,201592
2000	0,295413	2012	0,951677

$SYNCH2a_{ijt}$ є коефіцієнтом безумовної кореляції за весь період. Однак цей індекс має асиметричний зв'язок між $3-2T$ та 1 і що в результаті приділення багато ваги тим періодам, де індекс показує негативну кореляцію, можна отримати спотворений результат. Щоб усунути цей недолік, Церк'єрою було запропоновано два перетворення: перше з них – початковий індекс перетворити у необмежений:

$$SYNCH2b_{ijt} = \frac{1}{2} \ln \left(\frac{1 + \frac{SYNCH4a_{ijt}}{2T-3}}{1 - \frac{SYNCH4a_{ijt}}{2T-3}} \right).$$

Таблиця 3
Коефіцієнт синхронізації SYNCH 2b

Рік	SYNCH2b	Рік	SYNCH2b
1989	2,5140	2001	0,1867
1990	0,8208	2002	0,1287
1991	-0,4785	2003	2,5753
1992	1,3816	2004	0,2365
1993	0,4303	2005	4,3374
1994	0,6046	2006	0,0596
1995	-0,1347	2007	0,6021
1996	-0,2454	2008	2,4363
1997	1,4508	2009	0,6812
1998	-0,1745	2010	0,7807
1999	0,3013	2011	0,1147
2000	0,1782	2012	1,5249

Друге обмеження – накласти на індекс обмеження між -1 та 1 : $SYNCH2c_{ijt} = \tanh(SYNCH4b_{ijt})$.

Таблиця 4
Коефіцієнт синхронізації SYNCH 2c

Рік	SYNCH2c	Рік	SYNCH2c
1989	0,986982248	2001	0,184605928
1990	0,675493204	2002	0,12803027
1991	-0,445005325	2003	0,988474207
1992	0,881301772	2004	0,232195833
1993	0,405563075	2005	0,99965837
1994	0,54033035	2006	0,059574802
1995	-0,133884085	2007	0,538570173
1996	-0,240583363	2008	0,984810759
1997	0,895847976	2009	0,592294637
1998	-0,172720018	2010	0,653124369
1999	0,292494553	2011	0,114207505
2000	0,176341692	2012	0,909555789

На відміну від попереднього, ці індекси здатні розрізняти позитивну та негативну кореляцію.

Тим не менш для індексу $SYNCH2a$ використовується оцінка очікуваного значення (середнього) та оцінка стандартного відхилення ряду, і припущення, що кожен ряд має незмінну дисперсію чи математичне сподівання, як у попередніх індексах, може призвести до хибних висновків.

Провівши аналіз методів оцінки ступеня синхронізації циклів економічної активності, варто зауважити про необхідність удосконалення оціночного апарату. Існуючі методи мають ряд недоліків, які впливають на якість отриманого результату.

Висновки. Зовнішня кон'юнктура має значний вплив на економіку України. Коротко можна виділити основні фактори впливу:

По-перше, український економічний цикл багато в чому зумовлюється ситуацією на зовнішніх ринках: як ринках збуту продукції, так і на фінансових.

По-друге, найважливіша для України група країн – це так звані країни з економікою, що розвивається.

По-третє, одним з ключових трендів сьогодні є уповільнення темпів економічного зростання країн, причому від цього страждає світова економіка в цілому, оскільки вони були центром економічного зростання другої половини 2000-х років, особливо після глобальної кризи 2008 року.

По-четверте, уповільнення зростання економік, що розвиваються, несе два ключових ризики – зниження попиту на сировинні та інвестиційні товари, а також підвищення ймовірності масштабної фінансової кризи внаслідок ліквідації економічних дисбалансів (наприклад, переінвестування) [7].

Просування України в напрямку ЄС ускладнюється внутрішньополітичною ситуацією та певними зовнішніми чинниками. Насамперед, серед внутрішніх чинників слід назвати низьку ефективність соціально-економічних реформ, боротьби з корупцією, розлад судової системи, відчуження влади від суспільства, недостача інституційного та ресурсного забезпечення політики на європейському напрямі. Найбільш негативну реакцію у

лідерів ЄС викликали посилення авторитарних тенденцій у країні, згорання демократичних процесів [8, с. 5].

Успіх на шляху просування України курсом євроінтеграції та надання відносинам Україна – Європейський Союз якісно нового статусу залежатиме від:

- здійснення послідовного та виваженого реформування економічної і соціальної сфер;
- ефективності процесу наближення законодавства України до законодавства ЄС;
- реалізації положень Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС та його членами.

Не менш важливими є сприяння розвитку торгівлі та інвестицій, забезпечення підґрунтя для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, громадського, науково-технологічного та культурного співробітництва, а також підтримки зусиль України щодо зміцнення демократії, розвитку її економіки та завершення переходу до ринкової економіки.

Список літератури:

1. Корнев М.Н., Проблемы синхронизации экономических систем Украины и стран ЕС в стратегии интеграционного развития / М.Н. Корнев // Бизнес Информ. – 2012. – № 3. – С. 82-86.
2. Afonso A., Revisiting business cycle synchronisation in the European Union» [Текст] / A. Afonso, A. Sequeira// Working Papers, ISSN #0874 – 4548, School of Economics and Management, Technical University of Lisbon.
3. Гончар О.М. Економічна конвергенція та синхронізація ділових циклів у зоні євро / О.М. Гончар // Вісник НУ «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – С. 206-213.
4. GonBalves C.E., Rodrigues M., Soares T. Correlation of Business Cycles in the Euro Zone, available at: <http://www.fea.usp.br/feaecon//media/livros> (Accessed 23 September 2013).
5. Kalemli-Ozcan S., Financial Integration and Business Cycle Synchronization / S. Kalemli-Ozcan, E. Papaioannou, J. L. Peydray// CEPR Discussion Papers 7292, 2009.
6. Giannone D. Did the Euro imply more correlation of cycles? / D.Giannone, L. Reichlin//ULB Institutional Repository 2013/13394, Universite Libre de Bruxelles, 2008.
7. Світова економіка – Україні: знову погані новини / Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/business>.
8. Відносини ЄС – Україна – Росія: проблеми і перспективи/ Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Журнал «Національна безпека і оборона», №№ 4-5. – 2012. – С. 2-51.
9. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org>.

Серветник Н. А.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

УКРАИНА НА ПУТИ В ЕС: СИНХРОНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЦИКЛОВ

Резюме

В статье рассматривается взаимовлияние экономических циклов Украины и Европейского Союза. Проанализированы прошлые исследования синхронизации циклов в Евроне. Даны рекомендации относительно дальнейшего развития отношений между Украиной и Европой.

Ключевые слова: экономический цикл, синхронизация, Европейский Союз.

Servetnyk N. A.

Taras Shevchenko Kyiv National University

UKRAINE ON THE PATH TO EU: BUSINESS CYCLES SYNCHRONIZATION

Summary

The paper studies interplay of economic cycles in Ukraine and European Union. The previous researches of business cycles synchronization in Euro zone are analyzed. The study gives recommendations as to development of Ukraine – Europe relations.

Key words: business cycle, synchronization, European Union.

УДК 338.47.656

Сидоренко Ю. В.Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету**РОЗВИТОК МІСЬКОГО ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТУ ТА ЙОГО РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ МІСТА**

У статті досліджуються еволюція, тенденції та закономірності розвитку міського електротранспорту в Україні. На основі аналізу виявляються ключові проблеми електротранспортної галузі. Пропонується комплекс антикризових заходів щодо подолання нагальних проблем.

Ключові слова: міський електротранспорт, перевезення, еволюція, розвиток, криза.

Постановка проблеми. Кінець ХХ – початок ХХІ століть було ознаменовано стрімким розвитком техніко-економічного потенціалу більшості країн світу, та, як наслідок, бурхливим розвитком транспорту. Розвиток міського пасажирського транспорту був і залишається нерозривно пов'язаним із процесами індустріалізації та урбанізації. Еволюція громадського транспорту пройшла довгий шлях від мереж кінно-залізничних доріг, парового автобуса, омнібуса, що започаткували громадський транспорт, до сучасних міських автотранспортних та електротранспортних систем.

Розвиток виробництва та науки створили об'єктивні соціально-економічні передумови для переходу до якісно нового виду міського сполучення, яким став міський електричний транспорт – трамвай, який отримав значне поширення у багатьох країнах світу з кінця ХІХ століття, і на початку ХХ століття трамваї вже були невід'ємною частиною будь-якого досить великого міста.

За умов державного протекціонізму автопромисловості, в подальшому в транспортній галузі настала епоха панування автомобільних перевезень – громадських та індивідуальних, і особливо яскраво тенденція зростання автомобілізації простежується в розвинених країнах Північної Америки та Західної Європи, внаслідок чого в багатьох, особливо – розвинених країнах світу почали зникати громадські електротранспортні системи, які витіснялися автотранспортом. Це зумовило зростання масштабів негативного впливу транспорту на оточуюче середовище і призвело до порушення екологічної рівноваги, яке знайшло вираз у збільшенні щорічних викидів шкідливих сполук та вуглекислого газу і суттєво погіршило екологічну ситуацію в масштабах всієї планети, ставши однією з причин виникнення так званого «парникового ефекту».

Ще у 1983 році комісія ООН з навколишнього середовища визнала характер екологічних проблем у зв'язку з індустріалізацією як глобальний та озвучила необхідність пошуку шляхів їх вирішення, а у 1997 році Генеральна Асамблея ООН прийняла «Порядок денний ХХІ століття», що декларував пріоритетність стійкого шляху розвитку країн в усьому світі. Під стійким розвитком малося на увазі задоволення потреб сьогоденних поколінь при збереженні можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби на основі збалансування економічних, соціальних та екологічних напрямів розвитку суспільства.

Для забезпечення стійкого розвитку підприємств транспорту, як зазначається у європейській «Білій книзі транспорту» [1, с. 80], існує нагальна необхідність обмеження автомобілізації, оскільки саме транспорт, особливо автомобільний, є одним із основних джерел шкідливих викидів у атмосфері, включаючи парникові гази. Основні проблеми

неконтрольованого зростання автомобілізації в європейських містах сьогодні вирішуються через використання альтернативних видів палива, зміни співвідношень між різними видами транспорту та відродження електротранспорту, який практично не здійснює негативного тиску на екологію. Відтак, початок ХХІ століття став переломним моментом в еволюції міського електротранспорту, в розвинених країнах за умов політики державного протекціонізму даний вид транспорту переживає ренесанс як найбільш екологічний вид міського громадського сполучення, покликаний вирішити завдання підвищення транспортної рухомості та екологічної безпеки, що відповідає основним сентенціям концепції стійкого розвитку.

В Україні, незважаючи на значну поширеність міського електротранспорту, відсутність стратегічного бачення перспектив розвитку транспортного комплексу наштовхнуло його на шлях тих самих проблем, що раніше вже мали місце в розвинених країнах світу, – диспропорційного розвитку транспортного комплексу із зростанням менш екологічних автомобільних видів транспорту та скороченням екологічно чистішого наземного електричного, прагненням не повторювати негативний досвід інших країн зумовлено необхідність пильної наукової уваги до проблем управління розвитком міського електротранспорту в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні, не дивлячись на очевидну необхідність, дослідженням проблем міського електротранспорту займаються невинувато мало вітчизняних науковців: І. Никіфорак, В. Костецкий, В. Димченко, І. Когут, В. Вербицька, С. Данько, О. Палант, Л. Літвінський, Т. Семенович, І. Крат, М. Григоров, Я. Санько. Причому дослідження науковців торкаються окремих сфер розвитку міського електротранспорту.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Існуючим науковим наробкам, які стосуються проблем міського електротранспорту, бракує комплексного аналізу стану та тенденцій розвитку останнього, на якому можна базувати розробку перспектив виводу електротранспортної галузі із кризового стану.

Мета статті. В даній статті поставлено за мету проаналізувати динаміку та виявити ключові фактори і тенденції розвитку галузі міського електротранспорту в Україні, а також запропонувати заходи щодо подолання виявлених проблем.

Виклад основного матеріалу. Подвоєння за роки незалежності рівня автомобілізації, суттєве зростання кількості пасажирських автобусів на фоні скорочення присутності екологічно безпечних електричних видів транспорту, які проілюстровані на рис. 1 (тут і надалі наводяться результати власних розрахунків автора, здійснених на основі використання даних офіційної статистики з

офіційного сайту державного комітету статистики України [2]).

В Україні трамвайним сполученням забезпечені 23 міста, тролейбусним – 44 міста, при цьому у 15 великих містах існує змішане трамвайно-тролейбусне сполучення.

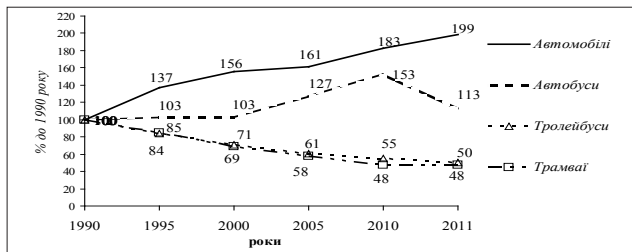

Рис. 1. Динаміка кількості рухомого складу видів пасажирського транспорту в Україні

Робота наземного електротранспорту не припинялася з моменту виходу на лінії в місті Київ перших електричних трамваїв (у 1892 році) та тролейбусів (у 1935 році) та характеризується збереженням необхідної транспортної інфраструктури, на відміну від західних країн, які у зв'язку з відродженням електротранспорту вимушені заново відбудовувати інфраструктурні мережі. На території України у 2011 році було розташовано 6,4 тис. км електротранспортних мереж, 1,9 тис. км тролейбусних колій та 4,4 тис. км тролейбусних ліній (рис. 2).

Довжина експлуатаційних мереж в Україні за період 2003-2011 рр. зменшилася на 1%, при цьому незначно (на 1%) зросла сумарна довжина тролейбусних ліній в Україні, натомість довжина трамвайних колій зменшилася на 7%. Динаміка зміни довжини шляхів як в Україні, так і в Харкові вказує на негативні тенденції їх скорочення, особливо це стосується трамвайних шляхів.

Водночас програмою розвитку міського наземного електротранспорту в Україні на 2007-2015 роки, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України [3], передбачено будівництво та реконструкцію експлуатаційних мереж електротранспорту в затверджених обсягах, проте від року прийняття програми фактична тенденція виражає скорочення мереж і не відповідає запланованим у програмі показникам.

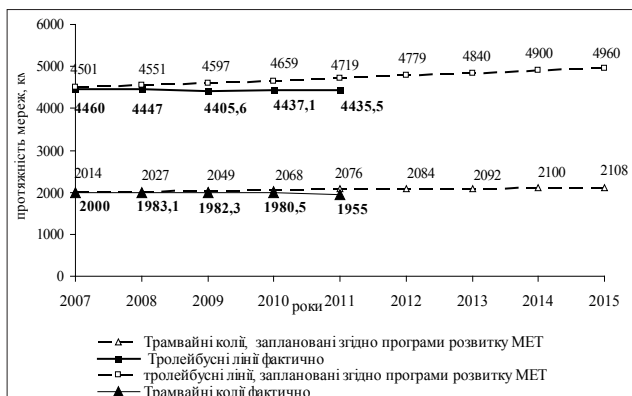

Рис. 2. Довжина міських електротранспортних мереж в Україні – фактична та запланована державною програмою розвитку

Парк рухомого складу електротранспорту України наприкінці 2011 року складала 2412 одиниці трамвайних вагонів та 3714 одиниці тролейбусних машин (рис. 3).

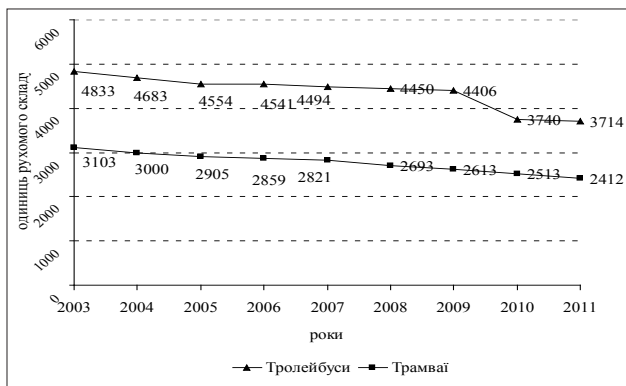

Рис. 3. Рухомий склад українського міського наземного електротранспорту

Тенденція скорочення розмірів парку на 30% по відношенню до початку періоду спостереження – 2003 року, спричинена високим рівнем його зносу і списанням машин, які відпрацювали свій експлуатаційний термін.

Станом на кінець 2011 року вікова структура парку рухомого складу підприємств МЕТ виглядала наступним чином: менше 15 років знаходилося в експлуатації лише 7% всіх трамваїв, що є показником критичного рівня зносу, оскільки решта техніки – 93% експлуатується більше 15 років, що зумовлює необхідність її неодмінної та термінової заміни, враховуючи, що нормативний термін експлуатації електротранспорту становить 15 років (рис. 4).

Рис. 4. Вікова структура трамвайного транспорту України

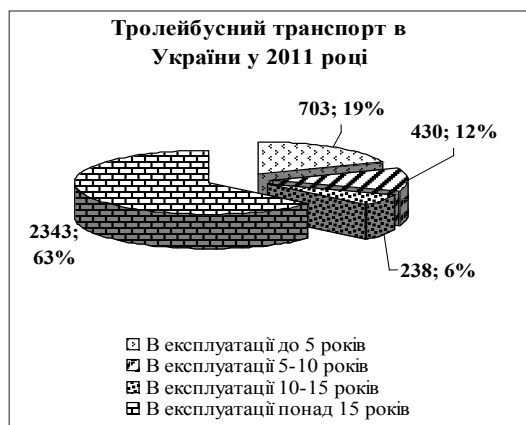

Рис. 5. Вікова структура тролейбусного транспорту України

Ситуація з віковою структурою тролейбусів виглядає дещо кращою (рис. 5). Так, до 15 років експлуатується 37% всіх тролейбусів в країні, при чому, з них 19% є достатньо новою технікою, що експлуатується менше 5 років. У той самий час експлуатується більше 15 років і потребує заміни 63% всіх тролейбусів в Україні.

Високий відсоток застарілого обладнання міського наземного електротранспорту в країні не тільки є зношеним фізично і потребує ремонту чи заміни, але й характеризується моральним старінням техніки і, як наслідок, нездатності задовольнити потребу пасажирів у комфортному та швидкому переміщенні. Тому є підстава стверджувати, що незадовільний стан технічної бази міського електротранспорту суттєво впливає на обсяги перевезених пасажирів, комфорт та регулярність руху та, як наслідок, спричиняє падіння обсягів перевезень пасажирів міським електротранспортом (рис. 6).

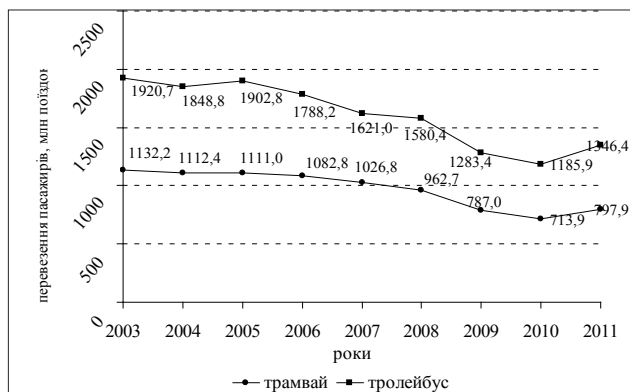

Рис. 6. Перевезення пасажирів міським електротранспортом в Україні

Необхідно звернути увагу на таку специфічну рису перевезень пасажирів міським електротранспортом, як значна питома вага в структурі перевезень пільгових категорій громадян, яким законодавством надано право безкоштовного проїзду. На рис. 7 наводиться динаміка питомої ваги безоплатних пасажирів у загальній кількості перевезень.

Необхідно відзначити, що питання пільгових перевезень в Україні є проблемним, полемічним, обговорюваним та допоки неефективно вирішеним як таке, що суттєво впливає на фінансові результати роботи підприємств через необхідність суттєвого дотування діяльності підприємств галузі МЕТ, адже вартість проїзду безоплатних категорій громадян підприємствам має компенсувати держава у вигляді дотацій, субвенцій та компенсацій. З огляду на це, суттєвою особливістю підприємств МЕТ є їх фінансова залежність від дотаційного забезпечення (табл. 1).

У структурі доходів підприємств міського електротранспорту переважають отримані ними дота-

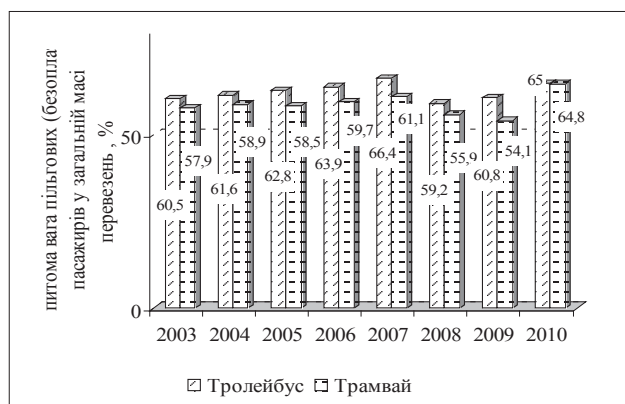

Рис. 7. Структура перевезень пасажирів міським електротранспортом

ції, які в середньому становлять 68% всієї маси доходів. Доходи ж від реалізації квитків наповнюють дохідну частину бюджету підприємств у середньому на 32%. Проте навіть такі значні розміри фінансових дотацій не дають змогу покрити всі понесені підприємствами витрати на перевезення пасажирів, що зумовлює збитковість підприємств міського електротранспорту.

Таким чином, аналіз стану та тенденцій розвитку підприємств міського електротранспорту в Україні дає змогу зробити висновки про наявність таких взаємопов'язаних та взаємообумовлених тенденцій розвитку міського електротранспорту, як: скорочення довжини експлуатаційних мереж всупереч запланованому в державній програмі розвитку міського електротранспорту їх поступовому зростанню; скорочення кількості одиниць рухомого складу; значно застарілий, зношений та такий, що потребує термінового оновлення наявний рухомий склад, особливо – в розрізі трамвайного транспорту; скорочення обсягів та диспропорційність структури перевезень пасажирів міським електротранспортом, що є свідченням зниження його конкурентоздатності та перетворення на соціального перевізника пільгових категорій пасажирів; значна залежність фінансових результатів діяльності підприємств МЕТ від дотацій органів державної та місцевої влади, які сягають позначки 70% загальної кількості доходів підприємств МЕТ, перевищення сумарних витрат над сумарними доходами, збитковість діяльності.

Зазначені тенденції ставлять підприємства міського електротранспорту на межу виживання та вимагають термінової розробки та запровадження заходів, здатних переламати існуючий напрям розвитку, змінивши його на стійкий, прогресивний розвиток у майбутньому.

Світова практика господарювання свідчить про наявність достатньо широкого арсеналу досить успішних методів, здатних підвищити стійкість розвитку міського електротранспорту в Україні.

Таблиця 1

Структура доходів та витрат підприємств галузі міського електротранспорту

Рік	Доходи, млрд грн			Витрати	Відсоток покриття витрат доходами	
	Разом	В т. ч.			Загальними доходами %	Виручкою за проїзд, %
		від реалізації квитків	дотації			
2008	1,71	0,54	1,16	1,93	89	28
2009	1,62	0,62	0,99	1,95	83	32
2010	1,85	0,61	1,24	2,19	84	28
2011	2,20	0,71	1,49	2,54	87	28

Автором на основі узагальнення та систематизації іноземного досвіду пропонується набір інструментів, систематизованих за чотирма напрямками (рис. 8).

Інструменти технічного напрямку. Дана інструментальна група заслуговує на особливу увагу, оскільки саме технічний потенціал грає системоутворюючу роль в діяльності транспортних підприємств. Як свідчать результати аналізу, рухомий склад електротранспорту є суттєво зношеним і вибуває з експлуатації значними темпами, тож ключовими і необхідними важелями механізму забезпечення стійкого розвитку мають стати заходи, спрямовані на оновлення та модернізацію рухомого складу, який для більшості українських електротранспортних підприємств потребує якнайшвидшої заміни чи оновлення. Забезпечення прогресивного розвитку за даним напрямком може бути виражене через впровадження нижчезазначених заходів.

Фінансовий інструментарій забезпечення стійкого розвитку підприємств міського електротранспорту покликаний вирівняти фінансове становище МЕТ та визначити джерела фінансування його розвитку.

Першочерговим завданням **соціального напрямку** забезпечення стійкого розвитку підприємств міського електротранспорту, який активно обговорюється, однак допоки не знаходить реалізації, є удосконалення нормативно-законодавчої бази в сфері пільгових відносин, зокрема упорядкування системи пільгових перевезень пасажирів. Також до даного напрямку віднесено заходи, спрямовані на покращення якості транспортного обслуговування та підвищення рівня задоволення пасажирів від користування електротранспортом.

Інструменти **екологічного спрямування** призначені підтримувати прогресивний розвиток електротранспорту як найбільш екологічного виду міського сполучення.

Запропоновані інструменти, систематизовані автором статті, в той чи іншій мірі використовуються

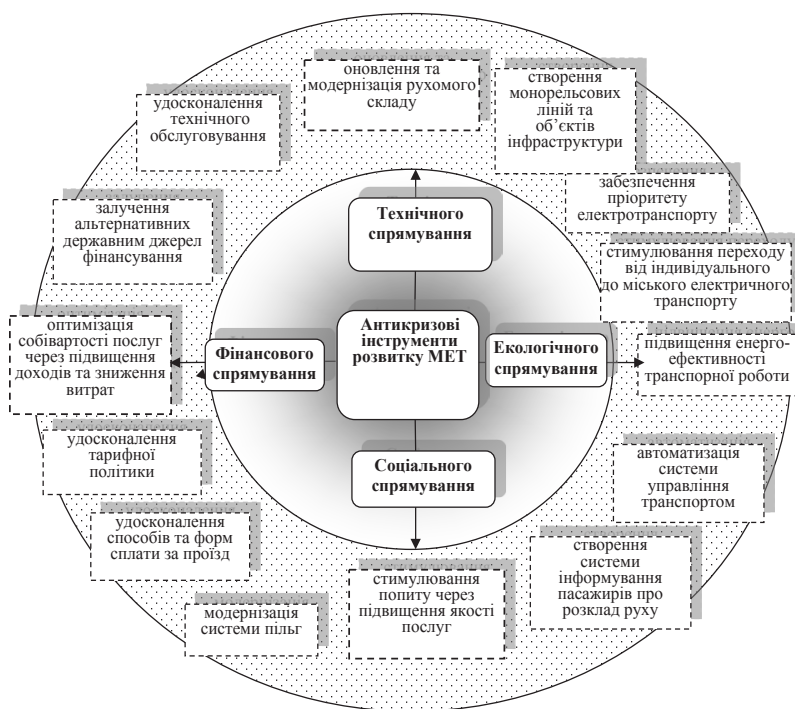

Рис. 8. Інструментарій антикризового управління розвитком міського електротранспорту

ються в практиці управління міським електро- транспортом в усьому світі, однак їх практичне застосування в Україні вимагає розробки спеціальних організаційних та мотиваційних механізмів, що є предметом подальших досліджень.

Висновки та пропозиції. На основі проведеного аналізу здійснено висновок про очевидну перспективність та пріоритетність розвитку саме міського електричного порівняно з іншими видами міського транспорту. Водночас констатовано ознаки затяжної системної кризи означеної галузі, явні регресійні тенденції, чим обумовлено необхідність пошуку шляхів подолання кризи. Запропоновано комплекс заходів, застосування яких дозволить покращити показники розвитку міського електротранспорту за чотирма напрямками: в фінансовому, соціальному, екологічному та технічному розрізах. Перспективним напрямком досліджень є розробка організаційних механізмів впровадження означених заходів.

Список літератури:

- White Paper European Transport policy for 2010: time to decide. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2011. – 119 p.
- Державний комітет статистики України : офіційний сайт [Електронний re-cyrc]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Про затвердження Державної програми розвитку міського електротранспорту на 2007-2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2006 р. № 1855 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 1. – С. 179.

Сидоренко Ю. В.

Харьковский торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

РАЗВИТИЕ ГОРОДСКОГО ЭЛЕКТРОТРАНСПОРТА И ЕГО РОЛЬ В ЭКОНОМИКЕ ГОРОДА

Резюме

В статье исследуются эволюция, тенденции и закономерности развития городского электротранспорта в Украине. На основе анализа выявляются ключевые проблемы электротранспортной отрасли. Предлагается комплекс антикризисных мероприятий по преодолению существующих проблем.

Ключевые слова: городской электротранспорт, перевозки, эволюция, развитие, кризис.

Sidorenko Y. V.

Harkiv Trade and Economic Institute of
Kyiv National University of Trade and Economics

CITY ELECTRIC DEVELOPMENT AND ITS ROLE IN THE ECONOMY OF THE CITY

Summary

In the article the Ukrainian urban electric transport's evolution, tendencies and development regularity are researched. Based on the analysis key issues of urban electric transport industry are identified. According to the key problems of an electro-transport industry appear on the basis of analysis. The complexes of anti-crisis measures to overcome existent problems are offered.

Key words: urban electric transport, transportation, evolution, development, crisis.

УДК 338.1

Сівіцька С. П.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ІНВЕСТИВАННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Досліджено міжнародний досвід інвестування розвитку альтернативної енергетики. Проаналізовано основні тенденції розвитку відновлюваних джерел енергії в провідних країнах світу. Розглянуто найбільші інвестиційні проекти розвитку альтернативної енергетики в США, Китайській Народній Республіці, Японії, Південній Африканській Республіці та інших країнах.

Ключові слова: інвестиції, альтернативна енергетика, міжнародний досвід.

Постановка проблеми. На світовому ринку попит на альтернативну енергію має стійку тенденцію до зростання, це пов'язано з обмеженістю ресурсів для отримання енергії із традиційних джерел, постійним подорожчанням паливно-енергетичних ресурсів, необхідністю охорони довкілля, наявністю доступу до дешевих джерел виробництва енергії. Однак розвиток даного напрямку потребує акумулювання значного обсягу інвестиційних ресурсів, а саме недостатній обсяг таких фінансових ресурсів спонукає до вивчення закордонного досвіду розвитку альтернативної енергетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми показав, що питання інвестування розвитку альтернативної енергії в Україні розглядалося рядом вчених, таких як: М. Безуглий, М. Волков, Е. Гутнік, І. Магійович, Г. Калетник, А. Касич та низки інших. Разом з тим, незважаючи на значний обсяг наукових праць, питанню міжнародного досвіду інвестування розвитку альтернативної енергетики не приділялося значної уваги.

Мета статті. Головною метою даної роботи є дослідження міжнародного досвіду інвестування розвитку альтернативної енергетики.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні у світі та в Україні зокрема спостерігається загострення проблеми дефіциту паливно-енергетичних ресурсів, яка впливає не лише на умови функціонування національного господарства, а й на загальний вектор розвитку країни. Такі умови погіршують рівень енергозабезпечення та прогнозованість економічної ситуації в Україні. Світова практика розвитку енергетики свідчить про те, що розвинені країни світу здійснюють не лише активний пошук альтернатив органічному паливу, а й нарощують обсяги споживання альтернативних джерел енергії.

Дослідження світового досвіду дає можливість зазначити, що у 2012 році вперше за кілька років відбулося зниження глобальних інвестицій у відновлювані джерела енергії. Так, у 2012 році загальна кількість інвестицій на розвиток відновлюваної

енергетики та палива становила 244 млрд. дол. США, це, відповідно, на 12% менше, ніж рекордні 279 млрд. дол. США у 2011 році (див. рис. 1).

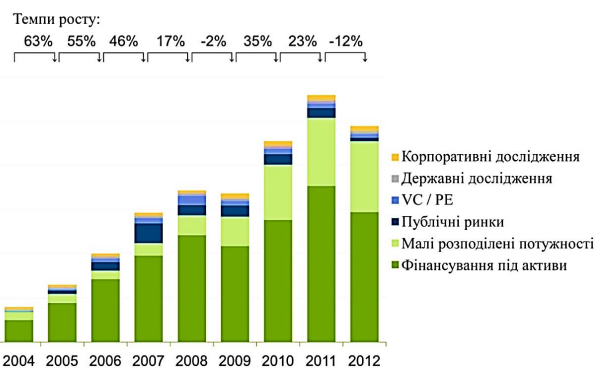

Рис. 1. Глобальні інвестиції у відновлювані джерела енергії за класом активів, 2004-2012, млрд. дол. США

Розроблено автором за даними [1]

Варто зауважити, що у 2012 році 6,5% світової електроенергії було вироблено за допомогою альтернативних джерел енергії, таких як: енергія вітру, сонця, біомаси та відходів, геотермальної енергії, морських і талих гідротехнологій, в порівнянні з тим, що у 2011 році частка відновлюваної енергетики сягала 5,7%. За оцінками експертів, використання цих джерел означає, що було скорочено 900 мегатонн CO₂ глобальних викидів.

Основною причиною незначного скорочення інвестування в альтернативну енергетику у 2012 році на 12% була невизначеність інвесторів з приводу політики щодо підтримки використання відновлюваних джерел енергії на найпотужніших ринках Європи та США. Така ситуація була спричинена політикою уряду Іспанії, який скоротив тарифну підтримку існуючих проектів відновлюваної енергетики із-за негативних тенденцій у самій країні, які відбувалися у 2012 році

(мораторій на пільгові тарифи для усіх нових проектів, а також на податок на доходи чистих електростанцій).

Слід зауважити, що за умови негативних тенденцій розвитку економіки в усьому світі у 2012 рік відбулося зростання встановлених потужностей об'єктів відновлюваної енергетики. Про це свідчить те, що обсяг інвестицій у сонячну енергетику скоротився на 11% у всьому світі у 2012 році, а кількість мегават установленої потужності збільшилася з 28,8 ГВ до 30,5 ГВ. Аналогічно можна зазначити, що вітрова енергетика збільшила свої потужності до рекордних в 48,4 ГВ, в порівнянні з 42,1 ГВ в 2011 році [1].

Так, останнім часом спостерігається тенденція, того що, незважаючи на побоювання з приводу політичної підтримки, у низці країн уряди зрештою уточнили й розширили свої програми субсидування та ввели в дію нові, більш прозорі механізми фінансування. Так, у США програма податкового кредиту для енергії вітру набула нового розвитку угодою Конгресу. У Великобританії уряд визначив нові рівні підтримки зелених сертифікатів, які суміщаються з вимогами промисловості. В Індії адміністрація відновлює підтримку вироблення енергії вітру після нетривалого періоду призупинення.

Найголовнішою тенденцією 2012 року було тяжіння інвестицій у відновлювані джерела енергії в тих регіонах, які мають найбільшу потребу в додаткових потужностях і мають кращі природні ресурси вітрової, сонячної, геотермальної, малих ГЕС та інших технологій. Динаміка та структура фінансування розвитку альтернативної енергетики протягом 2004-2013 років наведена в таблиці 1.

Зміни в обсягах фінансування відновлюваної енергетики викликали різке скорочення інвести-

цій в таких країнах, як США, Італія та Іспанія, у 2012 році. Така динаміка спричинила зсув пріоритетів фінансування з розвинених країн до країн, що розвиваються. Такі тенденції пояснюються насиченістю об'єктами альтернативної енергетики у розвинених країнах та більшими можливостями країн, що розвиваються (див. рис. 2). Так, у 2012 році інвестування у сонячну енергетику займає провідні позиції і сягає 140,4 млрд. дол. США та переважає у таких країнах, як Німеччина, США, Японія та Італія.

У цілому інвестиції у сонячну енергетику в країнах, що розвиваються, зросли на 72%, у той час як у розвинених ринках скоротилися на 31%. Як вже зазначалося раніше, великий внесок у зниження обсягів інвестування в розвинених країнах спричинив різкий спад інвестування у проекти сонячної енергетики в США та Іспанії (див. рис. 3).

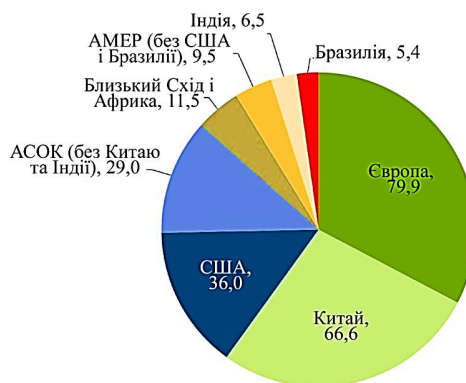

Рис. 2. Інвестиції в розвиток альтернативної енергетики за регіонами у 2012 р., млрд. дол. США
Розроблено автором за даними [1]

Таблиця 1

Обсяги інвестування у відновлювані джерела енергії в світі у 2004-2012 роках, млрд. дол. США

Категорія/Рік	2004, млрд. дол. США	2005, млрд. дол. США	2006, млрд. дол. США	2007, млрд. дол. США	2008, млрд. дол. США	2009, млрд. дол. США	2010, млрд. дол. США	2011, млрд. дол. США	2012, млрд. дол. США	2011-12, прирост, %	2004-12, прирост, %
1 Загальна сума інвестицій											
1.1 Нові інвестиції	39,6	64,7	100,0	146,2	171,7	168,2	227,2	279,0	244,4	- 12%	26%
1.2 Всього угод	48,4	90,7	135,6	204,7	231,0	232,5	285,8	352,5	296,7	-16%	25%
2. Нові інвестиції по галузях											
2.1 Вітрова енергетика	14,4	25,5	32,4	57,4	69,9	73,7	96,2	89,3	80,3	- 10%	24%
2.2 Сонячна енергетика	12,3	16,4	22,1	39,1	59,3	62,3	99,9	158,1	140,4	- 11%	36%
2.3 Біопаливо	3,7	8,9	26,1	28,2	19,3	10,6	9,2	8,3	5,0	-40%	4%
2.4 Біомаса	6,3	8,3	11,8	13,1	14,1	13,2	13,7	12,9	8,6	-34%	4%
2.5 Малі ГЕС	1,5	4,6	5,4	5,9	7,1	5,3	4,5	6,5	7,8	20%	22%
2.6 Геотермальна енергетика	1,4	0,9	1,4	1,8	1,8	2,7	3,5	3,7	2,1	-44%	5%
2.7 Енергія морських хвиль	0,0	0,1	0,9	0,7	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3	13%	30%
Всього	39,6	64,7	100,0	146,2	171,7	168,2	227,2	279,0	244,4	-12%	26%
3. Нових інвестицій за територіальним розподілом											
3.1 США	5,7	11,9	28,2	34,5	36,2	23,3	34,6	54,8	36,0	-34%	26%
3.2 Бразилія	0,5	2,2	4,2	10,3	12,5	7,9	7,9	8,6	5,4	-37%	34%
3.3 АМЕР (без США і Бразилії)	1,4	3,4	3,4	5,0	5,6	5,9	11,5	8,3	9,5	14%	27%
3.4 Європа	19,6	29,4	38,4	61,7	72,9	74,7	101,3	112,3	79,9	-29%	19%
5.5 Близький Схід і Африка	0,6	0,6	1,2	1,7	2,7	1,7	5,0	3,5	11,5	228%	46%
5.6 Китай	2,6	5,8	10,2	15,8	25,0	37,2	40,0	54,7	66,6	22%	50%
5.7 Індія	2,4	3,2	5,5	6,3	5,2	4,4	8,7	13,0	6,5	-50%	13%
5.8 АСОК (без Китаю та Індії)	6,7	8,3	8,9	11,0	11,5	13,2	18,1	23,8	29,0	22%	20%
Всього	39,6	64,7	100,0	146,2	171,7	168,2	227,2	279,0	244,4	-12%	26%

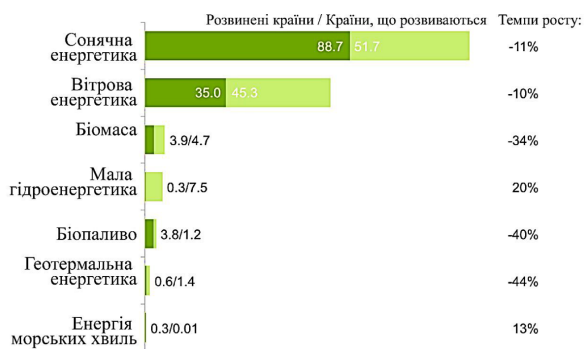

Рис. 3. Інвестиції в розвиток альтернативної енергетики розвиненими країнами і країнами, що розвиваються за видами у 2012 р., млрд. дол. США

Розроблено автором за даними [1]

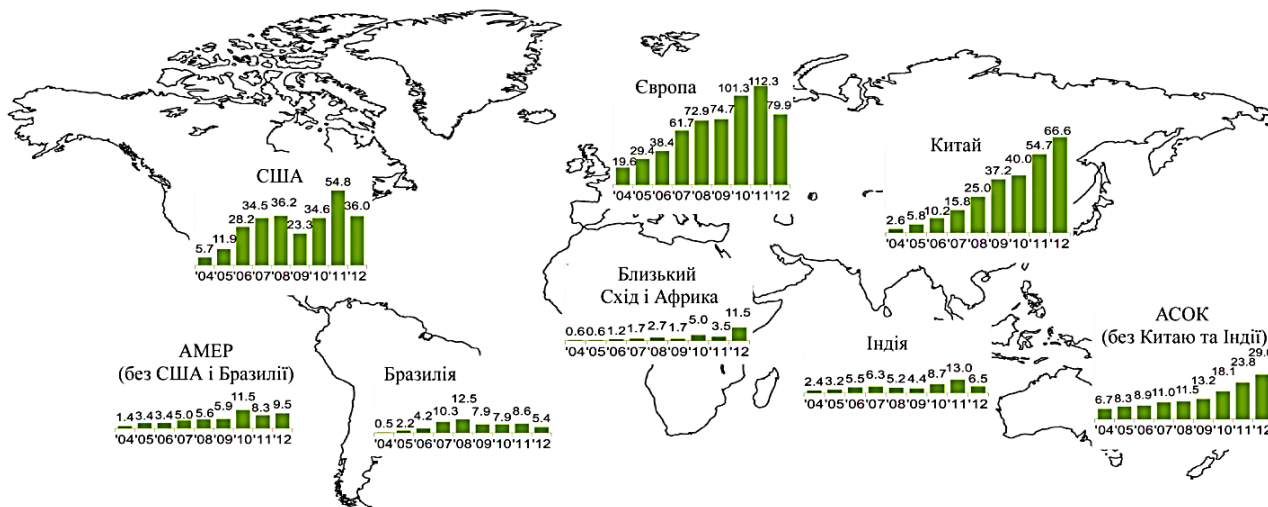

Рис. 4. Інвестиції в розвиток альтернативної енергетики за регіонами у 2004-2012 р., млрд. дол. США

Розроблено автором за даними [1]

но висхідний розвиток інвестування в даній сфері в Індії, Азії-Океанії та Бразилії [2].

Bloomberg New Energy Finance виділяє 10 країн за обсягами фінансування активів для розвитку альтернативної енергетики і в ньому Україна посідає 10 місце (див. рис. 5).

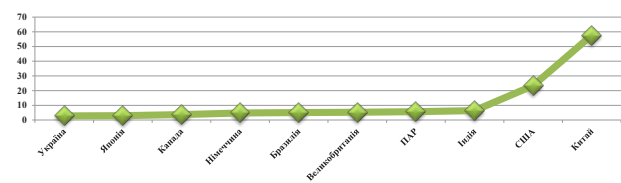

Рис. 5. Обсяги інвестування в розвиток альтернативної енергетики у 2012 р., млрд. дол. США

Розроблено автором за даними [2]

Так, у 2012 році в США загальне фінансування активів становило 23,2 млрд. дол. США. У США розвиток відновлюваної енергетики відбувається за підтримки держави за допомогою низки державних програм, серед яких: грантова програма Казначейства, Федеральна програма кредитних гарантій та програма податкового кредиту для енергії виробленої за допомогою об'єктів вітрової енергетики. Серед найбільших проектів державного значення,

У країнах з економікою, що розвивається, активно інвестуються вітрова енергетика, малі ГЕС, біомаса, енергія з відходів і геотермальна енергетика, а біопаливо та сектор енергетики з морських хвиль поки що не набули такого поширення. На сучасному етапі розвитку альтернативної енергетики спостерігаються регіональні диспропорції (див. рис. 4). Найважливішими учасниками ринку альтернативної енергетики виступають Європа та Китай, їх частка сягає 60% світових інвестицій в 2012 році. Китай показує найстрімкіше зростання обсягів інвестицій, від 2,6 млрд. дол. США в 2004 році до 66,6 млрд. дол. США у 2012 році. Однак також почали зростати обсяги інвестицій Близького Сходу та Африки, які зросли від менш ніж 1 млрд. дол. США на рік в середині минулого десятиліття до 11,5 млрд. дол. США в 2012 році. Аналіз розвитку інвестування альтернативної енергетики в інших регіонах свідчить про стабіль-

що фінансуються в США за останні роки були Flat Ridge Wind Farm Phase II в Канзасі потужністю 419 МВт і вартістю 885 млн. дол. США, а також Power Centinela PV Plant в Каліфорнії потужністю 200 МВт і вартістю 800 млн. дол. США [1].

Значних темпів розвитку набуває альтернативна енергетика і в Японії, яка зробила рішучий крок в бік відновлюваної енергетики з моменту цунамі і в ядерної кризи на Фукусімі в березні 2011 року. Так, у 2012 році за обсягами фінансування активів Японія входить до десятки країн за найбільшими обсягами інвестицій. Значне зростання обсягів фінансування відбулося за рахунок політики країни в даній сфері, яка значно збільшила темпи заохочення використання поновлюваних джерел енергії. Зокрема, державою було запроваджено пільговий тариф для фотоелектричних установок, починаючи з 0,42 дол. США за кіловат-годину для великих установок, що є особливо привабливим для інвесторів.

Загальні японські інвестиції у відновлювані джерела енергії досягли 16 млрд. дол. США у 2012 році, що поставило країну на четверту позицію у всьому світі. Найбільші проекти, що фінансуються в Японії – це об'єкт вітрової енергетики потужністю 50 МВт Mitsui Chemicals Tahara вартістю 237 млн. дол. США та завод Shibaaura Group Miyama потужністю 22 МВт та вартістю 87 млн. дол. США [3].

З іншого боку, одними з найбільш важливих центрів інвестування залишаються: Великобританія, Австралія, Франція та Канада, які активно розвивають відновлювану енергетику протягом останнього десятиліття.

Однак провідні позиції у фінансуванні альтернативної енергетики займає Китай, в якому найбільшого розвитку набуває вітрова і сонячна енергетика. Найбільші проекти, що фінансуються в державі потужністю по 100 МВт кожен, Talesun Gansu Jiayuguan, Zhenfa Solar Jinchuan і Huanghe Hydropower Geermu, а також проект великого вітропарку CGNWP Guyuan Huanggaizhuo, потужністю 199,5 МВт і вартістю 320 млн. дол. США [4].

Варто зауважити, що за останні роки Південна Африканська Республіка зробила надзвичайний стрибок в обсягах фінансування альтернативної енергетики від декількох сотень мільйонів доларів до 5,7 млрд. дол. США (див. рис. 6). Так, 1,5 млрд. дол. США було профінансовано на розвиток проектів вітрової енергетики та 4,2 млрд. дол. США на розвиток проектів сонячної енергетики, таких як: Solar Capital De Aar PV Plant Phase I потужністю 75 МВт і вартістю 270 млн. дол. США, Scatec Solar Kalkbult PV Plant аналогічної потужності та вартістю 259 млн. дол. США, найбільшим же проектом вітрової енергетики був Rainmaker Dorper Wind Farm I потужністю 100 МВт.

Як видно з рис. 6, зростання обсягів фінансування у відновлювані джерела енергії не обмежуються ПАР. Марокко також збільшило обсяги інвестицій до 1,8 млрд. з 297 млн. дол. США, тоді як Кенія виділила 1,1 млрд. дол. США в порівнянні з майже відсутністю фінансування у 2011 році. Уряд Марокко заохочує розвиток вітрової та сонячної енергетики з метою досягнення трьох цілей: збільшення електроживлення, підвищення енергетичної безпеки і зниження залежності своєї енергетичної системи від водних ресурсів. Так у 2012 році було профінансовано два великих проекти: Masen Ouarzazate solar thermal plant phase one, потужністю 160 МВт і вартістю 1,2 млрд. дол. США, а також вітропарк Nareva and International Power Tarfaya Wind Farm потужністю в 300 МВт [1].

Відставання в розвитку альтернативної енергетики в порівнянні з іншими країнами показує Росія, однією з причин такої негативної тенденції є відсутність чіткої державної політики в цьому питанні.

Не менш вагомим чинником в дослідженні розвитку альтернативної енергетики є привабливість країни з точки зору інвестицій у відновлю-

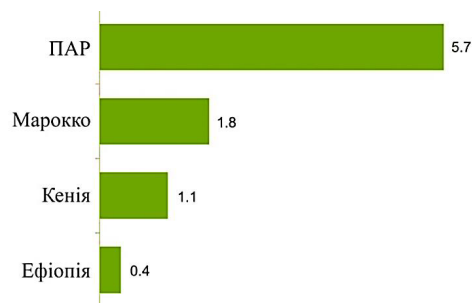

Рис. 6. Інвестиції в розвиток альтернативної енергетики країнами Африки у 2012 р., млрд. дол. США

Розроблено автором за даними [1]

вану енергетику. Міжнародна компанія Ernst & Young проводить дослідження у цій сфері. Ernst & Young визначає Індекси привабливості країн з точки зору інвестицій у відновлювану енергетику, які розраховуються для 40 країн з присвоєнням балів національним ринкам відновлюваної енергетики та відповідній інфраструктурі з урахуванням її придатності для застосування конкретних технологій. Аналізуючи дані компанії Ernst & Young, можна зазначити, що найбільшу привабливість мають такі країни, як США, Китай, Великобританія і Німеччина, варто зауважити, що Україна в цьому рейтингу протягом 2013 року піднялася на 4 позиції з 40 місця і станом на листопад 2013 року посідає 36 місце [5].

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що пошук компромісу між подорожчанням енергоносіїв і тенденцією до переходу на екологічно чисті технології змушує державні структури відходити від традиційних механізмів підтримки відновлюваної енергетики, спонукаючи шукати інноваційні способи залучення фінансування. Водночас на перший план виходить завдання щодо оптимізації структури енергетики. Особливо це актуально для країн з ринковою економікою, де уряди змушені все більшою мірою втручатися в процес для забезпечення енергетичної безпеки економічно ефективним способом. Варто зазначити, що світова практика свідчить про те, що найбільш поширеними і дієвими заходами підтримки розвитку альтернативної енергетики є: тарифне регулювання, квотування на основі зелених сертифікатів, інвестиційні гранти, тендери, а також комплекс заходів податкового характеру.

Список літератури:

1. Global Trends in Renewable Energy Investment 2013 [Electronic source]. – Access mode : <http://www.unep.org/pdf/GTR-UNEP-FS-BNEF2.pdf>
2. Ragwitz M., Resch G., Morthorst P.E., Coenraads R. Assessment and optimization of renewable energy support schemes in the European electricity market. OPTRES final report. – Europe : Intelligent Energy, 2008. – 246 p.
3. IEA (2013), Medium-term Renewable Energy Market Report 2013 [Electronic source]. – Access mode : <http://www.intpow.com/?id=1785&download=1>
4. Jiang, J. and J. Sinton (2011), «Overseas Investments by China's National Oil Companies. Assessing the Drivers and Impacts» [Electronic source]. – Access mode : <http://www.energianews.com/.../8cc4d5d6b70eea5e7>
5. Renewable energy country attractiveness index (RECAI) report [Electronic source]. – Access mode : <http://www.ey.com/UK/en/Industries/Cleantech/Renewable-Energy-Country-Attractiveness-Index>

Сивицкая С. П.

Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ИНВЕСТИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ

Резюме

Исследован международный опыт инвестирования развития альтернативной энергетики. Проанализированы основные тенденции развития возобновляемых источников энергии в ведущих странах мира. Рассмотрены крупнейшие инвестиционные проекты развития альтернативной энергетики в США, Китайской Народной Республике, Японии, Южной Африканской Республике и других странах.

Ключевые слова: инвестиции, альтернативная энергетика, международный опыт.

Sivitska S. P.

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

FOREIGN INVESTMENT EXPERIENCE OF ALTERNATIVE ENERGY DEVELOPMENT

Summary

Foreign investment experience of alternative energy development has been studied. The basic trends of renewable energy development in the leading countries of the world have been analyzed. The largest investment projects of alternative energy development in the United States, the People's Republic of China, Japan, South Africa and other countries have been considered.

Key words: investments, alternative energy, international experience.

УДК 330.1

Соколюк К. Ю.

Уманський національний університет садівництва

ОСОБЛИВОСТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ «ІНВЕСТИЦІЯ» ТА «ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РЕСУРС»

У статті розглянуто різні погляди на сутність понять «інвестиція» та «інвестиційний ресурс», наведено їх схожі та відмінні риси. В ході проведення порівняльного аналізу характеристик даних економічних категорій автором запропоновано нове їх тлумачення. В результаті конкретизовано класифікаційні ознаки інвестицій та інвестиційних ресурсів.

Ключові слова: інвестиція, інвестиційний ресурс, ринок інвестиційних ресурсів, ринок інвестиційних товарів, ринковий механізм.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України потребує зміцнення продовольчої безпеки та закріплення стійких конкурентних позицій на світовому ринку продовольчих товарів. Головною проблемою є розробка та впровадження механізму виходу на новий рівень розвитку через зміцнення позицій основних галузей економіки. Один із стратегічно важливих секторів економіки – аграрно-промисловий комплекс. Розробка шляхів підвищення ефективності та результативності діяльності його галузей безпосередньо базується на модернізації, що, в свою чергу, потребує залучення значних інвестицій як вітчизняного, так і іноземного походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційного забезпечення розвитку аграрно-промислового виробництва висвітлені у працях: О.О. Клокар, М.Ю. Коденської, Ю.О. Нестерчук, Л.В. Смолій, П.А. Стецюка, А.А. Пересади, В.С. Уланчука та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Науковцями розроблено цілий арсенал засобів та шляхів розвитку аграрної економіки на інноваційно-інвестиційній основі. Проте в умовах глобалізаційних процесів на шляху євроінтеграції виникає необхідність більш точного визначення сутності понять «інвестиція» та «інвестиційний ресурс». У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого поглибленого вивчення

питання інвестування аграрної сфери в контексті формування та розвитку ринку інвестиційних ресурсів.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування на основі узагальнення існуючих в спеціальній літературі поглядів сутності понять «інвестиція» та «інвестиційний ресурс», визначення їх характерних рис, особливостей застосування в господарській практиці.

Виклад основного матеріалу. В умовах розвитку та формування економіки України у період інтеграційних процесів до європейського співтовариства постає потреба чіткого визначення сутності категоріальних понять «інвестиції» та «інвестиційні ресурси».

У вітчизняній економічній науці поняття «інвестиції» з'явилося недавно, приблизно у 80-х роках ХХ-го століття. Проте, незважаючи на те, що останніми десятиліттями економічні дослідження в Україні розвивались стрімкими темпами, детального вивчення таких економічних понять як «інвестиція», «інвестиційний ресурс», «ринок інвестицій» та «ринок інвестиційних ресурсів» не знайшли повного відображення та розкриття у працях науковців. Зокрема, не розмежовано поняття «інвестиції» та «інвестиційні ресурси», і тому часто дані поняття ототожнюють та вживають у різних випадках в одному значенні. На наш погляд, це ускладнює процес управління інвести-

ційним розвитком як на макро-, так і на мікрорівнях національної економіки, та потребує чіткого визначення сутності інвестиційного ринку й ринку інвестиційних ресурсів.

За результатами дослідження наукових підходів до розуміння сутності інвестиційного ринку погоджуємося з думкою І.М. Кобушко, що поняття «Інвестиційного ринку» є ширшим за категорію «Ринок інвестицій» та «Ринок інвестиційних товарів», останні з яких є лише складовими інвестиційного ринку [1]. На думку науковця, інвестиційний ринок потрібно розглядати у трьох аспектах: з позиції руху інвестицій – інвестиційного капіталу/інвестиційних ресурсів, що розміщуються інвестором; з позиції руху інвестиційних товарів – об'єктів вкладення інвестиційних ресурсів; як система взаємопов'язаних ринків. Проте, на нашу думку, ототожнювати інвестиційні ресурси та інвестиційний капітал є недоцільним, тому що інвестиційний ресурс може виступати у якості

капіталу лише у випадку залучення у виробничий процес. Таким чином, з поданого вище визначення інвестиційного ринку можна вважати, що ринок інвестиційних ресурсів є однією із основних його складових. Товаром на даному ринку є не інвестиція, а інвестиційний ресурс.

Для більш детального вивчення даного ринку розмежуємо поняття «інвестиція» та «інвестиційний ресурс» на основі проведеного порівняльного аналізу найбільш змістовних їх визначень науковців у таблиці 1.

У ході аналізу поданих у таблиці визначень можна виділити наступні спільні та відмінні характеристики поняття «інвестиція»:

- 1) Спільними ознаками багатьох трактувань є:
 - кінцевий результат полягає у досягненні певного ефекту – економічного або соціального;
 - «інвестиції» виступають у ролі певної дії – господарські операції, спосіб розміщення активів, довгострокові вкладення;

Таблиця 1

Основні підходи до визначення понять «інвестиції», «інвестиційні ресурси»

Поняття	Суть	Автор
Інвестиції	1 «... довгострокові вкладення капіталу в промисловість, сільське господарство, транспорт та інші галузі господарства як в межах так і за межами країни з метою одержання прибутку» [2, с. 178].	Большая Советская Энциклопедия
	2 «... всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект» [3].	Про інвестиційну діяльність : Закон України
	3 «... від лат. investio – одягаю, наділяю – всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти економіки з метою одержання у майбутньому прибутку або досягнення соціального ефекту»[4, с. 82].	М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Скупий
	4 «... це спосіб розміщення грошових коштів або інших активів, який має забезпечити збереження або зростання капіталу та принести позитивну величину доходу» [5, с. 172].	В.В. Феценко, О.О. Резнікова, О.В. Романченко, Л.В. Новошинська, Ф.Ф. Стасюк
	5 «... інвестиції – це довгострокове вкладення капіталу у розвиток суспільного виробництва з метою його зростання, яке забезпечується перетворенням його з грошової на товарну, виробничу та споживчу форми і спрямовується на задоволення індивідуальних, колективних та суспільних потреб» [6].	В.Ф. Мартиненко
	6 «... грошові засоби, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери, технології, машини, обладнання, інше майно, а також інші майнові права, що мають грошову оцінку, що вкладаються в об'єкти підприємницької чи іншої діяльності для досягнення стратегічних цілей інвестора, отримання прибутку або корисного ефекту» [7, с. 325].	В.И. Кушлин
	7 «... господарські операції, які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти або майно» [8, с. 5].	Податковий кодекс України
	8 «... Джерелом інвестицій є інвестор. Проте, на думку автора, початковим етапом в інвестиційному процесі є формування достатньої кількості інвестиційних ресурсів» [9].	М.І. Бондар
	9 «...інвестиції це вартість всього об'єкта інвестування, або сума витрат понесених від початку інвестиційного проекту до його ліквідації»[10].	К.І. Якуба
Інвестиційні ресурси	1 «... будь-яке можливе джерело інвестиційної діяльності [7, с. 327]	В.И. Кушлин
	2 «... грошові засоби, виражені в грошовому еквіваленті інші інвестиції, в тому числі основні і нематеріальні активи, кредити, займи, права землекористування і т.п.» [12, с. 656]	А.В. Череп
	3 «... До інвестиційних ресурсів слід відносити економічні ресурси, що перебувають у будь-якій формі (матеріальній, нематеріальній, фінансовій) на правах користування інвестора, можуть бути індивідуалізовані і оцінені і вкладені за потреби в той чи інший інвестиційний об'єкт для досягнення мети інвестування» [9, с. 223].	М.І. Бондар
	4 «... фінансові, матеріальні та нематеріальні ресурси, що залучаються для здійснення вкладень в об'єкти інвестування» [13, с.124].	Т.В. Майорова
	5 «.. можливості, засоби, цінності, запаси підприємства, джерела його доходів, які можуть бути використані під час його інвестиційної діяльності» [14, с. 247].	М.О. Змієнко
	6 «... сукупність фінансових, матеріальних і нематеріальних ресурсів, які використовуються інвестором для вкладення в інвестиційні об'єкти з метою одержання прибутку» [15, с. 95].	О.О. Клокар
	7 « ... ресурси у формі фінансових, матеріальних, нематеріальних та трудових, які залучаються для здійснення вкладень в об'єкти інвестування» [16, с. 88].	О.Б. Трояновська
	8 «... фінансові (вкладення, кредити, бюджетні та позабюджетні кошти) та/або матеріальні і матеріально-речові (капітальне майно, ноу-хау, патенти, права, ліцензії, нерухомість та ін.) ресурси» [1].	І.М. Кобушко

Складено автором

– визначення «інвестицій» в якості самих активів, що вкладаються, тобто в якості ресурсів;
 – всі визначення даного поняття характеризують довгостроковість та спрямованість на збільшення основного капіталу.

2) Відмінність вище поданих визначень полягає у наступному:

– у Словнику-довіднику фінансового ринку (за ред. Феценка В.В.) поняття «інвестиція» характеризується як спосіб розміщення, тобто мається на увазі вкладення коштів та активів в акції, облигації, купівлю машин та обладнань з метою не лише примноження, а й збереження капіталу;

– друге трактування, спрямоване на визначення інвестицій як сукупності цінностей що вкладаються з певною метою (цільове спрямування);

– основна відмінність полягає у трактуванні поняття у Законі України «Про інвестиційну діяльність» та Податковому кодексі України. У першому випадку поняття означає цінності що вкладаються з певною метою (дане трактування знайшло відображення і у визначенні Дем'яненка М.Я.). У Податковому кодексі «інвестиції» виступають у якості господарських операцій.

Таким чином, пропонуємо надати наступне, більш узагальнене визначення поняття «інвестиції»: інвестиції – як економічне поняття характеризує вкладення всіх можливих матеріальних та нематеріальних (інтелектуальних) цінностей для досягнення мети інвестиційної діяльності у різні галузі народного господарства та капітал людини, з метою одержання певного ефекту – соціального або економічного.

Аналіз у різних авторів визначень «інвестиційний ресурс» показав певні розбіжності. Нами виділено наступні спільні та відмінні ознаки.

Спільними рисами даних трактувань поняття є визначення їх ресурсами як такими, а мета їх

використання та цільова спрямованість і визначає вид – інвестиційні.

У кожного науковця є свій погляд на бачення тієї чи іншої проблеми, що пояснює наявність розбіжностей у визначенні тих чи інших понять. Зокрема, у визначеннях Т.В. Майорової та О.О. Клокар відмінність від інших полягає у часі – а саме визначення ресурсів інвестиційними у момент їх залучення до інвестиційного процесу. Натомість М.О. Змієнко значення часу використання ресурсів не зазначає. Череп А.В. та Кушлин В.И. характеризують інвестиційні ресурси з погляду на можливість їх залучення у майбутньому до процесу інвестування.

Враховуючі спільні та відмінні риси даних визначень, пропонуємо наступне: інвестиційні ресурси – це сукупність матеріальних та нематеріальних цінностей, що використовуються та можуть бути використанні (потенційні інвестиційні ресурси) для здійснення інвестиційної діяльності з метою реалізації інвестицій для досягнення економічних та соціальних цілей.

Аналізуючи спільні та відмінні риси наведених визначень, можна більш точно обґрунтувати економічні поняття «інвестиції» та «інвестиційні ресурси». Зокрема, нами запропоновано визначати інвестиції як вкладення, а інвестиційні ресурси – як сукупність цінностей, що формують дане вкладення та забезпечують процес інвестування – реалізацію інвестицій.

Таке трактування дає змогу окремо дослідити ці стратегічно важливі категорії та розробити систему їх залучення у матеріальне виробництво. На наш погляд актуальним є питання залучення коштів саме для примноження капіталу в усіх його проявах (капітал людини, капітал землі, основний капітал та фінансовий капітал), його збагачення та підвищення його якості. Тобто процес інвестування не повинен зводитися суто до примноження коштів, а формула грошового обігу не повинна бути порушена.

Тенденція мобілізації стратегічних інвестиційних ресурсів на валютних та фондових біржах, як спосіб залучення додаткових інвестицій є прийнятним, але за умови збереження збалансованості економічної системи. На даному ж етапі розвитку економічної системи спостерігається ситуація, коли гроші виробляють гроші поза межами виробничої системи, що призводить до зубожіння населення, галузей економіки та країни загалом.

Для виходу із даного становища насамперед необхідно вивчити шляхи залучення усіх можливих економічних та неекономічних ресурсів, які при вкладенні в конкретний об'єкт приймуть форму інвестиційних ресурсів та прорахувати всі можливі способи вирішення проблем, що виникають.

Аналізувати ринок інвестицій, інвестиційних ресурсів, валютний ринок, ринок капіталів, ринок праці потрібно у взаємозалежності, взаємовідповідності, взаємодоповненості. Зокрема, ринок інвестиційних ресурсів характеризується насамперед такими якостями, як:

– побудова точного прогнозу подальшого розвитку залежить від інвестиційного клімату, на який впливає система факторів;

– взаємодія та взаємовплив з усіма галузями та сферами економіки;

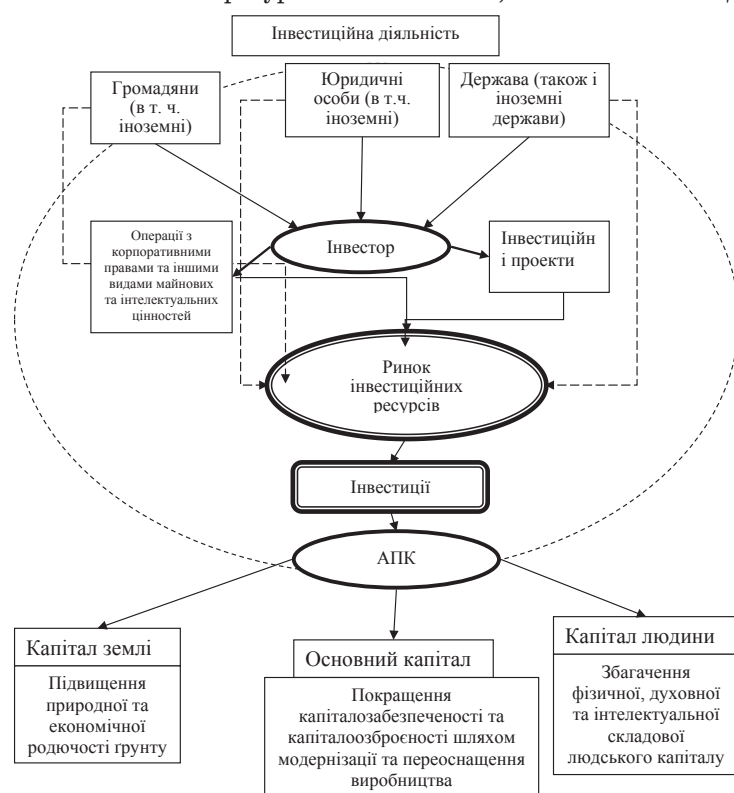

Рис. 1. Інвестиційна діяльність в АПК з врахуванням формування інвестицій через ринок інвестиційних ресурсів
 Розроблено автором на основі [3, 11]

- залежність від численної кількості факторів, у тому числі і незалежних від учасників ринку;
- двійстий характер інвестиції та інвестиційних ресурсів;
- різниця в ціні на інвестиції та інвестиційні ресурси, що залежить від фактору часу, інших факторів.

Таким чином, виходячи з виокремлення «інвестицій» та «інвестиційних ресурсів» у окремі поняття та з врахуванням наявності ринку, інвестиційна діяльність в аграрному секторі матиме наступний вигляд (рис. 1).

Крім необхідності розмежування сутності понять «Інвестиції» та «Інвестиційні ресурси», також потрібно визначитися із формами інвестицій та інвестиційних ресурсів. Найбільш об'єктивна класифікація, на наш погляд, подана В. І. Кушліним, а саме:

1. За напрямком інвестування: інвестиції в нефінансові активи, реальні інвестиції, інвестиції в основний капітал, інвестиції в приріст запасів основних засобів, інвестиції в матеріальні активи, інтелектуальні активи, фінансові інвестиції.

2. За можливістю управління підприємством: прями інвестиції, портфельні інвестиції, інші.

3. За інноваційністю: прості інвестиції, інноваційні інвестиції [7, с. 326-327].

Погоджуємось з О.Б. Трояновською, що класифікувати інвестиційні ресурси потрібно за двома основними ознаками – формою та джерелами залучення інвестиційних ресурсів. За формою виділяють інвестиційні ресурси фінансові, матеріальні, нематеріальні та трудові. За джерелами залучення їх поділяють на власні, боргові та залученні. Слід зазначити, що даний розподіл як інвестицій так і інвестиційних ресурсів не означає відокремлення одного виду інвестиції чи ресурсу від іншого. Інвестиція одночасно має різні ознаки як і інвестиційний ресурс. Це і обумовлює складність дослідження та оцінки даних економічних процесів, а саме формування, залучення та подальшого використання інвестицій. При подальшому дослідженні даних понять потрібно також враховувати інфраструктуру та основні складові інвестиційного ринку.

Особливість системи залучення інвестиційних ресурсів за допомогою ринкового механізму полягає у тому, що для забезпечення реалізації ін-

вестиційного проекту або здійснення операцій з корпоративними правами та іншими видами майнових й інтелектуальних цінностей спрощується через скорочення часу на пошук необхідних ресурсів шляхом вибору та залучення через ринок інвестиційних ресурсів.

Інвесторами на даному ринку виступають: громадяни, юридичні особи, держава та іноземні інвестори (громадяни, юридичні особи та іноземні держави). Інвестори можуть провадити свою діяльність як на основі розробки та реалізації інвестиційних проектів, так і за допомогою вкладення ресурсів у корпоративні права, інтелектуальну власність і інші цінності.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження сутності понять «інвестиції» та «інвестиційні ресурси» дало змогу виділити їх відмінності та спільні риси, аналіз яких сприяв узагальненню їх трактування. Це сприяло побудові механізму здійснення інвестиційної діяльності з урахуванням ринку інвестиційних ресурсів як ключового фактора ефективності інвестицій загалом.

Отже, поняття «Інвестиція» та «Інвестиційний ресурс» не є тотожними та мають ряд відмінностей, насамперед по відношенню до інвестора. Джерелом здійснення інвестиції є безпосередньо інвестор. Ресурси, що будуть ним залучені в процесі здійснення інвестиційної діяльності (чи то у якості інвестиційного проекту, чи за рахунок операцій з корпоративними правами), набувають характеру інвестиційних, які, в свою чергу, також мають різні форми (фінансові, матеріальні, нематеріальні, трудові). Існує ще цілий ряд проблем щодо конкретизації даних понять, вивченні їх якостей та характеру поведінки в різних економічних ситуаціях. Насамперед слід враховувати те, що при інвестуванні кожного із дійових капіталів залучаються різні інвестиційні ресурси зі своїми характеристиками та умовами залучення. Тому подальше вивчення інвестиційних ресурсів має враховувати особливості їх формування та використання у відповідності до напрямку вкладення (за видом капіталу). Враховуючи вищезазначене, є необхідність подальшого дослідження в напрямку розвитку інвестиційної діяльності та ринку інвестиційних ресурсів з врахуванням сучасних умов функціонування економіки країни та окремих її галузей.

Список літератури:

1. Кобушко І.М. Стратегія розвитку інвестиційного ринку: теоретичні засади та вітчизняні реалії : монографія / І.М. Кобушко. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – 517 с.
2. Большая Советская Энциклопедия (В 30 томах). Гл. ред. А.М. Прохоров. Изд. 3-е. – М. : «Советская Энциклопедия», 1975. Т 10 Ива-Инальтики. 1975, 592 с.
3. Про інвестиційну діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 138.
4. Словник-довідник фінансиста АПК. М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Скупий. – Київ. – 1997 р. – 234 с.
5. Словник-довідник фінансового ринку: За ред. В.В. Феценко, О.О. Резнікова, О.В. Романченко, Л.В. Новошинська, Ф.Ф. Стасюк. – К. : Українське агентство фінансового розвитку, 2005. – 324 с.
6. Мартиненко В.Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні : монографія. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 296 с.
7. Кушлин В. И. Государственное регулирование рыночной экономики: учебник. – Москва : Издательство РАГС, 2005. – 829 с.
8. Податковий кодекс України // Голос України. – №№ 229-230 (4979-4980). – субота, 4 грудня 2010. – С. 4-62.
9. Бондар М.І. Інвестиції та джерела фінансування інвестиційних ресурсів в обліку / М.І. Бондар // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 15. – С. 220-227.
10. Якуба К.І. Особливості інвестицій у людський капітал / К.І. Якуба // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2013. – № 5. – С. 180-185.
11. Коденська М.Ю. Інвестиції у розвиток людини / М.Ю. Коденська // Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційного розвитку в Україні // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 23-24 жовтня 2008 р. – У трьох частинах / РВПС України. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 1. – 396 с., С. 72-76.
12. Череп А.В. Инвестознавство : підручник. – К. : Кондор, 2006. – 398 с.
13. Майорова Т.В. Формування інвестиційних ресурсів в Україні / Т.В. Майорова // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 15. – С. 122-132.

14. Змієнко М.О. Інвестиційні ресурси підприємства: сутність та основні види / М.О. Змієнко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2011. – № 23. – С. 246-249.
15. Клокар О.О. Формування інвестиційних ресурсів агропромислового виробництва / О.О. Клокар // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 90-95.
16. Трояновська О. Б. Конспект лекцій з курсу «Інвестування». / Авт.: О. Б. Трояновська Харк. нац. акад. міськ. госп-ва; – Х: ХНАМП, 2009. – 118 с.

Соколюк К. Ю.

Уманський національний університет садівництва

ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЙ «ИНВЕСТИЦИИ» И «ИНВЕСТИЦИОННЫЙ РЕСУРС»

Резюме

В статье рассмотрены разные взгляды на сущность понятий «Инвестиция» и «Инвестиционный ресурс», приведены общие и отличные черты. В ходе проведения сравнительного анализа характеристик данных экономических категорий автором предложено новое их толкование. В итоге конкретизированы классификационные качества инвестиций и инвестиционных ресурсов.

Ключевые слова: инвестиция, инвестиционный ресурс, рынок инвестиционных ресурсов, рынок инвестиционных товаров, рыночный механизм.

Sokolyuk K. Y.

Uman' National University of Horticulture

FEATURES OF THE ESSENCE CONCEPTS OF «INVESTMENT» AND «INVESTMENT RESOURCES»

Summary

In the article different looks are considered to essence of concepts «Investment» and «Investment resource», they over are brought alike and excellent lines. During realization of comparative analysis of descriptions of these economic categories, their new interpretation offers an author. The classification signs of investments and investment resources are specified in the total.

Key words: investment, investment resource, market of investment resources, market of investment commodities, market mechanism.

УДК 303.4:631.143

Соловійов А. І.

Херсонський державний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ ВИРОБНИЦТВОМ

Досліджено теоретичні і практичні аспекти впровадження інформаційно-аналітичної системи управління аграрним виробництвом. Запропоновані принципи створення загальнонаціональної інформаційно-аналітичної системи. Доведена перспективність формування програмно-апаратного комплексу, що забезпечує збір, збереження, пошук та обробку різноманітної інформації про діяльність аграрного виробництва із застосуванням сучасних методів, підходів та інструментів систем управління.

Ключові слова: інформаційно-аналітична система, управління, аграрне виробництво, ГІС-технології, нейротехнології.

Постановка проблеми. Запорукою розвитку та ефективного управління аграрним виробництвом сьогодні стає використання інформаційних ресурсів, які є основою для прийняття вірних і виважених управлінських рішень. Тому при створенні і використанні вискоєфективних, конкурентоздатних стратегій функціонування та розвитку аграрних виробничих структур набуває пріоритетного значення наявність адаптованих до вимог ринкової економіки досконаліх інформаційних ресурсів. За умови необхідної систематизації знань, виникає необхідність створення і впровадження інформаційно-аналітичної системи (ІАС) управління аграрним виробництвом, яка оперативіно відображає фактичний стан та можливі сценарії розвитку аграрних виробничих структур, а також забезпечує зручний доступ до необхідної інфор-

мації. Створення такої системи стає можливим за рахунок широке використання інформаційних технологій і комп'ютерів для збору, систематизації, аналізу, обробки, планування, прогнозування, оперативного і стратегічного прийняття рішень.

Отже, розробка та широке впровадження інформаційно-аналітичних систем управління аграрним виробництвом, як завершального етапу наукових досліджень і технологічних розробок, яке поєднує професійні знання та досвід експертів для доведення їх до широкого кола користувачів у вигляді наукоємних, зручних у застосуванні програм або комплексу програм, набувають першорядного значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження із використанням інформаційних технологій проводяться практично в усіх на-

прямак сільськогосподарської науки і практики вітчизняними вченими: А.В. Скрипник [1, 2], А.В. Белов [3]. На сьогодні детально розглянуті питання математичного моделювання виробничого процесу, агромоніторингу і використання агрофізичних методів інформаційного забезпечення для точного землеробства [6], питання реалізації технічної політики та прогнозування стану агроресурсів в агропромисловому комплексі з використанням ГІС-технологій стали предметом досліджень Я.К. Білоуська [4], О.І. Фурдичко [5] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Новітні технології, які зараз активно розробляються, як правило, носять фрагментарний характер, не сформовані у вигляді інформаційно-аналітичної системи, не мають певного алгоритму і не об'єднані у комплексний продукт або систему продуктів (методів, підходів, інструментів), через що не мають широкого розповсюдження і не доходять до кінцевого споживача повною мірою. Крім цього, у спеціалістів і керівників аграрної галузі немає єдиної точки зору на розвиток інформаційно-аналітичних систем управління аграрним виробництвом, відсутня і загальноприйнята термінологія, що зумовлює необхідність уточнення підходів до вирішення вказаної проблеми.

Мета статті. Дослідити теоретичні і практичні аспекти впровадження загальнонаціональної інформаційно-аналітичної системи управління аграрним виробництвом. Внести пропозиції щодо формування програмно-апаратного комплексу, що забезпечує збір, збереження, пошук та обробку різноманітної інформації про діяльність аграрного виробництва із застосуванням сучасних методів, підходів та інструментів систем управління.

Виклад основного матеріалу. Для оцінки ситуації на підприємстві при підготовці та прийнятті рішень з управління аграрним виробництвом має бути вироблена або прийнята система оцінок, яка лягає в основу аналітичної роботи з наявної та необхідної інформації. Систему оцінок можна розглядати як сукупність економічних показників ефективності діяльності аграрного підприємства з відповідними значеннями критерій. З економічної точки зору, під показником діяльності аграрного підприємства розуміють конкретний прояв економічної категорії в характеристиці об'єкта.

Окремим показником неможливо досить повно відобразити, оцінити стан та економічну ефективність діяльності і управління аграрним виробництвом, тому необхідно використовувати систему показників, що повинні відображати фінансово-господарську діяльність як на рівні підприємства, тобто на локальному рівні, так і на регіональному, національному та міжнародному (глобальному) рівнях. Показники відображаються в документації та звітах ІАС, які ведуться на підприємстві для оцінки його стану і динаміки просторово-часових процесів, що відбуваються в аграрному виробництві.

На регіональному, національному та міжнародному (глобальному) рівнях необхідно централізовано розробляти єдині системи реквізитів для обов'язкових документів: державні стандарти документообігу, форми документів, системи ко-

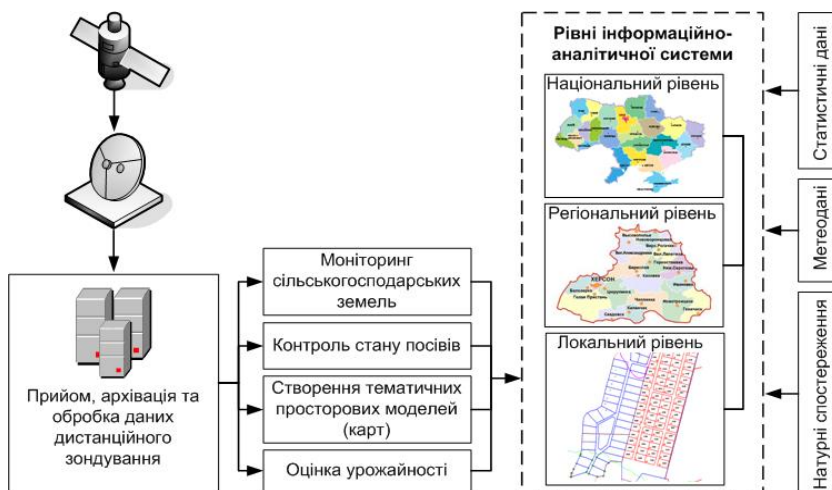

Рис. 1. Структура національної ІАС управління аграрним виробництвом

дування статистичної, облікової, фінансової звітності та іншої документації. На підприємствах, в свою чергу, можливо розробляти індивідуальну внутрішню систему показників та відповідних реквізитів, що повинні без проблем інтегруватися в інформаційно-аналітичні системи будь-якого рівня управління аграрним виробництвом.

Національна структура ІАС управління аграрним виробництвом (рис. 1) представляє собою ієрархічну трирівневу структуру, що включає локальний (підприємство), регіональний та національний (державний) рівні або відповідно оперативний, тактичний та стратегічний рівні управління.

На кожному рівні створено локальні системи оброблення даних, які в свою чергу поділяються на забезпечувальні та функціональні підсистеми. Забезпечувальні підсистеми є типовими за складом і функціями. До них належать підсистеми інформаційного, технічного, програмного, математичного, організаційного, правового забезпечення. Функціональні підсистеми розрізняються за функціями або структурними підрозділами управління аграрного виробництва. Перелік функціональних підсистем характерний для кожного рівня.

У підсистемах виділено автоматизовані робочі місця (їх склад і перелік автоматизованих функцій розглядатимуться в інших підрозділах). Для кожного рівня характерний свій склад не тільки автоматизованих функцій і автоматизовані робочі місця, а й підсистем.

Характерною ознакою ІАС управління аграрним виробництвом є постійне вдосконалення інформаційних технологій, розроблення та впровадження прогресивних засобів організації та управління базами даних (геоданих), обробки, аналізу та представлення інформації, створення комунікаційних мереж, що забезпечує поліпшення інформаційного обліку як всередині аграрного підприємства, так і з інформаційними системами відповідних приватних та державних служб. Тому одним з основних напрямків реформування системи управління аграрним виробництвом є подальший розвиток інформатизації аграрного сектору.

В результаті досліджень були виділені наступні аспекти створення інформаційно-аналітичної системи аграрним виробництвом, які дозволяють обґрунтувати їх склад і функції:

1. Необхідність розробки нових систем господарювання і землеробства, які більш повно будуть враховувати природні умови і організаційно-тех-

нологічні можливості підприємства, які будуть максимально використовувати його ґрунтовий і кліматичний потенціал. Для цього необхідна інтегрована ІАС, насичена знаннями для науково обґрунтованого вирішення вказаної задачі, яка забезпечує моделювання та прогнозування стану аграрного підприємства на різних стадіях його управління.

2. Тісний зв'язок техніки з біологічними об'єктами (ґрунти, рослини тощо), для яких характерним є безперервність процесів, які в них відбуваються і циклічність отримання продукції. Тому необхідно створювати ІАС, які мають відповідати не тільки біологічним особливостям вирощуваних культур, але і правильному вибору та застосування техніки у тій чи іншій ситуації або на стадії розвитку рослини.

3. Необхідність постійного контролю значної кількості параметрів, у тому числі територіально розсереджених. Це вимагає оперативного високоточного моніторингу із забезпеченням автоматизованого управління, для чого найбільш доцільно застосовувати ГІС-технології та засоби дистанційного зондування Землі (ДЗЗ).

4. Різноманітність процесів і операцій при вирощуванні сільськогосподарських культур, які викладені у громіздких технологічних картах. Тут потрібна систематизація знань за технологіями і об'єктами, визначення номенклатури і виду інформаційних систем (БД, ЕС), обґрунтування структури кожної з них.

5. Для прогнозування складних динамічних процесів аграрного виробництва необхідно використовувати потужні нейротехнології на основі нелінійних методів штучних нейронних мереж. Це забезпечить отримання високостовірної прогнозовної інформації про результати діяльності аграрного підприємства для розробки сценаріїв розвитку та прийняття оптимальних управлінських рішень.

6. Значна диференціація сільських товаровиробників за обсягами і структурою виробництва, забезпеченістю ресурсами та ін., а також різний рівень кваліфікації спеціалістів, неоднакові можливості оперативного доступу до нових розробок тощо. Це потребує створення систем, зручних у користуванні, забезпечуючи різну ступінь деталізації інформації.

7. Агрознання характеризуються значним обсягом різноманітних, важко формалізованих даних, для них характерна неповнота порівнюючих даних, різні набори характеристик аналогічних об'єктів. Для електронного представлення (формалізації) окремих елементів знань, з яких можна створити ту чи іншу систему, необхідно застосувати практично усі відомі види комп'ютерного відображення інформації (текст, рисунки, карти, відео та ін.) із залученням відповідних програмних інструментів та методів.

Інформаційно-аналітична система управління аграрним виробництвом повинна забезпечити:

- збір з багатьох джерел різноманітних даних, що представлені у різних форматах та приведення їх до єдиного формату і єдиної структури;
- організацію зберігання та надання користувачам необхідної для прийняття рішень інформації;
- оперативний та інтелектуальний аналіз для підготовки планової або регулярної оцінки стану аграрного виробництва;
- підготовку результатів оперативного та інтелектуального аналізу для ефективного їх сприйняття користувачами та прийняття на її основі

адекватних оперативних рішень щодо управління аграрним виробництвом.

Для практичного застосування можна запропонувати наступну технологію побудови інформаційно-аналітичної системи управління аграрним виробництвом, яка припускає виконання наступних взаємопов'язаних етапів:

- обґрунтування і виділення актуальної предметної області;
- визначення потреб користувачів;
- формування переліку і послідовності задач;
- систематизація і структурування даних і знань;
- розробка концептуальної моделі представлення інформації;
- вибір інструментального програмного засобу або системи програмних засобів;
- обґрунтування головних блоків і структури системи. Головна мета – безпосереднє проектування та створення інформаційно-аналітичної систем управління аграрним виробництвом, що включає: формалізацію знань, даних та їх комп'ютерне представлення; розробка або адаптація інтерфейсу користувача; створення робочої версії АІС.
- Основними завданнями інформаційно-аналітичної системи управління аграрним виробництвом є:
 - постійне поновлення необхідної оперативної та достовірної інформації про діяльність аграрного підприємства, яка використовується для прийняття рішень;
 - своєчасне забезпечення користувачів достовірними даними та їх захист від несанкціонованого доступу;
 - збір, обробка даних про стан і результати діяльності аграрного виробництва для інформування вищих органів управління;
 - реалізація принципу нової технології функціонування ІАС з використанням сучасних методів та інструментів на основі ГІС та нейротехнологій;
 - створення сучасних технологій розподіленого оброблення даних з можливістю реплікацій даних і постійного віддаленого доступу до бази геоданих для оперативного отримання інформації про діяльність аграрного підприємства на різних рівнях його господарювання;
 - аналіз економічного стану підприємств у різноманітних розрізах для вироблення науково-обґрунтованих рішень з питань ефективного управління аграрним виробництвом;
 - проведення суттєвої «математизації» аналітичної діяльності різних підрозділів аграрного підприємства, з широким використанням в аналітичних задачах апарату багатомірної математичної статистики;
 - розробка технології накопичення динаміки показників ефективності управління аграрним виробництвом і впровадження відповідних методів їх аналізу;
 - здійснення аналізу на основі пасивних спостережень і планів активного експерименту, результатом якого виступають зручні параметричні моделі процесів, які, в свою чергу, є базою для застосування методів прогнозування, без яких неможливе ефективне управління аграрним виробництвом;
 - визначення просторових відносин об'єктів та показників ефективності управління аграрним виробництвом;
 - створення просторово-координованих тематичних моделей (карт) та схем;

– контроль виконання операцій та верифікація просторово-координованих даних;
 – забезпечення комплексної аналітичної обробки інформації, моделювання та прогнозування діяльності аграрного підприємства для прийняття оптимальних управлінських рішень.

До основних функцій інформаційно-аналітичної системи управління аграрним виробництвом входять: збір та реєстрація інформаційних даних про діяльність аграрного підприємства, зберігання інформаційних ресурсів та постійна їх підтримка та актуалізація, обробка і аналіз інформаційних ресурсів із використанням методів та інструментів математичної статистики, просторово-часове моделювання та прогнозування процесів діяльності аграрного підприємства із застосування ГІС та нейротехнологій, представлення інформаційних ресурсів та результатів обробки даних, прийняття управлінських рішень щодо оптимального розвитку аграрного виробництва на основі створених експертних систем і баз знань.

При реалізації ІАС управління аграрним виробництвом можуть бути використані програмні рішення як різних фірм агропромислових – змішані рішення, так і одного агропромисловика – платформи базовані рішення. І в першому, і в другому випадку є переваги і недоліки. Тому вибір інструментів для архітектури ІАС, незважаючи на їх різноманітність, завдання складне. В такому випадку спільне використання найбільш придатних рішень (програмних інструментів) від різних виробників дозволяє підвищити функціональну потужність ІАС.

В даному випадку інформаційно-аналітична система розглядається як комп'ютеризований програмно-апаратний комплекс (рис. 2), що забезпечує збір, збереження, пошук, обробку, маніпулювання та візуалізацію значних об'ємів різноманітної атрибутивної і просторово-координованої інформації про діяльність аграрного виробництва із застосуванням сучасних методів, підходів та інструментів систем управління базами даних, геоінформаційних систем, нейротехнологій та експертних систем для забезпечення автоматизації аналітичних робіт з метою обґрунтування прийняття управлінських рішень в аграрному секторі (підприємстві) на різних стадіях та рівнях його функціонування.

Проте використання продуктів від різних виробників призводить до значного ускладнення

Рис. 2. Складові інформаційно-аналітичної системи аграрного виробництва

архітектури системи через різноманітність інструментальних рішень. Це ускладнення пояснюється необхідністю інтегрування не пов'язаних один з одним інструментальних рішень. З іншого боку, це забезпечить отримання оперативної, різносторонньої, обґрунтованої і ємної інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень щодо стратегію розвитку аграрного виробника.

Висновки і пропозиції. В результаті проведених теоретичних та практичних досліджень аспектів створення та впровадження інформаційно-аналітичної системи управління аграрним виробництвом були внесені пропозиції щодо формування її у вигляді програмно-апаратного комплексу, що забезпечує збір, збереження, пошук та обробку різноманітної інформації про діяльність аграрного виробництва із застосуванням сучасних методів, підходів та інструментів систем управління.

Список літератури:

1. Скрипник А.В. Методологічні основи визначення обсягу інформації при реалізації іноваційних проектів в аграрній сфері / А.В. Скрипник, Н.А. Рогоза // Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С. 102-107.
2. Скрипник А.В. Інформатизація аграрної сфери України / А.В. Скрипник, А.Н. Ткаченко, Е.К. Букін // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 113-120.
3. Белов А. В. Стратегия принятия управленческих решений с использованием информационных систем / А. Белов, А. Харламов, А. Басько // Економіка та держава. – 2006. – № 10. – С. 44-46.
4. Білоусько Я. К. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі / Білоусько Я. К., Бурилко А. В., Галушко В. О. // – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 216 с.
5. Фурдичко О.І., Тараріко О.Г., Сиротинко О.В. та ін.. Моніторинг та прогнозування стану агроресурсів засобами космічного зондування / О.І.Фурдичко, О.Г. Тараріко, О.В. Сиротинко та ін. // Вісник аграрної науки, № 8. – 2006. – С. 15-20.
6. Тарієнко Ю.О., Козаченко О.А., Сорока Ю.В. Методологія вибору оптимальної моделі аграрного виробництва / Тарієнко Ю.О., Козаченко О.А., Сорока Ю.В. // Науково-інформаційний бюлетень завершених наукових розробок «Аграрна наука – виробництво». – 2012. – № 2. – С. 15-18.

Соловйов А. И.

Херсонский государственный аграрный университет

ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ АГРАРНЫМ ПРОИЗВОДСТВОМ

Резюме

Исследованы теоретические и практические аспекты внедрения информационно-аналитической системы управления аграрным производством. Предложены принципы создания общенациональной информационно-аналитической системы. Доказаны перспективность формирования программно-аппаратного комплекса, который обеспечивает сбор, сохранение, поиск и обработку разнообразной информации о деятельности аграрного производства с применением современных методов, подходов и инструментов систем управления.

Ключевые слова: информационно-аналитическая система, управление, аграрное производство, ГИС-технологии, нейротехнологии.

Solovyov A. I.

Kherson State Agrarian University

FORMATION OF MODERN INFORMATION-ANALYTICAL SYSTEM OF AGRICULTURAL PRODUCTION MANAGEMENT

Summary

It is investigated theoretical and practical aspects of introduction an information and analytical control system by agrarian production. The offered principles creation of national information and analytical system. The proved prospects of formation of a hardware-software complex which provides collecting, preservation, search and processing of various information, on activity of agrarian production with application of modern methods, approaches and tools of control systems.

Key words: information and analytical system, management, agrarian production, GIS-technologies, neurotechnologies.

УДК 631.155:332.2

Соловйова О. О.

Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Досліджено теоретичні питання еволюції та її вплив на сучасний стан розвитку земельних відносин та формування відносин власності в Україні.

Ключові слова: аграрна політика, земельна реформа, земельні відносини, відносини власності.

Постановка проблеми. Проблема еволюції та розвитку земельних відносин, стосовно форм власності, в сільському господарстві надзвичайно складна й багатогранна, адже земля завжди була й залишається головним джерелом існування людей, основою їхньої господарської діяльності, яка визначає місце і характер сучасних економічних процесів. Перш за все необхідно буде визначитися з понятійним апаратом «земельні відносини» та «відносини власності».

Україна пройшла нелегкий шлях від інвентаризації, перерозподілу форм власності до реформування земельних відносин, їх сучасного розвитку на основі приватних форм власності. Гальмування розвитку земельних відносин перш за все будемо пов'язувати з питанням власності на землю та її впливом на розвиток сільськогосподарських підприємств. Відносини власності є складним і багатогранним категоріальним поняттям, яке об'єднує в собі сукупність всіх суспільних відносин.

Сучасна система розвитку земельних відносин на селі забезпечила рівність прав власності на землю з її юридичним обґрунтуванням. Але в той же час не до кінця вирішеними залишаються проблеми удосконалення земельного законодавства, створення і функціонування повноцінного ринку

земель, системи контролю за природним відтворенням родючості ґрунтів.

Проблеми землеволодіння та землекористування, яка ґрунтується на встановленні форм власності, залишається не менш гострою і на сучасному етапі розвитку економіки України. Земельні реформи, які були проведені в Україні, не забезпечили остаточного вирішення цих проблем. Незважаючи на еволюцію форм власності, від державної до приватної, сільське господарство продовжує залишатися в кризовому стані. Головна причина полягає в тому, що перетворення економічної системи не супроводжуються створенням економічних, організаційно-правових, соціальних основ нових земельних відносин, науково-обґрунтованої системи їх регулювання.

Проте слід зазначити, що багатогранність проблеми, постійний розвиток земельних відносин зумовлюють доцільність більш поглибленого досліджень. Подальшого уточнення потребують питання визначення відносин власності та їх вплив на розвиток сучасних земельних відносин, які ґрунтуються на напрямах ефективного використання розпайованих земельних угідь, збереження та відтворення родючості землі, встановлення орендних відносин, правового забезпечення

становлення і розвитку земельного ринку земель сільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Складові розвитку та еволюції земельних відносин в аграрному секторі економіки досліджені в дисертаційних роботах з економіки О.Є. Новікова, Н.К. Болгарової, І.А. Колесник, Г.М. Дудич, Ю.І. Яремко, Ю.О. Литвина та ін. Стосовно розвитку відносин власності, відображення даної проблематики можна знайти в дослідженнях таких науковців, як: М.М. Караман, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, В.Г. Андрійчук, І.І. Червен, В.І. Благодатний, П.І. Гайдуцький, В.В. Горлачук, Г.Д. Гуцуляк, А.С. Даниленко, В.Г. В'юн, Л. Я. Новаковський, Д.С. Добряк, А.М. Третяк, М.М. Федоров та ін.

Автори досліджували роль земельних відносин на різному етапі розвитку України. Вони зазначили, що в основі еволюції земельних відносин на першій план завжди виходила власність на землю. Наукові дослідження даних науковців сприяли формуванню наукової думки і визначенню основних напрямків практичних дій, наукових аспектів щодо удосконалення земельних відносин.

Стосовно зарубіжного досвіду, великий внесок у розкриття змісту і основних рис сучасного розвитку земельних відносин та процесів їх регулювання в умовах ринкової економіки внесли вчені, такі як: Дітер Х., Кляйбер В., Барнброк Д., Мілль Е., Дейнінгер К., Еккерт Д.К.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні постає питання удосконалення наукового та практичного вирішення питань регулювання земельних відносин, а саме формування повноцінного земельного ринку сільськогосподарських земель, розширення поняття встановлення відносин власності та відповідальності землевласників та землекористувачів за відтворення родючості ґрунту. Це повинно сприяти підвищенню інвестиційної активності в розвиток сільськогосподарського виробництва та забезпеченню високої результативності сільськогосподарської діяльності, з урахуванням земельного ресурсу.

Виклад основного матеріалу. Земельні відносини з'являються в період первісного ладу, коли земля з природного угіддя під впливом людської праці стає засобом виробництва. Надалі, з розвитком суспільства, накопичувався досвід у вирішенні питань, пов'язаних із системою земельних відносин та їх державним регулюванням [1].

Розглядаючи визначення земельних відносин в сільському господарстві, науковці не прийшли до єдиного трактування. Земельні відносини в сільському господарстві є складовою частиною земельних відносин. У сільському господарстві земля виступає не тільки просторовим базисом для розміщення виробничих споруд, а й водночас є предметом праці, засобом праці та основним засобом виробництва. Особливості землі як засобу праці пов'язані з її родючістю. На відміну від інших факторів виробництва однією з важливих властивостей «землі» є її обмеженість. Людина не в змозі змінити її розміри по своєму бажанню. По відношенню до цього фактора можна говорити про закон зменшуваної віддачі. При цьому мається на увазі віддача в кількісному вираженні чи у продуктивності, що зменшується [2, с. 308]. Людина безпосередньо впливає на родючість землі, використовуючи знаряддя праці та капітал. Даний вплив не є безмежним і потребує ріст пропорційної віддачі.

За Земельним кодексом України (ст. 2): земельні відносини – це сукупність відносин, що виникають між суб'єктами земельних ресурсів, направлених на володіння, користування і розпорядження землею як природного ресурсу, місць прикладання праці та базису виробництва [3, стаття 2]. Зі змісту Земельного кодексу випливає, що земельні відносини до відносин права власності на землю, оскільки лише власник може виконувати всі три основні повноваження щодо володіння, користування і розпорядження. Однак дане трактування земельних відносин лише частково відображає їх сутність і зміст та не вказує на їх об'єктний і суб'єктний склад. О. Ходаківська зазначає, що нині в Україні земля представляє все більший інтерес не як об'єкт власності, а як об'єкт господарювання [4]. Тому виникає необхідність пов'язати поняття земельні відносини з поняттям відносин власності. З цього приводу узагальнююче визначення дає Федоров М.М., який визначає земельні відносини власності так: «Земельні відносини – це суспільні відносини з приводу володіння, користування, розподілу і керування землею на державному, господарському і внутрішньогосподарському рівнях як об'єктом господарювання і засобом виробництва в сільському господарстві» [5, с. 12].

Одночасно з цим виникає питання: а що розуміється під відносинами власності? Сучасні уявлення про зміст відносин власності полягають в тому, що вони беруть до уваги суспільний спосіб поєднання факторів виробництва (робочої сили із засобами виробництва); цілі і мотиви виробництва; характер розподілу і споживання суспільного продукту; специфічний характер дії економічних законів у конкретній економічній системі; класову і соціальну структуру суспільства; панівну систему економічної та політичної влади у певному суспільстві.

Власність як економічна категорія у процесі свого еволюційного розвитку пройшла складний шлях від колективно-общинної форми, яка визначається відповідним, тобто колективно-общинним характером виробництва, до приватної та державної з їх різноманітними проявами у сучасних умовах. Форми власності зумовлені рівнем розвитку продуктивних сил з притаманними їм формами організації виробництва: розподілом праці – кооперацією праці; відокремленням виробництва – усупільненням виробництва; диференціацією виробництва – інтеграцією виробництва [6].

З вищевикладеного можна припустити, що власність розвивається за власними законами. У зв'язку з цим виникає логічне питання в чому понятійний смисл еволюції власності, на якій основі він розвивається, які чинники його зумовлюють? Структурна складність відносин власності визначає багатоаспектність процесу її історичного розвитку.

На перших етапах розвитку людство протягом тисячоліть використовувало колективні форми власності, такі як племенна, а потім – общинна форма власності. Згодом розвиток продуктивних сил, розвитком людини, зміни умов її життя та праці привели до формування нового типу власності – приватної.

Для первіснообщинної форми власності характерні однакові права всіх членів общини на панівний об'єкт власності – землю, а також на засоби праці й результати виробництва.

Рабовласницька форма власності характеризується абсолютною концентрацією прав власності рабовласника на засоби виробництва, результати праці й на працівника (раба).

Феодална власність передбачає абсолютні права власності феодала на землю й обмежені права на працівника (селянина кріпака).

Капіталістична власність характеризується зосередженням прав власності підприємця на засоби та результати праці і відсутністю власності на найманого робітника, який має особисту свободу [7].

Керуючись наведеними визначеннями, буде намагатися визначити сутність еволюційного розвитку відносин власності та земельних відносин на основі земельних реформи, які відбулися в Україні. Досвід проведення земельних реформ направлений звернути увагу на закономірності змін форм власності, взаємодії форм землеволодіння та землекористування, а також чіткого визначення мети і завдання землеустрою, який знаходиться в тісному зв'язку розвитком і з удосконаленням земельних відносин.

Для початку розглянемо вплив Столипінської реформи 1906-1911 рр. на розвиток земельних відносин. Передумовою проведення даної реформи стала, що реформа 1861 р., яка не створила прошарок власників, так званого середнього класу на селі. Общинна земля не могла відчужуватися, не підлягала купівлі-продажу. А землю, власником якої селянин не був, він мав викупити у поміщика. Викуп був обов'язковим. Якщо селянин відмовлявся викупити землю, уряд примусово стягував платежі [8]. Тому логічним завершенням скасування кріпосного права 1861 р. стала Столипінська аграрна реформа, направлена на ліквідацію буржуазної монархії. Вона прискорювала розвиток капіталістичних відносин на селі: внаслідок руйнування общини створювалася буржуазна земельна власність, усувалося череззужжя, посилювався процес концентрації земель у руках заможних селян, збільшувалося застосування сільськогосподарських машин, добрий, підвищувалася врожайність і товарність сільського господарства, з диференціацією селянства розширювався внутрішній ринок тощо [9]. У результаті Столипінської реформи, одержуючи надільну землю у власність, селянин мав можливість об'єднати свої ділянки в один так званий відруб і або залишатися на старому помешканні, або виселитися на хутір, побудований на власній землі. У ході реформи значно відбувалося розшарування селянства, загострення соціальних суперечностей, залишалася низькою товарність бідняцьких господарств.

Незважаючи на її непослідовність і незавершеність, вона сприяла перетворенню середньовічної колективістської системи праці селян на індивідуальну, формуванню господарств фермерського типу. Уже в той історичний період ці господарства виявили свої великі потенційні можливості [8]. Підводячи підсумки вищеперерахованого, треба сказати, що Столипінська аграрна реформа прискорила перехід українського села на індустріальну основу, створила сприятливі умови для розвитку приватного селянського землеволодіння, стимулювала розвиток агрономічних заходів, тобто відбулися зміни у відносинах власності.

Розмежування земельної власності є безумовним і необхідним актом на певному етапі людського життя. Лише в початкову епоху розселення людей на будь-якій території кожний землевласник мав можливість займати такий простір землі, який міг обробити. Проте із збільшенням населення цей земельний простір зникає, з'являється необхідність розмежування ділянок, використовуючи природні або штучно створені рубежі та межові знаки [10, с. 48].

Наступним кроком назад у розвитку відносин власності і земельних відносин стало входження України до СРСР. У колишньому СРСР, а отже, і в Україні, яка перебувала у його складі, земля була націоналізована і її єдиним власником стала держава. Громадянам, сільськогосподарським підприємствам, організаціям і установам земля передавалася лише у користування. Панування державної власності на землю стало однією з головних причин низького рівня ефективності її використання.

Наступним кроком у розвитку земельних відносин та встановленні відносин власності можна вважати постанову Верховної Ради України «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 року, де вся земля була оголошена об'єктом реформи [11]. При цьому Україна відмовилася від реституції земельних ділянок як способу реформування відносин власності на землю. Водночас основними напрямками земельної реформи є перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель. Були визначені роздержавлення і приватизація земель сільськогосподарського і несільсько-господарського призначення.

Наступним логічним і важливим кроком на шляху реформи став Земельний кодекс від 13 березня 1992 року [12], який був чинний протягом десятиріччя. Цей документ ухвалено Він був далеким від досконалості, проте ним намагалися врегулювати питання продажу приватизованих земельних часток. Однак із неабиякими застереженнями – наприклад, зазначалося, що «переважне право на купівлю мають співвласники», було введено заборону на продаж землі протягом шести років від моменту приватизації. Даний крок призупинив на деякий час розвиток відносин власності і як наслідок ринку земель. Федоров М.М. зазначає, що ринок сільськогосподарських земель – це «створення організаційно-економічного і правового середовища, яке має забезпечувати громадянам, юридичним особам та державі здійснення цивільно-правових угод з приводу переходу права власності на земельну ділянку або права користування нею в установленому законодавством порядку з урахуванням попиту і пропозиції» [13, с. 74].

Прийняття цих актів дозволило розпочати новий етап розвитку земельних відносин на основі розвитку відносин власності, тобто відбулося процесі роздержавлення, паювання і приватизації землі в аграрних підприємствах. Декрет Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року «Про приватизацію земельних ділянок» [14] надав можливість безоплатно передавати у приватну власність присадибні земельні ділянки для ведення особистого підсобного господарства, будівництва і обслуговування жилого будинку і господарських будівель, присадибних ділянок, садівництва, дачного і гаражного будівництва, у межах норм, встановлених Земельним кодексом України. Наступним кроком на шляху розвитку земельних відносин став Указ Президента України від 8 серпня 1995 року «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» [15], яким передбачався розподіл земель, як правило, без виділення в натурі, переданих у колективну власність недержавних сільськогосподарських підпри-

емств, на земельні частки (паї) і видача членам цих підприємств сертифікатів єдиного зразка, що гарантують право на земельну частку (пай) в землі, яка перебуває у колективній власності. Таким чином володарі сертифікатів отримали право вільного виходу з підприємств із своїми земельними частками (паями) з подальшим виділенням останніх в натурі.

Останнім кроком на етапі реформування земельних відносин важливе значення мали закони України «Про плату на землю» в редакції від 19 вересня 1996 р. [16] (на сьогодні плата за землю здійснюється відповідно до Податкового кодексу) та «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 р. Закон України «Про оренду землі» [17] визначив загальні умови виникнення, реалізації та припинення права на оренду земельних ділянок, у тому числі земельних паїв. Завдяки цьому селянин повинен одержати статус працівника-власника з правом доходів не лише відповідно до затрат праці, а й розміром земельного пайового внеску в колективне господарство. Оренда землі у період переходу до ринкових умов господарювання стала основою для розвитку відносин власності за рахунок формування земельних масивів нових агроформувань.

Висновки та пропозиції. Отже, земельні реформи стали сильним каталізатором для перетворення сільськогосподарського сектора і для соціально-економічного розвитку України в цілому. Один з найбільш значних результатів – демонополізація національної землі та введення приватної власності. Як уже було сказано, земельні реформи націлилися на просування юридичних, економічних, і суспільних відносин в сільських районах. Зокрема, реформа прагнула створити клас приватних землевласників, для яких земля буде важливим

джерелом доходу.

Однак позитивні зрушення у реалізації земельної реформи ще не привели до радикального і ефективного оновлення аграрного сектора економіки. Не створено систему законодавчих актів, які б належним чином забезпечували проведення земельної реформи. Не діють механізми вільного обігу земельних ділянок, а отже, не розв'язано і проблеми іпотечного кредитування. Не проведено розмежування земель державної та комунальної власності. У результаті проведення земельної реформи сформувалася складна система земельних відносин, яка на даний час перешкоджає як ефективному використанню земель, так і розвитку земельного ринку.

З вищеперерахованого можна говорити, що земельні відносини повинні формуватися виходячи з аналізу історії їхнього виникнення і розвитку, оцінки взаємозв'язку і наступності положень і принципів рішення земельного законодавства в минулому, сьогодні й у майбутньому, виявлення позитивних і негативних сторін у реалізації суб'єктами земельного права функцій володіння, користування і розпорядження землею, рівня ефективного і раціонального використання й охорони земель сільськогосподарського призначення. Уточнення головних принципів теорії земельних відносин у попередніх і існуючих концепціях дозволить виробити нові методологічні підходи, норми і правила теоретичного обґрунтування розвитку земельних відносин. Тому існує нагальна потреба запровадження нових підходів до формування та реалізації державної земельної політики, започаткування нового, завершального етапу земельної реформи і забезпечення ефективного землекористування.

Список літератури:

1. Шарий Г. І. Державне регулювання земельних відносин в Україні : дис. ... кан. держ. упр. : 25.00.02 / «Механізми державного управління» / Г. І. Шарий. – Запоріжжя, 2010. – 203 с.
2. Калина А.В. Економічна теорія і практика господарювання : навч. посібник. – 2ге видання / Калина А.В., Осокіна В.В. – К. : МАУП, 1998. – 308 с.
3. Земельний кодекс України: від 25.10.2001 № 2768-III за станом на 05.12.2013 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
4. Ходаківська О. Економічна сутність земельних відносин у сільському господарстві / Ходаківська О. // Землепорядний вісник [Текст]. – 2012. – № 6. – С. 30-32.
5. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві : монографія / М.М. Федоров. – К. : ІАЕ, 1998. – 263 с.
6. Беляєв О. О., Бебело А. С. Політична економія : навч. посібник. – К. : КНЕУ, 2001. – 328 с. Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/>.
7. Коваленко К. А. Власність, її сутність, історичні форми [Електронний ресурс]. Коваленко К. А. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/36_NIO_2008/Economics/39136.doc.htm.
8. Мордвінцев В.М. Земельна реформа Століпіна та її вплив на Україну [Електронний ресурс]. Мордвінцев В. М. – Режим доступу : <http://intkonf.org/mordvintsev-vm-zemelna-reforma-stolipina-ta-yiyi-vpliv-na-ukrayinu/>.
9. Рибалка І.К. Історія України. Частина II: Від початку XIX ст. до лютого 1917 року : [підр. для іст. фак. вищих навч. закладів]. Рибалка І.К. – Харків : Основа, 1997. – 480 с.
10. Історія земельних відносин та землеустрою в Україні : навчальний посібник / укл. Р.І. Беспалько, Р.М. Ромаяко. – Чернівці : Рута, 2008. – 104 с.
11. Про земельну реформу : Постанова Верховної Ради України від 18. 12. 1990. № 563-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.
12. Земельний кодекс від 13 березня 1992 року № 561-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада УРСР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/561-12>.
13. Федоров М. М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 73-78.
14. Про приватизацію земельних ділянок : Декрет Кабінету Міністрів України від 26.12.1992 № 15-92 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15-92>.
15. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям : Указ Президента України від 8. 08. 1995 № 720/95 [Електронний ресурс] Президент України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/720/95>.
16. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 № 2755-VI за станом на 04.06.2011 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
17. Про оренду землі : Закон України від 6.10.1998 р. № 161-XIV за станом на 12.03.2011 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=161-14>
18. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.

Соловьєва О. А.

Харьковский национальный аграрный университет имени В. В. Докучаева

ЭВОЛЮЦИЯ И СОВРЕМЕННОЕ РАЗВИТИЕ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Резюме

Исследованы теоретические вопросы эволюции и ее влияние на современное состояние развития земельных отношений и формирования отношений собственности в Украине.

Ключевые слова: аграрная политика, земельная реформа, земельные отношения, отношения собственности.

Solovyova O. O.

Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaev

EVOLUTION AND MODERN DEVELOPMENT OF THE LAND RELATIONS IN UKRAINE

Summary

Theoretical aspects of evolution and its influence on a current state of development of the land relations and formation of the relations of property in Ukraine are investigated.

Key words: agrarian policy, land reform, land relations, the relations of property.

УДК 330.34:334.021

Хусаїнов Р. В.

Одеський національний економічний університет

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Досліджено теоретичні питання формування механізму державно-приватного партнерства в системі вищої освіти України. Визначено роль закладів вищої освіти в процесі перебудови економіки України, перспективи їх співпраці з приватним сектором економіки в рамках механізму державно-приватного партнерства. Наведені переваги механізму державно-приватного партнерства для закладів вищої освіти і приватного сектору, надано авторське визначення державно-приватного партнерства в системі вищої освіти. Обґрунтовано необхідність активного запровадження механізму державно-приватного партнерства в системі вищої освіти в реаліях розвитку України.

Ключові слова: державно-приватне партнерство (ДПП), вища освіта, вищі навчальні заклади, інновації, наука, співробітництво, Україна.

Постановка проблеми. Система вищої освіти України потребує реформування у світлі посилення глобальної освітньої конкуренції і зростання вимог суспільства до якості підготовки фахівців вищими навчальними закладами (далі – ВНЗ).

Значними перепонами на цьому шляху в умовах перебудови економіки України є: невідповідність структури системи вищої освіти реаліям глобального освітнього ринку; бюджетний дефіцит фінансування системи вищої освіти України; складність залучення додаткових ресурсів, зокрема, для проведення наукових досліджень; низька ефективність управління державним майном закладів освіти тощо. Одним із доведених механізмів, що сприятиме зміні ситуації, є механізм державно-приватного партнерства (далі – ДПП). Саме тому впровадження такого механізму, що дозволить вийти всій системі вищої освіти з системної кризи, активізує розвиток партнерських відносин між державою, наукою та приватним сектором, дасть змогу закладам системи вищої освіти підвищити ефективність управління майном, сприятиме залученню позабюджетних коштів для реалізації масштабних проєктів, підвищить рівень якості викладання і проведення наукових досліджень і в цілому сприятиме активному розвитку системи вищої освіти України в умовах конкурентного глобального освітнього ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємодія держави та приватного бізнесу є об'єктом

дослідження як вітчизняних так і закордонних вчених. Зокрема, вивченню теоретико-методологічних питань становлення та розвитку державно-приватного партнерства присвятили свої праці такі закордонні та вітчизняні вчені, як Черевиков Є.Л., Єфименко Т.І. [1], Запатріна І.В. [2], Варнавський В.Г. [3], Архіпов О.Ю., Шевчук Є.В. [4], Хаам В., Копенхам Дж. [5] та інші.

Проте у вітчизняній науці державно-приватному партнерству приділено недостатньо уваги: більшість вчених зосереджуються на аналізі стану розвитку державно-приватного партнерства в сфері комунальних послуг, транспорту, розвитку інфраструктури тощо. Окремо існує велика кількість досліджень вітчизняних науковців щодо ефективності функціонування системи вищої освіти, механізмам співпраці закладів вищої освіти з приватними структурами та міжнародними організаціями. Проблеми реформування і модернізації системи вищої освіти, ролі університетів в процесі розвитку економіки, питання становлення та функціонування глобального ринку освітніх послуг знайшли своє відображення в роботах таких вчених, як Абанкіна І.В. [6], Захарін С.В.

[7; 9], Сацик В.І. [8], Грищенко І.М. [9], Фрумін І.Д. [10], Салмі Дж. [11].

Натомість, майже не існує комплексних досліджень ролі ДПП в системі вищої освіти, в становленні та розвитку конкурентоспроможних університетів, тобто таких університетів,

що зможуть конкурувати на глобальних ринках і бути лідерами національного ринку освітньо-наукових послуг.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Українські ВНЗ практично не представлені в міжнародних рейтингах університетів, за виключенням чотирьох університетів – КНУ ім. Т.Г. Шевченка, НТУУ «КПІ», НТУ «ХПІ» і Донецького національного університету, що увійшли, відповідно, до четвертої, шостої та сьомої сотні рейтингу QS World University Rankings 2013/14 р. [12]. Жодного українського вузу немає в Академічному рейтингу університетів світу (The Academic Ranking of World Universities) і в «Таймс» (The Times Higher Education World University Rankings), така ситуація свідчить про недостатній рівень глобальної конкурентоспроможності українських вузів, їх слабку представленість в світовому науково-освітньому просторі [8, с. 151].

Не менш проблемними є питання щодо структури системи вищої освіти і гострого бюджетного дефіциту. Як зазначає проф. Захарін С.В., головним побічним ефектом великої кількості ВНЗ, що функціонують в Україні є велика кількість випускників, які не можуть знайти собі роботу по спеціальності, зокрема, в 2013 році направлення на роботу отримали 156 тис. випускників – 27,2% від загальної кількості, виходить, що платники податків сплатили за підготовку спеціалістів, в яких держава не має потреби [7]. Дана тенденція характерна не лише для України і визначається як «масовізація» вищої освіти, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Системи вищої освіти, зацікавлені у збереженні і розширенні своїх обсягів, в умовах скорочення абсолютної кількості абітурієнтів природним чином прагнуть до максимізації частки випускників середніх шкіл, які вступають до ВНЗ [13].

Така політика призводить до знецінення вищої освіти, оскільки більшість ВНЗ України понизили вимоги до якісних показників навчання студентів, що в кінцевому випадку призвело до знецінення диплому про вищу освіту в очах роботодавців. Механізм ДПП зможе змінити дану тенденцію, якщо посилити взаємодію держави, приватного сектору і вищих навчальних закладів в питаннях формування замовлення на підготовку спеціалістів та посилення контролю за якістю їх підготовки.

На теперішній час досить мало опублікованих наукових досліджень присвячено висвітленню проблем впровадження механізму державно-приватного партнерства в сфері освіти, зокрема вищої освіти, в становленні та розвитку конкурентоспроможних університетів, тобто таких університетів, що зможуть конкурувати на глобальних ринках і бути лідерами національного ринку освітньо-наукових послуг. Виділені вище питання, а також відсутність дієвої нормативно-правової бази в питаннях виникнення взаємовідносин між державою і приватним бізнесом, відсутність досвіду таких партнерств – стримують впровадження державно-приватного партнерства в цілому і в системі вищої освіти зокрема, що обумовлює актуальність досліджень даного питання задля сприяння економічного і соціального розвитку України.

Мета статті. Метою дослідження є розробка теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо активізації механізму державно-приватного партнерства в системі вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід однозначно свідчить, що вища освіта і наука як

спеціалізовані галузі діяльності без взаємної інтеграції і тісної взаємодії між собою, а також з приватним сектором економіки втрачають дієздатність і стають менш конкурентоздатними. Саме тому в розвинутих країнах активно протікають інтеграційні процеси взаємодії держави і бізнесу, науки і промисловості, науки і освіти, що дають значний синергетичний ефект [4, с. 13-14].

На наш погляд, саме в сутності послуг і ринкової ніші криється основна суть закладів системи вищої освіти, як специфічних інституцій, що не лише виконують функції надання послуг, а і задовольняють потреби суспільства. Послуги закладів вищої освіти ми відносимо до суспільно-важливих, адже вони не лише забезпечують економічну ефективність діяльності закладів вищої освіти, а і напряду впливають на становлення і розвиток суспільства, шляхом формування інтелектуальної еліти. Партнерство в суспільних послугах сприяє підвищенню ефективності управління в даній сфері і конкурентоздатності всієї економіки. Таке партнерство: «...допомагає уникнути можливого негативного ефекту від виключної прерогативи держави на власність і надання послуг, з однієї сторони, і повної приватизації, з іншої» [14, с. 83].

На думку виконавчого директора Національного фонду підготовки кадрів (РФ) Аржанової І.В.: «Університети важливі. Саме в них відбувається формування людського капіталу, який працює на економічний розвиток країни, і в тому числі, на становлення глобальної економіки. В університетах формується еліта, люди, що здатні вирішувати політичні і економічні питання як на національному, так і на глобальному рівнях...» [15, с. 4].

Сфера суспільних послуг останніми роками характеризується стрімким розвитком і посиленням її ролі в глобальній економіці.

У сфері суспільних послуг на теренах ЄС в цілому в 2010 році працювало 65,7 млн. чоловік або 29,5% зайнятих; на них припадало 22,1% інвестицій ЄС-27 і 26,7% доданої вартості. Ці цифри вище докризових 2006 року відповідно на 5, 3, 15%. В силу інтелектуалізації виробництва, старіння населення в країнах ЄС роль суспільних послуг і партнерства в них держави і приватного капіталу буде зростати [16, с. 12, 27].

Одним із інструментів, що сприятимуть стрімкому розвитку галузі вищої освіти, підвищенню її конкурентоспроможності в глобальному освітньому просторі є інститут державно-приватного партнерства.

Державно-приватне партнерство представляє собою інституційно і організаційно оформлену взаємодію суб'єктів публічного управління і приватного сектору на взаємовигідних умовах з метою покращення якості надання суспільно-важливих послуг і посилення їх економічної і соціальної ефективності. Партнерство є потужним і дієвим інструментом модернізації державного сектору економіки, підвищення ефективності державних витратків завдяки впровадженню ринкових механізмів стимулювання господарської діяльності в сфері переважної відповідальності держави. Як зазначають науковці Інституту економіки та прогнозування НАН України, наявність розвинутого інституційного середовища партнерства у різних державах є істотним чинником їхньої конкурентоспроможності [1, с. 5].

На думку Брайловського І.А.: «За рахунок об'єднання активів держави з інвестиційними, управлінськими, мотиваційними та іншими ресурсами приватного сектору, можна досягти си-

нергетичного ефекту й забезпечити підвищення ефективності використання потенціалу, що знаходиться у розпорядженні суспільства, для вирішення соціально важливих завдань. Взаємозалежність двох секторів веде до зростаючої необхідності взаємодії та кооперації» [17, с. 15].

Слід зауважити, що об'єктивною основою запровадження механізму ДПП в галузі вищої освіти є ключова роль вищого навчального закладу в розвитку інноваційної економіки, окрім того, вищі навчальні заклади є ключовим суб'єктом формування людського капіталу країни, саме ці фактори і визначають взаємну зацікавленість у співробітництві державних і приватних навчальних закладів і бізнес-спільноти, що реалізується в рамках конкретних форм державно-приватного партнерства. Посилення ролі «інтелектуального фактору» в економіці країни, коли успіх різних секторів економіки залежить від якісних характеристик задіяного в них людського капіталу, створення сприятливих інституційних умов для інвестиційних вкладень в механізми формування і підтримки людського капіталу, використання якого забезпечує інноваційний розвиток економіки, є тими факторами, що сприяють активному використанню механізму державно-приватного партнерства в умовах економіки України.

Державно-приватне партнерство визнається багатьма країнами і міжнародними інституціями як дієвий механізм активізації економіки. При розробці і реалізації стратегій інноваційного розвитку в розвинутих країнах Заходу важливе значення відводиться створенню організаційно-правових умов для формування партнерства, що об'єднують в різних комбінаціях приватні компанії, університети, урядові структури, громадські організації, професійні об'єднання, державні компанії, органи регіональної влади і незалежні науково-дослідні структури для спільного досягнення конкретних науково-технічних результатів.

Голландські спеціалісти в галузі державного управління В. Хаам та Дж. Копенхам дають таке визначення ДПП: «Тривала у часі кооперація між учасниками приватного і державного секторів, що дозволяє їм спільно розробляти продукти та послуги, а також розподіляти ризики, видатки і ресурси, пов'язані з наданням цих продуктів та послуг» [5, с. 593-616].

Російський вчений Варнавський В.Г. пропонує таке трактування поняття «державно-приватне партнерство»: «Державно-приватне партнерство представляє собою юридично оформлену (як правило, на фіксований термін), що передбачає соінвестування і розподіл ризиків, систему відносин між державою і муніципальним утворенням, з одного боку, та громадянами і юридичними особами – з іншого, предметом якої виступають об'єкти державної та/або муніципальної власності, а також послуги, що виконуються і надаються державними і муніципальними органами, організаціями, установами та підприємствами» [3, с. 46].

Найбільш розповсюдженою із формальних є точка зору на сутність ДПП як на контрактну угоду між державним агентом і приватним сектором, яке дозволяє останньому приймати участь в наданні суспільних благ. Тобто це форма взаємодії бізнесу і держави, що передбачає використання технічних, фінансових та управлінських ресурсів приватного сектору для досягнення задач, що поставлені державою [4, с. 38].

У рамках Європейського Союзу існують великі відмінності в національних підходах до ДПП. Лі-

дером в розвитку ДПП визнана Великобританія, що дотримується ліберальної англосаксонської моделі розвитку, де ДПП пов'язано на дві третини з двома сферами, що відіграють ключову роль в формуванні людського капіталу – з освітою і охороною здоров'я [18, с. 8, 10]. ДПП отримало розповсюдження в Німеччині, Франції, Іспанії і інших країнах ЄС. У багатьох країнах вироблені на основі ДПП послуги продають державі.

У Зеленій книзі ЄК запропоновано розрізняти державно-приватне партнерство контрактної природи – партнерства держави і приватного сектору виключно на базі контрактних зв'язків, і інституціональне ДПП зі змішаним капіталом (див. рис. 1) [19, с. 8].

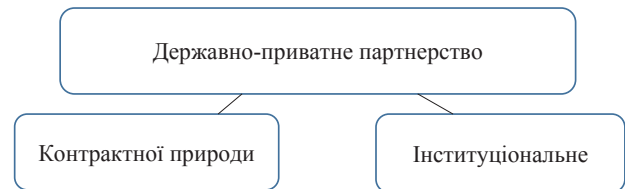

Рис. 1. Різновиди державно-приватного партнерства

У першому випадку мова йде про концесію, в другому – про спеціально створювані структури за участі держави (в якості акціонера, гаранта виконання соціальних зобов'язань) і приватного контрагента, що забезпечує фінансування і ноу-хау. Дана класифікація вкладається в поняття ДПП в загальноприйнятому сенсі [20, с. 160].

Незважаючи на визнання цієї форми співпраці в зарубіжних країнах одним із найважливіших інструментів підвищення національної конкурентоздатності, втілення механізмів державно-приватного партнерства в українську практику відбувається вкрай повільно. Невирішеність цілого переліку методологічних питань переходу до партнерських відносин держави і бізнесу, відсутність досвіду такого партнерства, недосконалість нормативно-правової бази, бюрократичні бар'єри і відсутність розуміння ролі ДПП в питаннях розвитку економіки країни стримують активізацію впровадження механізму ДПП в Україні. Прийняття Закону «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI 1 липня 2010 року (далі – «Закон про ДПП») [21] не вирішило існуючі неузгодженості в питаннях реалізації проектів на основі ДПП.

За останні 20 років відбулося зростання ролі вищої освіти. В цьому контексті зростає попит зі сторони студентів та роботодавців на вищі кваліфікації (магістерський та докторський ступені) з потужним практичним компонентом. Студенти зацікавлені в отриманні таких знань, які зможуть допомогти їм після закінчення вищого навчального закладу знайти достойну роботу з відповідним рівнем компенсації, а роботодавці зацікавлені в залученні фахівців, що володіють сучасними знаннями і мають відповідні професійні і особистісні компетенції. Відповідно до наведених вище тенденцій і виникає потреба у партнерстві учасників ринку праці та закладів системи вищої освіти. Подібна співпраця сприяє підвищенню ефективності системи функціонування закладів вищої освіти, сприяє активізації наукових досліджень на актуальні теми, що можуть бути цікаві реальному сектору економіки для подальшого впровадження у виробничий процес. Ще одною перевагою партнерства є можливість розділення видатків між учасниками партнерства на проведення науково-

дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Існує цілий ряд факторів, що відображають переваги ДПП для закладів системи вищої освіти (див. табл. 1).

Таблиця 1
Переваги державно-приватного партнерства для вищих навчальних закладів і приватного сектору

Переваги для вищих навчальних закладів:	Переваги для приватного сектору:
Залучення додаткових фінансових ресурсів (приватні інвестиції) і сучасного матеріально-технічного обладнання.	Протекціонізм і підтримка держави (в особі уповноваженого органу) в реалізації спільних проектів ДПП.
Підвищення економічної і бюджетної ефективності проектів.	Можливість залучення кредитів під гарантії держави для реалізації проектів ДПП з установами системи вищої освіти.
Розподіл ризиків при реалізації проектів.	Розподіл ризиків в процесі реалізації і експлуатації проекту.
Залучення управлінського і інтелектуального капіталу приватного сектору.	Залучення наукового і інтелектуального капіталу сектору вищої освіти.
Зниження частки бюджетного фінансування, самоопукність певних напрямків діяльності ВНЗ.	Прозорість процедур, чітка регламентація процесу реалізації проекту.
Висока репутація в очах абітурієнтів, студентів та науково-освітньої спільноти, міжнародних партнерів.	Податкові пільги при реалізації проектів ДПП в сфері вищої освіти.
Підвищення рейтингу ВНЗ у відповідності до критеріїв міжнародних і національних рейтингів університетів.	Підвищення репутації в суспільстві завдяки спільним проектам з установами вищої освіти.
Допомога випускникам у працевлаштуванні. Активна участь роботодавців у навчальному процесі.	Отримання нових знань і нових «ефектів» від спільної діяльності.
Можливість залучення передових технологій при реалізації спільних проектів.	Доступ до передових наукових досліджень, можливість їх апробації в умовах ринку.

Джерело: складено автором

Економічна сутність державно-приватного партнерства в сфері освітніх послуг проявляється в його втіленні як інституту забезпечення взаємовигідної співпраці держави, бізнесу та суспільного сектору в галузі відтворення людського капіталу з метою забезпечення узгодженого і збалансованого розвитку ринку праці і ринку освітніх послуг [4, с. 54].

Архіпов О.Ю. та Шевчук Є.В. дають таке визначення державно-приватного партнерства в сфері освітніх послуг: «Взаємодія державних освітніх установ і структур бізнесу або недержавних освітніх установ і держави на контрактній або інституційній основі з метою розподілу ризиків, прибутків та ресурсів між сторонами» [4, с. 56].

Для ефективного здійснення партнерства, заклади системи вищої освіти повинні представляти собою потужні науково-навчально-виробничі комплекси, що здатні запропонувати ринку новітні розробки. З цією метою авторам вважається за необхідне провести реформування кількості вищих навчальних закладів країни, на сторону їх зменшення шляхом об'єднання за принципом спеціалізації.

Станом на початок 2013-2014 навчального року в Україні функціонувало 325 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, де навчалос

1723,7 тис. студентів [22]. Така кількість вищих навчальних закладів не відповідає потребам сьогодення, коли значна частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів отримує вищу освіту закордоном, а кількість іноземних студентів з року в рік суттєво зменшується. Бюджетний дефіцит і демографічна криза також внесли свої корективи, зокрема, внаслідок зменшення фінансування діяльності ВНЗ з боку держави і зменшення кількості вступників до вищих навчальних закладів, останні вимушені приймати на навчання на умовах контракту всіх бажаючих, що призвело до погіршення рівня підготовки спеціалістів і надало системі вищої освіти рис масовості і загальнодоступності.

Партнерство в сфері вищої освіти є одним із дієвих механізмів залучення додаткового фінансування в діяльність вищих навчальних закладів. Моделі такої взаємодії в кожній країні мають свої особливості. Узагальнено, за дослідженнями російських вчених, механізмами взаємодії держави з приватним капіталом можна умовно виділити моделі або різновиди, що характеризуються певними рисами:

1. Партнерську.
2. Патерналістську (жорстку або м'яку).
3. Конфронтаційну.

Першу модель характеризує відсутність тиску на приватний капітал зі сторони держави, намір налагодити діалог, співробітництво.

Другу модель в жорсткому вигляді характеризує встановлення повного контролю зі сторони держави, коли вона в режимі державного капіталізму направляє підприємницьку діяльність. В м'якому варіанті держава не втручається в неї при умові повної лояльності приватного капіталу до влади. Уряд, в свою чергу, сприяє капіталу, наданому бізнес-структурами, в його діяльності в країні і за її межами. Це конкретизується і в фінансовому контексті, і в господарській (і не тільки) політиці.

Насамкінець, гіпотетично можливий третій, конфронтаційний тип взаємовідносин держави і приватного капіталу – при небажанні бізнесу працювати на умовах державного патерналізму. Вочевидь, що в таких умовах функціонування компаній може закінчитися тим, що компанія йде з ринку [20, с. 33-34].

Саме від того, яка модель буде лідируючою в системі ДПП в Україні, залежить ефективність впровадження проектів державно-приватного партнерства в сфері вищої освіти.

Розглядаючи можливість активного запровадження інституту державно-приватного партнерства, слід розглянути розповсюджені на сьогоднішній день форми і механізми ДПП в освіті. Найбільш розповсюдженими на сьогоднішній день формами і механізмами ДПП в освіті представлені в таблиці 2.

Слід зазначити, що деякі з них активно використовуються провідними ВНЗ України. Зокрема, більшість вищих навчальних закладів мають свої благодійні фонди, що є аналогічними за ідеєю до ендавмент-фондів (endowment) провідних університетів світу, але за структурою, принципами управління і формування абсолютно різняться. З 1995 року в Національному університеті «Києво-Могилянська Академія» (далі – НаУКМА) функціонує Міжнародний благодійний фонд «Відродження «Києво-Могилянської академії», донорами якого є випускники, приватні компанії та інші благодійники. У рамках даного фонду діє Фонд випускників, що працює за принципом ен-

давменту і надає благодійну допомогу адміністрації НаУКМА, професорсько-викладацькому складу та студентству [23].

Таблиця 2
Класифікація форм і механізмів ДПП
в сфері освітніх послуг

Форми ДПП	Механізми ДПП в освіті
Інституційна	<ul style="list-style-type: none"> - Ендавмент-фонди - Фонди цільового капіталу - Інститути суспільної участі (суспільні, управляючі (керуючі), піклувальні і інші ради) - Технопарки - Центри трансферу технологій - Ресурсні центри - Центри колективного користування - Спільні освітні структури
Програмно-проектна (контрактна)	<ul style="list-style-type: none"> - Стипендіальні програми - Гранти - Концесії - Довгострокова оренда - Інвестиційні контракти - Освітні ваучери - Освітні кредити - Стажування студентів на підприємствах з майбутнім працевлаштуванням

Джерело: [4, с. 56]

Дієвими є також механізми залучення фінансування для виконання наукових та науково-технічних робіт на замовлення підприємницького сектору.

Як зазначено у виданні ОЕСР «OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2013», найкращі фундаментальні дослідження виконуються в університетах та державних науково-дослідних організаціях. Всього витрати на дослідження і розробки в системі вищої освіти склали 0,4% ВВП країн ОЕСР і збільшуються протягом останніх десяти років. Уряд має два основні режими прямого фінансування досліджень і розробок: інституційний та на основі проектів. Інституційне фінансування може допомогти забезпечити стабільне фінансування наукових досліджень на довгостроковий період, в той час як фінансування на основі проектного підходу сприяє конкуренції і досягненню стратегічних цілей. У таких країнах як Данія, Ізраїль, Нова Зеландія, Австрія і Німеччина, інституційне фінансування є основним механізмом, в той час як Бельгія та Корея в основному покладаються на фінансування проекту [24, с. 102].

Як зазначають російські вчені, державно-приватне партнерство забезпечує механізм залучення приватних інвестицій в розвиток освітніх установ, не даючи при цьому права здійснювати приватизацію установ, тим самим створює умови для взаємного інтересу держави і бізнесу. Особливістю ДПП є те, що підприємницькому сектору передається не власність, яка належить державі, а лише право на управління власністю і її використання в інтересах вирішення конкретної задачі [4, с. 32].

Значною перешкодою на шляху активізації ДПП є те, що більшість виробничих потужностей вітчизняних підприємств є застарілими, ресурси підприємницького сектору орієнтовані в значній мірі на закупівлю обладнання і новітніх розробок (програмне забезпечення тощо) за кордоном, при цьому, пропоновані системою освіти передові розробки переважно затребувані закордонними компаніями і установами. Тобто учасники ДПП не можуть знайти спільної точки дотику, що також

пов'язано із існуючою інформаційною закритістю наукових розробок вищих навчальних закладів, внаслідок невміння проводити дієву інформаційну політику керівниками освітніх установ. В Україні є приклади успішної діяльності вищих навчальних закладів в напрямку трансферу технологій і популяризації наукових розробок.

Показовим прикладом є Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова (далі – ОНУ), який в рамках науково-дослідної частини університету об'єднав відділ з питань інтелектуальної власності, відділ інновацій і трансферу технологій та Центр «Інноваційний офіс», який було створено в результаті участі ОНУ у програмі TEMPUS «Університети для інновацій». З метою рекламування та комерціалізації завершених розробок ОНУ здійснено видання «Інноваційні розробки Одеського національного університету», в якому всі зацікавлені сторони зможуть знайти інформацію щодо наукових та науково-дослідних розробок вчених ОНУ, відомості про розробки університету, які захищені патентами України надані також Експертній Раді ДП «Український інститут промислової власності» для розміщення в базі даних «Перспективні винаходи України» [25].

У свою чергу, основними труднощами в трансфері технологій та комерціалізації науково-технічних та технологічних розробок вищих навчальних закладів є те, що вони, як правило, не доведені до промислового зразка та на них відсутня відповідна технічна та технологічна документація.

Через відсутність в Україні наукової бази з експериментальним виробництвом переважна більшість інноваційних розробок залишається на рівні лабораторних результатів та лабораторних зразків. На думку вчених, ВНЗ мають достатній інноваційний і науковий потенціал, ключова проблема їх інноваційної і науково-технічної діяльності полягає не у відсутності інноваційних наукових розробок, а в переводі фундаментальних інновацій на рівень прикладних і технологічних розробок, що організовані на мові, зрозумілій бізнесу і суспільству [26, с. 15].

Таким чином, визначення державно-приватного партнерства у системі вищої освіти в контексті даної статті розуміється нами як спільна і погоджена діяльність держави і приватного бізнесу, що направлена на активізацію розвитку інституцій вищої освіти країни, посилення економічної спроможності навчальних закладів, підвищення рівня фінансового і соціального забезпечення суб'єктів освітньо-наукового процесу, досягнення поставлених цілей приватного бізнесу в процесі партнерства, розподіл можливих економічних і соціальних ризиків і відповідальності між учасниками даного партнерства.

Висновки і пропозиції. В умовах ринкової економіки та переходу до моделі «економіки знань» система вищої освіти стає локомотивом змін. Системні кризи, прогалини в механізмах державного та регіонального управління, брак фінансових ресурсів призвели до значного занепаду суб'єктів системи вищої освіти, зокрема вищих навчальних закладів. Держава, як і раніше, буде відігравати провідну роль у всіх економічних процесах, відкритість ринків і процеси глобалізації вимагають від неї налагодження тісної взаємодії з представниками приватного бізнесу для досягнення більшої ефективності. Визнаюю у всьому світі формою такої взаємодії є державно-приватне партнерство.

На нашу думку, основною метою впровадження державно-приватного партнерства в системі вищої освіти є підвищення фінансово-економічного, матеріально-технічного, інтелектуального рівня закладів вищої освіти та посилення процесу інтеграції навчальних закладів з науковими і підприємницькими структурами для досягнення стійкого економічного зростання суб'єктів партнерства,

посилення міжнародної конкурентоспроможності і модернізації економіки країни в цілому.

Врегулювання існуючих неузгодженостей і наявність політичної волі на найвищому державному рівні здатні подолати існуючі перепони, що стоять на шляху активного впровадження державно-приватного партнерства в системі вищої освіти України.

Список літератури:

1. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки : монографія / [Єфименко Т.І., Черевиков Є.Л., Павлюк К.В. та ін.] . за заг. ред. чл.-кор. НАНУ Т.І.Єфименко . НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 372 с.
2. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку : кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко. НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 720 с.
3. Варнавский В.Г. Государственно-частное партнерство: некоторые вопросы теории и практики // Мировая экономика и международные отношения, 2011. – № 9. – С. 41-50.
4. Архипов А.Ю., Шевчук Е.В. Государственно-частное партнерство как институт модернизации сферы образовательных услуг: международный и отечественный опыт : монография / А.Ю. Архипов, Е.В. Шевчук. – М. : Вузовская книга, 2013. – 196 с.
5. Van Ham, Hans, and Joop Koppenjan. Building Public-private partnerships: assessing and managing risks in port development. 2001. – P. 593-616.
6. Абанкина И. В., Абанкина Т. В. Место вузов в новой экономике: стратегии и угрозы // Отечественные записки, 2013. – Т. 4, № 55. – С. 171-181.
7. Захарин С.В. Нужно ли поголовное высшее образование? // «Зеркало недели. Украина». – 25.04.2014 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gazeta.zn.ua>.
8. Сацк В. И. Детерминанты глобальной конкурентоспособности университетов: в поисках эффективной стратегии развития высшего образования на Украине // Вопросы образования, 2014. – № 1. – С. 134-161.
9. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАПН України І.М. Грищенко. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 478 с.
10. Фрумин И. Д., Лоляка П. К., Карной М., Тилак Дж., Добрякова М. С., Ронг В. Массовое распространение высшего образования в странах БРИК // В кн.: Федеральный справочник. Образование в России Т. 9. М.: Издательский центр «Президент», 2013. – С. 203-212.
11. The Road to Academic Excellence: The Making of World-Class Research Universities / Ed. by P. G. Altbach, J. Salmi. Washington: TheWorldBank, 2011.
12. QS World University Rankings [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings>.
13. Аналітична записка «Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>.
14. Blahy A. Some Aspects of European Economic Area and Competitiveness // Society and Economy, 2005. – Vol. № 27, № 1. – P. 83.
15. Аржанова И. В. Формирование партнерств и создание условий для развития университетов // Вестник международных организаций, 2010. – Т. 5, № 3. – С. 4-11.
16. Mapping evolutions in Public Services in Europe: towards increased knowledge of industrial relations. Cambridge : СЕЕР, 2013, May. – P. 12, 27.
17. Брайловський І.А. Державно-приватне партнерство як угода про взаємовигоди / І.А. Брайловський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 15-18.
18. Public-Private Partnerships in Europe – before and during the Recent Financial Crisis / Kappeler A., Nemoz M. Luxemburg: European Investment Bank, 2010. – July. – P. 8, 10.
19. Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions. Brussels, 30.04.2004. – P. 8.
20. Клинова М.В. Теория и практика партнерства государства и частного капитала в европейских странах : дис. ... доктора экон. наук : 08.00.14 : защищена 20.05.14 / Клинова Марина Вилениновна. – М., 2014. – 383 с.
21. Про державно-приватне партнерство [Електронний ресурс] : Закон України [прийнятий Верховною Радою 01 липня 2010 р. № 2404-VI]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
22. Статистичні дані про вищі навчальні заклади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
23. Випускники повертаються до стін Alma Mater [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://alumni.ukma.kiev.ua/projects.html>.
24. OECD (2013), OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2013, OECD Publishing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dx.doi.org/10.1787/sti_scoreboard-2013-en.
25. Драгуновська О.І. Впровадження інновацій як ключова діяльність університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://innocentre.onu.edu.ua>.
26. Шереги Ф.Э., Ключарев Г.А. Партнерское взаимодействие компаний, вузов и научно-исследовательских организаций для реализации научных программ и инновационного производства. (Концептуальная программа и метод социологического исследования) : метод. пособ. по прикладной социологии для социологических факультетов университетов. Выпуск 4 / Ф.Э. Шереги, Г.А. Ключарев. – М. : ЦСПиМ, 2013. – 211 с.

Хусаинов Р. В.

Одесский национальный экономический университет

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

Резюме

Исследованы теоретические вопросы формирования механизма государственно-частного партнерства в системе высшего образования Украины. Определена роль учреждений высшего образования в процессе преобразований экономики Украины, перспективы их сотрудничества с частным сектором экономики в рамках механизма государственно-частного партнерства. Приведены преимущества механизма государственно-частного партнерства для учреждений высшего образования и частного бизнеса, приведено авторское определение государственно-частного партнерства в системе высшего образования. Обоснована необходимость активного внедрения механизма государственно-частного партнерства в системе высшего образования в реалиях развития Украины.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство (ГЧП), высшее образование, высшие учебные заведения, инновации, наука, сотрудничество, Украина.

Khusainov R. V.

Odessa National Economic University

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE

Summary

Theoretical issues of the formation of the mechanism of public-private partnership (PPP) in the system of higher education of Ukraine are studied. The role of higher educational institutions in the process of Ukraine's economy transformations, the prospects of their cooperation with the private sector of economy within the framework of the mechanism of PPP are specified. The advantages of the mechanism of PPP in the system of higher education and private business are presented, the author's definition of PPP in the system of higher education is formulated. The necessity of active introduction of the mechanism of public-private partnership in the system of higher education in the realities of development of Ukraine is substantiated.

Key words: public-private partnership (PPP), higher education, university, innovation, science, cooperation, Ukraine.

УДК 330.1(477)

Черленяк І. І.

Курей О. А.

Ужгородський національний університет

КОНСТРУКТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ ТА ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовані та узагальнені наявні в сучасній економічній думці підходи до трактування поняття конкурентоспроможності країни. Визначені основні детермінанти концептів «конкурентоспроможність країни» та «конкурентоспроможність економіки». Досліджена роль структурних складових у формуванні кумулятивного ефекту інтегральної конкурентоспроможності країни.

Ключові слова: конкурентна боротьба, конкурентоспроможність країни, конкурентоспроможність економіки, модель економічного розвитку, міжнародна конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Структурно-функціональні компоненти української економіки в цілому та вітчизняні економічні агенти зокрема не можуть поки що заволодіти адекватними позиціями у міжнародному поділі праці. Це на сучасному посткризовому етапі розвитку світової економіки значно обумовлює залежність України від коливань світової економічної кон'юнктури. До того ж новітні «криза постачання» енергоресурсів та «криза збуту», які обумовлені зовнішньополітичними факторами, далі погіршують перспективи традиційних експортоорієнтованих сегментів національної економіки: металургії, хімічної промисловості, машинобудування. Ці факти економічного «недорозвитку» ще раз засвідчують: сировинно орієнтована експортна модель економіки, яка спиралася на конкурентні переваги, що виникали значною мірою завдяки дешевизні енергетичних і трудових ресурсів, сьогодні вже

критично безперспективна. Ця низькофакторна модель конкуренції використовується суто для збагачення фінансових-промислових груп афілійованих з «олігархатом», а не для розширення внутрішнього національного ринку, умов посилення 5-го технологічного укладу та передумов розвитку в лоні національної економіки зон росту виробництв 6-го і 7-го технологічних укладів. Низькофакторна модель конкуренції ще донедавна при підтримці пропаганди «олігархів» створювала ілюзію міжнародної конкурентоспроможності національної економіки та ілюзію успішності обраної економічною та політичною владою країни моделі модернізації. Саме ця ілюзія гальмує вирішення ключових системних суперечностей і форсуванню зусиль щодо структурних зрушень. Сьогодні відкладання структурно-функціональної перебудови економіки, проведеної в коєволюції з розв'язанням системних суперечностей ресурсного

забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на базі сучасної моделі конкуренції, створює бар'єри економічному зростанню і формує значні загрози економічній та політичній безпеці держави. У зв'язку з цим актуальним науковим завданням є аналіз змісту взаємовідповідності «програми дій» структурно-функціональної перебудови національної економіки, моделі конкуренції, парадигм соціально-економічної модернізації країни та парадигми конкурентоспроможності країни в сучасних вимірах. Потреба у формуванні нової моделі економічного розвитку держави та нової моделі конкуренції актуалізує дослідження всіх аспектів конкуренції та різноманіття природи її сучасних проявів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкурентоспроможність підприємств, національних економік та країн розглядається в роботах В. Андрианова [1], І. Ансоффа [2], І. Арнаута [3], Я. Базилюка та Я. Жаліла [4], М. Данилович-Кропивницької [5], В. Дергачової [6], І. Крапивного та Н. Нілової [7], Ю. Мануйловича [8], О. Масляєвої [9], Г. Скудар [10], О. Суліми [11] та ін. Більшість вітчизняних теорій конкурентоспроможності вбудовані на основі теорії конкурентних переваг М. Портера [12], яка вже не в повній мірі відповідає реальним умовам ведення бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки як «боротьби та співжиття» економічних факторів, «індукованих» нижчими та вищими технологічними укладами. Це ж стосується і умов ведення економічного життя як у регіональному, так і в державному масштабах.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Для формування моделі-програми ефективною конкуренції транзитної держави актуальним є додаткове дослідження питань, пов'язаних із термінологічним визначенням та смисловим наповненням категорій і концептів «конкурентоспроможна національна економіка» «конкурентоспроможна країна», «конкурентоспроможна нація», «конкурентний статус держави», а також «конкурентоспроможний регіон».

Мета статті. Метою статті є аналіз аспектів модифікації природи конкуренції в умовах суспільно-економічного транзиту і трансформації економічної системи; розробка нового змістового наповнення концептів «конкурентоспроможна економіка», «конкурентоспроможна країна», «конкурентоздатна держава», відповідних викликів економічної трансформації України.

Виклад основного матеріалу. Розуміння і трактування феномену конкурентоспроможності є надзвичайно варіативним і складним завданням. І конкуренція, і конкурентоспроможність – це і система-процес, і багатовимірний показник, який у словосполученні «конкурентоспроможність країни» набуває особливого, а тому ще більш складного значення. Ми виходимо із гіпотези, що конкурентоспроможність країни – це певна складна адаптивно-самоорганізаційна модель із багатьма економічними показниками, гранями та різними системотворчими вимірами. Ми вважаємо, що конкурентоспроможність країни – це і цивілізаційний феномен, і система конкурентних переваг, і економічна категорія, і діяльнісний концепт. Грані відповідностей цих сутностей ми будемо нижче розкривати. При цьому шлях пізнання цих сутностей важливо «пройти» двічі: спочатку від мікрорівня через мезо- і макрорівні до мегарівня, а потім у зворотному порядку.

Конкурентоспроможність країни розглядається науковцями як одна із найвпливовіших концепцій

економіки розвитку та практичної політики тому, що вона охоплює не тільки суто економічні показники, а також оцінює економічні наслідки не економічних явищ, таких як наукова база, рівень освіти, управління суспільством, політичні процеси, законодавство, інформаційна інфраструктура, культура тощо [13, с. 88]. Ми вважаємо, що конкурентоспроможність країни з точки зору системології має і внутрішній, і зовнішній вимір. У внутрішньому вимірі країна конкурує зі своїми історично частково віджилими станами функціонування. Внутрішній вимір конкурентоспроможності пов'язаний із темпом цивілізаційного зростання в такому форматі, як це «сприймає» і громада, і економіка країни. А одним із форматів зовнішнього виміру є міжнародна конкурентоспроможність країни. Як показала поточна «гібридна» війна та чинна боротьба за «програму дій асоціації з ЄС», ці виміри сильно зв'язані і через політику, і через економіку.

Міжнародна конкурентоспроможність – явище складне і багатогранне, особливо в сучасному ринковому середовищі, де конкурентоспроможність визначає місце, роль і майбутнє країни. Це явище еволюціонувало тривалий час, набувало різних форм, залежало від багатьох чинників. Саме присутність одночасно кількох змінних домінант у феномені конкурентоспроможності країни формує потребу його багатоаспектного означення. Парадокс історичної та економічної динаміки полягає в тому, що в епоху перших великих географічних відкриттів, а згодом і на етапі, коли почергово змінювалася домінуюча роль на морських торгових шляхах Португалії, Іспанії, Голландії, Великої Британії, Франції, Німеччини та інших країн, конкурентоспроможність національних торгових компаній і торгового та військового флотів домінантно визначала конкурентоздатність їх держав. Ефективність факторів виробництва, яка формувала внутрішню конкурентоздатність фірм, відіграла допоміжну роль: підкріпляла та посилювала конкурентоздатність згаданих держав-суперниць, зокрема, і через формування їх військової потужності. Згодом, уже домінування у військово-морській справі певних держав сприяло зростанню їх внутрішнього ринку та підвищенню конкурентоспроможності їх компаній. А в епоху масового виробництва значення домінант конкурентоспроможності змінилося: насамперед, ефективне використання факторів виробництва стало домінантно формувати конкурентоспроможність підприємств і компаній, що, у свою чергу, формувало нову конкурентоздатність країни.

Зі становленням транснаціональних корпорацій (ТНК) та поширенням і поглибленням процесу економічної глобалізації для тих розвинутих капіталістичних країн, що «володіють» штаб-квартирами ТНК, конкурентоздатність національних економік, конкурентоздатність країн і конкурентоспроможність фірм, належних до національних економік, стали рівнозначними детермінантами.

Національна економіка України, вітчизняні фірми та вітчизняні фінансово-промислові групи не пройшли той тривалий шлях взаємодії домінант конкурентоздатності, як це зробили розвинуті капіталістичні країни. Тому і наукове, і практичне розуміння та використання феномену конкуренції суб'єктами бізнесу знаходиться тільки на етапі становлення. Розуміння та застосування факторів, джерел і механізмів створення конкурентоспроможності вітчизняних економічних

агентів усіх масштабів тільки зараз наповнюється відповідним конструктивним змістом.

Сучасне розуміння конкуренції, відмінне від розуміння «боротьби на знищення», значною мірою сформоване роботами М. Портера. Дослідження М. Портера вказали на таку грань сутності поняття конкурентоспроможності підприємства, коли конкурентоспроможність підприємства може бути оцінена у межах груп підприємств, які належать до однієї галузі [12]. Власне, М. Портер визначив конкуренцію як змагання за позиції, яке відбувається за певних зовнішніх обставин і «внутрішніх» умов. Продовжуючи думку М. Портера, Г.М. Скудар стверджував, що конкурентоспроможність може розглядатися на рівні товару, товаровиробника, галузі, країни. При цьому конкурентоспроможність обумовлена економічними, соціальними та політичними факторами позиції країни або товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках [10, с. 31].

В. Андріанов зводить визначення конкурентоспроможності країни до загального показника, підсумовуючи конкурентоспроможність товару, виробника та конкурентоспроможність галузі. У загальному вигляді її можна визначити як здатність країни в умовах вільної торгівлі виробляти товари та послуги, що відповідають світовим вимогам [1, с. 39].

Важливість визначення конкурентоспроможності країни (або за деякими трактуваннями, суспільства, території) визнають численні дослідники. Так, І. Ансофф визначає конкурентоспроможність як основу розвитку суспільства [2, с. 316], І. Арнаут ставить конкурентоспроможність країни в залежність від конкурентоспроможності регіонів [3], І. Крапиваний і Н. Нілова розглядають полеміку можливостей країн конкурувати між собою, у якій визнають, що території дійсно конкурують між собою для підвищення рівня прибуткової економічної активності, щоб створювати, залучати, підтримувати й оберігати економічних агентів [7].

Ринково-орієнтованим, що враховує вплив не тільки економічних факторів на визначення конкурентоспроможності країни і не зводить її до простої суми конкурентоспроможностей підприємств, є визначення О.О. Масляєвої, згідно з яким конкурентоспроможність країни асоціюється зі спроможністю долати бар'єри виходу на зовнішній ринок та здатністю вести конкурентну боротьбу, яка обумовлена економічними, соціально-демографічними, політичними, екологічними факторами [9]. Крім цього, авторка зазначає, що ступінь посилення ринкових позицій на зовнішніх ринках окремого підприємства в більшості випадків переходить від рівня конкурентоспроможності підприємства до рівня конкурентоспроможності держави (регіону, галузі), а успішність підприємств певної державної приналежності на зовнішніх ринках формує позитивне і лояльне відношення партнерів, що певним чином може вплинути і на імідж усієї країни, представником якої виступає дане конкретне підприємство. Таким чином, спостерігається поступальний рух управління конкурентоспроможністю від мікрорівня на макрорівень [8].

М. Данилович-Кропивницька вважає конкурентоспроможність в умовах ринку найадекватнішим відображенням економічної ефективності національної економіки та покладає в основу оцінки конкурентоспроможності країни її внутрішній економічний і науково-технічний потенціали, трудові ресурси, рівень і стабільність соціально-економічного розвитку, ступінь заді-

яності в світогосподарській системі, стан фінансової сфери, роль та ефективність державного управління [5, с. 581].

Позиційно, конкурентоспроможність країни трактується як обумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке місце країни або її продуцентів (виробників) на внутрішньому і зовнішньому ринках. У умовах відкритої економіки конкурентоспроможність також може бути визначена як здатність країни (підприємства) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках інших країн [6, с. 124]. А конкурентоспроможність національної економіки трактується уже як економічну категорію, яка характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту, на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [4, с. 8].

Конкурентоспроможність країни стала концептом, яким оперують державні органи, формуючи стратегічну політику економічного розвитку. Так, Комісія з конкурентоспроможності при Президенті США визначає конкурентоспроможність національної економіки як міру можливості країни за умов вільного й справедливого ринку виробляти товари та послуги, що відповідають вимогам світових ринків при одночасному збереженні або підвищенні реальних доходів своїх громадян [7]. Радою конкурентоспроможності України конкурентоспроможність країни розглядається як здатність країни створити внутрішні й зовнішні умови, які дають бізнесу змогу виробляти товари й послуги, що витримують випробування міжнародних ринків, а її населенню – стабільно підвищувати доходи і якість життя. Тобто тут конкурентоспроможність країни – це її здатність забезпечити сталі економічне зростання [15, с. 22-23]. На міжнародному ринку загострення конкурентної боротьби за збут продукції змушує країни постійно шукати нові можливості й резерви для збуту своєї продукції, удосконалювати технологію з метою створення якісних товарів [11], а отже, підвищувати свою конкурентоспроможність для отримання вигоди та поживлення економічного розвитку.

На здатності конкурентоспроможної економіки забезпечувати можливість своїм громадянам отримувати більше доходів наголошують і фахівці Всесвітнього економічного форуму [16]. На їх переконання, конкурентоспроможність країни визначається комплексом інститутів, стратегій та факторів, що формують рівень продуктивності країни. Останній показник впливає на рівень життя населення (чим вища продуктивність, тим вищим є рівень життя) та визначає прибутковість інвестицій в економіку конкретної країни. Звідси, більш конкурентоспроможною може вважатися та національна економіка, яка забезпечує порівняно стрімкіше зростання у середньо- та довгостроковій перспективі. При цьому про потенціал зростання свідчить прибутковість інвестицій. Цей фактор, у свою чергу, визначається продуктивністю країни. Таким чином, конкуренція та конкурентоспроможність не абсолютизована самоціль, а спосіб зайняти відповідну позицію в сучасному технологічно цивілізованому світі.

Саме стосовно способу модернізації країни концепт «конкурентоспроможність країни» повинен генерувати систему даних, індикаторів і тенден-

цій, здатних давати об'єктивну відповідь на такі питання: 1) чи здатна країна зайняти свою ринкову нішу у світовій економіці; 2) чи здатна країна забезпечити таку комбінацію факторів виробництва та економічних ресурсів, які генерують конкурентні переваги; 3) чи здатна система державного управління формувати та підтримувати політику відтворення конкурентних переваг; 4) чи здатні економічні агенти національної економіки використовувати наявні та потенційні конкурентні переваги для того, щоби втриматися на займаній позиції, керуючись тільки правилами fair play.

Таким чином, при формуванні передумов та умов економічного зростання треба виходити з того, що саме міжнародна конкурентоспроможність країни – це той комплексний показник, який уособлює собою здатність країни сформувати економічне середовище для ефективної імплементації конкурентних переваг суб'єктів вітчизняного бізнесу не тільки на теренах власної держави, але й поза її територіальними межами, в умовах вільного ринку. При цьому важливими супровідними складовими є такі, як інтенсивне економічне зростання, розвинута система ринкових інститутів, розвинуті інвестиційний та інтелектуальний потенціали. Розвиток цих складових повинен супроводжуватися зростанням показника якості життя населення країни. Досвід розвинутих економік демонструє доцільність забезпечення цієї відповідності.

Також необхідно враховувати потребу в такому системному перетворенні підходу до зростання конкурентоспроможності національної економіки, який не базується на джерелах непомірного збагачення одних за рахунок інших.

Як свідчить досвід країн із розвинутою ринковою економікою, співконкуренція на всіх рівнях (особистостей, бізнесу фірм, соціальних груп, галузей, територій, регіонів) є фундаментальною умовою економічного зростання національної економіки.

У зовнішньому вимірі потрібно розуміти те, що підхід саме до конкуренції на засадах справедливості та рівності всіх гравців ринку повинен забезпечувати рівномірне економічне зростання у світових масштабах для всіх учасників ринку. Адже у глобалізованому світі продавець одних благ завтра перетвориться на покупця інших. Тобто участь країн у міжнародному поділі праці та зростання їх конкурентоспроможності повинна передбачати обоюдно вигідні, які, проте, здобуваються у процесі чесної ринкової гри.

Виходячи з вищезазначеного та беручи до уваги системологічний аналіз інвестиційного потенціалу як складового елемента конкурентоспроможності, можна виділити два класи «конкурентоспроможності країни»: сторони-реципієнта інвестицій та «економічної допомоги» і сторони-донора інвестицій та «економічної допомоги». На практиці, звичайно, відбувається перехресне інвестування між країнами та їх економічними агентами. Але поділ на «інвестиційно спроможні» та «інвестиційно неспроможні» держави є важливим для розуміння способів визначення конкурентоспроможності, важливим для того, щоб глибше зрозуміти проблему конкурентоспроможності і знайти оптимальні шляхи її вирішення. У такому ракурсі нам видається завжди конструктивним просте економічне розуміння конкурентоспроможності як наявності сильних і стійких позицій на ринку [13].

Таке поняття конкурентоспроможності економічного суб'єкта можна використовувати на макро-, мезо- і мікроекономічному рівнях як

стартову позицію. Доцільно в такому підході квазіавтономно оцінювати конкурентоспроможність економіки країни, регіону, галузі, підприємства, товарів чи послуг, а далі вже враховувати перехресні впливи, кумулятивні та синергетичні ефекти. В найпростішій моделі взаємозв'язку цих рівнів припускається, що всі ці мультирівневі поняття конкурентоспроможності тісно пов'язані між собою, а вищий рівень як складову включає нижній (модель «матрьошки»). У такому лінійно-вертикальному підході конкурентоспроможність національної економіки сумарно залежить від наявності в країні конкурентоспроможних підприємств та їх можливостей виробляти і поставляти на ринок конкурентоспроможну продукцію. Встановлення такого зв'язку, зокрема, дозволяє потенційним інвесторам у цілому приблизно оцінити конкурентоспроможність економіки країни як результат інтегральної конкурентоспроможності підприємств, що виробляють конкурентоспроможні товари. Однак лінійно екстрапольована «інтегральна» конкурентоспроможність, визначена на національному рівні для вузького сектора виробництва товарів, може виступати лише в ролі «необхідної умови» для прийняття попереднього рішення про доцільність інвестування. Цілком логічно, що для прийняття остаточного рішення щодо інвестування достатньою умовою є аналіз конкурентоспроможності і національної економіки, і регіону, і підприємницької структури, які повинні стати просторами функціонування майбутнього виробництва продукції, передбаченої інвестицією.

Аналіз конкурентоспроможності і на регіональному, і місцевому рівнях та аналіз змісту (конструктивного чи деструктивного) взаємодії між ними дозволяє встановити важливі і ключові економічні фактори – мінерально-сировинний чи інший природний і людський (інтелектуальний, трудовий) ресурсні потенціали, транспортну чи інженерно-виробничу інфраструктуру, реальний інвестиційний клімат тощо.

Визначення конкурентоспроможності країни перебуває в тісному зв'язку із формуванням моделі конкурентоспроможності та її успішною реалізацією. При цьому, модель конкурентоспроможності дозволяє встановити необхідні системні співвідношення між детермінантами конкурентних переваг країн на місцевому, регіональному та глобальному рівнях. Так, існуючий підхід дозволяє виділяти регіональну, локальну (кластерну), транзитну та світову моделі нарощення міжнародної конкурентоспроможності країн [14, с. 58].

Вважаємо, що модель конкурентоспроможності країни та національної економіки повинна передбачати, які ролі відіграють у цій моделі такі структурні підсистеми країни, як регіони та території. Модель повинна давати відповідь на питання: виступають регіони виключно у якості конкурентного середовища діяльності окремих компаній або є самостійними учасниками глобальних конкурентних відносин.

Обидві відповіді у західній науковій думці мають і своїх прихильників, і противників. Прихильники першого підходу ідентифікують поняття «регіон» і «територія» та зазначають, що територія характеризується певними постійними фізичними характеристиками, які неможливо змінювати адекватно динаміці ринкової кон'юнктури, що лежить в основі конкурентного процесу. Тобто в даному випадку регіон-територія з усіма властивими йому характеристиками виступає виключно

як місце розміщення та функціонування окремих фірм. Так, на думку П. Кругмана, конкурентоспроможність є атрибутом компаній [17], тому дана категорія не може бути застосована в регіональному контексті. Як наслідок, він зосереджує свою увагу на дослідженні продуктивності виробництва як ключового індикатора конкурентоспроможності компанії.

М. Портер у деяких роботах стверджує, що конкурують не регіони або країни, а окремі компанії, в той час як регіони та країни виступають лише зовнішнім середовищем, яке позитивно (або негативно) впливає на конкурентний статус компаній. Акцентуючи увагу на факторах локалізації (розміщення), М. Портер розвиває теорію кластерів – сконцентрованих за географічною ознакою груп взаємопов'язаних компаній та споріднених підприємств, які конкурують між собою, але водночас провадять спільну діяльність. Головна перевага кластера – інтенсифікація інноваційної діяльності, що у найбільшій мірі проявляється у створенні високотехнологічних виробництв. Таким чином, М. Портер робить висновок, що джерелом основних конкурентних переваг у глобальній економіці часто виступає місцезнаходження (локалізація) кластера. Найбільш конкурентоздатні транснаціональні компанії зазвичай не розкидані безсистемно по різних країнах, а мають тенденцію концентруватися в одній країні, а іноді навіть в одному регіоні країни. Пояснення цього явища полягає в тому, що одна або кілька фірм, досягаючи конкурентоздатності на світовому ринку, поширює свій позитивний вплив на найближче оточення: постачальників, споживачів і конкурентів [18].

Прихильник другого підходу, президент Європейської асоціації регіональної науки Р. Камані, у своєму докладі «Концепція територіальної конкурентоспроможності: виправдана або оманлива?» [19] стверджує, що в глобальній економіці регіони не лише виступають економічним ареалом діяльності місцевих компаній, а й відіграють ключову роль у процесі акумуляції та дифузії знань, сприяють інтеркорпоративній взаємодії та виникненню новітніх форм бізнесу, тобто виступають активними самостійними суб'єктами конкурентних відносин. Крім того, Р. Камані наголошує на неможливості простої адаптації економічних законів розвитку національних економік до субнаціонального рівня, що робить надзвичайно актуальною розробку концепції міжнародної конкурентоспроможності регіону.

Ми вважаємо, що існує як симетрична адитивна складова, в межах якої конкурентоспроможність країни пропорційна сумі конкурентоспроможностей окремих регіонів, так і асиметрична факторно-ресурсна складова. В асиметричній складовій можуть спрацьовувати ефекти сплітання стержневих особливостей: фінанси, політика, технології, організаційне групування, домінуючі галузі. Існує

також кумулятивно-фрагментарна, або кластерна, складова описана М. Портером. У цьому зв'язку виникає актуальне зворотне завдання: сформулювати умови, за яких міжнародна конкурентоспроможність окремих регіонів формувала б кумулятивний ефект інтегральної конкурентоспроможності країни за найбільш оптимального використання факторів, ресурсів, територій і регіонів. З цієї точки зору, конкурентоздатність держави в ринковій економічній парадигмі – це здатність створювати коєволюційну систему ефективних ринків та інститутів і результативно їх обороняти, представляти, пропонувати. Конкурентоздатність країни в ринковій економічній системі є здатністю ефективно використовувати ринки та інститути для відтворення конкурентоспроможної національної економіки. У такому ключі стає зрозумілим, що для економічного зростання треба забезпечити співпрацю моделі конкурентоспроможності національної економіки, моделі конкурентоспроможності країни та моделі конкурентоздатності держави. У свою чергу, економічне зростання сформує підстави індукування факторів конкурентоспроможності за рахунок зростання частки економіки, заснованої на «інтересах» вищих технологічних укладів.

Висновки і пропозиції. Завдання з формування координуючих механізмів в економіко-організаційній грані створення конкурентних переваг для транзитної країни потрібно розв'язувати як для сфери регіональної економічної політики, так і для сфери галузевої економічної політики та сфери інноваційної політики. Вважаємо, що інструментом підготовки та розробки згаданих координуючих механізмів можуть слугувати концепти «конкурентоспроможність країни» «конкурентоспроможність регіону», «конкурентоспроможність самоврядної території». При цьому розробку моделей конкурентоспроможності національної економіки необхідно не тільки погоджувати із загальними орієнтирами обраної альтернативи формування модернізаційної парадигми економічного розвитку, але потрібно практично здійснювати на основі прогнозування параметрів власного (не нав'язаного ззовні) складного проекту траєкторії розвитку країни. Далі необхідно ідеологічно обґрунтувати контури української модернізаційної ідентичності. При цьому у процес формування модернізаційної парадигми економічного розвитку треба включати такі інноваційно-інвестиційні проекти, які здатні в межах кожного чинного технологічного укладу нарощувати факторні та ресурсні компоненти конкурентоспроможності національної економіки, а для України найголовнішою складовою цього має стати процес розбудови вищих технологічних укладів, причому паралельно з нарощуванням конкурентного потенціалу тих структурних складових національної економіки, які можуть формуватися на базі цих укладів.

Список літератури:

1. Андрианов В. Конкурентоспособность России в мировой экономике / В. Андрианов // Экономист. – 1997. – № 10. – С. 37-47.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / Пер. с англ. Ю.Г. Каптуревского. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.
3. Арнаут І.П. Дослідження підходів щодо дефініції конкурентоспроможності підприємства / І.П. Арнаут // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3. – С. 111-114.
4. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базилук, Я.В. Белінська та ін. ; За ред. Я.А. Жаліла. – К. : НISД, 2005. – 388 с.
5. Данилович-Кропивницька М.Л. Підвищення конкурентоспроможності економіки України в парадигмі прибутковості / М.Л. Данилович-Кропивницька // Логістика : [зб. наук. пр.] / відп. ред. Є.В. Крикавський. – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2010. – С. 580-586. – (Вісник / Нац. ун-т «Львів. політехніка»; № 690)

6. Дергачова В.В. Міжнародна конкурентоспроможність національної економіки в контексті забезпечення економічного зростання : монографія / В.В. Дергачова. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. – 392 с.
7. Крапивний І.В. Конкурентоспроможність економіки та чинники її зростання / І. Крапивний, Н. Нілова // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2004. – № 6(65). – С. 12-16.
8. Мануйлович Ю.М. Дослідження сутності та трактування поняття конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / Ю.М. Мануйлович // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – Режим доступу на 09.02.14: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2013_4_274_282.pdf.
9. Масляева О.О. Економічна сутність категорії «конкурентоспроможність»: дефініція та систематизація [Електронний ресурс] / О.О.Масляева // Ефективна економіка. – 2011. – № 10. – Режим доступу на 09.02.14: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=737>.
10. Скударь Г.М. Управление конкурентоспособностью крупного АО: проблемы и решения / Г.М. Скударь. – К. : Наук. думка, 1999. – 496 с.
11. Суліма О.А. Теоретико-методологічні засади конкурентоспроможності підприємств [Електронний ресурс] / О.А.Суліма // Ефективна економіка. – 2014. – № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2675>.
12. Porter M.E. Competitive Advantage of Nations / M.E. Porter. – New York : Free Press, 1990. – 426 p.
13. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації : монографія / Л.Л.Антонюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 205 с.
14. Моделі підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни: теоретико-методологічний аспект / О.О. Шевченко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3. – С. 57-60.
15. Хаджоян А.О. Конкурентоспроможність як соціально-економічне поняття і категорія / А.О. Хаджоян // Економічний вісник НГУ. – 2008. – № 4. – С. 19-25.
16. Звіт про конкурентоспроможність України у 2008 р. [Електронний ресурс]. – Женева : Всесвітній економічний форум, 2008. – Режим доступу : <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/2.pdf>.
17. Кругман П.Р. Международная экономика / П.Р. Кругман, М. Обстфельд; Пер. с англ. – 5-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2003. – 801 с.
18. Porter M. Clusters and the New Economics of Competition / Porter Michael E. // Harvard Business Review. – 2008. – November-December. – P. 77-90.
19. Camagni R. On the concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? / Camagni R. // Urban Studies. – Vol. 39. – № 13. – 2002. – P. 2395-2411.

Черленяк І. І.

Курей О. А.

Ужгородський національний університет

КОНСТРУКТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТОВ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТІ СТРАНИ Й ЕКОНОМІКИ

Резюме

В статтю проаналізовані і обобщені існуючі в сучасній економічній думці підходи к трактуванню поняття конкурентоспроможності країни. Визначені основні детермінанти концептів «конкурентоспроможність країни» і «конкурентоспроможність економіки». Вивчено роль структурних складових в формуванні кумулятивного ефекта інтегральної конкурентоспроможності країни.

Ключевые слова: конкурентна боротьба, конкурентоспроможність країни, конкурентоспроможність економіки, модель економічного розвитку, міжнародна конкурентоспроможність.

Cherlenjak I. I.

Kurej O. A.

Uzhhorod National University

THE CONSTRUCTIVE POTENTIAL OF CONCEPTS OF THE COMPETITIVENESS OF ECONOMY AND COUNTRY

Summary

The available approaches to the interpretation of the concept of country's competitiveness in modern economic thought are analyzed and summarized in the paper. The main determinants of the concepts «the competitiveness of the county» and «the competitiveness of the economy» were identified. The role of structural components in the formation of the cumulative effect of an integrated competitiveness of the country was investigated.

Key words: competitive struggle, competitiveness of the country, competitiveness of the economy, model of economic development, international competitiveness.

УДК 338.28

Яременко М. О.Криворізький економічний інститут
Криворізького національного університету**ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ТА ФОРМИ ВИХОДУ УКРАЇНИ
НА СВІТОВИЙ РИНОК НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ІННОВАЦІЙ**

Досліджено актуальні питання розвитку науково-технічних інновацій у сучасних умовах. Розглянуто інноваційні аспекти економічного розвитку. Розраховано рівень розвитку науково-технічних інновацій України.

Ключові слова: науково-технічні інновації, інноваційний потенціал України, науково-технічні роботи, глобальний індекс інновацій, інноваційна стратегія.

Тенденції сучасної економіки та усвідомлення принципової важливості формування механізму ефективної інноваційної діяльності для розвитку економіки країни зумовили підвищення інтересу до інновацій. Загальна картина розвитку науково-технічних інновацій України є доволі змішаною і дещо суперечливою: добре навчена робоча сила, значна кількість випускників науково-технічних вищих навчальних закладів, задовільні інноваційні витрати, але вражає низькі рівні продажу товарів на ринку, що не сприяє високотехнологічному експорту. Отже, розвиток науково-технічних інновацій потребує серйозної уваги з боку галузевих органів управління та інших суб'єктів господарювання, які беруть участь в інноваційних процесах. Тому визначення економічних умов та форм виходу України на світовий ринок науково-технічних інновацій – одна з актуальних тем сучасності.

Дослідженню інновацій як запоруки економічної стабільності та міжнародній конкурентоспроможності країни присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: П.Н. Завлін, С.Д. Ільєнкова, Н.І. Лапін, В.П. Гунін, З.Л. Румянцева, Г.М. Добров, Л.С. Бляхман, Ю.М. Канигін, Л.А. Клименюк, П.А. Кульвєць, А. Торкунов, Дж. Філд, Н.М. Антюшина, А. Бурханов, М. Портер, Й. Шумпетер. Але такі аспекти, як комплексний аналіз рівня розвитку науково-технічних інновацій в Україні та економічні умови і можливості виходу нашої держави на світовий ринок науково-технічних інновацій, залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є оцінка рівня розвитку науково-технічних інновацій та вивчення можливостей реалізації інноваційної стратегії в Україні на основі досвіду країн-лідерів інноваційного розвитку.

Науково-технічний прогрес утвердився як найважливіший чинник економічного зростання, основа конкурентоспроможності фірм, корпорацій, галузей, національних економік. Майбутній розквіт і конкуренція в глобальному світі визначаються центральною роллю інновацій в економіці країн, які значно сприяють підвищенню продуктивності праці і вкладеного капіталу. Науково-технічні інновації повинні бути засновані на знаннях, на доброзичливому сприйнятті нових ідей, систем і технологій, на готовності їх практичної реалізації в різних сферах людської діяльності. В умовах світової інтеграції лідируючі позиції на міжнародному ринку найчастіше займають ті країни, які системно здійснюють інновації.

Факти свідчать про те, що Україна на початку ХХІ століття посідала одне з перших місць у світі за кількістю наукових співробітників. Рівень освіченості українців перевищував середній індекс країн Східної Європи і СНД. Проте, на відмі-

ну від розвинених країн, у яких 85-90% приросту ВВП забезпечується за рахунок виробництва та експорту наукомісткої продукції, частка України на ринку високотехнологічної продукції, який оцінюється у 2,5-3 трлн. доларів США, становить приблизно 0,05-0,1%. Згідно з індексом розвитку людського потенціалу, що оприлюднила «Програма розвитку ООН (ПРООН)» в останньому звіті – «Human Development Report 2012», Україна займає 76-те місце. Основу Індексу складають три показники: середня очікувана тривалість життя в країні, рівень освіченості дорослого населення, та коефіцієнт тих, хто отримує освіту у початкових, середніх та вищих навчальних закладах, а також внутрішній валовий продукт країни.

Значення кожного показника оцінюють від 0 до 1 бала. Більше число свідчить про кращу позицію країни, а середнє значення трьох показників є числовим значенням Індексу. Експерти оцінили український потенціал у 0,729 бала і зарахували державу до категорії «країни з високим рівнем потенціалу». Схожі показники мають Перу, Ямаїка, Грузія, Венесуела. Так український показник вищий за середній світовий (0,682 бали), але нижчий від середнього європейського показника (0,751 бали). Тобто, можна сказати, що людський потенціал у країні має високий рівень, що є основою для кращого розвитку науково-технічних інновацій у країні [1].

Обсяги витрат на інноваційну діяльність у 2013 р. порівняно з 2006 р. зросли вдвічі. У 2013 році підприємства на інновації витратили 12,6 млрд. грн., а у 2006 – 6,1 млрд. грн. Підвищення інноваційної активності промислових підприємств надало позитивний імпульс їхній діяльності за окремими напрямками. Так, у 2013 році освоєно виробництво 3,4 тис. найменувань інноваційних видів продукції (у 2012 – 3,4 тис., у 2011 р. – 3,2 тис.), з яких 1031 найменування – нові види техніки (у 2012 р. – 942, у 2011 р. – 897) [2].

Наслідком того, що в Україні формувалася і закріплювалася модель економіки, що побудована переважно на низько технологічних галузях і укладах, стало поглиблення у промисловому комплексі тенденції домінування виробництв з низькою наукоємністю. Так, у 2013 році частка інноваційної продукції в реалізованій промисловій продукції становила 3,5% (у 2006 р. – 6,7%), частка експорту інноваційної продукції в реалізованій інноваційній продукції – 35,8% (у 2006 р. – 41,4%).

Як і в попередні роки, основним джерелом фінансування витрат на інновації залишаються власні кошти підприємств. Їхнє переважання серед інших джерел фінансування інноваційної діяльності зумовлене недостатньо чітким та складним процесом залучення фінансових ресурсів

Таблиця 2

Оцінювання рівня розвитку науково-технічних інновацій в Україні

№ п/п	Показник ІІ, од.	Рівень розвитку науково-технічних інновацій	Рік
1.	0,86 – 0,93	Низький	2009
2.	0,94 – 1,01	Середній	2011
3.	1,02 – 1,09	Високий	2010, 2012, 2013

Примітка: складено автором на основі аналізу джерел [4; 3, с. 99]

(через несприятливий інвестиційний клімат, нерозвиненість венчурного фінансування інноваційної діяльності тощо).

Незначними є частки фінансування інноваційної діяльності з державного, місцевих та позабюджетних фондів – 2,75%, коштами вітчизняних інвесторів – 1,6%, іноземних інвесторів – 9,8%. Активізація залучення кредитних ресурсів сприяла зростанню їхніх обсягів у 2013 р. порівняно з 2010 р. у 5,7 рази та частки у загальному обсязі до 33,6%. Частка власних коштів становила у загальному обсязі у 2013 р. – 68,3% (див. рис. 1)

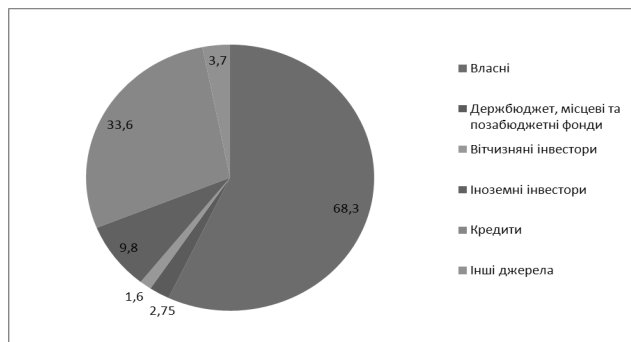

Рис. 1. Джерела фінансування інноваційно-активних підприємств 2013 р, %

Примітка: складено автором на основі джерел: [3, с. 23]

Таким чином, на сьогодні Україна продовжує розвиватися без суттєвого використання свого інноваційного потенціалу. Інноваційна продукція освоюється в основному шляхом використання науково-технічних надбань попередніх років. Такий тип інноваційного розвитку має досить вузькі межі і не дає можливості підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого періоду.

Для оцінки стану розвитку науково-технічних в Україні розраховуємо систему показників, використавши метод Шевченко І. В. та Александрової Є. М (див. табл. 1). Оцінимо рівень розвитку науково-технічних інновацій України за 2009-2013 рр. У нашому випадку: $P_{max} = 1,09$; $P_{min} = 0,86$:

$$i = \frac{1,09 - 0,86}{3} = 0,077$$

Згідно з даними таблиці 2, у 2009 році показник склав – 0,86, тому можна сказати, що розвиток науково-технічних інновацій був найнижчим, на що вплинула світова економічна криза. У 2010 році показник з найнижчого збільшився до високого – 1,05, адже активно залучалися інвестиції в основний капітал. Але у 2011 році знизився до середнього – 0,98, про що може свідчити коливання економіки після світової кризи. У 2012 та 2013 роках рівень розвитку науково-технічних інновацій є найвищим, показники склали, відповідно, 1,02 та 1,09.

Отже, аналізуючи розвиток науково-технічних інновацій згідно з методом Шевченко І. В. та Александрової Є. М., можна простежити позитивну тенденцію до збільшення цього показника.

Україна представлена у декількох доповідях та індексах, які оцінюють технологічну та інноваційну конкурентоспроможність країн. Серед яких доцільно виділити глобальний індекс інновацій Корнуельського університету, бізнес-школи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO. Він дозволяє оцінити здатність країн світу створювати сприятливе середовище для інновацій, а також результат від інноваційної діяльності. Індекс складається з 84 субіндексів, згрупованих за наступними напрямками: інституції; людський капітал та дослідження; інфраструктура; розвиненість ринку; розвиненість бізнесу; розвиток технологій та економіки знань; розвиток творчої діяльності.

У 2013 році Україна за Глобальним індексом інновацій посіла 71 місце серед 142 країни світу, що на 8 позицій менше порівняно з 2012 роком і на 11 – порівняно з 2011 роком (див. табл. 3).

Таблиця 1

Показники розвитку інноваційно-активних підприємств України

№	Назва показника	Рік (X _i)					Всього	X _{ср}
		2009	2010	2011	2012	2013		
1.	Кількість підприємств (одиниць)	1411	1462	1679	1758	1845	8155	1631
	P_i	0,87	0,90	1,03	1,08	1,13		
2.	Середньооблікова чисельність працівників (чол.)	27075	30714	34829	36995	42853	172466	34493,2
	P_i	0,78	0,89	1,01	1,07	1,24		
3.	Затрати на інноваційну діяльність (млн. грн.)	7949,9	8045,5	14333,9	11480,6	12652,5	54462,4	10892,5
	P_i	0,73	0,74	1,32	1,05	1,16		
4.	Обсяг відвантаженої інноваційної продукції у фактичних цінах (млн. грн.)	31400	33700	42400	36200	37100	180800	36160
	P_i	0,87	0,93	1,17	1,00	1,03		
5.	Надано послуг інноваційного характеру (млн. грн.)	8511	10995	17411	14512	14965	66394	13278,8
	P_i	0,64	0,83	1,31	1,09	1,13		
6.	Інвестиції в основний капітал (млн. грн.)	1512,9	2411,4	56,9	994,8	1042,7	6018,7	1203,74
	P_i	1,26	2,00	0,05	0,83	0,87		
	P	0,86	1,05	0,98	1,02	1,09		

Примітка: складено автором на основі аналізу джерел [4; 3, с. 99]

Можна узагальнити, що найвагомішими чинниками, що стримують впровадження наукових інновацій на вітчизняних підприємствах, є: брак обігових коштів (сільськогосподарські підприємства, де цей чинник витіснив вплив податкового тиску) та брак кваліфікованих працівників (підприємства будівництва); зростання цін на газ (підприємства з виробництва та розподілу електроенергії, газу та води, а також переробної промисловості); регуляторний тиск (підприємства з виробництва та розподілу електроенергії, газу та води, а також транспорту і зв'язку, що пов'язано з втручанням владних структур у ціноутворення тарифів на проїзд та на житлово-комунальні послуги); обмежені виробничі потужності (підприємства добувної промисловості та сільськогосподарські підприємства, які працюють на межі виробничих можливостей); корупція (сфера торгівлі, будівництва, транспорту).

Для України важливо використовувати міжнародний досвід країн-лідерів інноваційного розвитку. За останні роки саме країни Європейського Союзу (далі – ЄС) займали перші місця згідно з глобальним інноваційним індексом. Європейська

Комісія 30 листопада 2011 року офіційно оголосила нову програму «Горизонт 2020», призначену об'єднати все фінансування досліджень та інновацій в ЄС. Ця програма дозволить полегшити виконання науково-дослідних та інноваційних робіт та підвищити їхню ефективність. Використовуючи положення європейської програми «Горизонт 2020» та адаптуючи її до політичних, економічних, соціальних умов розвитку нашої держави, була розроблена «Стратегія інноваційного розвитку України 2020». Проаналізувавши дану програму, можна виділити наступні напрямки трансформації інноваційної стратегії, які сприятимуть у майбутньому виходу України на світовий ринок науково-технічних інновацій (див. табл. 4).

Виконавши надані рекомендації, Україна досягне таких успіхів у розвитку науково-технічних інновацій до 2020 року:

- збільшення витрат на НДДКР у ВВП з 0,85% до 3%. Згідно з даними НБУ, ВВП у 2013 році склав 1 454 931 млн. грн., отже витрати на НДДКР становили 12 366 млн. грн. Згідно зі «Стратегією інноваційного розвитку України 2020», ВВП України у 2020 році збільшиться на

Таблиця 3

Глобальний індекс інновацій

Країна	2011		2012		2013	
	Місце	Бал (0-100)	Місце	Бал (0-100)	Місце	Бал (0-100)
Німеччина	12	54,89	15	56,2	15	55,8
США	7	56,57	10	57,7	5	60,3
В. Британія	10	55,96	5	61,2	3	61,3
Швеція	5	64,85	2	64,8	2	61,36
Японія	20	50,52	25	51,7	22	51,2
Франція	22	49,25	24	51,8	20	52,8
Польща	43	38,02	44	40,4	49	40,1
Казахстан	84	30,32	83	31,9	84	32,7
Росія	56	35,85	51	37,9	62	37,2
Україна	60	35,01	63	36,1	71	35,8

Примітка: складено автором на основі джерел: [5]

Таблиця 4

Напрямки трансформації інноваційної стратегії України

Сфера	Напрямки трансформації інноваційної стратегії
Наукова	<ul style="list-style-type: none"> - спрощення процедури створення інноваційних компаній start-up науково-дослідними інститутами та університетами; визначити джерела формування статутних фондів з боку науково-дослідних установ та університетів, процедуру включення майнових інтелектуальних прав до статутних фондів, а також процедуру передачі дивідендів інститутам; - стимулювання університетів та науково-дослідних інститутів, дозволивши не оподатковувати всі доходи від ліцензування та діяльності компаній spin-off і направляти їх на модернізацію лабораторій та обладнання університетів; - впровадження інноваційних навчальних програм для освітнього сектору. Врахування потреб вчителів початкових шкіл та розробка спеціальних навчальних програм з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету.
Політична	<ul style="list-style-type: none"> - запровадити на певний період часу пільгове оподаткування доходів новостворених підприємств («start-up»), у разі реалізації високотехнологічної продукції, експорту високотехнологічної продукції, придбання нових технологій, отримання доходів в результаті застосування винаходів; - розширити спектр зовнішніх джерел фінансування інноваційної діяльності малого та середнього підприємництва задля розбудови (реформування) українських механізмів венчурного фінансування відповідно до європейського досвіду. Для цього необхідно визначити відповідну урядову установу, відповідальну за оцінку вітчизняного ринку венчурного капіталу, розробку законодавства щодо фондів венчурного капіталу, залучення іноземного венчурного капіталу та співпрацю з міжнародними установами (такими як Європейський інвестиційний фонд); - розробити окремі галузеві або технологічні програми надання на конкурсній основі малим та середнім підприємствам державного фінансування за механізмом державно-приватного партнерства.
Промислова	<ul style="list-style-type: none"> - скорочення застарілих потужностей з виробництва сталі, зокрема мартенівського переділу. Саме сталеливарне виробництво розглядається як основний напрямок розвитку вітчизняної металургії, оскільки у ньому зосереджено основні можливості збільшення доданої вартості й оптимізації міжгалузевої структури всього гірничо-металургійного комплексу України; - сприяння диверсифікації джерел постачання енергії для підприємств галузі шляхом розроблення та затвердження державної цільової програми, видобування та використання шахтного метану в Україні для потреб промислових підприємств; - поглиблення і розширення напрямів міждержавного кооперування для більш повного використання виробничого, інноваційного та науково-технологічного потенціалу машинобудівної промисловості.

Примітка: складено автором на основі джерел: [6; 7]

Прогнозовані зміни показників у 2020 році

Назва	Рік		Абсол. приріст, млн. грн.	Темп приросту, %
	2012	2013		
ВВП млн. грн.	1 454 931	1 549 502	94571	6,5
Витрати на НДДКР, млн. грн.	12 366	46 485	34 119	275,9
Фінансування державою витрат на НДДКР млн. грн.	210	1394	1 184	563,8
Кількість інноваційно-активних підприємств, од.	1845	2493	68	35,1
Чисельність компаній start-up, од.	900	1950	1050	116,7

Примітка: складено автором на основі джерел: [8; 9, с. 55]

6,5%, отже прогнозований ВВП у 2020 році складе 1 549 502 млн. грн., відповідно витрати на НДДКР – 46 485 млн. грн.;

- довести частку фінансування державою витрат на НДДКР з 0,17% до 0,3%. Якщо у 2013 році фінансування склало – 210 млн. грн., то у 2020 році – 1394 млн. грн.;

- зростання частки інноваційних підприємств на 35%, якщо у 2013 році їх кількість склала 1845 підприємств, то у 2020 році складе – 2493;

- збільшення чисельності компаній start-up на 16,67%. Якщо у 2013 році було 900 компаній, то у 2020 році – 1950 start-up (табл. 5).

Також прогнози проекту «Стратегія розвитку економіки України у період до 2020 року» засвідчують, що за умов проведення цілеспрямованої інноваційної політики, приведення у відповідність до неї підприємницької діяльності, здійснення реальних кроків у напрямку реалізації необхідних структурних змін в економіці та технологічної модернізації виробництва приріст ВВП від інноваційної діяльності складе 7-8%, тобто 7565 млн. грн. (94571*0,08).

Згідно з оцінкою європейських експертів Україна знаходиться в останній за рівнем інноваційності четвертій групі – «країни, що рухаються навздогін» зі значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина – 0,24; Росія – 0,23; Україна – 0,23; Латвія – 0,22; Польща – 0,21; Хорватія; Греція – 0,20; Болгарія – 0,19; Румунія – 0,16; Турція – 0,08. У порівнянні з іншими країнами

ЄС відставання України становить: від «країн-лідерів» – приблизно у 3 рази (Швеція – 0,68), від «країн-послідовників» – 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн «помірні інноватори» – 1,6 рази (Норвегія – 0,35).

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що Україна має низький рівень інноваційного розвитку, але потенціал має високий. Тому, виконавши рекомендації, надані вище, наша країна матиме змогу значно підвищити рівень інноваційного розвитку та до 2020 року вийти на рівень помірних інноваторів, у якому займатиме лідируючі позиції.

Тому при сприятливому розвитку подій це не дозволить досягнути рівня країн-лідерів ЄС, але сприятиме підвищенню загального рівня інноваційної активності та досягненню Україною середнього для ЄС рівня інноваційної діяльності за значенням інноваційного індексу.

Отже, результатом реалізації даних рекомендацій має стати утвердження в Україні інноваційної моделі її економічного і соціального розвитку, підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни, всіх її людських і природних ресурсів, забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки, досягнення стабільного сталого розвитку і підвищення добробуту громадян. Реалізація рекомендацій створить можливості для успішного просування України по шляху розбудови економіки і суспільства, заснованих на знаннях.

Список літератури:

1. Людський потенціал України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgolos.com.ua/articles/lyudskyy_potentsial_ukrainy_ndash_naunyzhchyy_u_yevropi_108295.html.
2. Собкевич О. В. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, А. В. Шевченко. – К. : НІСД. – 2013. – 71 с.
3. Державна служба статистики України. Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Державна служба статистики України. – К. – 2013. – 287 с.
4. Шевченко И. В. Оценка уровня развития научно-технических инноваций национальной экономики / И В. Шевченко, Е. Н. Александрова // Финансы и кредит. – № 33. – 2005. – С. 14-17.
5. The Global Competitiveness Report 2011-2013 [Electronic resource]. – Access mode : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-13.pdf.
6. European Commission. Europe 2020 [Electronic resource] / European Commission. – Access mode : http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-your-country/sverige/index_en.htm.
7. Представництво Європейського Союзу в Україні. Інноваційна політика: Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства [Електронний ресурс] / Представництво Європейського Союзу в Україні. – Режим доступу : <http://innopolicy.com.ua/up/ukr/pdf>.
8. Інноваційна політика: європейський досвід та рекомендації для України. Том 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kneu.edu.ua/userfiles/our_partners/gudrun/3_UA.pdf.
9. Комітет з питань науки і освіти. Проект: Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Комітет з питань науки і освіти. – 2012. – 87 с.

Ярёменко М. А.

Криворожский экономический институт
Криворожского национального университета

ЕКОНОМІЧЕСКІЕ УСЛОВІЯ І ФОРМИ ВИХОДА УКРАЇНИ НА МІРОВОЇ РЫНОК НАУЧНО-ТЕХНІЧЕСКИХ ІННОВАЦІЙ

Резюме

Исследованы актуальные вопросы развития научно-технических инноваций в современных условиях. Рассмотрены инновационные аспекты экономического развития. Рассчитан уровень развития научно-технических инноваций Украины.

Ключевые слова: научно-технические инновации, инновационный потенциал Украины, научно-технические работы, глобальный индекс инноваций, инновационная стратегия.

Yaremenko M. O.

Kryvyi Rih Economic Institute
National University of Krivoy Rog

ECONOMIC CONDITIONS AND FORMS OF UKRAINE'S EXPANSION INTO INTERNATIONAL MARKET OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL INNOVATIONS

Summary

Current issues of scientific and technological innovations' development in the modern conditions are researched. Innovative aspects of economic development on the example of Ukraine are considered. The level of the Ukrainian scientific and technological innovations' development is calculated.

Key words: scientific and technological innovations, Ukraine's innovative potential, scientific and technological papers, global index of innovations, innovative strategy.

ДЛЯ НОТАТОК

НАШІ АВТОРИ

1. **Ажаман Ірина Анатоліївна** – кандидат економічних наук, доцент Одеської державної академії будівництва та архітектури
2. **Антонюк Дмитро Анатолійович** – кандидат технічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій і логістики Запорізького національного університету
3. **Баранов Антон Ігоревич** – аспірант Придніпровської державної академії будівництва та архітектури
4. **Белосвет Олександр Володимирович** – аспірант Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
5. **Білега Олена Вікторівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та управління проектами Одеської державної академії будівництва та архітектури
6. **Богашко Олександр Леонідович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін Європейського університету, Уманська філія
7. **Венгер Віталій Васильович** – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України
8. **Воронкова Ірина Юріївна** – аспірант Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
9. **Гончаренко Оксана Володимирівна** – кандидат економічних наук, доцент Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
10. **Грищук Надія Вікторівна** – асистент кафедри фінансів та кредиту Вінницького державного аграрного університету
11. **Демченко Наталія Володимирівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління та економіки підприємства Національного фармацевтичного університету
12. **Думанська Ілона Юріївна** – кандидат економічних наук, доцент Хмельницького національного університету
13. **Єрмаченко Володимир Єгорович** – кандидат економічних наук, професор Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
14. **Замрига Артур Вікторович** – здобувач Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»
15. **Зеленюк Тетяна Анатоліївна** – аспірант, молодший науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України
16. **Іванова Тетяна Леонідівна** – кандидат економічних наук, доцент Донецького державного університету управління
17. **Іващенко Алла Іванівна** – кандидат економічних наук Донецького державного університету управління
18. **Ільїна Анастасія Олександрівна** – аспірант Київського національного торговельно-економічного університету
19. **Кальницька Марина Анатоліївна** – кандидат економічних наук, доцент, здобувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії
20. **Камбур Ольга Леонідівна** – кандидат економічних наук Одеської державної академії будівництва та архітектури
21. **Квасній Любов Григорівна** – кандидат економічних наук, доцент Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
22. **Козубова Наталія Вікторівна** – викладач кафедри туризму Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
23. **Костинєць Валерія Володимирівна** – аспірант Національної академії управління
24. **Костинєць Юлія Володимирівна** – аспірант Національної академії управління
25. **Крапівіна Наталія Володимирівна** – старший викладач кафедри національної безпеки Національної академії Служби безпеки України
26. **Краснощок Анна Володимирівна** – аспірант Луганського національного аграрного університету
27. **Криленко Володимир Ігоревич** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
28. **Курей Оксана Андріївна** – старший викладач кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту Ужгородського національного університету
29. **Лісовська Олена Леонідівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри національної безпеки Національної академії Служби безпеки України
30. **Мазур Олена Євгеніївна** – кандидат економічних наук, доцент Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
31. **Макара Оксана Василівна** – доктор економічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
32. **Місюк Микола Васильович** – доктор економічних наук, в. о. професора Подільського державного аграрно-технічного університету
33. **Молодецький Сергій Сергійович** – здобувач Університету економіки та права «КРОК»
34. **Нездойминов Сергій Георгійович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та управління туризмом Одеського національного економічного університету
35. **Орлова Олена Миколаївна** – кандидат економічних наук, доцент Прикарпатського інституту імені Михайла Грушевського Міжрегіональної академії управління персоналом
36. **Паславська Вікторія Володимирівна** – кандидат економічних наук, асистент Інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка»
37. **Петриченко Наталія Анатоліївна** – асистент кафедри економіки підприємства Одеської державної академії будівництва та архітектури

38. **Пугач Олександра Анатоліївна** – аспірант, асистент кафедри фінансів і банківської справи Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
39. **Рубан Віра Миколаївна** – аспірант Національного університету харчових технологій
40. **Рудь Вікторія Петрівна** – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту овочівництва і баштанництва Національної академії аграрних наук України
41. **Свірідова Світлана Сергіївна** – кандидат економічних наук, доцент Одеського національного політехнічного університету
42. **Богуцька Яна Валентинівна** – студент Одеського національного політехнічного університету
43. **Світовий Олександр Михайлович** – кандидат економічних наук, доцент Уманського національного університету садівництва
44. **Серветник Наталія Олександрівна** – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка
45. **Сидоренко Юлія Вікторівна** – кандидат економічних наук, викладач Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
46. **Сівицька Світлана Павлівна** – аспірант Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
47. **Соколюк Катерина Юріївна** – аспірант Уманського національного університету садівництва
48. **Соловійов Андрій Ігорович** – кандидат економічних наук, доцент Херсонського державного аграрного університету
49. **Соловійова Ольга Олександрівна** – аспірант Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва
50. **Хусаїнов Руслан Володимирович** – аспірант Одеського національного економічного університету
51. **Черленяк Іван Іванович** – доктор наук з державного управління, професор Ужгородського національного університету
52. **Чижевська Лариса Тарасівна** – кандидат економічних наук, доцент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
53. **Яременко Марина Олександрівна** – кандидат економічних наук Криворізького економічного інституту Криворізького національного університету

Відповідальний за випуск
Горняк Ольга Василівна

Українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 11465–338Р від 07.07.2006 р.

Рекомендовано до друку вченою радою Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова. Протокол № 10 від 24.06.2014 р.

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Тираж 100 прим. Зам. № 22/04.
Видавництво і друкарня Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Тел.: +38 (0552) 39 95 80
www.helvetica.com.ua; E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.